

1959

5-6

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

XINJIANGCIVILIZATION

نەي ساداسى (سىدام سىزما) پەرھات ئىبراھىمى سىزغان

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
44 - يىل نەشرى
قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال گەدەبىي ژۇرنال
1995 - يىل 5 ،، 6 - سان (ئومۇمىي 216 ،، 217 - سان)

بۇ سانىدا

40يىلغا بېغىشلىما
شىنجاڭنىڭ مەدەنىيىتى - سەنئەت ئىشلىرى گۈللەپ ياشنىماقتا ..... مۇھەممەت زۇنۇن 2
گۈللەپ ياشناۋاتقان شىنجاڭ سېرىك سەنئىتى ۋە كىنوچىلىقى ..... جۇرئەت كامىل 7
گەدەبىيات گۈلزارى
كىچىدىكى نەي ئاۋازى ..... (ھېكايە) ..... ئابدۇللا ساۋۇت 12
قەشقەردىكى يەر شارى ..... (داستان) ..... ئادىل تۇنىياز 27
مۇھاكىمە
يىپەك يولىدا قايتا ئويلىنىش ..... ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن 32
ئەجدادلار شەجەرىسى
ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ھەققىدە ھېكايىلەر ..... مۇھەممەت شاھنىياز 48
تەڭرىتاغ ئېكرانى
نەسرىددىن ئەپەندىنىڭ پالاكەتكە يولۇقۇشى ... (كىنو سىنارىيىسى) ..... ئەختەم ئۆمەر
ئۆرنەك
قەمبەرخانىمنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى ھەققىدە ئېيتقانلىرى ..... رەنا مەخسۇت 2
ۋەتەندىن دۇنياغا
داغمۇ ياكى زىناقمۇ؟ ..... ئابدۇقادىر جالالىددىن 96
ئىككى قېتىملىق ھاسىلات ..... ئابدۇكېرىم راھمان 106
مۇقەددەس سەپەردىكى پاراڭلار ..... ھاجى قۇتلۇق قادىرى 125
دانالار خەزىنىسى
ھايات ھەقىقەتلىرى ..... توپلىغۇچىلار: م. پالتاجى، ق. مۇھەممەتئىمىن، ئى. ھوشۇرى، د. قۇربان 140
خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن
گۈلچىلە بىلەن ئاق ئوغلاق .... (لوپنۇر خەلق چۆچىكى) ..... قەلەمگە ئالغۇچى: مامۇت قاسىم 144
ئەينەك
ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى ..... ئەختەم ئۆمەر 154
ئاممىۋى مەدەنىيەت سەپىدە
ئەبەيدۇللامۇھەممەتنىڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى ئۇرۇمچىدە كۆرگەزمە قىلىندى ..... رىسالەت مۇھەممەت 159
خەتتاتلار مۇنبىرى
ھۆسنىخەتلەر ..... ئابلىمىت ئوسمان يازغان 160

مۇقاۋىدا: «كىرورەن گۈزىلى»؛ مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: «كارۋان». رەسسامەرنى پەرھات ئىبراھىمى سىزغان. مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: مۇھەممەت زۇنۇن
مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: قۇربان مامۇت (ئىجرائىيە)، ساتتار توختى
تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، رەسسام: پەرھات ئىبراھىمى
بۇ سانىنىڭ مەسئۇل مۇھەررى ۋە تېخنىكا كتورى: قۇربان مامۇت

سەنئەت مۇنبىرى

شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ـ سەنئەت گىشلىرى گۈللەپ ياشنىماقتا

مۇھەممەت زۇنۇن

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى، پروفېسسور)

شىنجاڭ تارىختىن بۇيان ئالەمگە مەشھۇر «مۇقام ـ مەشرەپ دىيارى»، «ناخشا ـ ئۇسسۇل ماكانى»، بۇ يەردە شانلىق قەدىمكى مەدەنىيەت، باي ۋە گۈزەل خەلق سەنئىتى بارلىققا كەلگەن.

ئازادلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي

يىغىنىدىن بۇيان، پارتىيىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتىنىڭ شانلىق نۇرىدا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت - سەنئىتى مىسلىسىز گۈللەپ ياشنىدى. ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش داۋامىدا ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، جاسارەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئەدەبىيات - سەنئەتنى خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش يۆنىلىشى ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، ئېسىل مىللىي مەدەنىيەتنى زور كۈچ بىلەن جارى قىلدۇرۇپ، ئەدەبىيات، كىنو، تېلېۋىزىيە، مۇزىكا، ئۇسسۇل، گۈزەل سەنئەت، تىياتىر قاتارلىق تۈرلۈك مەدەنىيەت ئىشلىرىدا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى دەۋر روھىغا ۋە شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ساغلام مەنىۋى مەھسۇلاتلار بىلەن تەمىن ئېتىپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى ئۈزلۈكسىز بېيىتىپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى، گۈللىنىشىنى، مەدەنىيەتلىك بولۇشىنى ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى؛ نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر، ئويۇن (نومۇر) لار دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادىكى چوڭ سەنئەت پائالىيەتلىرىدە مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» بولغان شىنجاڭنىڭ شۆھرىتىنى نامايان قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن شان - شەرەپ كەلتۈردى.

ئازادلىقتىن بۇيان پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت خىزمەتلىرىگە زور دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىپ، 1949 - يىلدىن 1994 - يىلغىچە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 290 مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى. بۇنىڭ بىلەن مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش داۋامىدا ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزا - قىشلاقلىرىغىچە مەدەنىيەت - سەنئەت تور - نۇقتىلىرى بارلىققا كەلدى. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر دەرىجىلىك، ھەر خىل كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىدىن 89 ى، مۇنتىزىملاشقان، كۆلەملەشكەن ئويۇن قويۇش سورۇنىدىن 26 سى، تۈرلۈك كۇتۇپخانىلاردىن 64 ى بار. بۇ كۇتۇپخانىلاردا ساقلىنىۋاتقان ھەر خىل يېزىقتىكى كىتاب - ژۇرناللار 4 مىليون 700 مىڭ پارچىغا يېتىپ، 1978 - يىلدىكىدىن 12 ھەسسە كۆپەيدى، تۈرلۈك ئاممىۋى مەدەنىيەت گورۇنلىرى 987 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى 16 گە، مەدەنىيەت يۇرتى 92 گە يېتىپ، ھەممە ناھىيىدە مەدەنىيەت يۇرتى بولۇش نىشانى ئاساسەن ئىشقا ئاشتى. يېزا - كەنتلەرنى ئاساس قىلغان مەدەنىيەت پونكىتلىرىمۇ تېز تەرەققىي قىلىپ، يېزا - بازار دەرىجىلىك مەدەنىيەت پونكىتى 880 گە، كەنتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئۆيلىرى 5461 گە يەتتى. كىنو فىلىم قويۇش - تارقىتىش ئىشلىرىمۇ تېز تەرەققىي قىلىپ، كىنو فىلىم تارقىتىش ئورنى 95 كە، كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 2234 كە، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكى كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 1476 گە يەتتى. مەدەنىيەت - سەنئەت تەتقىقاتى خىزمىتىدىمۇ يۈكسىلىش بولدى. مەخسۇس سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن ئىككىگە، سەنئەت تەتقىقات ئورنى ئىككىگە يەتتى. مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 35 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مەدەنىيەت يادىكارلىقىنى مەخسۇس قوغدايدىغان ئورۇن 27 بولۇپ، قوغدىلىدىغان يادىكارلىق 13 مىڭ 245 كە يەتتى. سەككىز مۇزېي بولۇپ، بۇلاردا ساقلىنىۋاتقان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 36 مىڭ 619 غا، بۇنىڭ ئىچىدىكى 1 - دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقى 503 كە يەتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغان 40 يىل مابەينىدە، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك مىللىي مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. بولۇپمۇ يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 1 -، 2 - نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ ئاۋازى» مۇزىكا كۆرىكى ۋە شىنجاڭ سەنئەت بايرىمى، غەربىي شىمال بويىچە مۇزىكا ھەپتىلىكى پائالىيىتى، غەربىي شىمال بويىچە سېرك مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايون بويىچە تىياتىر كۆرىكى، ئۇسسۇل مۇسابىقىسى، ئەلنەغمە كۆرىكى، ئۇسسۇل ئىجادىيىتى مۇھاكىمە يىغىنى قاتارلىق كۆلىمى چوڭ، تەسىر دائىرىسى كەڭ بولغان پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىنىڭ سوتسىيالىستىك مىللىي مەدەنىيەتنى جارى قىلدۇرۇپ، سەنئەت ئىجادىيىتىنى گۈللەندۇرۇش يولىدا ئېرىشكەن نەتىجىلىرىنى كۆرەك قىلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى كۈچلۈك دەۋر روھىغا، روشەن مىللىي

ئالاھىدىلىككە، يۇقىرى بەدىئىي سۈپەتكە ۋە تەسىرچانلىققا ئىگە بىر تۈركۈم بۆسۈش خاراكتېرىدىكى نادىر ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش، دائىم يېڭى نومۇرلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، يېڭى تارىخىي دەۋر ۋە ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، ئېچىۋېتىشنى كېڭەيتىش، زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇش - سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش - راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى دەپ قاراپ ئۇدا ئالتە يىل ئىجادىيەت خادىملىرىنى تەربىيەلەش بويىچە تۈرلۈك شەكىلدىكى كۇرسلارنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈردى. بۇ ئارقىلىق ئىجادىيەت خادىملىرىنىڭ ئاكتىپچانلىقى جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئاز بولمىغان نادىر نومۇرلارنىڭ ئىجاد قىلىنىشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاندى. 1990 - يىلى 12 - ئايدىن 1991 - يىلى 1 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈسۈل مۇسابىقىسىدە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك مىللەتلىرىنىڭ يەتتە نومۇرى 27 تۈرلۈك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. مۇكاپاتقا ئېرىشىش جەھەتتە مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي ئۈسۈل سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىنى نامايان قىلدى. 1992 - يىلى 2 - ئايدا يۇنەن ئۆلكىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك جۇڭگو سەنئەت بايرىمىغا ئاپتونوم رايونىمىز 400 كىشىلىك ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ، سەككىز مىللەتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ناخشا - ئۈسسۇللىرىنى كۆرەك قىلىپلا قالماي بەلكى يەنە «رەڭگارەڭ گۈلگە پۈركەنگەن تەڭرىتاغ» ناملىق چوڭ تېپتىكى ناخشا - ئۈسسۇلنى تەييارلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 13 مىللەت خەلقىنىڭ ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ، ئورتاق كۆرەش قىلىپ شىنجاڭنى گۈللەندۈرگەنلىك مەنزىرىسىنى نامايان قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تۈرلۈك شەكىلدىكى مۇزىكا، ئۈسسۇل، ئېپىزوت كۆرەكلىرىدە ئاپتونوم رايونىمىز ماھىرلىرى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىپ شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن شان - شەرەپ كەلتۈردى.

نەتىجىلەر سۆزلەنگەن ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي ناخشا - ئۈسسۇل سەنئىتىگە يۈكسەك شان - شۆھرەت ئېلىپ كەلگەن ئىككى خاسىيەتلىك ئىشنى ئېپتىخار بىلەن تىلغا ئالىمىز. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، 1994 - يىلى 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بېيجىڭدا ئىياغلاشقان جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ 20 - ئەسىردىكى كلاسسىك ئۈسسۇللىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە ئاتاقلىق ئۈسسۇل ئۈستازى، مەرھۇمە قەمبەر خانىم رەتلەپ سەھنىلەشتۈرگەن «تەخسە ئۈسسۇلى» بىلەن ئاتاقلىق ئۈسسۇل ئىجادىيەتچىسى ۋە رېژىسسورى، مەرھۇم ھاجى راھمان ئىجاد قىلغان «ئۇزۇمچىلىك ئۈسسۇلى» ئالتۇن ھەيكەل مۇكاپاتىغا، ھاجى راھمان بىلەن زەينەپ سىددىق ئىجاد قىلغان «دولان سەنمى» كۆرسىتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، بۇ يىل 16 - ماي مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئۆتكۈزگەن 5 - نۆۋەتلىك «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا» مۇكاپاتى بويىچە سەنئەت نومۇرلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە، شىنجاڭ ناخشا - ئۈسسۇل ئۆمىكى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 40 يىللىق تويىغا سۇغات سۈپىتىدە يېڭىدىن تەييارلىغان «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن - ھۈسەن» ناملىق چوڭ تېپتىكى مىللىي مۇزىكىلىق ناخشا - ئۈسسۇل «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا» يېڭى نومۇر مۇكاپاتىغا، «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن - ھۈسەن» نىڭ مۇزىكىسىنى ئىجاد قىلغان نۇسرەت ۋاجىدى، جۇجى، نۇرمۇھەممەت سايىت، ماجېڭشيانڭلار مۇزىكا ئىجادىيىتى بويىچە «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا مۇزىكا ئىجادىيىتى مۇكاپاتى» غا، «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن - ھۈسەن» نىڭ باش ئۈسسۇلچىسى دىلنار ئابدۇللا «مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا ئورۇنداش مۇكاپاتى» غا ئېرىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزغا زور شان - شەرەپ كەلتۈردى. رەئىس ئابلەت ئابدۇرېشىتنىڭ «مۇنەۋۋەر مىللىي مەدەنىيەتنى جارى قىلدۇرۇپ، سەنئىتىمىزدە تېخىمۇ شانلىق نەتىجە يارىتايلى» دېگەن ماقالىسىدە تەكىتلەپ ئۆتكىنىدەك: «چوڭ تېپتىكى مىللىي مۇزىكىلىق ناخشا - ئۈسسۇل ‹تەڭرىتاغدىكى ھەسەن - ھۈسەن›، نىڭ ئۇچ تۈر بويىچە ‹مەدەنىيەتلىك جۇڭخۇا›، مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ، مەملىكەت بويىچە مۇزىكا، ناخشا - ئۈسسۇل تۈرىدە تۇنجى قېتىم ئالىي دەرىجىلىك پەۋقۇلئاددە شەرەپ مۇكاپاتىغا مۇيەسسەر بولغانلىقى، ئاپتونوم رايونىمىز مىللىي سەنئىتىنىڭ بىر يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىدىن، شۇنداقلا سەنئەت كەسپىي بويىچە تېخى دۆلەت دەرىجىلىك ئەڭ يۇقىرى كاتتا مۇكاپاتقا ئېرىشەلمەسلىكتەك ۋەزىيەتكە خاتىمە بېرىلگەنلىكىدىن دېرەك بەردى.»

ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيىلەردىكى كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىمۇ دەۋر روھى، ئىسلاھات روھى مەدھىيىلەنگەن كۆپلىگەن نومۇرلارنى تەييارلاپ،

ئۆز جايىدىكى خەلقلەرنىڭ مەنىۋى گۈللىنىشىنى قانداۋرۇپلا قالماي، مەملىكەت كۈچى ۋە خەلقئارا يۈزلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ يېڭى تەرەققىياتىنى ئامايان قىلدى. كىنو، دراما، ئەلنەغمە سەنئىتىدىمۇ زور تەرەققىياتلار بولدى. «تەڭرىتاغ» كىنو ستۇدىيىسى گىشلىگەن ھېكايە فىلىملاردىن «يول باشلىغۇچى» 1979 - يىلى مەملىكەت بويىچە «مۇنەۋۋەر فىلىم» ؛ «ئارتىس بولمايدىغان قىز» 1983 - يىلى مەملىكەت بويىچە؛ 1985 - يىلى ئىستانبول خەلقئارا كىنو بايرىمىدا «مۇنەۋۋەر فىلىم» ؛ «مۇھەممەت ھەققىدە پاراڭ» مەملىكەت بويىچە «ئالتۇن خوراز» ؛ «خانىش ئامانىنساخان» مەملىكەت بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشتى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساس قىلغان ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئاز بولمىغان نادىر سەھنە ئەسەرلىرى سەھنىلەشتۈرۈلۈپ، يېڭى دەۋردىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ يېڭىچە روھىي قىياپىتى ۋە تۇرمۇشى بەدىئىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈپ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. بولۇپمۇ قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى، ئىلى ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى قاتارلىق كەسپىي ئۆمەكلەر ئاساسىي كۈچىنى دراما ئىجادىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا قارىتىپ، «غېرىپ - سەنەم» ، «غۇنچەم» ، «مەسلىھەت چېيى» ، «قەبرى يىگىتنىڭ تويى» ، «مۇقام ئەجدادلىرى» ، «ئەل قىساسى» ، «ۋىجدان سوتى ئالدىدا» ، «تۇمان» قاتارلىق 40 تىن ئارتۇق نادىر تىياتىرنى ئوينىدى. شىنجاڭنىڭ دراما سەنئىتىنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، 1991 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تىياتىر كۆرىكى ئۆتكۈزۈلۈپ، «قەبرى يىگىتنىڭ تويى» ، «مەلىكە جېي يۈ» ، «ۋىجدان سوتى ئالدىدا» ، «سالام، ئاقسۇ» ، «ئۆركەشلە، سۆيگۈ دەرياسى» ، «ئەزىزە» قاتارلىق نادىر ئەسەرلەر كۆرۈك قىلىندى. بۇ قېتىمقى تىياتىر كۆرىكى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تىياتىر سەنئىتى قوشۇنىنىڭ زورىيىۋاتقانلىقىنى نامايان قىلىپلا قالماي، سەھنە سەنئىتىنىڭ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. كۆپلىگەن تىياتىرلار ئىچكى ئۆلكىلەردە ئوينىلىپ، قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى، «غېرىب - سەنەم» ، «مەلىكە جېي يۈ» پايتەخت سەھنىسىنى زىلزىلىگە سالدى. «غېرىب - سەنەم» ئوپېراسى 1992 - يىلى ئۆزبېكستان، قازاقستان قاتارلىق دۆلەتلەردە گوينىلىپ ياخشى تەسىر قوزغىدى.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سېرىك سەنئىتى يېقىنقى 10 يىلدىن بۇيان غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. مىللىي پۇراق بىلەن دەۋر ئالاھىدىلىكى زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سېرىك سەنئىتى مەملىكەتتىن ھالقىپ، دۇنياغا يۈزلىنىپ، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن زور شان - شەرەپلەرنى كەلتۈردى. بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيىسىدىن بىرى بولغان دارۋاز لىق سەنئىتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تېز تەرەققىي قىلىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا زور شۆھرەت قازاندى. نۆۋەتتە ئۇ، چەت ئەللىكلەر نەزىرىدە «جۇڭگودىكى بىرىنچى سەنئەت» دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ھەر قايسى جايلار مەدەنىيەت - سەنئەتنى گىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، يەرلىك ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن تاشقى سودا، سایاھەت بىرلەشتۈرۈلگەن مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. مەسىلەن، تۇرپاندا «ئۈزۈم بايرىمى» ، سانجىدا «شاپتۇل بايرىمى» ، قەشقەر، خوتەنلەردە «نورۇز بايرىمى» ، بورتالادا «نادام بايرىمى» ، ئاقسۇدا «كۆسەن مەدەنىيەت - سەنئەت بايرىمى» ، ئىلىدا «تۇلپار بايرىمى» ، قۇمۇلدا «قوغۇن بايرىمى» ئۆتكۈزۈلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى يەنە ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىنى توپلاش، رەتلەش ۋە ئۇنىڭغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش جەھەتتە زور خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. بولۇپمۇ 12 مۇقامنى رەتلەش، تەتقىق قىلىش، سەھنىلەشتۈرۈش جەھەتتە قالتىس نەتىجىگە ئېرىشتى.

«شەرق مۇزىكىسىنىڭ گۆھىرى» دەپ شۆھرەت قازانغان 12 مۇقام ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، ھەقىقىي مەنىسىدىن ئالغاندا، ئۇ پۈتۈن ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكىلىق تىل بىلەن ئىپادىلىگەن چوڭ ھەجمدىكى بەدىئىي قامۇس، غايەت زور ھەجمدىكى قېلىپلاشتۇرۇلغان نادىر مۇزىكا ئەسىرى بولۇپ، ئۇ، ئىلمىي، تارىخىي، بەدىئىي، ھۆزۈر ئېلىش ۋە ئۆرنەكلىك قىممىتىگە ئىگە. 12 مۇقام قەدىمدىن تارتىپ خەلق ئارىسىدا ئاغزاكى ناخشا ۋە مۇزىكا شەكلى ئارقىلىق تارقىلىپ كەلگەنىدى. تارىختىن بۇيان فېئودال ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ نابۇت قىلىشى تۈپەيلىدىن مۇقامچىلار بارغانسېرى ئازىيىپ كەتكەن، شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىغچە 12 مۇقامنى بىر قەدەر

تولۇق ئېيتالايدىغان ئىككى - ئۈچ نەپەر ياشانغان مۇقامچىلا قالغان بولۇپ، 12 مۇقام يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ قىممەتلىك مۇزىكا مىراسىنى جىددىي قوغدۇز ۋۇبلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەت، مەبلەغ جەھەتتىن ئىزچىل، كۈچلۈك تۈردە قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى 45 يىل جاپالىق ئىلمىي ئىزدىنىش، ئىجتىھات بىلەن ئىشلەش ئارقىلىق، مەشھۇر مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ۋارىسلىق قىلىپ، زامانىمىزغىچە يەتكۈزگەن 12 مۇقامنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، ئورۇنداش، سەھنە-لەشتۈرۈش، نەشر قىلىش خىزمىتى غەلىبىلىك تاماملاندى. 12 مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى سۈپىتىدە خەلقنىڭ ئارزۇ - ئۇمىدىنى ئىپادىلىگەنلىكى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا تولىمۇ يېقىن بولۇشى، خەلقنىڭ ئېستېتىك ئېڭى ۋە ھۇزۇرلىنىش ئادىتىگە ئۇيغۇن كەلگەنلىكى، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشا بىرلەشتۈرۈلگەن ئالاھىدە سەنئەت تۈرى بولغانلىقى، مۇزىكا رىتىمىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل، تەسىرلىك جەلپ قىلىش كۈچى، خىلمۇ خىل ئىپادىلەش شەكلى، يېقىملىق، سەلتەنەتلىك بايان خاراكتېرلىك سەنئەت ئۇسلۇبى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر سەنئىتى ئۈچۈن مەنبە ۋە خۇرۇچ بولۇپ، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشا، تىياتىر ئىجادىيىتى ئۈچۈن ھەقىقىي جانلىنىش، قالتىس گۈللىنىش مەنزىرىسىنى ئېلىپ كەلدى. مۇقام نەغمىلىرى، داستانلىرى ئاساسىدا قايتا سەھنىلەشتۈرۈلگەن «غېرىپ - سەنەم» ئوپېراسى ۋە «مۇقام ئەجدادلىرى» ، «ئامانىسا» ، «پەرھات - شېرىن» ، «رابىيە - سەئدىن» ئوپېرالىرى، جۈملىدىن مۇقاملاردىن پايدىلىنىپ ئىجاد قىلىنغان سىمفونىيىلەر ۋە كۆپلىگەن ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكىلار خەلقنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشى، ياقتۇرۇپ كۆرۈشى، يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. «چەبىيات» مۇقامى، جۈملىدىن مۇقاملاردىن پارچىلار مەملىكىتىمىز سەھنىلىرىدە ۋە ئەنگلىيە، پاكىستان، گېرمانىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە، ئىران قاتارلىق دۆلەتلەر ھەم شىياڭگاڭدا ئورۇندىلىپ قالتىس ئالقىشقا ئېرىشىپ ئۇيغۇر سەنئىتىگە دۇنياۋى شۆھرەت ئېلىپ كەلدى.

چەت ئەللەر بىلەن بولغان مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى، شىنجاڭ مۇقام ئانسامبىلى، شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى ۋە بىر قىسىم ئۇلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمەكلىرى يېلىنلى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسىدىكى 50 نەچچە دۆلەت ۋە رايونغا بېرىپ ئويۇن قويۇپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي سەنئىتىنى دۇنياغا تونۇتتى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۆسمۈرلەر سەنئىتىدە خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. شىنجاڭ «ئاق تېرەك» ئۆسمۈرلەر ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىدىن قۇربانجان مېھمانجان بىلەن خانقىز ئۆمەر 1989 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈرلەر ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە «قىزىلگۈل ئۇنچىسى» ناملىق داپ ئۇسسۇلىنى ئورۇنداپ، 1 - دەرىجىلىك ئورۇنداش مۇكاپاتىغا؛ 1990 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆسمۈرلىرى-نىڭ مۇزىكا كۆرىكىدە يەنە قۇربانجان مېھمانجان ئورۇندىغان داپ پەدىسى 1 - دەرىجىلىك ئورۇنداش مۇكاپاتىغا؛ 1992 - يىلى ياپونىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا ئۆسمۈرلەر ناخشا مۇسابىقىسىدە بۇ ئۆمەكتىكى ئىلىيار مۇتەللىپ بىلەن رەناگۈل ئورۇندىغان «ئاق بۆجەن» ناملىق ناخشا 2 - دەرىجىلىك ئورۇنداش مۇكاپاتىغا؛ 1991 - يىلى ئىشلەنگەن، قۇربانجان مېھمانجان، خانقىز ئۆمەر، گۈلىستان قاتارلىق ئۆسمۈر ئارتىسلار ئاساسلىق رول ئالغان «ئىدىقۇتتىن كەلگەن داپچى بالا» ناملىق ھېكايە فىلىم بېرلىن خەلقئارا كىنو بايرىمىدا «ئالتۇن ئېيىق» مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ ئاپتونوم رايونىمىز ئۆسمۈرلىرىگە زور شان - شەرەپ كەلتۈردى.

يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىز مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى خىزمىتىدە مەركەزنىڭ «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداشنى ئاساس قىلىش، قۇتقۇزۇشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش» فاكتىنىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، ئاسار - ئەتىقىلەرنى قۇتقۇزۇش، رېمونت قىلىش خىزمىتىنى مۇھىم ئورۇنغا قويدى. ئۈچ يىلدىن بۇيان ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 10 ئورۇندىكى دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى زور كۆلەمدە قۇتقۇزۇش خاراكتېرلىك رېمونت قىلدى. بۇنىڭغا 5 مىليون

940 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك مەبلەغ سېلىندى. 1990 - يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچى، تۇرپان، شىخەنزە، قەشقەر قاتارلىق تۆت ئورۇندا ۋاقىتلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كۆرگەزمىخانىسى قۇرۇلدى. مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى 1988 - يىلى باشلىنىپ 1990 - يىلى ئاساسىي جەھەتتىن ئاخىرلاشتى. بۇ قېتىم تەكشۈرۈلگەن ئورۇن 2500 بولۇپ، يېڭىدىن 1862 ئورۇن بايقالدى. ھازىرغىچە مۇقىملاشقان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىقلاندى.

بىز ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغان 40 يىل مابەينىدە شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت خىزمىتىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەرنى ئەسلەپ، كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىساق، قەلبىمىز چوڭقۇر ئىپتىخارلىق، يۈكسەك بۇرچ، كۈچلۈك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا چۆمۈلىدۇ. پارتىيە ۋە خەلق شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىدىن زور ئۈمىد كۈتمەكتە. بىز تېخىمۇ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك مىللىي مەدەنىيەت - سەنئىتىدە مىسلىسىز راۋاجلانغان ۋە گۈللەپ ياشىنىغان يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن باتۇرلارچە كۈرەش قىلىمىز. M1

گۈللەپ ياشناۋاتقان شىنجاڭ سېرك سەنئىتى ۋەكىنوچىلىقى

جۈرئەت كامىل

(«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى)

دۇنياغا يۈزلىنىۋاتقان شىنجاڭ سېرك سەنئىتى

شىنجاڭ مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە گەپ بولغاندا، كىشىلەر ئالدى بىلەن ياش ئەمما تۆھپىسى زور سېرك سەنئىتىنى ئالاھىدە تىلغا ئالىدۇ. چۈنكى، بۇنىڭدىن بىر قانچە يىل ئىلگىرى نام - ئاتىقى چىقمىغان شىنجاڭ مىللىي سېرك سەنئىتى بۈگۈنكى كۈندە مەملىكەت ئىچىدىكى سېرك سەھنىلىرىنى ئىگىلەپلاقالماي، بەلكى دۇنياسېرك سەھنىلىرىدىمۇ ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىپ، شىنجاڭنى مەملىكەتكە، دۇنياغا تونۇتۇشتا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىماقتا. سېرك سەنئىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغان ئۇيغۇر دارۋازلىق سەنئىتىمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ماھارىتى بىلەن شىنجاڭنىڭ مىللىي سەنئەت ئىشلىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى نامايان قىلماقتا. مانا بۇ شانلىق نەتىجىلەر پىداكارلىق روھىغا ئىگە ھەر مىللەت سېرك سەنئەتكارلىرىنىڭ جاپالىق ئەجرىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

شىنجاڭ مىللىي سېركچىلىكى 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن تارىخىي چەكلىمىلەر تۈپەيلىدىن يېقىنغا قەدەر مۇكەممەل بىر سىستېمابولۇپ شەكىللىنەلمىگەن ۋە تەرەققىي قىلالمىغانىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ مىللىي سېرك سەنئىتى قايتىدىن بىخ سۈرۈپ، كۆكلەشكە باشلىدى. 1961 - يىلى ھەرقايسى سەپلەردىكى قىيىنچىلىق ئىنتايىن ئېغىر بولغان ئەھۋالدىمۇ، ئاپتونوم رايون يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغان بۇ مىللىي ئەنئەنىۋى سەنئەتنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن شىنجاڭ سېرك ئۆمىكىنى قۇردى. بۇ ئۆمەك قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللاردا كەسپىي خادىملىرى ئاز، خىراجەت كەمچىل، شارائىتى تولىمۇ ناچار ئىدى. لېكىن ئۆزىنى سېرك سەنئىتىگە بېغىشلىغان پىشقەدەم خەلق سېرىكچىلىرىنىڭ بارلىقىنى ياش نوتىلارنى تەربىيىلەشكە سەرپ قىلىشى نەتىجىسىدە بۇ ئۆمەك شىنجاڭ دائىرىسىدە ئويۇن قويالايدىغان سەۋىيىگە يەتتى. 1973 - يىلى بۇ ئۆمەك جەمئىيەتتىن تۇنجى تۈركۈمدە 30 نەپەر ئۇيغۇر ئارتىس قۇبۇل قىلدى. ئۆمەك رەھبەرلىرى بۇ ئۆمەكنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇپ، جەمئىيەتتىكى ئورنىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، كەسپىي جەھەتتە قاتتىق مەشق قىلىپ ماھارەت يېتىلدۇرۇش تۈزۈمىنى ئورناتتى. سېركچىلىك بىر

قەدەر تەس، يېڭى ماھارەتلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش نىسبىتى ئاز بولغان سەنئەت. شۇڭا ئارتىسلارنىڭ جاپاغا چىداپ كۆپ مەشق قىلىشىغا توغرا كېلەتتى. ياش ئارتىسلار پېشقەدەم ئارتىسلارنى ئۈستاز تۇتۇپ، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ جاپالىق مەشق قىلىش، كۆپ ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق سېرىك نومۇرلىرىدا يەرلىك ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈپ، رەڭدارلاشتۇردى، كىيىم - كېچەك، مۇزىكا جەھەتتە شىنجاڭنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشتى. شۇ ئاساستا بۇ ئۆمەك 1982 - يىلىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىز دائىرىسىدە ئويۇن قويۇشتىن، ئىچكى ئۆلكىلەر ۋە چەت ئەللەردە ئويۇن قويۇشقا يۈزلەندى. 1982 - يىلى يازدا ئۈلار ئىچكى موڭغۇل، بېيجىڭ، تىڭشيا، چىڭخەي، گەنسۇ قاتارلىق جايلاردا سەييارە ئويۇن قويۇپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي سېرىك سەنئىتىنى تۇنجى قېتىم ئىچكى ئۆلكىلەردە نامايان قىلدى. 1984 - يىلى مەملىكەت بويىچە تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن سېرىك مۇسابىقىسىدە ئۇيغۇر ئارتىس ئابدۇسالام بىلەن لىدا «بېشىدا قاچا تىرەپ تۇرۇش» دېگەن نومۇرنى توغرا ۋە نەپىس ئورۇنداپ، شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكىنىڭ شۆھرىتىنى نامايان قىلدى. شۇ يىلى 5 - ئايدا بۇ ئۆمەك يەنە پولشا، گىرېتسىيە، لىۋىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە 100 نەچچە مەيدان ئويۇن قويۇپ، چەت ئەل تاماشىبىنلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1986 - يىلى شىئەندە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك سېرىك مۇسابىقىسىنىڭ غەربىي شىمال رايونى تەييارلىق مۇسابىقىسىدە بۇ ئۆمەكنىڭ ماھىرلىرى ئەنۋەر مۇھەممەت بىلەن غەيرەت ئورۇندىغان «قول ماھارىتى» ۋە «بىر قولدا تىرەپ تۇرۇپ شەكىل ياساش» نومۇرلىرى 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1987 - يىلى 4 - ئايدا شاڭخەيدە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك سېرىك مۇسابىقىسىدە بۇ نومۇرلار «مىس شىر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بولۇپمۇ «قول ماھارىتى» نومۇرى مۇسابىقىگە قاتناشتۇرۇلغان پۈتكۈل نومۇرلار ئىچىدە ئالاھىدە ئورۇننى تۇتۇپ، تاماشىبىنلارنى كۈچلۈك جەلپ قىلدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا شىجياجۇاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا «ۋۇچياۋ» سېرىك مۇسابىقىسىدە بۇ ئۆمەكنىڭ نومۇرلىرى «كۈمۈش شىر» مېدالىغا ئېرىشىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئارقا - ئارقىدىن شەرەپ كەلتۈردى.

شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكىنىڭ بۇ ئەملىي نەتىجىسىنى كۆرگەن مەملىكىتىمىزدىكى سېرىك مۇتەخەسسىسلىرى «شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكىنىڭ رىقابەت كۈچىگە سەل قارىغىلى بولمايدىكەن» دېيىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن غەيرەت - شىجائەتكە تولغان شىنجاڭنىڭ مىللىي سېرىكچىلىرى مىللەت ۋە خەلقنە شەرەپ كەلتۈرۈش ئۈچۈن جاپالىق مەشق قىلىپ، ھەر قايسى تۈرلەر بويىچە ماھارەت يېتىلدۈرۈشكە يەنىمۇ ئەھمىيەت بەردى. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئۆتكۈزۈلگەن سېرىك مۇسابىقىلىرىدە بۇ ئۆمەكنىڭ ئارتىسلىرى ئاجايىپ ماھارىتى، ھەرىكىتىنىڭ چىۋەرلىكى، كۆرسەتكەن نومۇرلىرىنىڭ مىللىي پۇراقتا ئىكە ۋە نەپىسلىكى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى 30 نەچچە يىللىق جاپالىق، ئەگرى - توقاي مۇساپىنى بېسىش جەريانىدا ئۈزلۈكسىز تاۋلىنىپ، خەلقئارا سېرىكچىلىك ئۆلچىمىگە يەتكەن ئەنۋەر مۇھەممەت، روشەنگۈل ئەبەيدۇللا، غەيرەت قاتارلىق ئاتاقلىق سېرىكچىلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى. ئۇلارنىڭ نومۇرلىرى دۇنيا سېرىك مۇنبىرىنى زىلزىلىگە سالدى. ئەنۋەر مۇھەممەتنىڭ «قول ماھارىتى»، «كەپتەر چىقىرىش» ئويۇنى، روشەنگۈل ئەبەيدۇللانىڭ «قارتا چىقىرىش» ماھارىتى كۆپ قېتىم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى چوڭ پائالىيەتلەردە كۆرسىتىلىپ، دۆلەت رەھبەرلىرى، كارخانىچىلار، سەنئەتكارلار ۋە تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ياقتۇرۇپ كۆرۈشىگە سازاۋەر بولدى. بۇ ئۆمەك جۇڭگونىڭ دوستلۇق ئەلچىسى سۈپىتىدە 1984 - يىلدىن ھازىرغا قەدەر جەمئىي 30 نەچچە دۆلەتتە 3000 مەيداندىن ئارتۇق سەييارە ئويۇن قويۇپ، جۇڭگو سەنئەتكارلىرىنىڭ خەلقئارادىكى شۆھرىتىنى تىكلىدى، شىنجاڭنى دۇنياغا تونۇشتۇردى.

ھەممىدىن خۇشاللىنارلىقى شۇكى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقى قىزغىن تەبرىكلىنىۋاتقان كۈنلەردە، شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكىدىن يەنە خۇشخەۋەر تارقالدى. بۇ يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 23 - كۈنىگىچە لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى شېنيانىڭ شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك سېرىك مۇسابىقىسىدە شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكىنىڭ ئارتىسلىرى ئورۇندىغان، «دارۋاز» ئويۇنى «ئالتۇن شىر» مۇكاپاتىغا، ئايگۈل بىلەن گۈلنار ئورۇندىغان «كۈسەن شامدانى» ئويۇنى «كۈمۈش شىرگە مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدە يەنە، «دارۋاز» نومۇرىغا رېژىسسورلۇق قىلغان ئەنۋەر مۇھەممەت «تۇزۇش، رېژىسسورلۇق قىلىش مۇكاپاتى» غا، ئابدۇكېرىم مىجىت «يېتەكچى ئوقۇتقۇچى مۇكاپاتى» غا، ئابدۇروسۇل، ئادىل، ئابلىكىم، ئابدۇكېرىم مجىت، ۋەلى، جاپپار، ئايگۈل، گۈلنار قاتارلىق ئارتىسلار «ئورۇنداش مۇكاپاتى» غا ئېرىشىپ، مەملىكەتلىك مۇسابىقىلاردا شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى

ئەڭ كۆپ مۇكاپاتقا گېرىشكەن بىر يىل بولدى.

شىنجاڭ سېرىك سەنئىتىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان ئۇيغۇر داڕۋازلىق سەنئىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ پارلاق نامايەندىلىرىنىڭ بىرى. ئۇ، ياتۇرلۇق، قەيسەرلىك، چېۋەرلىكىنىڭ سىمۋولى. شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بۇ خەلق سەنئىتىنى قايتا جانلاندۇرۇپ كۆكتە پەرۋاز قىلدۇرۇش ئۈچۈن، 1990 - يىلى ئۈنى تەشكىللىك ئاساستا تۇنجى قېتىم سېرىك سەھنىسىگە ئېلىپ چىقتى. سىددىق ھاشىم، زۇنۇن قۇربان قاتارلىق پىشقەدەم داڕۋازلار شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى تەركىبىگە ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن، يېڭى روھىي قىياپەت بىلەن ئىز باسار يېتىلدۇرۇش، كەسپىي ئالاھىدىلىكىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئاتلاندى. بۇ ئۆمەكنىڭ داڕۋازلىرى ھەر يىلى ئىچكى ئۆلكە، شەھەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئۆرپ - ئادەت سەنئەت بايراملىرىغا قاتنىشىپ، بوشلۇقتىكى يۇقىرى سەنئەت ماھارىتى بىلەن ھەر مىللەت تاماشىبىنلىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا، دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا گېرىشتى. ئۆتكەن يىلى ئۇلار مالايسىيا، تايلاند قاتارلىق دۆلەتلەردە گىككى ئايدىن ئارتۇق سەييارە گويۇن قويۇپ قىزغىن ئالقىشقا گېرىشتى. ھاياجىنىنى باسالمىغان تاماشىبىنلار: «داڕۋازلىق سەنئىتى سەۋىيىسى يۇقىرى، نازۇك، جەلپكارلىقى كۈچلۈك ئالاھىدە سەنئەت ئىكەن. بىز خەلق سەنئىتى ئىچىدە بۇنداق يۇقىرى ماھارەتلىك سەنئەتنى كۆرمىگەن» دەپ ماختاشتى. بۈگۈنكى كۈندە خەلقئارادىكى كۆپلىگەن گويۇن سودىگەرلىرى شىنجاڭنىڭ سېرىك، داڕۋازلىق سەنئىتىگە كۆز تىكىپ، ئۇلارنى ئۆز دۆلەتلىرىدە گويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلىشنى باشلىدى.

گومۇمەن، شىنجاڭ مىللىي سېرىك، داڕۋازلىق سەنئىتى 30 نەچچە يىللىق تەرەققىيات مۇساپىسىنى غەلبىلىك بېسىپ، كىچىكلىكتىن زورايدى. نومۇرلىرى سەرخىللىشىپ، تۇرلىرى كۆپەيدى. ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈمىمۇ يىلدىن يىلغا ئاشتى. ئارتىسلىرىمۇ ياشلىشىپ، نومۇرلىرى خەلقئاراغا يۈزلەندى.

«ئىككى ئەۋلاد» تىن «ئامانىساخان» غىچە

ئالتۇن كۈز پەسلى يېتىپ كېلىشى بىلەن تەڭ جۇڭگو كىنو ساھەسىدىكىلەرنىڭ نەزىرى شىنجاڭغا مەركەزلەشتى. 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن 120 دىن ئارتۇق داڭلىق كىنو چولپىنى ئۈرۈمچىگە جەم بولۇپ، جۇڭگو كىنوچىلىق ماھارىتى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 5 - نۆۋەتلىك مۇكاپات تارقىتىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ھەمدە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە بولغان دوستلۇقىنى ئىزھار قىلىش ۋە مىللىي كىنو سەنئەتكارلىرى بىلەن ئۆزئارا تەجرىبەئالماشتۇرۇش يۈزىسىدىن بىر نەچچە مەيدان ئويۇن كۆرسەتتى. شۇنداقلا ئۇلار ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت كىنو سەنئەتكارلىرى بىلەن كەڭ - كۇشادە پىكىرلىشىپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن قىممەتلىك پىكىر - تەكلىپلىرىنى بەردى. مەملىكىتىمىزنىڭ كىنوچىلىق ساھەسىدىكى بۇ كاتتا كۆرەكنىڭ ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈشى شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىپ، جۇڭگو كىنو سەنئەتكارلىرىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغانلىقىدىن دېرەك بەردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى تەشۋىق قىلىدىغان، ھەر مىللەت خەلقىگە ئېستېتىك زوق ۋە ئىلھام بەخش ئېتىدىغان مۇھىم سەنئەت ژانىرى بولۇپ قالدى. سەنئەتنىڭ بەدىئىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا كىنونىڭ تەسىر دائىرىسى، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى جەھەتلەردە خېلىزور ئۆزگىرىش بولدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشى كىنودىن ئىبارەت كۆپ خىل رولغا ئىگە زامانىۋى، ئۇنىۋېرسال سەنئەت ئارقىلىق تېخىمۇ بېيىدى. 40 يىلدىن بۇيان ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش ئىشلىرى شەھەرنى مەركەز، ناھىيە، يېزىنى ئاساس قىلغان ھالدا راۋاجلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى تايانچ كەسىپكە ئايلاندى.

ئاپتونوم رايونىمىز كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئالدى بىلەن بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر فىلىملەرنىڭ ئىشلەنگەنلىكىدە ئىپادىلەندى. 1956 - يىلى قۇرۇلغان «تەڭرىتاغ» كىنو ستۇدىيىسى تېخنىكىسى ئاجىز، ئۇسكۇنە ۋەكەسپىي خادىملار كەمچىل بولۇشتەك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، بىر يىل ئىچىدىلا ئاپتونوم رايونىمىز تارىخىدىكى تۇنجى ھېكايەفىلىم «ئىككى ئەۋلاد»نى ئىشلەپ، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ يېڭى سەھىپىسىنى ئاچتى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ستۇدىيە ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈدىغان «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «ئانارخان»،

«يىراقتىكى ئۇچقۇنلار» ، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» قاتارلىق بىر تۈركۈم فىلىملەرنىڭ ئىشلەپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1979 - يىلى «تەڭرىتاغ» كىنو ستۇدىيىسىنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىقى قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقى ۋە ھەر مىللەت كىنو سەنئەتكارلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ، بىرلىكتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىقى بۆسۈش خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشلەرگە ئېرىشتى. «يول باشلىغۇچى» دىن تارتىپ يېقىندا ئىشلەنگەن «ئاماننىساخان» غىچە بولغان خېلى كۆپ فىلىملەردە رېئاللىقنى، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش، پېرسونا ژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ۋە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش، شۇ ئارقىلىق دەۋرنى كۆيلەش، خەلققە ئېستېتىك زوق بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە مەلۇم دەرىجىدە يۈكسىلىش بولۇپ، كىنولارنىڭ جەلپ قىلىش ۋە زوقلاندۇرۇش كۈچى ئاشتى. بۇ مەزگىلدە ئىشلەنگەن كىنولار ئاساسەن تارىخىي تېمىدىكى، رېئال تېمىدىكى ۋە كومېدىيىلىك فىلىملەر بولۇپ، بەزىلىرى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن يېڭى ئىش، مەنزىرىلەرنى مەدھىيىلىسە، بەزىلىرى كۆلكە ئىچىگە چوڭقۇر مەزمۇننى سىڭدۈردى. بەزىلىرى جەمئىيەتتىكى ناچار خاھىشلارنى قامچىلاپ، مىليونلىغان ئاممىنىڭ دىققىتىنى قوزغىسا، بەزىلىرى كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى يىللىق ۋە ئىناق مۇناسىۋەتنى مەدھىيىلىدى. بەزىلىرى تارىخنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق كىشىلەرگە ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك تۇيغۇسى ئاتا قىلسا، بەزىلىرى تەبىئەتنىڭ سىرلىقلىقىنى نامايان قىلىپ، كىشىلەرنى ئويغا سالدى. ئومۇمەن بۇ فىلىملەر مەيلى قايسى مەزمۇندا ئىشلەنسۇن، كۆپىنچىسىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەمگەكچان، باتۇر، ئاق كۆڭۈل ئوبرازى ۋە مىللىي ئۆرپ - ئادەتنى ئىپادىلەندى. بولۇپمۇ «سىرلىق كارۋان» ، «ئارتىس بولمايدىغان قىز» ، «پۇل دېگەن نەرسە» ، «مۇھەممەت ھەققىدە پاراڭ» ، «ئاماننىساخان» قاتارلىق فىلىملەردە بۇ نۇقتا گەۋدىلەندۇرۇلگەن . بۇ فىلىملەر مەملىكەت ئىچى ۋەسىرتىدا قويۇلۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. يەنە كېلىپ، بۇ فىلىملەرنىڭ كۆپىنچىسىنى ئاز سانلىق مىللەت كىنو خىزمەتچىلىرى ئىشلىگەن. بۇ فىلىملەر سۈپىتى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى جەھەتتىن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى داڭلىق كىنو ستۇدىيىلىرى ئىشلىگەن بەزى مۇنەۋۋەر فىلىملەردىن قېلىشمىدى. «يول باشلىغۇچى» ، «ئارتىس بولمايدىغان قىز» ، «ئىدىقۇتنىن كەلگەن داپچى بالا» ، «ئاماننىساخان» قاتارلىق فىلىملەر مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتى» ۋە «ھۆكۈمەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. «ئارتىس بولمايدىغان قىز» ، «ئىدىقۇتنىن كەلگەن داپچى بالا» قاتارلىق فىلىملەر مىسىر ۋە ياپونىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا كىنو ھايرىسىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، چەت ئەل كىنو سەنئەتچىلىرىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان مۇنەۋۋەر فىلىملەر گەرچە سان جەھەتتىن ئاز بولسىمۇ، لېكىن بۇ فىلىملەر تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشىنىڭ خېلى چوڭقۇرلۇقى، ژانىر، ئىپادىلەش شەكلى ۋە ئۇسلۇبنىڭ رەڭدارلىقى بىلەن شىنجاڭ كىنو سەنئىتىنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشتى. «تەڭرىتاغ» كىنو ستۇدىيىسى كىنو بازارلىرى يىلدىن يىلغا كاساتلىشىپ كېتىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدىمۇ يىلغا ئىككىدىن ئۇچكىچە فىلىم ئىشلەش سۈرئىتى بىلەن جەمئىي 50 نەچچە ھېكايە فىلىم، ئون نەچچە تېلېۋىزىيە تىياتىرى ۋە شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى، مىللەتلىرى، ئۆرپ - ئادەتلىرى تونۇشتۇرۇلغان ھۆججەتلىك فىلىملەرنى ئىشلەپ، مەملىكەت ئىچىدىكى كۆچلۈك ستۇدىيىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

بۇ ستۇدىيە ھېكايە فىلىم، تېلېۋىزىيە تىياتىرى ۋە ھۆججەتلىك فىلىم ئىشلەش بىلەن بىللە كىنو فىلىملىرىنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنىمۇ چىڭ تۇتۇپ، ئادەم كەمچىل، مەبلەغ قىس بولغان ئەھۋالدىمۇ 60 نەچچە كىشىلىك تەرجىمە بۆلۈمى قۇرۇپ، 30 مىڭ چاستىن ئارتۇق جۈڭگو ۋە چەت ئەل ھېكايە فىلىمىنى ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىغا تەرجىمە قىلدى. كىنو فىلىملىرىنى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىغا تەرجىمە قىلىش خىزمىتى يېڭى باشلانغان 50 - يىللاردا يىلىغا ئاران تۆت - بەش فىلىم تەرجىمە قىلىناتتى. 1981 - يىلىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىز ماگنىت يالتىپ ئاۋاز بېرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، تەرجىمە فىلىملەرنىڭ سۈپىتى ۋە سانىنى ئۆستۈردى. بۈگۈنكى كۈندە بۇ ستۇدىيە ھەپتىدە بىر فىلىمنى تەرجىمە قىلىشتەك سەۋىيىگە يېتىپ، ھەر يىلى 1000 چاس ئەتراپىدا فىلىمنى تەرجىمە قىلىپ، تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرىدىغان بولدى. مۇناسىۋەتلىك جايلاردا يەنە كىنو فىلىملىرىنى موڭغۇل، قىرغىز، شىبە تىللىرىغا تەرجىمە قىلىش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىمۇ جانلاندۇرۇلدى.

كىنو ئاكتىيور - رېژىسسورلىرى، سېنارىيە ئىجادىيەتچىلىرى قوشۇنى زورايدى. تۇيغۇن

ئەھمىدى، گۇاڭ چۈنلەن، خۇرشىدە، تۇرسۇن يۈنۈس، مېھرىگۈل، مىرئادىل، لى خۇن، ھالىقجان قاتارلىق ئومىدلىك ۋە ئىقتىدارلىق ئارتىس، رىژىسسور، كومپىراتور ۋە سېنارىستلار يېتىشىپ چىقىپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 500 دىن ئارتۇق كەسپىي كىنو خىزمەتچىلىرىنىڭ 80% تىن كۆپرەكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنىڭ كەسىپچانلىقى كۈچلۈك، ئۆز كەسپىنى قىزغىن سۆيىدۇ.

ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا كىنو فىلىملىرىنى تارقىتىش - قويۇش توري ئومۇميۈزلۈك شەكىللەندى. ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللىرى ئاپتونوم رايونىمىزدا كىنو فىلىملىرىنى باشقۇرۇش ۋە تارقىتىش ئورگىنىدىن پەقەت ئاپتونوم رايونلۇق كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىلا بار بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا بۇ كەسپىي ئورگاننىڭ ۋەزىپىسى تولىمۇ مۇشكۈل ۋە جاپالىق ئىدى. خەلقنىڭ كىنو كۆرۈش ئارزۇسىنىڭ كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، كىيىن ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە ناھىيىلەردىمۇ كىنو فىلىم قويۇش - تارقىتىش شىركەتلىرى قۇرۇلۇپ، كىنو فىلىملىرىنى باشقۇرۇش، قويۇش خىزمىتى قېلىپلىشىپ، فىلىملەرنىڭ قويۇلۇش سۈرئىتى تېزلىشىپ، تارقىلىش دائىرىسى كېڭەيدى. ئاپتونوم رايون مەخسۇس مەبلەغ ۋە شتات ئاجرىتىپ، يېزا، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا، چەت - يىراق جايلاردا كىنو قويۇش ئەترەتلىرىنى قۇرۇپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭمۇ ئايدا بىر قېتىم كىنو كۆرۈشىگە شارائىت يارىتىپ بەردى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كىنو قويۇش سورۇنلىرى تولۇق بولۇش، خادىملىرى يېتەرلىك بولۇش ئاساسەن ئىشقا ئېشىپ، 95% تىن كۆپرەك كىشى كىنو كۆرەلەيدىغان بولدى. ئاممىۋى كىنو كۆرۈش سورۇنلىرى 1955 - يىلىدىكى 20 نەچچىدىن كۆپەيىپ، ھازىر ناھىيە، شەھەرلەردىلا 500 دىن ئاشتى. نۆرمۇن سورۇنلاردا زامانىۋى كىنو - تىياتىرخانىلار سېلىندى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بازار ئىگىلىكىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن كۆپلىگەن كىنو شىركەتلىرى ۋە كىنو - تىياتىرخانىلار قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارغا يولۇقۇپ، تاقىلىش گىردابىغا يېرىپ قالغان ۋەزىيەتتە، ئاپتونوم رايون زور كۆپچىلىك خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ ئالقىچولاق مەنىۋى مەدەنىيەت سورۇنى بولغان كىنو بازارلىرىنى قايتا جانلاندۇرۇش ئۈچۈن كۆپ ئىزدەندى . ئاپتونوم رايونلۇق كىنو فىلىم تارقىتىش- قويۇش شىركىتى كىنو فىلىم تارقىتىش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يېزىلارغا قارىتىپ، بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر فىلىملەر ۋە تەرجىمە فىلىملەرنىڭ ۋاقتىدا تارقىلىشى ۋە قويۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. بۇ يىل كىرگەندىن بۇيان بۇ شىركەت شەھەرلەرنىڭ كىنو خانىلىرىنى سۈپەتلىك فىلىملەر بىلەن ئالاھىدە تەمىنلەشنى يولغا قويۇپ، كىنوخانىلارنىڭ رىقابەت ئىقتىدارىنى ئاشۇردى. ئىلگىرىكى يۇقىرىدىن قايسى فىلىمنى تارقاتسا شۇ فىلىمنى قويۇشتەك باشقۇرۇش ئۇسۇلىغا خاتىمە بېرىلىپ، ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت دەرىجىلىك شىركەتلەر فىلىمنى بىۋاستە سېتىۋالىدىغان بولدى. بۇ بىر قاتار تەدبىرلەر ئارقىلىق ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كىنو بازىرى قايتا جانلىنىپ، شەھەر ئاھالىلىرى ھەپتىدە بىر يېڭى فىلىم كۆرەلەيدىغان، ناھىيە، يېزىلاردا 15 كۈندە بىر يېڭى فىلىم قويۇلىدىغان بولدى. 40 يىللىق ئەگرى - توقاي مۇساپىنى بېسىپ ئۆتكەن شىنجاڭ كىنوچىلىقى بۈگۈنكى كۈندە ئۆزىنىڭ شانلىق نەتىجىلىرى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. **M3**

(ھېكايە)

ئابدۇللا ساۋۇت

دەرۋازىدىن كىرىشىم بىلەنلا ئانام يىغلىغانچە كېلىپ ماڭا ئۆزىنى ئاتتى، ئاز ئۆتمەي دادامۇ پەيدا بولدى. يۇرتتىن ئايرىلغىلى ئون نەچچە يىل بولغاچقىمىكىن، پەرزەنت ھىجرانى ئانام بىلەن دادامنى ھەقىقەتەن بەكلا ئەزگەنىكەن، ئۇچەيلەن خېلىغىچە تەڭ يىغلاشتۇق، يىغا - زار ئىچىدە مۇڭداشتۇق، بېشىمىزدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى سۆزلەشتۇق. كۆز ياشلىرىمىز قۇرۇماي تۇرۇپلا، مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىغان قولۇم - قوشنىلار، ئۇرۇق - تۇغقانلار، مەھەللە - كويدىكىلەر بىردىن - ئىككىدىن بولۇپ سالامغا كىرىشكە باشلىدى. پېشىنگە يېقىن ھويلىمىز ئادەم بىلەن تولدى. تومۇز مەۋسۇمى بولغاچقا، ھەممەيلەن پېشايۋان بىلەن ئۇزۇم بارىڭى ئاستىدىكى گۈللۈك تەڭلىماتلار سېلىنغان سۇپىدىن ئورۇن ئېلىشتى. دەستە - دەستە ھەمەك نان، قاتلىما، قەنت -

ناۋات، كەمپۈت، خۇاسىڭ، مېغىز، ياڭاق، گۈلە - جىگدە ھەمدە يېڭى پىشقان ئۆرۈكلەر تىزىلغان داستىخان ئەتراپىدا قايماق چاي ئىچىشىۋاتقان يۇرتداشلار بىلەن قىزغىن سۆھبەتكە مەشغۇل بولدۇم. چوڭلار ۋە تەڭ دېمەتلىكلەر بىلەن ئەھۋاللاشتىم، مەن يۇرتتىن چىقىپ كەتكەندە تېخى ئېغى ئوچۇق ئىشتان كىيىدىغان، ھازىر بىر نەچچە بالىغا ئاتا بولۇپ قالغانلار بىلەن ئۆز ئارا تونۇشتۇم. تاغ ئارقىسىدىكى تۇرمۇشۇم، سەرگۈزەشتىلىرىم، كۆرگەن - بىلگەنلىرىم توغرىسىدا سۆزلىدىم. ئەھلىمەھەللە يۇرتتا بولۇپ ئۆتكەن ھەر خىل ئىشلارنى، ئىگىلىك يارىتىش جەريانىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ھېكايە قىلاتتى. سورۇندا ئاپئاق ساقاللىق قېرى - مويسىپىتلارمۇ، ئوتتۇرا ياشلىقلارمۇ، ياشلارمۇ، بالىلارمۇ بار ئىدى، مەن بىردىنلا مۇسا ئاكامنى ئەسكە ئالدىم، قېرىلار ئارىسىدا ئۇ ئادەم يوق ئىدى. «كەلگىنىمنى ئاڭلىماي قالغانمىدۇ، ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ كېلەلمىگەن بولسا كېرەك. مەن يۇرتتىن چىقىپ كەتكەن چاغدا ئۇ ئادەم خېلىلا ئاجىزلاپ قالغانىدى. لەيلىگۈلچۇ؟ مۇسا ئاكامنىڭ قىزى لەيلى؟ . . . ئۇ ھازىر نەدىدۇ؟!» دەپ ئويلىدىم. مەن تۇنجى بولۇپ قەلبىمدە ساز - مۇزىكىغا ھەۋەس - ئىشتىياق ئويغاتقان مۇسا ئاكامنى، مېنى ئىشق - پىراقىدا كۆيدۇرۇپ، ئۇستا نەيچى بولۇپ يېتىلىشىمگە سەۋەبچى بولغان ۋە مۇھەببىتىنى بەخش ئەتكەن لەيلىنى مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايتتىم؛ ئاشۇ شوخ - بەڭباش چاغلىرىمدىكى بەختسىز مۇھەببەت تۇپەيلى يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان كۈننى مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايتتىم. ئەمما ھازىر مۇسا ئاكامنىڭ ھايات ياكى ھايات ئەمەسلىكىنى بىلمەيتتىم. لەيلىنىڭ تەقدىرى نېمە بولغانلىقىمۇ ماڭا نامەلۇم ئىدى. قېرى - مويسىپىتلارنىڭ قايسىبىرسىدىن بولمىسۇن مۇسا ئاكام توغرىلىق سوراپ بېقىشقا ئوڭايسىزلاندىم، ئەگەر سوئالىم كۆڭۈلسىز جاۋابقا ئېرىشسە دىلىم قاتتىق ئازار يەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇسا ئاكام توغرىلىق گەپ تېشىلسە، لەيلى ئېغىزغا ئېلىناتتى، ئاندىن ماڭا چېتىشلىق گەپلەر ئوتتۇرىغا چىقىشى مۇمكىن ئىدى، شۇڭا. . .

ئانام ئايال قوشنىلارنىڭ ياردىمىدە تاماققا تەرەددۇت قىلىۋاتاتتى. دادام تاغامنىڭ ئوغلى بىلەن بىللە بايا كۆپچىلىكتىن دۇئا ئېلىپ بوغۇزلىغان ئېرىكنى سويۇپ گۆشىنى پارچىلاۋاتاتتى. مەن مۇسا ئاكام توغرىلىق بىر پەس دىلىغۇل خىياللارنى سۈرگىنىمدىن كېيىن قىزىق پاراڭ - سۆھبەتلەرگە قېتىلىپ كەتتىم. داستىخانغا شورپا، گۆش تارتىلىش ئالدىدا ھويلىغا تەتۇر ئۈستىخان، سېمىز گەۋدىلىك، يۈزى قاپقارا، لېكىن سىلىق، چاچسىز ماڭلىيى، چېكىسى ۋە گەدىنى يېڭى سوققان مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرىدىغان بىر ئادەم كىرىپ كەلدى.

- ھە، كېلەۋا بەگچەك، - دېدى دادام كۈلۈپ.

سورۇندىكىلەر: «ئۆمەربەگ، ھە، ئۆمەر بەگچەك» دېيىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ئۇ ئادەم ئاۋۋال مەن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، شۇئان بۇرنۇمغا گۈپپىدە تاز ھىدى ئۇرۇلدى. بىلىپ تۇرىمەن، چىرايىم يىرگىنىشتىن پۈرۈشۈپ كەتتى. يۇرتىمىزدا تازلارنى «بەگچەك»، «بەگ» دەپ ئاتايدىغان ئادەت بار ئىدى، لېكىن يۈز تۇرانە دېمەيتتى. دادامنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ بۇ ئادەمنى ئاشكارا - يۈزىدىن يۈزىگە «بەگچەك» دېگىنىدىن ھەيران قالدىم. ئۆمەر دېگەن بۇ تاز ئادەممۇ ئۆز ئەيىبىگە يارىشا باشقىلار قويغان نامغا كۆنۈپ - ئۆزلىشىپ قالغاندەك قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۆمەر بەگ كۆپچىلىككە باش لىڭشىتىپ، ئىما - ئىشارەت بىلەن سالىمىنى بىلدۇردى ۋە ئۆزى دېمەتلىك بىر كىشىنىڭ يېنىغا قىستالدى. ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ئولتۇرغانلار چاندۇرماستىن بويۇنلىرىنى تولغاپ ئېغىز - بۇرۇنلىرىنى تۇتۇشتى. شۇئان كاللامغا: «توۋا، مۇشۇ ئادەمنىڭمۇ خوتۇنى بارمىدۇ؟ مۇبادا خوتۇنى بولسا كۆڭلى ئېلىشمەي بىر ئۆيدە قانداق ياشايدىغاندۇ؟ يىرگەنمەي قوينىدا قانداق ياتىدىغاندۇ؟» دېگەنلەرنى ئويلاپ كەتتىم. ئۆمەر بەگ بولسا، گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك پاراڭغا ئارىلاشتى.

ئاي چىققاندا پولۇ داستىخىنى يىغىلدى. دۇئادىن كېيىن ھەممەيلەن ئۇزاپ چىقتى ۋە مېنى ئۆيلىرىگە بېرىپ مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. بارىدىغان ۋاقىت توغرىسىدىمۇ كېلىشىۋالدى. مەنمۇ دېيىشكەن ۋاقىتتا چوقۇم بارىمەن، دەپ ۋەدە بەردىم. ئاخىرىدا ئۆمەر بەگ ئالدىمغا كەلدى. ئۆزۈمنى قاچۇرغانچە تېخىمۇ يېقىن كېلىپ دولامنى قاماللاپ تۇرۇپ:

- ئالدى بىلەن مېنىڭ ئۆيۈمدە مېھمان بولىسەن جۇما ئۇكام. بولسا ئەتىلا بارغىن، - دېدى.

ھويلىغا قايتىپ كىرىۋېتىپ: «بۇرۇن يۇرتىمىزدا بۇنداق ئادەم يوق ئىدىغۇ، بۇ تاز قاچان، نەدىن كۆچۈپ كەلگەندۇ» دەپ ئويلىدىم.

ئانام قاچا - قۇچىلارنى يۇيۇش - يىغىشتۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. دادام قوتاندا كالا - قويلارغا يەم بېرىۋاتاتتى. هويلا خېلىلا سالقىنلاپ قالغانىدى. سۇپىنىڭ قىرغىقىدا ئولتۇرۇپ يەنىلا مۇسا ئاكامنى، لەيلىنى ئەسلەپ قالدىم. دادام ئىشىنى تۈگىتىپ چىقىپ يېنىمدا ئولتۇردى.

- دادا، - دېدىم ئۆزۈمنى خۇپسەنلىككە سېلىپ، - مۇسا ئاكام كەلمەپتىغۇ؟

- نېمە، مۇسا توكۇرنى... ۋاي تىلىم قۇرۇسۇن، مۇسىراخۇن نەيچىنى دەمسەن، ئۇ ئادەم تۈگەپ كەتكىلى خېلى زامانلار بولدى.

يۈرىكىم جىغغىدە قىلىپ قالدى، دادامنىڭ جاۋابى ئۆتمۈش توغرىسىدىكى خىياللىرىمنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى، خۇرسىنىش ئىچىدە جىمىپ كەتتىم. دادام مىجەزى چۈس، گەپ قىلسا ئاۋازى زەردىلىك ئاھاڭدا چىقىدىغان، كۆپرەك گەپ سورىسا چالۋاقايدىغان ئادەم ئىدى، شۇڭا مۇسا ئاكامنىڭ ئاخىرقى هاياتى، لەيلىنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا سوراشتىن ئەيمەندىم. بايىقى ئۆمەر بەگ دېگەن ئادەمنىڭ نەدىن كېلىپ قالغانلىقىنى سوراشتىنمۇ يالتايدىم.

مېهمانخانا شۇنچىلىك سۆرۈن - سالقىن، جىمجىت ئىدى، باغقا قارىغان دېرىزە ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن بولۇپ كېچىنىڭ ئارامبەخش شامىلى ئادەمنى هۇزۇرلاندۇراتتى. سەپەر ئازابىدىن هېرىپ - چارچاپ كەلگىنىمگە قارىماي ئۇيقۇم قېچىپ مۇسا ئاكام بىلەن لەيلى توغرىسىدىكى ئەسلىمىلىرىم كاللامغا كىرىۋالدى...

مەهەللىمىزنىڭ ئايىغى كەڭ كەتكەن شورتاڭلىق بولۇپ، بىز ئۇ يەرنى شىۋەلىك دەپ ئاتايتتۇق. شىۋەلىكتە بۇلاق كۆپ ئىدى. ئۇ چاغلاردا دادام بىلەن مۇسا ئاكام ئەترەتنىڭ قويلىرىنى باقاتتى. مۇسا ئاكام خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەن - بويتاق ئادەم بولۇپ، يالغۇز قىزى لەيلىگۈل بىلەن قالغانىدى. قويلار ئاشۇ شىۋەلىكتە ئوتلايتتى. هەر يەكشەنبە كۈنى دادام بازارغا باراتتى، مەن مۇسا ئاكام بىلەن بىللە دادامنىڭ ئورنىغا قوي باقاتتىم. مۇسائاكام ئاقساپ ماڭاتتى، باشقىلار ئۇنى: «مۇسا توكۇر» دەپ ئاتايتتى. ئۇ، قويلارنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ ماڭالمايتتى. قويلارنى توسۇش، هەيدەپ كېلىش، قويلارغا قاراش مېنىڭلا ۋەزىپەم ئىدى، مۇسائاكام بولسا بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇۋېلىپ نەي چالاتتى. ئۇ هەمىشە: «داداڭ، نەي چېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، دەپ كايىيدۇ، شۇڭا باشقا كۈنلەردە چالالمايمەن، پەقەت يەكشەنبىدە، سەن چىققان كۈندىلا پۇخادىن چىققۇچە چېلىۋالىمەن. قارا، نەي دېگەن هەممە سازلارنىڭ بوۋىسى، شۇڭا سازەندىلەر ساز چالغاندا پەدىنى ئەڭ ئاۋۋال نەيچى باشلاپ بېرىدۇ ئەمەسمۇ؟» دەيتتى. كېيىنچە مەن هەر يەكشەنبە كۈنى ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ قوي بېقىشقا چىقىدىغان بولدۇم، چۈنكى مۇسائاكام مەن چىققانلا يەكشەنبىدە پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن نەي چالاتتى. مەن پات - پات قويلارنىڭ ئارقىسىدىن چاپاتتىم. مۇسائاكام ئارام ئېلىۋالغىنىغا هەمدە قانغۇدەك نەي چېلىۋالغىنىغا خۇش ئىدى. ئۇ، نەينى بەكمۇ لەرزان ياڭرىتىپ چالاتتى. دەسلەپ ئۇنىڭ قانداق پەدىگە چالغىنىنى بىلمەيتتىم. كېيىنچە «خامان ناخشىسى»، «ئەجەم»، «ساپئېرىق پەدىسى»، «قادىر مەۋلانەم»، «غېرىب ناخشىسى»، «لەيلىگۈل» دېگەن پەدىلەرنى ئاڭقىرالايدىغان بولدۇم. بارا - بارا نەيگە هەۋىسىم چۈشتى، نەي ساداسىغا بېرىلىپ قۇلاق سالىدىغان بولدۇم. بەزىدە مۇسائاكامنىڭ نېيىنى سورىۋېلىپ ئۆزۈمچە كەلسە - كەلمەس چىرقىرىتىپ چېلىپ باقاتتىم، باشتىكى تۆشۈكىدىن كۈچەپ پۈۋلەيتتىم، ئاياغدىكى تۆشۈكلىرىنى قولاشمىغان بارماقلىرىم بىلەن قالايمىقان باساتتىم. مەن بارا - بارا نەيچى بولۇشنى ئارزۇلاپ قالدىم، بىراق نەي ئالىدىغان پۇلۇم يوق ئىدى. «نەي چالىمەن، نەي ئالغىلى پۇل بەر» دېسەم دادامنىڭ چالۋاقايدىغانلىقىنى، تىللاشتىنمۇ يانمايدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ماگىزىنلاردا نەي بار ئىدى، ناهايىتى كەلسە باهاسى بىر - ئىككى كويدىن ئاشمايتتى. دادام بىلەن ئانام شۇ بىر - ئىككى كوي ئۈچۈن ئەترەتتە هەپتىلەپ - ئايلاپ ئىشلەيتتى، ئەمما يىل ئاخىرىدا دارامەت ئېلىش تۈگۈل بىر مۇنچە قەرزلەرنى گەدىنىگە ئارتىۋالاتتى. تېخى ماگىزىندىكى نەيلەر ئاددىي، قىسقا، مۇسائاكامنىڭ نېيى بولسا ئۇزۇن، رەڭدار - نەقشلىك، ئىككى ئۇچى سېرىق تۈچتا چەمبەرلەنگەنىدى. مۇسائاكام تازا بېرىلىپ چالىدىغان بولسا، نېيىنىڭ ئاۋازى نە - نەلەرگە كېتەتتى. «پۈتۈن سازنىڭ ئىچىدە نەي ئەڭ دەسلەپ ياسالغان، يەنە كېلىپ نەينى مېنىڭ ئەجدادىم، ئەڭ يىراق ئۇلۇغ بوۋىلىرىمنىڭ بىرى ياسىغان، ئۇ بوۋام بولسا نۇھ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. قولۇمدىكى بۇ نەي تۆتىنچى بوۋامدىن تارتىپ مىراس بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. داداممۇ نەينى قالتىس ياخشى چالاتتى، - دەيتتى مۇسائاكام سەل كۆرەڭلىگەندەك، - مەنمۇ ياش ۋاقتىمدا كارامەت چالاتتىم. مۇشۇ نەي بىلەن نى - نى قىزلارنىڭ يۈرىكىگە ئوت سېلىۋەتكەنمەن. هازىرچۇ؟ نەي چالسام پەقەت سەن ئاڭلايسەن، ئاشۇ

قوي - ئۆچكىلەر ئاڭلايدۇ، مۇشۇ بۇلاق، مۇشۇ شۇەلىك ئاڭلايدۇ...» مۇساڭاكام سۆزلەۋېتىپ كۆزىگە ياش ئالاتتى. بەلكىم ئۇ ياشانغانسېرى ئۆتمۈشكە ئايلانغان جۇشقۇن، كەپسىز ياشلىقىنى، ئەي ساداسىدىن يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپ ئۇنىڭغا جىلمىيىپ قارىغان، شوخ تەبەسسۇم قىلغان، كۆز ياشلىرى ئارقىلىق سۆيگۈ - مۇھەببەت ئىزھار قىلغان قىزلارنىڭ گۈزەل سىماسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ھەسرەت چەكسە كېرەك.

يازلىق تەتىلگە قويۇپ بەرگەن كۈنى كەچتە: «دادا، ئەتىدىن باشلاپ ئورنىڭغا مەن قوي باققىلى چىقاي» دېدىم، بۇ گەپ دادامغا ياغدەك ياقتى. مەن: «ئەمدى مۇساڭاكامنىڭ مۇڭلۇق نېيىنى كۈندە ئاڭلايدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپ خۇش بولۇپ كەتتىم. بىر كۈنى: «مۇساڭاكا، نەيلىرىنى ماڭا ساتاملا؟» دېدىم، ئەمما يانچۇقۇمدا بىر موچەنمۇ يوق ئىدى. مۇساڭاكام نەيگە قاراپ ئۇزۇنغىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇردى. مەن: «ھەئە ساتاي» دەپ قالسا قانداق قىلارمەن، باھاسىنى ئېيتسىچۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ ئەندىشىگە چۈشتۈم. مۇساڭاكام مېيىپ پۇتىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ: «ئەسلىدە بۇ بىر تەۋرۈك نەرسە ئىدى، ساتسام بولمايدۇ. لېكىن قېرىپ قالدىم، بالام سەنمۇ بىلمەسەن، مەندىن كېيىن بۇ نەينى چالىدىغان، تەۋرۈك قىلىپ ساقلايدىغان ئوغلۇم يوق، لەيلىگۈل چېلىشنىڭ تېخى ئورنى يوق. ھە راست، بۇ نەي ساڭا نەمۇنە بولۇپ قالسۇن، ئەمازە، ئۇنى پۈلغىمۇ ساتمايمەن، بىكارغىمۇ بەرمەيمەن. نېمىشقا دېسەڭ، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بەزى ئادەملەر ئاچلىقتىن ئۆلۈپمۇ كەتتى، مەنمۇ ئاران تۇرۇۋاتىمەن. لەيلىگۈل قىزىم بىلەن ماڭا ھەر ئېيىغا 26 جىڭدىن سېرىق قوناق بېرىدۇ. كاناي ياغلىغلى ياغ يوق، سۇناي ياغلىغلى ياغ نەدە، دېگەندەك، قورساق ئاچ بولغاندىكىن نەيدىنمۇ تۇزۇك ئاۋاز چىقمايدىكەن. گۆش دىدارى كۆرمىگىلىغۇ نەچچە يىل بولدى. بىر قېتىم گۆشكە تويۇپ ئاندىن ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، ئۇنداق كۈن نېسىپ بولغۇچە مەن بارمۇ - يوق بۇ دۇنيادا» دېدى - دە، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. مۇسا ئاكامنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندىم. ئۇنىڭ گۆش يېگۈسى بار ئىدى. دېمەك، مەن ئارزۇيۇمغا يەتتىم، نەيگە ئېرىشتىم، ئەمدىلىكتە مەنمۇ مۇساڭاكامنى ئارمىنىغا يەتكۈزۈشۈم كېرەك ئىدى. ئىككى كۈندىن كېيىن كەچتە ئانام ئەتىڭارلاپ بېقىۋاتقان توخۇلاردىن ئىككىنى ئوغرىلىدىم - دە، ئۇدۇل مۇساڭاكامنىڭ ئۆيىگە قاراپ چاپتىم. مۇساڭاكام بىلەن لەيلى ئەترەت ماخۇسىغا يانداش ئىككى ئېغىز چەللە ئۆيدە ئولتۇراتتى. «خەقنىڭ توخۇسىنى ئوغرىلىدىڭمۇ؟ كۆتۈر بۇنداق ھارامنى... مالڭ، جايىغا ئاپىرىۋەت!» دېدى مۇساڭاكام ئاچچىقى بىلەن. پەلەس شاخلىرىنى قالاپ ئۇماچ ئېتىۋاتقان لەيلىمۇ دادىسىنىڭ پىكرىنى قوللاپ مېنى ئەيىبلىگەندەك دومسىيىپ قاراپ قويدى. «بۇ توخۇلار ئۆزىمىزنىڭ، يىغلاپ تۇرۇۋالسام ئانام رايىمغا بېرىپ ئۆزى تۇتۇپ بەردى» دېدىم. مۇساڭاكام شۇندىلا ئېپىمگە ئىشەندى ۋە نەينى قولىغا ئېلىپ بىر ھازاغىچە قىيالماسلىق نەزىرىدە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن تەستە ماڭا تەڭلىدى. «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ روھى قوروزنامىن - ھە، نېمە ئىلاج، خۇدايىم كەچۈرەر». مۇساڭاكامنىڭ نۇرسىز كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ قالدى. مەنمۇ نەينى ئېلىپ ئۇ ئۆيدىن ئىتتىك چىقىپ كەتتىم. مۇساڭاكام شۇ تاپتا ماڭا بىر تال نەينى ئەمەس، بەلكى مۇشۇ ئالەمنىڭ پۈتكۈل خۇشاللىقىنى، بەخت - سائادىتىنى بەخشەندە قىلىپ بەرگەندى. شۇ كېچىسى زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى. دادامدىن قورقۇپ مەھەللە سىرتىدىكى يارلىققا باردىم. پەستە شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ نەينى چۇرقىرىتىپ چېلىشقا باشلىدىم. مۇسا ئاكامنۇ شۇ كېچىسى ئىككى توخۇنى بىراقلا بوغۇزلاپ پىشۇرۇپ شورپىسىنمۇ، گۆشىنمۇ پاك - پاكىز تۆگەتكەنكەن، توختىماي ئىچى سۇرۇپ يېتىپ قاپتۇ، ئورنىغا لەيلى چىقتى. مۇسا ئاكام ساقايغۇچە ئىككىمىز بىللە قوي باقتۇق. ئانام خېلى كۈنلەرگىچە يىتكەن توخۇلىرى ئۆچۈن غۇدۇراپ، ئوغرىنى قارغاپ يۈرۈپ ئاستا - ئاستا بېسىقىغا چۈشۈپ قالدى.

ھەر كۈنى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ قويلارنى شۇەلىككە ئاپىرىپ، كۈن چاشكىدىن ئۆتكەندە قايتۇراتتۇق. چۈشتىن كېيىن تاكى قاش قارايغىچە يەنە شۇەلىكتە قوي باقاتتۇق. دەسلەپ قويلارنىڭ كەينىدە يۈرۈپ نەينى ئوڭ - تەتۈر چۇرقىراتتىم، شۇنچە قىلسامۇ بىرەر پەدىگە تولۇق چېلىشنى ئۆگىنەلمىدىم. چوڭلاردىن بىرى: «ئىشتىنىڭنى بېشىڭغا سەللە قىلىپ يۆگەيسەندە پۇتۇڭنى تۇڭلۇكتىن ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ ئاندىن چالسالڭ نەينى ئاسان ئۆگىنىسەن» دېدى. مەن بۇ گەپنىڭ راست - يالغانلىقىنى بىلمەي، چىنپۇتۇپ ئىككى - ئۈچ قېتىم كېچىدە شۇنداقمۇ قىلدىم، لېكىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمىدى، ئەكسىچە، دادام: «سارالڭ بولدۇڭمۇ» دەپ قوغلاپ سۇر - توقاي

قىلدى. بىرسىگە ئەھۋالنى ئېيتسام: «ئالدىنپىسەن، ماڭغان - تۇرغان، ئولتۇرغان - قوپقان ۋاقىتلىرىڭدا زېرىكمەي چېلىۋەر، ئاخىر بىر كۈن ئۆگىنىسەن» دېدى. شۇنداق قىلىپ مەن زېرىكمەي چېلىۋەردىم. ئاخىر بىر نەچچە پەدىگە يامىدايدىغانمۇ بولدۇم ۋە بارا - بارا خېلى ئوبدانلا چېلىشنى ئۆگىنىپ قالدىم. لەيلى كىچىكىدىن دادىسىنىڭ نېيىنى ئاڭلاپ چوڭ بولغاچقا، مەن چالغان نەي پەدىلىرىنىمۇ زوق بىلەن تىڭشايتتى، چاندۇرماستىن كۆزلىرىمگە، تۇرقۇمغا خۇمالىق باقاتتى. گەپ قىلغاندا ئۇياتلىق قىزىرىشلىرىدىن، هاياجانلانغاندا ئەدىلەتتىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان يۇمران كۆكسىنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس نازۇك تىترىشىدىن ئۇنىڭ رەسىدە بولۇۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. بىز ياشلىق ئارزۇ - ئىستەكلىرىمىز، كەلگۈسى تەقدىرىمىز توغرىسىدا سۆزلەشمەيتتۇق. ئەمما كەچتە ئايرىلىپ ئەتىگەندە كۆرۈشكىچە تاقىتىمىز تاق بولاتتى، كۆرۈشۈپلا ۋىللىدە قىزىراتتۇق، تىلىمىز تۆتۈلۈپ قالغاندەك بولاتتى، ۋۇجۇدىمىز ياپراقتەك سىلكىنەتتى، بىراق كۆزلىرىمىزدىكى تەشنالىق بېقىشلار، مەنىلىك تېكىلىشلەر هەمىنى چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى. كەچتە ئايرىلىدىغان چاغدا بىردىنلا هەر ئېككىمىز شۇكلەپ قالاتتۇق، قايغۇ - هەسرىتىمىز كۆزلىرىمىزدە ئىپادىلىنەتتى. شۇ تەرىقىدە كۈنلەر - ئايلار ئۆتۈۋەردى، مەنمۇ ناهىيىلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە قونۇپ ئوقۇيدىغان بولدۇم. شەنبە كۈنلىرى ئۆيگە كېلىپ بىرىنچى قىلىدىغان ئىشىم ئەترەت ماخوسىنىڭ كەينىدىكى سۆگەتلىككە كېلىپ لەيلىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇش ئىدى. نەي چېلىش ئارقىلىق لەيلىنى چاقىراتتىم. سۆگەتلىك بىزنىڭ ئۆچرىشىدىغان، مۇڭدىشىدىغان يېرىمىز ئىدى. كېيىن «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ كۈنسىز مۇئەللىملەرنى كۈرەش قىلىش، ئۇرۇش - جېدەل بىلەن بولۇپ ئوقۇش توختاپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلارنى «قايتا تەربىيە» ئېلىش ئۆچۈن يېزىغا قوغلىغاندا، مەنمۇ مەھەللىگە قايتىپ دېھقان بولدۇم. بۇ كۈنلەردە دادام ئەترەتنىڭ ئۈي - كالىلىرىنى بېقىشقا ئاجرىتىلغان بولۇپ، قويلارنى مۇساڭاكام بىلەن لەيلى باقاتتى. لەيلى تازا تولۇپ ۋايىغا يەتكەنىدى. نامراتلىق، ئاچ - زېرىن تۇرمۇش، ياماق كىيىملەر ئۇنىڭ باهار چېچەكىدەك گۈزەل رۇخسارىغا قىلچە نۇقسان يەتكۈزەلمىگەنىدى. ئىككىمىز كۈندە دېگۈدەك ئۆچرىشىپ تۇراتتۇق. مەن ئەگەككە كېتىۋېتىپ- جۇ، ئەگەكتىن قايتىۋېتىپمۇ نەي چالاتتىم. كېچىلىك دولقۇندىن قايتقاندا نەي چالغاچ ماخو ئەتراپىنى ئايلىناتتىم. بۇ چاغلاردا مەن يېڭى چىققان پەدىلەرگىمۇ، خەلق ئاھاڭلىرىغىمۇ، بەزى مۇقام پەدىلىرىگىمۇ بىمالال، تولۇق چالالايتتىم. نەي ئاۋازىنى ئاڭلىغان هامان لەيلى قانداقلا بولمىسۇن بىر ئامال قىلىپ دادىسىغا ېلدۇرمەي چىقاتتى ۋە يېنىمدا ئازغىنا تۇرۇپلا: «دادام تۈيۈپ قالمىسۇن، خەير...» دەپلا كىرىپ كېتەتتى. لەيلى گويا سېرىق سۆگەتنىڭ يۇمران، ئىنچىكە چۈنقىغا ئوخشايتتى، بەكمۇ ئەۋرىشىم، رايىش ئىدى، مەن ئۇنى خالىغان ۋاقتىمدا ئېگىپ ئويناياتتىم، لېكىن سۈندۇرۇپ قويۇشتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلاتتىم. بىر كۈنى ئاخشامدا ماخو كەينىدىكى سۆگەتلىككە كېلىپ نەينى «چىمبۇلاق» قا چالدىم، خېلىدىن كېيىن لەيلى چىقتى. «دادالڭ ئۆيىمىزگە كېلىپ دادام بىلەن سۆزلەشسۇن، پاتراق توي قىلىۋېتەيلى، دادامۇ، مەنمۇ هازىر بەك تەڭلىكتە قالدۇق» دېدى. مەن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدىم. مانا شۇ مىنۇتقىچە ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە كۆيۈپ - پىشىپ يۇرۇپتۇق، سۆيۈشۈپتۇق، قۇچاقلىشىپتۇق، دېمىگەن - ئېيتمىغان گېپىمىز قالماپتۇ، بىراق «ماڭا تېگەمسەن، توي قىلىلى» دېگەن گەپنى دېمەپتىمەن، مانا ئەمدى لەيلى... «ئاھ خۇدا، بۇ ئوڭۇمۇ - چۈشۈممۇ، لەيلى ماڭا تېگەي دەپ ئۆزى ئېغىز ئاچتى ئەمەسمۇ» مەن خۇشاللىقىمدا لەيلىنى مەھكەم قۇچاقلاپ باغرىمغا باستىم. لەيلى: «ئەترەت باشلىقى ئۆيىمىزگە تولا كېلىپ تۇرۇۋالدى، خوتۇنىنىڭ ئىنىسىغا دەيدۇ. دادام ياق دېيەلەمتى، ئۇ دېگەن ئەترەت باشلىقى تۇرسا.. شۇڭا دەۋاتىمەن، سەن مېنى ئال» دېدى. شۇئان جىددىيلىشىپ كەتتىم ۋە «سېنى چوقۇم ئالىمەن» دەپ ۋەدە بەردىم. لەيلى كۆڭلى ئىمىن تاپقاندەك يېنىككىنە تىندى ۋە بېشىنى مەيدەمگە تىرەپ سۈكۈتكە چۆمدى. شۇ ئاردا سۆگەتلىك ئەتراپىدىن هۇشقۇيتقان ئاۋاز ئاڭلاندى، لەيلى ۋەھىمىگە چۈشۈپ ماڭا تېخىمۇ مەھكەم چاپلىشىۋالدى. سۆگەتلىك قاپقاراڭغۇ بولغاچقا، بىزگە تېخىمۇ قورقۇنچلۇق تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئەتراپتىن ئادەم شەپىسى كەلدى، بىز قورشاۋدا قالغانىدۇق. ئەترەت باشلىقىنىڭ قېيىن ئىنىسى ۋە ئۇنىڭ تۆت ئاغىنىسى بىزنى ئوتتۇرىغا ئالدى، بىرسى لەيلىنى مەندىن ئاجرىتىۋېلىپ سۆرەپ ماڭدى، قالغانلار مېنى باسماداپ مۇشتلاپ، تېپىپ ئۇردى، شۇنچە قارشىلىق كۆرسەتكەن بولساممۇ تەڭ كېلەلمىدىم، تاياق زەربىدىن ئېسىمنى

يوقاتتىم. . .

بامدات نامىزىغا ئېيتىلغان ئەزان ئەسلىمىلىرىمنى ئۇزۇپ قويدى، ئورنۇمدىن تۇردۇم. تاھارەت ئالغاندىن كېيىن دادام بىلەن بىللە مەسچىتكە چىقتىم. نامازدىن كېيىن جامائەت ئىشىك ئالدىدىكى سەينادا ئادەت بويىچە بىر - بىرىگە قول بېرىپ كۆرۈشتى، ئامانلىق تىلەشتى، ئاخىرىدا يەنىلا ئۆمەر بەگ ئالدىمغا كېلىپ ماڭا سىپايە سالام بەردى - دە، قولۇمنى قىسىپ:

- باش بۇرنى قىلىپ مەن مېھمان قىلىۋالاي، يۇرە، - دېدى.

- ۋاي. . . بەگ، - دېدى دادام قاپىقىنىمۇ ئاچماستىن، - بالا تېخى ئاخشام كەلدىغۇ، شۇنچە يىلدا ئاران بىر كەلگەندە قىش چۈشكىچە تۇرىدۇ، ئاۋۋال تۇغقانلارنىڭ، ئاندىن قوشنىلارنىڭ، ئاخىرىدا مەھەللە - كوينىڭ ئۆيلىرىگە پەتە ئوقۇيدىغان گەپ. ئالدىرىماڭلا، سىلىنىڭ ئۆيگە بىر كۈنلىرى ئۆزۈم باشلاپ بارىمەن.

- قېنى، ھېلىغىچە بىر گەپ بولار، - ئۆمەر بەگ زۆرۈرىيەتسىزلا ھىجايدى، - مەن تەييارلىق قىلىۋېرىمەن ئەمىسە.

جامائەت تارقاشتى. تەلىپىمگە ئاساسەن دادام مېنى مەھەللىنىڭ زەرەتگاھلىقىغا باشلاپ باردى. مۇسا ئاكامنىڭ زەرەتگاھلىقنىڭ چېتىدىكى تۇپرىقىنىڭ يېنىدا توپىغىلا يۈكۈنۈپ ئولتۇردۇق. دادام سۈرە ياسىننى خەتمە قۇرئان قىلدى. ئەينى مەزگىلدە مۇسائاكام پات - پات: «مېنىڭ ئوغلۇم يوق، ساڭا بەرگەن نەي ئاتا - بوۋامدىن مىراس قالغان، يەنە دەپ قوياي، نەينى مېنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى بوۋىلىرىمنىڭ بىرى ياسىغان. ئەگەرچەندە مەن ئۆلۈپ - تارتىپ قالسام، سەن تۇپراق بېشىمغا بېرىپ ئاشۇ نەينى ‹قادىر مەۋلانەم› ياكى ‹چۆل ئىراق› قا بىر چېلىپ قويغىن، روھىم شۇنىڭدىن خۇش بولۇپ قالسۇن» دەيتتى. ئۆلگەنلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ بېرىش، قۇرئان ئوقۇش، دۇئا - تىلاۋەت قىلىش بىزنىڭ ئەزەلدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان دىنىي ئادەتلىرىمىز تۇرسا، ئۆلگەن ئادەمنىڭ تۇپراق بېشىدا ساز چېلىش دېگەن قانداق گەپ، دەپ ئويلاپ ھەيران بولاتتىم. بىر ئۆمۈر ھەسرەت - نادامەتتە، نامراتلىق ئىسكەنجىسىدە ياشاپ مۇشۇ دۇنياغا نەي ئارقىلىق پۈتۈن دەردىنى تۆكۈپ ئۆتكەن قېرى نەيچىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئۆز ۋاقتىدىمۇ، ھازىرمۇ ئورۇنداش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆلگەنلەرنىڭ مېيىتىنى ساز چېلىپ، نەغمە - ناۋا بىلەن ئۇزىتىپ دەپنە قىلغانىكەن، ھازا ئېچىپ يىغلاش ئورنىغا ناخشا ئېيتىدىكەن. ئويلاپ قارىسام، مۇسائاكام ئاددىي ئادەم ئەمەستەك قىلاتتى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلەتتى، بولۇپمۇ ئۆزئەجدادلىرى ھەققىدە، ساز - مۇزىكا ھەققىدە تېخىچە مەلۇم بولمىغان ئاجايىپ تەسىرلىك قىسسىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. مەن: «مۇسائاكام ئۆمرىدە پەقەت ئوقۇمىغان ئادەم تۇرسا، بۇ ئىشلارنى قانداق بىلىدىغاندۇ، ياكى كېچىسى چۈشىگە كىرگەن ئىشلارنى ماڭا سۆزلەپ بېرەمدىغاندۇ» دەپ ئويلايتتىم. ئەمەلىيەتتە ئادەمنىڭ چۈشىگە ئۇنچىۋالا جىق نەرسىلەرنىڭ كىرىشىمۇ ناتايىنىدى. بەلكى كېچىدە پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا ھېكايە ئېيتىپ بەرسە كېرەك، دەپ ئويلىدىم. دادامنىڭ مۇڭلۇق قىرائىتىنى تىڭشاۋېتىپ يەنە مۇسائاكام بىلەن بىللە پادا باققان چاغلارنى ئەسلىدىم: مۇسائاكام ياش چاغلىرىدا - ئىجارە كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى، كوپىراتسىيىلىشىش مەزگىللىرىدە تەشكىللەنگەن سەنئەت گۇرۇپپىلىرىدا نەي چالغانىكەن. تۇغۇلۇپ ئەقلىمنى بىلسەم، مۇسا ئاكامنىڭ ئەترەت ماخوسىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ سېدە تۈۋىدە ئولتۇرۇپ نەي چالغىنىنى كۆرەتتىم. مەھەللىنىڭ بالىلىرى ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ نەي ئاڭلايتتى. كىشىلەر خاماندا، ئۆگزە ياكى ھويلىلىرىدا يېتىپ ئۇنىڭ نېيىنى ئاڭلىغاچ ئۇيقۇغا كېتەتتى. مانا ئەمدى چوڭلارنىڭ، ياشلارنىڭ، بالىلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇتقان دىلكەش - دەردمەن سازەندە بۇ دۇنيادا يوق.

ئۆيگە كېلىپ ئانامنىڭ قايماق چېيىغا قاتلىما ناننى چىلاپ مەززە قىلىپ ئىچتىم - دە، مېھمانخانىغا كىرىپ ئۆزۈمنى تاشلىدىم. كېچىدىكى ئۇيقۇسىزلىق تۈپەيلىدىن پاتلا ئۇخلاپ قالدىم. قانچىلىك ئۇخلىدىمكىن، بىر چاغدا ئانام نوقۇپ ئويغاتتى. سۇپىنىڭ بۇرجىكىدە ئولتۇرغان ئۆمەر بەگنى كۆرۈپ دىمىغىم ئېچىشىشقا باشلىدى، مېھمانخانىنىڭ ھەممە يېرى غەلىتە، بەدبۇي پۇراققا تولۇپ كەتكەندەك سېزىلدى.

- ئەتىگەنكى گەپ بويىچە يەنە كەلدىم، - ئۆمەر بەگ سۆزلەۋېتىپ ھىجايدى، - قوپە ئۇكىماۋا، كۈنپېشىن بولدى، ھاردۇقىڭنىڭ قالغىنىنى ئۆزۈم چىقىرىمەن.

ئادەمگەرچىلىك قىلغاننى بىلمەسلىك، سەمىمىي تەكلىپنى ئۆزرىسىز رەت قىلىش - ئۆز قەدىرىنى يەرگە ئۇرغان بىلەن ئوخشاش. دادام ئېتىزلىققا چىقىپ كېتىپتۇ، ئانامغا: «دادام

كەينىمدىن بارسۇن» دەپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتىم. كۈننىڭ ھارارىتى تېخىچە يانمىغانىدى، يەر - جاھان تونۇرەك قىزىپ كەتكەنىدى. تەرلەپ - تەپچىرەپ مەھەللىنىڭ قۇمسائىغۇ بولىدا سايە قوغلىشىپ كېتىۋاتىمەن. ئۆمەرىەگدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ گاھ يولنىڭ ئۇ تەرىپىگە، گاھ بۇ تەرىپىگە ئۆتىمەن، ئۆمەر بەگمۇ قېرىشقاندەك ماڭا سوغدىشىپلا ماڭىدۇ. دىمىق - تىنىجىقتا چىدىيالمايۋاتسام، ئۇنىڭ بوي - بېشىدىن تارىلىۋاتقان تاز پۇرىقى تۆپىلەپ كېلىپ كۆڭلۈمنى ئاينىتىپ، مېنى تېخىمۇ قاتتىق بىئارام قىلماقتا. تېزرەك ماڭسام ئۆمەر بەگمۇ تېز ماڭىدۇ، ئاستا ماڭسام ئۇمۇ ئاستىلايدۇ. سۆزلەپ ئاغزى تالمايدۇ. ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىنى، ئويلىغان - بىلگەنلىرىنى، كەلگۈسى پىلانلىرىنى سۆزلەيدۇ. بۇرۇن دېگەنلىرىنى قايتا تەكرارلايدۇ. مېنى ئاڭلىماي قالمىسۇن دېگەندەك، ئىسسىقتا تەرلىگەنلىكتىن تېخىمۇ سېسىق پۇراق چىقىرىۋاتقان بېشىنى مۇرەمگە يېقىن تۇتۇپ سۆزلەيدۇ. «مۇشۇنداق ئەرنىڭ قوينىدا ياتقان خوتۇننىڭ جېنىغا ۋاي» دەيمەن ئىچىمدە. تونۇمىساموۇ تۇرۇپلا ئۇنىڭ خوتۇنىغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. ھەر قانچە دۆت - كالۋا، سارالاڭ خوتۇن بولسىمۇ بۇنداق تاز بىلەن بىر كۈن ئۆي سازاۋەندىچىلىك قىلىشقا چىدىماس. لېكىن بۇ تازىنىڭ خوتۇنى قانداق خوتۇندۇ؟ قارىغۇمىدۇ؟ گاسىمدۇ؟ ئۆيدىن چىقىدىغان چاغدا ئانام قۇلىقىمغا پىچىرلاپ: «دادالاڭ بىللە بارسىغۇ كۆڭلۈم توق تۇراتتى. ناۋادا دادالاڭ بارالماي قالسا، سەن پاتراق يانغىن، بۇ بەگچەكنىڭ ئۆيىدە ئۈزۈن ئولتۇرما، جېنىم بالام» دېگەنىدى. ئانام بۇ تازىنىڭ ئۆيىدە بىر نەرسە يېيىش كۆڭلىگە تېگىدۇ، دەپ بېشارەت بەردىمۇ ياكى باشقا بىر سەۋەب بارمۇ، بىلمەيمەن، ھېلىتىنلا كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئۆمەر بەگنىڭ كۆڭلىنى ۋە ئادەمگەرچىلىكىنى دېمىسەم كەينىمگە يېنىپ كەتكۈملا كېلەتتى.

مەھەللە تۈگەپ كەڭ ئوچۇقچىلىق باشلاندى. ھېلىلا نېرىدا، ئەتراپى ئېتىزلىق، ئورمان ۋە باغ بىلەن قورشالغان يەككە - يېگانە بىر قورۇق كۆرۈندى.

- كېپىقالدۇق، ئاينا بىزنىڭ ئۆي. ئاشۇ ئېتىزلار، ئورمانلار، باغ، ئاۋۇ قورۇق، ھە مۇشۇ زېمىنىڭ ھەممىسى مېنىڭ.

مەن قىزىقسىنىپ ئەتراپىمدىكى مەنزىرىلەرگە قارىدىم. ئاخىر قورۇقىغۇ كەلدۇق. تېمى خىشتىن قوپۇرۇلۇپ، ئىككى يېنىغا ئەمەيان، ئۈستىگە لىتكە چىللىرىلغان جىگەر رەڭ سىرلىق، چەز قۇلۇپلۇق ئەرۋازىدىن كىرىپلا ھەيرانلىقتىن تاق تۇرۇپلا قالدىم. كۆز ئالدىمدا ئىنتايىن ھەشەمەتلىك ئىمارەت نامايان بولدى. كەڭ - ئازادە ھويلىنى، رېشاتكا بىلەن ئېھاتىگە ئېلىنغان گۈلزارلىقنى، ھويلىنىڭ يېرىمىنى چۆمكەپ تۇرغان ئۈزۈم ھارىقىنى، تۆۋرۈكلىرىگە كۆپتۈرمە ۋە ئويما نەقىش ئويۇلغان، ھا - جەگلىرىگە ھەر خىل سىرلار بىلەن گۈل - نەقىش سىزىلغان، تاملىرى گەچلەنگەن، جۇپ ۋاسلىق، چۇغۇندەكلىرى چىرايلىق ئىككى ئايلانما پېشايۋانلىق كۆرۈپ ھايران كۆڭۈل ئەشلىكلىرىم نەگىدۇ غايىپ بولدى. «ساق كاللىدا بىر خىيال، تاز كاللىدا مىڭ خىيال» دېگەن گەپ راستكەن، دەپ ئويلىدىم. ھاي بولغان - پۇل تاپقان بىلەنمۇ ئۆي - ئىمارەتنى بۇنداق ياخشى پىلانلاپ، قۇرۇلمىسىنى پۇختا، ھۈنەر - تېخنىكىسىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ سالماق ئاسان گەپمۇ؟ بۇ تازىنىڭ ھەقىقەتەن پۇلىمۇ، دېتىمۇ بار ئىكەن، ھويلىنىڭ ئىچى ئادەمنىڭ زوقىنى تارتىپ تۇرىدۇ، كۆرگەنسېرى كۆرگۈسى كېلىدۇ. ئۆمەر بەگنىڭ تەكەللۇپلىرى ئىچىدە ئاستا مېڭىپ تاملىرى گەچلەنگەن، تۆت تۆۋرۈكلۈك، خا-جەگلىرىگە نەقىش ئويۇلۇپ، سىرلانغان، ئالقى بىساتلىق، سەرەمجانلىرى تولۇق چوڭ سورۇن ئايۋاندىن ئۆتۈپ ئوڭ تەرەپتىكى مېھمانخانىغا كىردىم. چىغ ۋاسلىق، نەقىشلىك تورۇس، شاخسمان چىراغ، تامدىكى گىلەملەر، دۇخاۋا پەردىلىك دېرىزە، ئايلاندۇرۇپ قويۇلغان قارا كىلىونكا قاپلىق دىۋانلار، ئەينەكلىك ئىشكاپ - جاۋۇنلەر، ئۇنئالغۇ، سىنئالغۇ، رەڭلىك تېلېۋىزور، توك شامالدۇرغۇچ... قىسقىسى، زامانىۋى ئائىلە سايمانلىرى تەل بۇ مېھمانخانا مەندە ئالاھىدە بىر تەسىرات پەيدا قىلدى. دۆلەتمەن - باي سودىگەرلەرنىڭ، تۈيۈقسىز بېيىپ كەتكەن بەزى ئەمەلدارلارنىڭ ھەشەمەتچىلىكلىرى توغرىلىق ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆمەر بەگنىڭ مۇشۇ ئۆيىدە، مۇشۇ خانىسىدا كۆرۈۋاتاتتىم. پېڭىلىشىمسام، ئۆمەر بەگ بۇ يۇرتتا تاز بولغىنى ئۈچۈن بەگ دەپ ئاتالماي، بەلكى مال - دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكى ۋە كەڭ - مۇنبەت، مول مەھسۇلاتلىق زېمىنىڭ، سان - ساناقسىز ئورمانىڭ، باغلارنىڭ، قەسىرگە ئوخشايدىغان كاتتا ئىمارەتنىڭ خوجايىنى بولغانلىقى ئۈچۈن بەگ دەپ ئاتالغان بولسا كېرەك. پۈتكۈل ئىمارەتنىڭ كۆلىمى ۋە ھەيۋىتىدىن قارىغاندا، مۇشۇ مېھمانخانىغا ئوخشاش چوڭ - كىچىك

مېھمانخانا، ياتاق، دەھلىز، خاس ھۇجرا ۋە باشقا ئۆيلەرنىڭمۇ بەگ دېگەن نامغا ۋە زامانغا لايىق بىساتلار بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇلغانلىقىنى جەزم قىلىش مۇمكىن ئىدى. دۇئادىن كېيىن ئۆمەربەگ مەندىن قايتا ھال - ئەھۋال سورىدى، ئاندىن سىنئالغۇنى ئېچىپ قويدى.

- سېنى جىندەك يالغۇز قويىدىغان بولدۇم، خاپا بولمايسەن - ھە.

- ۋاي ياق، خاپا بولامدىغان.

ئۆمەر بەگ كېلەڭسىز گەۋدىسىنى ئىرغاڭلىتىپ چىقىپ كەتتى، مېھمانخانىدا ئۇنىڭدىن تارالغان تاز ھىدى قېپقالدى، كۆڭلۈم يەنە ئاينىشقا باشلىدى، بۇنىڭسىزمۇ دىمىق دەستىدىن ئولتۇرالمايلا قېلىۋاتاتتىم. ئۆمەر بەگنىڭ ئوغلى بولسا كېرەك، 14 - 15 ياشلاردىكى بىر بالا كىرىپ قولۇمغا سۇ بەردى. ئوتتۇرا ياشلىق، دىقماق، سېمىز بىر ئايال داستىخان كۆتۈرۈپ كىردى. مەن ئۇ ئايالنى ئۆمەر بەگنىڭ خوتۇنى دەپ ئويلاپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئالاھىدە ئېھتىرام بىلدۈردۈم. بىراق قولۇمغا سۇ بەرگەن بالىنىڭ مۇئامىلىسىدىن ئۇ ئايالنىڭ خىزمەتكار ئىكەنلىكىنى بىلدىم. شۇ چاغ ئايۋاندىن:

- ئاۋۋال ئۆيگە ئەتىر چاچ! - دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

يۈرىكىم جىغىدە قىلدى. بۇ، لەيلىنىڭ ئاۋازى ئىدى! بېشىم پىررىدە قايدى، كۆز ئالدىمدىكى ھەممە نەرسە غۇۋالاشتى. خىزمەتكار ئايال ئۆيگە ئەتىر چېچىۋاتقاندا، داستىخانغا چاي، مەززە كەلتۈرۈۋاتقاندا: «لەيلى ئۆمەر بەگنىڭ ئۆيىدە نېمە ئىش قىلىدۇ، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا ئەترەت باشلىقىنىڭ قېيىن ئىنىسى بىلەن توي قىلغان بولغىيدى» دېگەن خىيال كۆڭلۈمنى كېزىپ يۈردى. خىزمەتكار ئايال مېنى داستىخانغا - چايغا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. گېلىم غىققىدە بولۇپ كۆڭلۈم ھېچنېمە تارتمىدى. توك شامالدۇرغۇچنىڭ كۇنۇپكىسىنى بېسىپ قويدۇم. ئەتىرنىڭ ئۆتكۈر ھىدىمۇ، مۇزدەك شوخ شامالمۇ كۆڭلۈمدىكى بۇرۇقتۇملۇقنى، غەشلىكنى يوقىتىۋېتەلمىدى. ئالىي بىساتلارنىڭ ھەيۋىتىمۇ، ئالدىمدىكى نازۇ - نېمەتلەرنىڭ ئىشتىھانى قوزغىغۇچى تەم - ھىدىمۇ دىققىتىمنى تارتالمىدى. ئۆينىڭ ھەممە يېرىدە پەيدا بولغان بىر سىيما ماڭا ئوقتەك تىكىلىپ سوئال سوراۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. كەيپىياتىم بارغانسېرى جىددىيلىشىۋاتاتتى. لەيلىنىڭ بايىقى ئاۋازى قۇلىقىم تۈۋىدە جاراڭلايتتى. دەرۋازىدىن كىرگىنىمدە، گۈلزارلىقنى ئايلىنىپ ئۇزۇم بارىڭى ئاستىدىن ئۆتكىنىمدە، ئايۋاندىن مېھمانخانىغا قەدەم باسقىنىمدا ئەتراپىمدا ھېچكىم كۆرۈنمىگەنىدى. لەيلىنىڭ مۇشۇ خانىداننىڭ خوجايىنى بولۇپ ياشاۋاتقانلىقىنى ھەرگىز تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدىم. دادام بىلەن ئانام مېنىڭ ئۆتمۈش سەرگۈزەشتىلىرىمنى بىلىدىكەن، شۇڭلاشقا ئانام مېنى ئاگاھلاندۇرغان ئەمما ئوچۇق ئېيتمىغان. بايا، مېنىڭ مېھمان بولۇپ كېلىدىغانلىقىمنى لەيلى ئالدىن خەۋەر تاپقان - دە، مەن مېھمانخانىغا كىرگەندىن كېيىن ئاۋۋال ھېلىقى پۇراقلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئەتىر چېچىشنى بۇيرۇغان. بۇ ئىشلار بىر ياقتا تۇرسۇن، خىيالىمدا، لەيلى قانداقسىگە ئۆمەر بەگ دېگەن بۇ كەيمە تازغا خوتۇن بولۇپ قالدى؟ بەدبۇي - سېسىق تەن بىلەن ئۆز تېنىنى بىر يەردە قويۇشقا ۋە ئاشۇنداق ئەر - خوتۇنچىلىقنى داۋاملاشتۇرۇشقا قانداق چىدىدى؟ مۇشۇ زېمىننى، مۇشۇ ھەشەمەتلىك ئۆي - ئىمارەتنى، مۇشۇ مال - دۇنيانى دەپمۇ، دېگەن سوئاللار پەيدا بولدى. مەن لەيلىنىڭ ئۆمەر بەگكە خوتۇن بولغىنىغا، ئۆمەر بەگ بىلەن شۇنچە ئۇزۇن يىل ئۆي تۇتقىنىغا ئىشەنمەي قالدىم. ئەمما كۆز ئالدىمدىكى رەھىمسىز رېئاللىق ئىشەنچەمنى بەربات قىلاتتى. سىنئالغۇنى ئۆچۈرۈۋەتتىم. ئۆمەر بەگنىڭ يوقاپ كېتىشىدىكى سەۋەبلەرنىمۇ بىلمەيتتىم. چۈشىنىكسىز خىياللار ئىلكىدە ئىختىيارسىز ھويلىغا چىقتىم.

- مېھماننى يالغۇز قويدۇق، سەت بولدى - ھە؟

چۆچۈپ يانغا قارىدىم، بايۋەتچىلەرنىڭ ئاياللىرىغا خاس ھالدا ئالپىتە كىيىنگەن، ئالتۇن زىبۇ زىننەتلىرى يالتىراپ تۇرغان، بوي - قامىتى كېلىشكەن ئەمما چىرايىنى مەزگىلسىز قورۇق، داغ بېسىپ كەتكەن لەيلى ماڭا قاراپ تۇراتتى.

- ۋۇي . . . سىلى . . .

- ئۇنتۇپ قالدىلىمۇ - ھە، مەن لەيلى شۇ، ئۆمەر تازنىڭ خوتۇنى.

لەيلىنىڭ كۆرۈمسىز، سۆرۈن چىرايى غەلىتە تۈس ئالدى. مەن نېمە دېيىشىمنى، نېمە قىلارىمنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدىم. لەيلى تولغان گەۋدىسىنى سەل ئېگىپ، خېمىر يۇقى بارماقلىرىنى ئۇۋۇلاۋاتاتتى. مەن ئۇزۇم بارىڭىغا قارىغان بولۇپ تۇرۇۋالدىم.

- خېنىم، سۇتنىڭ قايمىقىنى سۈزەمدۇق - سۈزمەمدۇق؟

خىزمەتكار ئايالنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ لەيلى

سەل هودۇقۇپ ئاندىن تېز - تېز چامداپ ئاشخانا ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. «كەلمىسەم بوپتىكەن، دادامنىڭمۇ بۇ يەرگە كېلىشىمگە تازا رازىلىقى يوقتەك قىلاتتى، ئانام بىر ئىشنى بىلەپ دەپتىكەن، - ئۆز ئۆزۈمگە كايىشقا، ئۆز ئۆزۈمنى ئەيىبلەشكە باشلىدىم، - بۇ ئۆيدە لەيلىنىڭ بارلىقىنى نېمىشقا بالدۇرراق ئۇقمىدىم. ئاپلا، ئانامنىڭ: بالدۇر يان، ئۇزاق ئولتۇرما، دېگىنى ماڭا بىر بېشارەت ئەمەسمۇ. ئەمدىلىكتە بۇ قورۇقتىن بالدۇرراق كېتىشىم كېرەك.» هويلىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى تامدىن باغدىكى مېۋىلىك كۆچەتلەرنىڭ باراقسان شاخلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئېگىلگەن شاخلاردىكى پىشىپ - ئېسىلىپ كەتكەن ئۆرۈكلەر كۆن نۇرىدا قىزىرىپ - تاۋلىنىپ تۇراتتى. «هېلىقى شۇڭلىك، دادام بىلەن مۇساپاكام، مۇساپاكام بىلەن مەن، مەن بىلەن لەيلى قوي باققان شۇڭلىك قېنى؟ مۇساپاكام نەي چېلىپ ئولتۇرىدىغان، ماڭا نەي چېلىشنى ئۆگەتكەن بۇلاق بويلىرى قېنى؟ ماڭا سۆيگۈ - مۇھەببەت بەخش ئەتكەن، لەيلى بىلەن مېنى چۆل - قاقاس قۇچىقىدا ئۇسال شادلىققا چۆمدۇرگەن، كۈلدۇرگەن، سۆيدۇرگەن شۇڭلىك قېنى؟ لەيلى ئەتراپ باشلىغانلىك قېيىن ئىنىسىغا تەگدىمۇ - يوق؟ ئۆمەر بەگ دېگەن بۇ ئادەم نەدىن كەلدى؟ لەيلى قانداقسىگە ئۇنىڭ خوتۇنى بولۇپ قالدى؟...» خىيالىمدا ئاشۇ سوئاللار تەكرارلىنىپ تۇراتتى، لېكىن جاۋابسىز قېلىشۇبرەتتى. لەيلى بىلەن مېنىڭ مۇھەببىتىمگە گۇۋاهچى بولغان، ياشلىق هاياتىمىزنىڭ ئىزلىرى قېپقالغان قەدىمىي شۇڭلىكتىن هېچقانداق ئىز يوق ئىدى. پۈتكۈل شۇڭلىك ئۆمەر بەگنىڭ مال - دۇنيا خەزىنىسىگە ئايلانغانىدى. هېلىقى كېچىسى سۆگەتلىكتە تاياق يېدىم، ئېسىمنى يوقاتتىم، كېيىن... كېيىن نومۇس ۋە خورلۇققا چىدىماي تالاق ئېتىشتىن بۇرۇنلا هېچكىمگە كۆرۈنمەي يۇرتتىن چۇراپ چىقىپ كەتتىم. مانا، ئاردىن خېلى يىللار ئۆتۈپتۇ، ئۆمەر بەگ دېگەن بۇ ئادەم شۇنچە كەلگەن، قاقاس شۇڭلىكنى بىر غېرىچ يېرىنى ئالا قويماي تېرىلغۇ ئېتىزلارغا، ئورمانلىققا، باغلارغا ئايلاندۇرۇپتۇ. شۇڭلىككە قورۇق - كەلگۈ ئۆي - ئىمارەت بىنا قىپتۇ. ئېھتىمال لەيلىمۇ ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقنى ئۆتكۈزگەندۇ. ئەمدىلىكتە ئۇ، مۇشۇ شۇڭلىك ئورنىدىكى كۈندىن - كۈنگە ياشناۋاتقان مۇنبەت - گۈزەل زېمىننىڭ ئايال خوجايىنى بولۇپ قاپتۇ. ئۇ باي ئائىلىنىڭ خېنىمى، ئۆمەر بەگ ئۇنى مال - دۇنياغا كۆمگەن. خىزمەتكار - مالايلار ئۇنىڭ ئالدىدا «لەببەي» دەپ تۇرىدۇ. بۇيرۇق - كۆرسەتمىلىرىنى شەرتسىز ئادا قىلىدۇ. يېگىنى ئالدىدا، يېمىگىنى كەينىدە، هېچنېمىدىن غېمى يوق. بىراق، ئۇ ئۆزىنى بەختلىك چاغلامىدىغاندۇ. تازىنىڭ قوينىدا قانداق ياتىدىغاندۇ. بەلكىم تۇرمۇش ئۇنى هەممىگە كۆندۈرىدىمكىن...

ئۆمەر بەگ كىرىپ خىيالىمنى بۇزدى. ۋۇجۇدۇمنى توختىتىپ قويۇپ ئالدىمغا كەلدى:

- بىر قانچە ئاغىنىلىرىمنى، هەم يەنە چالىدىغان، توۋلايدىغانلارنى قىچقىرىپ قويدۇم، ساڭا تازا قىزىق تاماشا قىلدۇرۇپ بېرەي دەيمىنا، قېنى، ئۆيگە...

مېهمانخانىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىنمۇ چېكىش خىيالىلاردىن قۇتۇلالمىدىم. خېلىدىن كېيىن ئون نەچچە ئادەم كىرىپ كەلدى. سالام - سەھەتتىن كېيىن ئۆمەر بەگ بىزنى ئۆزئارا تونۇشتۇردى: ئۇلار يېزا كادىرلىرى - كەنتنىڭ شۇجىسى، مۇدىرى، ئاھالە گۇرۇپپا باشلىقى... شۇ يەردىكى بىر قانچە بايلار، سودىگەرلەر هەمدە سازەندە - ناخشىچىلار ئىكەن. كەنت شۇجىسى بالىلىقىمدا بىللە ئوينىغان، بىللە ئوقۇغان تەڭ دېمەتلىكىم بولغاچقا، مەندىكى قورۇنۇش بىر ئاز يوقىلىپ ئۆنىڭ بىلەن پارالڭ سېلىشتىم. داستىخان قايتىدىن تېخىمۇ مول راسلاندى. ناۋات چاي، قايماق چاي، هالۋا كەلتۇرۇلدى. لەغمەن يېيىلىپ بولغاندا كەنت شۇجىسى:

- بەگ ئاداش، بىز ئۆيۈڭگە كاۋاپ يېگىلى كەلگەنىدۇق، بىلىپ قوي، هازىر ئۆزىمىز مۇنۇ تونۇردەك ئۆيۈڭدە كاۋاپ بولۇۋاتىمىز، - دېدى.

هەممىمىز كۈلۈشۈپ ئورنىمىزدىن قوزغالدۇق. ئۆمەر بەگ بىزنى باغقا باشلاپ كىردى. باغ بەئەينى جەننەتنىڭ ئۆزى ئىدى، كۆلىمى تۆت مو ئەتراپىدا كېلەتتى. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ هەممە خىللىرى ئايرىم - ئايرىم رەت بويىچە ئۆستۈرۈلگەنىدى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېگىز قىلىپ چەمبەر شەكىللىك، ئۈستى قۇببەسىمان ئۆزۈم بارىگى ياسالغانىدى. بارالڭ ئاستى كەڭرى، يۇمىلاق - ئايلانما سەينا ئىدى. سەينانىڭ ئوتتۇرىسىغا سازەندە - ناخشىچىلار ئۇچۇن مەخسۇس يۇمىلاق پەلەمپەيلىك پەشتاق - سۇپا قوپۇرۇلغانىدى. سەينا ئەتراپىغا ئايلاندۇرۇپ ئۆزۈن دېۋان، چاي شىرەلىرى تىزىلغانىدى. پەشتاق بىلەن دېۋانلار ئوتتۇرىسىدا خېلىلا كەڭ بوشلۇق - مەيدان بولۇپ، بۇ يەردە ئۇسسۇل، تانسا، مەشرەپ ئويناشقا بولاتتى. باراڭنىڭ

سىرتىدا، بىر چەتتە تۆمۈر رېشاتكا ئىچىگە ئېلىنغان بۇلاق بار ئىدى. «بۇ تازنىڭ ھەقىقەتەن دىتى - پەمى بارئىكەن، - دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە، - شىۋەلىكنىڭ ئىزناسىنى ھەر ھالدا يوقاتماپتۇ، بۇلاقلارنىڭ بىرسىنى بولسىمۇ ساقلاپ قاپتۇ.» بىز باغنى ئايلىنىپ ھەممىنى كۆرۈپ بولدۇق. ئاڭغىچە خىزمەتكارلار باراڭ ئىچىنى پاكىزلاپ، داستىخاننى يۆتكەپ چىقتى. دىۋانلاردا قاتار ئولتۇردۇق. ئانامنىڭ: «ئۇزاق ئولتۇرما، پاتراق يان» دېگەن گېپىنى ئەسلەپ قالدىم. مېھماندارچىلىق ئەمدى رەسمىي باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى، بۇنداق چاغدا كېتىمەن، دەپ قوپسام ھەقىقەتەن قاملاشمىغان ئىش بولاتتى. ئەسلىدە بىرەر باھانە كۆرسىتىپ كەلمەي قويىدىغان ئىشكەن. ئەمدىلىكتە مېھماندارچىلىقنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتمەي ئامال يوق ئىدى. خىياللىرىم يەنىلا ياشلىق دەۋرىمگە قايتتى. بۇلاق بويىدا - شالاڭ، يۇمشاق كوكاتلارنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ نەي چېلىۋاتقان مۇسا ئاكامنى، بۇدرۇق، ئاپئاق، سىلىق پاقالچاقلىرىنى بۇلاققا چىلاپ ئولتۇرۇپ ماڭا مېيىغىدا كۈلۈپ تەبەسسۇم قىلىۋاتقان لەيلىنى، ماڭا سۇ چاچقان، ئوينىشىپ، چاقچاق قىلىپ مېنى بۇلاققا ئىتتىرىۋەتكەن لەيلىنى، نەي چالسام كۈي - سادالار ئەۋجىدە مۇڭلانغان كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ماڭا تىكىلگەن لەيلىنى، كۆيۈپ قالدىم، دېيەلمەي كەپتەردەك بۇقۇلداپ يىغلاپ ئىشق - مۇھەببىتىنى كۆز يېشى ئارقىلىق ئىزھار قىلغان لەيلىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۇم. بايلىق، مال - دۇنياغا قانغان، ھەشەمەتلىك ئىمارەت ئىچىدە زىلچا - گىلەم، دۇخاۋا - تەتىللا كۆرپىلەردە ئېغىناپ ياتقان، قۇلىقىدا، بوينىدا، بارماق - بىلەكلىرىدە ئالتۇن زىبۇ زىننەتلەر يالتىراپ تۇرغان لەيلىنى، قىش - ياز بەدبۇي پۇرايدىغان ئۆمەر تازغا خوتۇن بولغان لەيلىنى - بەدبۇي - سېسىقچىلىقتا ياشاۋاتقان لەيلىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۇم.

مېنىڭ شەرىپىمگە سويۇلغان قوينىڭ گۆشى يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن سازەندىلەر بىلەن ناخشىچى پەشتاققا بېرىپ ئولتۇرۇشتى. ھەر خىل قورۇمىلار، تونۇر كاۋىپى، زىخ كاۋاپ... كەلتۈرۈلدى. ئاچچىق - تاتلىق ھاراقلارمۇ تىزىۋېتىلدى. ئۆمەر بەگ ئۆزى ساقىلىق قىلىشقا باشلىدى. ئېلېكترونلۇق رويال، ئېلېكترونلۇق گىتار ۋە مىزگان ساداسى باغنى لەرزىگە كەلتۈردى. ناخشىچى يىگىت سەھنىلەردە، تېلېۋىزورلاردا، ئاشپۇزۇللارنىڭ ئۇنئالغۇلىرىدا، مەيخانىلاردا تولا ئوقۇلغان، تولا ئاڭلاپ مەززىسى قالمىغان ناخشىلارنى ئۇلاپ ئېيتىشقا باشلىدى. باچكا گۆشى، بېلىق، توخۇ گۆشى كەلتۈرۈلدى. يېمەك - ئىچمەك ئېشىپ - تېشىپ تۇراتتى. سازەندىلەرنىڭ ئالدىدىكى داستىخانغىمۇ ھەممە نەرسە تىزىلدى. ئۇلارمۇ ئۇدۇللۇق كەلگەن ھاراقنى ئىچىپ تۇردى. مۇزىكا تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى، بىراق گۇمبۇر - گۇمبۇر، تات تى تات ... ت، جاڭگۇر - جۇڭگۇر ئاۋازلار نېمە ئۈچۈندۇر كەيپىمنى بۇزدى. بۇ مېنىڭ زامانىۋى چالغۇلارنى ياقتۇرمايدىغانلىقىمدىن ئەمەس، بەلكى سازەندىلەرنىڭ تازا ماھىر ئەمەسلىكى، ناخشىچىنىڭ قىژغىل - تاغىل ئاۋازىدىن پەيدا بولغان كەيپسىزلىك ئىدى. مەن ئۆمىكىمىزنىڭ يېنىك مۇزىكا ئەترىتىدە ھەر خىل تىپتىكى سۇناي، مىزگانلارنى چالغانمەن. بىزنىڭ مۇزىكا ئەترىتىمىز ئىنتايىن خىللانغان ماھىرلاردىن تەركىب تاپقانىدى. مەيلى مىللىي مۇزىكىلىرىمىز، مەيلى جاز مۇزىكىلىرىمىز بولسۇن ھەممىسى دائىم باشقىلارنىڭ زوق بىلەن ئاڭلىشىغا سازاۋەر بولۇپ كېلىۋاتاتتى. مەن كۆپىنچە ۋاقىتلاردا يەنىلا نەي چالاتتىم. نەي چېلىشتا ماڭا خېلى - خېلى ماھىرلار يېتىشەلمەيتتى. نەينى خەلق ناخشا - سازلىرى ۋە ھازىرقى زامان ناخشا - سازلىرىغا ۋايىغا يەتكۈزۈپ چېلىپلا قالماستىن، باشقا مىللەت، دۆلەتلەرنىڭ ناخشا - سازلىرىغىمۇ چالالايتتىم. چۈنكى مەن يۇرتتىن چىقىپ كېتىپ سەرسانلىق - سەرگەردانلىقتا بېشىمدىن نى - نى قىسمەتلەر ئۆتتى؛ ئاخىر مۇشۇ ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمەككە نەيچىلىككە قوبۇل قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر نەي چېلىش ماھارىتىمگە تايىنىپ جان بېقىپ كەلدىم - دە.

گۇگۇم پەردىسى يېيىلىپ باغ ۋە باراڭ ئاستى قاراڭغۇلاشتى. ئۆمەر بەگ باراڭ قۇببىسىغا ئېسىلغان 60 ۋاتلىق لامپىنى ياندۇردى، سەينا كۈندۈزدىكىدەك ئاپئاق يورۇپ كەتتى. ھاراق ئىچىش تازا قىزغىن داۋاملاشتى. سورۇن ئەھلى سازەندىلەرنى، ناخشىچىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك قىلاتتى. ھەممەيلەن ئۇرۇمچى، قەشقەر شەھەرلىرىدە تارقالغان لەتىپە - يۇمۇرلاردىن ئاڭلىغانلىرىنى دەپ بىر - بىرىنى كۈلدۈرۈشكە باشلىغانىدى. مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە نەسىرىددىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ۋە ھېسام چاقچاقلىرىدىن بىلگەنلىرىمنى ئېيتتىم. سازەندىلەر بىلەن ناخشىچى يەنە قىزىشقا باشلىدى، لېكىن تىڭشايدىغان ئادەم يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە

ئۇلار بايا چالغان ۋە ئېيتقانلىرىنى تەكرارلاۋاتاتتى. كەنت شۇجىسى:

- ھەي بالىلار، بۇنداق يا قىچىشتۇرمايدىغان، يا ئېچىشتۇرمايدىغان بىر نېمىلەرنى قويۇپ، «ئىز»، «مىسكىن»، «پۇشايمان»، «بىۋاپا»، «سوۋغات»، «ھىجران» دەيدىغان پەدىلەرگە چالساڭلارچۇ. ئاجايىپ ناخشىلار ئىدى ئۇ. بولمىسا ئوڭ - تەتۇر ۋارقىراپ قۇلىقىمىزنى ئاغرىتماڭلار، شۇنىڭ ئورنىغا مايەرگە كېلىپ بىز بىلەن خۇش كەتتىگە ئىچىڭلار، - دېدى.

شۇئان ھويلا تەرەپتىن نەينىڭ چۇرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، يۇرىكىم يەنە بىر قېتىم جىغغىدە قىلىپ قالدى. بىلىشىمچە، نەينى چۇرقىرىتىۋاتقىنى ئۆسمۇر بالا ئىدى. كەنت شۇجىسى قولىدىكى ھاراقنى ئاغزىغا ئاپارماي تۇرۇپ باغ ئىشىكىگە بويۇنداپ قارىدى، ئاندىن ماڭا بۇرۇلدى:

- ئاداش، كىچىكىمىزدە دائىم سېنىڭ نېيىڭنى ئاڭلايتتۇق، خېلى مۇڭلۇق چالاتتىڭ. شۇنچە يىللار ئۆتۈپتۇ. ئاڭلىساق، سەنئەت ئۆمىكىدە يەنىلا سازچى ئىكەنسەن. ھازىرغۇ سەن بىزگە مېھمان، شۇنداق بولسىمۇ نېيىڭنى بىر ئاڭلىساق بوپتىكەن، مالال كۆرمىسەڭ - ھە.

ھەممەيلەننىڭ نەزىرى ماڭا ئاغدۇرۇلدى، كەنت شۇجىسى ئۆمەر بەگكە قاراپ دېدى:

- ھەي بەگچەك، بالاڭ چۇرقىرىتىۋاتقان نەينى ئەپكەلگىنە، بىردەم مۇڭ ئاڭلايلى.

نەينى كۆرۈپ مەستلىكىم يېشىلىپ كەتتى. قولۇمغا ئالغىنىم ئەينى مەزگىلدە مۇساڭاكام ماڭا بەرگەن نەي ئىدى. سۆگەتلىكتە ئاخىرقى قېتىم مۇشۇ نەينى چېلىپ لەيلىنىڭ چىقىشىنى كۈتكەنىدىم. تاياق يېگىنىمدە، يۇرتتىن چىقىپ كەتكىنىمدە بۇ نەينى بىللە ئېلىپ كېتىشكە ئىمكان بولمىغانىدى. بىلدىم، لەيلى بوۋىلىرى، چوڭ دادىسى، دادىسى چالغان نەينى ئاسراپ ساقلاپ كەپتۇ. مەن نەيگە ئۇزاق قاراپ تۇرۇشتىن ئوڭايسىزلاندىم. ئاۋۋال بايا كەنت شۇجىسى تىلغا ئالغان پەدىلەرگە چالدىم، باغ ئىچى جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى. ئاندىن «ئەجەم» دىن باشلاپ مۇقاملارنىڭ مۇقەددىمىسىگە، داستان، مەرغۇللىرىغا چالدىم، چالغاندىمۇ بارلىق ماھارىتىمنى نامايان قىلىپ، ۋايىغا يەتكۈزۈپ چالدىم.

- مۇڭ دېگەن مۇنداق بولىدۇ، - دېدى كەنت شۇجىسى، مەن توختىغاندا بىر رومكا ھاراقنى ماڭا تۇتۇپ، - ساز دېگەننى ئەمدى ئاڭلايمىز تېخى. ھېلىتىن يۇرەكنى ئەزگىلى تۇردۇڭ ئاداش. لېكىن بۇگۈن يەيدىغان، ئىچىدىغان، ياشايدىغان، كۈلىدىغان كۈن. ئەمما بەك مۇڭلۇق چېلىۋېتىپ بىزنى يىغلىتىۋەتسەڭ بولمايدۇ، قېنى خۇشە!

رومكىدىكى ھاراقنى گۈپپىدە ئاتتىم. ئۈزمەي ئىچىلىۋاتقان ھاراقلار نەگە كەتتىكىن، سورۇندىكىلەر يەنىلا سەگەكلىك بىلەن قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ ئولتۇرۇشاتتى. سازەندىلەرنىڭ بىرى مەست بولۇپ يېنىغا قىڭغايدى. ناخشىچى يىگىت «ئەدەب» كە ئىجازەت ئېلىپ چىقىپ كەتكەنچە قايتىپ كىرمىدى. مەن يەنە بىر نەچچە قەدىمىي خەلق ئاھاڭلىرىغا چالدىم.

- بىر گەپنى سورىسام رەنجىمەسلا - ھە، - يېزا كادىرلىرى ئىچىدىكى ياشراق، زىيالىي سىياق بىرسى مەن بىلەن رومكا سوقۇشتۇرۇش نۆۋىتىدە دېدى، - رەنجىپ قالاملا - يا؟ - قارىغاندا ئۇ خېلى ئۇقۇمۇشلۇق يىگىتتەك قىلاتتى.

- رەنجىمەيمەن، - سورىسىلا، - دېدىم كۈلۈپ.

- سازلارنىڭ ئىچىدە بۇ نەي دېگەن ناھايىتى ئاددىي بىر ساز ئىكەن، تارا سالمايدىكەن، تەڭشەش كەتمەيدىكەن. لېكىن «ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى مىڭ غېرىچ» دېگەندەك، بۇ جاڭۋانىڭ ئۆزى كىچىككىنە بولغان بىلەن، ئاۋازى ئالەمنى بىر ئالىدىكەن دەيمىنا. مۇشۇنداق سازنى قانداق بىر ئەقىللىق ئىنسان ئىجاد قىلغان بولغىيدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە نەي ھەممە سازلاردىن بۇرۇن ياسالغان دېيىشىدۇ، شۇ توغرىسىدا بىر نېمە دەپ بەرسىلىكەن.

ئىككىمىز ھاراقنى ئىچىۋەتكەندىن كېيىن دېدىم:

- بۇ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن گەپنى ناھايىتى يىراقتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ، گەپ ئۇزىراپ كەتسە سورۇنىمىزنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يېتىپ قالارمىكىن.

- يوقسۇ، يوقسۇ.

- ئاڭلايلى، مانا بۇ يېڭى گەپ...

- نەينى ياقتۇرۇپ ئاڭلايمىز، ئۇنى كىمنىڭ ياسىغانلىقىنى ئاڭلىمىساق قانداق بولىدۇ؟

- قېنى، مېھمان، - دېدى ئۆمەر بەگ ئاغزىنى كالچايتىپ، - ھەممىمىزنىڭ تەلىپى شۇ، مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ مۇشۇ سورۇنىمىزنىڭ «تەلەپ - تەقدىم پروگراممىسى».

باشقىلارمۇ كۈلدى، مەنمۇ كۈلدۇم. ئولتۇرۇش بەكمۇ كۆڭۈللۈك داۋام قىلغاچقا، بىر سازەندىدىن باشقىلىرىمىز ئاساسەن قاتتىق مەست

بولمىغاندۇق. ھەممەيلەننىڭ كەيپىياتى ھېلىمەم قىزغىن ئىدى. ھاۋا بىراقلا سالقىنلاپ كەتتى. مەن گەپنى باشلىدىم:

- توپان بالاسى تۈگەپ، ھاياتلىق قايتا باشلانغاندا مەزرىتى نۆھ ئەلەيھىسسالام ئۆز ئوغۇللىرىدىن بىرى يافەسنى ئاسىيافا ئەۋەتتى. يافەس ئاسىيادا ئۆزۈن يىل ياشىدى. ئۇنىڭ ئوغلى تۈرك دادىسىنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلدى. تۈركنىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرى ۋە بالا - چاقىلىرى تېز ئاۋۇپ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى چوڭ بىر قەۋمنى شەكىللەندۈردى. تۈرك ئۆز قەۋمىگە ئاقساقال ئىدى. تۈركنىڭ كىچىك ئوغۇللىرىدىن قارا ئىسىملىك بىرسى تۈرك ئائىلىسىنىڭ ئاتمىش قويىنى بېقىشقا مەسئۇل قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ئاتمىش قارا دەپ ئاتالدى. ئاتمىش قارا يېنىسەي دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى ۋە كېيىنكى ئىرالاردا تەبىئەت ئۆزگىرىشلىرى تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان بايقال كۆلىنىڭ ئورنىدىكى سۇ ۋە ئوت - چۆپلىرى مول يايلاقلاردا، سايان تاغلىرىنىڭ بېسىقىپان ئېتەكلىرىدە قويلار بىلەن ياشايتتى. بۇ زېمىندا كۆك بۆرىلەرمۇ نۇرغۇن ئىدى. ياز تۈگەپ قىش كەلگەندە بېسىقىپان، قاغجىراق دالىلاردا، قار باستان يايلاقلاردا زەھەرلىك سوغۇق، ئاچچىق شىۋىرغان خۇددى بۆرىلەردەك تىنماي ھۇۋلايتتى، ھۇشلىتاتتى، جانلىقلارغا تەھدىت سالاتتى. تەبىئەت دۇنياسى قېلىن قار، قارا بوران، قويۇق تۇمان، ئاچچىق جۇدۇن تۈپەيلى ئېچىنىشلىق ئاھانىدا ئېغىراشقا باشلايتتى. چاڭگا - چاۋا، ئوت - ھەسلەر قۇيۇن بىلەن تەك كۆككە ئۇرلەپ پىرقىراپ ئۇچاتتى. سۇيۇق مۇزلاپ كەتكەن سازلىقلاردىكى قاقشال قومۇشلار شامال، شىۋىرغان، بوران زەربىسىدە تىنماي شالدىرلايتتى. قاتتىق سوغۇق تەسىرىدە يېرىلىپ كەتكەن قومۇشلاردىن بەزىدە ئىسسىرقاندەك، بەزىدە چۆل قۇشلىرىنىڭ ساپرىغىنىدەك، بەزىدە يايلاق گۈزەللىرىنىڭ كۆلكە قارىلاش شوخ ناخشىلىرىدەك، بەزىدە يېتىمنىڭ يىغا - زارىدەك، ئاھۇ - پىغانلىرىدەك، بەزىدە بۆرىنىڭ باغرىغا تاشقان مېھرىبان ئانىنىڭ ئەللىيىدەك مۇڭلۇق، يېقىملىق، قايغۇلۇق ئاۋازلار چىقاتتى. ئاتمىش قارا دەسلەپ ھەر يىلى قىشتا تەكرارلىنىدىغان بۇنداق ئۆزگىچە ئاۋاز - سادالارغا ئانچە ئەھمىيەت قىلىپ كەتمىدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، چەكسىز دالا - يايلاقلاردا قويلارغا ئەگىشىپ يۈرگەن بۇچوپان زېرىككەندە، ئىچى پۇشقاندا قومۇشلارنىڭ شىۋىرلاشلىرىغا، ۋېڭىلداشلىرىغا، مۇڭلۇق كۈيلىرىگە ئىختىيارسىز قۇلاق سالىدىغان بولۇپ قالدى. كېيىنچە ئۇ قومۇشتىن چىققان كۈي - ناۋالاردىن ھەقىقىي زوقلىنىدىغان، ئىلھام ئالىدىغان بولدى، ئۇنىڭغا مەپتۇن بولدى، مەست بولدى. نېمىگىدۇ ئىنتىلىدىغان، جىددىي كۈي - ھېيىللارغا چۆمۈدىغان، قىزغىنلىق، مەپتۇنلۇق، مەستخۇشلۇق ئىلكىدە نېمىگىدۇ تۈتۈش قىلىدىغان بىر خىل تۈيغۇ ئۇنىڭغا زادىلا ئارام بەرمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىچە بىر ھاياتلىق ئالىمىگە كىرىپ قېلىۋاتقانلىقىنى سەزمەيلا قالدى. بىر كۈنى ئاتمىش قارا بىر گەزدىن سەل ئۆزۈنراق، بىر تەرىپىنىڭ ئاز قىسمى يېرىلغان قومۇش پارچىسىنى ئۇچرىتىپ قالدى - دە، قولىغا ئالدى، ئۈرۈپ - چۆرۈپ قارىدى. ھېچقانداق ئالاھىدىلىكى يوق ئاددىي بىر تال قومۇش پارچىسى خۇر - خۇر شامالنىڭ ئاستا، يەڭگىل سىپىشى نەتىجىسىدە ئىنتايىن بوش، لېكىن يۇرەك ھېسلىرىنى ئويغىتىدىغان ئاجايىپ يېقىملىق ئاۋاز چىقارماقتا ئىدى. ئاتمىش قارا كەچقۇرۇن قومۇش پارچىسىنى كۆتۈرگىنىچە قويلارنى ھەيدەپ تۇرالغۇسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ چېدىرىغا كىرگەن زامات قومۇشتىن چىقىۋاتقان ھېلىقى ئاۋازلار غايىب بولدى. ئاتمىش قارا بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشىنەلمەي نۇرغۇن كۈنلەرنى ئوي ئويلاش بىلەن، نۇرغۇن تۈنلەرنى ئۇيقۇنى تەرك ئېتىش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئايالى ئۇنىڭ مىجەزىدە يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى بايقاپ ئەندىشىگە چۈشتى ۋە: «ساقما بىرەر كېسەل چاپلاشقان بولسا كېرەك، كۈنتەڭرىگە، قايتەڭرىگە تېۋىنغىن، ئىبادەتخانىغا ئاپىراي، قامان ھەزىرەت بىر ئويناتسۇن. يا بولمىسا بۆرە ئوشۇقىنى ئېسىۋال، ياكى بۆرە تۈكىدىن 41 تال ئېلىپ تۈمار ئۆتكۈزۈپ بېرەي» دېدى. ئاتمىش قارا ئايالىنىڭ ساددىيلىقىدىن، ئېرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنمەگەنلىكىدىن كۈلدى ۋە ھېلىقى قومۇش پارچىسىنى كۆرسىتىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردى. ئايالىمۇ ئۇنىڭ ساددىيلىقىدىن، شۇنچىلىك سەۋەبلىرنى چۈشەنمەگەنلىكىدىن كۈلدى: «ھەي ئىنسان، سەندە ئەقىل بولسا - ھە. يەل، يەل ئەمەسمۇ قومۇشتىن ئاۋاز چىقارغان!» دېدى. ئاتمىش قارا ئايالىنىڭ ئالدىدا قاتتىق ئىزا تارتتى. ئۇ، قومۇش پارچىسىنى ئېلىپ سىرتقا يۈگۈردى، شۇئان يەنە قومۇشتىن بوش، يېقىملىق كۈي ياڭراپ چىقتى. ئاتمىش قارا خۇشلۇقتا تاغنىڭ ئالە ئېگىز چوققىسىغا چىقتى - دە، كۆنتەڭرىگە قاراپ تېۋىندى، ئاندىن: «تاپتىم! تاپتىم! يەل ئۇرسا ئاۋاز چىقىدىكەن!» دەپ ۋارقىرىدى. ئاتمىش قارا گاھ قومۇشنىڭ تۆشۈكىدىن، گاھ يېرىلىدىن يۈزلەپ باغلى، ئوخشاشلا ھېلىقى ئاۋاز... كېيىن ئاتمىش قارا قومۇشنىڭ بىر ئۇچىدىكى تۆشۈكنى يۇلۇپ قاپلاپ

ئېتىۋېتىپ يېرىقىدىن پۈۋلىدى، ئاۋاز بۇرۇنقىدىن ئوچۇق، رىتىملىق چىقتى. ئاتمىش قارا يەنە بىر تال قومۇش كېسىپ كەلدى. قومۇشنىڭ بىر ئۇچىدىكى تۆشۈكنى ئېتىۋېتىپ يان تەرىپىدىن ئۇزۇتىسىغا ئوخشاش ئارىلىق قالدۇرۇپ، قىزىتىلغان زىخ ئارقىلىق يۇمىلاق تۆشۈكچىلەرنى ئاچتى. بىرىنچى تۆشۈكتىن پۈۋلەپ، قالغان تۆشۈكلەرنى بارماقلىرى بىلەن گاھ بېسىپ، گاھ كۆتۈردى، قومۇشتىن تېخىمۇ ياڭراق، زىل - بوم، مۇڭلۇق، شوخ سادالار ئېتىلىپ چىقتى. پايانسىز تاغ - دالىلاردا، ياپيېشىل يايلاقلاردا كۈن - ئايلارنى ئاچ - زېرىن، قىش - يازنى يېرىم يالىڭاچ ئۆتكۈزىدىغان بەختسىز چوپاننىڭ ئاددىي، زېرىكىشلىك، پىنھان ھاياتى شۇندىن ئېتىبارەن ئاجايىپ مۇڭلۇق، تەسىرلىك كۈي - ناۋالار ئەۋجىدە ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەناسىنى تاپتى. دېمەك، ئاتمىش قارا كېيىنكى ئەۋلادلىرى ئۈچۈن مۇزىكىنىڭ تۇنجى نامايەندىسى بولغان نەينى ئىجاد قىلىپ بەردى. ئاتمىش قارا ئوغلى ئاتايغا نەي چېلىشنى ئۆگەتتى. ئاتاي كېيىنكى كۈنلەردە، ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي ئۆز قەۋمىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاقساقىلى بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتقان چوڭ دادىسى تۈركنىڭ ئوردىسىدا نەي چالىدىغان بولدى. ئاتاينىڭ توي مەرىكىسى تۈركنىڭ ئوردىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. ئاچارى ھەزرەت تۈرك ئوردىسىنىڭ باقشىسى، ھۆكۈماسى ئىدى. ئۇ كۈنتەڭرىنى، كۆكتەڭرىنى، ئايتەڭرىنى، يەر تەڭرىنى تىلىدا زىكرى قىلىپ تۇرۇپ ئاتايغا نىكاھ قىلىپ قويغان گۈزەل قىز ئانۇغ - تۈركنىڭ چوڭ ئوغلى، ئاتاينىڭ تاغىسى، كېيىنكى كۈنلەردە، تەمبۇر، باربىت، ئۇد قاتارلىق سازلارنى ياساپ چالغان، ئوردا سازەندىلىرىنىڭ باشلىقى - خەرىزنىڭ قىزى ئىدى. سازەندىلەر مەيلى ئوردىدا بولسۇن، مەيلى ئىبادەتخانىدا ياكى توي - بەزمىلەردە بولسۇن، ساز چالغاندا ئالدى بىلەن ئاتاي نەي ئارقىلىق پەدىنى باشلاپ بېرەتتى. . .

- ياھەزرەت! - دېدى ھېلىقى زىيالىي سىياقىدىكى يېزا كادىرى ھېكايەم تۈگىگەندىن كېيىن ياقىلىرىنى تۇتۇپ، ھاياجىنىنى باسالماي، - نەي دېگەن بۇ سازنىڭ تارىخى ئەجەب ئۇزۇنكىنا. بىراق باشقا سازلار يەنە كېلىپ نەيدىن كېيىن ياسالغان بولسىمۇ، جەمئىيەت تەرەققىياتى جەريانىدا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ شەكىل، نۇسخا جەھەتتە يېڭىلاندى، شۇنداقلا بەزىلىرى رولىنى يوقاتتى، بەزىلىرى يېڭىدىن ئىجاد قىلىندى، ئەمما بۇ نەي دېگەن ساز يەنىلا بىر گەز ئۇزۇنلۇقىنى، يەتتە تۆشۈكىنى ئۆز پېتى ساقلاپ ياڭراق، مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ھامان بىزنىڭ يۈرىكىمىزنى تىترىتىپ كەلدى.

- مۇنۇ بەگنىڭ خوتۇنى لەيلىخاننىڭ دادىسى مۇسائاكاممۇ ھايات ۋاقتىدا نەينى قالتىس ئوبدان چالاتتى، - دېدى كەنت شۇجىسى تەبىئىي ئاھاڭدا، - مۇسائاكامنىڭ نەسەب - زاتى ئاشۇ نەينى ياسىغان ئاتاي دېگەن كىشىگە تۇتۇشامدىكىن، دەيمىنا.

- ئەجەب دېدىلە شۇجى، - ئۆمەر بەگ مەغرۇرانە ئاھاڭدا قاقاقلاپ كۈلدى، - ئەمدى بىلدىم، ئەھۋالدىن قارىغاندا بىزنىڭ لەيلىخان ئۇنداق - مۇنداق ئادەملەرنىڭ بالا - ۋاقىسى ئەمەسكەن - دە، ئۇنىڭ ھېكايە قىلغۇدەك، ئەستە ساقلىغۇدەك تارىخى بارئىكەن - دە، تېخى. ھا - ھا - ھا. . . - ئۆمەر بەگ كۈلكىدىن توختاپ ماڭا بۇرۇلدى، - قېنى، مېھمان، مالال كەلمىسە يەنە بىر نەچچە پەدىگە چېلىپ بەرسىلە، بۇگۈن سىلىنى خۇدايىم بەردى، ھېلىغۇ بىر قوي سويۇپتىمەن، مىڭ قوي سويساممۇ ئەرزىگۈدەك مېھمان ئىكەنلا، قېنى! - دېدى ئەمدىلىكتە «سەن» لەشتىن «سىلى» گە ئۆتۈپ.

ئۆمەر بەگ تۇتقان ھاراقنى ئىچىۋەتتىم، ئۆزۈممۇ باياتىن بېرى يىراق ئۆتمۈشنىڭ ئۆچمەس خاتىرىلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدىم. كۆز ئالدىمدا ئاسىيانىڭ چەكسىز، گۈزەل تۇپرىقى، نۇھ ئەۋلادلىرىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ۋە ئاتمىش قارا، ئاتاي پەيدا بولدى. مەنمۇ نەينى ئەڭ قەدىمىي پەدىلەرنى ئۆگىنىشتىن باشلىغانىدىم. يېنىسەي ۋادىسىدا قويلار ئوتلاۋاتاتتى، ئاتمىش قارا چەتتە، غايەت زور خەرسەڭ تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن نەي چېلىۋاتاتتى. نەينىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ چېدىرىغا ئاڭلىناتتى. ئاتاينى باغرىغا بېسىپ ئولتۇرغان ئانا ئېرىنىڭ نېيىدىن تارالغان خۇشناۋا كۈيلەرنى زوق بىلەن تىڭشىماقتا ئىدى. ئاتمىش قارا ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا چالماقتا ئىدى. بۆرىلەر قويلارغا ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. بەزىلىرى ئۆتكۈر چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ ئاتمىش قاراغا ئەركىلەيتتى . . . ئوردىدا، پايتەخت سارايلىرىدا، شەھەر باغلىرىدا ئاتاينىڭ نېيى شوخ - جەڭگىۋار كۈيلەرنى ياڭرىتاتتى. گۈزەل كېلىنچەك ئانۇغ ياش ئېرىنىڭ يۈرىكىدىن ئېتىلىپ چىققان سۆيگۈ كۈيلىرىدىن مەست ئىدى. شۇ كۈيلەر ئۇنىڭ قەلبىگە مۇھەببەت ئوتىنى تۇتاشتۇرغانىدى. . . مۇسائاكام بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ نەي چالماقتا ئىدى. ئۇ نەينى ماڭا بەردى، مەنمۇ نەي ساداسى ئارقىلىق لەيلىنى ئۆزۈمگە مەپتۇن قىلدىم. مەن نەيسىز بىر كۈنمۇ ياشىيالمايتتىم. ياشلىق، سۆيگۈ، ۋىسال دېگەن ئۇقۇملار ئاللىقاچان ئۆتمۈشكە ئايلاندى. بىراق، شۇ تاپتىمۇ مەن ئۆمەر بەگنىڭ كاتتا بېغىدا نەي چېلىۋاتىمەن، نەي ئاۋازى لەيلىنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلانغاندۇ، ئۇمۇ ئۆتمۈشنى يادىغا ئالغاندۇ، مۇشۇ دەقىقىدە ئۇ قانداق خىياللاردا بولۇۋاتىدىكىن. مەنمۇ ھازىر خۇددى ئاتمىش قاراغا، ئاتايغا،

مۇساڭاكامغا ئوخشاش پۈتۈن ئىشتىياقىم بىلەن نەي چېلىۋاتىمەن. يىراق ئۆتمۈشنىڭ قاراڭغۇ زۇلمەتلىرىدە تېنىگەن، قاڭغىر قاقشىغان ئىنسانلارنىڭ هايات، سۆيگۈ - مۇهەببەت، ۋىجدان، هەقىقەت توغرىسىدىكى ئاجايىپ يارقىن شېئىر - قوشاقلىرى، ۋىسال ئارمانلىرى مەزمۇن قىلىنغان غەزەللىرىنى نەزمە قىلغان مۇقاملار، هەر قايسى دەۋرلەرنىڭ جانلىق تارىخىي كۈۋاهچىسى بولغان ئۆلمەس خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئاهاڭلىرى مەن چالغان نەيدىن ياڭراپ چىقماقتا ئىدى. «ئەجەم»، «راك»، «پەنجىگاه»، «ناۋا» نىڭ مۇقەددىمىلىرى، داستانلىرى، مەرغۇللىرى، «ساپئېرىق»، «چىمبۇلاق»، «چۆل ئىراق»، «تاشۋاي»، «قادىرمەۋلانەم»... پەدىلىرى باغدىن، باراقسان شاخلار ئارىسىدىن ئۇخچۇپ چىقىپ كېچە هاۋاسىنى تىترەتمەكتە. بىلىپ تۇرىمەن، لەيلىنىڭ قەلبىمۇ ئازابلانماقتا، ئۇ ئۇنسىز ياش تۆكمەكتە.

مەن چېلىشتىن توختىغاندا بەزىلەرنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. كۆپچىلىك بىردەك ئىزگۈ ئاۋازدا ماڭا هەشقاللا، رەهمەت ئېيتىشتى. ئۆمەر بەگ ماڭا ئالاهىدە ئىلتىپات كۆرسىتىپ بىر رومكا هاراق تەڭلىدى، ئاندىن هەممەيلەن خوش - خوش بىلەن هاراق ئىچىشتۇق.

- بۇ نەينى مەن چالالمايمەن، - دېدى ئۆمەر بەگ پاراڭ ئارىسىدا، - سىلىدەك ساز - مۇزىكىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان، سازنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ چالىدىغان ئادەمگە سوۋغا قىلاي، كونا بولسىمۇ...

- رەهمەت.

دېمەك مۇساڭاكام بەرگەن نەي شۇنچە يىلدىن كېيىن يەنە قولۇمغا كەلدى. ئۆمەر بەگ ماڭا نەينى ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ياشلىقىمنى، سۆيگۈ - مۇهەببىتىمنى، بەخت - سائادىتىمنى قايتۇرۇپ بەرگەندەك خۇش بولدۇم. هاياجاندىن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي ئۆمەر بەگدىن ماڭا هاراق قۇيۇشىنى تەلەپ قىلدىم. هەممەيلەن قايتىدىن، تەكرار - تەكرار رومكا سوقۇشتۇردۇق. كۆزۈمگە هەممە نەرسە پىرقىراپ ئايلىنىۋاتقاندەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. هاراق ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ هەر بىر نۆۋىتىمنى ئۆتكۈزۈۋەتمەي، ئۇدۇللۇق تەڭلەنگەن هاراقنى ئىچىپ تۇردۇم، بارا - بارا هېچنېمىنى سەزمىدىم، كۆرمىدىم...

پېشانەمدە، يۈزلىرىمدە يىرىك بىر نەرسە ماڭغاندەك قىلاتتى، يەنە قانداقتۇ يۇمشاق بىر نەرسە يۈزۈمنى سىيپىلاپ - غىدىقلايتتى، چۈش كۆرۈۋاتىمەنمىكىن دېسەم كۆزۈمگە هېچنەرسە كۆرۈنمەيتتى. بىر چاغدا قۇلىقىمغا كەپتەرنىڭ بۇقۇلدىغىنىدەك ئېچىنىشلىق بىر يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز دەم كۈچىيىپ، دەم پەسىيەتتى. يۈزۈمگە سۇ تامچىلىرىدەك بىر نەرسە تەگدى، يامغۇر يېغىۋاتقان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ ئۆزۈمنى ئۇيان - بۇيان قاچۇرۇشقا ئۇرۇندۇم، لېكىن مىدىرلىيالمايتتىم. ئىسسىق سۇ تامچىلىرى... توۋا، يامغۇر تامچىلىرى ئىسسىق بولمايتتى، بىرسى ماڭا چاقچاق قىلىۋاتامدۇ - يا. كۆزۈمنى ئاچالمايمەن، يۈزۈمگە يەنە قىزىق تامچىلار ئېقىپ چۈشتى، بۇقۇلدىغان ئاۋاز داۋام قىلدى، يىرىك بىر نەرسە - قاداق قوللار يۈزۈمنى سىيپىلىدى، دىمىغىمغا ئىسسىق، ئەزەلدىن تونۇش بىر خىل پۇراق ئۇرۇلدى، سەزگۈ ئەزالىرىم ئويغاندى ۋە بۇ پۇراقنىڭ لەيلىنىڭ تىنىقى ئىكەنلىكىنى بىلدۇردى. «لەيلى، - دېدىم ئىچىمدە پىچىرلاپ، - لەيلى مېنى ئىزدەپ كەلدى. ئۇ مېنىڭ نېيىمنى ئاڭلىماقچى. راست، نەي نەدە؟ نەينى نەدە قويدۇم. نەي سۆگەتلىكتە قالغانىدىغۇ. ياق، قاچاندۇر بىر ۋاقىتتا بىرسى ئۇنى ماڭا قايتا سوۋغا قىلغانىدىغۇ. مەن لەيلىگە نەي چېلىپ بېرىشىم كېرەك!...» مەن قوللىرىمنى مىدىرلىتىپ نەينى ئىزدەشكە باشلىدىم، قوللىرىم نەيگە ئەمەس، بىرسىنىڭ يۈزىگە، چېچىغا، بوينىغا تەگدى، شۇئان بىرسى قوللىرىمنى مەهكەم تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ يۈزى يۈزۈمگە تەگدى. كەيپىم پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. كۆزۈمنى ئاچتىم، دېمەك مەن ئويغاندىم. خارامۇشلۇق ئىچىدە ئەتراپقا قارىدىم، هەممە يەر قاراڭغۇ، لېكىن مەن ئۆزۈمنىڭ پېشايۋان سۇپىسىدا ياتقانلىقىمنى بىلدىم. لەيلى ياستۇق يېنىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ يۇم - يۇم يىغلاۋاتاتتى.

- بۇ... بۇ... مەن نەدە؟

- بىزنىڭ ئۆيدە، مەن لەيلى، مەن لەيلى.

- لەيلى!

- شۇنداق، ئاخشام جىق ئىچىپ قويۇپلا، خۇدىلىرىنى بىلمەيلا، دەرۋازا تۈۋىدە يېتىۋالدىلا، ئاخىرى مۇشۇ يەرگە ئاران ئەپكېلىپ ياتقۇزۇپ قويغان. ئاخشام نەيلىرىنى ئاڭلاپ يىغلىغىلى تۇرغانىدىم، هېلىمۇ يىغلاۋاتىمەن، ياشلىقتىكى ئىشلىرىمىز كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ...

- ئۆمەر بەگ نەدە، سىلى مۇنداق قىلمىسىلا...

- ئىچكىركى ئۆيدە، مەست، ئۆلۈكتەك ياتىدۇ.

- كىرىپ كەتسىلە، سەت تۇرىدۇ.

لەيلى قېشىمدا تۇرۇۋەرسە بولمايتتى، مەن مېهمانلىق سۈپىتىم - ئۆز ئىززىتىم بىلەن ئۇزاپ كېتىۋېلىشىم كېرەك ئىدى. لەيلى مىدىرلىماي ئولتۇرۇپ يەنە بۇقۇلداپ يىغلىغىلى تۇردى:

- خۇدايىم بۇگۈن دىدارلىرىنى كۆرۈشكە

نېسىپ قىپتۇ. كۆڭلۈمدىكىنى ئوچۇق دەي، مېنى ئەكەتسىلە، جاق تويدۇم بۇ جاندىن . . . مېنى ئەكەتسىلە، يا بولمىسا تۇرۇشلۇق جايلىرىنى دەپ بەرسىلە. سىلى كەتكەندىن كېيىن كەينىلىرىدىن بارىمەن، قېچىپ بارىمەن. سۆگەتلىكتە ھېلىقى ئىش يۈز بەرگەندىن كېيىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ مەنمۇ يۇرتتىن قېچىپ چىقتىم. سىلىنى ھېچيەردىن تاپالماي يەنە مۇشۇ مەھەللىگە كەلدىم. شۇنىڭدىن بېرى سىلىنى بىر كۈنمۇ ئۇنتۇغان يېرىم يوق. مانا بۈگۈن. . . ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن، مۇشۇ تازدىن بىر قۇتقۇزسىلا مېنى. مەن بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم. سىلى ماقۇل دېسىلە، بىللە كېتىمەن.

- كىرىپ كەتسىلە، بۇ يەر ئىككىمىز سۆزلىشىدىغان جاي ئەمەس، ساراڭلىق قىلمىسىلا. مېنىڭ خوتۇنۇم، بالام بار. مۇشۇ دېمەتلىك بولغاندا كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرگىلى بولمايدۇ. قوپسىلا، كىرىپ كەتسىلە.

- ياق، — دېدى لەيلى ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ يىغلاپ، - ياق، ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، سىلى بىلەن كېتىمەن، ھېچ بولمىسا كەينىلىرىدىن قېچىپ كېتىمەن. ھۇ . . . . ھۇ. . . ھۇ. . .

- بولمايدۇ! قەتئىي بولمايدۇ! كىرىپ كەتسىلە، مېنى شەرمەندە قىلماي!

ئۆزۈمنىڭ نەدىلىكىنى ئۇنتۇپ ئاشۇ ئاخىرقى سۆزلىرىمنى ۋارقىراپ تۇرۇپ دەپتىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە لەيلىمۇ ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بالا تاشتى. ئۆمەر بەگ ھويلىغا پەيدا بولدى - دە، لەيلىنى چېچىدىن تولغاپ تۇتۇپ يەرگە بېسىپ دەسسىگىلى تۇردى، قورقۇپ جان - ئىمانىم چىقىپ كېتەي دەپ قالدى. تۈگەشتىم، پۈتۈنلەي تۈگەشتىم. ئۆمەر بەگنىڭ دەسلەپ قولۇمغا سۇ بەرگەن چوڭ ئوغلى ۋە بىر نەچچە ئەر خىزمەتكار مېنى يوتقاندىن سۆرەپ چىقىپ ئايىماستىن ئۇرۇشقا باشلىدى. ئاخشام ھاراق كەيپىدە ھوشۇمنى يوقاتقانىكەنمەن، ئەمدى تاياق زەربىدىن ھوشۇمنى يوقاتتىم.

كۆزۈمنى ئاچسام يۇلتۇزلار تارقاپ، سۈبھى ئاقىرىشقا باشلىغانىكەن. ئۆزۈمنى مەھەللە بىلەن قەدىمىي شىۋەلىكنىڭ پاسىلىدىكى سۈيى توختىغان ئېرىقنىڭ ئىچىدە كۆردۈم. لايغا مىلىنىپ ياتاتتىم، قىمىرلايتتىمىۋ، ئورنۇمدىن تۇرالمايتتىم. تالڭ ئېتىۋاتاتتى، يۇرتلۇقلارنىڭ مېنى مۇشۇ ھالدا كۆرۈپ قېلىشىنى خالىمايتتىم. كېچە يۈز بەرگەن ئىشلارنى باشقىلارنىڭ، ئاتا - ئانامنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىنىمۇ خالىمايتتىم. بارلىق كۈچۈمنى يىغىپ ئاخىرى ئېرىقتىن چىقتىم. پۈتۈن بەدىنىم غۇچۇلدايتتى، سىرقىراپ ئاغرىيتتى. ئۆمىلىدىم، ئاستا - ئاستا ماڭدىم، ئۆي تەرەپكە ئەمەس باشقا تەرەپكە - ناھىيە بازىرىغا قاراپ ماڭدىم. گۈپپىدە نەي ئېسىمگە كەلدى، نەي يەنە قېپقاپتۇ. ئاھ خۇدا، ئاتاي ئىختىرا قىلغان، مۇسائاكام بەرگەن نەي ماڭا مەڭگۈ ئۆچمەس سۆيگۈ، ۋىسال، شادلىق ئاتا قىلغانىدى، شۇنداقلا مېنى بىرىنچى قېتىم يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلغانىدى. بۇنىڭ بىلەن مەن مۇھەببەتتىن - مەڭگۈلۈك بەختىمدىن مەھرۇم بولغان بولساممۇ نەيدىن مەھرۇم بولمىغانىدىم. ئون نەچچە يىللىق ھاياتىم نەي چېلىش بىلەن ئۆتتى. تاكى ئۆلگىچە نەي ماڭا ھەمراھ بولىدۇ. مانا، يەنە شۇ نەي سەۋەبىدىن بۈگۈن ئىككىنچى قېتىم يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇۋاتىمەن. بەلكىم قىسمەت شۇنداق بولغىيدى. كەنت شۇجىسىنىڭ باغدىكى ۋاقتىمىزدا دېيىشىچە، لەيلى ئەترەت باشلىقىنىڭ قېيىن ئىنىسى بىلەن توي قىلىشقا ئۇنىماپتۇ ۋە ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئاز ئۆتمەي قايتىپ كەپتۇ. ئەترەت باشلىقى يەنە بېسىم ئىشلەتكەنىكەن، يەنە قېچىپتۇ. ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندە لەيلى ئاشۇ ئۆمەر تازنى ئېرىم دەپ ئەگەشتۇرۇپ كەپتۇ، بۇ چاغدا مۇسائاكام ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەنىكەن. ئۇلار بىر مەزگىل مۇسائاكامدىن قالغان چەللە ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۆمەر بەگ شىۋەلىكتە ئىش باشلاپتۇ.

مەن قاق سەھەردە ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەلدىم. بېكەتكە كىرىپ بېرىنچى ئاپتوبۇسقا چىقتىم. تۇيۇقسىز كېلىپ تۇيۇقسىز غايىب بولغىنىم ئۈچۈن ئاتا - ئانام قانچىلىك ھەسرەت چېكەر، دەپ ئويلاپ يۈرىكىم ئېچىشتى. ئاپتوبۇس قوزغالدى. ئويغا چۆمدۈم. «لەيلى شۇنچىلىك باياشات تۇرمۇش ئىچىدە ياشايدىكەنۇ لېكىن بەختلىك ئەمەسكەن، مەنچۇ؟ مەن بەختلىكمۇ؟ ياق، بەخت دېگەن زادى قانداق بولىدۇ؟» بۇ سوئاللارغا يەنىلا ئۆزۈم جاۋاب بەردىم. «مەن ساز - مۇزىكىغا ھەۋەس قىلدىم. نەينى تىرىشىپ ئۆگەندىم ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازاندىم. مېنىڭ ھاياتىم بىر سەنئەتكارنىڭ ھاياتى. ئەڭ بۇرۇنقى ئەجدادلىرىمىز ئىختىرا قىلغان نەينى خەلقنىڭ مەنىۋى ھاياتىنى بېيىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت بۇرچنى ئادا قىلالىساملا مەن ئۆزۈمنى ھەقىقىي بەختلىك دەپ ھېسابلايمەن». خەير، - دېدىم يۇرت تەرەپكە قاراپ، - ئۆلمىسەم يەنە كېلىمەن، ئاخىر بىر كۈنى مۇسائاكامنىڭ نېيىنى قولۇمغا ئېلىپ ئۆزۈم تەۋەررۇك قىلىپ ساقلايمەن! M3

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى

(داستان)

ئادىل تۇنياز

سالام ئۇيغۇر دېگەندە قۇياش،
سالام ئۇيغۇر دېگەندە تارىخ،
قەشقەر شەھىرى ئوخشار قەسرىگە.

يۇلتۇزلار پەرۋاز قىلار تالاڭ سەھەردە،
پەسىللەر پەرۋاز قىلار دەرەخلەردە،
بۇ شەھەر پەرۋاز قىلار چۆچەكلەردە.
بۇ يەردىكى ئادەملەر
پەرۋاز قىلار يۇرەكلىرىدە.

ئات قوشۇلغان
قىزىل سايىۋەنلىك مەپە
تالاڭ سەھەردە ئۆتتى يېنىمدىن،
جىرىڭلىتىپ قوڭغۇرلىنى.
سېۋەتلىنى قويۇپ بېشىغا
گىردە سېتىپ يۈرگەن بىر بالا
تالاڭ سەھەردە ئۆتتى يېنىمدىن.
قۇشلار،
ھارۋا،
سۈمبۈل چاچلىق ئايال،
يە بىر ئايال،
كۆز،
ئەتلەس كۆڭلەك،
ساقال
تالاڭ سەھەردە ئۆتتى يېنىمدىن.
مەن
كىشىلەر چاي ئىچىۋاتقان،
مۇڭدىشىۋاتقان،
يۆتەلگەن،
چەيندەك چوڭىسىنى
پىيالىگە تەڭكۈزۈپ
چاي قۇيغان،
چاي شامىسىنى پۈۋلەۋاتقان،
كىشىلەر

بىر - بىرىگە بېقىپ
گەپلەشكەن،
سەنلەشكەن
قاينىاق بىر چايخانا ئالدىدىن ئۆتكەچ،
كىملىكىنى بىلمەندۇرمەستىن
كۆيۈۋاتقان مەخپىي ئاشىقتەك
ئوغرىلىقچە كۆيۈپ يۈرىمەن.
كوچىدىكى ھەممە نەرسىگە
قاراپ - قاراپ يەنىلا تويماي
نۇردەك ئۇنسىز سۆيۈپ يۈرىمەن.
سۆيىمەن
ئاي نۇرىدا تۇرغان ئاق تېرەكلەرنى،
جىمجىت تۇرغان كۆلەڭگىسىنى،
ئېرىق كەتكەن كۆلەڭگىسىنى.
سۆيىمەن سېنتەبىردە ياغقان يامغۇرنى،
ماي يولدا جىم ياغقان يامغۇرنى،
ئۇنسىزيىغلاۋاتقان يامغۇرنى.
ۋەينەكلەرنىڭ سۇنۇقلىرىغا
نۇر مارجىنى چاچقان يامغۇرنى.
سۆيىمەن مەسچىتتىن قايتار ۋاقىتتا
خۇدانىڭ قوللىرىدىن ئاققان يامغۇرنى.
سۆيىمەن
ئۇندىكى قارنى، شامالنى.
چىملىقلاردا، ئېرىق بويىدا
سازاڭ تېرىپ يۈرگەن باھارنى.
12 - ئايىنى، 12 ئايىنى،
چوڭ كوچىنى، ھالقا كوچىنى،
تىلەمچىنى، پالچى ئايالنى،
تەشتەكلىك، تەشتەكسىز دېرىزىلەرنى،
سېنى ھەم ئۇنى.
سۆيىمەن
مىلادىدىن بۇرۇنقى
ۋە كېيىنكى تارىخنى،
سۆيىمەن تارىخنىڭ كەلگۈسىنىمۇ.

ھېكەت ئىچىدە
باياۋاتقا ئەنجۇر ساتقان چال
(ئۇنتۇپ قالغان بولسا كېرەك)
ئەنجۇر ساتتى يەنە بىر نۆۋەت.
بارلىقىنى بىلمەس ئۇ مەندە
ئەنجۇردىنمۇ شېرىن مۇھەببەت.
تونۇشمەن ھۇ مۇھەببەت بىلەن
تونۇشلارغا، ناتونۇشلارغا،
كوچىدىكى ئاپتوبۇسلارغا.
ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمىدەك
تۇتۇشارمەن مۇھەببەت بىلەن
قەشقەردىنمۇ يىراق جايلارغا.
لاتۇنىيەگە، فرانسىيەگە،
شىمالىي قۇتۇپتىكى ئېسكىموسلارغا،
ئاق تەنلىكلەر ئارىسىدىكى
يۇلتۇزلۇق كېچىدەك ئۆچمەس نېگىرغا.
ئاتلانتىك ئوكيان بويلىرىدىكى
غارغالتىغا، بېلىقچى قىزغا.
يىراق چىلى ئورمىنىدىكى
يېنىك، جىمجىت ئاي نۇرلىرىغا.
سۇ ئۈستىدە كەچكى شەپەق
قىزىلگۈل بولۇپ ئېچىلىپ قالغان
گۈگۈمدىكى نىل دەرياسىغا.
مەن ھۇ كىچىك زېمىندا تۇرۇپ
تارىم دەرياسىنىڭ دولقۇنى بولۇپ
كېتەلەيمەن دېگىزلارغا قوشۇلۇپ.

مەن
ئالتاي ئورمىنىدىكى بىر يۇلتۇز بولۇپ
بېرەلەيمەن پەلەستىنلىك ئاياللارغا
مەھبۇسىنىڭ قەبرىسىنى يورۇتۇپ.
مەن
بەخت تىلەيمەن ئەيسا تىلىدا
كرېست كۆتۈرۈپ ئىرۇسالىمغا
كېتىۋاتقان ياش يەھۇدىيغا.
مەن تەكلىماكاننىڭ تومۇز پەسلىدە
سالام بېرىمەن قۇمنىڭ رەڭگىدە،
ياۋروپانىڭ يېشىل رەڭگىگە.
ھاۋا بولۇپ كۈلۈمسىرەيمەن
كەڭ زېمىننىڭ ھەممە يېرىگە.
مەن نۇر چېچىپ تۇرغان بىر چېكىت،
يەر شارىنىڭ خەرىتىسىدە.
قەشقەر
ماڭا ئوخشاش كىچىك بىر شەھەر.

ھېيتگاھ بازىرى

جىمجىت يۇرەكتەك
جىمجىتقىنا مەسچىت مۇنارى.
كۆز
سۆزلىيەلەيدىغان كۆز.
خۇدا
بەندىسىز خۇدا.

دۇنيا
ئاغزى ھار دۇنيا.
ناخشا
ئېيتىلمىغان ناخشا.

ھېيتگاھ بازىرى ئالامەت بازار،
ئۇيغۇر ئۇيغۇرغا قىستىلىپ ھارار.
ئاشقىلار گۈل ئالغىلى كېلەر،
كۆزسىزلەر كۆز ئالغىلى كېلەر،
سۈكۈتلەر سۆز ئالغىلى كېلەر.
ئەرلەر جاننى سېتىپ نان ئالىدۇ،
ئوسما سېتىپ ئالىدۇ ئايال.
يىگىتلەر يۆلىنىپ رېشاتكىلارغا
يات بىر شەھەردە تۇرغانغا ئوخشاش،
كۆزىتەر ھەممىنى بېپەرۋا، قىيپاش.
بىر بوۋاق كوچىغا چىقار يالىڭاچ،
چوڭلار ئۆرە - تۆپە بولۇپ تۇشمۇتۇش
شۇ ھامان كىيدۈرمەك بولار ئۇستىباش.
گۈڭگا شائىرنىڭ تەسەۋۋۇرىدا
ئادەملەر يۈرىكىدىن كۆرۈنەر قۇياش.
ھېيتگاھ مۇنارى،
ئۇنسىز دۇپۇلدەۋاتقان -
يۈرەككە ئوخشاش.

ساقىنامە

بىر توپ ئورۇق پەرىشتىلەردەك
مەغرۇر بىز ھەم،
بىچارە بىز ھەم.
توختىماي جىرىڭلار كۆڭۈل تېلېفونى،
ئېھە، ئۇنى ئالغىلى چىقمايدۇ ئادەم. . .
قات - قات غېرىبلىق
مىڭلىغان سۈپسۈزۈك ئادەملەر ئارا. . .

ئۇزاتقىن ساقى
تولدۇرۇپ قەدەھكە دەل - دەرەخلەرنى،
يامغۇرنى، پاتقاقنى، ئايىنى.
قەشقەرنىڭ ئاي تۇغقان كوچىلىرىنى،
ئادەملەر مىغلىداپ تۇرغان بېكەتنى.
توشقۇزۇپ ئەسەبىي قىزغىنلىقىڭغا
بوراننى قەدەھكە سالغاندەك سېلىپ
دېڭىزدەك سۇنۇپ بەر قەدەھنى ماڭا.
ئۇزاتقىن ئەسەبىي قىزغىنلىقىڭنى. . .
بىر نۆۋەت ئەپۇ قىل لوگىكا شۇناس،
بىزنىڭ ساقىمىز
ئۇزاتسۇن بىر قەدەھ بىمەنە خىيال،
غالجىرلىق كەم بولدى بىزدە ئېھتىمال.
ئۇچرىتىپ قالساقلا ئۆز - ئۆزىمىزنى،
يۇمىلاقچى بولىمىز كۆزلىرىمىزنى.
ئاجايىپ سۆلەتلىك روھىي كېسەللەر
ئۇستەلدە، كوچىدا، ئېسىل كىتابتا
ۋە ياكى ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر ئارا

ھىزىردەك يولۇقۇپ تۇرىدۇ داۋىم. . .
قايتتىممەن تەڭشىلىپ قاۋاقخانىدىن،
ئۆچمەكتە يۈلتۈزلار،
ياندۇرغان شاملارمۇ سەن ماڭا ئاتاپ،
ئۆچۈشكە باشلىدى ئاستا پىلىلداپ. . .
قۇياش
شاراب ئىلاھىنىڭ قۇيرۇقىدەك
ئۆچۈپ يۇرەر قاۋاقخانىدا. . .
قاۋاقخانا
كالا كۆزلۈك جۇڭاندەك
ئەركەكلەرنى قىلار مەھلىيا.
شارابلارنىڭ خۇش بۇي بەرگىگە،
قەدەھلەرنىڭ ئوتتەك لېۋىگە،
يىغلاۋاتقان شامنىڭ كۆزىگە
كۆمۈلىدۇ ئەرلەرنىڭ تېنى.
- نە سەۋەبتىن ئىچتىڭ قەلەندەر،
- بەك ۋاپاسىز چۈنكى ئادەملەر.
- ئىچەيلىمۇ بۈگۈن،
- نېمىشقا؟
- ئىش ھەققىمنى ئالدىم قولۇمغا.
- سىزچۇ ئەپەندى؟
- كىم ئىچىدۇ ئىچمەي تارىخچى.
- سەنچۇ ھوي بالا،
- چوڭلاردىن سورا. . .

جان كەيپلىك، جانان كەيپلىك،
تۇنىڭ قارا چاچلىرى
يوتىسىدا يەلپۈنەر يىللىق.
كوچىدىكى قاراڭغۇلۇقتا
يۈلتۈز قىزلار تۇرىدۇ كۈلۈپ.
سەن بىلمەيسەن،
ئېتىلىڭ نېمە، ئۆيۈڭ قايانداۋ،
سەن بارمۇ - يوق مۇشۇ جاھاندا.
ئۇخلىغىنىڭ يادىڭدا پەقەت
بىر كېچىدەك، بىرەر سائەتتەك،
بىر ئەسرەدەك، ئىككى ئەسرەدەك.
سەن كۆزۈڭنى ئاچقان ۋاقىتتا
كوچىدىكى مۇنار ئۇستىدە
قىيسىق قۇياش تۇرار ساڭگىلاپ. . .
گىرە سېلىپ ئاق كۆڭۈل يارغا،
يىغلىۋالغۇڭ كېلىدۇ راسا.
دوستۇڭنىمۇ، دۇشمىنىڭنىمۇ
تىللىۋالغۇڭ كېلىدۇ راسا.
باي بولماقچى بولغان سودىگەر
ئەتلەس ساتماي سېتىش كېرەك مەي.
توي لەززىتى مەيدە ئەمەسمۇ،
ئۇسسىساڭمۇ ئىچىش كېرەك مەي.
يول سۈپۈرگۈچى
مەنسەپنى قۇتلار مەي بىلەن
بىر كوچىغا باش بولغان كۈنى.
كاتتا ئەمەلدار
ئەمىلدىن ئايرىلغان كۈنى

مەيخانىدا يېتتۈرۈپ قويار
ئۆزۈن يىللىق سالاپىتىنى.
تەستىقلايدۇ مەستلىكتە سوتچى
ئۆز - ئۆزىنىڭ جازا خېتىنى.
مەست دوختۇر
نېرۋا كېسەل كىرسە ئۇشتۇمتۇت
چېكىسىگە سۈركەپ قويار يود.
يېشىلەلمەي ئوغرى مەستلىكتىن
ئاپتوبۇستا دەلدەڭلەپ تۇرۇپ
يانچۇقلارغا ئۆزىتىدۇ پۇت.
مەيخانىغا كىرسە قەلەندەر
كۆرۈنىدۇ مەيخانا ئىچى
گۈردىسىدەك ئەلۋە سېخىي شاھنىڭ.
مەست بولغاندا ئاقىل تارىخچى
پىلنامىلەر مەست بولار بىر - بىر
تاپالمايدۇ ئۆز تارىخىنى. . .

سەن كېتىسەن مەي ئىچمەس شائىر
چوڭ شەھەردىن خىلۋەت دالىغا.
بۇلاق يېنىك شىلدىرلاپ تۇرار،
كەيپ بولغۇڭ كەلمەس زادىلا.
سەن يىغلايسەن، ئوخشار تەبىئەت
باغرى يۇمشاق ئاق دىل ئانىغا.
شاراب ئىلاھى
قەشقەردىكى قاۋاقخانىدا. . .

قۇشلار

ۋەتەنسىز قۇشلار
پەسىللەرگە ۋەتەن دەپ يىغلار.
سەرسان شامال كۆتۈرۈپ يۇرەر
غازىڭنى ئۆز ۋەتىنىڭنى.

غېرىبلىقتەك
ئېگىز بىنا.
قوشنا ئۆيدىكى ئادەم.
تام.
ئىككىنچى قېتىملىق ئۆرپ - ئادەت.
توي.
ناتونۇش دەپنە مۇراسىمى.
قۇشلارنىڭ يېشى.
ئەينەك غېرىبلىق.
قول يەتمەس ئىشىك.
كارىۋات.
قاچقان ئۇيقۇ.
ئوچۇق دېرىزىدىكى
ئاپئاق ساڭگىلاپ تۇرغان
ۋەتەننىڭ مۇزلىغان قولى.
غەم تولغان كۆلدان.
ئايروپىلان.
دېڭىز.
قۇشلارنىڭ يېشى.

ھەممە يارده يات ئادەم.

مەيلى تۇر پارىژىنلىك گۈزىلى بىلەن،
يەنىلا ئۆزۈڭنىلىك ئەمەستەك كۆلكەلىك.
ئەسلەيسەن نەم قىلىپ قول ياغلىنىڭنى.
ۋەتەندە دەردىڭمۇ ئۆزۈڭنىلىك دەردى،
ۋەتەندە يىغاڭمۇ ئۆز تىلىلىك بىلەن.
مىليونىر بويكەتكىن بەربىر يەرلىك -
قەلەندەر ئالدىدا بىر كەپەڭمۇ يوق.
ھەر كىم ياقالايدۇ كۆزۈڭگە سوغۇق.
مەيلى سەن شاراب ئىچ ئالتۇن قەدەھتە،
بىر كۆپۈك چىقسىلا ئۈستىگە لەيلەپ
ئوقۇسالىك بېزىلغان ۋەتەن دېگەن خەت.
بېرلىن ئاسمىنىدا كۆرسەن ھەر كەچ
جىمىكى يۇلتۇزدىن ئۇيغۇر كۆزىنى.
مۇقەددەس بۇۋاي مەريەم چېركاۋىسى
كۆرۈنەر سەن ئۆسكەن تار كوچىدىكى
كىچىك بىر مەسچىتتەك ئۇيغۇرۇلۇك سالغان.
ھەج قىلىپ مەككىگە بارسالىك مۇبادا،
تۇيۇلار يۇرتۇڭدا قالغاندەك خۇدا.
مۇبادا دوزاختا بولسىمۇ ۋەتەن،
مەڭگۈ بىر مۇھاجىر جەننەتكىمۇ سەن.
ۋەتەن، ئېھ ۋەتەن،
چىرايلىقتۇر ھەممە نەرسىسى،
چىرايلىق ئۇنىلىك قايغۇسىمۇ ھەم.
گۈھەردۇر، ئالمىدۇر، خۇش پۇراق
گۈلدۇر،
ۋەتەن دالىسىدا كۆرگەن تولۇق تېزەك.
ئەيسادۇر، مۇسادۇر يۇرتۇلۇك ئادىمى،
يات يۇرتتا تۇغقانمۇ تۇيۇلماس دوستتەك.
ۋەتەندە بىر ناتونۇش بالا
يۈگۈرۈپ ئۆتكەن بولسا ئالدىڭدىن
يۈز يىلدىمۇ چىقماس يادىڭدىن.
تىللاپ سالغان بولسا ئىلگىرى
ئۆز ئېلىڭدە ئۆز تىلىڭدا ئۆز؛
تاپالمايسەن دۇنيادا ھازىر
شۇنىلدىنمۇ گۈزەللەرەك بىر سۆز.
شېئىرىنى ئوقۇسالىك بەزەن
گېزىتلەردىن پاز يا تاگورنىلىك؛
تېتىمايدۇ ساڭا ئۇ قىلچە،
ئۆز يۇرتۇڭدا ئېيتقان قوشاقچە.
ئۆزاتقاندا ئەزرائىل بىر كۈن
دەستە تىزىپ ئۆلۈم گۈلىدىن،
سەن ئۆزۈڭگە توقۇيسەن كېپەن
ۋەتەندىكى خىيالىلار بىلەن.
يات تۇپراقتا كۆمۈلگەندە سەن
كۆمۈلىدۇ قەلبىڭگە ۋەتەن. . .

سېغىنغاندا قەشقەرنى
چەت ئەلدىكى ھەر بىر مۇھاجىر
شۇنداق بازار خەت بازىسا ئاخىر.

چەكسىز نۇر

قەشقەردىكى ئاياللار
قەشقەردىكى ئەرلەرنىلىك چۈشى.

تاپىنىلىك نۇر، قانىتلىرىلىك نۇر،
كۆلەڭگىلىك نۇر، بويۇرمىلىلىك نۇر،
ئاۋازىلىك نۇر، خۇش پۇرىلىلىك نۇر.
بارچە ئەرلەر چەكسىز سوزۇلغان
قاپقارا ئىغۇ تاغ جىلغىسىدۇر.
قەشقەر گويا ئورمانلىق،
سەھەر سېنىلىك ئىزىلىك ئەمەسمۇ؟
ئويغا چۆكسەلىك خىيالىلىك گۈگۈم،
تۇن كېچىلەر چېچىلىك ئەمەسمۇ؟
ئاڭلىنىدۇ خىلۇەت تېنىڭدىن
شىلدىرلىشى بۇلاق سۈيىنىلىك.
تېنىلىك مۇنبەت ئېكىنزار گويا
گۈل ئېچىلغان پۈتلىرىلىك ئارا.
سەن بولىسەن كىچىك ئالمىلىق،
سەن گويا كى سۈزۈك مۇزىكا.
سەن ئەرشتىن چۈشكەن پەرىشته،
مەن ئۇيقۇغا كەتكەن ۋاقىتتا.
سەن گويا كى بىر تال چۈمۈلە،
مەنسى يوق خەت يېزىپ يۈرگەن.
سەن گويا كى نامسىز چىغىر يول،
ئەرلەر دائىم ئېزىقىپ يۈرگەن.
ئايال، ئەر ۋە كەچتىكى كارىۋات،
يېنىك، پىنهان چېلىنغان بەدەن،
ئۈپرىماس ساز، مەستخۇش مۇزىكا.
ئېھ، يالىڭاچ نومۇسچان خىيال،
ئېھ، ئۆزىنى يوقاتقان دۇنيا.
نەرە تارتقان قىلىچلىق ئەرلەر
قان ئىچىگە يىقىلار بىر - بىر،
قۇل بولىمىز ئاستا بەك ئاستا.
ئۇ بىر ئايال مۇلايىم قاتىل،
ئەر ئۆلىدۇ نەيرەلىك بىلەنلا.
ئايال، ئېھ ئايال،
ئايال، ئايال، يوللاردا ئايال،
ئەبەدىيلىك نۇرلاردا ئايال.
بۇ ئالەمنىلىك غېرىبلىقىدىن
قۇتۇلۇشقا تاپالماي ئامال،
ساڭا مۇھتاج بولدۇم ئېھ، ئايال.
بىر جۇپ گۈزەل ئالتۇن كەشتى مەن
كۆمۈپ قويدۇم شېئىرلىرىمغا.
ۋە ئالتۇندىن ياساپ بىر كىشەن
كۆمۈپ قويدۇم شېئىرلىرىمغا.
غېرىبلىقىنىلىك سوغۇق نۇرلىرى
چاقناتماقتا مېنى خانەمدە.
ئاھ، جىمجىتلىق،

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋاقىتنى بوشقا ئۆتكۈزمەيتتى، داۋىم ئۆزلۈكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلاتتى، چارچاپ قالسا بازار ئايلايتتى، يېزا - سەھرالارغا بېرىپ ھەر خىل قاتلام، تۈرلۈك تەبىقىدىكى ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشاتتى، جەمئىيەتنى كۆزىتىپ باراتتى. شۇ ئاساستا جۇش ئۇرغان يالقۇنلۇق ئىلھامى بىلەن تىنىمسىز ھالدا شېئىر يازاتتى. ئۇ، شېئىرلىرى ئارقىلىق ئىلىم - مەرىپەتنى تەرغىپ قىلىپ، جاھالەت بۆشۈكىدە يېتىپ غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاۋاتقان خەلقنى نادانلىقتىن ئويغاتماقنى بۇيۇك ئىنسانىي بۇرچى ھېسابلايتتى.

بىر كۈنى، جامائەت يىغىلغان چوڭ مەرىكىدە موللىلاردىن بىرى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئوسال قىلىش غەرىزىدە سۆز ئېچىپ قالدى:

- ئى ئابدۇخالىق! سىز كۆپ يىللاردىن بۇيان ئوقۇيمەن دەپ قىزىل - يېشىل كىتابلارنى كۆتۈرۈپ يۈردىڭىز، ئۆزىڭىز ياش بولسىڭىزمۇ ئەرەبى، پارسىيغا كامىلسىز، ئورۇسنىڭ زۇۋانىنىمۇ ياخشى ئۆگىنىز، بەزىلەر سىزنى: «خەنسوچىنى سۈدەك بىلىدۇ» دەيدۇ. تېخى ئامبالنىڭ تۇغچىلىرىمۇ ئۆزلىرى بىلەلمىگەن خەتلىرىنى سىزدىن سورايدىكەن. ۋەھالەنكى، سىز بىلەن بىللە ئوقۇغانلار چوڭ ئەمەلدار بوپكەتتى، سىز بولسىڭىز تىرناقچىلىقمۇ ئەمەلگە ئىگە بولالمىدىڭىز. بۇنى نېمە دېگۈلۈك؟ سىزگە بەك ئوگال ② بولدىغۇ؟

كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قاراشتى. ئۇ، موللىنى مەنىستىمىگەن ھالدا مەغرۇرلۇق بىلەن كۈلۈپ:

- يوقسۇ، مۇھتەرەم دامۇللام، يۈزدە - يۈز خاتالاشتىلا، مەن زامان، خەلقىم يۈكلىگەن پەخرىي ئەمەلدىمەن. يەنى خەلقىمنى نادانلىق ئاسارىتىدىن قۇتقۇزۇپ، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش ئۈچۈن شېئىر - نەزمە يېزىۋاتىمەن. قېنى ئېيتىپ باقسىلا، ياخشى ئەرگە ئەل خىزمىتىدىنمۇ كاتتا مەنسەپ بولامدۇ؟ - دېدى تەمكىنلىك بىلەن.

«ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن، كېيىن چىققان مۈڭگۈز ئېشىپ كېتىپتۇ»

1921 - يىلى كۈزدە شىمالىي سىلىتارىستلار ھۆكۈمىتى بېيجىڭدا ئېچىلىدىغان بىر قۇرۇلتايغا شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاقلاردىن ۋەكىللىككە سان چۈشۈردى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يالڭ زېڭشىن ھۆكۈمىتى تۇرپاندىن بىر نەپەر ئۇيغۇر ۋەكىل سايلاشقا سان تەقسىم قىلدى. بۇ خەۋەر تۇرپانغا تارقىلىش بىلەن ئەمەلدارلار، بەگ - خوجىلار، سودىگەرلەر ئوتتۇرىسىدا قاتتىق تالاش - تارتىش بولۇپ، ھەممەيلەن ۋەكىللىككە ئۆزى سايلىنىشنى تەمە قىلىشتى.

شۇ چاغدا ئەمدىلا 20 ياشقا كىرگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خەلق ئىچىدە يۇقىرى ئىناۋەت - ئابرويغا ئىگە ئىدى. گەرچە ئۇ داڭلىق سودىگەر - زادە بولسىمۇ، پۇل - مال بىلەن ئەمەل - مەنسەپنى دوست تۇتمايدىغان مەردلىكى، بارلىقىنى ئىلىم - مەرىپەت بىلەن ئىنىلىرىغا بېغىشلايدىغان ئالىيجانابلىقى، ئەرەب ، پارس، روس، خەنزۇلىلىرىغا كامىللىقى، ئادالەتپەرۋەر، كەمتەر، كىچىك پېئىللىقى ئۇنى تۇرپان خەلقى ئارىسىدا كاتتا ھۇرمەت ساھىبىغا ئايلاندۇرغانىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن، خەلق ئۇنى ۋەكىللىككە سايلىدى. تۇرپان ئامبىلى ئۇنىڭ ئىسمى - شەرىپىنى ئۆلكىگە - يالڭ زېڭشىنغا مەلۇم قىلدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەسەتخور مەنسەپدارلار بىلەن بەگ - خوجىلار تىل بىرىكتۇرۇپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ۋەكىللىكتىن قالدۇرۇپ، ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىلى سايلاش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىشتى. بىر مۇنچە ئالتۇن - كۈمۈش ھازىرلاپ «تۇرپان پۇقرالىرىنىڭ ئەرزىيىتى» ، «تۇرپان خەلقىنىڭ تەلىپى» دېگەندەك ئىككى پارچە ئەرزنامە تەييارلاپ، ئابدۇخالىقنىڭ ۋەكىللىككە سايلىنىشى توغرا بولمىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بەزى ئەمەلدار، بايلارغا پارا بېرىش ئارقىلىق سايلىنىۋالغانلىقىنى ئىزھارلاپ، مەخسۇس ئىككى ئادەمنى ئۇرۇمچىگە ماڭدۇرۇشتى. ئۇ ئىككى ئادەم ئاۋۋال يالڭ زېڭشىنغا پارا ئۈچۈن ئېلىپ چىققان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى، ئاندىن ئىككى پارچە ئەرزنامىنى تاپشۇردى. ئۇنىڭ قىزىقىدىغىنى ۋەكىللىككە ئابدۇخالىقنى سايلاش ياكى قالدۇرۇۋېتىپ باشقا ئادەمنى توغرىلاش ھەققىدىكى گەپلەر بولماستىن، كۆز ئالدىدا پارقىراپ تۇرغان ئالتۇن - كۈمۈشلەر ئىدى. يالڭ زېڭشىن ھېلىقى ئىككى ئادەمدىن تۇرپاندىكى سايلام ئەھۋالىنى سورىدى. ئاتالمىش تۇرپان خەلقىنىڭ بۇ ئىككى «ۋەكىلى» ۋەكىل سايلاش ئەھۋالىنى يېپىدىن - يىڭنىسىغىچە سۆزلەپ بەردى. ھېيلىگەر يالڭ زېڭشىن تۇرپاندىكى سايلامدا مەنسەپدارلار بىلەن بايلار ئوتتۇرىسىدا قاتتىق تالاش - تارتىش

بولغانلىقىنى ھېس قىلدى - دە، ئۆزىگە - ئۆزى «باش ئاغرىقى» تېپىۋالماسلىق ئۈچۈن، تۇرپاندىن سايلانغان ۋەكىلنى قالدۇرۇۋېتىپ توقسۇندىن بىر نەپەر ۋەكىل سايلاشنى قارار قىلدى. بۇ ئارقىلىق بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقماقچى بولدى. بۇنىڭ بىلەن تۇرپاندىن «ۋەكىل» بولۇپ چىققانلارنىڭ شېرىن تاماسى سوپۇن كۆپۈكىدەك ئۈچۈپ كەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋەكىللىكتىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا توقسۇندىن قادىر دېگەن كىشى سايلاندى.

قادىر ۋەكىل بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن، تۇرپاندىكى مەنسەپدارلار، بايلار، سودىگەرلەر ئۇرۇمچىگە ئەرزگە چىققان ئىككى ئادەمنى «نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈشنى شامالغا ئۇچۇرۇۋېتىشتى»، «كارغا كەلمىدى» دەپ ئەيىبلەپ، بىر گۇرۇھ مەنسەپدارلار بىلەن بايلار يەنە بىر گۇرۇھ مەنسەپدارلار بىلەن بايلارغا سەۋەنلىكنى دۆڭگىشىپ، ئۆز ئارا قورساق ئۇرۇشى قىلىشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ گەپلەر يېيىلىپ ئاشكاراسورۇنلاردىكى قاتتىق تالاش - تارتىشقا ئايلاندى. بىر گۇرۇھ يەنە بىر گۇرۇھنى ئەيىبلەپ ئارتمىغان گۇناھى، دېمىگەن يامان گېپى قالمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ يالڭ زېڭشىنغا پارا بېرىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ۋەكىللىكتىن قالدۇرۇۋەتكەنلىكى خەلقى ئالەم ئالدىدا پاش بولۇپ چاۋىسى چىتقا يېيىلدى.

10 - ئاينىڭ بىر كەچقۇرۇنلۇقى ئىككىنچى قەۋەتتىكى يېزىقچىلىق خانىسىگە كىرىپ كەتكەن ئابدۇخالىق تاكى يېرىم كېچىگىچە ئۇ يەردىن چىقمىدى.

ھۇجرىسىدا قەدىردانىنىڭ كىرىشىنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ، ئۇخلىمىغان ئايىمخان ئاخىرى ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا چىقتى. ئۇ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يېنىغا كىرگەندە شائىر باش كۆتۈرمەي شېئىر يېزىۋاتاتتى. ئۇ بەزى مىسرالارنى ئۇزاق ئويلىنىپ بىر پەس ئولتۇرغاندىن كېيىن يازاتتىيۇ، يازغىنىنى ئوقۇپ كۆرۈپلا ئۆچۈرۈۋېتەتتى. بىر دەمدىن كېيىن يەنە يازاتتى . . .

ئايىمخان ئۇنچىقماي ئۇنىڭ كەينىدە ئۇزاققىچە قاراپ تۇردى. ئۇ گەپ قىلىشقا ئىنتىلسىمۇ سۆيۈملۈكىنىڭ دىققىتىنى بۆلۈۋېتىشنى خالىمىدى. ئۇ، شۇ تەخلىتتە تۇرۇۋەردى. بىر چاغدا ئاق قەغەزلەرنى مىسرالار بىلەن تولدۇرغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر پۇخادىن چىققاندەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئالدى تەرەپتىكى تامغا چۈشكەن كۆلەڭگىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىگىنىچە كەينىگە بۇرۇلۇپ ئايىمخاندىن سورىدى:

- تېخىچە ئۇخلىمىغانمۇ؟
- ئۇيقۇم كەلمىدى.
- شېئىرىممۇ پۈتتى.
- ئىجازەت بەرسىلە، بىر ئوقۇپ باقسام.
- ئىختىيارىڭىز، قېنى ئولتۇرۇڭ، -

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئورۇندۇقنى ئايىمخان تەرەپكە سۈرۈپ قويدى.

شېئىر يېزىلغان قەغەزلەرنى قولىغا ئالغان ئايىمخان يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا ئولتۇردى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر: «بىردەم ئۆرە تۇراي» دەپ بىر قولى بىلەن ئايىمخاننىڭ مۈرىسىنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولى بىلەن ئۇنىڭ بېلىدىن ئېلىپ، ساغرىسىغا چۈشكەن توم قارا چېچىنى سىلىغىنىچە ئۆرە تۇردى. ئايىمخان يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شېئىرنى ئوقۇشقا باشلىدى:

جاھالەت سەمەرەسىدىن بىزگە بىر كۈن كۆپ جاپا باردۇر،
ئېيتىڭىزچۇ بۇگۈنكى ھالىمىزنىڭ قايسىبىرىدە ساپا باردۇر.

زاماننىڭ ھالىدىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرماقنىڭ ئورنىغا،
بىرىنى شاڭيۇ سايلاپ ئارقىدىن داۋايىمىز باردۇر.

ئىلىمنىڭ ئىجتىھادىغا كۆڭۈلنى قويمىدۇق بىزلەر،
ئوقۇرمىز - ئوقۇتۇرمىز سېغىز چايناشىمىز باردۇر.

تەئاۋۇنۇ - تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت،
يېڭى باشنى كۆتۈرگەننى ئۇرۇپ يىقىتقانىمىز باردۇر.

ئايىمخان شېئىرنى ئوقۇپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىر تىنىۋېلىپ شائىرغا قارىدى. شائىر: «ئوقۇڭ» دېگەندەك بېشىنى يېنىك ئېغىتىپ قويدى. ئايىمخان ئوقۇشنى دۋاملاشتۇردى:

بابالار شۆھرىتىنى، غەيرىتىنى ھېچ سېغىنمايمىز،
قېلىپ غەپلەت - جاھالەتتە يۇمۇپ كۆز، پوئاتقانىمىز باردۇر.

ئويۇن - چاقچاق تۈپەيلىدىن ئۆز ئارا بىدئەت بولساق،
ياراشتۇرۇپ قويۇش نەدە، ئارىغا ئوت ياققانىمىز باردۇر.

خۇشامەت بابىدا بىزدىن بۆلەك ئۈستىسى ھەم يوقتۇر،
قۇۋلۇغۇ - شۇملۇق بىلەن رەڭمۇرەڭ يالغانىمىز باردۇر.

ئىت ئۇرغاننى تونۇر دەپ بار ئىدى بىر تەمسىلى،
لويى، ئامبال ۋە دارىن دەپ سېمىز باققانىمىز باردۇر.

ئىلىم . پەنگە يۈرۈش قىلغان ئۇچار كۆكتە . ئۇزەر سۇدا،
مىنىشكە قوتۇر ئېشەك يوق، ياياق قالغانىمىز باردۇر.

گۈركىرەپ كەلسە ئاپتوموبىل، نېمە بۇ ئەي خۇدايىم دەپ،
ئەقىلنى ئىشلىتەلمەي ھالڭ . تالڭ قېتىپ قالغانىمىز باردۇر.

مىسلى جەننەت تاغۇ . دەريانى بېزەشكە يوق كىشى،
ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ بىغەم ياتقانىمىز باردۇر.

مۇنەججىم ھەم ئىنژېنېر، ئالىملارنىڭ ئورنىغا،
تونۇ . سەللە، نەپسى بالا موللىمىز . سۇلتانىمىز باردۇر.

قىزىل كۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك ۋە ئۆزى قىلالماسلىق،
قىلاي دەپ بەل باغلىغانلارغا تۈرلۈك . تۈمەن بۆھتانىمىز
باردۇر

.....

شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ ئايىمخان چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى. قولىدىكى شېئىر يېزىلغان ۋاراقلارنى قاتلاپ ئۈستەلگە ئاۋايلاپ قويدى - دە، ئۆزىگە قىزغىن مۇھەببەتلىك ھېسسىياتى بىلەن تىكىلىپ تۇرغان شائىرغا نازغىن تەبەسسۇم بىلەن قاراپ:

- بۇ غەزەلدە يازغانلىرى يۇرت ئىچىدە بار ئىشلارغۇ ھەممىسى. يۇرسىلە، ئەمدى ئارام ئالسىلا، - دېدى. ئۇلار شۇ تەقلىتتە شېئىر توغرىسىدا سۆزلىشىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشتى.

ئۈچ كۈندىن كېيىن، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «باردۇر» ناملىق بۇ شېئىرىنى ھېسامىددىن زۇپەرنىڭ ئۆيىدىكى ئولتۇرۇشتا دوست - يارەنلىرىگە ئوقۇپ بەردى. بۇ شېئىر سورۇن ئەھلىنىڭ قىزغىن ماختىشىغا سازاۋەر بولدى. بەزىلەر شۇ يەردىلا شېئىرنى كۆچۈرۈۋالدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي «باردۇر» شېئىرى تۇرپانغا كەڭ تارقالدى. بۇنىڭ بىلەن بەزى ئەمەلدار، بايلار: «ئابدۇخالىق نەزمە پۈتۈپ بىزنى ھاقارەتلەپتۇ، ئۇنىڭ بىلەن زوكۇنلىشىمىز» دەپ تۇرپان ئامېىلىغا ئەرز قىلىشتى. يەنە بەزى كۆكەرمىلەر ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ جېدەللەشتى. بۇنىڭ بىلەن شائىرنىڭ بۇ شېئىرىغا قىزىقىدىغانلار تېخىمۇ كۆپەيدى، ئاڭلىمىغانلار باشقىلارغا ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى، يادلاپمۇ ئېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن بەزى ئەمەلدار، بايلار ئابدۇخالىققا قارا چاپلاپ ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى تۆكۈپ شەرمەندە قىلىمىز، دەپ قانچە ھەرىكەت قىلغانسېرى ياش شائىرنىڭ بۇ شېئىرى تېخىمۇ كەڭ تارقىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى شەرمەندە بولۇشتى. ئەكسىچە، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەل ئىچىدىكى شان - شۆھرىتى تېخىمۇ ئېشىپ كەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ تۇرپاندا چوڭ غەۋغا، جېدەل - ماجىراغا سەۋەبچى بولغان «باردۇر» دېگەن شېئىرى تېزلا سىڭگىم، مۇرتۇققا يېتىپ باردى. شائىر نەمەت خەلپەت بۇ شېئىرنى يادلىۋالغان بىروۋدىن ئاڭلاپ سۆيۈنۈپ پەخىرلەنگەن ھالدا مۇنداق دېدى:

- ئۆتكەندە ئۇرۇمچىگە چىقىپ بىر سورۇندا بىر قانچە بۇرادەرلەر بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە خېلىلا كاتتا بىر ئادەم ماڭا چىرماق سېلىپ: «ئاداش، سىلەرنىڭ تۇرپاندىن شائىر چىقمايدۇ» دېۋىدى، مانا ئەمدى تۇرپاندىن شائىر چىقتى، چىققاندىمۇ ئەل - يۇرتنى تەۋرىتىپ، ھۆكۈمدارلارنى تىترىتىدىغان، ئالەمنى مالەم قىلىۋېتىدىغان شائىر چىقتى. «ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن، كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئېشىپ كېتىپتۇ» دېگەن مانا شۇ.

گۈل لوڭقىسىنى ھارۋىغا ياغ قاچىسى قىلسا بولامدۇ؟

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئائىلىسى كاتتا سودىگەرلەردىن بولغاچقا، ئۇنىڭ چوڭ دادىسى مىجىت ھاجى، ئاتىسى ئابدۇراھمان مەخسۇملار: «ئابدۇخالىق بىزنىڭ كەسپىمىزنىڭ مۇناسىپ ۋارىسى بولىدۇ» دېگەن ئارزۇ - ئۈمىد بىلەن ئۇنى ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇپلا قالماي بەلكى روسچە، خەنزۇچىمۇ ئوقۇتقانىدى. ئەقىللىق ئابدۇخالىق پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ناھايىتى تىرىشچانلىق بىلەن ئۆگىنەتتى. كۆپ چاغلىرىنى ئۆزىنىڭ خاس خانىسىدا ئوقۇش ۋە يېزىش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. بۇ ھالدىن ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ئىچى پۇشاتتى. بىر كۈنى ئابدۇراھمان مەخسۇم ئۆيىدىكىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ دېدى:

- ئەستاغپۇرۇللا، بۇ ئابدۇخالىق چوڭ بولغانسېرى مىجەزى باشقىچىلا بوپكېتىپ بارىدىغۇ - تالڭ؟ ئۇ، ئۈچ كۈن ئاچ قالغان ئادەم نانغا يېپىشقاندەك كىتابقىلا يېپىشىۋالىدۇ. ئۇنى

گاتتارلىق ③ قىلىپ شۇنداق قىلمۇاتامدىكىن - يە، دېسەك نەزمە پۈتىدۇ. ھەي، بىزنىڭ ئۇمىدىمىز توزغاقتەك ھاۋاغا ئۇچۇپ كېتەمدۇ نېمە؟

- ئۇ ئەمدى چوڭ بولدى. سودىگەرچىلىك قىلسا پاتلا يول تېپىپ، بىر پۇلنى ئۇچ - تۆت قىلالىغۇچىلىكى بار، - دېدى ئەرەمسىما خېنىم ئويلانغان ھالدا.

- شۇنداق، - دېدى نىيازخان ئايلا ئاپىسى ئەرەمسىما خېنىمغا قاراپ، - ئۆزلىرى ئابدۇخالىققا بىر نەسىھەت قىلىپ قويسىلامىكىن.

- خۇدايىم بۇيرۇسا، مەن ئۇنىڭ بىلەن بۇگۈنلا مۇشۇ خۇسۇستا گەپ قىلىشىپ ئۇنى راغا كەلتۈرىمەن، - دېدى زور ئىشەنچ بىلەن ئەرەمسىما خېنىم.

شۇ كۈنى چۈشتە ھويلىدا ئەرەمسىما خېنىم بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلا قالدى. ئەرەمسىما خېنىم تاشقىرىسىغا چىقىپ كېتىۋاتقان نەۋرىسىنى چاقىردى:

- ئابدۇخالىق! بۇ يەرگە كەلسىلەچۇ بالام.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كەينىگە ياندى. ئەرەمسىما خېنىم نەۋرىسىنىڭ كېلىشكەن قەددى - قامىتىگە زوقلىنىپ قاراپ، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى، دۇپدۇگىلەك يۈزىنىڭ سەل - پەل سارغايغاندەك بولۇپ ياداپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ سورىدى:

- دەم ئالغىلى چىقتىلامۇ، بالام؟

- ھەئە، چارچاپ قاپتىمەن، بازار چۆگىلەپ كېلەيمىكىن دەيمىنا، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر چوڭ ئانىسىنىڭ يېنىغا - سۇپىغا ئولتۇرۇۋېتىپ.

- شۇنداق قىلسىلا، بالام. ئەتىدىن - كەچكىچە ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇپ قەغەز - قەلەم بىلەن ھەپىلىشىپ زېرىكىپمۇ قالۇرلا، - دېدى ئۇ نەۋرىسىگە قاراپ گېپىنى داۋام قىلىپ، - ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ گاختى ④ - قەرەلى بولىدۇ، بالام. ئەمدى ئۆزلەنگەنچۇ بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتىدىغان پەيتلىرى بوپقالدى. بىزدە پۇل دېسە پۇل، گەز مال دېسە گەزمال بار، گەزمالدىن ئېلىپ بىر دۇكان ئاچسىلا، بالام. ئۆزلىرى كۆپ شەھەر كۆرگەن، ئوقۇغان تۇرسىلا، ئوڭايلا يۇرۇش تېپىپ كېتەلەيدىلا.

بۇ گەپنى تىكشاپ تۇرغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر چوڭ ئانىسىغا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ دېدى:

- راست گەپنى قىلسام، ئۇنداق ئىش مېنىڭ پىسەنتىمگە كەلمەيدۇ، چوڭ ئانا.

- نېمىشقا ئەمدى، سودىگەرچىلىك دېگەن ئاتا كەسپى تۇرسا؟ - ئەرەمسىما خېنىم ھەيرانلىق ئەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى.

- مەن بۇنى قاملاشتۇرالمايمەن.

- بۇ نېمە دېگەنلىرى. توۋا خۇدايىم، بۇ بالىنىڭ كېپىنى. ھەي ئابدۇخالىق، ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيدىغان بەزەن ئادەملەر سودىگەرچىلىك قىلىپ پۇل تېپىپ، چوڭ باي بوپكەتتى. ئۆزلىرىنى تۇرپان تەۋەسىدە ئوقۇتالايدىغان موللا چىقماي شەمەيدە ئوقۇتمىدۇق- مۇ؟ توۋا خۇدايىم، مېنىڭ بالام تۇرۇپ سودىگەرچىلىكنى قاملاشتۇرالمىغۇدەك، بۇنىڭغا كىم ئىشىنىدۇ؟

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر چوڭ ئانىسىغا قاراپ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن كۆڭلىدىكى گەپنى بىراقلا ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى:

- جېنىم ئانا، سودىگەرچىلىككە ئايىغى سايياق، ئاغزى ئىلدام، قولى ئىتتىك ئادەم بولمىسا بولمايدۇ. ھەر قايسىلىرى مېنى: «مەجەزى ئېغىر» دېيىشىدىلاغۇ، سودىگەرچىلىك مېنىڭ مىجەزىمگە ماس كەلمەيدۇ. چۈنكى مەن دۇكاندارنىڭ ئوخشاش يالغان سۆزلەپ ئادەم ئالداشنى بىلمەيمەن. راست سۆزلەپ جان بېرىشكە رازىمەنكى، يالغان سۆزلەپ بىر كۈن ئارتۇق ياشاشنى نومۇس بىلمەن.

نەۋرىسىنىڭ ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن تەمكىن ھالدا ئېيتقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ، نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالغان ئەرەمسىما خېنىم بىر پەستىن كېيىن سورىدى:

- ھە، ئۇنداق بولسا ئۆزلىرىگە قايسى ئىش ماقۇل، بالام؟

- ئاتامغا دېسەم، راۋۇرۇس بىر ھارۋا ياستىپ بەرسە، يۈك توشسام بولۇرمىكىن.

-دەۋاتقان گېپىنى قارا، - دېدى ئەرەمسىما- خېنىم ئىستىھزا بىلەن كۈلۈپ، - مىجىت ھاجى، ئابدۇراھمان مەخسۇم دېسە ئەل - يۇرتنىڭ ئاغزىغا بىر كېلىدۇ، بالام. ئۆزلىرىدەك كاتتا - ئوقۇمۇشلۇق بايۇەچچىزە ھارۋىكەشلىك قىلسا بىزگە نومۇس ئەمەسمۇ؟

- ئۇ دېگەن ھالال ئىش، ئادەم ئالدىمايدۇ، ھالال ئىشنى قىلىشمۇ نومۇسمۇ؟

- ئوھۇشتە بالام، بىزنىڭچۇ كۆزىمىز يۇمۇلماي تۇرۇپ ئۆزلىرىگە ئۇنداق نالايىق ئىشنى قىلدۇرىمىزمۇ؟

-ياق، ئانا، ماقۇل دېسىلە، مەن ھارۋىكەش- لىك قىلاي، - دېگىنىچە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئولتۇرغان جايىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەرەمسىما خېنىم ئەۋرىسى ھازىرلا بېرىپ ھارۋىكەش بولۇپ كېتىدىغاندەك ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى تارتتى. ئابدۇخالىق چولاق ئانىسىنىڭ بۇ قىلمىشىدىن كۈلۈۋېتىشكە تاس - ماس قالغان بولسىمۇ، چاندۇرماستىن:

- مەن مېھمانخانىغا كىرىپ چىقاي، - دېدى.

ئابدۇخالىق ئۈيغۇر مېھمانخانىدىن ئاجايىپ نەپىس، چىرايلىق ئىشلەنگەن قەدىمىي پاسوندىكى گۈل لوڭقىسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئەرەمسىما خېنىم ئەۋرىسىنىڭ قولىدىكى گۈل لوڭقىسىنى كۆرۈپ، بۇ ئېغىر - بېسىق ئوغۇلنىڭ قىلمىغا ھەيران قېلىپ، بۇنىڭدىن يەنە قانداق گەپلەرنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ ئولتۇردى. ئابدۇخالىق ئۈيغۇر خۇددى گۆدەك بالىلار ئەركىلىگەندەك قىلىپ:

- ئانا، بۇنى ماڭا بەرسىلەچۇ، - دېدى.

ئەرەمسىما خېنىمغا ئابدۇخالىق ئۈيغۇرنىڭ بۇ گېپى ئۇنىڭ گۆدەك، سەبىي چاغلىرىنى ئەسلەتتى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

- ئالسىلا بالام، ئالسىلا، ئۇنىمۇ مېنىڭدىن سورامدىلا، - ئەرەمسىما خېنىم شۇنداق دەپ بولۇپ نېمىنىدۇ ئويلاپ قالدى - دە، سورىدى، - بۇ گۈل لوڭقىسىنى نېمە قىلىدىلا، بالام؟

- مەن ھارۋا ياستىپ ئۇنى ھەيدەپ مال يۆتكەيمەن دېدىمغۇ، ھارۋىغا ئۇنىڭ ئوقىنى ياغلىغاندا ئىشلىتىدىغان قارا ياغ قاچىسى كېرەكتە. مەن بۇ گۈل لوڭقىسىنى ئاشۇ ھارۋامغا ياغ قاچىسى قىلايمىكىن، دەيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئەرەمسىما خېنىمنىڭ چىرايىدىن بايىقى كۈلكە ئىزلىرى ئۆچۈپ قاپقىي تۇرۇلدى. ئۇ نارازى بولغان ئاھانگدا خاپا بولۇپ:

- ھەي، نېمە دەۋاتىدۇ، بۇ بالا، ئېسىل گۈل لوڭقىسىنىمۇ ھارۋىغا ياغ قاچىسى قىلغان بارمۇ؟ بۇ نەدىن كەلگەن، بىلەمدىلا؟ بۇنىچۇ، رەھمەتلىك بوۋىلىرى كۈلىغا بارغاندا شىئەندىكى بىر قەدىمكى نەرسىلەرنى ساتىدىغان دۇكاندىن ئاپتىكەن. بۇنىڭغا ئالاھەزەل 50 يىلدەك بوپقالدى. بۇنداق قىممەتلىك تەۋەررۈكنى ياغ قاچىسى قىلسا قانداق بولىدۇ، قاچا تېپىلمىغاندەك؟

- چولاق ئانىسىنىڭ گېپىنىڭ تۈگىشىنى كۈتۈپ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرغان ئابدۇخالىق ئۈيغۇر دەرھاللا دېدى:

- ئانا، ئۆزلەنىڭ مېنى سودىگەرچىلىك قىلىپ دۇكان ئاچقىن، دېگەنلىرى «مۇشۇ چىرايلىق، ئېسىل گۈل لوڭقىسىنى ھارۋىغا ياغ قاچىسى قىلاي» دېگەن بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

ئەرەمسىماخېنىم نەۋرىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ سالمىقى ئېغىر، مەنىسى چوڭقۇر سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز بېشىنى لىڭشىتىپ قايىل بولدى. ئۇ بىر پەس ئۈنچىقماي ئولتۇرغاندىن كېيىن سەمىمىيلىك بىلەن دېدى؛

- ۋاي بالام، ۋاي بالام، مەن ئۈنچىلىك يەرلىرىنى ئويلاپ كەتمەپتىمەن. ھازىر قىلىۋاتقان كىتاب ئوقۇش، نەزمە پۈتۈش ئىشلىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن سودىگەرچىلىكتىن مۇھىم بولسا، بوپتۇ، قىلىۋەرسىلە. ئىلاھىم، ياراتقان ئاللائىگەم ئۆزلىرىنى مۇراد - مەقسەدلىرىگە يەتكۈزگەي.

تەڭداشسىز كۈچ

1922 - يىلى ئەتىياز ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى ئابدۇخالىق ئۈيغۇر ئەتىگەنلىك تامىقىنى يەپ بولۇپ ئولتۇرغانىدى، دوستلىرىدىن ھېساممىدىن زۇپەر، قادىر ئاشۇرۇپ، يۇنۇس بەگ، ھەببۇللا ئەپەندى، ماجۇڭشەنلەر كىرىپ كەلدى. ئۇلار داستىخاندىكى قەنت - گېزەك، ھۆل - قۇرۇق مېۋىلەردىن يەپ، خۇش پۇراق دەملەنگەن چايدىن ئىچىشىپ بىر پەس پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ھەببۇللا ئەپەندى:

- ۋۇسۇڭ كارامەت باتۇركەن جۇمۇ، - دېدى پاراڭنىڭ تېمىسىنى بۇراپ.

- مەنمۇ شۇنى دەي دەپ ئولتۇرغان، - دېدى ھېساممىدىن زۇپەر ئابدۇخالىق ئۈيغۇرغا قاراپ، - قېنى، كىتابنى قوللىرىغا ئېلىپ ئوقۇشنى باشلىسىلاچۇ، ھەممىمىز ۋۇسۇڭنىڭ ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى ئاڭلاش تەقەززاسىدا.

ئابدۇخالىق ئۈيغۇر ھويلىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى كىتابخانىسىغا چىقىپ خەنزۇچە رومان «سۇ بويىدا» نى ئېلىپ چۈشتى. ئۇ خەتكۈچ قويغان يەرنى ئاچتى. سەھىپىگە بىر قۇر نەزەر سېلىپ چىققاندىن كېيىن، ئۈيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى.

مېھمانخانىدا ئابدۇخالىق ئۈيغۇرنىڭ مەردانە، يېقىملىق، ناتىقلارچە ئاۋازىدىن باشقاتتىۇش ئاڭلانمايتتى. ۋۇسۇڭنىڭ باتۇرلۇقىغا قايىل بولغان دوستلارنىڭ دىققەت - نەزىرى ئابدۇخالىق

ئۇيغۇر سۆزلەۋاتقان ھېكايىگە مەركەزلەشكەنىدى. ئۇلار ھەر ھەپتىدە ئىككى كۈن مۇشۇ يوسۇندا يىغىلىشىپ كىتاب ئوقۇشۇپ تەسىرات سۆزلىشەتتى، بەس - مۇنازىرە قىلىشاتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شۆتاخنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن يەنە بىر مەزگىل ئوقۇتقۇچىسى بەي لاۋشىدىن جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا تەلىم ئالغان ۋە خەنزۇچە داخلىق كلاسسىك رومانلاردىن «سۇ بويىدا»، «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە»، «غەربكە ساياھەت»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» قاتارلىقلارنى ئوقۇپ چىققانىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «سۇ بويىدا» رومانىدىكى ۋۇسۇڭ ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلەپ بولغاندا كۈن چۈش بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، دوستلىرىنى تاماققا تەكلىپ قىلمۇندى، قادىر ئاشۇرۇپتىن باشقىسى رەھمەت ئېيتىشىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قادىر ئاشۇرۇپ بىلەن بىللە چۈشلۈك تاماقنى يەپ بولۇپ، ئازراق ئارام ئالغاندىن كېيىن ھاۋالانغاچ پاراخلىشىپ كوچىغا ماڭدى. ئۇلار تارغىنا كەلگەن مەھەللە كوچىسىدىن ئۆتۈپ بازارغا چىقتى. كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى كىچىكرەك بىر دۇكاننىڭ ئالدىغا ئون نەچچە ئادەم يىغىلىشىپ غۇۋۇلداپ بولۇشۇپ تۇراتتى. دۇكان ئالدىدىكى ئادەملەرنىڭ: «بولدى، بولدى، ھەر ئىككىلىرى ئاچچىقلىرىغا ھاي بېرىشسىلە» دېگەن گەپلىرى بىلەن، ئىككى ئەر كىشىنىڭ بىر - بىرىنى تىللاۋاتقانلىقى ئاخلىنىپ تۇراتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن قادىر ئاشۇرۇپ قەدىمىي تېزلىتىپ ئادەملەر توپىنىڭ يېنىغا كېلىشتى.

- يۇسۇپ پىيالە ئاكىسى ياقۇپ پۇچۇق بىلەن ئۇرۇشۇۋاتامدۇ - نېمە؟ - دېدى قادىر ئاشۇرۇپ ھويلىنى سوزۇپ دۇكان ئىچىگە قاراپ.

- شۇنداق بولسا كېرەك، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر.

كەينىدىن چىققان گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ قالغان ئابدۇللا ئىسىملىك مىسكەرچى كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن قادىر ئاشۇرۇپنى كۆردى. ئۇ دەرھال:

-شائىر، بازارغا چىقىپتىلا، - دېۋىدى، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلارغۇ گەپنى ئاڭلاپ كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە قادىر ئاشۇرۇپ بىلەن سالاملاشتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر پوكەيگە يېقىنلىشىپ كېلىپ، بويى ئېگىز، گەۋدىلىك كەلگەن ياقۇپ پۇچۇقنىڭ دوغلاق، سېمىز كەلگەن ئىنىسى يۇسۇپ پىيالىنىڭ يانىغا چىڭ سىلىپ ئۇنى كۈچ بىلەن سىلكىپ ئالدى - كەينىگە چايقاپ تىللاۋاتقىنىنى، سودىگەر سىدىق ئوسمانىڭ ياقۇپ پۇچۇقنىڭ قولىغا ئېسىلىپ ئۇنى كەينىگە تارتسا، ساۋۇت مەزىنىڭ نەسىھەت قىلىپ يۇسۇپ پىيالىنى بىر چەتكە تارتىۋاتقىنىنى كۆردى. ياقۇپ پۇچۇق چىچاقلىشىپ ۋېجىكرەك كەلگەن سىدىق ئوسمانغا ھوي بەرمەيتتى. ئۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا بىر قاراپ قويۇپ، قارامۇتۇق چىرايى بېھىررەك بولۇپ، پارقىراپ تۇرغان يۇسۇپ پىيالىنىڭ يانىغا چىڭ سىلىپ ئۇنى ئۆيۈلۈپ تۇرغان يۇسۇپ پىيالىنىڭ چىڭ قۇلىقىغا قاتتىق سەكىشىگا باشلىدى. يۇسۇپ پىيالە بولسا ساۋۇت مەزىنگە:

- مايزىن ⑤ ئاكا، قولۇمنى قويۇپ بەرسىلە، دا بايا تىن ⑥ ئاغام دەپ ھۇرمەت قىلسام، ئۇنى بىلمىدى ھۇ، ئەمدى قېنى مېنىڭ بېگىمنى كۆرسۇن! - دەپ يۇلقۇناتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بارغانسېرى ئەزۋەيلەپ كېتىۋاتقان ھۇ ئىككى ئاكا - ئۇكىنىڭ تىل - ھاقارەت ئارىلاش تەكرارلاۋاتقان گەپ - سۆزلىرىدىن ياقۇپ پۇچۇقنىڭ سودىگەرچىلىك قىلىپ ئۇتكەن يىل شەھەيدىن ئەپكەلگەن مىلىچىمالىلىرىنى پايدىسىنى تەلەپ شېرىك بۆلۈشۈپ ئالىدىغانغا يۇسۇپ پىيالىغا بەرگەنلىكىنى، يۇسۇپ پىيالە: «پايدا بولمىدى» دەپ ئاكىسىدىن ئالغان مالنىڭ دەسمايىسىغا ئازراقلا پۇل قوشۇپ بەرگەنلىكىنى، شۇ سەۋەبتىن ياقۇنكى ھۇ جېدەلنىڭ كېلىپ چىققانلىقىنى بىلدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شۇنچە كۆپ ئادەمدىن ئىزا تارتماي سەت تىللار بىلەن بىر - بىرىنى ھاقارەتلىشىپ كىشىلەرنىڭ ئاجرىتىشىغا باقماي تېخىمۇ قىزۇەيلەپ ئۇرۇشۇۋاتقان ھۇ ئىككى ئاكا - ئۇكىنىڭ مەسخىرىلىك ھالىتىگە قاراپ بىر پەس ئويلىنىپ تۇردى - دە، ئۇلارنى ئاجرىتىمىز دەپ نەسىھەت قىلىپ يوغۇلۇپ كېتىۋاتقان ئادەملەرگە قاراپ دېدى:

- ھەر قايسىلىرىمۇ ھېرىپ قالغاندەك كۆرۈنۈشۈۋاتىدىلا، ھېيالىغا بىر شەئىر كېلىۋاتىدۇ، بىر ئوقۇپ بېرەي.

ھۇ گەپ بىلەن ئەتراپتىكى ئادەملەرنىڭ دىققىتى ئۇرۇشۇۋاتقان ئىككىيلەندىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا بۇرۇلدى. سىدىق ئوسمان ياقۇپ پۇچۇقنى، ساۋۇت مەزىن يۇسۇپ پىيالىنى قويۇپ بەردى. ھاسىراپ كەتكەن ساۋۇت مەزىن يېنىدىكى ئادەملەرگە قاراپ:

- بەللى، مانا ھۇ تازا جايىدا گەپ بولدى. ھۇنىككىسىنى ئاجرىتىمەن، دەپ ھېرىپ ھالىمىدىن

كەتتىم، بۇلار ئاجرىمىغۇدەك، بوپتۇ، بىز شائىرنىڭ شېئىرىنى ئاڭلايلى، - دېدى پېشانىسىدىكى تەرلەرنى پوتىسىنىڭ ئۇچى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قەددىنى رۇسلاپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

نەپسى يامان ھەپسەردەك،
ئاچكۆزلەرنىڭ قېنى پۇل.
نائىنساپلار سەجدە قىپ،
جان دەپ بىلەر سېنى پۇل.

بىر دوست بىرلەن بىر دوستنى،
ئۆچمەن قىلغان يەنە پۇل.
ئاكا بىرلەن ئۇكىنى،
دۇشمەن قىلغان يەنە پۇل.
.....

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ ئۇزۇن ساتىرىك شېئىرنى ئوقۇپ ئالتىنچى كۇپلېتقا بارغاندا چىرايىدا خىجىللىق ئالامەتلىرى پەيدا بولغان ياقۇپ پۇچۇق ئىختىيارسىزلا ئىنىسىنىڭ ياقىسىنى قويۇۋەتتى. ھاسىراپ تېز - تېز نەپەس ئېلىۋاتقان يۇسۇپ پىپاڭمۇ بىر نەرسىدىن چۆچۈپ كەتكەندەك كەينىگە شوخشۇپ داجىشقا باشلىدى. بۇ ھالدىن ھەيرەتتە قالغان ساۋۇت مەزىن ئاۋۋال ئىككى ئاكا - ئۇكىغا، كېيىن دۇكان ئالدىدىكى ئادەملەرگە تەكشى قاراپ دېدى:

- ياپىرىم، خۇدايا توۋا! نەزمە دېگەننىڭ كۇچ - قۇدرىتى ئەجەپمۇ تەڭداشسىزكەن، ئۇنىڭغا ھېچنېمە تاپ كەلمىگۈدەك جۇمۇ.

- راست، شۇنداقكەن، - دېدى ئابدۇللا مىسكەرچى، - داباياتىن قانچە ئەر ئاجرىتالمىغان بۇ ئىككىسىنى شائىرىمىز بىر نەزمىسى بىلەنلا ئاجرىتىۋەتتى ئەمەسمۇ!

ئادەملەر قادىر ئاشۇرۇپ بىلەن بىللە تۇرغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا ھۇرمەت نەزىرى بىلەن قاراشتى.

خىجىل بولغىنىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان ئىككى ئاكا - ئۇكا غىپپىدىلا دۇكاندىن چىقىپ كېتىشتى.

بۇ - مەدەنىيەت

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇچ يىلغا يېقىن تۇرۇپ قايتىپ كەلدى. ئۇ كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسىلا تۇرپاندا: «ئابدۇخالىق شويى ئورۇسچە كىيىنىپ، ياسىنىۋاپتۇ» دېگەن گەپ تارقالدى. ئۇزامانلاردا تۇرپاندا ئەرلەر ئۇچىسىغا ئۇزۇن مەللەچەكمەن چاپان كىيىپ، بېلىنى پوتا بىلەن باغلاپ، بېشىغا سەللە ئوراپ، يالىڭاياغ يۈرەتتى، 18 - 19 ياشقا كىرە - كىرمەيلا ساقال - بۇرۇتىنى قويۇۋېتەتتى. دەرۋەقە، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بېشىغا چاچ قويۇپ، ساقىلىنى پاكىز قىردۇرۇپ، بۇرۇتىنى ئەپچىلگىنە ياسىتىپ، بېشىغا شىلەپە، ئۇچىسىغا سارجاكاستۇم - بۇرۇلكا، پۇتىغا پارقىراپ تۇرغان شىبلىت كىيىپ، بوينىغا گالستۇك تاقىۋالغانىدى.

ئەتىسى ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاشۇ كىيىملىرى بىلەن كوچىغا چىقتى. ئۇ، ھويلىسىدىن چىقىپ ھېچقانچە ماڭمايلا كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن 16 - 17 ياشلاردىكى، ئۇچىسىغا ئاق خەسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن يەكتەك كىيىپ، بېشىغا ئەپچىلگىنە سەللە ئورىۋالغان بىر تالىپ بالا ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى، ئۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا سالام بېرىپ قولىنى ئۇزاتتى. شائىر ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ كۆرۈشۈۋېتىپ ئېسىگە ئالدى:

- ھوي، سەن ئابدۇگۈلىمۇ (ئابدۇۋەلىمۇ دېمەكچى. مۇھەررىردىن)؟ بويۇڭ ئۆسۈپ چوپچوڭ يىگىت بوپقاپسەنغۇ؟ ھە، مەدرىستە ئوقۇۋاتامسەن؟

- شۇنداق، ئابدۇخالىق ئاكا، مەدرىستە ئوقۇۋاتقىلى ئۇچ يىل بوپقالدى.

- مۇنداق دېگىن، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بېشىنى لىڭشىتىپ.

- خۇداغا شۈكرى، - دېدى ئابدۇگۈلى چوڭ ئادەملەردەك، - ھەر نېمە بولسا ئورۇس يۇرتىدىن تازا - توگانى ⑦ كەپتىلا.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ ياش تۇغقىنىنىڭ تەقى - تۇرقىغا قاراپ بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس چايقاپ قويۇپ ئۇنچىقمىدى. ياش تالىپ ئابدۇگۈلى ھاياجىنىنى بېسىپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۈستىبېشىغا باشتىن - ئاياغ سەپسېلىپ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى. شائىرنىڭ ئۈستىبېشىدىكى زامانىۋى ئېگىنلەر، شىلەپىسىنىڭ ئاستىدىن چىقىپ تۇرغان قۇندۇزدەك قاپقارا چېچى ئابدۇگۈلىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرغانىدى. شائىرغا چوڭقۇر ئىخلاس باغلىغان بۇ بالا ئۇچ يىل بۇرۇن بۇ ھويلىغا ئاپىسى بىلەن بىرگە كەلگىنىدە تەڭتۇش بالىلار بىلەن ئوينىماي شائىرنىڭ قېشىغا كىرىۋېلىپ ئۇنى - بۇنى سوراپ، ئۇنىڭ يېڭىدىن

يازغان شېئىرلىرىنى ئوڭايلا يادلاپ ئالغاچقا، شائىر بۇ بالىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى. ئۇ چاغدا ئىككىسىدە ئانچە - مۇنچە ئورتاق ھېسسىيات بارئىدى. ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتۈپ ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى ھېس قىلغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئارىدىكى جىملىقنى بۇزۇپ:

- ئابدۇگۈلى، يۈرگىن، ئۆيگە كىرەيلى، - دېدى.

- خوش ئاكا، مەن ئۆزلەنى كەپتۇ، دەپ ئاڭلاپ مەدرىستىنلا بۇ يەرگە يۈگۈرۈپ كېلىشىم، - دېدى ئابدۇگۈلى.

ئۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قاراپ بىر مۇھىم گېپى باردەك ئىپادىدە ئاغزىنى ئۆمەللەپ ئاچتىيۇ، نېمىشقىدۇ ئاق پىشماق چىرايى ھۈپپىدە قىزىرىپ، تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن گەپنى يۇتۇۋەتتى.

ئابدۇگۈلىنىڭ تۇرقىغا قاراپ بىر نەرسىنى سەزگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مۇلايىملىق بىلەن دېدى:

- بىر گېپىڭ بارغا ئوخشىمامدۇ؟ خىجىل بولماي دەۋەرگىن.

ئابدۇگۈلى گەجگىسىنى قاشلاپ قويۇپ، سەل دۇدۇقلاپ قالدى - دە، ئاخىرى غەيرەتكە كېلىپ ئىچىدىكىنى تۆكتى:

- ئابدۇخالىق ئاكا، خەقلەردەپ يۈرۈۋىدى، مېنىڭ ئىشەنگۈم كەلمىگەن، ئۆزلەنى كۆرۈپ خەقلەرنىڭ گېپىنىڭ راستلىقىنى بىلدىم، - ئۇ گېپىنى داۋام قىلىپ سورىدى، - ئورۇسقا ئوخشاش باشلىرىغا چاچ قويۇۋالغانلىرى قانداق ئىش بۇ؟ ئۈستىلىرىگە ئورۇسچە كىيىملەرنى كىيىۋاپتىلاغۇ؟ بۇ نېمە قىلغانلىرى؟

- ھا - ھا - ھا! - ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئاندىن ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ، ئابدۇگۈلىنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ سەمىمىي ھالدا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، - ھەي ئابدۇگۈلى، ئاڭلاپ قوي، بۇنداق كىيىنىشنىڭ ئۆزى مەدەنىيەت. بۇ ئەڭىللەر ⑧ باشقا مىللەتلەرگىلا خاس ئەمەس. قەدىمكى ئىدىقۇت خانلىقى زامانىسىدا بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ بوينىغا گالستۇك باغلاپ، كاستۇم كەيگەنىكەن. ئېھتىمال ئۇ زامانلاردىكى ئەڭىللەر ھازىرقىدەك سۈپەتلىك بولمىغان بولغىيدى. بىراق، تارىختا مۇشۇنداق بولغان. شۇنى بىلىپ قويكى، كېلەچەكتە ھەممىمىزنىڭ كىيىنىشى مانا مۇشۇنداق مەدەنىي بولىدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئابدۇگۈلى تېخىمۇ ھەيران بولۇپ، شائىرنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۇنىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى يېڭىلىقلاردىن سۆزلەپ بەردى. ئابدۇگۈلى شائىرنىڭ سۆزىنى چىن ئىخلاسى بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى. بىر پەستىن كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سائىتىگە قاراپ ئابدۇگۈلىگە دېدى:

- قاچان ۋاقتىڭ يەتسە، شۇ چاغدا كەلگىن، مەن ئۆيدە بولىمەن. ساڭا سۆزلەپ بېرىدىغان يېڭىلىقلار تېخى ناھايىتى كۆپ . . . .

ئۈچ چوڭ ئاپەت

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئايرىلغىلى ئۈچ يىلدىن ئاشقان يېزا - سەھرالارنى كۆرمەكچى بولۇپ يولغا چىقتى. ئۇ بىر ئاي ئىچىدە تۇرپان، پىچاننىڭ يېزىلىرىدىن باغرى، بۇيلۇق، چاتقال، تۇرپانقىر، ئاستانە، قاراغوجا، ياڭخى، لۈكچۈن، لەمجىن، سىڭگىملەرنى ئارىلاپ دېھقانلار، ھۈنەرۋەن - كاسىپلار، ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتى. جەمئىيەت ئەھۋالىنى چوڭقۇر كۆزەتتى. خەلق ئىچىدىكى قوشاقچى - داستانچىلار، سازەندىلەر بىلەن مۇڭداشتى. ئۇلارنىڭ بېيىت - قوشاقلىرىنى، داستانلىرىنى، ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئاڭلىدى. بەزى قوشاق - داستانلارنى خاتىرىلىۋالدى.

ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆز يۇرتىنىڭ ئەھۋالىنى چەت ئەلنىڭ تەرەققىياتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ قەلبى ئۆرتىنىپ، «غەزەپ ۋە زار»، «ئۈزۈلمەس ئۈمىد» ناملىق شېئىرلىرىنى يازدى. ئۇ «غەزەپ ۋەزار» دېگەن شېئىرىدا زامانغا بولغان نەپرىتى ۋە ئاچچىق ئەلەمگە تولغان ئازاپلىق ھېسسىياتىنى مۇنداق ئىپادىلىگەنىدى:

ئەي پەلەك، بۇ دەھشىتىڭدىن ئىنتىھا بىزارىمەن،
ئىستىدىم كۆپ، تاپمىدىم بۇ دەردىمە ھېچ دارىمەن.

ئاتا - بوۋامدىن مىراس كونا كېسەلنىڭ دەردىدە،
گاھ ئۆلۈپ، گاھ تىرىلىپ، كۆپتىن بېرى ئاۋارىمەن.

بىر پۇراپ ئۆلسەم نە ئارمان، بېغىم باھارى گۈلىنى،
ھەرسەھەر گۈل ئىشقىدا بۇلبۇلغا ئوخشاش زارىمەن.
. . . . . .

يەنگە ماڭساق كۆز كېچىپ كاپىر، جەدىت دەپ قارغىشۇر،
بۇ ھامانقا دەۋرىدە ئاتەش بولۇپ ياتارىمەن.

ئويغىنىپ كەتتى جاھان، مەغرىبى . مەشرىق تامام،
مەن تېخى سۈت ئۈيقۇدا، چۈش كۆرۈپ ياتارىمەن.

ياشلار كۆكتە ئۇچۇپ، سۈدا ئۇزۇپ كەتتى بىراق،
مەن مىسالى يالىڭاياغ، دەسسەپ تىكەن ماڭارىمەن.

ئىلمۇ . پەندىن بوق خەۋەر، باستى غەپلەت، خەۋپ . خەتەر،
ھالىمىز قۇلدىن بەتتەر، قانداق چىداپ تۇرارىمەن.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يېزىلارغا ئىلغان بىر ئايلىق سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ شەھەرگە قايتىپ كەلدى. ئۇ قايتىپ كېلىپ ئىككىنچى كۈنى دوست - بۇرادەرلىرى ئۈنى يوقلاپ كېلىشكە باشلىدى. ئەلۋەتتە ھەببۈللا ئەپەندى ئۇرۇمچىدىن ئىستقا مۇددەتلىك دەم ئېلىشقا كەلگەن ئەلى ئىبراھىموپنى باشلاپ كىردى. شائىر ئۇستازىنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ، خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇلار چاي ئىچكەچ پاراڭدىشىپ ئولتۇرۇشقىنىدا كەينى - كەينىدىن ھېساممىدىن زۇپەر، ئەنەيتۇللا ئەپەندى، لىتىپ ئەپەندى، مۇمىن ئەپەندى، غاپۇرجان، ئابدۇپەتتار ۋەلىيوپلار كىرىپ كېلىشتى.

خىزمەتكار كەينى - كەينىدىن ئۈزۈم، قوغۇن، نەشپۈت، ئانار، شاپتۇللارنى ئەكىرىپ داستىخاننى تولدۇرۇۋەتتى. مېھمانلار خالىغان مېۋىدىن ئېلىپ يېگەچ ئەركىن - ئازادە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

- ھازىر ياشلىرىمىز ئەخلاقتا بۇزۇلۇپ، چۈشكۈنلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا چىدىغۇچىلىكسىم قالمىدى، - دېدى لىتىپ ئەپەندى ئېچىنغان ھالدا، - كېرەم پايپاقنىڭ مۇزخانا قىلغان جاڭزىسىدا كۈندە 20 - 30 بەڭگى نەشە چېكىپ مەست بولۇشۇپ، توپىغا مىلىنىپ ياتىدىكەن.

- ئۇلارنىڭ سېپىگە كۈندە يېڭى بەڭگىلەر قوشۇلۇپ كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ، - دېدى ھەببۈللا ئەپەندى قوشۇمچە قىلىپ، - ھازىر بىر چىلىم نەشە بەش مىسقالغا ⑨ چىقىپتۇ. مۇشۇ كۈنلەردە ئەسقەر ھاجىنىڭ كارىزىنىڭ تىلمىسىغا يېقىنلاشسىلا نەشىنىڭ پۈرىقىغا چىدىغىلى بولمايدۇ.

- قىمارۋازلىقنى دېمەمسىلەر تېخى، ئاغىنىلەر، - دېدى ياش سودىگەر غاپۇرجان، - ھازىر قىلۇى قوۋۇقنىڭ تېشىدا بىر گۈرۇھ قىمارۋاز رەسمىي تاۋىكا قۇرۇپ ئوچۇق - ئاشكارا قىمار ئويناۋاتىدىغان بولۇپ كەتتى.

مېھمانلار جەمئىيەتتىكى چۈشكۈنلۈكلەر، كونىلىق، قالاقلىق، نادانلىقلار توغرىسىدا خېلى ئۇزۇنغىچە غۇلغۇلا قىلىشتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئورنىدىن تۇرۇپ گۈلۈك قولى بىلەن قۇندۇزدەك قاپقارا چېچىنى سىلاپ قويۇپ، مېھمانلارغا قاراپ دېدى:

- ئاغىنىلەر، كۆزىمىزنى يوغان ئېچىپ دۇنياغا دەۋر تاشلايلى، ئۆز ئىستىقبالىمىز ئۈستىدە جىددىي ئويلىنايلى، ئەمدى جىددىي تۇتۇش قىلمىساق پەيتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ قاتتىق پۇشايمانغا قالىمىز. ھازىر دۇنيادا ھامىنىڭ ⑩ ئەۋلادىدىن بىرىمۇ قۇللۇقتا قالمىدى. ئۇلار تۆمۈرگە قانات بېكىتىپ ئاسماندا ئۇچۇۋاتىدۇ، تۆمۈرگە جان كىرگۈزۈپ سۈدا ئۈزۈۋاتىدۇ. بىز ئۇلاردىن ئالاھەزەل ئىككى - ئۈچ يۈز يىل كېيىن قالدۇق.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئەنەيتۇللا ئەپەندى: «ياپىرىم!» دەۋەتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يالت قىلىپ ئۈنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ گېپىنى داۋام قىلدى:

- باشقا مىللەتلەر تەرەققىي تېپىپ بىزدىن كۆپ ئۈزاپ كەتتى. بىزنىڭ تەرەققىياتىمىز: ساپالچىلىق، كۆلالچىلىق، لايدىن غىدىر قۇيۇپ، ئىشلەپ ياساش، تال چۈنقىتىن سېۋەت توقۇش بولۇۋاتىدۇ. بۇنى بىزنىڭ شۆھرىتى تىللاردا داستان ئاتا - بوۋىلىرىمىز بۇندىن ئىككى - ئۈچ مىڭ يىل مۇقەددەم دەقىيا نۇسنىڭ زامانىسىدىلا قىلىپ كەلگەن ئىشلار ئىدى. بىز ھازىر ئەنە شۇ قەدىمىي تەرەققىيات بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ ئۆتەلمەي كونا ئىزدا توختاپ قالدۇق. يارەنلەر، مىللەتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر، ناھايىتى خەتەرلىك: خۇراپاتلىق ۋە نادانلىق، كونىلىق ۋە قالاقلىق، ئەخلاقىي جەھەتتىكى بۇزۇلۇش ۋە چۈشكۈنلۈك ئۈچ چوڭ ئاپەت بولۇپ، خەلقىمىزگە ھالاكەت دەھشىتىنى سالماقتا.

شائىر گەپتىن توختاپ ئورنىغا ئولتۇرۇپ، چىنىدىكى چايدىن ئوتلاشقا باشلىدى.

- پۈتۈن ئەل، - دېدى ئەلى ئىبراھىموپ، - ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاۋۇال ھېساممىدىن زۇپەرگە، ئاندىن باشقىلارغا قاراپ، - خەلقىمىزنى ئۆلۈم گىردابىغا ئاپىرىپ قويغان بۇ ئۈچ ئاپەتنى يېڭىشنىڭ يولى پەن - مائارىپنى يۈكسەلدۇرۇش.

بىز يېڭىچە پەننىي مەكتەپلەرنى كۆپلەپ ئېچىپ ياشلىرىمىزنى تەربىيىلىسەك، خەلق ئىچىدە ئاقارتىش ئىشلىرىغا بارساق، نەشرىيات، باسما زاۋۇتلارنى قۇرۇپ، كىتاب - ژۇرنال بېسىپ تارقىتىپ خەلقنى ئەپلەتتىن ئويغاتساق چوقۇم بۇ ئۇچ ئاپەتنى يوقىتالايمىز.

ھېباھا گۆھەر

1920 - يىللاردا، شىنجاڭدا ئۇچ چوڭ ئائىلە كىتابخانىسى بار ئىدى. بۇلار: چۆچەكتىكى مىر يۈسۈپلەر كىتابخانىسى، غۇلجىدىكى ھۈسەينىيە كىتابخانىسى، تۇرپاندىكى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابخانىسى ئىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابخانىسى داڭلىق كىتابلارنىڭ جەلىلىسى، تۇرلىرىنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتىن ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى ۋە مەشھۇر ئىدى. ئىلىم - مەرىپەت تەشناسى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرەتتى. ئۇ كىتاب ئوقۇشنى كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى مۇھىم ئېھتىياجى ھېسابلايتتى. بىرەر يېڭى كىتاپ قولىغا چىقسا قالسا، ئۇزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئوقۇشقا كىرىشىپ كېتەتتى.

جاھالەتنىڭ قارا تۇتەكلىرى ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەن ئۇ زۇلمەتلىك زاماندا شىنجاڭدا گېزىت - ژۇرنال، كىتاب نەشر قىلىنمايتتى. ئەھۋال، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «كۆردۈم» شېئىرىدا:

«قۇياش چىققانغا كۆپ بولدى، يۇتۇن دۇنيادا كۈندۈزدۇر،
ۋە لېكىن بىزنىڭ شىنجاڭنى قۇرۇمدەك قاپقارا كۆردۈم»

دەپ قاتتىق ئېچىنىش ۋە ئەزەپ بىلەن يازغىنىدەك ئىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىلىم - مەرىپەت بوسۇغىسىغا قەدەم قويغان ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىن باشلاپلا كىتاب ئوقۇشقا ئىشتىياق باغلاپ، ھەر خىل توسقۇنلۇقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، كىتاب يېغىشقا باشلىغان. مەرىپەتپەرۋەر ئاتا ۋە ئانا ئەزىز ئوغلىنىڭ ئىلىمگە ئىنتىلىشتەك ئېسىل پەزىلىتىنى قەدىرلەپ بىر ئۆينى مەخسۇس ئاجرىتىپ، كىتاب تىزىدىغان جاھازىلار بىلەن جابدۇپ بەرگەنىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ياشلىق دەۋرىدە روسىيىگە ئىلغار سەپەرلىرىدە تاشكەنت، شەمەي، قازان، موسكۋاغا ئوخشاش شەھەرلەرگە بارغىنىدا بىرىنچى بولۇپ ئىزدەيدىغىنى كىتاب ئىدى. ئۇ ھەر ئۆۋەت چەت ئەلدىن بىر نەچچە ساندۇق يېڭى كىتابلارنى ئەزمال، ئەنت - گېزەك قاتارلىق مىللارنىڭ قارىسىغا يوشۇرۇپ مەخپىي ھالدا ئەكېلەتتى. ئىچكى ئۆلكىلەرگە سودىغا ماڭغان كارۋانلاردىكى ئىشەنچلىك ئادەملەرگە پۇل بېرىپ، يوشۇرۇن ھالدا ئىلغار مەزمۇندىكى كىتاب - ژۇرناللارنى ئەكەلدۈرەتتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ كىچىككىنە كىتابخانىسى ئۇيغۇر، ئەرەب، پارس، ھەنزۇ، روس، تۈرك، تاتار، ئۆزبېك تىللىرىدىكى ھەر خىل كىتاب، گېزىت - ژۇرناللار بىلەن تولغان مۇكەممەل كىتابخانىغا ئايلاندى. بۇ كىتابخانا تۇرپانىنىڭ ئۆز زامانىسىدىكى ئىلغار زىيالىيى، ئىلىم - مەرىپەت تەشنالىرى ئۈچۈن بىلىم بۇلىقى بولۇپ قالغانىدى. ھېسامىددىن زۇھرا، ھەبىبۇللا ئەپەندى، ئەكبەرخان، قادىر ئاشۇرۇپ، بۇنۇس بەگ، ئابدۇراھمان قارىي، لىتسې ئەپەندى، مۇمىن ئەپەندى، رەجەپ، ماجەنلىك، ماجاۋگۈيلەر ⑪ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابخانىسىنىڭ دائىملىق ئوقۇرمەنلىرى ئىدى. ئۇلار پات - پات بۇكىتابخانىغا يىغىلىپ، ئوقۇغان كىتابلىرىدىن ئالغان تەسىراتلىرىنى سۆزلىشىپ، قىزغىن تالاش - تارتىش قىلىشاتتى.

بىر كۈنى كەچلۇرۇنلۇقى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يېقىندا بېيجىڭدىن 300 سەر كۈمۈشكە ئېكەلدۈرگەن كىتابى «سىخەي» (ئوكيانوس) نى كۆرۈپ ئولتۇراتتى. پەلەمپەيدىن بىر كىشىنىڭ يۇقىرىغا ئىنتىلىپ چىقىۋاتقان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. ئىشىككە يېقىنلىشىپ ئىنىسى ئابدۇساتتار كىرىشكە ئىجازەت سورىدى.

- خوش، نېمە ئىش؟ - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

- مېھمانلار كەلدى، ئۆزلەنى چاقىرىۋاتىدۇ.

ئابدۇساتتار شوخلۇق بىلەن پەلەمپەيدىن ئوغلاقتەك دىلك - دىلك سەكرەپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مېھمانخانىغا كىرگىنىدە تۆردە قىبلىدىن كۆرپىلەردە بەدەشقانلىرىنى قۇرۇشۇپ سودىگەر، دۇكاندارلار- دىن يۈسۈپ پېيالك، سىدىق ئوسمان، مۇھەددىن قارىي، مىرزاپ شائىيۇلار ئولتۇرۇشاتتى. شائىر مېھمانلار بىلەن سالاملىشىپ، پەستىرەك ئولتۇردى. خىزمەتكار داستىخان سېلىپ، يۇمشاق نان - توقاچ، مېۋە - چېۋە، قەنت - گېزەك كەلتۈرۈپ، دەپس، چىرايلىق پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ، ئالتۇن سۇيى يۈگۈرتۈلگەن گۈللۈك پەتنۇس بىلەن مېھمانلارغا بىر بىرلەپ تۇتتى. مېھمانلار چىنىلىرىگە مۇشتتەك - مۇشتتەك ناۋاتلارنى سېلىشىپ، قېنىق دەملەنگەن خۇش

پۇراق چايدىن ئىچىشىپ پاراڭغا چۈشتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ چاقىرىلمىغان مېھمانلارنىڭ نېمە ئۈچۈن كېلىشكەنلىكىنى بىلمەي ئولتۇرغىنىدا، پاكار بويلۇق، سېمىز، دۈپدۈگىلەك كەلگەن، قارا مۇتۇق يۈسۈپ پىپاڭ مايلىشاڭغۇ يۈزىدىكى مونچاقتەك تەرتامچىلىرىنى بېلىگە باغلىۋالغان پوتىسىنىڭ ئۈچى بىلەن ئېرتىپ بولۇپ شائىرغا قاراپ گەپ ئاچتى:

- شويى، ئۆزلىرىنى 300 سەر كۈمۈشكە بىر كىتاب سېتىۋاپتۇدەك، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلايمىزغۇ؟

- شۇنداق، ئاڭلىغانلىرى خاتا ئەمەس، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تەمكىن ھالدا.

- خۇدايا توۋا، مەن دەسلىۋانىسىدا ئۈچ سەر كۈمۈشكە ئالغاندۇ، دەپ ئىشەنگۈم كەلمىگەن، - دېدى مىرزاپ شاڭيۇ قاپقارا كەكە ساقىلىنى تۇتاملاپ ئاغزىنى يوغان ئاچقىنىچە.

سىدىق ئوسمان بولسا ئاق سانجىغان ئۆچكە ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ، نېمىنىدۇ كۆڭلىدە ھېسابلاپ دەڭسەۋاتقاندەك قىلاتتى. مۇھىددىن قارىي گەپ قىلىشقا تەمشىلىپ ئېغىز ئاچقۇچە يۈسۈپ پىپاڭ تەۋەززۇ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

- ئىجازەت قىلسىلا شويى، ئاشۇ قىممەت باھالىق كىتابلىرىنى بىر كۆرۈپ باققان بولساق.

- شۇنداق، بىزلەر شۇ مەخلەس ⑫ بىلەن كەلگەن، - دېدى مۇھىددىن قارىي.

- قېنى ئولتۇرۇشۇۋالسىلا، - دېدى شائىر يۈسۈپ پىپاڭ بىلەن مۇھىددىن قارىيغا.

يۈسۈپ پىپاڭ: «خوش، خوش» دېگىنىچە ئىنجىقلاپ جايىغا چۆكتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئابدۇساتتارنى چاقىرىۋىدى، ئۇ دەرھاللا ئىشىكتە پەيدا بولدى.

- ماڭ يۈگۈر، مەن داباياتىن ئوقۇۋاتقان ھېلىقى يېشىل تاشلىق قېلىن كىتابنى ئەپچۈشكىن، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۇنى بۇيرۇپ.

مېھمانلار بىر - بىرىگە قارىشىپ ئىشىككە تەلمۈرۈشۈپ ئولتۇرۇشقانلىرىدا، ئابدۇساتتار ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىپ «سىخەي» نى ئىككى قوللاپ ئاۋايلاپ كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭ مۇقاۋىسىنى قولى بىلەن يېنىك سىيپاپ قويۇپ، قېلىن دورداي كالپۇكىنى تىلى بىلەن يالاپ كۆزىنى مۆلۈندەك پارقىرىتىپ كىتابنى تۇتۇپ كۆرۈشكە ئالدىراپ كەتكەن يۈسۈپ پىپاڭغا ئۇزاتتى. يۈسۈپ پىپاڭ بۇ قىممەتلىك كىتابنىڭ شائىر تەرىپىدىن تۈنجى قېتىم ئۆزىگە ئۇزىتىلىشىنى چوڭ ھۇرمەت ۋە شان - شەرەپ بىلىپ، خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن ھالدا ئورنىدىن تۇردى -دە:

- بىسمىللاھى رەھمانىررەھىم، - دەپ كىتابنى ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئالدى ۋە دەڭسەپ كۆرۈپ ئىككى يېنىغا قاراپ، - ياپىرىم، ئاجايىپ ئۇلۇغ كىتابمۇ نېمە بۇ، 10 جىڭ كەلگۈدەك جۇمۇ، - دېدى ھەيرانلىق ئىلكىدە.

- مەرھەمەت قىلىپ بۇياققا سۇنۇۋەتسىلەچۇ، - دېدى سىدىق ئوسمان كىتابنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ قولىنى ئۇزىتىپ.

يۈسۈپ پىپاڭنىڭ كىتابنى كۆرۈپ بېقىش نىيىتى بولغاچقا، تەرىنى تۇرگەن پېتى نائىلاج، سۇنۇلغان قولغا كىتابنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

- ياڭاللا، - سىدىق ئوسمان شۇنداق دېگىنىچە كىتابنى ئېچىپ كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى، - ئەستاغپۇرۇللا، بۇ ئۆزى غەيرىي كىتابقۇ؟ بۇ نېمىگەپ ئۆزى؟

- ھوي، قاراۋىراق بىر نېمە دېسىلە جۇمۇ قەشقەرلىق ئاغىنە، ئۆزلىرىگە گۇناھ ئارتىۋالمىسىلا يەنە، - دېدى يۈسۈپ پىپاڭ قىزىشىپ.

مۇھىددىن قارىي بىلەن مىرزاپ شاڭيۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قېتىپ قېلىشتى.

- شۇنداق، بۇ خەنزۇچە قامۇس، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ.

- بىز تېخى بىر ئۇلۇغ، مۇقەددەس كىتابلاردىن بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتىمىز، - دېدى يۈسۈپ پىپاڭ سىدىق ئوسمانغا قاراپ.

سىدىق ئوسمان قىزارغان پېتى يۈزىنى چەتكە بۇرىۋالدى. كىتابنى كۆرۈشكە تەقەززا بولغان مېھمانلارنىڭ رايى بىردىنلا ياندى. مىرزاپ شاڭيۇ سىدىق ئوسماننىڭ ئالدىدا تۇرغان كىتابقا قاراپ ئېچىنغان ھالدا:

- شويى، گەپنىڭ لىللاسىنى دېسەم، مۇشۇ دۆرەم بۇ كىتاب سودىسىدا جەزمەن زىيان تارتىپتىلا. كەمىنە ئۆزلىرىنى سودىغا پىششىق، شەھەر كۆرگەن دەپ يۈرۈپتىمەن. ئەممازە بەزەن چاغلاردا زىيىنىغا سودا قىلىپ، مەرتىۋىلىرىگە نالايىق ئىشلارنىمۇ قىپ قويىدىكەنلا، - دېدى تامىقىنى چىكىلدىتىپ، بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ.

- 300 سەر كۈمۈشكە سۇجۇنىڭ ئېسىل توگاسىدىن ⑬ ئۈچ توپنى سېتىۋالغىلى بولماسمىدى، ھەي ئىسىت ! - دېدى مۇھىددىن قارىي ئۆچكە ساقىلىنى تۇتاملاپ.

- شۇنى دېسىلىرا، - دېدى يۈسۈپ پىپاڭ، - بۇ كىتابنى سېتىۋالغان پۇلغا قارا شەھەرنىڭ ياراملىق ئېتىدىن بەشنى ئالغىلى بولىدۇ.

- مەن ئۆتكەندە شەمەيگە 300 سەر كۆمۈشكە قوي يۈڭى سېتىۋېلىپ ئاپارسام، 1000 سەر كۆمۈش پۇلغا يارىغان. شويىنىڭ كېسەكچىلىك بىر كىتابنى 300 سەر ياچەنگە ئالغانلىقىنى پەقەت ئەقلىمگە سىغدۇرالمايۋاتىمەن، - دېدى مىرزاپ شائىيۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا ئەجەبلىنىپ قاراپ.

شائىر ئۇچ مىنۇت بۇرۇنلا بۇ كىتابنى ئۆز قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ بېقىشقا ئالدىراشقان مېھمانلارنىڭ ئەدەبلىكتە ئۇ كىتابقا خۇددى ھېچنېمىگە ئەرزىمەس براك مالدەك ئېتىبارسىز قاراپلا قالماي، ھەتتا ئۆزىنى ئەخمەق دەپ ئەيىبلەۋاتقىنىغا قىلچىمۇ پىسەنت قىلمىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى زور ئىشەنچ ۋە مەغرۇرانە قىياپەت مېھمانلارنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويدى. ئۇلار يەنە بىر نېمە دېيىشكە ئېغىز ئاچالمىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابنى قولىغا ئېلىپ مۇقاۋىسىنى ئاۋايلاپقىنا سىيپاپ قويۇپ، مېھمانلارغا قاراپ ۋەزمىن ئاھانىدا دېدى:

- مەن بۇ كىتابنى 300 سەر كۆمۈشكە تېخى ئەرزان ئېلىۋالدىم، دەپ خۇش بولۇۋاتىمەن. ھېلىغۇ پۇتۇن كىتاب شۇنچىلىك پۇلغا كەلدى، ئەگەردە بۇ كىتابنىڭ بىر غەرىكى ⑭ 300 سەر كۆمۈش بولسىمۇ قىممەت كۆرمەي ئالغان بولاتتىم.

- ياپىرىم، ئىباراخۇدايا توۋا، - دەۋەتتى يۈسۈپ پىپاك ساقلىنى تۇتاملاپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مېھمانلارغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ گېپىنى داۋام ئەتتى:

- بىر ياخشى كىتابنىڭ ئۆزى ھېباھا گۆھەر، ئۇنىڭدىكى ھېلىمنىڭ قىممىتىنى پۇل بىلەن تەڭلەشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. چۇنكى ھېلىمنىڭ باھاسى چەكسىز، دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك نەرسىنىڭ بىرى ھېلىم. ئەجدادلار يارانغان ھېلىمەر كىتاب ئارقىلىق بىزگە يېتىپ كەلگەن، كىتاب ھېلىم ھۆلىقى. ھۇ ھۆلاقىنىڭ شېپالىق سۈيىنى ئىچىپ، تەشنالىقىنى قاندۇرغان كىشىلا ئۇنىڭ قەدرىنى ھېلىدۇ. «ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەگەر ھېلەر» دېگەندەك، نادانلار ئۇنىڭ قەدرىنى قانداقمۇ ھېلسۇن!

مېھمانخانىنىڭ ئىچى جىمجىتلىققا چۆمدى. بىر پەس تىمتاسلىقتىن كېيىن، يۈسۈپ پىپاك ئاغزىنى كالچايتىپ:

- بەرھەق، بەرھەق، - دېدى ئىككى يېنىغا قاراپ. مىرزاپ شائىيۇ ھېلەن مۇھىددىن قاري يۈسۈپ پىپاكىغا ئاچچىقلىنىپ چىرايلىرىنى غورا يېگەن تازدەك پۇرۇشتۇرۇپ ئالىيىپ قاراشتى. سىدىق ئوسمان نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ھەركەتسىز قېتىپ قالدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئېپتىخار ۋە سۆيۈنۈش ھېلەن كىتابنى قولىغا ئالدى.

ئىشلاردىن تارتىپ، ئامبالنىڭ چۈشۈرگەن يارلىقى، مەشھۇر ئۆلىماھەمدۇللا دامۇللامنىڭ بامدات نامىزىدا ئېيتقان ۋەزى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئوروسچە كىيىنىپ، بېشىغا چاچ قويۇپ، بەزەن چاغلاردا ئۆرە تۇرۇپلا سىيىپ دەھرىلىككە مېڭىپ «يۇرتنى بۇزۇۋاتقانلىقى» غىچە غەزەپلىنىپ سۆزلىشەتتى. مەھەللىدىكى ھەر قانداق يېڭى خەۋەر مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى ئاشۇ سەينادىن تارقىلاتتى. ئەگەر بىرەر غەيرىي ئادەم مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالغۇدەك بولسا، سۆزنىڭ تېمىسى دەرھال شۇ كىشى ئۈستىگە يۆتكىلەتتى. ئۇ ئادەمنىڭ كىيىمى - كېچىكى، قەددى - قامىتى، يۈرۈش - تۇرۇشى ھەققىدە مەسخىرىلىك كۈلكە - سۆزلەر ئەۋج ئالاتتى. بەزى كىشىلەر بىر نېمە دەي دېسە، ئۇلار مەھەللىنىڭ «گېپى گەپ كاتتىلىرى» بولغاچقا، نائىلاج ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ: «شۇڭا، كونىلار «موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما!» دېگەنىكەن - دە!» دېيىشىپ توختاپ قالاتتى.

1927 - يىلى كۈز ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى

خوپ بولدى

تۇرپان يېڭىشەھەرنىڭ غەربىي دەرۋازىسى سىرتىدىكى كالتە بازارنىڭ غەربىي قاسىنقىدا ئىشكى كۈن چىقىشقا قارايدىغان چوڭ بىر مەسچىت بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا يوغان بىر تۇپ قېرى سىدە دەرىخى بار ئىدى. بۇ مەسچىتنىڭ يۇز - ئابرويلۇق جامائىتى ھېسابلىنىدىغان بىر نەچچە موللا، قاري، سوپىلار بېشىدا يوغان سەللە، ئۈستىدە ئۇزۇن تون بىلەن سىدە سايىسىغا ئورنىتىلغان ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇشۇپ پاراڭلىغا چۈشۈپ كېتەتتى. ئۆزلىرىنى تەقۋادار، ئىمانى كامىل، مۆمىن مۇسۇلمان ھېسابلاپ، ھېچكىمگە تەڭلەشتۇرمەيدىغان بۇ مەھەللە «كاتتىلىرى» بۇ يەرنىڭ «خۇدانىڭ ئۆيى» - مەسچىتنىڭ ئالدى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇغان ھالدا كېلىپلا غەيۋەت - شىكايەتنى باشلىۋېتەتتى. مەھەللىدە قايسى ئۆيدە نېمە ۋەجدىن جېدەل چىقتى؟ كىم خوتۇنىدىن قورقىدۇ؟ قايسى خوتۇن ئەڭ يامان؟ كىمنىڭ قىزى، كىمنىڭ كېلىنىگە يولدىن چىققان؟ كىملەرنىڭ بالىلىرى «جەدىت مەكتەپ» تە ئوقۇپ ئىمانى سۇسلىشىپ كېتىۋاتىدۇ؟ . . . دېگەندەك

كەچقۇرۇن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قولتۇقىغا يېشىل مۇقاۋىلىق چوڭ بىر كىتابنى قىستۇرۇپ، مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلدى. «خۇدانىڭ ئۆيى» ئالدىدا قولتۇرغان تۆت - بەش موللايىراقتىنلا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ ئاغزىلىرىنى ئېچىشتى:

- جە . . . جەدىت چىكىلتۇرتتۇغۇ ⑮ قاراشسىلا، - دېدى بىر سوپى يوغان سەللىلىك بېشىنى قىڭغايتىپ. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا زەڭ سېلىپ قاراپ، بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي غۇدۇڭشۇپ كېتىشتى:

- نەگە بارۇر، بۇ يۈرت بۇزار، قولتۇقىدىكى يېشىل بىرنېمىسىنى كۆرمەمدىغان، قېلىن ھەم چوڭلۇقىنى. ھەر قاچان بىلمەسەم - بىلمەسەم كۆپپارلارنىڭ كىتابى.

- ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق دېگەن شۇ - دە، شەھىرى قەشقەردە ئوقامدۇ ۋە ياكى بۇ خارايى شەرىپكە بارامدۇ، بىر نېمە قىلمامدۇ؟ ئورۇس يۈرتىغا بېرىپ، ئورۇسچە ئوقۇغىنى ئاز نېمىسى؟ بۇ يەردە شۇ تاغدا خەنسوچە ئوقۇغىنى ئاز كەلگەندەك؟ مۇشۇنداق بىدئەت ئىشلارزە، ئەھلى مۇسۇلمانغا جايىزمۇ؟ - تۇرتەك قارىي لەقەملىك بۇ ئادەم سەپرامىجەز - ئاچچىقى يامان بولغاچقا، شۇ گەپلەرنى دېگۈچە بوغۇلۇپ، چىرايى قىزىرىپ، چىڭقىلىپ، تېلىقىپ كەتتى.

- ئابدۇخالىق دېگەن بۇ جەدىت پەننىي مەختەپ ئاچتىم دەپ مۇسۇلمان بالىلىرىنى يولدىن چىقىرىپ دەھرىلىككە باشلاۋاتىدۇ، بۇنى مەنئى قىلىپ توسمای بولمايدۇ.

- بېشىغا كىيىۋالغان بىر نېمىسىنى، ئۇچىسىدىكى كۆپپاركىيىدىغان ئەللەرگە قاراشسىلاچۇ، تېخى.

ئۇلار ئۆزلىرىچە ۋالاقلىشىپ قىزىشىپ كەتكەچكە، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئالدىغىلا كېلىپ قالغىنىنى تۇيۇشماي قېلىشتى.

- ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئوڭ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ.

غەيۋەتكە چۈشۈپ كەتكەن موللىلار چۆچۈپ كېتىشتى. ئۇلاردىن بىرسى ئارانلا:

- ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام! - دېيەلىدى.

- مېنىڭ ئۆزگىلەرنىڭ گېپىنى ئوغرىلىقچە تىڭشاش ئادىتىم يوق ئىدى. بىراق يولدا بۇ يەرگە كېلىۋېتىپ ھەر قايسىلىرىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم، - دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تەمكىنلىك بىلەن، - دىنىي ئىسلام ئەھكاملىرىدا غەيۋەت - شىكايەت قىلىش، پىتنە - پاسات توقۇپ باشقىلارغا يالا چاپلاش زىنادىن، بەلكى ناھەق كادەم ئۆلتۈرۈشتىن يامان ئىكەنلىكى ئېنىق ئېيتىلغان. بۇ مەسىلىنىڭ شەرھى مېنىڭدىن كۆرە ھەر قايسىلىرىغا كۆپرەك مەلۇمدۇر. ئۇلۇغلارنىڭ بىر ھېكمەتلىك سۆزى بارکى: «گەگەر كىشىدە ئىمان بولمىسا سەللە دېگەن يۇك، ساقال دېگەن تۇك» . ھەممە گەپ كامىل ئىماندا. . . .

كىم گەپ قىلسا، دەرھال ئەگىشىپ ۋالاقلايدىغان موللا ئەمەت سۆزگە ئېغىز ئاچتى:

- بەرھەق، بەرھەق، - دېدى ئۇ ئالدى - كەينىگە چايقىلىپ. تۇرتەك قارىي ئاچچىقلىنىپ ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خۇددى ئەق جىنايەت بىلەن تۇتۇلۇپ قالغان ئوغرىلاردەك خۇدۇكسىرەپ ئولتۇرغان بۇ كىشىلەرگە قاراپ ئىككى مىسرا شېئىر ئوقۇدى:

يوغان سەللە، ئۇزۇن تونلار بىلەن بىزلەر دىيانەتلىك،
كۆرۈشكە زاھىرەن تەقۋا، كۆرۈنمەستە خىيانەتلىك.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كېلىشى بىلەنلا بىر نەچچە ئادەم كېلىشىپ ئولاشقاندى. ئۇلار شېئىرنىڭ ئاخىلىغاندىن كېيىن:

- دۇرۇس گەپ بولدى، شائىر ئارىمىزدىكى بار - نەق ئىشلارنى تازا قاملاشتۇرۇپ باپلىدى، - دېيىشتى.

قېيىن ئەھۋالدا قالغان غەيۋەتخور نادان موللىلار ئالدى - كەينىگە بېقىشماي مەسچىتكە كىرىپ كۆزدىن غايىب بولۇشتى.

- خوپ بولدى، شائىر بىز دېيەلمەيۋاتقان گەپنى دېدى ئەمەسمۇ، بۇ بىر نەچچە چالاموللا بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، - دېدى بىر ناۋاي.

- «چالا موللا ئادەم ئۆلتۇرىدۇ» دېگەن شۇ ئەمەسمۇ، - دېدى بىر موزدۇز گەپ قىستۇرۇپ.

كۆپچىلىك مەمنۇن بولۇپ تۇرۇشقىنىدا، شائىر كىشىلەر بىلەن خوشلىشىپ، ئىتتىك مېڭىپ «ئۇرۇمچى كوچىسى» غا كىرىپ كەتتى. M1

---

① شوبى - بايۋەچچە، بەگزادە. ② ئوغال - ئۇۋال سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ③ گاتتار - ئەقىلسىز سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ④ گاھتى - ۋاقتى سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑤ مايزىن - مەزىن سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑥ داباياتىن - ئاباياتىن سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑦ تازا - توگانى - ساق - سالامەت سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑧ ئەللەر — كىيىم - كېچەكلەر سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑨ مىسقال — پۇل بىرلىكى بولۇپ، ئون مىسقال بىرسەر كۈمۈش پۇلغا باراۋەر ئىدى. ⑩ ھام - ياۋروپا مىللەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ⑪ رەجەپ، ماجەنلىك، ماجاۋگۈيلەر ئابدۇخالىق ئويغۇرنىڭ شۇ تاغدىكى ساۋاقداشلىرى بولۇپ، شۇ زامانىدىكى ئىلغار خۇيزۇ زىيالىيلىرى. ⑫ مەخلەس - مەقسەت سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑬ توگا - تاۋار سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑭ غەرەك - ۋاراق سۆزىنىڭ تۇرپان شىۋىسى. ⑮ چىكىلتۇرتتۇ - كېلىۋاتىدۇ سۆزىنىڭ تۇرپان - مۇرتۇق شىۋىسى.

(كىنو سىناريىسى)

ئەختەم ئۆمەر

1

سەلتەنەتلىك شاھ ئوردىسى.

شاھ تەختىدە سۈر - ھەيۋەت بىلەن قېتىپ ئولتۇرىدۇ. ئەتراپىدا ۋەزىرلەر ۋە ئوردا ئەمىيانلىرى قول باغلاپ تۇرۇشىدۇ. پەقەت ئەسىرىددىن ئەپەندىلا تەختىنىڭ تۆۋەن قارىشىدا شاھقا تىك قاراپ تۇرماقتا. شاھ ئەتراپىدىكىلەرگە سۈرلۈك سىنچىلايدۇ.

شاھ: ئەسىرىددىن ئەپەندى، سەھەر تۇرسا ساۋاب، كۈن قىزارغاندىن كېيىنمۇ قوپماي ئۇخلىسا، قان - يېرىڭ ئىچىدە ياتقاندىنمۇ بەتتەر گۇناھ بولىدۇ، دەيدۇ. كېچىسى ھېچ ئۇخلىيالمايمەن، تاڭغا يېقىن شېرىن ئۇيقۇ بېسىپ چاشكىنىچە ئۇخلاپ قالىمەن، بۇنىڭ تەبرىنى سۆزلەڭ.

ئەسىرىددىن ئەپەندى: بۇنىڭ تەبىرى ناھايىتى ئاددىيدۇر، شاھ ئالىيلىرى. سىلىنىڭ بۇ ئۇخلاش

ئادەتلىرىنى ئاللاتاڭالا ئۆزلىرىگە راۋا كۆرگەن بولسا كېرەك. ئەمما پۇقرالار سەھەردە ئورنىدىن تۇرمىسا گۇناھتۇر. نېمىشقا دېسىلىرى، ئۇلار ئەتىگەن قوپۇپ بالا - چاقىلىرىنىڭ قورسىقىغا نان تېپىش ئۈچۈن مېھنەت قىلىشى كېرەك، بولمىسا ئاچ قالىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ كۈن قىزىلىدا ياتقىنى ھۇرۇنلۇقتىن بولۇپ، بۇ بەرھەقكى، بالىلىرىنىڭ رىسقىنى قىيىپ، قان - ياشلىرىنى ئىچىپ ئۇخلىغانلىق بىلەن باراۋەردۇر. ئەمما ئۆزلىرىنىڭ چاشكىغىچە ئۇخلاپ قالىدىغانلىقلىرى ياخشىلىقنىڭ بېشارىتىدۇر. ئەتىگىنى قانچە ئۇزاق ئۇخلىسىلىرى ئولۇك مۇرىلىرىدىكى پەرىشتە سىلىگە يازىدىغان ساۋابمۇ شۇنچە جىق بولىدۇ.

شاھ: ھە! (كۆزلىرى چەكچىيىدۇ. ۋەزىرلەرنىڭمۇ ھەيرانلىقتىن ئاغزى ئېچىلىپ قالىدۇ) بۇنىڭ سىر - ئەسناسى نېمە؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: شاھ ئالىيلىرى، گەپنىڭ راستىنى دەمدىم ياكى سىلىنى خۇش قىلىدىغاننىمۇ؟

شاھ: (ساقىلىنى مۇجۇقلاپ خىيال قىلىپ) ئەلۋەتتە ھەم راستىنى، ھەم خۇش قىلىدىغاننى دەيسىز - دە، ئەپەندىم.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەقىللىرى زىيادە بولغانچە دۆلەتلىرىمۇ زىيادە بولغۇسىدۇر، شاھ ئالىيلىرى. ئەمىسە ئەقىل ئىگىسىلا تېگىگە يېتەلەيدىغان راست گەپنى ئېيتاي.

شاھ: ھىم، دەڭ ئەمىسە.

نەسىرىددىن ئەپەندى: شاھىم، ئەتىگىنى قانچە ئۇزۇن ئۇخلىسىلىرى سىلىگە شۇ ھەممىدىن ياخشىدۇر. چۈنكى شۇڭغىچىلىك پۇقرالار زۇلۇملىرىدىن قۇتۇلۇپ قالغىنى ئۈچۈن ئىنساپلىرىغا دۇئا قىلىدۇ، ئولۇك مۇرىلىرىدىكى پەرىشتە سىلىگە ساۋاب يازىدۇ. ئەكسىچە، قانچە سەھەر ئويغانسىلىرى پۇقراغا كۈن يوقتۇر. زۇلۇم - سىتەملىرىگە قالغان ئەل - ئاۋام سىلىنى قارغايدۇ. سول مۇرىلىرىدىكى پەرىشتە ئۆزلىرىگە گۇناھ يازىدۇ. شۇڭا، ساۋابنى كۆپرەك ئالاي دېسىلىرى ئۇزۇنراق ئۇخلىغانلىرى خاسىيەتتۇر.

شاھ دەر غەزەپكە كېلىپ تەختكە قاتتىق ئۇرىدۇ. ۋەزىرلەر، ئوردا ئەئىيانلىرى ئۆزىنى ھەر قانچە تۇتۇۋالسىمۇ كۈلكىسى قىستاپ كېتىدۇ.

شاھ: جاللات! (ئىككى جاللات قىلىچىنى مەيدىسىگە تۇتۇپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كەينىدە پەيدا بولىدۇ) مېنىڭ شانۇ - شەۋكىتىمگە تىل تەگكۈزگەن بۇ مەلئۇننىڭ تىلىنى كېسىپ، كۆزىنى ئويۇڭلار، خالايىققا ئىبرەت بولسۇن.

جاللاتلار: لەببەي، شاھ ئالىيلىرى.

(نەسىرىددىن ئەپەندىنى قاماللاپ تۇتىدۇ)

نەسىرىددىن ئەپەندى: سۆزۈمنىڭ ئاخىرى تېخى تۈگىمىگەنتى. مۇبادا مېنى ئۆلتۈرسىلىرى سىلىنى خۇش قىلىدىغان پايدىلىق گەپنى ئاڭلىيالماي زىياننىڭ چوڭى بولامدىكىن، شاھ ئالىيلىرى.

شاھ: توختاڭلار (قولى بىلەن ئىشارەت قىلىدۇ).

نەسىرىددىن ئەپەندى: مېنى ئۆلتۈرسىلىرى ھەقىقەتنى ئۆلتۈرگەن بولىدىلا...

شاھ: (نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ گېپىنى تارتىۋېلىپ) قانداقسىگە سېنى ئۆلتۈرسەم ھەقىقەتنى ئۆلتۈرگەن بولىمەن؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: بۇ، مۇنداق گەپ، شاھ ئالىيلىرى. ئاللا سىلىگە پادىشاھلىقنى بەرگەن چاغدا، سەلتەنەتنىڭ ئاچقۇچىنىمۇ بىللە قوشۇپ بەرگەن، بىراق سىلى ئۇنى ئىشلەتمىدىلە. بۇ ئاچقۇچ ھازىر داتلىشىپ، چىرىپ تۈگەي دەپ قالدى. ئۇ چىرىپ تۈگىگەن ھامان شانۇ شەۋكەتلىك تاجۇ - تەختلىرى توپىدەك سورۇلۇپ، ئۆزلىرى شۇ توپىنىڭ ئاستىدا قېلىپ تۈگەيدىلا.

شاھ: ھە! ئۇ ئاچقۇچ قەيەردە، مەن ئالمىدىمغۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: مۇشۇ ئەلنىڭ بىر يېرىدە بار. ئۇنى دەرھال ئېلىپ ئىشلەتمىسىلىرى بالا - قازاغا قالىدىلا. ئەگەرچەندە رۇخسەت قىلسىلىرى مەن ئۇ ئاچقۇچنى دەرھال تېپىپ قوللىرىغا تۇتقۇزىمەن.

شاھ تېگىرقاپ ۋەزىرلىرىگە قارايدۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى پۈكلىنىپ شاھنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ. شاھ بېشىنى لىڭشىتىدۇ.

شاھ: ھە، ئەپەندى، ئۇ ئاچقۇچنىڭ ئېتى نېمە؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئۇ ئاچقۇچقا ئاللا ئۆزى «ھەقىقەت» دەپ ئات قويغان.

شاھ: ھا، ھا، ھا. ھە، مۇنداق دەڭ. سىز ھەقىقەت بار يەرنى بىلىسىز، شۇنداقمۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: شۇنداق، شاھ ئالىيلىرى.

شاھ قولىنى چاۋاكلايدۇ، يېنىغا قېرى خەزىنىدار كېلىدۇ. شاھ ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ. خەزىنىدار پۈكلىنىپ كەينىگە يانىدۇ. تۆت مۇلازىم ئىككى ساندۇقنى كۆتۈرۈپ كىرىپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئالدىغا قويىدۇ.

شاھ: بۇ ساندۇقلارنىڭ بىرىگە لىققىدە

ئالتۇن، يەنە بىرىگە ھەقىقەت قاچىلانغان. سىز قايىسىنى ئالىسىز؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەلۋەتتە، ئالتۇن بارنى ئالىمەن.

شاھ قاقاقلاپ كۈلىدۇ. ئوردا ئەھلى شاھقا ئەگىشىپ كۈلۈشىدۇ.

شاھ: ئەپەندىم، ئۆزىڭىزنى ھەقىقەتنى تاپقۇچى قىلىپ كۆرسەتكەنسىڭىز، ئەجىبا ئالتۇننى تاللىمىدىڭىزغۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئادەم نېمىگە مۇھتاج بولسا شۇنى ئالىدۇ. مەندە ھەقىقەت تولا، ئالتۇن يوق. ئالىملىرىدا ئالتۇن تولا، ھەقىقەت يوق. بۇ ساندۇقتىكى ئالتۇننى ئېلىپ، ماڭۇ ساختا ھەقىقەت قاچىلانغان ساندۇققا ھەقىقەتنىڭ ئاچقۇچىنى سېلىپ ئۆزلىرىگە ئەكېلىپ بېرەي. بۇ ئاچقۇچ قوللىرىغا چۈشكەن ھامان خەلقى ئالەم سىلىگە سالامەتلىك، ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ، ئاللاتائالا ئىگەم دۆلەتلىرىنى زىيادە قىلىدۇ. بولمىسا سىلىگە ياخشىلىق يوق، شاھ ئالىملىرى.

شاھنىڭ قاپىقى تۇرۇلۇپ ئەتراپىغا قارايدۇ.

سول قول ۋەزىر: شاھ ئالىملىرى، ئەپەندىم يالغان ئېيتىدۇ. ئاتام زامانىدىن تارتىپ ھېچكىم ئۇنداق ئاچقۇچنى كۆرۈش تۇگۈل ئاڭلاپ باقمىغان. ئۇ دېگەن ئادەم ئالدايدىغان ساختا گەپتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر.

ئوڭ قول ۋەزىر: شاھ ئالىملىرى، نەسىرىددىن ئەپەندىم ئاقىل - دانىشمەن، ئالدىن بىلەر، لەۋزى ھالال، ھەققانىي ئادەم، دەپ 18 مىڭ ئالەمدە نام - شۆھرەت قازانغاندۇر. ئۇنىڭ توغرا مەسلىھەتىنى يالغان سۆزلىگەنگە چىقىرىپ، ناھەق ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلساق، دانىشمەن نەسىرىددىن ئەپەندىمنى بىگۇناھ قەتىل قىلغان دېگەن بەتنام ئالىملىرىنىڭ شانۇ - شەۋكىتىگە داغ كەلتۈرۈپ، خەلقى ئالەمنىڭ لەنەت - نەپرىتىگە قالىمىز. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئەتراپىمىزدىكى قوشنا خانلىقلارنىڭ بارلىق پۇقرالىرى - شاھتىن تارتىپ گادايغىچە نەسىرىددىن ئەپەندىمنى «تىرىك ئەۋلىيا» دەپ ئەقىدە قىلىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇنىڭغا قول سالساق، قوشنا خانلىقلار بىلەن ئارازلىشىپ قالىمىز. ئۇلار بىرلىشىپ بىزگە ھۇجۇم قىلىپ قالسا، ئۇ چاغدا...

شاھ: (قولىنى شىلتىپ) بولدى، بەس. قېنى، مۇنەججىم - ھۆكۈمالار، سىلەرنىڭ قانداق دانا مەسلىھەتىڭلار بارئىكەن؟

يوغان سەللىلىك قېرى مۇنەججىم پۇكلىنىپ ئالدىغا چىقىدۇ.

مۇنەججىم: يۇلتۇزلارنىڭ بېشارىتىدىن شول نەرسە ئايانكى، جانابىي ئولۇق قول ۋەزىرنىڭ سۆزلىرى تولىمۇ دانا پىكىردۇر. مۇبادا شاھ ئالىيلىرىنىڭ زۇلپىقارى قىنىدىن سۇغۇرۇلسا، جاھان قان دەرياسىغا غەرق بولمىشتۇر.

شاھ: بولدى، بەس. ئەپەندىم، سىز دەرھال ئاتلىنىپ ماڭا ھەقىقەتنىڭ ئاچقۇچىنى ئەكېلىپ بېرىڭ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: پەرمانبەردارمەن، شاھ ئالىيلىرى. قولۇمدا «نەسىرىددىن ئەپەندى ھەقىقەتنىڭ ئاچقۇچىنى ئىزدەيدۇ، يول بېرىڭلار» دېگەن پەرمانلىرى بىلەن مۆھۈرلىرى بولمىسا، بۇ ئاچقۇچنى تاپماق بەسىي مۇشكۈلدۇر.

شاھ: ئەپەندىمگە پەرمان بېرىلسۇن!

ھۆدەيچى: (سوزۇپ ۋارقىرايدۇ) ئەپەندىمگە پەرمان بېرىلسۇن!

2

زىنداننىڭ تۆمۈر ئىشكى ئالدىدا لەشكەرلەر سۇر - ھەيۋە بىلەن قېتىپ تۇرىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى كۈلۈمسىرەپ كېلىپ خان يارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. لەشكەرلەر زىندان ئىشكىنى ئاچىدۇ.

3

قارانغۇ زىنداندا مەھبۇسلار نەسىرىددىن ئەپەندىگە تەلمۇرۇپ كىشەنلەنگەن قوللىرىنى ئۇنىڭغا تەڭلەيدۇ. ئۇ، قولىدىكى ئاچقۇچلار بىلەن مەھبۇسلارنىڭ كىشەن - زەنجىرلىرىنى ئاچىدۇ.

4

زىندان دەرۋازىسىدىن كەلكۈندەك ئېتىلىپ چىققان مەھبۇسلار نەسىرىددىن ئەپەندىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ تەنتەنە قىلىدۇ. ئاتلىرىدا قىممەت قىلماي قاراپ تۇرغان نۆكەرلەر بىر - بىرىگە چەكچىيىپ قارىشىدۇ.

5

لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار، لاي - پاتقاق ئىچىدە پۇتلىرىغا ئىشكەل سېلىنغان يېرىم يالىڭاچ ھاشارچىلار «خانلىق ئۆستەڭ» چاپماقتا. نازارەتچى لەشكەرلەر ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ ھاشارچىلارنىڭ بېشىغا قامچا بىلەن سالماقتا.

ئېگىز دۆڭدە - خانىنىڭ ئاتلىق لەشكىرىي، مۈلكىي ئەمەلدارلىرىنىڭ ئالدىدا ئېشەكلىك نەسىرىددىن ئەپەندى كۆرۈنىدۇ. ئۇ ھاشارچىلارغا قاراپ ۋارقىرايدۇ:

نەسىرىددىن ئەپەندى: ھاي - ھاي ئەھلى ھاشار، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، خانىنىڭ يېڭى پەرمانى: قاراقىشتا ھاشار توختىتىلسۇن!

هاشارچىلار ئەتىيازغىچە ئۆيلىرىگە قويۇپ بېرىلسۇن!

هاشارچىلار ئىشتىن توختاپ ئىشەنمىگەندەك بىر - بىرىگە ئۇنسىز قارىشىدۇ. بىردىنلا بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ ژارقىرىشىپ تەنتەنە قىلىشىدۇ. كەتمەنلىرىنى تاشلاپ چوڭقۇر خەندەكلەردىن پىتىراپ چىقىشىدۇ. غەزەپلەنگەن ئەمەلدارلار چىشلىرىنى غوچۇرلىتىپ بىر - بىرىگە قارىشىدۇ.

6

قاياق بازاردا خانىڭ يوغان هارۋىلىق باجگىرى لەشكەرلەرنىڭ همايىسىدە توخۇمچىدىن تۇخۇم، ناۋايدىن نان، گازىرچىدىن گازىر ... يىغىپ هارۋىدىكى باداڭ سېۋەت، تاغارلارغا تۇرى بويىچە قاچىلاپ ماڭماقتا. بويۇنتاۋلىق قىلغانلارنى لەشكەرلەر قامچىلىماقتا.

7

بازار مەركىزىدىكى ئېگىز سۇپىغا ئاۋۋال ئەسىرىدىن ئەپەندى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ خانىڭ سالپايغان لەشكىرى، مۇلكىي ئەمەلدارلىرى چىقىدۇ. ئەسىرىدىن ئەپەندى يېنىدىكى خانىڭ جاكارچىسىغا ئىشارەت قىلىدۇ. ئۇ جاڭ ئۇرۇپ جار سالىدۇ:

جاكارچى: خالايىق، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، خانىڭ يېڭى يارلىقى چۈشتى. نامۇ شۆھرىتى 18 مىڭ ئالەمگە پۈركەتكەن بىزنىڭ دانىشمەن ئەسىرىدىن ئەپەندى شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئەمرى پەرمايىشلىرى بىلەن هەقىقەتنىڭ ئاچقۇچىنى ئىزدەۋاتىدۇ. بۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەر مۇشۇ زېمىنىمىزدا. ئەسىرىدىن ئەپەندى مەزكۇر ئاچقۇچنى تاپقاندىن كېيىن ئۇلۇغ شاھىمىزغا تەقدىم قىلىدۇ. شۇڭلاشقا، ئاچقۇچنى تېپىش ئۈچۈن ئەسىرىدىن ئەپەندى خانلىقىمىز تەۋەسىدە نېمە ئىش قىلىمەن دېسە دەخلىسىزدۇر. شۇڭا، هازىردىن باشلاپ ئەسىرىدىن ئەپەندى ئاچقۇچنى تاپقۇچە پۇقرالاردىن ئېلىنىدىغان 72 خىل باج، ئالۋاڭ - ياساق كەچۈرۈم قىلىندى!

8

قۇل بازىرىدا قۇلدارلار كىشەنلەنگەن هەر خىل قۇللارنى كۆرمەكتە. خانىڭ لەشكىرى، مۇلكىي ئەمەلدارلىرى ئاتلىق، ئەسىرىدىن ئەپەندى ئېشەكلىك قۇل بازىرىغا كىرىدۇ. قەللاپلار، بىدىكلەر ئەسىرىدىن ئەپەندى ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قۇللىرىنى ئېلىشقا ئىشارەت قىلىشىدۇ.

ئەسىرىدىن ئەپەندى ئېچىنىش - غەزەپ بىلەن قۇل بازىرىغا نەزەر سالىدۇ. قۇلدارلار بىر چەتتە ياش قۇللارنى مۇشتلىشىش، چېلىشىشقا، يەنە بىر ياقتا چىرايلىق قىزلارنى ئۇسسۇلغا سالماقتا. قۇل ئالغىلى كەلگەنلەردىن بەزىلىرى ئۇسسۇلچى قىزنىڭ بەدەنلىرىنى سىلاپ كۆرۈپ، شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈشمەكتە. يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان بىر قىزنىڭ بېغىردىقىغا بىر قېرى باي تىللا قىستۇرىدۇ. قىزنىڭ خوجايىنى كېلىپ تىللانى ئېلىۋېلىپ قىزنى باينىڭ قۇچىقىغا ئىتتىرىپ بېرىدۇ.

كىشەنلەنگەن ئىككى نەپەر ياش - قابىل ئەر قۇل بىر - بىرى بىلەن قىلىچۇازلىق قىلماقتا. بىرى يەنە بىرسىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلايدۇ، بايلار قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ. ئەسىرىدىن ئەپەندى يېنىدىكى جاكارچىغا ئىشارەت قىلىدۇ. ئۇ جاڭ ئۇرۇپ جار سالىدۇ:

جاكارچى: ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، خالايىق. شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئالاھىدە ئەلچىسى دانىشمەن ئەسىرىدىن ئەپەندى جانابلىرى شاھ ئالىيلىرىغا ۋەكالىتەن شۇنى جاكارلايدۇكى، بۈگۈندىن باشلاپ بارلىق قۇللار ئازاد قىلىنىدى. ئاللا ئالدىدا هەممە ئادەم باراۋەر بەندىلەردۇر. قۇللارغا هۆرلۈك بەرگەن كۈندىن باشلاپ ئۇلارنىڭ يەر ئېلىش، ئۆي سېلىش، دېھقانچىلىق، سودا - تىجارەت، هۈنەر قىلىش، ئۆي - ئوچاقلىق بولۇش، مەدرىسىلەردە ئوقۇش هوقۇقى بولىدۇ. كىمەرسىكى شاھ ئالىيلىرىنىڭ يارلىقىغا بويۇنتاۋلىق قىلىدىكەن، كاللىسى تېنىدىن جۇدا قىلىنىدۇ.

قۇللار شىددەت بىلەن دەۋرەپ ئەتىنە قىلىدۇ؛ ئەسىرىدىن ئەپەندىگە كەلكۈندەك ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېتىشىدۇ.

9

كەچتە - شاھنىڭ مەرمەر تاش مۇنچىسىدا بىر توپ يېرىم يالىڭاچ كېنىزەكلەر ئەكىلەپ تۇرۇپ شاھنى يۇماقتا. سول قول ۋەزىر هاسىراپ - هۆمۈدەپ كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ، كېنىزەكلەرنىڭ ئارىسىدىن تەستە سىغدىلىپ ئۆتۈپ، مەرمەر تاش كۆپ ئىچىدە هۇزۇرلىنىپ ياتقان شاهنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ. شاھ قاتتىق چۆچۈپ، ئەندىكىپ تۇرۇپ كېتىدۇ. بىردىنلا ئەۋرىتىنى چاڭگاللىغىنىچە سۇغا چۆكۈپ ئولتۇرۇۋالىدۇ.

شاھ: (ساقىلىنى قامالاپ) خەپ توختاپتۇر. پەرمان: ئەسىرىدىن دېگەن مەلئۇننى تۇتقان يەردە بوغۇشلاپ، پۈت - قولىنى يەرگە تەككۈزمەي ئوردىغا ئېلىپ كېلىڭلار!

10

ئېشىكىگە مىنگەن نەسىرىددىن ئەپەندى بوستانلىق مەھەللىدىن ناخشا توۋلاپ ئۆتىدۇ. ئەھلىمەھەللە ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ، ئۇششاق بالىلار كەينىدىن ئەگىشىدۇ.

11

لەشكەرلەر شاھ ئوردىسىدىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ سۈر-ھەيۋە بىلەن چىقىدۇ.

12

ئېشەكلىك نەسىرىددىن ئەپەندى پايانسىز دەشت - باياۋاندا ناخشا توۋلاپ ماڭىدۇ.

13

خان لەشكەرلىرى بوستانلىق مەھەللىدىن ئات چاپتۇرۇشۇپ ئۆتىدۇ.

14

گۈگۈم چۈشكەن چاغدا نەسىرىددىن ئەپەندى ئېشەكلىك كېتىۋېتىپ، ئۈستىبېشى جۇل - جۇل، قاساق بىر ئوغۇل بالىنىڭ مەسچىت ئالدىدا بوينىنى قىسىپ يىغلاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرىدۇ. ئۇ ئېشەكتىن چۈشۈپ بالىنىڭ بېشىنى سىلايدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بالام، يىغلاپ ئولتۇرغۇچە ۋاقتىدا ئۆيۈڭگە بارغىن، بولمىسا ئاتا - ئاناڭ ئەنسىرەپ قالىدۇ.

بالا: مېنىڭ ئاتا - ئانام يوق.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەمىسە، ماڭا بالا بولامسەن.

بالا بارمىقىنى چىشلەپ كۈلىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى رازىمەنلىك بىلەن بالىنى ئالدىغا ئېلىپ ئېشىكىگە مىنىدۇ.

15

نەسىرىددىن ئەپەندى بالىنى ئېشىكىنىڭ ئالدىغا مىندۈرۈپ مەسچىتنىڭ يان كوچىسىدا كېتىۋاتقاندا ئالدىدىن قېرى ئىمام ئاخۇنۇم باشلىق جامائەت چىقىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ئېشەكتىن چۈشمەي جامائەتكە سالام بېرىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەسسالامۇئەلەيكۇم، جامائەت.

ئىمام باشلىق جامائەت: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەپەندىم.

ئىمام: ئەپەندىم، ئۆزلىرىنى ئادىل ئادەم دېسەك، ئادىللىقلىرىمۇ چاغلىقكەن. شۇنچە يىلدىن بۇيان سىلىنى دۇمبىسىگە ئارتىپ يۈرگەن خۇدانىڭ بۇ جانىۋىرىغا ئىچىلىرى ئاغرىمايمۇ يەنە بۇ ھالىنىمۇ مىندۈرۈۋاپلا. بىچارە ئېشەككە ئېغىر كېلىپ تەرلەپ كېتىپتۇ. ھايۋان بولسىمۇ زۇلۇم سالمايلى ئۇنىڭغا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەپۇ قىلىشىلا، جامائەت. پېقىر كەم ئەقىللىقىمدىن ئىشىنىڭ بۇ يەرلىرىنى ئويلاپ كەتمەپتىمەن. ھەر قايسىلىرى ئادىللىقىنىڭ ھەممىسىنى ماڭا ئارتىپ قويغاندەك، مەنمۇ ئېغىرىمنى ئېشىكىمگە ئارتىۋېرىپتىمەن. قارىغاندا، بىر - بىرىمىزگە لايىقىدا ئارتىساق بولغۇدەك، - دەپلا ئېشەكتىن چۈشىدۇ. بالىنى ئېشەككە مىندۈرۈپ، ئۆزى ئېشەكنى يېتىلەپ ماڭىدۇ.

16

نەسىرىددىن ئەپەندى شۇ تەرىقىدە ئېشىكىنى يېتىلىگەنچە ناۋايخانا ئالدىدىن ئۆتىدۇ. نان يېقىۋاتقان ناۋايىنى كۆرۈپ سالام بېرىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستام.

ناۋاي: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەپەندىم. ھوي، بۇ قانداق گەپ؟ پەقەتلا قاملاشماپتۇ. سىلى ياشانغان ئادەم تۇرۇپ ئېشەك يېتىلەپ، بۇ بالا ئېشەككە مىنمۇالسا قانداق بولغىنى. بۇنداق ماقامدا يوق ئىش سىلىدەك ئەۋلىيا سۈپەت دانىشمەنگە پەقەتلا ياراشمايدۇ. ئېشەكنى ئۆزلىرى مىنىپ ماڭۇ بالىغا يېتىلەتكەنلىرى تۈزۈكمىكىن، ئەپەندىم.

نەسىرىددىن ئەپەندى بالىغا قاراپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەيدۇ.

17

نەسىرىددىن ئەپەندى ئېشەكنى بالىغا يېتىلىتىپ يىپچى خوتۇنلار چاق ئىگىرىۋاتقان مەھەللىدىن ئۆتىدۇ. خوتۇنلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ نەسىرىددىن ئەپەندىگە سالام بېرىدۇ.

بىر ئايال: ئالتۇن بويلىرى ئامان بولغاي، نەسىرىددىن ئەپەندىم. ساقال ئەستاغپۇرۇللاغا يېتىپ قالغاندا، مۇشتىتەك بالىنى ماڭغۇزۇپ ئۆزلىرى مومياەك قېتىپ ئېشەكتە ئولتۇرغانلىرى نېمىسى؟

نەسىرىددىن ئەپەندى بالىغا قاراپ چېكىسىنى تاتىلاپ، خىجىللىق بىلەن كۈلۈمسىرەيدۇ.

18

خان لەشكەرلىرى نەسىرىددىن ئەپەندى يېتىم بالىنى تېپىۋالغان مەسچىتنىڭ ئالدىدىن شىددەت بىلەن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ ئۇ ماڭغان يان كوچىغا كىرىپ كېتىدۇ.

19

قىزىپ كەتكەن يېزا ھازىرىدا - توپلىشۇالغان مىڭ - مىڭ ئادەملەر ئارىسىدا بىر مەددا جەڭنامە سۆزلىمەكتە. كۆزىنى تېڭىۋالغان دارۋاز ئاسمان - پەلەك دارغا چىقماقتا. ئويۇن كۆرۈۋاتقان توپ

ئىچىدىن بىر بالا ۋارقىرايدۇ:
بالا: ئاۋۇ قىزىق ئىشنى كۆرۈڭلار.
ئېشەكنى قۇرۇق هارۋىغا چېقىرىپ ئۇستىگە بالىلى مىندۇرگەن ئەسىرىددىن ئەپەندى هارۋىنى سۆرەپ بازارغا كىرىپ كېلىدۇ. بازار ئەهلى قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ.
بۇ كۆرۈنۈش ئاستا يىراقلاپ تېلېۋىزور ئېكرانىدىن كۆرۈنىدۇ. زامانىۋى ھېزەلگەن ئۆيدە ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كېلىشكەن ئايالى تولغانئاي ئۇچ ياشلىق قىزى نۇزۇكئاي بىلەن تېلېۋىزوردىن يۇقىرىقى ئىشلارنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشىدۇ. تولغانئاي نۇزۇكئاينى باغرىغا بېسىپ سۆزلەيدۇ:
تولغانئاي: قىزىم، دادىڭنىڭ ئىشلىرى قىزىقمىكەن؟
نۇزۇكئاي: ياش، بەك قىزىقكەن. ئاپا، ھېچايە دادام ئېشەك بىلەن ئاۋۇ ئاكاشنى قانداق شۆيگەندۇ؟
تولغانئاي: قىزىم، دادىڭنىڭ بۇنداق قىزىق ئىشلىرى بەك تولا. ئۆمۈر بويى كۆرۈپ - سۆزلەپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ئۇخلايدىغان ۋاقتىڭىز بولدى. ئەمدى ئۇخ ئېتىڭ - ھە.
تولغانئاي نۇزۇكئاينى چىرايلىق ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ كىچىك كارىۋىتىدا ياتقۇزىدۇ.
تولغانئاي: ئوماق قىزىم، خۇداغا ئامانەت، ياخشى چۈش كۆرۈڭ.
نۇزۇكئاي: مەن يەنە دادامنىڭ قىزىق ئىشلىرىنى چۈشۈمدە كۆيۈپ ياتىمەن، ئاپا. شىرمۇ چۈشىڭىزدە دادامنى كۆيۈڭ - ھە.
تولغانئاي: بولىدۇ، ۋاي گېپى تاتلىق قىزىم.
تولغانئاي نۇزۇكئاينىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى يېپىپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇشىغا ئۇن خالتىسىدەك يوغان، سېمىز مەھەللە مۇدىرىنىڭ ئۇچىقىغا كىرىپ قالىدۇ. تولغانئاي قاتتىق چۆچۈپ، ھالى - تالى قالمىدۇ. مۇدىر شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن ھىجىيىدۇ.
تولغانئاي: مۇدىر، كېچىدە بۇ ئۆيگە قانداق كىردىڭىز؟ نېمانداق سەتلىشىپ يۈرىسىز.
مۇدىر: ئۇنداقمۇ دەپ كەتمەڭ. يالغۇزلۇقتا سىزگىمۇ كۇن ئۆتكۈزۈش تەس. ئەسىرىددىن ئەپەندى شىركەتنىڭ ئىشى بىلەن بىر چېقىپ كەتسە، ئايلاپ ئۆيگە كەلمەي نە - نەلەردە كۆڭلىنى خۇش ئېتىپ يۈرىدۇ. سىز ئۆيدە بار - يوقىنىڭ دەردىنى تارتىپ قىينىلىسىز. مۇشۇ ئاي - مۇشۇ كۈنلەردە هالىڭىزغا مەن يەتمىسەم كىم يېتىدۇ.
ئادەمنى قىينىمالا جېنىم، چىدىمىدىم.
مۇدىر تولغانئايىنى ئۆزىگە تارتىپ سۆيمەكچى بولىدۇ. تولغانئاي مۇدىرنى بىر كاچات سالىدۇ - دە، مېھمانخانا ئۆيگە قېچىپ كىرىپ ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ تامدا ئېسىقلىق تۇرغان قىلىچىنى قولىغا ئېلىۋالىدۇ. مۇدىر ھەجايىنىچە مېھمانخانىغا كىرىدۇ.
تولغانئاي: خوتۇن - بالىلىرىڭىز تۇرۇپ نېمانداق نومۇسسىز - يۈزى قېلىن ئادەمسىز، چىقماق ئۆيدىن، بولمىسا ۋارقىرايمەن.
كۆرۈنۈش تېلېۋىزور ئېكرانىغا يۆتكىلىدۇ. بازاردا - ئۆزىگە ئولىشىۋالغان ئادەملەر ئارىسىدا ئەسىرىددىن ئەپەندى قېرى دارۋاز بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ. ئاندىن يېنىدىكى يېتىم بالىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرىدۇ.
ئەسىرىددىن ئەپەندى: مانا بۇ ئوغۇلنى خۇدا سىزگە ئەۋەتتى. ئۇ ئىزىڭىزنى بېسىپ كۆكتە پەرۋاز قىلىدىغان شۇڭقار بولسۇن.
تېلېۋىزىيە ئېكرانىدىكى بۇ كۆرۈنۈش يىراقلاپ، ئېكراندا ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىدىكى ئىشلار كۆرۈنىدۇ.
تولغانئاي قىلىچنى غىلابتىن سۇغۇرىدۇ. مۇدىر شەھۋانىي ھىجىيىپ تولغانئايغا يېقىنلاشماق بولىدۇ.
تولغانئاي: كۆزۈمدىن يوقال داپ يۈز ئوغرى. مانىڭا يېقىن كېلىدىغان بولساڭ قارنىڭنى چۇۋۇۋېتىمەن.
مۇدىر: ئەلپازىڭىزنى بۇزماڭ خېنىم. مەن بۇ كېچىنى سىز بىلەن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بېشىم ئۇزاق قېتىپ، ئاخىرى قۇلۇپىڭىزغا چۈشىدىغان بۇ ئاچقۇچنى ناھايىتى تەستە قولغا چۈشۈردۇم. سىزگە كۆيۈپ كۇل بولمىدىم، ئۇنىڭ بېرىسى بولدۇم. ئادەمنى قىينىمای ماقۇل دەڭ، بولمىسا.
. .
مۇدىر تولغانئايغا يېقىنلىشىدۇ.
تولغانئاي: يېقىن كەلگۈچى بولما!
كۆرۈنۈش تېلېۋىزور ئېكرانىغا يۆتكىلىپ، ئاتلىق خان لەشكەرلىرى بازارغا بېسىپ كىرىدۇ.
جاكارچى: شاھ ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى بويىچە ئەسىرىددىن ئەپەندى ئوردىغا ئېلىپ بېرىلىپ كاللىسى تېنىدىن جۇدا قىلىنىدۇ.
خەلق ئۆرە - تۆپە بولۇپ ۋارقىرىشىدۇ. تېلېۋىزور ئېكرانىدىكى بۇ كۆرۈنۈشلەر يىراقلاپ، كۆرۈنۈش ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە توغرىلىنىدۇ.
مۇدىر تولغانئايغا يېقىنلاپ كېلىدۇ.

تولغانئاي قىلىچنى مۇدىرغا شىلتىيدۇ. مۇدىر ئۇنىڭ قولىنىڭ بېغىشىدىن تۇتۇۋېلىپ، قولىنى قايرىپ قىلىچنى تارتىۋالىدۇ.

كۆرۈنۈش يەنە تېلېۋىزور ئېكرانىغا يۆتكىلىدۇ. بازاردىكى جامائەت نەسىرىددىن ئەپەندىنى قېلىن توپ ئارىسىغا ئېلىۋېلىپ، خان لەشكەرلىرىنى ئۇنىڭغا يېقىنلاشقىلى قويمايدۇ. ھەر بىر ئاتلىق خان لەشكىرىنى بىر توپ بازار ئەھلى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ تۇرتۇپ ئالاقزادە قىلىۋېتىدۇ. ئادەم دېڭىزى ئىچىدە خان لەشكەرلىرى تىپىرلايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى خەلق توپى ئارىسىدىكى بوشلۇقتا ئېشىكىگە ئىرغىپلا مىنىپ كۆزدىن غايىپ بولىدۇ.

تېلېۋىزور ئېكرانى سەل يىراقلاپ ئۆي ئىچى بىلەن تېلېۋىزور ئېكرانىدىكى ئىشلار تەڭ كۆرۈنىدۇ.

مۇدىر تولغانئاينى قۇچاقلاپ سۆيۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تۇمشۇقىنى يېقىن ئاپىرىدۇ. تولغانئاي مۇدىرنىڭ بۇرنىغا ئۈسىدۇ. مۇدىر: «ۋاي» دەپ بۇرنىنى تۇتۇپلا قالىدۇ. تولغانئاي مۇدىرنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ئەھلىجامائەتكە قول پۇلاڭلىتىپ ئېشىكىنى ھەيدىگەنچە تېلېۋىزور ئېكرانىدىن ئۆيگە چۈشىدۇ. تولغانئاي يۈگۈرۈپ كېلىپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ يىغلىۋېتىدۇ. مۇدىر بۇرنىنى تۇتۇپ، كۆزلىرى چەكچەيگەن ھالدا قېتىپ قالىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى ئۆي ئىچىگە كۆز يۈگۈرتىدۇ، ئەھۋالنى چۈشىنىپ سىرلىق كۈلۈمسىرەيدۇ. تولغانئاينىڭ بېشىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلاپ، ياش ئەگىپ تۇرغان كۆزلىرىگە سېغىنىش بىلەن سۆيىدۇ. ئاندىن قېتىپ - چەكچىيىپ تۇرۇپ قالغان مۇدىرنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: مۇدىر؟!

مۇدىر قىمىر قىلماي تۇرىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى مۇدىرنىڭ يوغان بۇرنىدىن تۇتۇپ سىلكىشلەيدۇ. مۇدىر بىردىنلا چۆچۈپ، قارا بېسىپ ئويغانغاندەك ۋارقىراپ ئېسىگە كېلىدۇ.

مۇدىر: ۋايجان. جىن، جىن...

مۇدىر ئۆندەرەپ توۋلىغانچە بىر قانچە قېتىم تامغا ئۈسۈۋالىدۇ. كېيىن ئىشىكنى تەستە تېپىپ، ۋارقىرىغانچە قاچىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېشىكى ھاڭرىغانچە مۇدىرنىڭ كەينىدىن قوغلاپ چىقىپ كېتىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي ۋىسال تەشنالىقى بىلەن بىر - بىرىگە ئېتىلىدۇ.

20

يېرىم كېچە.

نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي كارىۋاتتا يېتىپ سىرداشماقتا.

تولغانئاي: بۇ مۇناپىق كەينىمگە كىرىۋالغىلى بىر يىلدىن ئاشتى. مانا ئۇ بۇگۈن ئەپت - بەشىرىسىنى تولۇق ئاشكارىلىدى. سىلىگە دېمەي دېسەم بولمىدى. ئۆيدىن بىر چىقىپ كەتسىلىرى ئايلاپ ھەتتا يىللاپ يوقاپ كېتىلا. سىلى بولمىسىلىلا مۇدىردەك نائەھلىلەرنىڭ ئادەمنى بوزەك قىلغىنى قىلغان.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئۇنىڭ بايىقى ھالىنى كۆردۈڭغۇ، خوتۇن. بۇ ئۆيدە جىن بار دەپ ئەمدى يېقىن يولىمايدۇ.

تولغانئاي: بۇ توخۇ مىجەز ئوغرىنى بىر نېمە دەپ بولمايدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەگەر يەنە نىيىتىدىن يانمىسا، مەن ئۇنىڭغا خەقنىڭ خوتۇنىغا قانات سۆرىگەننىڭ تەمىنى ئوبدان تېتىتىپ قويىمەن.

21

ئەتىسى ئەتىگەندە تولغانئاي نەسىرىددىن ئەپەندىنى ئۆيدىن ئۈزىتىپ چىقىدۇ.

تولغانئاي: چۈشتە كېلەلمىسىلە، كەچلىك غىزانى بالدۇر تەييار قىلىمەن. غىزاغا ئۈلگۈرۈپ بالدۇر كېلەلا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئۆيگە مېڭىش ئالدىدا تېلېفون قىلىۋېتىپ يولغا چىقىمەن. شۇ چاغدا تۇتۇش قىلساڭمۇ «چاققان يارىم» دېگەن ناخشام تۈگىمەي تۇرۇپ غىزايىڭنى تەييار قىلىپ بولىسەن، خوتۇن.

22

نەسىرىددىن ئەپەندى ئېسىل پىكاپىنى ھەيدەپ ھويلىسىدىن چىققاندا دەرۋازا ئۆزلۈكىدىن ئېچىلىپ، كېيىن يەنە ئۆزلۈكىدىن يېپىلىدۇ. پىكاپنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ ئېشىكى توغرا تۇرۇۋالىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپىدىن چۈشمەي تۇرۇپ ئېشىكىگە يولنى توسۇۋالماسلىق مەنىسىدە ئىشارەت قىلسا، ئېشەك قۇلىقىنى يۇپۇرۇپ بېشىنى چايقايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپىنى ئېشەكتىن يانداپ ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن رولنى قاياققا بۇرىسا، ئېشەك شۇ يەرگە بېرىپ پىكاپنىڭ ئالدىنى توسۇپ تۇرۇۋالىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى سائىتىگە قاراپ جىددىيلىشىپ پىكاپتىن چۈشىدۇ - دە، ئېشىكىنىڭ يېنىغا كېلىپ نەسىھەت قىلىدۇ:

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئوبدان ئېشىكىم، ئەمدى ئالدىمنى توسۇمىغىن. ئەجدادىڭدىن تارتىپ نەچچە ئەۋلادقىچە مېنى ئۆشنەڭلەركە مىندۈرۈپ خىزمىتىمنى قىلىپ كەلدىڭلار. سەنمۇ شۇنچە يىلدىن بېرى مېنى ئۆشنەڭدە يۈدۈپ ھېرىپ ھالىڭدىن كەتتىڭ. ئەمدى ئارام ئالغىن. مېنىڭ بۇ قورۇيۇم ھەم سېنىڭ قورۇيۇڭ. بۇندىن كېيىن ئوبدان ئارام ئېلىپ، كۆڭلۈڭ تارتقانىنى يەپ، خالىغانچە ئېغىناپ، نەگە بېرىشنى ئىختىيار قىلىسىڭ ئەركىن - ئازادە بېرىۋەرگىن. ئەمدى سېنى ئازاد قىلدىم.

نەسىرىددىن ئەپەندى ئېشىكىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ، ئېشەك بېشىنى قاتتىق چايقايدۇ، ئۇنىڭ قۇلىقى نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ تۇمشۇقىغا كاچاتتەك تېگىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى بىر قولىدا تۇمشۇقىنى تۇتقانچە سائىتىگە قاراپ جىددىيلىشىپ پىكاپقا چىقىش ئۈچۈن ماڭىدۇ. ئېشەك قۇلىقىنى يوپۇرۇپ ئۇنى قوغلايدۇ. ئېشەك بىلەن ئىككىسى پىكاپنى ئايلىنىپ بىردەم قوغلاشقاندىن كېيىن، نەسىرىددىن ئەپەندى پەم بىلەن پىكاپقا كىرىۋېلىپ رولغا ئولتۇرۇۋالىدۇ. ئېشەك پىكاپنىڭ ئەينىكىگە تۇمشۇقىنى چاپلاپ قاتتىق ھاڭرايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ئىككى شاپىلىقىنى ئىككى قۇلىقىغا تۇتۇپ، ئېشەكنىڭ قۇلىقىنى دوراپ پۇلاڭلىتىپ قويىدۇ. ئېشەك چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ، قۇلىقىنى يوپۇرغانچە چىچاڭشىپ پىكاپقا تېپىدۇ. ئالاقزادىلىكتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپنى ئالدىغا قوزغىدىم دەپ كەينىگە قوزغاپ قالىدۇ. ئېشەك يەنە بىرنى تېپىپ ماشىنىنىڭ ئالدى ئەينىكىدىن تۆشۈك ئېچىۋېتىدۇ. تېخىمۇ ھودۇقۇپ كەتكەن نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپنى بىر قوزغاپلا ئالدىغا ھەيدەيدۇ. ئۇ، غۇيۇلداپ تېز مېڭىپ كەتكەن پىكاپنىڭ رولىنى باشقۇرالماي قورققىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىدۇ، رولنى قويۇۋېتىپ يۈزىنى تۇتۇۋالىدۇ. يەنە ئېسىگە كېلىپ رولنى تۇتىدۇ - دە، پىكاپنى خەتەرلىك دوقمۇشلاردىن چاققانلىق بىلەن ئەگىلدۈرىدۇ. پىكاپ بازاردىكى پەشتاختىلارنى ئۆرۈپ، گەزلىمە بازىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ قۇيۇندەك ئۆتۈپ كېتىدۇ. كېسىم - كېچەك، گەزلىمە سودىسى قىلىۋاتقان ئەر - ئاياللار ئېسىل دۇخاۋىلار ئىچىدە پوملاقلىشىپ ھەر تەرەپكە چۈشىدۇ.

23

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ھەر خىل دۇخاۋىغا پۈركۈنۈپ خۇددى دۇخاۋا دۆۋىسىگە ئوخشاپ قالغان پىكاپنى بىردە يولنىڭ ئۇ چېتىگە، بىردە بۇ چېتىگە ئۇسسۇپ ئۇچقاندەك مېڭىپ قاتناش تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىدۇ. ئۇ، دۇخاۋىلار توسۇۋالغان پىكاپنىڭ ئىچىدىكى قاراڭغۇلۇقتا قارا تەرگە چۆمۈلگەن ھالدا رولنى چاققانلىق بىلەن ئايلاندۇرىدۇ. توساتتىن پىكاپ قاتتىق بىر نەرسىگە ئۇسسۇپ توختايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپنىڭ ئېشەك تېپىپ تېشىۋەتكەن ئالدى تۆشۈكىدىن بېشىنى چىقىرىپ، دۇخاۋىلارنىڭ قايرىپ قورقۇمسىراپ قارايدۇ. كۆزىگە دەسلەپتە تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش ساقچىسىنىڭ ئالابالداق قوماندانلىق سۆپىسى، ئاندىن سۆپا ئۈستىدە چەكچەيگىنىدىن قېتىپ تۇرۇپ قالغان ساقچى كۆرۈنىدۇ. بۇ چاغدا چوڭ - كىچىك ماشىنىلار تۆت كوچا ئاغزىغا قالايمىقان تىقىلىپ قېلىپ قاتناش توختاپ كەتكەن، ئادەملەر توپلىشىۋالغان بولۇپ، ئۇلار قاتناش ساقچىسىنىڭ قوماندانلىق سۆپىسىغا كېلىپ ئۈسكەن دۇخاۋا توپى (نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ پىكاپى) غا ھاڭۇېقىپ قارىشىپ قالىدۇ. ئادەملەر دۇخاۋىلار ئارىسىدىن ئۆمىلەپ چىقىۋاتقان نەسىرىددىن ئەپەندىنى كۆرۈپ پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ. غەزەپتىن پۈتۈن ۋۇجۇدى تىترىگەن قاتناش ساقچىسى نەسىرىددىن ئەپەندىگە قولىنى شىلتىپ سۆزلەيدۇ:

قاتناش ساقچىسى: ھۇرمەتلىك نەسىرىددىن ئەپەندى، سىلى قىلمىغان مۇشۇ ئىش قالدىمۇ ئەمدى.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (ھەييارلىق بىلەن ھېجىيىپ گەدىنىنى تاتىلاپ) ساقچى يولداش، بۇگۈن ئېشىكىمنىڭ چۈشى بۇزۇلۇپ قاپتىكەن. توپلىشىۋالغانلار پاراقلاپ كۈلۈشىدۇ.

قاتناش ساقچىسى: ئالجىۋاتامىلا نېمە؟ ئېشەكنىڭمۇ چۈشى بۇزۇلامدۇ؟ گەپنى چاقچاققا ئايلاندۇرماي تۇز جاۋاب بەرسىلە. بۇ نەدە ئېشەك.

ساقچى ئېڭىشىپ دۇخاۋىلارغا سىنچىلاپ قارايدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (ئالاقزادە بولۇپ) ئەنە، ئېشىكىم يەنە مېنى قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى پالاقشىپ يول ياقىسىدىكى بازارغا قاچىدۇ. ئۇنىڭ ئېشىكى قۇلىقىنى يوپۇرغانچە چېپىپ كېلىدۇ - دە، قاتناش ساقچىسىنىڭ ئۈدۈلىدىن چىچاڭشىغىنىچە ئۆتۈپ كېتىدۇ. قاتناش ساقچىسى ئېشەكتىن ئۆزىنى قاچۇرىمەن دەپ دۇخاۋىلار توپىغا ئوڭدىچىلاپ ئۇچۇپ كېتىدۇ.

24

ئاۋات رەستىدىكى ھەيۋەتلىك بىناغا ئېسىلغان «نەسىرىددىن ئەپەندى كىيىم - كېچەك ھەسسىدارلىق شىركىتى» دېگەن كۆركەم ۋىۋىسكا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى پات - پات ئارقىسىغا قاراپ ئالاقزادە بولغان ئەمما چاندۇرمىغان ھالدا ئۆتكەن - كەچكەنلەر بىلەن سىپايە سالاملىشىپ بىناغا كىرىدۇ.

25

خېرىدارلار نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ سودا سارىيىدىن بەس - بەستە كىيىم - كېچەك سېتىۋالماقتا. ئۇلار ئالغان كىيىملىرىنى تىكلىمە ئەينەك ئالدىدا كىيىپ كۆرۈپ باققاچ ئۆز ئارا سۆزلىشىدۇ:

خېرىدار A: دېگەن بىلەن يەنىلا ئەپەندىمنىڭ شىركىتىنىڭ كىيىملىرى ياخشىكەن. تىكىلىشى پۇختا، سۈپەتلىك، باھاسى مۇۋاپىق، كەيسە يارىشىملىق.

خېرىدار B: پۈتۈن بازارنى ساختا مال بېسىپ كەتكەن مۇشۇ كۈنلەردە پەقەت نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ شىركىتىلا دۇكىنىغا ساختا مال سالمىدى، شۇڭا خېرىدارلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ ھەممە ئادەم ئەپەندىمنىڭ سودا سارىيىغا ئاقتى دەڭلا.

خېرىدار C: خەق دېگەن يامان. «ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ» دېگەن تەمسىلنى ئاڭلىمىغانمۇ؟ خەقنى ئالدىدىم دېگەن بىلەن سايىم ساختىغا ئوخشاش سودىسى كاساتلىشىپ، چىۋىن قورۇپ ئولتۇرىدىغان گەپ.

26

ھەر خىل كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تولغان سودا سارىيىدا سايىم ساختا خېرىدار يوق مۇگدەپ ئولتۇرغاندا نەمەت قاشاڭ ئالدىراپ كىرىپ كېلىدۇ.

نەمەت قاشاڭ: خوجايىن، نەسىرىددىن ئەپەندىدە خۇدا ئاتا قىلغان بىر ئامەت بار ئوخشايدۇ. بىزنىڭ سودا سارىيىمىزدا توپا بېسىپ سېتىلماي قالغان كىيىملەرنى خەقلەر ئۇنىڭ ماگىزىنىدىن قول - قولىغا تەگمەي ئېلىۋاتىدۇ. دولقۇن قۇچقاچ ۋەدە قىلغان چاي پۇلىنىڭ قالغىنىنى بەرمىسەڭلار قالغان مېلىڭلارنى قايتۇرۇۋېتىمەن، دەيدۇ.

سايىم ساختا كۆزىنى ئېچىپ نەمەت قاشاڭغا چەكچىيىدۇ.

سايىم ساختا: ئۇ جاۋىلداق قۇچقاچنىڭ بىزدە يەنە قانچىلىك ئېلىشى بار ئىكەن؟

نەمەت قاشاڭ: يىگىرمە مىڭ سوم.

سايىم ساختا: ئۇ پۇلنى ۋاقتىدا بېرىۋېتىپ، بىزدىن يەنە مال ئېلىشقا كۆندۈر. چاي پۇلى بۇرۇنقى ھېساب بويىچە بولىدۇ.

نەمەت قاشاڭ: دېگىنىڭىزدەك قىلىمەن، خوجايىن.

27

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ سۆھبەت زالىدا ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلگەن ھەر قايسى شىركەتلەرنىڭ دېرىكتور، سودا ۋەكالەتچىلىرى «بېيجىڭ»، «شاڭخەي»، «گۇاڭجۇ»، «شېنجېن» دېگەن خەتلەر يېزىلغان تاختىلار قويۇلغان سۆھبەت ئۈستىلىنى چۆرىدەپ ئولتۇرىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى سالاپەتلىك ئەمما ئالدىراش ھالدا كىرىپ كېلىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ھۈرمەتلىك مېھمانلار، يولدا كەلگىچە ئازراق ئىشقا تۇتۇلۇپ قېلىپ، ھەر قايسىلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇم، كەچۈرۈشكەيلا.

سۆھبەت ئۈستىلىدىكىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن سالاملىشىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى ئۇلار بىلەن قىزغىن، سەمىمىي، دوستانە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ئۆز جايىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: شىركىتىمىز بىلەن ئۇزاقتىن بۇيان سەمىمىي، دوستانە ھەمكارلىشىپ كەلگەن ھەر قايسى ئەزىز دوستلىرىمىزنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى ئاجرىتىپ يەرمەنكىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن.

28

يەنە شۇ سۆھبەت زالىدا، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تۈركىيە، روسىيە، تەيۋەن، شياڭگاڭ دېگەن خەتلەر يېزىلغان تاختىلار قويۇلۇپ بايراقچىلار قادالغان سۆھبەت ئۈستىلىنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان دۆلەتلەر ۋە رايونلارنىڭ سودا ۋەكىللىرى نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن قەدەھ كۆتۈرمەكتە.

29

«نەسىرىددىن ئەپەندى كىيىم - كېچەك ھەسسىدارلىق شىركىتى ئىچكى ئۆلكە، شەھەرلەر ۋە ھەر قايسى دۆلەت، رايونلاردىن كېلىپ يەرمەنكىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلغان دوستلارنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ» دېگەن ھەيۋەتلىك لوزۇنكا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ.

30

ئىچكى ئۆلكە، شەھەرلەر ۋە ھەر قايسى دۆلەت، رايونلاردىن كەلگەن سۆدىگەرلەر يەرمەنكىـ

گە قويۇلغان خىلمۇ خىل، رەڭگارەڭ كىيىم - كېچەكلەرنى زور قىزىقىش بىلەن كۆرمەكتە. نەسىرىددىن ئەپەندى مېھمانلارغا يول باشلاپ كىيىم - كېچەكلەرنى تونۇشتۇرماقتا.

31

ئەتلەس كۆڭلەك، دوپپا كىيگەن قىرىق كۈكۈلىلىق ئۇيغۇر قىزلار پۈتۈن زېھنى بىلەن كىيىم تىكمەكتە. نەسىرىددىن ئەپەندى مېھمانلارغا فابرىكىنى ئېكسكورسىيە قىلدۇرماقتا.

32

تولغانئاي كۆكتات بازىرىدىن ئوتياش ئېلىۋاتقاندا يوغان بىر چۈپۈرلۈق قول ئۇنىڭ ئاپئاق بىلىكىنى تۇتىدۇ. تولغانئاي چۆچۈپ قاراپ مۇدىرنىڭ بىزەڭلىك بىلەن ھىجىيىپ تۇرغان چىرايىنى كۆرىدۇ. تولغانئاي مۇدىرغا قاراپ سىرلىق كۈلۈپ قويۇپ بىلىكىنى تۇيدۇرماي ئۇنىڭ چۈپۈرلۈق قولىدىن ئاجرىتىدۇ. شەھۋەتپەرەسلىكىتىن مەستخۇش بولغان مۇدىر ئېسىگە كېلىپ كۆزىنى ئاچقاندا، يېنىدا تولغانئاينىڭ يوقلۇقىنى كۆرىدۇ. ئۇ، بازارچىلار ئارىسىغا بويۇنداپ قاراپ، كېتىۋاتقان تولغانئاينى كۆرىدۇ. شۇئان تولغانئايمۇ ئارقىسىغا قاراپ مۇدىرغا مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ قويۇپ كېتىپ قالىدۇ. مۇدىر تەشنالىق بىلەن لېۋىنى يالايدۇ.

33

نەسىرىددىن ئەپەندى سۆھبەت زالىدا شىركەت خىزمەتچىلىرىگە سۆزلىمەكتە:

نەسىرىددىن ئەپەندى: بازارلارنى ساختا مال قاپلاپ كەتكەن بۇ كۈنلەردە، بىز فابرىكىمىزدا تىكىلگەن كىيىملەرنىڭ سۈپىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ ئەلا سۈپەت ئارقىلىق بازار رىقابىتىدە پۈت دەسسەپ تۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىركىتىمىزگە ھەر قانداق سۈپەتسىز - ساختا ماللارنىڭ سىڭىپ كىرىپ ۋەيران قىلىشىدىن ئالاھىدە ھوشيار بولۇشىمىز كېرەك. ئابدۇرېھىم جالال (خىزمەتچىلەر ئارىسىدىن كېلىشكەن بىر يىگىت چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرىدۇ)، ئولتۇرۇڭ، سىز شىركىتىمىزنىڭ قابىل مال سېتىۋالغۇچىسى. شۇنىڭغا ھېزى بولۇڭكى، ناچار - ساختا مەھسۇلاتلار ئېلىمىز بازارلىرىغا خۇددى ۋابادەك يامراپلا قالماستىن، چەت ئەل بازارلىرىغىمۇ سىڭىپ كىرىپ، دۆلىتىمىز سودىسىنىڭ خەلقئارادىكى ئىناۋەت - ئابرويىغىمۇ ئېغىر داغ چۈشۈردى. شىركىتىمىز دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش بىلەن داڭ چىقىرىپ سودىسى روناق تېپىۋاتقان كارخانا. «سۈپەت - كارخانىنىڭ جېنى» دېگەن قانۇنىيەتنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز، بەلكى بۇ سۆزنى شىركەتنى روناق تاپقۇزىدىغان دەستۇر قىلىشىمىز كېرەك.

34

كېچە.

ھەشىمەتلىك ھۇجرىدا سايىم ساختا بىر نازىنىن ئايال بىلەن چىرمىشىپ ياتقاننىڭ ئۈستىگە نەمەت قاشاڭ كىرىدۇ.

نەمەت قاشاڭ: خوجايىن، چېھرىئاي كەلدى.

سايىم ساختا: باشلاپ كىر.

نەمەت قاشاڭ چىقىپ كېتىدۇ.

ئايال دومسىيىپ يوتقاندىن يېرىم يالىڭاچ ھالدا سوزۇلۇپ چىقىدۇ - دە، سايىم ساختىنىڭ بوينىغا گىرە سالىدۇ.

ئايال: ئەمدى مېنى تاشلىۋېتەمسىز؟

سايىم ساختا: (ئايالنىڭ بىلەكلىرىگە سۆيۈپ تۇرۇپ) جېنىم، ئۇنىڭ بىلەن دېيىشىدىغان مۇھىم بىر گەپ بار ئىدى.

ھۇجرىغا چىرايلىق — ياش جادىگەر قىز چېھرىئاي نازۇكەرەشمە بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. چېھرىئاينىڭ گۈزەللىكىدىن ئەس - ھوشىنى يوقاتقان سايىم ساختىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، شۆلگەيلىرى ئېقىپ، ئۇنىڭغا ئاچكۆزلۈك بىلەن قاراپلا قالىدۇ. بۇنى كۆرگەن ئايال سايىم ساختىنىڭ بېشىنى تولغاپ ئۆزىگە قارىتىپ، مەڭزىنى چىشلەپ سۆيۈۋالىدۇ. سايىم ساختا ئاغرىقتىن چۆچۈپ مەڭزىنى سىلاپ ئېسىگە كېلىدۇ. چېھرىئاي ئۇلارغا قاراپ مەسخىرە بىلەن كۈلىدۇ.

سايىم ساختا: لېۋەنكەنسىز، بولىدىكەنسىز خېنىم. دېگىنىمىز بويىچە ئىشنى پۈتتۈرسىڭىز مەن سىزنى ئوبدان رازى قىلىمەن.

سايىم ساختا ياستۇقىنىڭ ئاستىدىن بىر كاللەك پۇلنى ئېلىپ چېھرىئايغا تەڭلەيدۇ.

چېھرىئاي: (پۇلنى ئىتتىرىۋېتىپ) قانچە پۇل بۇ؟

سايىم ساختا: ئون تۈمەن.

چېھرىئاي: ئىش پۈتكەندە يەنە قانچىنى بېرىسىز؟

سايىم ساختا: ئون تۈمەن ئالسىڭىز بولار.

چېھرىئاي: ئون تۈمەن؟! جان بىلەن ئوينىشىدىغان ئىش بولسىمۇ، يەنىلا ئۆزۈمنىڭ تاماكا سودىسى ياخشىكەن.

ئۇ پەرۋا قىلمىغاندەك كەينىگە ئۆرۈلۈپ ماڭىدۇ.

سايىم ساختا: زادى قانچىنى ئالسەن؟
چېھرىئاي: ئەللىك تۆمەنگە چىدىسىڭىز ئويلاپ باقاي، - دەپ سىرلىق تەبەسسۇم بىلەن سايىم ساختىنىڭ كۆزىگە تىكىلىدۇ.
سايىم ساختا: ئىشىنى مەن دېگەندەك پۈتتۈرەلسەڭ، دېگىنىڭچە بولسۇن.
چېھرىئاي: چاتاق يوق (قولىدىن قاس چىقىرىدۇ).

35

مۇدىر كاتتا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئۆيدە - تىكلىمە ئەينەك ئالدىدا ياسىنىۋاتقاندا ئايالى قۇندۇز ئۇنىڭ كىيىم يۆتكىشىگە يارەملىشىدۇ.
مۇدىر: بۈگۈنكى چايغا جىق كاتتىلار كېلىدۇ. كەچ قالسام كېلەلمەسلىكىم مۇمكىن، ئەنسىرىمە.
قۇندۇز: ئامال بار كېلەلا.

36

تاماكا ئىسى بىلەن غۇژالاشقان كېچىلىك بەزمىخانىدا يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇلچى قىز يىلاندەك تولغىنىپ يالغۇز كىشىلىك ئۇسسۇل، قىزنىڭ ئەتراپىدا جۇپ - جۇپ مودا قىز - يىگىتلەر بىر دەم چىرمىشىپ، بىر دەم ئاجراپ ئارىلاشما تانسا - ئۇسسۇل ئوينىماقتا. يەنە بىر يېرىم يالىڭاچ قىز پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ناخشا ئېيتماقتا.
يېرىم يالىڭاچ ئىككى قىزنىڭ ئۇلپەتچىلىكىدە ئابدۇرېھىم جالال، ئۇنىڭ قارشىدىكى كىرىسلودا يەنە بىر يېرىم يالىڭاچ قىزنىڭ ئۇلپەتچىلىكىدە نەمەت قاشاڭ ئىچكىۈازلىق قىلماقتا. ئابدۇرېھىم جالال قولىدىكى لىق ھاراق تولدۇرۇلغان رومكىنى ئىككى يېنىدىكى قىزلارنىڭ لېۋىگە تەگكۈزۈپ، قىزلار ئازراق ئىچىپ بەرگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ، ئاندىن بىراقلا ئىچىۋېتىدۇ. دەلدەڭشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئوتتۇرىدا ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان قىزنىڭ يېنىغا كېلىدۇ - دە، ساغرىسىنى تولغاپ تەڭ ئۇسسۇل ئوينايدۇ. ئەتراپتىن ئىسقىرتىش، قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈلىدۇ. ئابدۇرېھىم جالالغا ئۇلپەت بولغان قىزلار بىلەن نەمەت قاشاڭ بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ كۈلۈپ قويىدۇ. ئابدۇرېھىم جالال قوينىدىن بىر تۇتام پۇل چىقىرىپ، ئاۋۋال ئۇسسۇلچى قىزنىڭ زەرلىك ئەۋرەت لاتىسىغا ئاندىن يالتىراپ تۇرغان بېغىرىدىغا قىستۇرىدۇ. ئۇسسۇلچى قىز بەدەنلىرىنى تېخىمۇ لىغىلتىپ ئۇنىڭغا تولغىما ئۇسسۇل ئويناپ بېرىدۇ. سورۇندا ئەسەبىي قىقاس - چۇقان، چاۋاك، ئىسقىرتىش تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىدۇ. نەمەت قاشاڭ ھەممىدىن بەك چاۋاك چالىدۇ.

37

كەچتە مۇدىر نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ دەرۋازىسىغا كېلىدۇ - دە، ئەتراپقا ئالاقزادىلىك بىلەن قارىۋېتىپ ئۆزىگە يات بىر خىل چاقماقلىق بىلەن دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكىدىن كىرىدۇ ۋە ئۆينىڭ قۇلۇپىغا ئاچقۇچ سالىدۇ. مۇدىرنىڭ ھەربىكەتلىرىنى دېرىزىدىن كۆرۈپ تۇرغان تولغانئاي قولىدىكى سىمسىز تېلېفونىنىڭ نومۇرىنى باسىدۇ.

38

نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ سىمسىز تېلېفونىنى قولىغا ئالىدۇ.
نەسىرىددىن ئەپەندى: ھەئە، مەن، ئاپئېقىم.
نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ بىردىنلا سىرلىق كۈلۈمسىرەيدۇ.

39

نەسىرىددىن ئەپەندى مۇدىرنىڭ ئىشكىنى ئۇرىدۇ. قۇندۇز ئىشكىنى ئېچىشىغا نەسىرىددىن ئەپەندى كۆزىنى قىسىپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەيدۇ.

40

قۇندۇز بىلەن نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كىرىسلودا شېرىن مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان كۆرۈنۈشى تولغانئاي بىلەن مۇدىر ئولتۇرغان ئۆيدىكى تېلېۋىزوردىن چىقىدۇ.
مۇدىر تېلېۋىزوردىكى كۆرۈنۈشكە دىققەت قىلماي تولغانئايىنى قۇچاقلىماق بولۇپ ئۆزىگە تارتىدۇ. شۇ چاغدا تېلېۋىزوردا نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭمۇ قۇندۇزنى ئۆزىگە تارتىپ باغرىغا بېسىۋاتقانلىقى كۆرۈنىدۇ.
تولغانئاي: قاراڭ، مۇدىر. تېلېۋىزورغا بىر قارىۋېتىپ ئاندىن نېمە قىلسىڭىز مەيلى.
مۇدىر تېلېۋىزورغا قاراپلا ۋارقىرىۋېتىدۇ، كۆزى چەكچىيىپ، ئاغزى كامارەك ئېچىلىپ قالىدۇ.
نەسىرىددىن ئەپەندى ھاڭقېتىپ قاراپ قالغان مۇدىرغا پات - پات قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، قۇچىقىدىكى توختىماي يۇلقىنىپ بوشىنىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان قۇندۇزنى قەستەن كۆز - كۆز قىلىپ سۆيگەنچە تېلېۋىزور ئېكرانىدىن سوزۇلۇپ چىقىپ مۇدىر بىلەن تولغانئاينىڭ ئالدىغا چۈشىدۇ. قۇندۇز نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ قۇچىقىدىن بوشىنىپ چىقىپلا ئەتراپقا ھاڭقېتىپ قاراپ ئۆزىنىڭ باشقا بىر ئۆيگە كېلىپ قالغانلىقىنى، ئۇ يەردە ئېرى بىلەن تولغانئاينىڭ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، يۈزىنى تۇتۇپ يىغلىغانچە يۈگۈرۈپ

چىقىپ كېتىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى قېتىپ قالغىنىدىن ئۆزىنى يوقاتقان مۇدىرنىڭ قېشىغا سۈرلۈك ئەلپازدا قەدەمنۇ قەدەم قىستاپ كېلىدۇ - دە، تېخى يېڭىلا يۇلۇۋېلىنغان يوغان بىر باش سەۋزىنى چىقىرىپ كۆكى بىلەنلا ئۇنىڭ ئاغزىغا كەپلەپ تىقىۋېتىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: خەقنىڭ خوتۇنىغا ساقال تاشلىۋىدىگىز، خەقنۇ خوتۇنىگىزنى كۆزىڭىزگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆيسە قانداق بولىدىكەن، ئەمدىغۇ بىلگەنسىز؟!

مۇدىر ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنى كاچاتلاۋاتقاندا، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ ئەسەبىيلەشكەن قۇندۇز كالتەك كۆتۈرۈپ كىرىپ مۇدىرغا ئېتىلىدۇ. مۇدىر ئاغزىدىكى سەۋزىنىنمۇ ئالماستىن، مىڭ تەستە ئىشكىنى تېپىپ قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ. قۇندۇز كالتەكنى شىلتىغان پېتى كەينىدىن قوغلايدۇ.

قۇندۇز: (سىرتتىن ئاۋاز) توختا، ھۆ رەسۋا، مۇناپىق.

نەسىرىددىن ئەپەندى تولغانئاينىڭ باغرىغا باسىدۇ.

41

نەسىرىددىن ئەپەندى داڭلىق مارکىلار چاپلانغان ھەر خىل سۈپەتسىز - ناچار كىيىم - كېچەكلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ خەلققە تېلېۋىزىيە نۇتقى سۆزلىمەكتە:

نەسىرىددىن ئەپەندى: ھۆرمەتلىك خېرىدارلار، مال كىرگۈزۈشتىكى تۇرلۈك كەسىپي ھالقىلار چىقىپ تۇتۇلمىغان سەۋەبلىك نۇرغۇن سۈپەتسىز - ساختا كىيىم - كېچەكلەر شىركىتىمىزنىڭ ھەر قايسى شەھەر - بازارلاردىكى سودا ساراي، ماگىزىنلىرى ئارقىلىق كەڭ خېرىدارلار ئارىسىغا تارقاپ كەتكەن. بۇ كەچۈرگۈسىز جىنايىتىم ئۈچۈن خېرىدارلاردىن تۆۋەنچىلىك بىلەن ئەپۇ سورايمەن. مەيلى قايسى شەھەر - بازار، دۆلەتتە بولسۇن شىركىتىمىزدىن بۇنداق ساختا ماركىلىق سۈپەتسىز - ناچار كىيىم - كېچەكلەرنى سېتىۋالغان خېرىدارلار بۇ كىيىملەرنى دەرھال شۇ يەردىكى سودا ساراي - ماگىزىنلىرىمغا ئەكىلىپ قايتۇرۇپ، پۇلىنى ئېلىۋالسۇن. مەن شىركىتىم نامىدىن شۇنى بايانات قىلىمەنكى، شۇ كىيىملەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن سودا ساراييمىزغا كەلگەن خېرىدارلارنىڭ بارغان - كەلگەن كىرا پۇلى ھەتتا زايا بولغان ۋاقتىغا ھەق ھېسابلاپ، كىيىمنىڭ پۇلىغا قوشۇپ تولۇقىنى بىلەن قايتۇرۇپ بېرىلىدۇ.

تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەر تەنتەنە قىلىدۇ.

42

ئالمۇتا خەلقى نەسىرىددىن ئەپەندىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ.

43

نەسىرىددىن ئەپەندى تاشكەنت شەھىرىدە بىر دۆۋە ساختا - ناچار كىيىمگە ئۆز قولى بىلەن ئوت ياقىدۇ. ئۆزبېكلەر قىزغىن تەنتەنە - باراكاللا سادالىرى ئىچىدە ئۇنىڭغا تون كەيدۈرىدۇ.

44

بېشكەك شەھەر ئاھالىسىگە ۋەكالىتەن بىر مويسىپىت قىرغىز ئاقساقال نەسىرىددىن ئەپەندىنى ئارغىماقتا مىندۈرىدۇ.

45

نەسىرىددىن ئەپەندى ئۆز سودا سارىيىدا روس خېرىدارلار ئەكەلگەن ساختا كىيىملەرگە پۇل قايتۇرماقتا.

46

نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشخانىسىدا خۇش خۇيلۇق بىلەن بىر تال چەكنى خىجىلچىلىقتىن يەرگە كىرىپ كېتەي دەپ ئولتۇرغان ئابدۇرېھىم جالالغا تەڭلەيدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: سايىم ساختا سىزگە 550 مىڭ سوم پارا بېرىپ، شىركىتىمىزگە 3 مىليون سوم زىيان سالدى. سودا - سېتىقنىڭ تىلىنى بىلمىدىغان سىزدەك پىشقان كەسىپ ئەھلى ئىقلىمدا كەم تېپىلىدۇ. ئازمايدىغان ئادەم يوق. بەندە دېگەن ئازغۇچىدۇر. سىزمۇ، مەنمۇ شۇنداق. ئۆتكەنگە سالاۋات. مەن سىزنى ئەپۇ قىلدىم. ئىشىكىزنى خاتىرجەم ئىشلەۋېرىڭ. سايىم ساختا سىزگە 550 مىڭ سوم بەرگەن بولسا، مانا مەن سىزگە بىر مىليون بېرىپ ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىمەن. قانچىلىك پۇل لازىم بولسا مېنى ئۆز ئاكىڭىز ئورنىدا كۆرۈپ تارتىنماي دەۋېرىڭ. بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ: «پۇل تېپىلىدۇ، ئادەم تېپىلمايدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىنى ئۇنتۇپ قالمىغىنىمىز تۈزۈك.

ئابدۇرېھىم جالال: (خىجىللىقتىن ھۆكۈرەپ يىغلاپ) مېنى يەتتە كېچە - كۈندۈز تورۇسقا ئېسىپ قويۇپ يىلان قامچىدا ئۇرسىلا ياكى ئاتقا سۆرۈتۈپ ئۆلتۈرسىلىمۇ قىلمىشىمغا بېرىلگەن ھەق جازا، دەپ كۆزۈمدىن بىر تامچە ياش چىقمىغان بولاتتى. مېنى بۇنداق ۋىجدان ئازابى بىلەن جازالىغۇچە بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتسىلە بولماسمىدى.

47

كەچتە نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشتىن يېنىپ، ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى چېكىدۇ. ئىشىك ئېچىلىشىغىلا ئۇ ئالدىغا چىققان چېھرىئاينى تولغانئاي دەپ ئويلاپ قۇچاقلايدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: جېنىم تولغانئاي، بۇگۈن ساڭا قانداق خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، بىلەمسەن؟

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە نەسىرىددىن ئەپەندى ئۆزى قۇچاقلاپ تۇرغان ئايالنىڭ ئارقىسىدا كۈلۈمسىرەپ تۇرغان تولغانئاينى كۆرۈپ توك تېپىۋەتكەندەك قاراپلا داڭقېتىپ قالىدۇ. چېھرىئاي قاقاقلاپ كۈلگىنىچە غىلجىڭلاپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ قۇچىقىدىن چىقىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ھەم زوقلىنىش، ھەم ھەيرانلىق ئىچىدە بىردە تولغانئايغا، بىردە نازۇ كەرەشمە بىلەن كۈلۈپ تۇرغان چېھرىئايغا قارايدۇ. تولغانئاي سەل خىجىل بولغان ھەم ئۇيالغان ھالدا نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ.

تولغانئاي: سىڭلىمىز چېھرىئاينى تونۇشتۇرۇپ قوياي. ئۆزى چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىنىڭ ئىنگلىز تىلى كەسپى بىلەن سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇزىكا كەسپىنى پۈتتۈرۈپتىكەن. بىز نەچچە ۋاقىتتىن نۇزۇكئايغا ئىزدەپ يۈرگەن ئائىلە ئوقۇتقۇچىلىقىغا بۇ قىز بەكمۇ ماس كېلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئائىلىمىزگە ھەم ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى، ھەم مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى تەكلىپ قىلىش ئارزۇيىمىز مۇشۇ قىز بىلەن بىراقلا ھەل بولىدىكەن.

نۇزۇكئاي يۈگۈرۈپ كېلىپ قولىدىكى ئىنگلىز تىلى ئېلىپبەسىنى دادىسىغا كۆرسىتىدۇ.

نۇزۇكئاي: دادا، قاياڭ، بۇ ئاچاش ماڭا كىتاب بەدى.

نەسىرىددىن ئەپەندى نۇزۇكئايغا مەستلىكى كېلىپ باغرىغا بېسىپ سۆيىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بۇ ئاچاش ھازىردىن باشلاپ سىزگە ئىنگلىز تىلى ۋە مۇزىكىدىن دەرس بېرىدىغان مۇئەللىمىڭىز بولىدۇ. سىز مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، دېگىنىنى قىلسىڭىز كەلگۈسىدە ئوبدان ئادەم بولىسىز.

نۇزۇكئاي: شۇ چاغدا تېژ چوڭ بويامدىم، دادا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ھەئە قىزىم، تېز چوڭ بولىسىز.

نۇزۇكئاي: مەن چوڭ بولشامچۇ، ئامىيكىدا ئوقۇپ ئالىم بويۇپ ئايغا چىقىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئايغا چىقسىڭىز قايتىپ چۈشەمسىز؟

نۇزۇكئاي: ئۇزاق تۇيماي قايتىپ چۈشىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئايدىن نېمە ئېلىپ چۈشىسىز؟

نۇزۇكئاي: ئاڭلىشام، ئايدىكى ئاداشنىڭ دادىشى كۈن، ئانىشى ئايكەن. مەن ئۇ ئاداشقا دەپ، كۈن داداش بىلەن ئاي ئاپاشنى بىژ بىلەن تۇيۇشقا ئېلىپ كىيىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: نېمىشقا؟

نۇزۇكئاي: مەن قاياڭغۇدىن بەك قويقىمەن. بىژنىڭ مەھەللىدە كېچە بوممىشىكەن دەيمەن.

ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ.

48

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر مېھمانخانىسىدا تاماق شىرەسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ غىزا يېمەكتە.

چېھرىئاي نۇزۇكئايغا تولىمۇ كۆيۈمچانلىق بىلەن تاماق يېگۈزمەكتە. نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي بىر - بىرىگە قاراپ رازىمەنلىك كۆز ئۇرۇشتۇرىدۇ.

نۇزۇكئاي: مەن' مۇئەللىمگە بەك ئامياق. كېچىدە يالغۇژ ئۇخياپ بەك قويقىدىكەنمەن. شىلە بىللە ئۇخيىغاندىكىن قويقمايشىلە. مەن ئەمدى مۇئەللىم بىلەن ياتىمەن، ماقۇلما دادا، ئاپا.

نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي چېھرىئاينىڭ ئالدىدا ئوڭايسىزلىنىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: قىزىم، مۇئەللىمىڭىز- مۇ ئۆز ھۇجرىسىدا ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىم ئۇخلايدۇ. مۇئەللىمىڭىز كەچتە ئۆيىگە قايتىپ بارمىسا، ئاتا - ئانىسى ئەنسىرەپ قالمامدۇ.

تولغانئاي: چېھرىئاي مۇئەللىمنىڭ ئۆيى بۇ شەھەردە ئەمەسكەن. ئىجارە ئالغان بىر ئېغىز كونا ئۆيدە تۇرۇۋېتىپتۇ. ھازىرغىچە تېخى خىزمەت تاپالماي بەك قىينىلىپتۇ. بالىنىڭ ئارزۇسىغا ھۇرمەت قىلساق، چېھرىئايغىمۇ، قىزىمىزغىمۇ، بىزگىمۇ ئاسان بولغۇدەك. ئۆيلىرىمىز كەڭتاشا بولغاندىكىن، چېھرىئاي مۇشۇ يەردىلا تۇرسۇنمىكىن، دەيمەن. بەزىدە سىلى سەپەرگە چىقىپ كەتكەندە ئۆيدە يالغۇزلۇق تارتىپ قالىدىكەنمەن. بىكار ئولتۇرغۇچە مەنمۇ ئىنگلىزچە ئۆگىنىپ قويايمىكىن، دەيمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (ھاياجانلىنىپ) ناھايىتى ئوبدان ئويلاپسەن، خوتۇن. بۇ قىزنىڭ كەلگىنى بەك بەلەن ئىش بوپتۇ. سىڭلىم، ھەرگىز قورۇنماڭ، بۇ ئۆيمۇ سىزنىڭ ئۆز ئۆيىڭىزدەك. ئايالىم بىلەن قىزىملا سىزنىڭ ئوقۇغۇچىڭىز

بولۇپ قالماستىن، كىشتىن بوشىغان چاغلىرىمدا مەنمۇ سىزدىن كىنگلىز تىلىدىن دەرس ئالىمەن. ھەپتىدىن كاتتا كىش بولدى، سىزنى خۇدايىم يەتكۈزدى بىزگە.

چېھرىئاي: مەنمۇ بەك خۇشال بولدۇم. ھەر قايسىلىرىڭلار ئاتىدارچىلىقى بىلەن خىزمەت، ياتاق، تامىقىمۇ بىراقلا ھەل بولدى. قاراپ باقسام، بۇ ئۆيگە ئاش - تاماق كېتىدىغان، كىر - قات يۇيىدىغان ئۆي خىزمەتچىسىدىن بىرسى بولمىسا بولمىغۇدەك. بولدى، ئاشۇ كىشىلارنىمۇ ئۆزۈملا قىلاي.

ئەسىرىددىن ئەپەندى: سىز بۇنداق قارا خىزمەتكە زادىلا كېتىمسىز، سىڭلىم.

تولغانئاي: ھەر قانچە بولسىمۇ سىزدەك ئالىي مەلۇماتلىق قىزنى ئۆي خىزمىتىگە سالغىلى بولامدۇ. ئادەمنى ئۇنداق خىجىل قىلمايلا.

شۇ ئەسنادا مېھمانخانىغا ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېشكى كىرىدۇ.

ئەسىرىددىن ئەپەندى: نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ ئۆيدە مېھمان تۇرسا، شۇنداقمۇ سەت كىش قىلغان بارمۇ؟

ئېشەك بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، چېھرىئاينىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى پۇرايدۇ. چېھرىئاي قورقۇنىدىن شۇمشىيىپ كېتىدۇ.

چېھرىئاي: بۇ... بۇ... قانداق ئېشەك؟

ئەسىرىددىن ئەپەندى: (دۈدۈقلاپ) بۇ... بۇ، سەن مەيلىگە قويۇۋەتكەندىن بۇيان بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ.

ئېشەك چېھرىئاينىڭ يېڭى مودىلىكى كۆڭلىكىنى چىشلەپ تارتىشىغا كۆڭلىكى يىرتىلىپ، كۆكسى ئېچىلىپ قالىدۇ. يىرىم يالىڭاچلانغان چېھرىئاي يۈزىنى چاڭگاللىغىنىچە چىرقىراپ كېتىدۇ.

49

كېچىدە - ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ چىڭ باغلانغان ئېشىكى چاپچىپ، يەر تاتىلىماقتا.

50

چېھرىئاي ئەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ مېھمانخانىسىدا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ھېرىلىپ رويال چېلىپ ناخشا ئېيتماقتا. ئەسىرىددىن ئەپەندى، تولغانئاي، نۇزۇكئايلار ئىشتىياق بىلەن تىڭشىماقتا.

51

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئەسىرىددىن ئەپەندى مېھمانخانىسىدا دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ، چېھرىئاي يىلاندەك تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ. تولغانئاي بىلەن نۇزۇكئاي ئۇسسۇلغا تەڭكەش قىلىپ چاۋاك چېلىپ بېرىدۇ. ئەسىرىددىن ئەپەندى ناخشا ئېيتىۋېتىپ ئىختىيارسىز كۆزى چېھرىئاينىڭ تىك كۆتۈرۈلگەن كۆكسى، ئەۋرىشىمدەك بېلى، چىرايلىق ساغرىسىغا چۈشۈپ قالىدۇ، ئەمما چاندۇرماستىن ناخشىسىنى ئېيتىپ، دۇتىرىنى چېلىۋېرىدۇ. تۇيۇقسىز چېھرىئاي بىلەن ئىككىسىنىڭ كۆزى ئۇچرىشىپ قېلىپ چېھرىئاي ئۇنىڭغا مەنىلىك كۆز تاشلىشىغا دېرىزە، تۇۋىدە ئېشەك قاتتىق ھاڭرايدۇ.

چېھرىئاي: ماڭا ئەجەبمۇ ئۆچ بولدى بۇ ئېشەك. ئۇنى كۆرسەملا قورقۇپ جان - پېنىم چىقىپ كېتىدۇ. نېمانداق پەيلى يامان ئېشەك بۇ.

تولغانئاي: ھېچقىسى يوق، سىڭلىم. نېمانچە تىترەپ كەتتىڭىز، قورقمالا. بۇ ئېشەكنىڭ يات ئادەمنى كۆرسە بىر ئاز يەكلەيدىغان خۇيى بار.

52

ئەسىرىددىن ئەپەندى ئۆيدىن چىقىپ، ئېشىكنى زەنجىر بىلەن ئوقۇرغا باغلايدۇ - دە، قامچا بىلەن باش - كۆزىگە قاتتىق ئۇرۇپ كېتىدۇ. ئېشەك كۆزىدىن تارام - تارام ياش ئاققۇزۇپ جىممىدە تۇرىدۇ. ئەسىرىددىن ئەپەندى ئېشەكنى تازا ئۇرۇۋېتىپ بىردىنلا توختاپ قالىدۇ - دە، قامچا ئاستا قولىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ، ئاخىرى ئۇ چىدىمايى ئېشەكنىڭ بوينىدىن قۇچاقلايدۇ.

ئەسىرىددىن ئەپەندى: ئوبدان ئېشىكىم، مېنى كەچۈرگىن. لېكىنزە مۇشۇ ئاي - مۇشۇ كۈنلەردە بەك خاپا قىلمۇاتسەن.

53

شۇ كېچىسى چېھرىئاي نۇزۇكئاينىڭ ھۇجرىسىدا ئۇنى قۇچىقىغا ئېلىپ يېتىپ ئىنگلىز تىلى ئۆگەتمەكتە.

54

شۇ چاغدا نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئايمۇ ھۆجرىسىدا يېتىپ پاراڭلاشماقتا:

تولغانئاي: ئۇ دېگەن مېڭنى قىلسا ئېشەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنچە يىل بىرگە ئىشلەپ جېنىمىزغا كۆپ ئەسقاتقان. ئۇنچىۋالا قىلىپ كەتمىسلىمۇ بولاتتى.

نەسىرىددىن ئەپەندى: يېقىندىن بۇيان شۇنچە يىلدىن بېرى چىقارمىغان غەلىتە قىلىقنى چىقىرىپ ئادەمنى ئوسال قىلغىلى تۇردى. نېمە دېسەم مۇلايىملىق بىلەن ئاڭلايدىغان بۇ ئېشەكنىڭ بىردىنلا مۇشۇنداق پەيلى بۇزۇلسا نېمە دېگۈلۈك. قايسى كۈنى مېنى كوچىدا قوغلاپ يۈرۈپ ئەجەبمۇ رەسۋا قىلدى. نەسىرىددىن ئەپەندىنى ئېشىكى قوغلاپ يۈرگۈدەك، دېگەن لەتىپە جاھانغا تارىلىپ، دوست - دۇشمەننىڭ ئالدىدا مېنى قاتتىق نومۇسقا قويدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئۈيگە كەلگەن مېھمانغىمۇ بۇنداق قىلىۋاتسا. زادى قېرىغاندا ئالجىدى بۇ ئېشەك. كۈچىدىن قالغان ئېشەكنى سېتىۋېتەي دېسە تېخى.

تولغانئاي نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالىدۇ.

تولغانئاي: ئۇنداق دېمىسىلە. كۈچى بار چاغدا سالمىغان ئىشىمىز قالمىدى. ئەمدى قېرىغاندا تاشلىۋەتسىلە، خەق ئاڭلىسا سەت تۇرىدۇ. سىلىنى كۆرۈپ باقمىغان ئادەملەر ئاتلىرىنى ئاڭلىسىلا مۇشۇ ئېشەكلىرى بىلەن بىرگە كۆز ئالدىغا كېلىدىلا. بۇنداق ئەقىللىق ئېشەكتىن بىرسى تېخى دۇنياغا تۆرەلمىدى. بەزىدە ئۇ سىلى - بىزدىن ئەقىللىق.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئۇنىڭ ئەقلىغىغۇ ئەزەلدىن قايىلمەن. لېكىن كوچىدا مېنى، ئۆيدە مېھمانىنى قوغلاپ ئاخىر ئۆزىنىڭ ئېشەكلىكىنى قىلسا، قېنى ئۇنىڭ سەن ماختىغان ئەقلى.

تولغانئاي: بۇ جاڭجۇانىڭ ئۆزلىرىنى قوغلاپ يۈرگىنىنى تېخىچە چۈشەنمىدىلىمۇ؟ بەلكى ئۇ، ئەمدى مېنى تاشلاپ مۇشۇ سەت خىراپ چاپىدىغان تۆمۈر ئېشەككە مىنەمدىغان، يېڭى دوستىنى تاپقاندا، كونىسىنى تاشلىغىنىڭمۇ بۇ، دەپ دەر غەزەپكە كەلگىنىدۇ، ھەقاچان.

ھەر ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بۇنى مەندىن كۆرسە قانداق بولغىنى. بۇگۈنكى يۇكسەك دەرىجىدە زامانىۋىلاشقان مەدەنىيەتلىك دۇنيادا، مەندەك خەلقئارالىق كارخانچى يەنە ئېشەك مىنىپ يۈرسەم قاملىشامدۇ.

تولغانئاي: ياۋروپا - ئامېرىكىلىقلار شۇنچە زامانىۋىلاشقان، ھەتتا ئاي شارىدا پەرۋاز قىلىۋاتقان ئەڭ مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر تۇرۇپ، ئۇلار ئات بىلەن قىلىچنى تاشلىغىنى يوق. سىز ھەر قانچە خەلقئارالىق كاتتا كارخانچى بولۇپ كەتسىڭىزمۇ، ئۆز زامانىسىدا دۇنيانى ئېشەكلىك كېزىپ تاراتقان نەسىرىددىن ئەپەندى دېگەن ئۇلۇغ شۆھرىتىڭىز ئالدىدا ئۇ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. بىز يېڭىسىنى تاپقاندا كونىسىدىن ۋاز كەچسەك، ئۆزىمىزگە ئاسىيلىق قىلغان بولىمىز.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئادەملەر مېنى دانىشمەن دېيىشىدۇ، ئەمما ئەقلى كامىل ئۇستازىمنىڭ خوتۇنۇم ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ، بۇ خەق، - دەپ تولغانئايىنى ئامراقلىق بىلەن باغرىغا بېسىپ ئەركىلىتىدۇ - دە، - بۇرۇن يات ئادەمگە بۇنچىۋالا قىلمايتتى بۇ ئېشەك، چېھرىئايغا نېمانچە ئۆچلۈك قىلىدىغاندۇ؟ پىكاپقىغۇ ئورنىمنى تارتىۋالدى دەپ ئۆچلۈك قىلسۇن، چېھرىئاي ئۇنىڭغا نېمە يامانلىق قىلغان، - دەيدۇ تولغانئايغا.

تولغانئاي: ئۇ دېگەن ئەقىللىق ئېشەك. سىلى بىلەن مەن بىلمەيدىغان نى -نى سىر - ئەسنالارنى بىلىشى مۇمكىن. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ بىزگە كۆيۈنىدىغان سادىق جانىۋارلىقىنى ئۇنتۇپ قالمايلى، - دەيدۇ مەنىلىك قىلىپ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: زادى ئۇنىڭ ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى قوغلىغىنى قانداق گەپ ئۆزى. بۇ رەسمىي ئالجىغانلىق بولماي نېمە؟ ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئەل - جامائەتنىڭ ئالدىدا ئەمدى مەن، نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېشىكى ئۆيىگە كەلگەن مېھمانىنى قوغلاپتۇ، دېگەن ئىزا - ئاھانەتنى كۆتۈرۈپ يۈرەمدىم.

تولغانئاي: ئېشەك ئالجىغان بولسا، سىلىمۇ ئالجىماي، ئېشەكنىمۇ، مېھمانىنىمۇ رەنجىتمەيدىغان چارىدىن بىرنى تاپمامدىلا؟

نەسىرىددىن ئەپەندى يوتقاندىن يېرىم سۇغۇرۇلۇپ ئولتۇرغىنىچە ساقلىنىنى تۇتاملاپ خىيالغا چۆكىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە يولدىن ئۆتكەن ئادەملەر نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا ئولىشىپ تاماشا كۆرگەچ كۈلۈشمەكتە. تۆت مەدىكار ئېشەكنى كۆتۈرۈپ شوتا بىلەن ئۆگزىگە ئېلىپ چىقماقتا. نەسىرىددىن ئەپەندى ئۆگزىدە تۇرۇپ ئېشەكنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتىپ مەدىكارلارغا مەدەت بەرمەكتە. تاماشىچىلار ئارىسىغا قىستىلىپ كىرگەن بىر مويسىپىت ئادەم بېشىنى چايقىغان ھالدا گەپ قىلىدۇ:

مويسىپىت: ئەپەندىم، نېمە ئىش بۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: مېھمانلار ئۆگزىدە قوغۇن يېگەنىدى، شاپاق دۆۋىلىشىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېشىكىم قېرىغانچە توڭغاق بوپكېتىۋاتىدۇ. ئۆگزىدە ئاپتاپقا قاقلانغاچ شاپاققا تويۇۋالسۇن، دەۋاتىمەن.

مويسىپىت: ئالجىپتىلا ئەپەندىم. ئېشەكنى ئۆگزىگە ئېلىپ چىققاندىن كۆرە شاپاقنى يەرگە تاشلاپ بەرگەنلىرى ئوڭ تۇرسا. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆگزىگە چۈشكەن خۇدانىڭ ئاپتىپى يەرگىمۇ چۈشىدۇ ئەمەسمۇ؟!

نەسىرىددىن ئەپەندى: مەن ئەمەس ئۆزلىرى ئالجىپتىلا، تەقسىر. چۈنكى سىلى ئېشىكىمنىڭ ئۆگزىدە شاپاق يېسە ھۇزۇرلىنىدىغان ئادىتىنى چۈشەنمەيدىلا. يالغان بولسا ئۆگزىگە ئېشەك باغلىغاندا كۆرەرلا.

دەرۋازا ئالدىغا ئولىشىۋالغان ئادەملەر پاراقلاپ كۈلۈشىدۇ.

56

چېھرىئاي نۇزۇكئاينى قۇچىقىدا ئولتۇرغۇزۇپ رويال چېلىشنى ئۆگەتمەكتە.

ئېشەك پۇتى بىلەن ئۆگزىنى تاتىلاپ، تېپىپ قاتتىق ھاڭرايدۇ. چېھرىئاي كەيپسىزلىنىپ ئۆگزىگە قارايدۇ.

57

نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشخانىسىدا ھۈججەتلەرگە قول قويۇۋېتىپ بىردىنلا توختاپ قالىدۇ. قۇلىقىغا چېھرىئاينىڭ ۋىلىقلاپ كۈلگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ، شەھلا كۆزلىرى ئۆزىگە مەنىلىك تىكىلگەن، قۇچاقلىۋالغان كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ خىيالىي لەززەت بىلەن بىھوشلىنىدۇ. بىردىنلا چۆچۈپ ئويغانغاندەك كۆزىنى ئېچىپ: «توۋا» دەپ ياقىسىنى تۇتىدۇ.

58

شۇ سائەتتە چېھرىئاي تولغانئاي بىلەن نۇزۇكئايغا ئىنگلىز تىلى ئۆگەتمەكتە. تولغانئاي پۈتۈن زېھنى بىلەن دەرس ئاڭلىماقتا.

59

ئۆي تۈزەيدىغان ئىككى ئەر بىلەن بىر ئايال نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ مېھمانخانىسىدىكى جاھازىلارنى ئۇياق - بۇياققا يۆتكىمەكتە، چېھرىئاي ئۇلارغا: رويالنى ئاۋۇ تەرەپكە قويۇڭلار، دىۋاننى مۇنداق تىزىڭلار... - دەپ ئىش بۇيرۇماقتا.

تولغانئاي نۇزۇكئاينى تۇتۇپ بىر تەرەپتە ھاڭۋېقىپ تۇرىدۇ. ئۇ نەچچە قېتىم گەپ قىلماق بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللىشىگە چېھرىئاي ئالدىغا ئۆتۈپ سۆزلەيدۇ:

چېھرىئاي: تولغانئاي ھەدە، ئۆيدە ھەممە نەرسە بولغان بىلەن ئۇنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇپ جاي - جايىغا تىزمىسا، ياخشى رەختتە ياراشمىغان كىيىم كىيىپ قالغاندەك بىر ئىش بولىدۇ. بۇنداق قىممەت باھالىق ئېسىل جاھازىلار ئۆز ئورنىغا قويۇلماي ئۆي غورىگىل چىراي بولۇپ قاپتىكەن، ئەمدى قارىڭا، بارغانچە ئېچىلىۋاتىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى كىرىپ ئۆيلەرنىڭ باشقىچە بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەم خۇشاللىق، ھەم ھەيرانلىق ئىچىدە ئاغزىنى ئېچىپلا قالىدۇ.

تولغانئاي: ئەپەندىم، ئىشتىن بالدۇرلا يېنىپتىلىغۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: بۇگۈن ئىشىم بالدۇرلا تۈگىگەنىدى، سىلەر بىلەن بىرگە چېھرىئايدىن ئىنگلىزچە دەرس ئالاي دەپ كەلدىم. ئۆينى باشقىچە ياسىۋېتىپسىلەرغۇ.

چېھرىئاي: ئۆيدىكى جاھازىلار ئېسىل بولغان بىلەن جايىغا قويماپتىكەنسىلەر، گۈل - گۈلىگە كەلتۈرۈپ قايتا تۈزەۋاتىمەن. تولغانئاي ھەدەمگە تازا ياقمايۋاتىدۇ. ئەمما ئەپەندىمگە يارايدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە تۈزەۋەردىم. قانداق، قىلغانلىرىم بوپتىمۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: سىز قىلغان ئىش يارىمامدىغان، سىڭلىم. قانداق دېدىم، خوتۇن.

تولغانئاي نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ كۈلۈپ قويىدۇ.

تولغانئاي: بالدۇر كېلىدىغانلىقلىرىنى بىلمەي بۇ ئىشلارغا قارىشىمەن، دەپ تاماق قىلماپتىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئالدىراش يوق، خوتۇن. تاماق يەيدىغانغا تېخى خېلى ۋاقىت بار. ئەمدى ئەتسەڭمۇ ئۈلگۈرىسەن.

تولغانئاي: كۆڭۈللىرى قانداق تاماق تارتىدۇ؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: پولۇغا ئامراقلىقىمنى بىلىسەنغۇ. بۇگۈن تازا ئوخشىتىپ بىر پولۇ دۈملىگىنە. ساقال - بۇرۇتۇم چىلىشىپ، قۇلاق مىدىرلىغۇدەك يەي.

تولغانئاي: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى پولۇ يېمىگەندەك گەپ قىلىدىلىغۇ. بۇرۇن ئەتكەنلىرىم ئوخشىماپتىكەنما؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئەتكىنىڭمۇ ئوخشىغان، بۇگۈن تېخىمۇ بەك ئوخشاپ كەتسۇن دەيمىنا.

تولغانئاي: ماقۇل ئەمەسە، مەن تاماققا تەمشىلەي.

چېھرىئاي: توختاڭ ھەدە، ئاشنى بۇگۈن ئۆزۈم ئېتەي. راستىنى ئېيتسام، سىز پولۇنى مەندەك ئوخشىتالمايدىكەنسىز، بۇگۈن ئېتىپ باقاي، بىر تېتىپ بېقىڭلار.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىپ) قارشى ئالىمىز، قىزغىن قارشى ئالىمىز. مېھمانىمىزنىڭ غېرىبخانىمىزنى ياتكۆرمەي، ئۆزىنى خۇددى ئۆز ئۆيىدىكىدەك ئەركىن - ئازادە ھېس قىلىپ، تۆشۈكنى قولغا ئالماقچى بولغىنى بىز ئۈچۈن بەكمۇ خاسىيەتلىك ئىش، قانداق دېدىم، خوتۇن.

تولغانئاي: چېھرىئاي ئەتىگەندىن بۇيان ئۆي تۆزەيمەن، دەپ ھېرىپ - ئاچتى. شۇنداقتىمۇ كۆڭلىمىزنى ئاياپ يەنە تاماقنى مەن ئېتەي دېسە، خىجىل بولماستىن ماقۇل دەيدىلىغۇ.

چېھرىئاي: ھەرگىز ئۇنداق ئويلىماڭ، تولغانئاي ھەدە. بۇنچىلىك ئىشقىمۇ چارچامدىم. ئەمىسە مەن تاماق ئەتكىلى كىرىپ كەتتىم - ھە.

تولغانئاي: مېنىڭ تۆشۈكلىرىمنى تونۇپ بولغۇچە ئاۋارە بوپقالمىسىز، سىكلىم. تاماقنى كېيىنچە ئېتەرسىز، ھازىرچە مەن ئېتىۋېرەي.

چېھرىئاي: ئۆيىڭىزنىڭ تۆشۈك - تۆرلىرىنى مەن ئاللىقاچان بىلىپ بولغان، غەم قىلماڭ.

چېھرىئاي مېھمانخانىدىن چىقىپ كېتىدۇ. تولغانئايمۇ ماڭماقچى بولغاندا نەسىرىددىن ئەپەندى توسۇپ قويىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بولدى، خوتۇن. تەييار خىزمىتىڭنى قىلاي دېسە، نېمانچە قىلىسەن.

تولغانئاي گەپ قىلغۇچە، نەسىرىددىن ئەپەندى چاققانلىق بىلەن ئۇنى قۇچاقلاپ ئاغزىغا سۆيىدۇ.

چېھرىئاي گەپ قىلغانچە مېھمانخانىغا كىرىدۇ:

چېھرىئاي: تولغانئاي ھەدە، بايا تىن بېرى يۆتكىگەن جاھازىلار توپا بولۇپ كېتىپتۇ. بىكار تۇرغۇچە سۈرتكەچ تۇرۇڭ بولمىسا.

نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي ئوڭايسىزلىنىپ دەرھال بىر - بىرىدىن ئاجرايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى خىجىللىقتىن گەدىنىنى قاشلايدۇ.

60

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىدىكىلەر ئىشتىھا بىلەن پولۇ يېمەكتە.

نەسىرىددىن ئەپەندى: چېھرىئاي سىكلىمىز تۇرقىدىن قارىسا كىتاب ئوقۇش، ئۆزىنى ياساشتىن باشقىنى بىلمەيدىغاندەك تۇرغان ىلەن، تاماققا قالتىس ئۇستىكەن. ئۆي ھېزەلسىرىمۇ ئادەمنى ھەك سۆيۈندۈرىدۇ. خوتۇن، سەن چېھرىئايدىن ئىنگلىز تىلىنىلا ئۆگىنىپ قالماي ئۆي تۇتۇش، تاماق ئېتىشتىنمۇ ئوبدان دەرس ئالسالڭ بولغۇدەك.

تولغانئاي ئوڭايسىزلىنىدۇ. چېھرىئاي مەغرۇرلۇق بىلەن نازلىنىپ سۆزلەيدۇ:

چېھرىئاي: مەن تولغانئاي ھەدەمگە ئۆي تۇتۇش، تاماق ئېتىشنىلا ئەمەس، نەسىرىددىن ئەپەندىمگە قانداق خوتۇن بولۇشنىمۇ ئۆگىتىمەن. خوتۇن كىشى دېگەن ئەرنى قانداق تۇتۇشنى بىلمىسە، ئەر خەق دېگەن ھەر ماقامدا يورغىلايدۇ. ئەپەندىم، ئۆزلىرىمۇ بەقەسەم تونىنى كىيىپ، چىلگىدەك سەللە ئوراپ، مەخسۇمچە ساقال قويۇپ يۇرگەنلىرى بىلەن كۆڭۈللىرىدە مىلك بىر شەيتان سەنەم سالمىدىكەن.

ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ.

نۇزۇكئاي: مەن دادامغا ئامىياق. ھەدە، شىزمۇ ئامياقكەنشىز.

61

تاماقتىن كېيىن نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن تولغانئاي ھۇجرىسىدا يېتىپ پاراڭلاشماقتا:

تولغانئاي: مېھمان دېگەن ئىززىتىنى ساقلاپ ساھىبخانىغا خوش دەپ تۇرغانىنى كۆرگەن. كىچىك قىز تۇرۇپ تازا شېخىدا پىشقان ئاسىي - جاپىكەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئەمدى ئۇ مېھمان ئەمەس ئۆيىمىزنىڭ خىزمەتچىسى، دەرس ئۆتىدۇ، ئۆي ئىشىنى قىلىدۇ، تاماق ئېتىدۇ، قولىمىزغا پۇت بولىدۇ.

تولغانئاي: دەسلەپتە مېھمان، ئەمدى ئۆي خىزمەتچىسى دەيدىلا. مۇشۇنداق مېنى بېسىپ، ئۇ شاقشاقىنى ئۇچۇرۇۋېرىدىغان بولسىلا، بىر يۇمىلاپلا ئۇ سىلىگە خوتۇن، مەن دېدىكىلارغا ئايلىنىپ قالىدىغان ئوخشايمەن. تايىنلىق ھازىرلا يەڭگۈشلەۋاتامدىلا - يە؟

نەسىرىددىن ئەپەندى: يوقىلاڭ خىيالىنى قىلمىغىنا خوتۇن. مەن ساڭا ئۆي خىزمەتچىسى تاپ، دېگەندەك، ساق باشقا پېت سېلىپ ۋە قىزنى ئۆزۈڭ ئېلىپكەپسەن. ئەمدىلىكتە چىدىمای كوتۇلداۋاتىسەن. بىلىشىڭ بولسا، ئۇ، قولىدىن ھېچقانداق ئىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان كۆپ ئىقتىدارلىق قىزكەن، ئائىلىمىزنىڭ خىزمەتچىلىكىگە تازا لايىق كېلىدىغان.

تولغانئاي: ئۇنداق دېگەنلىرى ىلەن، قورسىقىدا ھۇنىرى بەك كۆپكەن. شۇڭا سېھرىي

- جادۇلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى باغلاپلىۋالدىغۇ - تالاڭ. ئەمما شۇنىڭغا ئاگاھ بولسىلا، سىلىنىڭ كۆپ خوتۇن ئالمىدىغان دەۋرلىرى ئاللىقاچان كەلمەسكە كەتكەن.

62

ئەتىسى چېھرىئاي ئاشخانا ئۆيدە تولغانىنىڭ ھويىنىغا ئېسىلىپ، مەڭزىگە مەڭزىنى يېقىپ تۇرۇپ سۆزلەيدۇ:

چېھرىئاي: ئاۋۋال مېھمانخانىنى تۈزىدۇق. ئەمدى ئاشخانىنى تۈزەيمىز - ھە، تولغانئاي ھەدە.

بوشاشقان، سولغۇن تولغانئاي ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئىلاجسىزلىق بىلەن خۇش ياقمىغان ھالدا قىلىدۇ.

تولغانئاي: ئوبدان سىڭلىم، ھېلىمۇ نەچچە كۈندىن بۇيان ئۆي تۈزەيمەن، دەپ جىق ئاۋارە بولدىڭىز. قاراڭ، ئاشخانىدىكى ھەممە نەرسە جاي - جايىدا تۇرمامدۇ.

چېھرىئاي: ئوبدان ھەدە، ھەممە نەرسە جايىدا ئەمەس دېگىنىم يوق، ياخشى نىيىتىمنى خاتا چۈشىنىپ قالماڭ. مەن سىزگە خۇددى ئۆز ھەدەمگە كۆيۈنگەندەك كۆيۈنۈپ، ئۆينىڭ ئىشلىرى تېخىمۇ گۈل - گۈلىگە كەلسۇن، دەپ قىلىۋاتىمەن. مەن ئىشسىزلىقتا ئۆي - ماكانسىز قېلىپ، ئاچ - توق قېقىلىپ سوقۇلۇپ يۈرگەندە بېشىمنى سىلاپ ئۆيىڭىزگە ئەكىردىڭىز. ئاتا - ئانامدىن قالسا بۇ دۇنيادا ئەڭ كۆيۈمچان ئادىمىم پەقەت سىزلا. قىلغان ئەقىدىڭىزگە لايىق جاۋاب قايتۇرمىسام تۈزكور بولمامدىم. كېلىڭ، ئاز قالغاندا چىداڭ. ھېلى كۆرىسىز، بۇ ئاشخانا مېھمانخانىدىنمۇ چىرايلىق بوپكېتىدۇ. كېلىڭا، گاز ئوچاقنى ئاۋۇ ياققا، ئەمبەلنى ماۋۇ بۇلۇڭغا، چىنە - قاچا ئىشكاپنى بۇ تەرەپكە قويايلى.

چېھرىئاي گاز تۇڭنى كۆتۈرۈشىگە ياردەملىشىپ تۇتۇپ ۋاي - ۋايلاپ، ئاخىرى تولغانئايغا كۆتەرتىدۇ - دە، ھەدەپ ئۇنى ئىشقا بۇيرۇيدۇ. چېھرىئاينىڭ خوجايىنلارچە بۇيرۇق سوقۇشى تولغانئايغا قاتتىق ھار كەلسىمۇ چاندۇرماستىن ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىشلەيدۇ. ئۇ تولغاينى ئوچاق بېشىنى سۈرتۈشكە بۇيرۇيدۇ. تولغانئاي ئوچاق بېشىنى سۈرتۈۋاتقاندا چېھرىئاي ياراتمايدۇ.

چېھرىئاي: قانداق سۈرتكىنىڭىز بۇ. قازان - قومۇچلىرىڭىزنىمۇ پاكىز يۇمايدىكەنسىز. بولمىدى، باشقىدىن سۈرتۈڭ!

تولغانئاي ئوچاق بېشىنى يەنە قايتىدىن سۈرتىدۇ.

چېھرىئاي: ئەمدى ئاشخانىنى سۈپۈرۈڭ.

تولغانئاي ئاشخانا ئۆينىڭ سۈپۈرۈۋاتقاندىمۇ چېھرىئاي يەنە ياراتمايدۇ.

چېھرىئاي: قارالماڭ، سۈپۈرگە تۈتۈشلىرىڭىز- غا، شۇنداق قولاشمىغان. سىز ئادەتتىكى ئادەمنىڭ خوتۇنى ئەمەس، جىمى جاھانغا داڭقى پۇر كەتكەن دانىشمەن نەسىرىددىن ئەپەندىمنىڭ خوتۇنىسىز. ھېلىمۇ ئەپەندىم سىزنى ئۆز ئەمرىدە تۈتۈپ كەپتۇ. (تولغانئاي لەپپىدە ئۇنىڭغا قاراپ ئاغزىنى ئۆمەللەيدىيۇ، گەپ قىلمايدۇ) ھە، نېمە قاراپ تۇرۇسىز، چاققان سۈپۈرۈڭ. ئاشخانىنى سۈپۈرۈپ بولغاندىن كېيىن دېرىزە سۈرتۈڭ. (سائىتىگە قاراپ) نۇزۇكئاينىڭ مۇزىكا دەرسىنىڭ ۋاقتى بوپقاپتۇ. ئۇنىڭ دەرسى تۈگىگۈچە دېرىزىلەرنى پاكىز سۈرتۈپ بولۇڭ. قولىنىڭ ئۇچىدا قىلىڭىز يەنە قايتا سۈرتىدىغان گەپ.

چېھرىئاي شۇنداق دەپلا ئاشخانا ئۆيدىن چىقىپ كېتىدۇ.

تولغانئاي ھاڭقېتىپ بىردەم تۇرۇپ قالىدۇ - دە، ھۆكۈرەپ يىغلىۋېتىدۇ.

63

چېھرىئاي ناياقلاپ كىرىپ تۆت تەرىپىگە قارىۋەتكەندىن كېيىن مېھمانخانا ئۆيدىكى تېلېفوننى قولىغا ئالىدۇ.

64

نەمەت قاشاڭ ھۈجرىسىدا بىر ئايال بىلەن چىرمىشىپ ياتقاندا تېلېفون جىرىڭلايدۇ. ئۇ دەرھال تېلېفوننى قولىغا ئالىدۇ.

65

چېھرىئاي: (تېلېفوندا) ھۇ بېشىڭىزنى يەيدىغان بۇزۇق، مەن بۇ يەردە تۇرمىدىكى مەھبۇستەك زېرىكىشتىن ئىچىم سىقىلىپ ئۆلەي دەۋاتسام، سەن ئۇ يەردە ئۆتۈپ - تېشىپ، ئىت - ئېشەكتىنمۇ يانمايدىغان بىر جالاپنى تېپىۋاپسەن - دە. خەپ، ئوينىغانغا تويغۇزۇپ قىلغانلىرىڭنى بۇرنى - قۇلىقىڭدىن چىقارمايدىغان بولسام.

66

نەمەت قاشاڭ: (تېلېفوندا) تولا كاسىلدىماي نەق گەپنى قىل. ئىشىڭ ئەپلىشىۋاتامدۇ. ھە، ناھايىتى جايىدا، دېدىڭما. ئەمما ئىشنى بۇزۇپ قويما. يامان ھازا ۋۇلدەسەن. ئۇنچىلىك بەدەل تۆلىمەي تۇرۇپ شۇنچىۋالا پۇلنى بىكارغا ئالامتىڭ، سەن جەددال.

67

چېھرىئاي: (تېلېفوندا) ھۇ، ئۆلمەيدىغان مۇناپىق، يېنىڭدىكى قانجۇقنى دەرھال يوقات، بولمىسا بۇ ئىشنى بۇزىمەن.

68

نەمەت قاشاك: (تېلېفوندا) كاپشىما قانجۇق. ئەگەر ئىشنى بۇزىدىغان بولساك، جېنىڭغا ھېزى بول. ئەمەسە كەچتە ئايرودرومدا سېنى ساقلايمەن. كۇاڭجۇدىن كېلىدىغان مال بار. خاتىرجەم بول، سېنىڭ بىر ئۇلىشىڭ ئايرىقلىق.

نەمەت قاشاڭنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ ياتقان ئايال چاچراپ قوپۇپ يوتقانىنىڭ ئۇستىدىن ئۇنىڭ جان يېرىگە قاتتىق دەسسىگەن پېتى كارىۋاتتىن چۈشۈپ كېتىدۇ. نەمەت قاشاك قاتتىق ۋايجانلاپ تېلېفونىنى تاشلىۋېتىدۇ - دە، جان يېرىنى چاڭگالىغىنىچە يۇمۇلۇنۇشقا باشلايدۇ.

نەمەت قاشاك: خەپ جالاپ، چاتىرىقىڭنى يىرىۋەتمەيدىغان بولسام.

69

چېھرىئاي قاقاقلاپ كۈلگىنىچە قولىدىكى تېلېفون تۇرۇپكىسىنى سۆيىدۇ.

70

نۇزۇكئاي كىچىك ئۇنئالغۇنىڭ تىڭشىغۇچىنى قۇلىقىغا تىقىۋېلىپ ئىنگلىزچە يادلاۋاتقاندا چېھرىئاي كىرىدۇ. نۇزۇكئاي چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ.

نۇزۇكئاي: ئۆگىنىپ بويدۇم. شۇڑنى كۆيشەملا قويمىدىكەنمەن.

چېھرىئاي: (سەت قاراپ) جۇرۇك ئەمدى، مۇزىكا ئۆگىنىدىغان ۋاقتىڭىز بولدى.

71

چېھرىئاي نەسرىددىن ئەپەندىنىڭ مېھمانخانىسىدا نۇزۇكئاينىڭ رويال چېلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقاندا ھېرىپ ھالى قالمىغان تولغانئاي كىرىپ ئۆزىنى دىۋانغا تاشلايدۇ.

نۇزۇكئاي: (ئاپىسىغا ئىچ ئاغرىتىپ) ئاپا، ئاپا، نېمە بويدىڭىز؟

ئۇ، ئاپىسىغا قاراپ يۈگۈرگەندە چېھرىئاي قولىدىن تۇتۇۋالىدۇ.

چېھرىئاي: نەگە بارىسىز؟ ئاپىڭىز ھېچنېمە بولمىدى. ھازىر دېگەن دەرس ۋاقتى، جىم ئولتۇرۇپ ئۆگىنىشىڭىزنى قىلىڭ. مەن ئاشخانىنى كۆرۈپ چىقاي. دېگىنىمدەكدەك بولمىسا، يەنە تازىلايدىغان گەپ. (نۇزۇكئاي پاڭكىدە يىغلىۋېتىدۇ) يىغلىماڭ، جايىڭىزدا جىم ئولتۇرۇپ مۇزىكىڭىزنى چېلىڭ.

نۇزۇكئاي قورقىنىدىن شۇمشىيىپ كېتىدۇ - دە، رويال چالىدۇ. چېھرىئاي چىقىپ كېتىشىگىلا ئۇ يىغلىغان پېتى يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاپىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. تولغانئاي ئۇنى باغرىغا چىڭ باسىدۇ.

نۇزۇكئاي: ئاپا، ئاپا، بۇ ئاچاشتىن بەك قويقىۋاتىمەن. كۆزۈمگە بۇجۇدەك كۆيۈنىۋاتىدۇ.

تولغانئاي: قورقمايلا قىزىم، ئۇ دېگەن سىزنىڭ مۇئەللىمىڭىز تۇرسا.

نۇزۇكئاي: مېنى قويقمايلا دېگەن بىيەن شۇڑمۇ قويقۇپ نېمە دېسە ماقۇي دەپ قىيىدىكەنشىزغۇ. بۇ ئاچاشتىن خويمۇ تويدۇم. شۇڑ ھازىر ئاپامغا ئوخشىماي قايدىڭىز.

چېھرىئاي كىرىدۇ.

چېھرىئاي: دېگىنىمدەك تازىلانمىسمۇ ھەر ھالدا بوپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ھاجەتخانا بىلەن مۇنچىنى تازىلىۋېتىمىز.

تولغانئاي غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرىدۇ.

تولغانئاي: چېھرىئاي، سىز بۇ ئۆيگە خىزمەتكار بولۇپ كىرگىلى تېخى ھېچقانچە ۋاقىت بولمايلا ئەسلىڭىزنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىسىز. شۇنى سەمىڭىزگە سېلىپ قويايكى، ئۆي - ماكانسىزلىقتىن كوچىدا قېلىپ پوقىڭىزنى يېگۈدەك ھالغا كېلىپ قاپتىكەنسىز. ئىچ ئاغرىتىپ ئۆيگە باشلاپ كەلسەم، ئۆيىمىزگە كىرىۋالغۇچە پاختىكىڭىز بولاي، تورغىيىڭىز بولاي دەيسىز. ئادەمكەن دەپ ئىززەت - ھۆرمىتىڭىزنى قىلساق خۇدىڭىزنى بىلمەي، بۇ ئۆينىڭ خوجايىنىنى ئۆزىڭىزچە خىزمەتكار قىلىۋالدىڭىز. كاللىڭىزنى سىلكىۋېتىپ ئاڭلاپ قويۇڭ: بۇ ئۆي مېنىڭ! بۇ ئۆينىڭ خوجايىنى مەن. سىز بۇ ئۆيگە بۇيرۇق چۈشۈرگىلى ئەمەس، خىزمەتكارلىققا كەلگەن. گەپ قىلمىسا بەك ھەددىڭىزدىن ئېشىپ كېتىۋاتىسىز. ماڭىلا ئەمەس، سەبىي بالىمىزغىمۇ زالىملىق قىلىپ قورقۇتۇپ جېنىنى ئالاي دېدىڭىز. بولدى، سىزنى ئۆيگە ئەكىرگەنگە پەندىيات. خىزمىتىڭىز يەتتى، چىرايلىقچە چىقىپ كېتىڭ.

چېھرىئاي: (داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالىدۇ - دە، زورىغا كۈلۈمسىرەپ) ئۆيىڭىزنى زامانغا لايىق ياسايلى دېگىنىم يامانمۇ؟ نېمانچە قاينىاپ كېتىسىز، چېچىلماڭ. توغرا، مەن ئۆيىڭىزگە خىزمەتكار بولۇپ كىرگەن. ھەرگىزمۇ ئۆزۈمنى خوجايىن، سىزنى خىزمەتكار دەۋالغىنىم يوق. بۇندىن كېيىنمۇ ھەر قاچان سىزنى ئۆز ھەدەمدىن چارى بىلىپ قولۇمنى كۆسەي، چېچىمنى سۈپۈرگە قىلىپ خىزمىتىڭىزنى قىلىشقا تەييار مەن.

تولغانئاي: سىزدەك تىلى تۇزۇك، دىلى بۇزۇق ئادىمي شەيتاننى ئۆمرۈمدە كۆرمەپتىكەن- مەن. سىز بىلەن تالىشىپ ئولتۇرۇشقا چولام يوق.

بولدى بەس، بىزگە ئاللىقاچان خىزمىتىڭىز يەتكەن. چىرايلىقچە كەشىڭىزنى توغرىلاڭ، خېنىم.

چېھرىئاي: مۇزىكا بىلەن ئىنگلىزچە ئۆگىنىشتىن ۋاز كەچتىڭلارما. ئۆزۈڭلارغۇ ساۋاتسىز - قارا تۈرۈك ئادەملەر. ھېچ بولمىسا بالاڭلارنى بولسىمۇ تەربىيىلەشنى خالىمامسىلەر؟

تولغانئاي: ئىنگلىزچە بىلەن مۇزىكىنى سىزدىن ئۆگەنمىسەكمىچۇ، مۇئەللىم دېگەن تولا. بولدى، تولا گەپ يورغىلاتماي دەرھال كۆزۈمدىن يوقىلىڭ!

چېھرىئاي: بۇنداق ئاسان ئىش يوق. بۇ ئۆيگە ھېسابلىرىم بار، تېخى. ئەپەندىم كەلسە ھېساب - كىتاب قىلىشىپ ئاندىن چىقامدىم - چىقمامدىم، شۇ چاغدا بىر نەرسە دېيىشەرمىز قېنى.

تولغانئاي: خەقنىڭ ئۆيىگە كىرىۋېلىپ مۇتتەھەملىك قىلىدىغان سەندەك يۈزى قېلىن داپشاقتىن بۇ جاھاندا يەنە بىرسى تېپىلماس. ئىت چېغىدا «كەت!» دېسە قۇيرۇقىنى قىسىپ يولىغا ماڭىدۇ. «يوقال» دېگەندىكىن چىقمامسەن ئۆيدىن.

چېھرىئاي: (دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ لالىيىپ ياتىدۇ) بۇ يالغۇز سېنىڭلا ئۆيۈڭ ئەمەس.

شۇ چاغدا ئېشەك قۇلىقىنى يوپۇرغان پېتى مېھمانخانىغا ئېتىلىپ كىرىدۇ. چېھرىئاي ئالاقزادە بولۇپ ھەر تەرەپكە قاچىدۇ. ئېشەك قوغلاپ يۈرۈپ چېھرىئاينىڭ مودا كۆڭلىكى بىلەن، ئەۋرىتىنى ئارانلا يېپىپ تۇرىدىغان ئۈچ بۇرجەك كۇسىرىنى چىشلەپ تارتىپ يىرتىۋېتىدۇ. ئۇ يېرىم يالىڭاچ ھالدا كۆتىنى چاڭگاللىغان پېتى سىرتقا قاچىدۇ، ئېشەك كەينىدىن قوغلاپ چىقىپ كېتىدۇ.

نۇزۇكئاي: (خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىپ) ھوي . . . ھوي. . . ئەجەب ئوبدان بويدى.

تولغانئاي: ئۆيگە كىرگەندىمۇ كۆتۈڭ ئوچۇق قەلەندەر ئىدىڭ، يەنە ئېچىلىپ قالسا نېمە بوپتۇ.

نۇزۇكئاي: ئاپا، دادام ئېشەكنى ئۆگژىگە ئەپچىقىپ قويغانتى، يەگە قانداق چۈشكەندۇ؟

تولغانئاي: ئاللا مەدەت قىلغان ئوخشايدۇ.

نۇزۇكئاي ئاپىسىنىڭ بوينىغا گىرە سالىدۇ.

72

رەستىدە يېرىم يالىڭاچ، كۆتىنى قولى بىلەن يېپىۋالغان چېھرىئاينى ئېشەك قوغلاپ كەلمەكتە. خالايىق تاماشا كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە.

73

چېھرىئاي تېلېفون بوتكىسىدا يىغلاپ تۇرۇپ ئالاقزادىلىك ئىچىدە تېلېفون نومۇرىنى باسماقتا. ئېشەك قۇلاقلىرىنى يوپۇرغان پېتى ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ بوتكىغا كىرىشكە ئۇرۇنماقتا.

74

نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشخانىسىدا كاتىپ قىز ئەكىرگەن ھۈججەتلەرگە ئىمزا قويۇۋاتقاندا تېلېفون جىرىڭلايدۇ.

75

چېھرىئاي: (تېلېفوندا يىغلامسىراپ) ھۈرمەتلىك ئەپەندىم، خوتۇنىڭىز بىلەن ئېشىكىڭىز بىرلىشىپ مېنى يېرىم يالىڭاچ ھالەتتە ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. ھۇ . . . ھۇ . . .

76

نەسىرىددىن ئەپەندى: (ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ) سىز ھازىر نەدە؟

77

چېھرىئاي: (تېلېفوندا) مەن ھازىر تېلېفون بوتكىسىغا سولىنىپ قالدىم، ئېشىكىڭىز مېنى چۆگىلەپ كەتمەيۋاتىدۇ. چاققان كېلىپ قۇتقۇزۇۋېلىڭ.

78

نەسىرىددىن ئەپەندى: (تېلېفوندا) ئېشەك ئۆگزىدىن قانداق چۈشكەندۇ؟

79

چېھرىئاي: (تېلېفوندا) ئانا - بالا ئىككىسى بىلەن ئېشىكىڭىز گېپىنى بىر قىلىۋاپتۇ. خوتۇنىڭىز ئۆزى ئېشەكنى ئۆگزىدىن چۈشۈرۈپ مېنى قوغلىغىلى سالدى. قاراپ تۇرماي تېز بولۇڭ، چاققان كېلىپ مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ دەيمەن.

80

نەسىرىددىن ئەپەندى: (تېلېفوندا) توختاپ تۇرۇڭ، ھازىرلا بارىمەن.

81

تېلېفون بوتكىسىنىڭ ئەتراپىغا ئادەملەر ئولىشىۋېلىپ چېھرىئاينى شاڭخو قىلماقتا. ئېشەك قۇلىقىنى يوپۇرۇۋېلىپ ھەدەپ بوتكىنى ئايلىنىپ چاپچىماقتا.

نەسىرىددىن ئەپەندى پىكاپ بىلەن تېز يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ، ئادەملەر توپىدىن قىستىلىپ ئۆتۈپ بوتكىغا يېقىنلىشىشىغا بىر يىگىت چاقچاق قىلىدۇ:

يىگىت: ئەپەندىم، ئېشىكىڭىز بۇ قىزغا ئاشىق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۆيلەپ قويسىڭىز بولغۇدەك.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بۇنداق چىرايلىق قىزنى بۇ ھاڭگا باتۇرغا بېرىۋەتسىڭىز ئۆزىڭىز مىدە

ئېشەك بىلەن توي قىلامسىز؟
خالايىق قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ.
بوتكىنى ئايلىنىۋاتقان ئېشەك نەسىرىددىن ئەپەندىنى كۆرۈپ جىم بولىدۇ. ئۇ، ئېشىكىگە قاراپ قاتتىق ھوسىيىدۇ. ئاندىن بوتكىنى ئاچقۇزۇپ كىرىپ، چېھرىنىڭ يېرىم يالىڭاچ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، نومۇستىن كۆزىنى يۇمۇۋالىدۇ. چېھرىنى نەسىرىددىن ئەپەندىگە ئۆزىنى تاشلىغان پېتى ئۇنى چىلەك قۇچاقلاپ يىغلاپ كېتىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى چېھرىنى يىغا بەقەسەم تونىنى كىيدۈرۈپ تېلېفون بوتكىسىدىن يېتىلەپ ئېلىپ چىقىدۇ. چېھرىنى بېشى سېلىنغان، دۈگدەرەپ شۇمشەيگەن ھالدا پىكاپقا قاراپ ماڭىدۇ. ئېشەك بىردىنلا قاتتىق ھاڭراپ، قۇلاقلىرىنى يوپۇرغان پېتى ئۇلارغا ئېتىلىپ كېلىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىنى ئالاقزادىلىك بىلەن پىكاپقا كىرىۋېلىپ ئىشكىنى يېپىۋالىدۇ. خالايىق پاراقلاپ كۈلۈشىدۇ. ئېشەك پىكاپنى ئايلىنىپ كېلىپ چىچاڭشىغان پېتى بىرنى تېپىپلا يان ئەينەكنى چېقىۋېتىدۇ. چېھرىنى قاتتىق چىرقىراپ رولدا ئولتۇرغان نەسىرىددىن ئەپەندىنى چىلەك قۇچاقلىۋالىدۇ. شۇئان پىكاپ بىر قوزغىلىپلا مېڭىپ كېتىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كۆزى چەكچىيىپ، قولى رولدىن ئاجراپ كېتىدۇ - دە، رەستىنىڭ قاتناش تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ، كېتىۋاتقان ماشىنىلار ھەرتەرەپكە ئوق - تەتۈر قېچىپ نەچچىسى ئۆرۈلگىلى تاس قالىدۇ. ئادەملەرنىڭ «قىيا - چىيا»، «قاچ - قاچ» سادالىرى ئىچىدە نەسىرىددىن ئەپەندى ئېسىگە كېلىپ دەرھال رولنى بۇرايدۇ -دە، شۇ قالايمىقانچىلىقتا پىكاپنى يېزا يولىغا قاراپ ھەيدەيدۇ. ئۇ قاتتىق ھودۇقۇپ رولنى قالايمىقان بۇرىغانلىقتىن، پىكاپ يول بويىدىكى دەرەخلەرگە سوقۇلغان پېتى بىر چاتقاللىقنىڭ ئارىسىغا بۆسۈپ كىرىپ كېتىدۇ - دە، ئانچە چوڭقۇر بولمىغان ئازگالغا پېتىپ توختايدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ئوڭدىسىغا چۈشۈپ، ئۈستىگە چېھرىنى يىقىلىدۇ.

82

گۈگۈم چۈشكەن چاغ.
نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېشىكى يېزا يولىدا چېپىپ كەلگەن پېتى چاتقاللىققا كىرىپ كېتىدۇ.

83

ئېشەك چاتقاللىق ئارىسىدىكى چىملىققا لايەك سوزۇلۇپ شىرىن ئۇيقۇغا كەتكەن نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىنىڭ يېنىغا كېلىدۇ - دە، ئاغزىدىكى شالىنى چېھرىنىڭ يۈزىگە ئېلىتىدۇ، چېھرىنى ھۆزۈرلىنىپ تىلىنى تامشىيدۇ. ئارقىدىنلا ئېشەك قاتتىق پۇشقۇراپ ئۈنىڭ يۈز - كۆزىگە سامان ئارىلاش ماگىلىسىنى چاچىدۇ. چۆچۈپ ئويغانغان چېھرىنى قاتتىق چىرقىرىتىدۇ.

84

كېچە.
نەسىرىددىن ئەپەندى ئېغىلدا پۈتلىرى كىشەنلىنىپ زەنجىر بىلەن باغلانغان ئېشىكىنى دەر غەزەپتە قاتتىق قامچىلىماقتا. ئېشەك قۇلىقىنى سالپايتقىنىچە جىم تۇرىدۇ.
نەسىرىددىن ئەپەندى: (ئېشىكىنى ئۇرغاچ سۆزلەيدۇ) ئىسىت، ئىسىت، ئۇزۇن يىلدىن بېرى ماڭا سادىق بولغان ئەقىللىق ئېشىكىم دەپ شۇنچە ئوبدان باقسام، بۇ كۈنلەرگە كېلىپ شۇنداقمۇ رەسۋا قىلامسەن ئادەمنى. ۋۇ، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان قوتۇر.

85

نەسىرىددىن ئەپەندى ئېغىلدىن چىقىپ تولغانئاي بىلەن نۇزۇكئايغا قاتتىق كايىماقتا:
نەسىرىددىن ئەپەندى: بىز ئۇچۇن كۆيۈپ - پىشىپ خىزمەتىمىزنى قىلىۋاتقان بىر ئوبدان قىزغا شۇنچىۋالا ئېغىر ئاھانەت قىلغانلىقىڭ ئاز دەپ، مېنىڭدىن رۇخسەتسىز ئۇنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىدىغانغا نېمانچە قاپاق كاللاك يوغىناپ كەتكەن سېنىك. ئۇ كېلىپلا ئۆيلىرىمىزنى شۇنداق ئېسىل ياسىۋەتكىنىنى كۆرمىدىڭمۇ؟
تولغانئاي: ئەقىل - پاراسەتتە تەڭداشسىز دانىشمەن نەسىرىددىن ئەپەندىمنىڭ كاللىسىمۇ بۇگۈنكى كۈنلۈكتە ئىشلىمەيدىغان بولۇپ قالغىنىغا ھەيرانمەن. قېنى، دەپ باقسىلا، بىر يالىڭاياغ كۆكتۆش قەلەندەر ئۆزىنىڭ قايسى تەئەللۇقاتى بىلەن بۇ ئۆينى چىرايلىق ياسىۋېتىپتۇ؟ ئۆيىمىزگە ئۇ سېسىق تېنىدىن باشقا نېمىسىنى ئېلىپ كىرىدى قېنى؟ بىر تال چوكا چاغلىق بېسات ئېلىپ كىرگەن بولسا، بۇ توققۇزى تەل، بايىاشات ئائىلىمىزنى قۇرۇپ بەرگەن مۇشۇ، دەپ نىجىس ئايىغىغا باش ئۇرۇپ ناماز ئوقۇركەنلىمۇ دەيمەن.
نەسىرىددىن ئەپەندى: (يۇگۇرۇپ كەلگەن پېتى تولغانئايىنىڭ ئاغزىغا بىرنى سالىدۇ) ئاغزىڭنى يۇم، ھۇ ئەقىلسىز.
تولغانئايىنىڭ ئاغزى - بۇرنىدىن ئوقتەك قان كېتىدۇ. ئۇ غەزەپ بىلەن نەسىرىددىن ئەپەندىگە قارايدۇ.
نەسىرىددىن ئەپەندى: بىلىپ قوي، سەن

مېنىڭ ئەمرىمدىكى خوتۇنۇم. بۇ ئۆيدە ھەر قانداق ئىش مېنىڭ بۇرۇتۇمنىڭ مىدىرلىشى بىلەن بولىدۇ. سېنى شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى گېپىمگە: «خوش» دەپ قول باغلاپ تۇرىدىغان رايىش - ياۋاش خوتۇن دېسەم ئەمدى كېلىپ ئاشۇ ئالجىغان قېرى ئېشەكنى دوراپ، چېھرىڭنىڭ ئۆيدىن قولغلاپ چىقارغۇچى بولدۇڭمۇ تېخى؟ بۇ ئەقىلسىزلىكىڭ ئۈچۈن چېھرىڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ تولۇز تازىم بىلەن ئۈنى ئۆيگە قايتۇرۇپ ئەكەل.

تولغانئاي: سەن بىلەن مېنىڭ ئاشۇ ئېشەكچىلىك ئەقلىمىز بولغان بولسا، قورسىقىدا مىڭبىر ھىيلە - مىكرى بار يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى ئۆيگە باشلاپ كىرمىگەن بولاتتۇق. ئۈنى ئۆيدىن ئاران قولغلاپ چىقاردىم، ئەمدى ھەرگىزمۇ بوسۇغامغا يولاتمايمەن. ئەگەر ئۇ جالىپنىڭ بەك ئۆيگە ئەكىرگۈڭ كېلىپ كەتكەن بولسا، مېنى تالاق قىلىپ ياكى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئاندىن تاپىنىنى يالامسەن، خالىغىنىڭنى قىل!

ئەسىرىددىن ئەپەندى تولغانئاينى يەنە بىر شاپلاق سالىدۇ، ئۇ يەرگە يىقىلىدۇ. نۇزۇكئاي چىرقىراپ يىغلىغانچە ئۆزىنى ئاپىسىنىڭ ئۈستىگە ئاتىدۇ.

ئەسىرىددىن ئەپەندى: ئۇنداق بولسا، سەن بۇ ئۆيدە ئاشۇ قېرى ئېشەك بىلەن قال. چېھرىڭنىڭ ھۇنىدىن كېيىن ماڭا كاتىپ ۋە ئىنگلىز تىلى مۇئەللىمى بولۇپ شىركەتتە ئىشلەيدۇ. ئەمدى ھەرگىزمۇ كەلمەيمەن، تويدۇم ھۇنداق ئۆيدىن، چېكەڭگە تېگىڭ!

تولغانئاي: (ئاغزى - ھۇرنى قان، چاچلىرى چۈۋۈلغان ھالەتتە بېشىنى كۆتۈرۈپ) ھۇرۇن ئۆيدىن خوتۇن كىشى يامانلايدىغان. ھۇگۇنكى ھۇزۇلغان جەمئىيەتتە ئەركىشى بىلەن خوتۇن كىشىنىڭ ئورنى ئالمىشىپ، ئەرلەر يامانلايدىغان قىلىقنى چىقاردى. سەندەك قېرىغاندا ئاينىغان ناجىنىس ھۇزۇقنىڭ باردىن يوقى خوپ، يوقال كۆزۈمدىن!

86

كېچىدە - شەھەرنىڭ قارانغۇ كوچا دوقمۇشىدا نەمەت قاشاڭ بىلەن چېھرىڭاي بىر - بىرىنگە چاپلىشىپ تۇرۇپ سۆزلەشمەكتە. تۇيۇقسىز نەمەت قاشاڭ چېھرىڭاينى تەستەك بىلەن بىرنى سالىدۇ. چېھرىڭاي قېتىغا ئالماي قاقاقلاپ كۈلىدۇ.

چېھرىڭاي: چىدا، پۈل تېپىش ئۇچۇن بىر تاۋاق قان بىلەن بىر تاۋاق يىرىڭنى ئىچمۇېتىش كېرەك، دەيتتىڭغۇ. سەن قىلغانغا ئەجەب مەن چىدايدىكەنمەن، مەن قىلغانغا سەن چىدىمامسەن. چىدىغاندا چىقارغان جاھان بۇ. پۈل تېپىش ئۇچۇن ناھىلاج بۇ ئىشلارنى قىلمۇاتقانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ قالما. گەپ قىلمىسا، مېنى بىلمەيدۇ دەپ كوچىدىكى پاسكىنا قانجۇقلارنى يىغىپ كىرىپ پوكىنىڭغا بېسىپ ياتتىڭ. ئەركىشى مىڭ قېتىم كۆسۈكقا چىقسا خوتۇن چىدايدىيۇ، ئەجىبا خوتۇن كىشىنىڭ بىرەر قېتىمىغا ئەركىشى چىدىمايدىكەنا.

نەمەت قاشاڭ: بولدى، ئاغزىڭنى يىغ، ۋاقىت توشتى.

87

شۇ كېچە.

ئايروپىلاندىن چۈشۈپ كۆتۈش زالىغا كىرىۋاتقان يولۇچىلار قاتاردا ئاۋىئاتسىيە فورمىسىنى كىيىۋالغان نەمەت قاشاڭ بىلەن چېھرىڭاي يۈكلەر ئارىسىدىن ئالي دەرىجىلىك بىر قول چامادانىنى ئالىدۇ. ئۇلارغا كۆز تىكىپ تۇرغان پلاشلىق، قارا كۆزەينەك تاقىغان بىرسى باش لىڭشتىدۇ. نەمەت قاشاڭ ئوخشاش بىر چامادانىنى يۈك سۆپىسىغا قويىدۇ. يۈك سۆپىسى ئايلىنىپ قارا كۆزەينەكلىكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە چامادانىنى ئالىدۇ.

88

شۇ كېچە.

نەمەت قاشاڭ بىلەن چېھرىڭاي ئالي دەرىجىلىك پىكاپ ئىچىدە چامادانىنى ئېچىپ كىيىملەرنى ئالىدۇ. ئاستىدىن بولاق - بولاق خروئىن كۆرۈنىدۇ. چېھرىڭاي خېنە قويغان ئۇزۇن تىرناقلىق بىگىز بارمىقىنى خروئىن خالتىسىغا بىر تىقىپلا ئازراق ئېلىپ تىلىغا تەگكۈزىدۇ - دە، نەمەتكە قاراپ بېشىنى لىڭشتىدۇ.

نەمەت قاشاڭ پىكاپنىڭ چىرىغىنى ئۇچ قېتىم ئۆچۈرۈپ، يانداۋىدۇ.

89

شۇ كېچە.

ھىلىقى قارا كۆزەينەكلىك ئالي دەرىجىلىك پىكاپنىڭ ئىچىدە چامادانىنى ئاچىدۇ. بولاق - بولاق پىچەت پۇللارنى كۆرۈپ، چامادانىنى ياپىدۇ -دە، ئالدىدىكى قارانغۇ بوشلۇققا قارايدۇ. ئۇ يەردىن پىكاپ چىرىغى ئۇچ قېتىم يېنىپ، ئۆچىدۇ. قارا كۆزەينەكلىكمۇ جاۋابەن پىكاپ چىرىغىنى ئۇچ قېتىم يانداۋىدۇ.

90

قارانغۇ بوشلۇق ئىچىدىكى نەمەت قاشاڭ بىلەن چېھرىڭاي ئۇدۇلىدىن ئۇچ قېتىم يانغان

چىراغنى كۆرىدۇ - دە، نەمەت قاشاڭ قولىدىكى سىمسىز تېلېفوننى ئېچىپ سۆزلەيدۇ:

نەمەت قاشاڭ: دادا، دادا، ئانام ساق - سالامەت قايتىپ كەلدى. سىڭلىم بىلەن ئىككىمىز ئالدىغا چىقتۇق.

91

سايىم ساختا: (يوتقاندا يېتىپ تېلېفوندا سۆزلىمەكتە) ھاۋا سوغۇق، ئاناڭلار شامالداپ قالمىسۇن.

92

نەمەت قاشاڭ: (تېلېفوندا) خاتىرجەم بولۇڭ دادا، ئانامنى ئوبدان يۆگىدۇق.

چېھرىنىڭ نەمەت قاشاڭنىڭ قولىدىن سىمسىز تېلېفونىنى تارتىۋېلىپ سۆزلەيدۇ:

چېھرىنىڭ: دادا، ئانامدا مېنىڭمۇ ھەققىم بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭ.

نەمەت قاشاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىدۇ. چېھرىنىڭ سىمسىز تېلېفون بىلەن ئۇنىڭ چاترىقىغا بىرنى قويىدۇ. نەمەت قاشاڭنىڭ ئاغرىقتىن ئاغزى سەت پۇرۇلۇپ، كۆزى ئالىيىپ كېتىدۇ.

93

ئەتىسى كۈندۈزى نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشخانىسىدا تىت - تىتلىقتىن نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئويان - بۇيانغا ماڭىدۇ. تېلېفوننى قولىغا ئالىدۇيۇ، نەگە تېلېفون بېرىشنى بىلمەي يەنە قويۇپ قويىدۇ.

94

تولغانىنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ئوت - كاۋاپ بولۇپ ياتىدۇ. نۇزۇكنىڭ ئاپىسىغا چاي ئىچۈرگىلى ئۇاتقاندا، پىيالە قولىدىن چۈشۈپ كېتىپ، قولى كۆيۈپ قالىدۇ. ئۇ ئاغرىقتا چىدىمای «قىر - قىر» يىغلايدۇ. تولغانىنىڭ قىزىنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويماقچى بولۇپ ھەر قانچە ئۇمتۇلسىمۇ مادارى يەتمەي، كۆڭلى بۇزۇلۇپ تارام - تارام ياش تۆكىدۇ. نۇزۇكنىڭ ئاپىسىغا يالۋۇرىدۇ:

نۇزۇكنىڭ: ئوبدان ئاپا، دادامغا خەۋەي قىلايلى، شىرنى دوختۇرىغا ئاپاشۇن، مەن بەك قورقۇاتىمەن.

تولغانىنىڭ كۆزى بىلەن: «ياق» دېگەن ئىشارەتنى قىلىدۇ.

95

شۇ ساقەتتە نەسىرىددىن ئەپەندى ئىشخانىسىدا چېھرىنىڭنى قۇچىقىغا ئېلىۋالغان بولۇپ، سۆيۈش ئۈچۈن تۇمشۇقىنى سوزۇشقا چېھرىنىڭ ئىتتىرىۋېتىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: جېنىم، ئاخشامدىن بېرى يوقاپ كەتسىڭىز، بىرەر پىشكەللىككە ئۇچرىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەنسىرەپ پۈت - قولۇمدا جان قالمىدى. سىزنى كۆرگۈچە سارالاڭ بولغىلى تاس قالدىم.

چېھرىنىڭ: (نەسىرىددىن ئەپەندىنى چوككىدە بىرنى سۆيۈپ) دېدىمغۇ، دوستۇم تۇتۇۋېلىپ ماڭغىلى قويماي قوندۇرۇپ قالدى دەپ. سارالاڭ بوپقالغان بولسىڭىز خوپ بولاتتى. سارالاڭلار دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىپ بېرىپ، ماڭا ئاغزىدا كۆيگەن سىزدەك ئالدامچىدىن قۇتۇلاتتىم تازا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئىشەنمىسىڭىز، يۇرىكىمنى يېرىپ كۆرسىتىپ قويايمۇ سىزگە؟

96

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ سودا ساھىبى خېرىدارسىز قالغانلىقتىن، پىرىكازچىكلار مۇگدەپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئىككى بوۋاي ئەپسۇسلانغان ھالدا ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، چوڭراقى ئېچىنىپ سۆزلەيدۇ:

بوۋاي: ئىسىت، بىر چاغلاردا تىجارىتى قالتىس يۇرۇشكەن سودا ساھىبىتى، دېسىلە بۇ. ئادەم بۇزۇلسا ئىشمۇ بۇزۇلىدىكەن. ئاڭلىساق، دانىشمەنلىكتە تەڭدىشى يوق نەسىرىددىن ئەپەندى ئەمدىلىكتە كوچىدا قالغان نەدىكى بىر شەرمىسازجادۇگەرگە بۇزۇلۇپ، خوتۇن - بالىسىدىن يۈز ئۆرۈگەنمىش. بۇنى ئاز دېگەندەك، بىر ئوبدان ئېقىش تاپقان سودا - تىجارىتىنىمۇ سۇغا چىلاشتۇرۇپ، ھېلىقى پاسىق خوتۇنىنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرىمىش، دەيدۇ. تۇۋا دېگۈلۈك، ئوبدان ئادەم بۇزۇلسا بەك سەت بۇزۇلىدىكەن.

97

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كىيىم تىكىش فابرىكىسىدا ماشىنىلار ئىشتىن توختىغان بولۇپ، بىر نەچچە ياش ئىشچى قارت ئوينىماقتا.

98

ھەر قايسى ئىش تۈرلىرىنىڭ مەسئۇللىرى نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا توپلىشۇۋېلىپ غۇلغۇلا قىلىشماقتا:

ئىشچى A: ئەپەندىمنىڭ نېمە قىلىقى بۇ. زاۋۇت ئىشتىن توختاپ ئىشچىلار تارقاپ كەتسە، دۇكاندا سودا بولمىسا، يەنە ھېچ ئىش بىلەن كارى يوق كوچىدىن تېپىۋالغان ئاشۇ خوتۇن بىلەن مۇقۇلدىشىپ يۈرگىنى نېمىسى.

ئىشچى B: مۇشۇنچىۋالا چوڭ ئىش تەۋرەتكەن ئادەم شىركەتنى ئاشۇ بىر جالاپ بىلەن

تېگىشىۋېتەرما؟

ئىشچىC: ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتى غىجەك تارتقاندەك ئىش بولدى. دە، بۇ. شىركەتنىڭ پۈتۈن ئىشى ئۆلۈپ شۇنچىۋالا ئادەم ئىشسىزلىقتا ئاچ قېلىۋاتسا زادى نېمىشقا كارى بولمايدۇ، ئەپەندىمنىڭ.

ئىشچى D: شۇنچىۋالا زىيانمۇ كۆزىگە كۆرۈنمىگىنىگە قارىغاندا، جالاپ دېگەن بەك تاتلىق بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

99

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئىشخانىسىدا چېھرىئاي ئۇنى ئېشەك ئېتىپ مىنمەكتە، نەسىرىددىن ئەپەندى چېھرىئايىنى بوينىغا مىندۇرۇپ ئۆمىلىمەكتە. چېھرىئاي قاقاقلاپ كۈلۈپ: «خىت ئېشىكىم، خىت» دەپ ئۇنىڭ كاسسىسىغا ئۇرماقتا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: مانا، ئېشىكىڭىزمۇ بولدۇم. گېپىمگە كىرىپ مەن بىلەن شاڭخەي - گۇاڭجۇلارغا بېرىڭ، زاۋۇتلارغا بېرىپ زاكاز قىلىنغان مەھسۇلاتلارنىڭ ئىشلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرگەچ پۇخادىن چىققۇچە ئوينايمىز.

چېھرىئاي (كىچىك بالا ئەركىلىگەندەك دومسىيىپ): ياق، ياق، بارمايمەن، بار مايمەن. بويۇم بىلەن تەڭ ئالتۇن دۆۋىلىسىڭىزمۇ بارمايمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: مەخسۇس سىز ئۈچۈن بانكىدا ھېسابىڭىزغا بىر مىليون قويۇپ بېرەي. بوپتۇ، ئۇ بويىڭىز بىلەن تەڭ ئالتۇنغا ھېساب بولسۇن. ئىچكىرىگە بېرىشقا ماقۇل دەڭ، بۇ يەردە بەك سىقىلىپ كەتتىم.

چېھرىئاي قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالىدۇ. قاتتىق ھاياجانلانغان بولسىمۇ چاندۇرمايدۇ.

چېھرىئاي: ئەمىسە ئىككى شەرتىم بار.

نەسىرىددىن ئەپەندى: قېنى، چاققان دەڭ.

چېھرىئاي: بىرى، ھازازۇل خوتۇنىڭىزنى ئالدىمغا ئەكىلىپ توققۇز تازىم بىلەن ئەپۇ سورىغۇزغاندىن كېيىن تالاق قىلىپ، مېنى نىكاھىڭىزغا ئالىسىز. مەن ئۇ جۇمباقنى قوغلىۋېتىپ ئاشۇ ئۆيدە ئولتۇرىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: بولىدۇ، ئىچكىرىگە بېرىپ كېلىپلا دېگىنىڭىزدەك قىلاي. يەنە بىر شەرتىڭىزچۇ؟

چېھرىئاي: بۇندىن كېيىن مەن بىلەن ياشايمەن دەيدىكەنسىز ساقال قويمايسىز. ماۋۇ سەللىڭىز بىلەن بەقەسەم تونىڭىزنى تاشلاپ، چاچ قويۇپ، كاستۇم - بۇزۇلكا كىيىپ، گالستۇك تاقاپ يۈرۈسىز.

100

ساتىراشخانا.

قېرى ساتىراچ نەسىرىددىن ئەپەندىگە قاينىماقتا:

ساتىراش: نەدىكى بىر سېسىق جالاپنىڭ كەينىگە كىرىپ ئەل - جامائەت ئارىسىدىكى شۇنچە كاتتا ئىززەت - ئابرويلىرىدىن ئايرىلىپ تەپۇلغا قىممەت، بىر پۇلغا ئەرزان بولدىلا؛ بىر ئوبدان ئىش - ئوقەتلىرى بىلەن بەختلىك ئائىلىلىرىنىمۇ ۋەيران قىلدىلا. يەنە شۇ ھازازۇلزە تون - سەرىپايىنى تاشلاپ سىلىنى مويسىپىت قىلغان مۇشۇ يارىشىملىق ساقاللىرىنى چۈشۈرىۋەت دېسە، خوش دەپ كەلدىلىما. خەلقى ئالەم سىلىنى مۇشۇ قىياپەتلىرى بىلەن تونۇيدۇ. نەدىكى بىر پاسىق خوتۇننىڭ گېپىگە كىرىپ ئەسلىلىرىنى ئۇنتۇسىلا، خەلقى ئالەم قانداقمۇ سىلىنى بىزنىڭ دانىشمەن نەسىرىددىن ئەپەندىم، دەپ چوڭ بىلىپ ھۈرمەتلىسۇن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: قەدىناس بورادەر، تولاۋايىزلىق قىلماي ساقىلىمنى چۈشەر، دېگەندىكىن چۈشەرمەملا.

ساتىراش: گېپىمنى ئاڭلىمايدىغان بولسىلا سىلىدەك ئاغىنەم يوق، چىقسىلا دۇكاندىن. مەن بۇرۇنقى نەسىرىددىن ئەپەندىنى تونۇيمەن. ئىسىت، ئىسىت، ئۇلۇغ ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن بىزگىچە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ياشاپ كېلىۋاتقان ئەل دانىشمىنى نەسىرىددىن ئەپەندى بۇگۈنكى كۈنلۈكتە پۇل بىلەن بىر سېسىق جالاپنىڭ قولىدا ئۆلدى. ئاھ، مېنىڭ جانجىگەر دوستۇم ئۆلدى.

قېرى ساتىراش نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋېتىدۇ - دە، دۇكاننىڭ ئىشىكىنى «گۇم!» قىلىپ تاقىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى كورسىغا تاشلاپ ھۆڭرەپ يىغلىۋېتىدۇ.

101

نەسىرىددىن ئەپەندى ساتىراشخانىنىڭ ئىشىكىنى ئۇرۇپ بىردەم يالۋۇرىدۇ، لېكىن قېرى ساتىراش ئاچمايدۇ، ئاخىرى ئۈمىدسىزلىنىپ جان ئاچچىقىدا ۋارقىرايدۇ:

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئاچمىساڭ ئاچما، بازاردا ساتىراشتىن تولا نېمە يوق. بولدى، سەندەك ئاغىنىدىن كەچتىم.

102

نەسىرىددىن ئەپەندى يەنە بىر ساتىراشخانىغا كىرىپ ساقىلىنى ئالدۇرۇۋەتمەكچى بولىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان ساتىراش ھاڭ - تاڭ قىلىپ ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى

ساتىراشقا هومايغىنىچە يامانلاپ چىقىپ كېتىدۇ.

103

بىر ياش ساتىراش نەسىرىددىن ئەپەندىگە ئۇزرە بىلەن سۆزلەيدۇ:

ياش ساتىراش : مەن سىلىگە مەسلىھەت بېرىدىغانغا تەڭ خىللىرى بولمىساممۇ ئۆتۈنۈشۈمنى دەپ باقاي: ئەل - جامائەت ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇتۇرقى - سىياقلىرى بىلەن تۇرۇشلىرىنى بەكمۇ خالايتتۇق. شۇڭا مەن خەلقى ئالەمنىڭ «پالانچى ساتىراش نەسىرىددىن ئەپەندىمنىڭ ساقلىنى چۇشۇرۇۋېتىپتۇ» دېگەن توقى - لەنتىگە قېلىشنى خالىمايمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (چىچاڭشىپ قاينىاپ كېتىدۇ) ساقال دېگەن بىر تۇتام تۇكتۇ. خەق مېنىڭ تون - سەرپايلىرىم بىلەن ساقلىمنى ھۆرمەت قىلامدىكەن. ئەجەب ھەر قايسىڭلار كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ زامانغا لايىق ياسىنىپ يۈرسەڭلار گەپ يوق، پەقەت مەنلا يەنە شۇ ئېشەك مىنىپ، تون - سەللە، ساقال بىلەن ئوتتۇرا ئەسىر قىياپىتىدە ياشامدىم.

ياش ساتىراش : سىلى ئۆزلىرىنىڭ ئورنىنى تازا چاغلىيالماي قاپتىلا، ئەپەندىم. بىز سىلىنىڭ تەڭداشسىز ئەقىل - پاراسەتلىرى ۋە مۇشۇ قىياپەتلىرىدىن ئۇلۇغ بوۋىلىرىمىزنىڭ ھازىرغىچە بىز بىلەن ياشاۋاتقان ھازىر ھايات روھىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا بولغان مۇھەببەت، سېغىنىش، ھۆرمىتىمىزنى ئۆزلىرىنىڭ سىماسى ئارقىلىق قاندۇرىمىز. ئەمدى قويۇپ ئۆزلىرىمۇ بىزنى دوراپ، ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تەۋرۈكىنى تاشلىۋەتسىلە، سىلىنىڭ بىزدەك مۆمىن پۇقرادىن نېمە پەرقلىرى قالىدۇ؟ بولدى، ئۆزلىرىگە قىلىدىغان ئارتۇق گېپىم يوق. نېمە دېسىلىرى مەيلى، ساقاللىرىنى چۇشۇرۇۋېتىشكە ئاجىزلىق قىلىمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى يامانلىغان پېتى دۇكانىنىڭ ئىشىكىنى قاتتىق يېپىپ چىقىپ كېتىدۇ.

104

كىيىملىرى جۇل - جۇل بىر مۇساپىر بالا كۇن ئولتۇرۇۋاتقان مەھەلدە ئېرىق بويىدا راۋاب چېلىپ ئولتۇرغاندا، ھېرىپ ھالى قالمىغان نەسىرىددىن ئەپەندى كېلىپ ئۆزىنى ئۇنىڭ يېنىغا تاشلايدۇ. راۋابچى بالا راۋابىنى توختىتىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ.

راۋابچى بالا: سىلىنى كۆرۈپ خۇشلۇقۇمدىن كۆزۈمگە خۇددى ئۇلۇغ بوۋام تىرىلىپ كەلگەندەك كۆرۈنۈپ كەتتىلە.

نەسىرىددىن ئەپەندى (خوشياقماي) : بۇنداق گېپىڭنى قويۇپ راۋابىڭنى چالە.

بالا بىردەم راۋاپ چېلىپ بېرىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا بېرىدۇ.

راۋابچى بالا: (كۆزىگە ياش ئېلىپ) مەن ئاڭلىغاندىنمۇ سېخىيكەنلا. ئانام رەھمەتلىك: «ئادەم خىزىرگە ئوچرىسا خۇدايىم بېرىدۇ» دەيتتى. دائىم خىزىر قانداقتۇ، دەپ خىيال قىلسام، سىلىنىڭ مۇشۇ سىياقلىرىدا كۆز ئالدىمغا كېلەتتى. ئاپامنىڭ خىزىر دېگىنى سىلىكەنلا ئەمەسمۇ. مەن ئۆمرۇمدە بۇنداق جىق پۇلنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى يانچۇقىدىن ئۇستىرا چىقىرىپ بالىغا تەڭلەيدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ماۋۇ ئۇستىرىدا ساقلىمنى چۇشۇرۇۋېتە.

راۋابچى بالا: (ھالىڭ - تالىڭ قېلىپ دۇدۇقلايدۇ) ياق، ياق، مەن ..... مەن ساتىراشلىق قىلالمايمەن.

نەسىرىددىن ئەپەندى: قىلىپ باقمىغان بولساڭ ئۆگەنمەمسەن. ھۆل قىلىپ چۇشۇرسەڭ بولۇۋېرىدۇ.

راۋابچى بالا: (كەينىگە داجىيدۇ) قولۇمدىن كەلمەيدىغان ئىشقا زورلىمىسىلا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ئانچە - مۇنچە كېسىپ سالساڭمۇ مەيلى، مۇشۇ باھانە - سەۋەب بىلەن ساتىراشلىقنى ئۆگىنىۋالساڭ ئەجەب ئەمەس.

راۋابچى بالا: ياق، ياق، ئۇنداق قىلمىسىلا.

بالا راۋابنى ئالغان پېتى ئالدى - كەينىگە قارىماي قاچىدۇ.

105

غۇۋا يورۇپ تۇرغان پاسكىنا - تاشلاندۇق ئۆيدە بىر پىيەنچۇك دادۇرنى زاكوسكا قىلىپ ھاراق ئىچىۋاتقانىنىڭ ئۇستىگە نەسىرىددىن ئەپەندى كىرىدۇ. مەست نەسىرىددىن ئەپەندىگە ئالىيىپ قاراپ قويۇپ ھارىقىنى ئىچىۋېرىدۇ.

مەست: سەن ھېلىقى ئابرويلۇق كاتتا باي نەسىرىددىن ئەپەندىغۇ. نېمە بارەڭ مەندەك ھاراقكەشنىڭ چاشقان كىرسە يامانلاپ چىقىپ كېتىدىغان غېرىبانە ئۆيىگە كىرىپ قالدىڭ؟ نېمىلا قىلسام بۇ مېنىڭ ئۆز ئۆيۈم، سېنىڭ ھاراقكەشلەرگە لەنەت - نەپرەت ئوقۇپ، ۋەز ئېيتىدىغان سورۇنۇڭ ئەمەس. پەيزىمنى ئۇچۇرماي كۆزۈمدىن يوقالغىنا.

نەسىرىددىن ئەپەندى: (مەستتىن سەسكىنىپ تۇرۇپ) بولدى، باشقا گەپنى قويۇپ ساقلىمنى چۇشۇرۇۋېتە!

مەست نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ گېپىنى چۇشەنمىگەندەك چەكچىيىپ قارايدۇ.

مەست: سەن ئەزەلدىن ھاراق ئىچمەيتتىڭغۇ. بۇگۇن شەيتان ئازدۇرۇپ ئىچىپ سېلىپ، بەك ئېغىر مەست بوپكەتتىڭمۇ نېمە؟ ھېلىپ قوي، بۇ

ساتىراشخانا گەمەس، پېقىرنىڭ ئۆيى!
نەسىرىددىن گەپەندى: گىككىي يۈز سوم ھەجلىگۈلۈك يوقمۇ ؟
مەست: مەن چاچ - ساقال گىلىش تۈگۈل سۈننەت قىلمىغىلىمۇ 10 يىلدىن گېشىپ، چاتىرىقىمدىكى تۈكلەرمۇ سېنىڭ ساقلىلىگدىن ئۈزىراپ كەتتى. ئۇستىرا تۈتۈشتىن چىقىپ قالدىم. ساتىراشخانىدىن تولانىمە يوق، نېمىشقا شۇ يەرگە بارمايسەن؟
نەسىرىددىن گەپەندى: ساتىراشلار ساقلىمىنى چۈشۈرۈۋەتكىلى ئۇنىمىدى.
مەست: (خىرىلداپ كۈلىدۇ) ھە، راست، بىزنىڭ بۇ ئادەملىرىمىز ئەخمەقلىقىدىن سېنىڭ ساقلىڭنى ھۈرمەت قىلىدۇ ئەمەسمۇ. بايا تىن ئەجەب ئېسىمگە كەلمەپتۇ.
نەسىرىددىن گەپەندى: ئانچە - مۇنچە كېسىپ سالساڭمۇ مەيلى، ساقلىمنى بىر چۈشۈرۈۋېتە، ئادەمنى يالۋۇرتماي.
مەست: 10 يىل بۇرۇن سۈننەت قىلغاندا ئىشلەتكەن ئۇستىرام ئەۋرەزگە چۈشۈپ يۇتۇپ كەتكەندىن بېرى ئۇستىرا ئالمىدىغان پۇلغا چىقىنالمىدىم.
نەسىرىددىن گەپەندى: مانا ئۇستىرا.
مەست: راست ئىككى يۈز سوم بېرەمسەن؟
نەسىرىددىن گەپەندى: گېپىم گەپ.
مەست: ئەمسە ھازىرلا بەر. ساتىراشلىقنى ئۇنتۇپ كەتكەن بولساممۇ، پايپاق ساقلىڭنى ئىككى سېرىپلا چۈشۈرۈۋېتەي.
نەسىرىددىن گەپەندى ئۇنىڭغا دېگەن پۇلنى ئۈزىتىدۇ. مەست ھىجىيىپ پۇلنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئېلىپلا پۇرلەپ يانچۇقىغا سالىدۇ - دە، نەسىرىددىن گەپەندىنى تارتىپ ئەكىلىپ ئەسكى - تۈسكىلەر دۆۋىلەنگەن مەينەت سۇپىغا مۇرىسىدىن بېسىپ ئولتۇرغۇزىدۇ. نەسىرىددىن گەپەندىنىڭ ئالدىغا تارتىدىغان لاتا بولمىغاچقا، بوينىغا سېلىش ئۈچۈن مەست بۇلۇڭدىن توپا باسقان بىر ئەسكى ئىشتاننى ئېلىپ كېلىدۇ - دە، ئۇنىڭ بېشىدا تازا سىلكىپ قاقىدۇ. قاڭسىق چاڭ - توزانغا چىدىمىغان نەسىرىددىن گەپەندى بۇرنىنى تۇتقىنىچە سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدۇ.
مەست: مەن بۇ ئىشتاننى گەخلەتخانىدىن تېپىۋالغاندا ئالمايمىكىن دەپ، كېيىن يەنە تۇرۇپلا ھامان بىر كۈنى ئەسقىتىپ قالار، دېگەن نىيەتتە ئەكىلىپ تاشلاپ قويغانىدىم، مانا بۈگۈن نەسىرىددىن گەپەندىگە بىر ئوبدان لازىم بولدى ئەمەسما.
نەسىرىددىن گەپەندى ئالدىراپ بەقەسەم تونىنى سېلىپ مەستكە بېرىدۇ.
نەسىرىددىن گەپەندى: مانا بۇنى ئالدىمغا تارت.

مەست بەقەسەم تونىنى نەسىرىددىن گەپەندىنىڭ بوينىغا يۆگەپ، پۇچۇق بوتۇلكىدا سۇ گەكىلىپ، تىترەپ تۇرغان بەتبەشىرە قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ساقلىغا چاپىدۇ. مەست ئۇستىرىنى نەگە سالسا، شۇ يەردىن پىلىلداپ قان چىقىپ، ئاغرىقتىن نەسىرىددىن گەپەندىنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ كېتىدۇ.

106

دوختۇرخانىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسى سىگنال بېرىپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ھويلىسىغا كىرىدۇ. دوختۇر- سېستىرالار تولغانئايىنى ئاسما ئوكۇل بىلەن ناسىلكىغا ياتقۇزۇپ ماشىنىغا سالىدۇ. بىر موماي يىغلاۋاتقان نۇزۇكئايىنى بەزلەپ كۆتۈرۈۋالىدۇ. يەنە بىر بوۋاي ساقاللىرىنى تۈتاملاپ ئەپسۇس قىلىدۇ.
بوۋاي: ھەي . . . ئادەم قېرىغاندا بۇزۇلىدىغەن . . .

107

مەست نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېڭىكىدىكى ئاخىرقى قانىغان يەرگە يەنە بىر تال قەغەز پارچىسىنى چاپلايدۇ - دە، ئۇنىڭ ئالايەر قالماي تەڭگىدەك قەغەز پارچىلىرى چاپلانغان يۈزى ۋە كانىيىغا قاراپ خىرىلداپ كۈلىدۇ.
مەست: دېگەن بىلەن ئۇستا ساتىراشكەنمەن جۇما. مانا، ئەپەندىمگە خۇش ياققىنىدىن بۇشۇكتىكى بوۋاقتەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان. شۇ تاپتا چۈش كۆرۈۋاتىدىغۇ دەيمەن. ئەپەندىم، قوپسىلا. ئاستا كۆزلىرىنى ئېچىپ بايا تىن كۆرگەن چۈشلىرىنى ئۆرۈسىلە.
نەسىرىددىن ئەپەندى غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ مەستكە ھومىيىدۇ.
نەسىرىددىن ئەپەندى: ھەئە، بەك ئوبدان دېدىڭ، ئۆلگۈر مەست. بايا تىن بېرى ناھايىتى تاتلىق ئۇخلاپ ئاجايىپ بىر شېرىن چۈش كۆرۈپتىمەن. چۈشۈمدە بىر غالجىر ئىت ھەدەپ يۈزۈمنى غاجاپ باش - كۆزۈمنى قانغا بويىۋاتقۇدەك.

108

يولۇچىلار ئايرودرومدا ئۆچىرەت بىلەن بىخەتەرلىك تەكشۈرۈشىدىن ئۆتمەكتە. ئۇلارنىڭ قاتارىدا، ساقال - بۇرۇتىنى چۈشۈرتىۋېتىپ، بېشىغا بۈدۇر قىلىنغان يالغان چاچ، ئۇچىسىغا كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ زامانغا لايىق ياسانغان نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن مودا كىيىنگەن چېھرىلىك ئۆچىرەت كۈتۈپ تۇرىدۇ. نەسىرىددىن ئەپەندى ئۆز قىياپىتىدىن قورۇنۇپ، خىجىل بولغاندەك پات - پات ئەتراپىغا خۇدۇكسىنىپ قاراپ قويىدۇ. گالستۇكقا كۆنەلمەي ھەدىسلا ياقىسىنى تۇزەيدۇ. ئۆزىگە قارىغانلىكى ئادەمگە ھىجىيىپ

باش لىڭشتىدۇ. بەزى ئادەملەر تونۇپ سالام بەرگەن ئوخشايدۇ، دەپ دوستانە باش لىڭشتىدۇ. كېيىن ناتونۇش ئادەمگە سالام قىلغىنىدىن ئوڭايسىزلىنىپ ھومىيىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇنى كۆرگەن چېھرىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ بېقىنىنى قاتتىق چىمدايدۇ.

چېھرىناي: ئۇچرىغانلىكى ئادەمگە ئەركىلەيدىغان لالما ئىتتەك قىلىقىڭىزدىن ئەجەبمۇ تويدۇم. يەنە شۇنداق قىلىدىغان بولسىڭىز سىز بىلەن ماڭمايمەن.

نەسىرەددىن ئەپەندى: خاپا بولمالا، ئەمدى دىققەت قىلاي.

نەسىرەددىن ئەپەندى چىرايىغا سۈرلۈك تۈس بېرىپ بۇتتەك قېتىپ تۇرىدۇ. تەكشۈرۈش نۆۋىتى ئۇنىڭغا كەلگەندە ساقچىغا ئايروپىلان بىلىتى بىلەن سالاھىيەت گۇۋاھنامىسىنى ئۇزىتىدۇ. ئېكراندا نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ قىرىپ پارقىرىتىۋەتكەن ئايدىڭباش، ساقال - بۇرۇتلۇق، بەقەسەم تون كىيگەن سۈرىتى كۆرۈنىدۇ. ساقچى بىردە سۈرەتكە، بىردە نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قاراپ تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالىدۇ.

ساقچى: ھۇ، نومۇسسىز ئوغرى، سەن تېخى بىزنىڭ ھۈرمەتلىك نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ سالاھىيەت گۇۋاھنامىسىنى ئوغرىلاپ، قاچاقچى بولدۇڭمۇ؟ مالڭ بۇياقتا.

ساقچى نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ ياقىسىدىن سۆرىگەنچە ئېلىپ ماڭىدۇ. ئۇ ماڭغىلى ئۇنىماي ساقچىغا يالۋۇرىدۇ:

نەسىرەددىن ئەپەندى: ئۇكام، ماڭا ئۇنداق ئۇۋال قىلمالا. مەن ئوغرى ئەمەس، نەسىرەددىن ئەپەندى.

ساقچى: ھۇ قىزىل كۆز، قاراپ تۇرۇپ دوپپامغا جىگدە سالماقچىمۇ سەن تېخى. مالڭ بۇ ياقتا، ساڭا ئادەم تېپىلمىغاندەك ئاشۇ نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ يانچۇقىنى كولىدىڭمۇ؟

ساقچى دەرغەزەپتە نەسىرەددىن ئەپەندىنى سۆرەپ ئېلىپ ماڭىدۇ. چېھرىناي: «ۋاي، نەسىرەددىن ئەپەندىم شۇتى، ئۇقۇشماسلىق بولمىسۇن» دەپ غەلۋە قىلغىنىچە ساقچىغا ئەگىشىدۇ.

109

ساقچى نەسىرەددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىنايىنى بىر قۇرۇق ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزىدۇ - دە، سومكىلىرىنى قوپاللىق بىلەن چۆرۈپ تاشلايدۇ. چېھرىناي ھۆكۈرەپ يىغلىغانچە كېلىپ نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىدۇ.

چېھرىناي: سىزنىڭ گېپىڭىزگە كىرىپ مۇشۇ كۈنگە قالامدىم ئەمدى.

نەسىرەددىن ئەپەندى: مەنمۇ سىزنىڭ گېپىڭىزگە كىرىپ مۇشۇ كۈنگە قالدىم. ساقال - بۇرۇتۇمنى چۇشۇرۈتمەۋتىمگەن، سەللە بىلەن بەقەسەم تونىنى تاشلىمىغان بولسام، ماڭا ھۇ خورلۇقمۇ يوقتى.

نەسىرەددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىناي يۈزىنى چاڭگاللاپ يىغلايدۇ.

110

يېرىم كېچە، بالىنستا.

بۇرنىغا سۈنئىي نەپەسلەندۈرۈش نەيچىسى بېكىتىلگەن تولغانئايىنى دوختۇرلار جىددىي قۇتقۇزماقتا. كۆزىتىش ئاپپاراتىنىڭ ئېكرانىدا بۇرەك ھەرىكىتى سىزىقچىسى ماڭماقتا.

جىددىي قۇتقۇزۇش ئۆيىگە شىركەتنىڭ ئابدۇرېھىم جالال قاتارلىق بىر قانچە خىزمەتچىسى ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا كىرىپ كېلىدۇ. تولغانئايىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئابدۇرېھىم جالال كۆزىگە ياش ئالىدۇ.

111

بىر قانچە ساقچى نەسىرەددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىناي سولانغان ئۆيگە كىرىدۇ. بىر پېشقەدەم ساقچى نەسىرەددىن ئەپەندىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ چاس بېرىدۇ.

پېشقەدەم ساقچى: ھۇرمەتلىك نەسىرەددىن ئەپەندى، ئەپۇ قىلىڭ، ئۇقۇشماسلىق بوپتۇ. تەكشۈرۈشكە ھەمكارلاشمىغىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت.

112

يولۇچىلار ئايروپىلانغا چىقماقتا.

ئايرودروم دىكتورى: خانىملار، ئەپەندىلەر، شاڭخەيگە ئۇچىدىغان ئايروپىلان ھازىر قوزغىلىدۇ. سەپىرىڭىزلەرگە ئاق يول تىلەيمىز.

نەسىرەددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىناي ئالدىراپ - سالدىراپ يېتىپ كېلىدۇ - دە، ئايروپىلانغا ئاران ئولگۈرىدۇ.

113

ئايروپىلان ئىچى.

نەسىرەددىن ئەپەندى بېشىنى چېھرىنايىنىڭ كۆكسىگە قويۇپ ئۇخلىماقتا. چېھرىناي يان تەرىپىدىكى قارا كۆزەينەكلىك بىلەن كۆز ئۇرۇشتۇرىدۇ. قارا كۆزەينەكلىك ئاستا ئورنىدىن قوزغىلىدۇ. چېھرىناي ئاق چۈپۈرلۈق يوغان بىر قورچاق كۆچۈكنى پەم بىلەن نەسىرەددىن ئەپەندىنىڭ بېشىغا يۆلەپ قويىدۇ. نەسىرەددىن ئەپەندى ئۇيقۇچىلىقتا تۇمشۇقىنى قورچاق كۆچۈكنىڭ چۈپۈرلۈق تۇمشۇقىغا يېقىپ ئاغزىنى تامشىيدۇ.

چېھرىناي پەم بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ قارا كۆزەينەكلىكنىڭ كەينىدىن ماڭىدۇ.

114

قارا كۆزەينەكلىك بىلەن چېھرىناي

ئايروپىلاننىڭ تازىلىق ئۆيىدە سۆيۈشىدۇ. قارا كۆزەينەكلىك يانچۇقىدىن بىر نام - ئەمەل كارتۇچكىسىنى چىقىرىپ چېھرىئايغا بېرىدۇ.

قارا كۆزەينەكلىك: گۇاڭجۇغا بارغاندا مۇشۇ ئادرېستىكى ئۆينى ئىزدە. مالنى شۇ يەردىن ئالىسەن.

115

نەسىرىددىن ئەپەندى ئولتۇرغان ئايروپىلان شاڭخەي ئايرودرومىغا قونىدۇ.

116

ئايرودروم كۈتۈش زالىدا «نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ شاڭخەيگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز» دېگەن پلاكات ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدۇ. پلاكاتنىڭ ئىككى بۇرجىكىگە نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئېشەكلىك، كۈلۈمسىرەپ تۇرغان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بولۇپ پلاكاتنىڭ يېنىدا ھەر قايسى زاۋۇت - شىركەتلەرنىڭ سىمسىز تېلېفون تۇتۇپ تۇرغان خوجايىنلىرى نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ يولىغا قارىشىپ تۇرىدۇ. ياش بىر خوجايىن سىمسىز تېلېفوندا بۇيرۇق بېرىدۇ:

ياش خوجايىن: نەسىرىددىن ئەپەندى چۈشكەن ئايروپىلان يەرگە قوندى، ئوركىستىر تەييارلانسۇن!

117

ئايرودرومنىڭ ماشىنا توختاش ئورنى.

ئالىي دەرىجىلىك پىكاپلار تۇرۇپ كەتكەن مەيدانچاقتا ئالدىدا ئوركىستىر، ئارقىسىدا «شاڭخەي كارخانا ساھەسى نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ بىز بىلەن دوستانە ھەمكارلاشقانلىقىدىن مىننەتدار» دېگەن خەتلەر يېزىلىپ، نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن پىلاكات كۆتۈرگەن كارخانا خىزمەتچىلىرى رەتلىك تىزىلىپ تۇرىدۇ.

118

ئايروپىلان كۈتۈش زالىدا كارخانىچىلارنى بىر توپ مۇخبىرلار ئورىۋالغان. بىر مۇخبىر سوئال سورايدۇ:

مۇخبىر: شىنجاڭدىكى «نەسىرىددىن ئەپەندى سودا - سانائەت چەكلىك ھەسسىدارلىق شىركىتى» نىڭ باش لېدىرى نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ شاڭخەيگە كېلىشى، بۇ شەھەردىكى كارخانا ساھەسىگە قانداق پايدىلىق پۇرسەت ئېلىپ كېلىدۇ؟

پېشقەدەم كارخانىچى: نەسىرىددىن ئەپەندى شاڭخەي كارخانا ساھەسىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ھەمكارلاشقۇچى سەمىمىي دوستى. ئۇ . . .

نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىئاي ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كېلىدۇ.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ھەممە كونا قەدىناسلار بىرىڭلار قالماي تولۇق چىقىپسىلەر - دە؟ ئاۋارە قىپتۇق، ئاۋارە قىپتۇق. بۇنچىۋالا جۇۋاپ كەتمىسەڭلارمۇ بولاتتى.

نەسىرىددىن ئەپەندى ھەممەيلەنگە قىزغىن قول سوزىدۇ، ئەمما ئۇلار نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ باش - ئايىغىغا قاراپ قول بەرمەي، «بۇ كىم ئۆزى؟» دېگەن سوغۇق نەزەر، ھەيرانلىق ئىچىدە بىر - بىرىگە قارىشىدۇ. پېشقەدەم كارخانىچى نەسىرىددىن ئەپەندىگە قاراپ ئىستىھزا بىلەن سۆزلەيدۇ:

پېشقەدەم كارخانىچى: كەچۈرۈڭ، بۇرادەر. ئۆزىڭىزنى تونۇمايدىكەنمىز. ئۇقۇشماي بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن. بىز سىزنى ئەمەس، نەسىرىددىن ئەپەندىنى قارشى ئالغىلى چىققان.

نەسىرىددىن ئەپەندى: ۋاي ئاغىنىلەر، ماڭا چاقچاق قىلىۋاتامسىلەر ياكى راستىنلا تونۇمايۋاتامسىلەر؟ نەسىرىددىن ئەپەندى مەن شۇ. پەقەت ساقال - بۇرۇتۇم بىلەن ئۈستىبېشىمنى . . .

كارخانىچىلار نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ باش - ئايىغىغا قاراپ بىر - بىرىگە باش چايقىغان ھالدا قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ.

119

نەسىرىددىن ئەپەندى ياتاقتا سالپىيىپ ئولتۇرغاندا سىرتتىن چېھرىئاي خۇشال ھالدا كىرىپ، قولىدىكى سومكىنى كارىۋاتقا تاشلايدۇ. ئۇنىڭدىن داكا، يالغان ساقال - بۇرۇت، بىر دانە سېرىق توننى ئالىدۇ - دە، نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ كەيمە چېچىنى يۇلۇپ تاشلاپ، ئايپاڭ بېشىغا داكىنى سەللە قىلىپ يۆگەپ، ساقال - بۇرۇت چاپلايدۇ؛ كاستۇم - بۇرۇلكىسىنى سالدۇرۇپ سېرىق توننى كىيدۇرىدۇ.

چېھرىئاي: مانا ئەمدى بولدىمۇ. ئەسلىدىكى ئەپەندىمگە تازا ئوخشىدىڭىز.

120

پېشقەدەم كارخانىچى ئىشخانىسىدا پۈتۈن دىققىتى بىلەن ھۇججەت كۆرۈۋاتقاندا كاتىپ قىز كىرىدۇ.

كاتىپ قىز: خوجايىن، نەسىرىددىن ئەپەندى سىز بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ.

پېشقەدەم كارخانىچى: ھېلىقى يالغان نەسىرىددىن ئەپەندىمۇ؟

كاتىپ قىز: ياق، نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆزى كەپتۇ.

پېشقەدەم كارخانىچى: (ھەيران بولۇپ) بۇ قانداق گەپ، بىز ئۇنى ئايرودرومدا كۆرمىدۇققۇ؟ ئۇ بەك ئەقىللىق، قىزىقچى ئادەم. بەلكىم بىزگە بىر چاقچاق قىلاي دەپ خەۋەرلەندۈرۈپ قويماي تۇيۇقسىزلا كەلگەن بولسا كۆرمەي قالغان بولۇشىمىز مۇمكىن. قېنى، چاققان باشلاپ كىرىڭ.

كاتىپ قىز نەسىرىددىن ئەپەندىنى باشلاپ

كىرىدۇ.
پېشقەدەم كارخانىچى: (قۇچقىنى يېيىپ) شۇنداقمۇ چاقچاق قىلامسىز، قەدىناس دوستۇم. بىزنى كارامەت كولدۇرلاتتىڭىز - دە.
پېشقەدەم كارخانىچى بىلەن نەسىرىددىن ئەپەندى خۇشاللىقىدىن قۇچاقلىشىپ بىر-بىرىنىڭ مەڭزلىرىگە قايتا - قايتا مەڭزلىرىنى ياقىدۇ. كاتىپ قىز كۈلۈپ قويۇپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇ ئىككىيلەن ئۇزاق قۇچاقلىشىپ، بىر - بىرىنى كۆتۈرۈپ پىرقىرىتىپ ئاخىرى يەردەسەپ ئاجرىغاندا، پېشقەدەم كارخانىچى ساقال - بۇرۇتسىز نەسىرىددىن ئەپەندىگە قاراپ چەكچەيگىنىچە قېتىپ قالىدۇ. خۇشاللىقىدىن تېخىچە كۈلۈۋاتقان نەسىرىددىن ئەپەندى پېشقەدەم كارخانىچىنىڭ چىرايىغا قاراپ دەرھال ئېسىنى يىغىپ ئېڭىكىنى تۇتىدۇ - دە، ساقال - بۇرۇتىنى ئىزدەپ ئالاقزادىلىك بىلەن قارايدۇ. ئۇ، ساقال - بۇرۇتىنىڭ پېشقەدەم كارخانىچىنىڭ مۇرىسىدە ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئېلىش ئۈچۈن قولىنى سوزۇشىغا پېشقەدەم كارخانىچى ئارقىغا قېچىپ ۋارقىرايدۇ:
پېشقەدەم كارخانىچى: ساقچى . . . ئوغرىنى تۇت!
نەسىرىددىن ئەپەندى ساقال - بۇرۇتىنى ئېلىۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمەي ئىشككە ئۆزىنى ئاتىدۇ. يۈگۈرۈپ كىرگەن پاكار، سېمىز ساقچى بىلەن سوقۇلۇپ ئۇنىڭ ئۈستىگە يىقىلىدۇ. ساقچىنى ئۆزىنى ئوڭشىۋالغۇچە ئۆمىلەپ قويۇپ قاچىدۇ.

121

نەسىرىددىن ئەپەندى ياتقىدا چېھرىڭاي بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرغاندا مۇندىق خەۋەر بېرىلىدۇ:
. . . شەھىرىمىزدە نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن ئالغۇ - بەرگۈ قىلىشۋاتقان كارخانىچىلار يالغان ساقال - بۇرۇت تاقاپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان بىر ئالدامچىدىن ھېزى بولۇڭلار. ئۇنىڭ بوي - تۇرقى، ئاۋازى، مېڭىش - تۇرۇشلىرى بەئەينى نەسىرىددىن ئەپەندىگە ئوخشايدۇ. كونا شېرىك كارخانىچىلار بىلەن كارخانىلارنىڭ ئەھۋاللىرىنى خۇددى نەسىرىددىن ئەپەندەك ئەينەن - پىششىق بىلىدۇ. ھەرگىز دامىغا چۈشۈپ پۇل - مال بەرگۈچى بولمايڭلار.
نەسىرىددىن ئەپەندى تېلېۋىزورنى غەزەپ بىلەن ئۆچۈرۈۋېتىدۇ - دە: «ئەستاغپۇرۇللا، ماۋۇ پالاكەتچىلىكنى» دەپ ئاچچىقى بىلەن ساقلىنى تۇتاملىشىغا ساقال - بۇرۇتى قولىغا چىقىدۇ. ئۇ جان ئاچچىقى بىلەن ئالقىنىدا تۇرغان يالغان ساقال - بۇرۇتىغا تۈكۈرۈپ يەرگە ئاتىدۇ. چېھرىڭاي كېلىپ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ بوينىغا ئېسىلىدۇ.

چېھرىڭاي: ھەي سۆيۈملۈك قېرى، ئاچچىقىڭنى ئېنىزغا ھاي بېرىلمە. بىز گۈزەڭگۈغا كېتەيلى. ھۇ نەس باسقان يەردە بىزگە كۈن يوقكەن.

122

كېچە. گۈزەڭگۈ ئايرودرومى.
«ساقال - بۇرۇتلۇق»، سەللە يۆگەپ تون كەيگەن نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن مودا كىيىنگەن چېھرىڭاي يولۇچىلار بىلەن ئايروپىلاندىن چۈشىدۇ.

123

نەسىرىددىن ئەپەندى بىلەن چېھرىڭاي ئايرودرومدىن چىقىپ تاكسىدا ئولتۇرىدۇ.
شوپۇر: سىز نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ سۈرىتىدە ئالدامچىلىق قىلىپ يۈرگەن ھېلىقى يالغان نەسىرىددىن ئەپەندى شۇمۇ؟
نەسىرىددىن ئەپەندى: ياق، ياق. نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىغانسىز. مەن نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆزى شۇ. نەدىكى بىر ئەپقاچتى گەپلەرگە ئىشەنمەڭ.
شوپۇر: ھىم (كۈلىدۇ). بىر كاززاپنىڭ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ نامىدا ئالدامچىلىق قىلىپ، قانچىلىغان زاۋۇت - كارخانىلارنىڭ مىليونلاپ پۇلىنى ئالداپ ئېلىپ قاچقىنىنى گېزىت، رادىئو - تېلېۋىزورلاردا تەشۋىق قىلىۋاتقىلى نەۋاق. سىز نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ نامىنى گۈزەڭگۈدا ساتالماسلىقىڭىز مۇمكىن. ئەمدى ئاستا ئويۇنىڭىزنى يېغىشتۇرۇۋېلىڭ!

124

مېھمانخانىنىڭ ياتاقتا بېلەت سېتىش ئورنىدا بېلەت كەسكۈچى نەسىرىددىن ئەپەندىگە توڭلۇق بىلەن سۆزلىمەكتە:
بېلەت كەسكۈچى: مېھمانخانىدا بىكار ياتاق يوق!
نەسىرىددىن ئەپەندى: بارئىكەنغۇ، باشقىلارغا بەرمەڭىز ئەنە.
بېلەت كەسكۈچى: مېھمانخانىمىزنىڭ ئىشكى ياخشى ئادەملەرگە ھەر قاچان ئوچۇق، ئەمما ئالدامچى، ساختىپەزلەرگە ياتاق بېرەلمەيمىز!
نەسىرىددىن ئەپەندى: ئۇقۇشماسلىق بولمىسۇن، مەن سىز دېگەن ساختىپەزلەردىن ئەمەس، دۇنيادا ناممام بار سودا - ساناڭەتچى.
بېلەت كەسكۈچى: ھۈرمەتكە سازاۋەر نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ نامىنى بۇلغاپ تۇرۇپ نومۇس قىلماستىن يەنە ئۆزىڭىزنى ئاقلاۋاتىسىزغۇ. ئەگەر نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆزى گۈزەڭگۈغا كېلىدىغان بولسا، ئالدىغا چىقىپ ئالاھىدە ئىززەت - ئېكرام بىلەن قارشى ئالىمىز. لېكىن ئالدامچى - قىزىل كۆزلەرگە ئورۇن بېرىدىغانغا گۈزەڭگۈلۈقلار ئۇنچىۋالا ئەخمەق ئەمەس. ياخشىسى، بۇ شەھەردىن كەشىڭىزنى

توغرىلاپ ئاستا كېتىۋېلىڭ.

125

يامغۇرلۇق كېچىدە ئەسىرىدىن ئەپەندى بىلەن چېھرىئاي شەھەر سىرتىدىكى پاخال بىلەن بېپىلغان تاشلاندۇق كەپىدە يامغۇردىن پاناھلانماقتا.

سىرتتىن ماشىنا سىگنالى ئاڭلىنىدۇ.

چېھرىئاي: تاكسىمىكىن، قاراپ باقاي.

توختىسىلا چاقىرىمەن.

چېھرىئاي قول چامادانىنى ئېلىپ ماڭىدۇ.

ئەسرىدىن ئەپەندى: بۇ چامادانىنى كۆتۈرۈۋېلىپ جېنىڭىزنى قىينىغۇچە تاكسىغا چىققاندا بىراقلا ئالمامسىز.

چېھرىئاي: ماڭىدىغان بولۇپ قېلىپ چاقىرسام ھەممە يۈك - تاقنى كۆتۈرۈپ تاكسىغا ئېلىپ چىقىش تەس كېلەرسىزگە.

126

كەپىنەك نېرىسىدا بىر پىكاپ توختايدۇ. چېھرىئاي پىكاپقا قاراپ يۈگۈرەيدۇ. يۈزىگە قارا نىقاب تارتىۋالغان بىرسى چېھرىئاي بىلەن چامادان ئالماشتۇرىدۇ - دە، پىكاپنى تېز قوزغاپ كېتىپ قالىدۇ.

127

چېھرىئاي كىرگەن پېتى ئەسىرىدىن ئەپەندىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلايدۇ.

چېھرىئاي: ماشىنىغا ئېلىۋېلىشقا قەتئىي ئۇنىمىدى. نېمىدېگەن ئەسچىلىك بۇ. بۇنداق شەھەرگىمۇ كېلەمدىغان. بولدى، ئەتىلا يۇرتىمىزغا كېتەيلى.

ئەسرىدىن ئەپەندى: سىزنى مۇشۇنداق ئېغىر كۈنگە قويدۇم، تۇمۇچۇقۇم. مېنى ئەپۇ قىلىڭ.

128

روھى چۈشكەن ئەسرىدىن ئەپەندى بىلەن چېھرىئاي ئايروپىلاندا سالپىيىپ ئولتۇرىدۇ. يان رەتتىكى قارا كۆزەينەكلىك چېھرىئايغا كۆزىنى قىسىدۇ. چېھرىئاي ئەسرىدىن ئەپەندىنى كۆرسىتىپ «ئۇخلىسۇن، ئاندىن كېيىن» دېگەننى ئىشارەت قىلىدۇ.

129

تۇن كېچە.

سايىم ساختا كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپ كىچىك تارازىدا خروئىن جىڭلاپ ئۇششاق خالتىلارغا بۆلەكتە. يېرىم يالىڭاچ بىر پاھىشە ئايال ئۇ خالتىلارنى تۈگۈنچەك قىلماقتا.

تۈيۈقسىز ساقچىلار ئۆيگە بېسىپ كىرىپ سايىم ساختا بىلەن پاھىشە ئايالنى قولغا ئالىدۇ.

130

ئالا - يېشىل چىراغلار غۇۋا يېنىپ تۇرغان كېچىلىك ئىشرەتخانىدا نەمەت قاشاك يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن بىر مودا قىزنى سۆيگەچ يانچۇقىدىن خروئىن بولىقىنى ئېلىپ قىزنىڭ بېغىرىدىكىغا تىنىشىغا بىر قول كېلىپ ئۇنىڭ بېغىشىدىن «كاپ» قىلىپ تۇتۇپ كەينىگە قايرىيدۇ. نەمەت قاشاڭ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ قولىغا كويزا سالغىلىۋاتقان ساقچىنى كۆرىدۇ.

131

ئەسرىدىن ئەپەندى، چېھرىئاي ۋە قارا كۆزەينەكلىك ئايروپىلاندىن چۈشۈشكە پۇقراچە كىيىنگەن ساقچىلار كېلىپ ئۇلارنىڭ قولىغا كويزا سالىدۇ.

ئەسرىدىن ئەپەندى: (ۋارقىرايدۇ) بۇ . . . بۇ ، نېمە گەپ، مەن دېگەن ئەسرىدىن ئەپەندى، تونۇمىدىڭلارمۇ؟!

پۇقراچە كىيىنگەن ساقچىلار چېھرىئاينىڭ چامادانىنى ئاچىدۇ. قات - قات كىيىملەرنىڭ ئاستىدىن لىققىدە خروئىن چىقىدۇ.

132

چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ جۇدەپ كەتكەن ئەسرىدىن ئەپەندى قاپقارا ئىغۇ تۇرمىدە كۆزىنى يۇمغىنىچە ھەسرەتلىنىپ ناخشا ئېيتماقتا. بىر چاغدا ئىشىك جاراقلاپ ئېچىلىدۇ - دە، ئىككى ساقچى كىرىپ ئەسرىدىن ئەپەندىنى ئېلىپ ماڭىدۇ.

133

ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىشخانىسىدا ئەسرىدىن ئەپەندىگە سۆزلىمەكتە:

ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: ئىشلار ئېغىرلاندى. زەھەرلىك چېكىملىك ئەتكەسچىلىرى ئۆز گۇرۇھىنىڭ غوللۇق ئەزاسى چېھرىئاي ئارقىلىق يۇرىكىڭىزگە كىرىۋېلىپ، خروئىن سودىسى قىلغان. بۇنىڭدا سىزنىڭ بىخۇدلۇقتىن باشقا گۇناھىڭىز يوق، شۇڭا ئەيىبلەنمەيسىز ھازىردىن باشلاپ ئەركىنلىككە چىقتىڭىز. ۋەيران بولغان ئىگىلىكىڭىزنى قايتا تىكلەپ نامىڭىزغا چۈشكەن داغنى تازىلاڭ.

134

تولغانئاي، نۇزۇكئاي ۋە شىركەتنىڭ ئابدۇرېھىم جالال قاتارلىق خادىملىرى تۇرمە دەرۋازىسى ئالدىدا تەقەززالىق بىلەن ئەسرىدىن ئەپەندىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەي تۇرمىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلىپ ئەسرىدىن ئەپەندى چىقىدۇ. نۇزۇكئاي: «دادا» دېگىنىچە ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. ئەسرىدىن ئەپەندىمۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ نۇزۇكئايىنى قۇچاقلاپ، باغرىغا باسىدۇ.

تولغانئاي ئەسرىدىن ئەپەندىگە چىمەن دوپپا بىلەن بەقەسەم تون كىيدۈرىدۇ. ئىككىسى مۇھەببەتلىك كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە تىكىلىدۇ. M1

1995 - يىل 13 - يانۋار، ئۈرۈمچى

ئاپتور: «ئەقرىناغ» كىنو ستۇدىيىسىنىڭ سىناريىسى

قەمبەرخانىمنىڭ ئۇيغۇرئوسسۇل سەنئىتى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

رەنا مەخسۇت

ئۇستاز قەمبەرخانىم بىزدىن ئايرىلغىلى بىر يىلدىن ئاشتى. ئۇنىڭ سىياقى كۆزىمىزدىن، ئاۋازى قۇلىقىمىزدىن ئۆچتى. ئەمما، مۇسىبەتلىك تۇيغۇ مېنى، ئۇنىڭ بىلەن ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىمدىن تاكى ئۇ ئالەمدىن ئۆتكۈچە بولغان قىرىق يىلدىن ئارتۇق بىر ساھەدە، ھەتتا خېلى ئۇزاق يىللار بىر قورۇدا ئۆتكۈزگەن كۈنلەرنى ئەسلەپ، ئۇلاردىن ئۇنىڭ ئوبرازىنى، تەلىم - تەربىيىسىنى ئىزدەشكە باشلاپ كەلدى. ئۇ ھەقىقەتەن چېۋەر ئىنسان، ئۇلۇغۋار زات، كەمتەر ئۇستاز ئىدى. ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى توغرىسىدا نۇرغۇن قىممەتلىك تەۋسىيىلەر قالدۇرغاندى. ئۇ، بۇ ھەقتە بىزنىڭ ئاق دىل، جاپاكەش خەلقىمىزدەك كۆيۈنۈپ سۆزلىگەن، ئەمما، بىرەر يازما ھۆججەت قالدۇرمىغان. ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرىدىن تېپىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغانلىرىنى ئۆز خاتىرەم بويىچە يېزىپ قالدۇرماقچىمەن.

* * *

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ ھازىرقى زامان سەھنە سەنئىتىگە ئايلىنىش دەۋرىدىكى مۇھىم نامايەندە. ئۇ يەنە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماتېرىيالىنىڭ ئاساسچىسى، يېتۈك ئۇستازى. ئەمما ئۇ بىر مەزگىل ئىنتايىن سول ئېقىمدىكىلەر تەرىپىدىن «كونا جەمئىيەتنىن

قالغان داشقال» دەپ ھاقارەتكە ئوچرىدى. كەنە شۇ چاغدا ئۇ:

«مېنىڭ ئۇ زاماندىن قالغان، بۇ زاماندىن قالغان دەيدۇ. خۇدا چەكسىز ئۆمۈر بەرسە، ئۇيغۇر خەلقىم بىلەن چەكسىز يىراق زامانلارنى كۆرسەم دەيمەن». «راست، مەن بىر قانچە ھۆكۈمەتنى كۆردۈم، بىر قانچە دەۋرنى باشتىن ئۆتكۈزدۈم. خۇددى خەلقىم شۇ زامانلارنى بېشىدىن كەچۈرگەندەك، ئۇيغۇر سەنئىتىمۇ شۇ دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرگەندەك» دېگەنىدى.

* * *

قەمبەرخانىم ئازادلىقتىن كېيىن قىرىق نەچچە يىل ئەمەلدارلىق تاجىسىنىمۇ تاقىدى. گەرچە بۇ تولىمۇ ماقارىپ ۋە سەنئەت كەسپى بويىچە ئەمەلدارلىق تاجى بولسىمۇ، ھەر ھالدا تاج ئىدى. ئۇ، دەربجىسىنىڭ ئۆرلىشى بىلەن گەدىنىنى قاتۇرۇپ، خەلقتىن ئايرىلىپ، ئۆزىنى ئاسمانغا ئېسىۋالمىدى. ئۇ مۇنداق دەيتتى:

«ئەمەلدار بولۇشنى بىلىپ، نېمە قىلىشنى بىلمىگەنلەرگە ئېچىنىمەن، غادىيىۋالغانلارغا ھەيرانمەن. نېمە قىلاتتىڭ؟ خەلقنىڭ ۋەكىلى بولسەن. خەلقنىڭ ۋەكىلى بولماق خەلقنىڭ رىسقىنى يېگۈچى بولماق ئەمەس، بەلكى خەلق قەلبىنىڭ، غۇرۇرىنىڭ، مۇھەببەت - ئېرىتىنىڭ، مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ، ئەمەلىي ئىشلەش دېمەكتۇر. ئەمەلدارلىق غادىيىدىغان سۆلەت ئەمەس، خەلق ئۈچۈن ئىشلەپ مۇكچىيىدىغان ۋەزىپە.»

* * *

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسۇللىرىنى ئەزەلدىن كۆڭۈل ئاچىدىغان، ماھارەت كۆرسىتىدىغان نەرسە، دەپ قارىمايتتى. ئۇ بۇ ھەقتە:

«ئۇيغۇرلار ئەمگەك سۆيەر خەلق، سەنئەت سۆيەر خەلق. ئۇلارغا بالېتتەك چەتنەك سەنئىتىدىن كۆرە، نەق سېپى ئۆزىدىن بولغان ئۇيغۇر سەنئىتى كېرەك. ئىلى، قۇمۇل، تۇرپان، كورلا، كۇچا، قەشقەر، خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ سەنئىتى كېرەك. دوپپىسىمۇ ئۇيغۇرچە، ئۇسسۇلچىسىمۇ ئۇيغۇر بولغان ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى كېرەك. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتى چەتنەك كىنولىرىدەك تاماشا قىلىپ كۆرۈپ باقىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارنى ئۇيغۇرلارغا، ئۇيغۇرلارنى باشقا خەلقلەرگە تونۇشتۇرىدىغان نەرسە. مىللىيەتلىك ھەر قانداق مىللىي ئۇسسۇلنىڭ جېنى. مۇنداق جېنى بولمىغان مىللىي ئۇسسۇل قانداقلارچە مىللىي ئۇسسۇل بولالىسۇن؟! ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ نەپسىلىكىگە ھەممىنىڭ زوقى كېلىدۇ. بۇ قاماتېرىسى بولۇپ قالمىسكەن، دەيمەن» دېگەنىدى.

* * *

قەمبەرخانىم ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماكارىپى ئارقىلىق ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا راۋاجلاندۇرۇش ئىدىيىسىنى ئىزچىل تەكىتلەپ كەلدى. ئۇ، ئۇسسۇل ماكارىپىنى سەھنە ئۇسسۇللىرىنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

«سەھنە سەنئىتى ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇللىرىنى سەھنىگە ئېلىپ چىقتى، بۇ بىر ياخشى يۈزلىنىش. ئەمما، كىككى ئەرسىدىن ئەنسىرەيمەن، بىرى، كەسپىي ئۇسسۇلچىلار شەھەر تۇرمۇشى، ماكاش كىرىمىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن كەڭ خەلقتىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن؛ يەنە بىرى، ھازىرقى زامان كىنولىرى، كونسېرتلىرى تەسىرىدە ئۇسسۇللىرىمىزدا ئەبجەش ئەرسىلەر كۆپىيىپ قالىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىشى مۇمكىن. بۇلاردىن ئەنسىرىمەمسىلەر؟ مەن بۇ كىككى ئەنسىرەشنى ھازىرقى زامان ئۇسسۇل ماكارىپى ئارقىلىق ھەل قىلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىمەن. بىز ئەگەر ئۇسسۇل ماكارىپىغا تايىنىدىغانلا بولساق، ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى بۇ ئەنسىرەشلەردىن خالىي، ساپ، سېپى ئۆزىدىن بولغان ئۇيغۇر ئۇسسۇلى پېتى راۋاجلاندۇرالايمىز. مانا بۇ ساپ ئۇيغۇر ئۇسسۇلى - زامانۋى ئۇيغۇر ئۇسسۇلى بولىدۇ» دېگەنىدى.

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇل دەرسلىكىنى چىڭ تۇتتى. بىرىنچى ئەۋلاد شاگىرت - ئوقۇتقۇچىلارنى ئۆزى باشلاپ قەشقەر يېزىلىرى، دولان ۋادىلىرىغا ئېلىپ بېرىپ خەلقتىن ئۆگىنىشكە يېتەكلىدى. ئۇ، دەرسلىك تۈزۈشكە باشتىن - ئاياغ كۆڭۈل بۆلدى. ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە:

«سىز بېيجىڭدە ياۋروپا ۋە روسىيە بالېتلىرىنى، ئىسپانىيە ۋە ھەر قايسى دۆلەتلەر ئۇسسۇللىرىنى ئۆگەنگەن. سىز چەتنىڭكىنى ئوقۇپ ئۇيغۇرنىڭكىنى قىلماقچىسىز، قىزىم. مەنمۇ چەتتە ئوقۇپ، ئۇيغۇرنىڭكىنى قىلىپ كېلىۋاتىمەن. ئۇيغۇر ئۇسسۇل دەرسلىكىنىڭ رامكىلىرىنى چەتنىڭ ئوقۇتۇش دەرسلىكى يولىدىن پايدىلىنىپ تۈزىمىز. ئەمما بۇ رامكىغا ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى قاچىلايمىز. بۇمۇ بىر سەپ، بۇمۇ بىر بوز يەر ئېچىش».

«ئۇيغۇرلار يىرتىق چەكمەن، پۇچۇق كەتمەن بىلەن بىزگە ئىككى خىل ئوزۇق بېرىپ كەلدى، بىرى، ئوزۇق - تۇلۇك؛ يەنە بىرى، سەنئەت - مەدەنىيەت. مۇقام - مەشرەپ، سەنەم - ئۇسسۇللارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە».

«ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى سەھنىگە چىقىشتىن ئىلگىرىمۇ گۈزەل ئىدى، سەھنىگە چىقىپمۇ گۈزەل بولدى. ئۇ دەرسلىك قىلىپ ئۆتۈلسە، دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل ئۇسسۇلنىڭ ئەڭ گۈزەل دەرسلىكى بولغۇسى».

* * *

قەمبەرخانىم ئۇسسۇل ماكارىپىدىن زادى چېكىنمىدى. ئۇ مۇشۇ ساھەدە ئېيتقۇسىز ئازاب ۋە ساتقىنلىققا، ھاقارەت - خارلىققا ئۇچرىغاندىمۇ چېكىنمىدى. ئۇ شۇ ئىغىر

كۆنلەردە مۇنداق دېگەنىدى:

«ئازابمۇ، راھەتمۇ شۇغۇللانغان ئىشتىن كېلىدىكەن. مانا، ئوقۇغۇچىلىرىم مېنى سۆيۈپ چىقىپ ماقارەتلەۋاتىدۇ. بوپتۇ. بۇنى ماڭا تاماراخانىم بۇرۇنلا ئەسكەرتىپ: «مېنى ئوقۇغۇچىلىرىمدىن بەزىلىرى سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلدۇرۇۋەتكەن. مەن ماڭارېچچى بولۇپ سۈرگۈن بولماقچىمۇ، بولدى تاشلا، سەھنىگە چىقىپ غۇلاچ كېرىپ پەرۋاز قىلىپ يۈر، دېگەنىدى. ئەمما مەن ئۇسسۇل ماڭارېپىنى تاشلىيالمايمەن، چۈنكى ئۇ ئۇيغۇرنىڭ ئۇسسۇلىنى توغرا بولغا باشلايدىغان ئىلىم».

* * *

قەمبەرخانىم ئۇسسۇل ماڭارېپىنى مۇنداق ئۈچ جەھەتلىمە تەلىم - تەربىيە مىستېمىسى، دېپ قارىغان ھەم ئۇزى تەربىيىلىگەن بىرىنچى ئەۋلاد ئۇسسۇل ئوقۇنقۇچىلىرىنىڭ بۇ نۇقتىلارنى كەسپىي ھايات گۈھىرى دېپ بىلىشىنى ھەمىشە تەكىتلەپ كەلگەن:

«ئۇسسۇل مەنئىتى بولسىمۇ - بولمىسىمۇ بولىدىغان ۋە ياكى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى مىللىي ئۇسسۇل - مىللەت قەلبىنىڭ سۈرىتى. بىز دائىم يۇقىرى رەھبەرلەرگە، پۈتۈن ئاتا - ئانىلارغا، پۈتكۈل تاماشىبىنلارغا، خەلقە بۇنى چۈشەندۈرۈشىمىز لازىم. خەلق ئۆز ئۇسسۇللىرىنى ئەلا بىلسۇن. بىزمۇ ئوقۇغۇچىلارغا ھەقىقىي ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى، مەيلى كەسپىي مەشقى ياكى نەزەرىيىسى جەھەتتىن بولسۇن ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئۇقتۇرۇشىمىز، ئۆگىتىشىمىز كېرەك. يەنە ئۇسسۇلچىلىرىمىزمۇ ئۆز كەسپىنى قەدىرلىسۇن، ئۆزىنى ئۇلۇغ تۇتسۇن، خارلىمىسۇن، دەپسەندە قىلمىسۇن. ئۇلاردا ئالىيجانابلىق كەسپىي ئەخلاق بولسۇن».

* * *

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ ساپلىقى ۋە شۇ ساپلىقى بويىچە راۋاجلىنىشىغا پۈتۈن ئېسى - يادىنى، پىكىر - زېھنىنى بەرگەنىدى. ئۇ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ۋاقتىدىكى سەھنە ئۇسسۇللىرىنىڭ بۇلغىنىشىدىن ھەم غەزەپلەنىدى، ھەم يىراقتا نەزەر تاشلاپ، ئۇنى ۋاقتىلىق ھادىسە دەپ قارىدى.

ئۇ: «كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، سەھنىلىرىمىزنى قىزىل قوغدىغۇچىلار قاپلاپ كەتتى. ھەربىي كىيىم، شۇمدەكلەنگەن يەك، تۆگۈلگەن مۇشت، مىلتىق - قىلىچ، بالېتچە پۇت كۆتۈرۈش، پىرقىراۋاتقان بايراق، لوزۇنكا، چىرقىراۋاتقان ناخشا . . . قىسقىسى، ئاتا - ماناميدىن باشقىسى بار. بۇنىڭ نېمىسى ئۇيغۇر ئۇسسۇلى؟! بۇنىڭ نېمىسى مىللىي ئۇسسۇل؟! مېنىڭ گۇناھىم بۇنداق «قىپقىزىل»، «ئىنقىلابىي» ئۇسسۇللارنى جارى قىلمىغانلىق بوپتۇمىش. ھېچ ۋەقەسى يوق! ئوسما كېتىپ قاش قالىدۇ. گەپ سەھىلىرىمىزنىڭ بۇلغىنىشىدا ئەمەس، بەلكى كاللىمىزنىڭ بۇلغىنىشىدا! قاشنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ئوسما تارتىپ كۆنۈپ قالمىساقلا، سەھنىلىرىمىزنى تازىلىۋالالايمىز. بالىلىرىم، قىلىدىغان ئىشلىرىمىز جىق تېخى. . . » دېگەنىدى.

* * *

قەمبەرخانىم خەلقنى ھەمىشە ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇللىرىنىڭ توغرا ياكى ئېغىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم قىلاتتى. ئۇ دائىم مۇنداق دەيتتى:

«خەلق ئۇسسۇللىرىنى توپا پۈرايدۇ، مەززىسى يوق، دەپ يۈرگەن ئۇسسۇلچىلار ئۆزىنى بىلەلمەي قالغانلاردۇر. ھەر قانچە ئۇستا يافاچچى بولسىمۇ چىزا - مېتىرلىرى بولىدۇ. روزىك ھاشى راۋابغا پەدە باغلىماي چالسىمۇ، بەش تارىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىسى تەڭشىگۈچ تارا بولغاچقا، ھاشقا تارىلار سازلىناتتى. مۇزىكانتمۇ ئالدىغا نوتا قويۇپ چالىدىغۇ. بىزنىڭ ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇللىرىمىزدا بولسا مۇنداق تەڭشىگۈچ يوق، قانداق ئۆرگۈلىسەم، قانداق چۆرگىلىسەم ئۆزۈمنىڭ مەيلى، دېسەك بولمايدۇ. بۇنداق تەڭشىگۈچ خەلق ئۇسسۇللىرى! پات - پات خەلق ئۇسسۇللىرى قاينىمىغا كىرىپ، ئۆزۈم قانچىلىك ئورۇندىدىم، قانچىلىك چەتنەپ كەتتىم، دەپ ئۆلچەپ بىلىپ، تۇزەپ تۇرۇشىمىز كېرەك».

«مىللىي ئۇسسۇللارنىڭ باشقا سەنئەتلەردىن ئالاھىدىرەك يېرى، ئۇ خەلقە: ئۇسسۇل دېگەن مۇنداق، چالە چاۋىكىنى، دەيدىغان سەنئەت ئەمەس. مىللىي ئۇسسۇل خەلقە ئويناپ بېرىپ يەنە خەلقتىن ئۆگىنىپ- كېلىدىغانىيەنە خەلقەئويناپدوكلاتقىلىدىغانسەنئەت».

«بىزنىڭ سەھنە ئۇسسۇلچىلىرىمىز بىرىنچى دەرىجىلىك ئارتىس، دەپ ئۇنۇتۇلۇن ئالسىمۇ (بۇغۇ ياخشى ئىش) يەنە ئۆزىنى لىللا باھالاپ، خەلق ئۇسسۇلچىلىرى بىرىنچى دەرىجىلىك ئۇستاز، مەن بىرىنچى دەرىجىلىك ئوقۇغۇچى - شاگىرت، دەپ بىلىشى كېرەك».

* * *

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى ئۇيغۇر تۇرمۇشىنىڭ بەدىئىي مۇھىتىدا، ئۇيغۇر مەدەنىيەت ۋاستىلىرى بىلەن بىر گەۋدە قىلىپ ئويناپ چىقىشنى تەكىتلەپ كەلدى. ئۇ مۇنداق دەيتتى:

«ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى ئەينەن ۋە زامانىۋى بولغاندا، ئۇنىڭ كېيىنىشى، گىرىملىرى، ھېسسىياتىمۇ ئۇيغۇرچە بولۇشى شەرت. ئۇسسۇلدا كېيىنىش - تارىنىش بەك مۇھىم. ئۇنىڭ ئىچىدىكى مۇھىمىنىڭ مۇھىمى، كېيىنىش ۋە تارىنىشنىڭ جىق ئۇيغۇرچە بولۇشىدا. نېمىنى ئويىنىسىڭ شۇنداق كېيىنمەمسەن! گىرىملىرىڭ سېنىڭ قىياپىتىڭ ئارقىلىق روھىڭنى كۆرسىتىدۇ. قىياپەت بىلەن روھ سېنىڭ ئوبرازىڭنى پەيدا قىلىدۇ. مايمۇندەك قىپقىزىل

بويىۋالغان يۈز گۈزەللىڭ يۈزى بولماي، ساراڭنىڭ يۈزىگە ئوخشايدۇ».

«مىللىي ئۇسسۇللارنىڭ مۇزىكىلىرىمۇ مىللىيچە بولۇشى ناھايىتى تەبىئىي ساۋات ئىدى. ھەيرانمەن، ھازىر مىللىيچە مۇزىكىغا بالېتچە، ھىندىچە ئوينايدىغان، ياۋروپا مۇزىكىلىرىغا مىللىيچە - ئۇيغۇرچە ئوينايدىغان ئەھۋاللار كۆپىيىپ قالدى. ئۇلارچە، مۇزىكا رېتىمىگە چۈشسىلا بولارمىش. بۇ، ساۋاتسىزلىق».

* * *

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى ئوقۇتۇشىدا ئەدەب - ھايا، سالام - ھۇرمەت ئامىللىرىنى ئىزچىل تەكىتلەيتتى. ئۇ، 50 - يىللاردىلا «سالام ھەرىكەتلىرى» نى بىر قانچە تۈرگە بۆلگەن. ئۇ، ئوشۇقچە ناز - كەرەشمىلەرنى شېتىلىلىك، دەپ قارىغان. ئۇ، گۈزەللىك ھەر قاچان ئالىيجانابلىق بىلەن جىپسىلەشكەندىلا ئادەمگە ھەقىقىي گۈزەللىك تۇيغۇسى بېرىدۇ. گۈزەللىك ئالىيجانابلىقتىن ئايرىلسا خۇنۇكلىشىپ كېتىدۇ، دەپ قارايتتى. ئۇ يەنە مۇنداق دەيتتى:

«ھېسسىيات بىلەن ھەرىكەتنىڭ بىرى بولمىسا بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى روھ بىلەن تەندەك. ئەمما ئوشۇقچە قاش - كۆز ۋە بويۇن ئوينىتىش ئەكسىچە تاماشىبىنلاردا ئالىيجانابلىق تۇيغۇسى ئورنىغا پەسكەشلىك تۇيغۇسى پەيدا قىلىپ قويىدۇ. ئۇيغۇر ئۇسسۇلى ئوينىغۇچى ئارتىسكا مەيخانىدىكى كۈتكۈچى قىز، ئوردىدىكى ئەيش - ئىشرەت كېنىزىكى ئەمەس. ئۇ، خەلق سەنئەتچىسى، بەدەننى سۈرەت قىلىپ مىللىي روھنى كۈيلىگۈچى ئەرباب».

«بولدى، بولدى، بۇنىڭدىن ئارتۇق ناز - تەبەسسۇم قىلىپ كەتمەڭلار، ئوقۇغۇچىلار».

* * *

قەمبەرخانىم چەتنىڭ ئۇسسۇللىرىدىن ئۆگىنىشنى رەت قىلمايتتى. ئۇ، ئۆلۈك ھالدا كۆچۈرۈپ كېلىشكە، باشقىلارنىڭكىنى ئۆز مىللىتىگە تېڭىشقا قارشى ئىدى. ئۇ مۇنداق تەربىيە بېرەتتى:

«چەتنىڭ، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئۇسسۇللىرىغا بەزى ھەرىكەتلىرىمىزنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى مۇقەررەر. بۇ، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەر مابەينىدە ئۇلارغا تەسىر ئۆتكۈزگەنلىكى ياكى ئۇلارنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ يەردىكى (تەسىر) - تۇنۇگۇنكى ياكى بۈگۈنكى ئىش ئەمەس، ئەزەلدىن، ئاز - ئازدىن، ئاستا - ئاستا بولۇپ كەلگەن. (تەسىر) گۈزەل، ئالىيجاناب بولۇشتىن سىرت، ئەڭ مۇھىمى ئۆز مىللىي ئۇسسۇلىمىزغا سىڭىشلىق، پايدىلىق بولۇشى كېرەك. ھەممىنى قارا قويۇق كۆچۈرۈپ، (ئەرەب) مۇ ئەمەس، (غەرب) مۇ ئەمەس بولۇپ قالسا، نېمىسىنى ئۇيغۇرنىڭ ئۇسسۇلى دەيمىز. ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىدا ئۆي كۆچكەندەك چەتنىڭكىگە (كۆچۈش) تۇتۇرۇقسىزلىق، يەڭگىلتەكلىك!»

«مېنى كالڭ پەي، دەيدىكەن. بۇ كالڭ ئۇسلۇبى، قەمبەرخان ئۇسلۇبى دېگىنى ئىكەن. مېنىڭ قانداقتۇر ئۆز ئالدىمغا ئۇسلۇبۇم يوق. بۇ پۈتۈنلەي ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتام زامانىدىن بېرىقى ئۇسلۇبى. (كالڭ) - ساغلام دېگەن سۆز. مېنىڭچە، كالڭ پەينى قەمبەرخان ئۇسلۇبى دېگەندىن كۆرە ساغلام - ساپ ئۇيغۇر ئۇسسۇل ئېقىمى، دېسە ياخشى بولاتتى، توغرا بولاتتى».

قەمبەرخانىم يەنە نۇرغۇن - نۇرغۇن ئاقىلانە سۆزلەرنى قىلدى. ئۇلاردىن ھازىرچە بىر قىسىمنى تىلغا ئالماقچىمەن:

«ماڭارىپسىز سەنئەت - سۈزۈلدۈرۈلمىگەن لاي سۇغا ئوخشايدۇ. شۇنچە گۈزەل ئۇيغۇر يىگىت - قىزلىرى، شۇنچە گۈزەل ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى ئەگەر زامانىۋى ماڭارىپنىڭ تەربىيىسىگە ئۇچرىسا، ئۇلارنىڭ ئۇسسۇللىرىغا جاھاندا تەڭلىشەلەيدىغان ئۇسسۇلنى تاپماق تەس».

«سەنئەت خەلقنىڭ سەنئىتى، سەنئەتنى چۈشىنىش ئۈچۈن خەلقنى چۈشىنىش كېرەك. خەلقنى چۈشىنىش ئۇنىڭ تارىخىنىمۇ، ھازىرقى ئەھۋالىنىمۇ چۈشىنىشتۇر».

«ئەگەر خەلقىم بولمىغان بولسا، مېنىڭ ئۇسسۇللىرىممۇ، شەخسىي قەدىر - قىممىتىممۇ بولمىغان بولاتتى. خەلقىنى ئۇنتۇش خىيانەت، نادانلىق».

«كۇچا خەلقى سەنئەت خۇمار خەلق. كۇچا ئۇسسۇلچىلىرى مېنىڭ ئۇسسۇلدىكى ئۇستازلىرىم، خەلچىخان ئاچا تۇنجى ئۇستازىم بولىدۇ. مەن بۈگۈن بۇ ئۇستاز يۇرتقا سالام بېرىشكە كەلدىم».

«ئەسسالام ئەزىز خەلقىم، چېۋەر خەلقىم. مەن بۇ قېتىم دۇنياغا داڭلىق ھەر قايسى پېشقەدەم سەنئەتچىلەرگە ئەگىشىپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ بۇ يەرگە كەلدىم. ماھارەت كۆرسىتىشكە ئەمەس، ئەزىز خەلقىمگە سالام بەرگىلى كەلدىم».

«ئەسسالام ئەزىزانە قەشقەر. قەشقەر خەلقى ئەقىللىق خەلق، ئەزىز خەلق، ھۇرمەتلىك خەلق، مېھماندوست خەلق. مەن ئەزىزانە قەشقەردە تۇغۇلغان. مەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ ئانا ماكانىنى ھەر دائىم سېغىنىمەن».

«مەھمۇد قەشقەرى ئۇلۇغ زات. ئۇلۇغ زاتنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئۇلۇغ جاسارەت كېرەك».

«ئەزىز خەلقىم، سىلەرنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم».

* * *

قەمبەرخانىمنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى ئىدىيىسى كۈچلۈك تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىدە شۈبھە بولمىسا كېرەك. خەلقنى ئۆمۈر بويى سۆيۈپ قەدىرلىگەن بۇ ئۇلۇغ زاتنى خەلقىم تارىخ بويى قەدىرلىگۈسى.

(ماقالىنى قەمبەرخانىمنىڭ قىزى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى كۆرۈپ چىققان.) M3

ئاپتور: شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتى ئۇسسۇل پاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى

سەرپەرۋە ھاسىلات

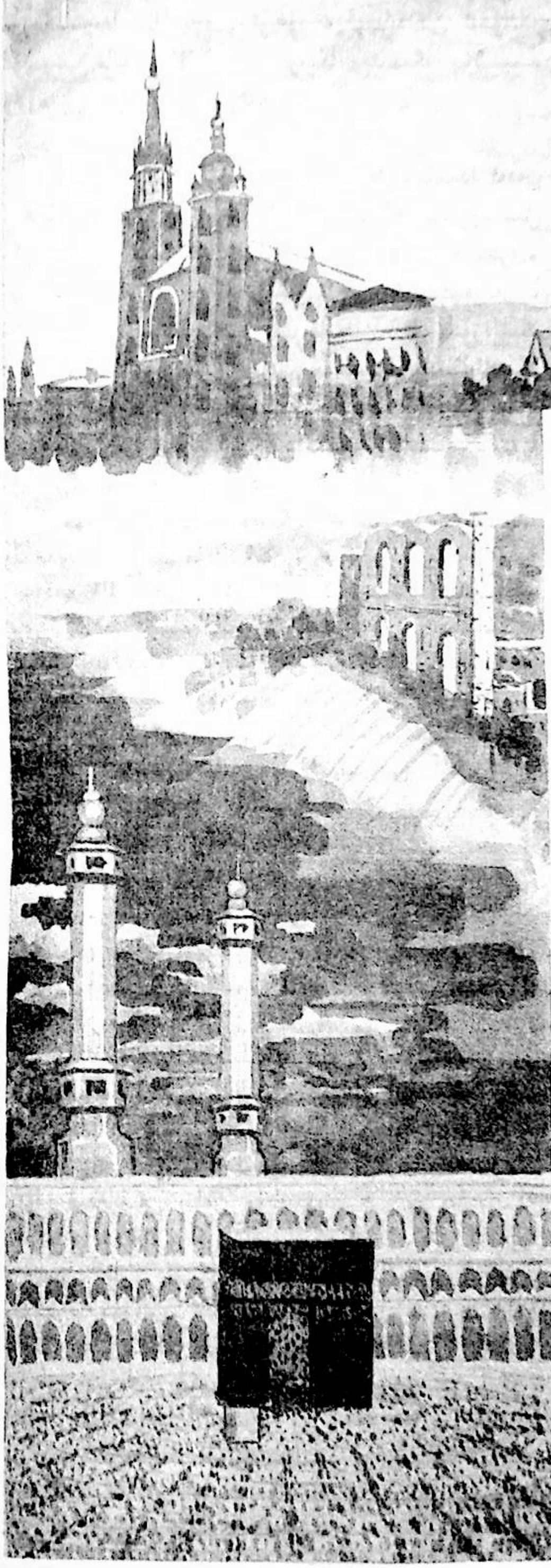

داغمۇ ياكى زۇناقمۇ؟

(ئەبجەش خاتىرلەر)

ئابدۇقادىر جالالىددىن

بۇ يەردىن ئۇ يەرگە

1

بۇ يەر بىر ئىچكىسى قۇرۇقلۇق، بۇ يەر مۆجىزىلەرگە باي بىر بىپايان زېمىن، بۇ يەر ئۆزىنىڭ مۆجىزىسىنى ئۆز ئۆزىگە سۆزلەيدۇ، بۇ يەرنىڭ شاۋقۇن - سۇرەنلىك قەدىمىي دەريالىرىمۇ ئۆزىدىن چىقىپ ئۆزىگە سىڭىپ كېتىدۇ. بۇ يەر دۇنيانىڭ ئىچىدە، شۇنداقلا دۇنيانىڭ سىرتىدا.

بۇ يەر جاھاننىڭ رەپتارىنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۇرگەن ئېزىتقۇ شەھەرلەردىن ئۆتىدۇ. بۇ يەردە تارىختىن ئىبارەت بىر سامان يولى بار، بۇ يول ھەممە ئىقلىمغا تۇتاشقان. بۇ يەرنىڭ كىشىلىرى

پارسقا، رىمغا، گرېتسىيىگە، مىسىرغا، ھەبەشكە ئەنە شۇ يول بىلەن بارىدۇ. ئۇ يولنىڭ ئۇچ - چېكى كۆزىمىز يەتمەيدىغان بوشلۇقلارغا سوزۇلغان. بۇ تارماق يوللاردا قاتتىق سوغۇق بولىدۇ، شۇڭا ئۇ يوللار مۇزلۇق. كىشىلەرنىڭ خىيالى مۇشۇ يوللار ئارقىلىق ۋاشىنگتون، لوندون، پارىژ، سىتوكھولم، سىدنىي، توكيو، جەنۋەلەرگە سەپەر قىلىدۇ. بىراق «يول تېيىلغان، ئات ئورۇق».

خىياللار ھالسىرىغان، مەيلەر تىترەڭگۇ، قىرتاق مەيلەر مەيدانلار ۋە پىكىرلەرنىڭ جۇلاسىغا كىسلاتادەك چېچىلغان. ناگاساكى، خروسسىمالار-غا ئاتوم بومبىسى تاشلانغان، بىزنىڭ بۇ يەرگە ھاراق بوتۇلكىلىرى تاشلانغان، بىراق پاجىئەنىڭ دەرىجىسى ئوخشاش، بەلكى بىزدە ئېغىر. ناگاساكى، خروسسىمالاردىكى كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدى زەخىملەنگەن، بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدى بىلەن روھى تەڭ زەخىملەنگەن.

خىرىس سىرتتىن، قوغدىنىش ئىچىدىن، ۋۇجۇدۇڭ زەخىملەنسە، بۇ ئانچە چوڭ يوقىتىش ئەمەس، ئەمما ئەڭ مۇھىمى روھىڭنى ئاسرا. چۈنكى شەيئىيلەر ئىچىدىن ساقىيىدۇ.

تەقدىرىڭنى ئۆزگەرتمەكچىمۇ سەن؟ ئۇنداقتا بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىلىپ باق، ئىشقىلىپ بىر نەرسىگە ئېرىشىسەن - سائادەت ياكى نادامەتكە!

ھەسرەت ئۇلۇغ نەرسە. ئادىمىيلىك ئەنە شۇنىڭدىن بەرىكەت تاپىدۇ. ئازراقمۇ تەۋەككۇل قىلىشقا پېتىنالمىساڭ، ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيسەن، بەلكى ئۆزۈڭدىكى يوشۇرۇن قۇدرەت ۋە ئامەتلەرگە ھاقارەت كەلتۈرگەن بولىسەن.

2

مەن خىزمەتكە چىققىلى ئون يىل بولۇپ قالدى، ھازىرغىچە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىمەن. 1988 - يىلدىن باشلاپ ئالىي مەكتەپ ئوقۇتۇشىغا قەدەم قويدۇم. ھازىرغىچە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مەخسۇس كۇرس ۋە تولۇق كۇرس سىنىپلىرىغا ئۆزلۈكىمدىن ئۆگىنىش ئاساسىدا دەرس ئۆتۈپ كېلىۋاتىمەن. تەڭتۇش خىزمەتداشلىرىمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىر - ئىككى قېتىمدىن بىلىم ئاشۇرۇشقا بېرىپ كېلىشتى، بىراق نېمە ئۈچۈندۇر ماڭا نېسىپ بولمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، يېڭىدىن شەكىللەنگەن، سىستېمىلىق دەرسلىكى بولمىغان بىر قانچە دەرسلەرنى ئۈستۈمگە ئالدىم. مەن بىلىم ئاشۇرۇشقا تەقەززا بولۇش بىلەن بىرگە دۆلىتىمىزدىكى بەزى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئىلمىي جەھەتتىكى گومۇمىي كەيپىياتىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ بېقىشنى ئارزۇ قىلاتتىم. مەن ھازىرقى ماڭارىپىمىزنىڭ رېئال ھالىتىدىن نارازى ئىدىم. ئوقۇتقۇچىلاردىكى قاششاقلىق، ئوقۇغۇچىلاردىكى نادانلىق، رەھبەرلىكتىكى بىپەرۋالىقلاردىن ئازابلىناتتىم. ئىشقىلىپ، مەدەنىيەت، ماڭارىپ، سەنئەت جەھەتتىكى بۇرۇقتۇرما ھالەت مېنى ھەممە نەرسىدىن بىزار قىلغانىدىكى، تازا ئۆگەنسەم، ئىشلىسەم، ئىجاد قىلسام بولىدىغان ياشلىقىمنىڭ مەززىسىنى ھېس قىلالمىدىم. مەن ئۈچۈن گويا ھەممە نەرسە بىمەنە ۋە ئەھمىيەتسىزلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

ئۆتكەنكى يېرىم يىلدا ماڭا دەرس ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانىدى، بۇ بىر پۇرسەت ئىدى. مەن مەكتەپ رەھبەرلىكىگە ئۆزخىراجىتىم بىلەن بىلىم ئاشۇرۇپ كېلىشنى ئىلتىماس قىلدىم، رەھبەرلىك ئاخىر قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ چاڭچۈنگە - شەرقىي شىمال پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىگە ئىنگلىزتىلى ئۆگەنگىلى بارىدىغان بولدۇم.

ئۇ يەردە 4 - ئايدىن 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە جەمئىي ئۈچ يېرىم ئاي تۇردۇم. بارغانغا لايىق ئاز - تولا پايدىسى بولدى. بۇ جەرياندا مەن تەبىئىي ھالدا ئاددىي، ئەمما ئويلىنىش قىممىتىگە ئىگە سەرگۈزەشتىلەرگە ئىگە بولدۇم.

بېشىم كىچىككىنە دوپپىغا سىغىدۇ، لېكىن، ئۇنىڭ مەنىسى كائىناتقىمۇ سىغمايدۇ. مەن بىر كىچىككىنە تەن، ئەمما ئىنسانىلىقىم ئالەم بىلەن تەڭ. خۇدا ئەركىنلىكتىن ئىبارەت ھېچنېمىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان ئالىي مۇكاپاتنى روھ ۋە تېنىمگە سىڭدۇرۇپ ئاپىرىدەقىلغاچقا، بۇ دۇنيادىكى ئەركىنلىك نېسىۋەمدىن قانغۇچە بەھرىمەن بولغۇم، باشقىلاردەك جاھان كەزگۈم، ئىقلىملارنى ئارىلاپ يۈرگۈم، يۇرت، مىللەت، ئىرق ئايرىماي ئۇلار بىلەن دوستانە قۇچاقلاشقۇم كېلىدۇ. بۇ، بىر ئەقەللىي تەلەپ. بۇنىڭغا قۇۋناق، مەدەنىيەتلىك ئەللەرنىڭ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىدىن قالغان مېيىپ - ناكار كىشىلىرىمۇ ئېرىشەلەيدۇ. مەن بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن زىيالىيلار قوشۇنىمىزنىڭ ئاددىي بىر ئەزاسىمەن. جەمئىيەتكە ۋە خەلقىمگە سەمىمىي ئەقىدەم ۋە ئۆزۈمگە لايىق قۇدرىتىم بىلەن ئىشلەپ بېرىۋاتىمەن. بىراق، مەن ئۆزۈم خىزمەت قىلىۋاتقان بىر رايوندىن

ئىككىنچى بىر رايونغا تۇنجى قېتىم باردىم. يىراق قەلئە - شەھەرلەر بىزنىڭ سودىگەرلىرىمىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، يېڭىلىق ئەمەس. كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە بۇيۇك، رومانتىك تۈس ئالغان يىراق قىتئەلەرمۇ ئازساندىكى سودىگەرلىرىمىز ۋە زىيالىيلىرىمىز ئۈچۈن يات ئەمەس. بىراق بۇ ئۇلارغىمۇ نۇرغۇن توسالغۇلار- دىن ھەر باب بىلەن ئۆتۈش بەدىلىگە كېلىدۇ. شۇنداق، سودىگەرلىرىمىز ئۈچۈن قوغۇنلۇقنىڭ يولىغا ئايلانغان «كۇلى» ماڭانسىبەتەن يېڭى. مەن تېخى يىراق ئەللەردىن تەسىرات ئېلىشقا ئۇلگۇرمىدىم. مەن بارغان يەرنى نۇرغۇن كىشىلىرىمىز كۆرگەن. ئەمما ئۇلار تەسىراتلىرىنى بۇلۇك - پۇچقاقلاردىلا ئېيتىشىپ، قەلەمگە ئېلىشماپتۇ. بەلكىم ئۇلار پۇلدىن باشقا نەرسىلەرنى كۆزگە ئىلمىغاندۇ.

تەبىئىتىم ئاددىي بولغاچقا، جىق ئىشلارغا ھەيران قالىمەن. ئادەتتىكى ئادەم بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئاددىي كىشىلەرگە، ئادەتتىكى ئىشلارغا يولۇقىدىكەنمەن. مەشھۇر ئەربابلار بىلەن ئۇچرىشىدىغان بۇنداق تەلەي بىزگە نەدە تۇرۇپتۇ. مېنىڭ كۆرگەنلىرىم ئاددىي بىر ئادەمنىڭ سەرگۈزەشتىسىگە ۋەكىللىك قىلسا كېرەك.

سىلىشتۇرما تەسىرات

چاڭچۇن ژوگزالىغا چۈشتۈم. ھايال ئۆتمەي ئايالىم بىر ساۋاقدىشى بىلەن بىرگە ئالدىمغا يېتىپ كەلدى، بىز خۇشال - خۇرام كۆرۈشتۇق. شەرقىي شىمال پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قارىمىقىدىكى ياپونىيىدە ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلار تەييارلىق مەكتىپىدە شىنجاڭدىن بارغان 60 كە يېقىن ھەر ساھە ياش خادىملىرى ياپون تىلى ئۆگىنىۋاتقان بولۇپ، ئايالىم ئەنە شۇ تۈركۈمدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى.

بۈ، 4 - ئاينىڭ باشلىرى بولۇپ، چاڭچۇن تېخى سوغۇق ئىدى، يەنىلا قېلىن پوپايكا ۋە چاپانلار بىلەن يۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. چاڭچۇن بىر قەدەر رەتلىك، پاكىز شەھەر ئىكەن، كوچىلىرىدا ئادەملەر ئۇرۇمچىدىكىدەك ئۇنچىۋالا جىق ئەمەس ئىدى. بۇ يەردە سىرتتىن ئېقىپ كەلگەن غەيرىي چاڭچۇنلۇك كىشىلەر ناھايىتى ئاز بولغاچقىمۇ ئوغرىلىق، يانچۇقچىلىق، بۇلاڭچىلىقلا ئائىت ۋەقەلەر ئاز ئىكەن. مەن تۇرغان ئۇچ يېرىم ئاي جەريانىدا بۇنداق ۋەقەلەرنى يولۇقتۇرمىدىم ھەم ئاڭلىمىدىم. كېيىنچە ئۇقسام، يۈرتداشلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنىڭ تەسىراتى ئەنە شۇنداق ئىكەن. چاڭچۇن مەن كۆرگەن ئەڭ تىنچ شەھەر ئىدى، ھەتتا مەست بولۇپ قالايمىقان ۋارقىراپ يۈرگەن كىشىلەرنىمۇ ئۇچراتقىلى بولمايتتى. كوچىلار كەڭ ۋە ئازادە، ئەخلەتكە ياتىدىغان نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، قاتناشمۇ بىر قەدەر رەتلىك، پىيادىلەر كوچىسىدا ئادەملەر شالاڭ، يولنىڭ ئىككى قاسىنىدا تىقىلىپ كەتكەن سودا بوتكىلىرى، خالىغانچە مېڭىپ يۈرگەن ئۇششاق سېتىقچىلار يوق، ھەممە نەرسىلەر ئۆز يولىدا ئىدى. يوللاردا قارىغاي ئەڭ كۆپ ئۇستۇرۇلگەن بولۇپ، شەھەر ھېلىھەم يېشىل تۇستە كۆزگە تاشلىنىدۇ. ياز ئايلىرى يېقىنلىشىپ، ھەممە دەرەخلەر كۆكەرگەندە ئاندىن چاڭچۇنلۇق باراقسان ئورمانلار بىلەن ئورالغان كۆجۇم شەھەر ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ. مۇشۇنداق ۋاقىتتا، سودا ماگىزىنلىرى، بوتكىلار ۋە مەيخانىلارنىڭ كۆپىيىشى ئۈچۈن دەرەخلىرى يىللار سېرى ئازلاپ، تاقىرلىشىپ كېتىۋاتقان ئۇرۇمچى ئېسىڭىزگە كېلىدۇ.

چاڭچۇنلۇق سودا سارايلىرىمۇ كەڭ ۋە ئازادە، چۇشۇش - چىقىش سىيرىلداقلىرىنىڭ ھەممىسى ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ. تاۋارلار ئادەمنىڭ كۆزىگە ئاراملىق بەرگۈدەك قىلىپ كەڭ - كۇشادە تىزىلغان، ساختا تاۋارلار يوق دېگۈدەك ئىدى. چوڭ كوچىلاردا كىتابخانا بىنالىرى پات - پات ئۇچرايدۇ، خىلۋەت، تار كوچىلاردىمۇ كىتاب - ژۇرنال بوتكىلىرى بار، ھەتتا مەخسۇس كىتاب - ژۇرنال مەركىزىمۇ بار. بەزى كوچىلاردا كونا كىتابلار بازىرى بولىدىكەن، خېلى يىللار ئىلگىرى چىققان كىتابلار بىر قانچە ھەسسە يۇقىرى باھادا سېتىلسىمۇ قىزغىن خېرىدارلارغا ئېرىشەلەيدىكەن. روشەنكى، چاڭچۇن شەھەر ئاھالىلىرى بىر قەدەر مەدەنىيەتلەشكەن، ئۇلار كىتاب مەدەنىيىتىنى ئائىلىۋى ھاياتنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر قىسمىغا ئايلاندۇرغان.

دەرۋەقە، چاڭچۇن شەرقىي شىمالدىكى چوڭ بىر مەدەنىيەت شەھىرى ئىكەن. بۇ يەردە مەملىكەت بويىچە داڭلىق ئونغا يېقىن ئالىي بىلىم يۇرتى بار ئىكەن، ئۇلكە، شەھەر دەرىجىلىك ئالىي ۋە تېخنىكوم مەكتەپلەر ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن بىر قانچە ھەسسە كۆپ ئىكەن. ھەر قايسى مەكتەپلەر ئارا يېنىك ئاتلېتىكا، پۇتبول، ۋالىبول، ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرى؛ ئىنگلىزچە، ياپونچە، روسچە نۇتۇق مۇسابىقىلىرى؛ ئەدەبىيات - سەنئەت مۇسابىقىلىرى پات - پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن. ھەر قايسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ فاكۇلتېتلىرى

جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك مەشھۇر گەربابلار، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىلمىي دوكلاتلىرىنى ھەپتىدە بىر - ئىككى قېتىمدىن ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدىكەن. بىزدە بولسا، بۇنداق ئىشلار ئىنتايىن تەسكە توختايدۇ. مەكتەپلەر ۋە فاكۇلتېتلار ئالدى بىلەن ئىقتىسادتىن قىسىلىدۇ، بۇ مەسىلە ھەل بولغان ئەھۋالدىمۇ سىياسىي جەھەتتىكى تۇرلۇك ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئېھتىيات قىلىشلار تۈپەيلى كۆپىنچە ئۇرۇنۇشلار بىكار بولۇپ چىقىدۇ. ئەلۋەتتە، رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى دوگما سىياسەتۋازلىق، شەكىلۋازلىق ھەممىدىن ئېغىر. مەن چاڭچۈندىكى ئوقۇش ھاياتىمدا قۇرۇق سىياسىي شوئارلارنى، بىمەنە يىغىنلارنى ئۇچراتمىدىم، دېسەممۇ بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەتكە ئەمەلىي ئۈنۈم بىلەن جاۋاب بېرىشكە مايىل ئىكەن. بىزنىڭ ئىشلىرىمىز نېمىشقا ئىلگىرى باسمايدىغاندۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇ تالاي كۆزىتىپ جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك سوئال. نېمىشقىدۇ جۇڭگو ئاللىبۇرۇن ۋاز كەچكەن ئۇسۇللار بىزدە ساقلىنىپ قالغان. ئوخشاش بەزى سىياسىي ئىبارىلەرنىڭ كەينىگە «خەلق گېزىتى» دە چېكىت قويۇلغان بولسا، بىزنىڭ گېزىتلىرىمىزدە ئۈندەش بەلگىسى قويۇپ قويۇلىدۇ، بىر ئۈندەش بەلگىسى قويۇلغان بولسا بىز بىر قانچىنى كۆپەيتىپ قويىمىز. كۆپىنچە رەھبەرلىرىمىزنىڭ قوۋزى سېمىز كېلىدۇ، گېزىت - ھۈججەت ئوقۇپ بەرگەندە ياكى سىياسىي نۇتۇق سۆزلىگەندە تېخىمۇ پۇلتىيىپ كېتىدۇ. بىراق، رېئال تەرەققىيات سەۋىيىمىز ھەمىشە ئارقىدا بولۇپ چىقىدۇ.

سادىغاڭ كېتەي، پايانسىز «يايلاق»، سادىغاڭ كېتەي، ئاسمانپەلەك قۇم بارخانلىرى.

بىر رايوننىڭ يەنە بىر رايونغا ئوخشىماسلىقى مۇقەررەر ھالدا كىشىگە سېلىشتۇرما تەسىرات بېغىشلايدۇ. بۇ تەسىرات پىكىرلەرنى تۇغدۇرىدۇ، پىكىر تۇغۇلغانىكەن ئاۋامنىڭ دىققىتىگە تاشلىماي بولمايدۇ. ئىجتىمائىي كۈچ بۇيلۇقتىكى تىم - تىم بۇلاقنىڭ تامچە - تامچە سۈيىدەك ئۇششاق پىكىرلەرنىڭ تۈرتكىسىدىن ھاسىل بولىدۇ.

خوش، چاڭچۈن ھەققىدىكى تەسىراتىمىزغا قايتىپ كېلەيلى. يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك چاڭچۈن شەھىرىدە مەكتەپ ئەنە شۇنداق تولا، ئالىي مەكتەپلەردە ئىنگلىزتىلى ئاساسەن ئومۇمىي ساۋاتقا ئايلانغان. ئالاھىدە قىستۇرۇپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇكى، چاڭچۈن شەھىرى مۇھىتنى بۇلغايدىغان ئېغىر سانائەت بازىلىرى ۋە زاۋۇتلاردىن خالىي ئىكەن. ئۇرۇمچىدىكىدەك مەكتەپ بىلەن زاۋۇتنىڭ گىرەلىشىپ كېتىش ئەھۋالى يوق. بىزدە مەكتەپ، دوختۇرخانىلارنىڭ فۇنكسىيىلىك رولى بىلەن زاۋۇتلارنىڭ ئىس - تۈتەكلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن. كېيىنكى ۋەزىيەتتە، نەتىجە قايسى تەرەپكە مەنسۇپ بولاركىن - تاڭ.

چاڭچۈن تەرەققىيات جەھەتتە جۇڭگونىڭ ئادەتتىكى شەھەرلىرىنىڭ بىرى، ئەمما ئۇرۇمچى بىلەن سېلىشتۇرغاندا روشەن پەرققە ئىگە. چاڭچۈن ئۆز نۆۋىتىدە كىنو شەھىرى. داڭلىق چاڭچۈن كىنو ستۇدىيىسى مۇشۇ شەھەردە. ئۇنىڭدىن باشقا، مەخسۇس بىر كىنو شەھىرى قۇرۇلغان بولۇپ، فىلىم ئىشلەشتە لازىم بولىدىغان كۆرۈنۈشلەر ۋە ئەسلىھەلەرنى ئاساسەن دېگۈدەك ئەنە شۇ يەردىن تاپقىلى بولىدۇ. بەلگىلىك ھەق بىلەن ئۇ يەرگە كىرىپ - چىققىلى، كىنولاردىكى ئالاھىدە كۆرۈنۈشلەرنىڭ ئىشلىنىش جەريانىنى قايتا كۆرگىلى، كىنو چولپانلىرى بىلەن ئۇچراشقىلى، خاتىرە سۈرەتكە چۈشكىلى بولىدۇ.

چاڭچۈندە خەنزۇ، مانجۇ، ياپون، روس، چاۋشيەن، خۇيزۇ مەدەنىيىتىنىڭ ئالامەتلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن. كونا بىلەن يېڭى بىر - بىرىنىڭ ئىناق ھالىتىنى ساقلاپ قالغان. ئاۋات كوچىلاردا قورچاق «مانجۇرىيە دۆلىتى» دەۋرىدىكى ھەيۋەتلىك بىنالار - قورچاق «مانجۇرىيە دۆلىتى گوۋۇيۈەنى» نىڭ بىناسى، «پادىشاھ ئوردىسى» (ئاخىرقى پادىشاھ فۇيى تۇرغان) بىنالىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇلار ئاساسەن ياپونىيە بىناكارلىق ئۇسلۇبىدا سېلىنغان. ياپونچە ئۇسلۇبتىكى باشقا بىنالارمۇ خېلى بار ئىكەن. ئەينى دەۋرلەردىكى تراللىبۇسلار ھېلىمۇ قاتناۋېتىپتۇ.

شەرقىي شىمال ياپونىيە ۋە روسىيىنىڭ تاپىنى ئاستىدا بىر مەزگىل تۇرغان يەر. ئاھالىلىرىدە روس ۋە ياپون تىللىرىنىڭ تەسىرى ھېلىمۇ بار ئىكەن. روس، ياپون تىللىرى بۇ يەردىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش جەھەتتىكى ئالاھىدە نوپۇزىغا ئايلانغان.

شىنجاڭمۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىگە خېلى ئۇچرىغان رايون. ئۇرۇمچى، غۇلجا قاتارلىق شەھەرلەردىكى روسچە ئۇسلۇبتىكى بىنالارنىڭ بىر قىسمى چېقىۋېتىلگەن بولسىمۇ، بىر قىسىملىرى ھازىرمۇ بار. 50 - يىللاردىكى غوللۇق زىيالىيلىرىمىز روس تىلىنى بىلەتتى،

بىلىم يۇرتلىرىدا روس تىلى سالماق ئورۇن تۇتاتتى. بىراق، ھازىر چەت ئەل تىلى ئوقۇتۇشىدا گەۋدىلىك قىلىپ قايسى مەكتەپنى كۆرسىتىش مۇمكىن؟ روس تىلىنىمۇ؟

مۇساپىر ھېسلار

1

A: دۇنيا بىزنى تاشلىۋەتتى، باشقىلار بىزنى ئانچە كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالدى، جاھاننى يۈزسىزلۈك قاپلاپ كەتتى.

B: خەق دېگەن تۇزكور كېلىدىكەن. بىز يىپەك يولىنى ئېچىپ مەدەنىيەت تاراتقان، ئىسكەندەردەك جاھانشۇمۇل ئىمپېراتورمۇ بىزگە قول قويغان. مانا ئەمدى بىزنى ئۆزلىرى يېزىشقان تارىخ - تەزكىلىرىدە تۈزۈك تىلغا ئېلىپ قويۇشمايدىغۇ!

C: بىر چاغلاردا خەقلەر بىزگە خېلى قىزىقىپتىكەن. بارتولددەمدۇ، لىكوك دەمدۇ، بىر قىسىم ئەجنەبىيلەر بىز ھەققىدە يېزىشىپتىكەن.

D: كىتاب يازسىلا ھېسابمۇ. ئالىملار قۇرت - قوڭغۇزلار ھەققىدىمۇ نۇرغۇن كىتابلارنى يېزىشىۋاتىدۇ. ئۇلار يازسىمۇ ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يازىدۇ - دە.

C: ئۇنداق دېگىلىمۇ بولماس. يازغۇدك يەرلىرىمىز بولمىسا ئۇلار بىكاردىنلا يازاتتىمۇ. ئۇلار نۇرغۇن يادىكارلىقلىرىمىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشكەن، بىر ھېسابتا بۇمۇ ياخشى بوپتىكەن. بولمىسا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا ھەممىسى يوق بولاتتى.

B: زادى دۇنيا بىزنى تاشلىۋەتتىمۇ ياكى دۇنيانى بىز تاشلىۋەتتۇقمۇ؟ ھېچ بىلەلمىدىم.

D: بىز تاشلىۋەتتۇق. باشقىلار ئىنسان قىممىتى ئۈستىدە قاتتىق چۇقان سېلىشقا باشلىغاندا، بىز ئىشانچىلىق يولىنى تۇتتۇق، «پىر - ئۇستاز» لارغا باش ئۇرۇپ، خۇداغا شېرىك كەلتۈردۇق. قانچىلىك مەينەت بولسا، شۇنچە ئۇلۇغلىدۇق، چاچلىرىنى ئۆستۈرۈپ پىت باستۇرۇپ يۈرگەنلەرنى «ئاشىق»، «ئاللانىڭ ئىشقىدا يۈرۈپ يۇيۇنۇشقا ۋاقتى يەتمىگەن» دېدۇق، نارەسىدە قىزلىرىمىزنى دۇئا - تەگبىرلىرى ئۈچۈن تۇتتۇق. باشقىلار ئىنسان ھوقۇقلىرى ئۈچۈن بىرلەشكەندە، بىز خوتۇن، يەر، سۇ تالىشىپ مەھەللىلەر ئارا بۆلۈندۇق، بىر - بىرىمىزگە قان چاچتۇق. خوتۇن، پولۇ، گۆش، زاغرا دېگەنلەر ئۇدۇللۇق بولۇپ تۇرسىلا ھېچنېمىدىن ئەنسىرىمىدۇق. پۇل تاپساق خوتۇن يەڭگۈشلىدۇق، تەييار ئۆي - ئىمارەتلەرنى بۇزۇپ، قايتىدىن قۇردۇق، بالىلارنى ئوقۇتۇشنى ئېسىمىزدىن چىقاردۇق. باشقىلار دېڭىز - ئوكيانلاردا باغچا قۇرغاندا، كۆكتە پەرۋاز قىلىشقاندا، بىز قورساق ۋە ئۆي - جاينىڭ غېمىگە قالدۇق. «باغلاردىن ئورۇن تەگمەي، تاغلاردىن ئورۇن ئالدۇق» دېگەن ناخشىنى توۋلاشقا مەجبۇر بولدۇق. باشقىلار ئاتوم بومبىسى ياسىغاندا بىز نەشە بىلەن ھاراق ياسىدۇق. باشقىلار ئىنسانپەرۋەرلىك يولىدا شۇنچە جىق خۇسۇسىي پۇللىرىنى سەرپ قىلىپ دوختۇرخانا، مەكتەپ سالدۇرۇۋاتسا، بىز خىروئىن ئېلىپ - سېتىپ، جانجىگەر قېرىنداشلىرىمىزنى، سۆيۈملۈك ئىنى - سىڭىللىرىمىزنى ھالاكەتكە ئىتتىرىۋاتىمىز. ھەيرانمەن، ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك يۇرۇۋاتىمىز. خەلق دېگەن ھەقىقەتەن قۇدرەتلىك كۈچ ئىكەن. تارىخنىڭ شۇنچە ئۇزۇن ئاپەتلىك يىللىرىغا چىداپ ھازىرغا كەپتۇق.

A: يا تىرىلمىدۇق. يا ئۆلمىدۇق، شۇنداقمۇ؟

D: بىزدە ئەل ئۈچۈن جان كۆيدۈرگەن، قۇربان بەرگەن ئەزىمەتلەر ئاز ئەمەس. تارىخىمىز ئەنە شۇنداق كىشىلىرىمىزنىڭ كۈچى بىلەن داۋاملاشماقتا. خەلق دېگەن كاتتا مەكتەپ، بۇ مەكتەپتە خەلق قەھرىمانلىرى ئۈزۈلمەي يېتىشىپ تۇرىدۇ.

B: توۋا خۇدايىم، ئاتوم بومبىسى قوغدىنىش ياكى ھۇجۇم ئۈچۈن ياسىلىدىكەن، نەشە، خروئىن دېگەنلەر ئۆز ئۆزىنى تۈگىتىش ئۈچۈنغۇ! بۇ قانداق گەپ بولۇپ كەتتى ئەمدى؟

C: بىر گېزىتتىن مۇنداق سۆزنى ئوقۇغانىدىم «بىر مىللەت روھىي جەھەتتە چېكىنگەندە، ئۇنىڭدا رەزىللىك ۋە چېرىكلىك باش كۆتۈرىدۇ». بۇ گەپ ناھايىتى توغرا ئېيتىلىپتىكەن.

D: خەلق ئىچىدە رەزىللىك بىلەن ئۇلۇغلۇق بىرگە مەۋجۇت بولىدۇ. رەزىللىك قانچە كۆپ بولمىسۇن، ئۇلۇغلۇقنىڭ قۇدرىتىنى يوق قىلىۋېتەلمەيدۇ، بەلكى ئۇلۇغلۇقنىڭ قۇدرىتىنى تاۋلايدۇ، ھەيۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. مەلۇم بىر تارىخىي دەۋرنىڭ ساناقلىقلا قەھرىمانلىرى بولىدۇ، ئۇ خۇددى ھاللىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزىدەك نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ ماڭىدۇ. قەھرىماننىڭ خاسىيىتى دېگەن چوڭ گەپ. «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى» دا مۇنداق بىر بېيىت بار:

«خۇدا قىلسا مۇيەسسەر بەختىيار ئىنساننى بىرئەلگە، ئۇنىڭ سايىسىدە شۇ ئەل سائادەتمەن بولۇر شۇ ئان.»

C: ئەپسۇس، بىزبىر - بىرىمىزنى ياراتمايمىز. بىزدە مەمەدانلىق ئېغىر. ئەقلىي كامالەت نۇقتىسىدىكى مەغرۇرلۇق باشقا گەپ. بىراق، بىز ئويلىمايلا ھۆكۈم قىلىشقا ئامراق. شۇڭا، بىزدە پىتنە - پاسات ناھايىتى ئاسان ئۇنۇم بېرىدۇ. ئېقىپ يۈرگەنلىكى نەرسىنى ھەقىقەت دەيمىز، سەپسەتە بولسىمۇ، كۆپ تەكرارلانسىلا قايىل بولۇپ كېتىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا ئىسپاتلاپ بېقىشقا ئۇرۇنمايمىز. نەتىجىدە، يوشۇرۇن ھەقىقەتنى بايقاپ يېتەلەيدىغان ئاز ساندىكى كىشىلىرىمىز يېتىم قالىدۇ.

D: راست، ھەقىقەت نوپۇز بىلەن باغلىق ئەمەس. ئۇ ئەقىل، جۈرئەت، مېھنەت ۋە تاقەت بىلەن تېپىلىدۇ.

A: ھەممىسى بېرىپ ئەخلاققا تاقىلىدىكەنغۇ، بەرىبىر؟

D: شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بىراق، ئەخلاق ئۆزىچە تۈزەلمەيدۇ. ئۇ، مىللەتتىكى روھىي نېگىزنىڭ قوغدىنىش ۋە ياشاش ئىقتىدارى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. تارىخنى تەكشۈرگەندە مەلۇم بولىدۇكى، بىر مىللەتنىڭ ئەخلاقى ئۆزىنىڭ غەلىبىسى ۋە تاكامۇللۇقى ئۈچۈن ئەخلاققا زىت كېلىدىغان سۈيىقەست، ھىيلە - مىكىر، تۆھمەت، ئويدۇرما، زوراۋانلىق كەبىي ۋاسىتىلەرنى قوللانغان. بىر مىللەت ئەخلاقنىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان غايىۋى پرىنسىپىنى ئۆزى ساقايغاندىن كېيىن ھەقىقىي مەنىدە تاپالايدۇ.

C: ئەخلاق ئاللىبۇرۇن پۈتۈپ بولغان نەرسە ئەمەس، ئۇ يېڭىلىنىۋاتقان، قىممەتنى يېڭىباشتىن تۇرغۇزۇشقا ئىزچىل ئۇرۇنۇپ كېلىۋاتقان نەرسە. ئىنسانىيەت ئەخلاقنىڭ مىللەتتىن ھالقىغان ئىدېئال شەكلىنى بۇرۇنلا قىياس قىلدى، ئەمما تېخى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ بولالمىدى. باراۋەرلىك ۋە تىنچلىقتىن ئىبارەت گۈزەل ھەسەن - ھۈسەن ئەنە شۇ يەردە.

B: ھازىر، بىز تەۋەررۇك ئەۋرىشكىگە ئايلىنىپ قالغىلى تاس قېلىۋاتىمىز. سىمۋول خاراكتېرىدىكى سەھنە - كۆرۈنۈشلەردە چىمەن دوپپا، كەشتىلىك تون، ئالىيېشىل پوتا، ناخشا - ئۇسسۇللار بىلەن غىل - پاللا ئۆتۈپ كېتىمىز. شۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتىدۇ.

A: قولىمىزدىن كەلگىنى شۇ ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز باشقا ئىقلىملارغا بارساقمۇ ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيدىكەن.

C: ھازىر بىزنىڭ ياقا يۈرتتا ياشاش ئىقتىدارىمىز تېخى تولۇق يېتىلمىدى. بىز ئۆزىمىزگە يات مۇھىتنى ئوبدان تەھلىل قىلىشىمىز، كىشىلەرنىڭ مىجەز - خۇلقىنى، قىممەت قارىشىنى، ئۆزىمىزنىڭ ئۇ يەردىكى ئورنىنى، شۇ يەرگەنىسبەتەن ئۆزىمىزنىڭ سەۋىيىسى، ھال - ئەھۋالىنى سېلىشتۇرۇپ تەدبىقلىشىمىز، يەرلىك ۋەزىيەتكە نىسبىي رەۋىشتە ماسلىشىشىمىز، شۇ ئاساستا ئۆزىمىزگە خاس قىممەتنى تېپىپ چىقىشىمىز كېرەك ئىدى. بۇنداق روھ بىزدە يېتەرلىك ئەمەس. ئۆزگە يۈرتتا روناق تېپىپ، ئانا يۈرتىغا ياخشى ئىش قىلىپ بېرىۋاتقان چېۋەر - ئەقىللىق ئادەملىرىمىزمۇ خېلى بار: ئۇلاردىن ئۆگىنىش كېرەك. ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى، تەجرىبىلىرىنى قېزىپ چىقىرىپ، تەشۋىق قىلىش كېرەك.

D: خەقنىڭ كەمسىتىشىگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى شۇكى، ئالدى بىلەن سوغۇققان، تەمكىن بولۇش، ئىشلارنى ھەر جەھەتتىن چاتاق چىقمايدىغان دەرىجىدە پۇختا قىلىش كېرەك. سەۋەبلەر ئۈستىدە كۆپرەك باش قاتۇرۇپ ئويلىنىپ، قەدەممۇ قەدەم ئىلگىرىلەش كېرەك. ئۆز ئىشىغا پۇختا ئادەم باشقىلارنىڭ ئالدىدا پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالمايدۇ.

ھەر بىر ئادەمنىڭ بىر كىشىلىك قانۇنىي ھوقۇقى بولىدۇ، دېھقان دېھقانچىلىقىنى، موزدۇز موزدۇزلىقىنى، مۇئەللىم مۇئەللىمچىلىكىنى، سودىگەر سودىسىنى، ھەر قانداق ئىش ئەھلى ئۆزى قىلىۋاتقان ئىشنى ساختىلىقتىن خالىي، پۇختا قىلسا، داۋلىدا تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇرغىلى بولىدۇ. ئەمگەك ھەقىقىي قەدىرلەنگەن يەردە نامراتلىق، خورلۇق بولماسلىقى مۇمكىن، بولغان تەقدىردىمۇ خەلق ئۆز ۋىجدانىنىڭ قايناق ئىنتىلىش كۈچىنى ساقلاپ قالالايدۇ. چۈنكى ئەمگەك ھالاللىق ۋە جۇشقۇن ھاياتىي كۈچتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەزىم دەريانىڭ جۇشقۇنلۇقى تامچىلاردىكى ئۇششاق كۈچلەردىن ھاسىل بولىدۇ.

ھەر قانداق ئىشتا پۇختا بولۇش كېرەك. شان - شەرەپ دېگەن بۇ خوتۇن پۇختىلىقنى ئەگىپ كېتەلمەيدۇ.

2

ھەر بىر ئادەم ئۆز نەزىرىدە ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى مەلۇم دەرىجىدە بىلىدۇ، بىراق باشقىلارنىڭ نەزىرىدىكى ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى چۈشىنىش، بۇمۇ بىر گەپ. ئادەمنىڭ ئۆزى

ھەققىدىكى چۈشىنىشى مۇرەككەپ ئىش، شۇنداقلا ئاخىرى يوق جەريان. مىللەت ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ شۇنداق. ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايرىم جۇغراپىيىلىك ئورنى بولىدۇ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ خاراكتېرى ۋە يۆنىلىشىگە قارىتا شۇ ئورۇننىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەت مەيلى قانداق شەكىل، قانداق مەزمۇندا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆز ئورۇنلىرىنىڭ تۇرلۇك ئېھتىياجىنى چىقىش قىلىدۇ. بەزى مىللەتلەر پاسسىپ كەيپىيات، نامرات ھالەتتە، بەزى مىللەتلەر بولسا تەشەببۇسكار ھەم بىر قەدەر راۋاجلانغان ھالەتتە تۇرۇشى مۇمكىن، ئەمما بۇ ئۆزگەرمەيدىغان تۇراقلىق ھالەت ئەمەس. ئىجتىمائىي تەقدىرنىڭ ھۇما قۇشى بىر مىللەتنىڭ بېشىدا مەڭگۈ تۇرۇۋەرمەيدۇ. بۇ قۇشنىڭ يۈرىكى تەدبىرنىڭ يىپىغا چېگىلگەن بولۇپ، كىمنىڭ تەدبىرى ئىلغار ھەم كۈچلۈك بولسا شۇ تەرەپكە مايىل بولىدۇ.

شۇنداق، مىللەت ئۆز ئورنى ۋەتەقدىرىگە يارىشا ئويلانماي قالمايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە يىراقنى كۆرىدىغان، كۆپ نەرسىلەرنى ئويلايدىغان ئاقىللار ھامان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ رولى خېمىر تۇرۇچقا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئەقىل ۋە سەزگۈرلۈك جەھەتتە ئاستا - ئاستا پۈتۈن مىللەتنى بولدۇرىدۇ.

مىللەت ئۆتمۈشتىكى شان - شەرىپىنى ئىزدەپ تەسەللى تېپىشى، كەلگۈسىنى ئويلاپ ئەندىشە قىلىشى ياكى ئۇمىدۋار بولۇشى مۇمكىن. ئۇ باشقىلارنىڭ كۆزىگە تەمە بىلەن قارىشىمۇ مۇمكىن، دوست ئىزدىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن، پەقەت مول يوشۇرۇن ئېنېرگىيە، پارلاق ئىستىقبال، ساغلام ئىجتىمائىي قۇرۇلما، يىمىرىلمەس ئېتىقاد، خورىماس روھىي مەنبە، تالانت يېتىشتۈرەلەيدىغان ئەخلاققا ئىگە مۇنەۋۋەر مىللەتلا دوست تاپالايدۇ. ئەمما، ھەر قانداق مىللەتنىڭ دوستى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئىبارەت. چوڭ ئىجتىمائىي گەۋدىلەر ئارا بولىدىغان دوستلۇق تارىختىن ئىبارەت بۇيۇك دەريانىڭ دولقۇنىغا ئوخشاش گاھى كۆتۈرۈلۈپ، گاھى پەسىيىشى مۇمكىن.

3

دەسلەپتە شەرقىي شىمال پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقان خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئىككى ھەپتە بىر ياتاقتا ياتتىم. ياتاقداشلىرىمنىڭ بىرسىنىڭ كەسپى تەبىئىي جۇغراپىيە ئىدى، يەنە بىرسى تولۇق ئوتتۇرىنى ئەمدىلا پۈتتۈرگەن بالا بولۇپ، چەت ئەلدە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن روس تىلى تەييارلىق سىنىپىدا ئوقۇۋاتاتتى. مەن ئۇلار بىلەن تېزلا چىقىشىپ كەتتىم. ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتىگە دائىر نۇرغۇن نەرسىلەرنى سورايتتى، كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى توغرا بولسۇن ياكى خاتا بولسۇن ئوتتۇرىغا قوياتتى، مەن خاتا يەرلىرىنى تۈزىتىپ ئىزاھات بېرەتتىم. ئۇلار ھەقىقەتەن ئىلمىي ياشلاردىن ئىدى. ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقان ياتاقدىشىم ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىش بىلەن بىرگە ياپون تىلىنىمۇ ئۆگىنىپ، ياپونىيىدە بىر يىللىق ئىلمىي زىيارەتتە بولغانىدى. ئەمدىلا 24 ياشقا كىرگەن بىر بالا ئۈچۈن بۇ خېلى ئوبدان مۇۋەپپەقىيەت ئىدى. ئۇلار ئۆز كەسپىدىن تاشقىرى خېلى كۆپ ماتېرىياللارنى كۆرگەنىكەن. دۇنياۋى مەدەنىيەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان كلاسسىك ئەسەرلەرنى ئاساسەن دېگۈدەك بىرەر قۇر ئوقۇپ چىققان بولۇپ، ھەر قايسى ساھەلەر بويىچە پىكىر - مۇلاھىزىلەرنى قىلاتتى. ئۇفرانسىيىلىك پەيلاسوپ روسسونى ئالاھىدە ياخشى كۆرىدىكەن. رەسساملاردىن ۋانگوكنى، شائىرلاردىن پابلو نېرودانى چوڭ بىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ ھاياتى ھەققىدىكى ئىنچىكە تەپسىلاتلارنىمۇ بىلىدىكەن. ئۇلار مەندىن يۇقىرىقىلارنىڭ كىتابلىرىنىڭ ئۇيغۇرچىسىنىڭ بار - يوقلۇقىنى سورىدى. مەن سەل ئۆرتەنگەندەك بولۇپ، يوقلۇقىنى ئېيتتىم.

بىلىمنىڭ ئالىي دەرىجىسىگە قاراپ كېتىۋاتقان بىر ئىخلاسمەننىڭ ئۆزىنى ئەتراپلىق تەربىيىلىشى نورمال تەلەپ. بىراق مۇشۇنچىلىك روھ بىزنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان خادىملىرىمىزدىن قانچىلىكىدە بار؟ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ستۇدېنتلىرىمىزدىچۇ؟ بەزىلەردە دەرس تەييارلاشتا كېرەك بولىدىغان بىر قانچە پارچە كىتابتىن باشقا ماتېرىيال يوق. دە رۋەقە، بەزىلەر ئۆز كەسپىگە دائىر ماتېرىياللارنى توپلاشقا بەلگىلىك دەرىجىدە ئېتىبار بېرىدۇ. ئەمما ئۆز كەسپىنىڭ سىرتىدىكى پاراڭلار بىلەن كارى بولمايدۇ. ھەتتا بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە ئۆز كەسپىدىن تاشقىرى كەسىپلەر «كارغا كەلمەيدىغان» كەسىپ. يېڭىلىق تەپەككۇر ئۇسۇلىدىكى ئۆزگىچىلىكتىن كېلىدۇ، پەنلەرنىڭ ئۇنىۋېرسال روھىنى ئۆگەنمەي تۇرۇپ، تۇرلۇك تەپەككۇر ئەندىزىلىرىدىن ئۆرنەك ئالماي تۇرۇپ، باشقىلارغا ساۋات بېرىش مۇمكىنمۇ؟ ئەپسۇسكى، بىزدە كىتاب ئوقۇمايدىغان پروفېسسورلار ئاز ئەمەس.

مەن ئۇلارغا نەشرىياتچىلىقىمىزدىكى بىر قىسىم ئەھۋاللارنى قىسقىچە چۈشەندۈردۈم، سىياسەت، ئىقتىساد جەھەتتىكى رايون خاراكتېرلىك كونكرېت ئەمەلىي ئەھۋاللارنى، تۈرلۈك توسالغۇلارنى، نەشرىيات ساھەسىدىكى ئايرىم نادانلىق، قارىغۇلۇقلارنى، بىھۇدە ئىسراپچىلىقلارنى، زامان ۋە كېلەچەكنىڭ ئېھتىياجىنى مۆلچەرلىيەلمەسلىكتەك يېتەرسىزلىكلەرنى بايان قىلدىم. ئۇلار ھەيران قالغانلىقىنى، ئېچىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. بۇ يەردە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتمەي بولمايدۇكى، ئوقۇرمەنلەر قوشۇنىمىزمۇ ھەقىقەتەن ئاجىز، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەلىپى ناھايىتى ئاددىي بولغاچقا، مەنتىقى ئىزچىللىقى زىچراق پەلسەپىۋى (بەزىلەر پەلسەپە دېسە ماركس قاتارلىق پرولېتارىيات داھىيلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. دۇنيادا پەيلاسوپ ناھايىتى كۆپ)، نەزەرىيىۋى ئەسەرلەرنى ياقتۇرمايدۇ، بەلكى «قۇرۇق گەپ» قاتارىغا چىقىرىۋېتىدۇ. ئىقتىسادىي ئۇنۇم ئۈچۈن ئوقۇرمەنلەرنىڭ رايىغا قاراشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان نەشرىياتلار ئۇلارنىڭ سەۋىيىسى ۋە زوقىغا مۇرەسسە قىلغاچقا، ئىلمىي، نەزەرىيىۋى ئەسەرلەر، داھىيلار، سىياسىئونلار، گېنېرال، مارشاللارنىڭ بايانلىرى ۋە تەرجىمىھالىلىرى، ھەر خىل پەن ساھەسىدىكى كلاسسىك، مەشھۇر ئەسەرلەر، قاتتىق پەن ھەم يۇمشاق پەن ساھەسىدىكى زامانىۋى ئۇچۇرلار، تەلىماتلار ۋە قوللانمىلار تونۇشتۇرۇلمىدى ياكى ناھايىتى ئاز تونۇشتۇرۇلدى. مەسىلە، ئاخىرى مىللەتنىڭ بىر پۈتۈن ساپاسىغا بېرىپ تاقالماي قالمايدۇ.

ئاشۇنداق پاراڭلار ھەممىمىزگە ئورتاق مەنپەئەت يەتكۈزەتتى. ئۇلار مېنىڭ تىل ئۆگىنىشىمگە پايدىلىق مەسلىھەتلەرنى بېرەتتى، ياخشى قوللانما ماتېرىياللارنى كۆرسىتەتتى. ئۇلار مېنى باشتىن - ئاخىر ھۇرمەتلىدى. ئوقۇرمەنلەردىن يوشۇرمايمەنكى، ئىچىمدە بىر خىل خىجىللىق ۋە بىئاراملىق ھۆكۈم سۈرەتتى، بۇنى پەقەت ئۆزۈملا بىلەتتىم، بۇ ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى خىجىللىقلا ئەمەس، بەلكى تەرەققىيات ۋە ئاقارتىشقا تولىمۇ مۇھتاج بولۇۋاتقان جانىجان مىللىتىم ئالدىدىكى خىجىللىق ئىدى. يېشىم 30 دىن ھالقىشقا باشلىدى، 20 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىكى بىر زىيالىي ياشقا مۇناسىپ ھالدا بىرەر - ئىككى چەت ئەل تىلىنى تېخىچە بىلمەيدىكەنمەن. شېئىر يازساملا ھېسابمۇ؟ مەن پەقەت ئۆز خەلقىمگە ئانا تىلىمدا ۋايساپ بېرىشنىلا بىلىدىكەنمەن. ئۆز خەلقىمنى باشقىلارغا چۈشەندۈرۈشكە توغرا كەلسە قانداق قىلىمەن؟

ئاھ، سۆيۈملۈك خەلقىم، مېنى كەچۈرەرسەنمۇ؟ سەن ئۈچۈن كۈچۈمنىڭ بارىچە ئەقىدە قىلىپ كېلىۋاتىمەن، بىراق. . . .

ئۆزۈمنى خەلقىم ئارىسىدىكى مۇھىتنىڭ مەھسۇلى دەپ ئاقلاشقا ۋىجدانىم ئۇنۇمايتتى. زادى بۇ ئازابنىڭ مەنبەسى نېمە؟

4

ياتاقدىشىم چاڭچۈنلۈك ئىدى، ئۇ ھەپتە ئاخىرىدا ئۆيىگە بېرىپ ئاتا - ئانىسىنى يوقلايتتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، دادىسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خېلى چوڭ كادىرى بولۇپ، ئانچە- مۇنچە شېئىر يېزىپ قويىدىكەن. قارىغاندا، كونىچە ئۇسلۇبتىكى ۋەزىنلىك شېئىرلارنى يازسا كېرەك، مەملىكەت بويىچە قۇرۇلغان شۇ خىل شېئىرىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ئىكەن، شۇنداقلا ئۆلكىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭمۇ ئەزاسى ئىكەن.

ياتاقدىشىم دادىسىغا مېنىڭ شېئىر يازىدىغانلىقىمنى ۋە باشقا تەرەپلىرىمنى ئېيتقانىكەن. ئۇ كىشى ماڭا قىزىقىپ قالغان بولسا كېرەك، بىر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئالاھىتەن مەن بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ.

ئۇ، ئوتتۇرا بوي كەلگەن، سىپايە، ئوچۇق چىراي ئادەم ئىكەن، مەن بىلەن ناھايىتى قىزغىن كۆرۈشتى. بىز باشتىكى سۆھبىتىمىزدە ئۆزئارا تونۇشۇشنى ئىلگىرى سۈردۇق. ئۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى ۋە ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالىنى سورىدى مەن ئانچە راۋان بولمىغان خەنزۇ تىلى بىلەن ئېنىق قىلىپ جاۋاب بەردىم. ئۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسىنىڭ بۇنچىلىك دەرىجىدە كۆپلۈكىنى بىلمەيدىكەن، ئاڭلاپ ھاڭ - تاڭ قالدى، بۇنىڭدىن مەنمۇ ھاڭ - تاڭ قالدىم.

ئۇ، مېنىڭ ئېلان قىلغان شېئىرلىرىمنى كۆرۈپ بېقىش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ئېيتتى. مەن سەل - پەل تەڭقىسلانغاندەك بولۇپ، يېزىق پائالىيىتىمنىڭ ئۇيغۇر تىل - يېزىقى دائىرىسىدە ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتتىم، ئۇ تېخىمۇ ھەيران قالدى ۋە: «مۇمكىن بولسا، مەتبۇئاتىڭلارنى كۆرۈپ باقسام» دېدى. مەن تېخى يېقىندا دوستلۇرۇم ئەۋەتىپ بەرگەن بىر قىسىم ئۇيغۇرچە ژۇرناللارنى ئۇنىڭغا سۇندۇم، ئۇ سەھىپىلەرگە ئىنچىكە ۋە ئەستايىدىل سەپسېلىپ چىققاندىن كېيىن:

- خېلى سۈپەتلىك مەتبۇئاتىڭلار بار ئىكەن، مەن ھەقىقەتەن ئويلىماپتىكەنمەن، - دېدى.

مەن بىزدە چىقىدىغان ئاساسلىق گېزىت - ژۇرناللارنى بىلگەنلىرىم بويىچە دەپ بەردىم. ئاندىن يازما ئەدەبىيات تارىخىمىز، تەرجىمە تارىخىمىزنى قىسقىچە بايان قىلدىم. ئۇنىڭ چىرايىدا ھەم ھەيرانلىق، ھەم ئىشەنمەسلىككە يېقىن ئالامەت ئىپادىلەنگەندەك بولدى.

- ئۇيغۇرلاردا ئىزچىل تۈردە ئەدەبىي ھايات ناھايىتى قويۇق بولۇپ كەلگەن، - دېدىم مەن، - ئاددىي بىر دېھقانمۇ ياخشى بېيىتتىن بىر قانچىنى ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. ئەمما يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىزگە مەدەنىيەت جەھەتتىكى بەزى خۇنۇك ئالامەتلەر چاپلاشتى. كىشىلەر كىتاب ئوقۇمايدىغان بولۇۋالدى. جاھاننىڭ ئىشلىرىنىڭ پۇلغا يۈزلىنىشى ھەتتا ئەدىبلەرنىمۇ قەلىمىدىن بىزار قىلىۋەتتى. نەشرىياتچىلىقىمىز تۇيۇق يولغا كىرىپ قېلىپ، سەۋىيىلىك نەرسىلەرنى روياپقا چىقارماق تەس بولۇۋاتىدۇ.

- ئۇلارنىڭ ئوقۇيدىغانلىرى لى بەينىڭ شېئىرلىرىمۇ؟ - دەپ سورىدى ئۇ كىشى گېپىمگە ئۇلاپلا.

مەن تۇرۇپلا قالدىم. گويا يۇقىرىقى چۈشەندۈرۈشلىرىم بوشقا كەتكەندەكلا ئىدى. بىراق مەن سەۋرچانلىق ۋە سىپايىگەرلىك بىلەن نەۋائىي، مەشرەپ قاتارلىق كلاسسىكلار قوشۇنىمىزنىڭ قۇدرىتىنى ئىزاھلاپ ئۆتتۇم.

سۆھبىتىمىز ئەدەبىيات قوشۇنىدىكى چۈشكۈنلۈك ۋە خارابلىق ئەھۋاللىرى ھەققىدىكى پىكىرلەر بىلەن ئاخىرلاشتى. بىز ئۆز ئارا ئىززەت - ئېكرام ۋە بىر قاتار تەكەللۇپلار بىلەن خوشلاشتۇق.

ئويلانماي مۇمكىنمۇ؟ ئۇ بىزنى ھەقىقەتەن چۈشەنمەيتتى. نەچچە مىڭ يىللىق شانلىق مەدەنىيەت تارىخىمىز بۇياقتا تۇرسۇن، ھازىرقى رېئال مەۋجۇدىيىتىمىزنىمۇ بىلمەيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگاننىڭ كادىرى، يازغۇچىلار جەمئىيىتىگە ئەزا بولغان بۇ ئەدىبنىڭ بىزنى چۈشەنمەيۋاتقىنىنى نېمە دېگۈلۈك؟

مەسئۇلىيەت زادى كىمدە؟ ئۇ تەرەپتە مىللەتلەر ھەققىدىكى كەڭ كۆلەملىك تەشۋىقات بارمۇ - يوق؟ بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

ئەمما، مۇنداق بىر داۋلى ناھايىتى ئېنىق: بىر مىللەتتە ئۆزىنى - ئۆزى تونۇتىدىغان قۇدرەت بولمىسا، ئۆزىنى - ئۆزى تەشۋىق قىلىدىغان روھىيەت بولمىسا بەرىبىر بىكار.

5

ئۇنى نوماكورا ئەپەندى دېيىشەتتى. مەن ياپون تىلى دەرسىگە قاتناشمىسامۇ، دەرس ئاڭلىغانلارنىڭ بايانلىرىدىن ئۇنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ تۇراتتىم. ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ئۆزىنىڭ تەڭتۇش دوستىدەك كۆرەتتى، ئۇ ھەقتە پاراڭلار بولسا باشقائىشلارنى ئۇنتۇغان ھالدا سۆزلەپ كېتىشەتتى. مەن ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگەن بولسامۇ، ئۇنىڭ ئوبرازى يېقىملىق ھۈرمەت ساھىبى سۈپىتىدە قەلبىمدە تىكلىنىۋاتقانىدى. ئۇ مېنىڭ نەزىرىمدە دەرسنى تۇرمۇش پاراڭلىرى تەرىقىسىدە تەبىئىي سۆزلەيدىغان يۇمۇرلۇق، جۇشقۇن ئادەم ئىدى.

كېيىن، مەن ئۇنى كۆردۈم - ياپونىيىدە ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلار تەييارلىق مەكتىپى تەنھەرىكەت مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن كۈنى، مەن ئۇنى پاراتتىن ئۆتۈۋاتقان ئوقۇغۇچىلار سېپىدە كۆردۈم. ئۇنىڭ ھەرىكىتى مەخسۇس ھەربىي تەلىم ئالغان ئادەملەردەك كەسكىن ۋە ئۆلچەملىك ئىدى، ئەمما ئازراق مۇبالىغە تۈسى بار ئىدى. ئۇ، ئۆزىنى ئەركىن، خۇش خۇي تۇتۇشنى ياخشى كۆرسە كېرەك، يۇقىرىقى ھەرىكەتلىرى كىشىگە تەبىئىيلىك تۇيغۇسىنى بېرەتتى.

ئۇ، شۇ كۈنى بەزى مۇسابىقە تۈرلىرىگە قاتناشتى، غەلىبە قىلالمىغان چاغلىرىدا ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئەپۇ سورايتتى. مەن ئۇنى يېقىندىن كۆردۈم، ئۇ نورمال دەرىجىدە سېمىز كەلگەن، قەددى - قامەتلىك كىشى بولۇپ، پۇت - قوللىرىنى تىنىم تاپماي ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇراتتى، بەزىدە چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ قوياتتى، بەزىدە سۈرلۈك تۈسكە كىرگۈزۈۋالاتتى، ئۇ قارىماققا ھەييار ئادەملەرگە ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇ ئاز - پاز پۈرلىشىپ كەتكەن ئاقۇش شىلەپە كىيىۋالغان بولۇپ، شىلەپىسىنىڭ نېپىز قاسقىنى چۈشۈرگەن سايە ئۇنىڭ قويۇق قاشلىق، قاڭشارلىق يۈزىگە باشقىچە سۆلەت بېغىشلىغانىدى.

زور تۈركۈمدىكى ئوقۇغۇچىلار مەيدان چۆرىسىدىكى پەلەمپەيلەردە ئولتۇرۇپ گازاب (گاز سۈيى) ئىچكەچ تاماشا كۆرۈۋاتاتتى. بىر چاغلاردا ئۇ قولىدا بىر سولياۋ خالتىنى كۆتۈرگەن ھالدا پەيدا بولدى. ئۇ، ئوقۇغۇچىلار تاشلىۋەتكەن بوتۇلكا ئېغىزلىرى ۋە يېمەكلىكلەر قالدۇقلىرىنى تېرىۋاتاتتى. ئوقۇغۇچىلار بۇنى كۆرۈپ خىجىل بولۇشتى بولغاي، ئەتراپىدىكى تاشلاندۇقلارنى ئالمان - تالمان يىغىشتۇردى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ بۇ يىل 64 ياشقا كىرىپتۇ. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى بوپتۇ، مائارىپ تارماقلىرىدا مۇدىرمۇ بوپتۇ. ئۇ باشتىن

- ئاخىر ئۆز دۆلىتىگە - ئۆز مىللىتىگە سەمىمىي ساداقەتتە ئىشلەپ، دەم ئېلىشقا چىقىپتۇ. ئۇ، ئۆز دۆلىتىدە ئېيىغا 300 مىڭ ياپونىيەيىنى پېنسىيە ماڭاشى ئالىدىكەن. مەن پۇل بىرلىكلىرىنى ئانچە ئۇقۇپ كەتمەيمەن. ئۇقۇدىغانلارنىڭ ھېسابلىشىچە، بۇ تەخمىنەن 30 مىڭ يۈەن خەلق پۇلىغا توغرا كېلىدىكەن. ئۇ ھەر ئايدا پېنسىيە پۇلى ئالغاندىن سىرت يىل ئاخىرىدا يەنە 300 مىڭ ياپونىيە يىنى ئالىدىكەن. دېمەك، ئۇ 12 ئاي ئىچىدە 13 ئايلىق ماڭاشتىن بەھرىمەن بولىدىكەن. ئۇ ئەنە شۇ مەنپەئەتلەردىن ۋاز كېچىپ، دىلكەش مومىيىدىن ئايرىلىپ، جۇڭگوغا ياپون تىلى دەرسى ئۆتكىلى كەپتۇ. ئەمدى ئۇ پەقەت يىل ئاخىرىدا بېرىلىدىغان بىر قېتىملىق 300 مىڭ ياپونىيە يىنىدىنلا بەھرىمەن بولالايتتى. روشەنكى، پۇل بولمىسا يەر شارىنىڭ ھېچقانداق يېرىدە بىر قاچا تاماقنى بىكارغا ئالغىلى بولمايدىغان رېئاللىققا سېلىشتۇرغاندا، بۇ ھەقىقەتەن چوڭ بەدەل ئىدى. ئۇنىڭ جۇڭگولۇق خىزمەتداشلىرىنىڭ ئاشكارىلىشىچە، ئۇ بۇ يەردە ئېيىغا تەخمىنەن 1200 يۈەن خەلق پۇلى ئالاتتى. بىراق ئۇ ياشانغان كىشى بولۇشىغا قارىماي ھەپتىسىگە 16 سائەت دەرس ئۆتەتتى. ئۇ نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغاندۇ؟

نوماكورا ئەپەندى ئوقۇغۇچىلاردىن رەنجىپ قالغان بىر كۈنى كايىغان ھالدا شۇنداق دېگەنىكەن:

- مېنىڭ مەقسىتىم پۇلدا ئەمەس. مەن ئانا تىلىمنى باشقىلارغا ئۆگىتىۋاتقانلىقىمدىن ئىنتايىن رازى. سىلەر ياخشى ئۆگەنسەڭلار، مەن سىلەردىن رازى بولىمەن، باشقا تەلىپىم يوق.

ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، نوماكورا ئەپەندى ئۆز دۆلىتىنىڭ ھالال پۇقراسى ئىدى. ئۇنىڭ دۆلىتى ھازىرقى دۇنيادايۇكسەك تەرەققىي قىلغان باي دۆلەت بولۇپ، ئۇ مۇشۇنداق باياشاتلىق ۋە مىللىي شان - شەرەپ ئۈچۈن كىبىر - تەمەننا، ساختا ئۇلۇغۋارلىقتىن خالىي ھالدا ئۈن - تىنسىز ئىشلىگەن مىليونلىغان مەسئۇلىيەتچان ئەمگەكچىلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز مىللىتىگە بولغان مۇھەببىتى ئۆز ئاناتىلىنىڭ ھەر بىر بوغۇمى ۋە ھەر بىر تاۋۇشىغا قەدەر سىڭىپ كەتكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ئەڭ ئۆتكۈر قورالغا ئايلاندۇرغان ھالدا ئۆز ئانا تىلىنى قوغدايتتى، پەرۋىش قىلاتتى، ئۇنىڭ ئەۋزەل تەسىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى.

ئۇ ناھايىتى ئاددىي - ساددا كىيىنەتتى، تامىقىمۇ ئاددىي ئىدى. ئۇ بەزى چاغلاردا ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىدا ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە تاماق يەيتتى. بەزى ئوقۇغۇچىلار ھەيران بولغان ھالدا: «بۇ ئادەم قېرىپ قالغان ئادەم تۇرۇقلۇقمۇ تاماق تاللىمايدىكەن، ناھايىتى ئاددىي ئوزۇقلىنىدىكەن» دېيىشەتتى. ئاڭلىساق، ئۇھەر ئايدا جۇڭگونىڭ «ئۇمىد» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 300 يۈەن خەلق پۇلى ئىئانە قىلىدىكەن. كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى كىچىككىنە ئېتىزىغا ئىشلەپ، ھەر خىل گۈل ۋە كۆكتاتلارنى تېرىيدىكەن. يېسىۋىلەك ۋە تۇرۇپتىن ئالغان ھوسۇللىرىنى قوشنىلىرىغىمۇ ئاز - تولا بېرىدىكەن. «ياخشى ئادەم بىر جەننەتتۇر ئالەمدە» دېگەن سۆزنىڭ ھېكمىتى مۇشۇ يەردە بولسا كېرەك. مېنىڭچە، بىر مىللەتنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر ئاھالە ئەنە شۇنداق پەزىلەتنى يېتىلدۇرسە، ئۇ مىللەتنىڭ قۇدرىتىگە ھېچنېمە تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئەمما، شور پېشانەمىللەتنىڭ ناننى ھارام يەيدىغان پۇقرالىرى كۆپرەك بولىدۇ.

نوماكورا ئەپەندى كىچىك پېئىل، كەمتەرىن كىشى بولغاچقا، ئوقۇغۇچىلار چارچىغان ياكى زېرىككەن چاغلىرىدا ئۇنىڭ بىلەن سىردىشىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇلار ئۇنى ياتاقلىرىدىكى ناھايىتى ئاددىي داستىخانلىرىغىمۇ تەكلىپ قىلىۋېرەتتى. ئۇ ئادەم بۇنداق ئىشلارنى قېتىغا ئېلىپ كەتمەيتتى. بىر كۈنى، ياپونىيىدە ئالتە يىلدىن ئارتۇق ئىلىم تەھسىل قىلىپ قايتىپ كەلگەن، چاڭچۈنگە سودا ئىشى بىلەن بېرىپ قالغان بىر ئۇيغۇر يىگىت نوماكورا ئەپەندى ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئولتۇرغان ئاشۇنداق بىر سورۇنغا كىرىپ كەلدى. سورۇندا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ سالاھىيىتى تونۇشتۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھېلىقى يىگىت ياپون تىلى بىلەن نوماكورا ئەپەندىگە:

- مەن ياپونىيىدىنمەن، سەن نەدىن كەلدىڭ،

— دېدى ئېغىر كەيپچىلىك ئىچىدە.

نوماكورا ئەپەندى تۇرۇپلا قالدى، ئۇنىڭ چىرايى غەزەپلىك تۈس ئېلىشقا باشلىدى. ئۇ بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەيتتى.

- سەن ياپون تىلىنى مۇشۇنداق بۇزۇپ سۆزلەمسەن؟ بۇنداق قىلىشقا سېنىڭ نېمە ھەققىڭ؟ سەن ياپونىيىدە يېگەن ئالتە يىللىق ناننىڭ ھەققى - ھۈرمىتى نەگە كەتتى؟ سەن ياپونىيىنىڭ پاكىز ھاۋاسىغا، ئەزىز تۇپرىقىغا يۈز كېلەلەمسەن؟ - نوماكورا ئەپەندى سۆزىنى تۈگەتتى - دە، سورۇندىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ماڭدى. ئوقۇغۇچىلار ئالمان - تالمان قولىدىن تۇتۇۋالدى.

ھېلىقى مەست يىگىت بۇ ئۇشتۇمتۇت ھادىسىدىن ئەس - ھوشىغا كەلدىمۇ - قانداق، ئۆزىنى بىلىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇشتۇمتۇت شۇنى ئويلاپ قالدىم: بىزدە ئۆز ئاناتىلىمىزنى ئاشۇنداق كەسكىن مەيدان بىلەن

قوغدايدىغان زادى قانچىلىك كىشى بار؟ مەن ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى بولمىغان يەردىمۇ ئۆز ئانا تىلىدىن غەيرىي تىلدا سۆزلەيدىغانلارنى جىق كۆرگەنمەن. بەزىلەر تېخى ساپ، پاكىز ئانا تىلىغا باشقا تىللارنى زورمۇ زور ئارىلاشتۇرۇپ، جۆۋەندە بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. مەن ئۆز ئانا تىلىنى پەگاھقا قويۇپ قويىدىغان «قالتىس دانىشمەن» رەھبەرلەرنى كۆرگەنمەن، ئۇلار ئانچە تولۇق بىلمىسىمۇ، باشقا تىلدا سۆزلىۋالسا ئۆزىنى بىلەرمەن ھېس قىلالايدۇ. مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ سابىق مىنىستىرى، مەشھۇر خەنزۇ يازغۇچىسى ۋاڭ مېڭ ئۇيغۇر تىلى بىلىدۇ، شۇڭلاشقا مەن ئۇنى چوڭ بىلىمەن. ئۇ 1987 - يىلى كۈزدە بېيجىڭغا ئويۇن قويغىلى بارغان شىزاڭ ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنى كۈتۈۋېلىش چۈشلۈك زىياپىتىدە، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى يولداش ئىسمايىل ئەھمەدنى ئۇيغۇرچە سۆزلەشكە رىغبەتلەندۇرۇپ، ئۆزى تەرجىمە قىلىپ بەرمەكچى بولغان. ئۇ ئۇيغۇرتىلىنى «ئىككىنچى ئانا تىلىم» دېگەنىدى.

ئۆز ئانا تىلىنىڭ ساپلىقىنى بۇزۇش تۇزكورلۇقنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.

بىر ئوقۇتقۇچى ماڭا مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەرگەنىدى: بىر چەت ئەللىك شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا خەنزۇ تىلى ئۆگەنگىلى كەلگەن. ئۇ خەنزۇتىلىنى ئۆگىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇيغۇر تىلىنىمۇ ئۆگەنگەن. ھېلىقى ئوقۇتقۇچى ھەيران قېلىپ سورىغان:

- ئۇيغۇر تىلى سىزگە ئىشلىمىسە، ئۇنى نېمىشقا ئۆگىنىسىز؟

چەت ئەللىك كۈلۈپ كېتىپ مۇنداق دېگەن:

- مەن بۇ يەرنىڭ تۇزىنى، نېنىنى يېگەن، سۈيىنى ئىچكەنىكەنمەن، ئەلۋەتتە يەرلىك خەلقنىڭ تىلىنى ئۆگىنىش ماڭا ۋىجدانىي قەرز.

مەنىۋى مۇكەممەللىك پەزىلەت دەرىجىسىگە يەتكەندە، كىشىلەرنىڭ خۇلقى ساپ ھاۋاغا ئوخشاپ قالىدۇ، ئۇ مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن، قايسى خىل رەڭدىكى كىشىلەر ئارىسىدا بولمىسۇن، ئۇ ئورتاق تەۋەلىك ئىچىدە ھۇرمەتلىنىپ ياشىيالايدۇ.

ھەممىگە ئايانكى، ئىنگلىز تىلى ھازىر خەلقىئارالىق تىل بولۇپ قالدى. نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭدا يۈكسەك مەدەنىيەت ۋە تەرەققىيات دەرىجىسىنىڭ كۈچىدىن باشقا ئامىلمۇ بارمۇ؟ جۇڭگو مۇتەپەككۇرى لىن يۇتاڭ مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: «ئىنگلىزلار مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن پەقەت ئىنگلىز تىلىدا سۆزلەيدۇ».

خاتىرەمنىڭ بۇ بۆلىكىنىڭ ئاخىرىنى شائىر قۇتلۇق شەۋقى (1876 - 1938) نىڭ «ئانا تىل» دېگەن شېئىرى بىلەن چۈشۈرىمەن:

ئانا تىل بىلگەن كىشىنىڭ ئىززىتىن قىلغۇم كېلۇر،
ئانا تىلنى ئاغزىدىن ئالتۇن بېرىپ ئالغۇم كېلۇر.

بۇ ئاناتىل بولسا گەر ئامېرىكا يۇ، ئافرىقىدا،
سەرپ ئېتىپ مىڭلارچە تىللا، ئاندا مەن بارغۇم كېلۇر.

ئەي ئانا تىل، بىزگە سەن ئۆتكەن ئۇلۇغلاردىن نىشان،
سەن بىلەن روھىي زېمىندا ئىپتىخارلانغۇم كېلۇر.

خاتىمە ئورنىدا

ھەر قانداق شەيئى قانچىلىك ئەرزىمەس دەرىجىدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پىكىر قىلغۇچى ئىجتىھات قىلىشنى خالىسىلا مۇئەييەن مۇلاھىزىگە يىپ ئۇچى بولالايدۇ. مەن چاڭچۈندىكى ئۈچ يېرىم ئايلىق ھاياتىمدا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمدىن بىر قىسمىنى ئەينەن خاتىرىلەپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ سەمىگە تەقدىم قىلدىم. ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ تولۇق ھەقىقەت بولۇپ كېتىشى ناتايىن، ئەمما راست گەپ ئىكەنلىكىدە شەك يوق.

ئادەم ئىككى ئېغىز خاتا گەپ قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغان ياكى كەچۈرۈۋېتىلگەن يەردە جىڭدا توختايدىغان بىر ئېغىز گەپ قىلالايدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ ماڭارىپ ئىنستېتۇتىنىڭ لىكتورى

ئىككى قېتىملىق ھاسىلات

ئابدۇكېرىم راھمان

I . يىپەك يولى كارۋانلىرى ئاناتولىيىدە

كىرىش

1993 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ئەنقەرەدە تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن «يىپەك يولى مىللەتلىرى ئارا خەلق ئەدەبىياتى سىمفوزىيۇمى (ئىلمىي كېڭىشى)» ئۆتكۈزۈلدى. بۇ قېتىمقى كېڭەشكە ئامېرىكا، گېرمانىيە، فرانسىيە، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، ۋىنگىرىيە، يۇگۇسلاۋىيە، ئالبانىيە، گرېتسىيە، ماكېدونىيە، سىپرۇس، تۈركىيە، رۇسىيە، ئوكرائىنا، مولداۋىيە، ئەزەربەيجان، قازاقىستان،

قىرغىزستان، ئۆزبېكستان، تۈركمەنىستان، جۇڭگو قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن 78 نەپەر فولكلورشۇناس قاتناشتى. شۇنداقلا يەر قىسىم قاشقىلار (خەلق شائىرلىرى)، ئالىملار ۋە ماداسچىلارمۇ تەكلىپ بىلەن بۇ قېتىمقى ئىلمىي كېڭەشكە ئىشتىراك قىلدى.

بۇ نۆۋەتلىك ئىلمىي كېڭەش تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ بىۋاستە رياسەتچىلىكىدە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنىڭ تەييارلىغا خىزمەتلىرى ناھايىتى پۇختا ئىشلەنگەن بولۇپ، يىغىندىن بۇرۇنلا ھەر قايسى كىللەردىن قاتنىشىدىغان ئالىم - مۇتەخەسسىسلەردىڭ ئىلمىي مۇھاكىمىگە تەييارلىغان ماقالىلىرىنىڭ تېزىسى تۈركچە ۋە ئىنگلىزچە ئىككى خىل تىلدا كىتابچە قىلىپ چىقىرىلىپ، يىغىنىڭ كۈن تەرتىپى ۋە پروگراممىلىرى بىلەن بىللە يىغىن قاتناشچىلىرىغا تارقىتىپ بېرىلدى. بۇ قېتىمقى كاتتا كېڭەشكە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى فولكلور تەتقىقات مۇدىرىيىتىنىڭ باش مۇدىرى، فولكلور شۇناس يەھيا ئاكسۆي باشچىلىقىدىكى يەتتە كىشىلىك تەييارلىق ھەيئىتى رياسەتچىلىك قىلدى. ئىلمىي كېڭەشنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى دۆلەتلىك مىللىي كۈتۈپخانا يېنىدىكى سەنئەت سارىيىنىڭ ھەشمەتلىك زالىدا ئۆتكۈزۈلدى. سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۇ نۆۋەتلىك ئىلمىي كېڭەشنىڭ بەلگىسى ۋە نامى چۈشۈرۈلگەن يۇمىلاق تاختا ئېسىلىپ، ئىككى يېنىغا يىغىنغا قاتناشقان ئالىملارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت بايرىقى تىزىلدى (سول تەرەپ 3 - رەتكە ئېلىنمىز جۇڭگونىڭ بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايرىقى قويۇلدى). ئېچىلىش مۇراسىمىغا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى (كۆلتۈر باكانى) D. فىكرى ساگلار ۋە ئونىڭ ئورۇن باسارلىرى، مۇئاسىۋەتلىك مىنىستىرلىكلەرنىڭ مىنىستىرلىرى، ئونىۋېرسىتېتلارنىڭ مۇدىرلىرى قاتنىشىپ تەبرىك سۆزى سۆزلىدى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ زۇڭتۇنى سۈلايمان دېمىرەل، باش مىنىستىر (زۇڭلى) تانسۇي چىللەر قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ تەبرىك خەتلىرى ئوقۇلدى. ئېچىلىش مۇراسىمى ناھايىتى ئىنچىكە بولۇپ، بىر سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە تۈگىدى. ئارقىدىن مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ خەلق مەدەنىيىتىنى تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش كومىتېتى مۇشۇ يىغىنغا ئاتاپ تەييارلىغان «يىپەك يولى مىللەتلىرىنىڭ فولكلور ئۆرنەكلىرى» كۆرگەزمىسى ئېكسكورسىيە قىلىنىدى. شۇنىڭدىن كېيىن يىغىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئوقۇش باشلاندى. ماقالە ئوقۇشتىن ئاۋۋال، يىغىنىڭ ئىنجىلىيە رەئىسى يىغىنىڭ پروگراممىلىرىنى ئوقۇپ، يىغىن كۈن تەرتىپى بويىچە ھەر بىر كىشىگە يەلپەت 20 مىنۇت ۋاقىت بېرىلىدىغانلىقى، مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدە ئىلمىي ماقالىنىڭ ئاساسىي روھىنى ئوتتۇرىغا قويۇش كېرەكلىكىنى، يەنە بەش مىنۇت ۋاقىتتا كېڭەشكە قاتناشقان رەسمىي ۋەكىللەر (جۈنكى تۈركىيىدە خەلقئارا ئىلمىي يىغىنلارنى سىرتتىن ئاقلاشنى تەلەپ قىلىدىغان كاددىدات ۋەكىللەر كۆپ بولىدىكەن) ئوقۇغان ماقالە ھەققىدىكى چۈشەنمىگەن ياكى ئاقىلىرالمىغان مەسىلىلەرنى كاتىبات ھەيئىتى تارقاتقان قەغەزگە يېزىپ، يىغىنىڭ ئىنجىلىيە رەئىسىگە تاپشۇرۇش ۋە ئەتىسى مەيداندا جاۋاب بېرىش لازىملىقى قاتارلىق ئىشلارنى ئۇقتۇردى. ئاخىرىدا، ئوقۇلغان ھەر بىر ماقالىنى قىسقىچە خۇلاسە قىلىپ يىغىنىڭ روھىغا ئويغۇن بولغان ماقالىلەر ئۈچۈن بۇ قېتىمقى ئىلمىي يىغىنىڭ شاھادەتنامىسىنى تارقىتىپ بەردى.

مېنىڭ خەلقئارا ئىلمىي يىغىنلارغا قاتنىشىشىم تېخى تۇنجى قېتىملىق بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگودەك بىر بۈيۈك دۆلەتكە ۋەكىللىك قىلىۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، دەسلەپ بىرئاز جىددىيلەشتىم. چۈنكى بۇ قېتىملىق ئىلمىي كېڭەشكە كەلگەنلەرنىڭ كۆپچىلىكى فولكلور ساھەسىدە خەلقئارا تونۇلغان ئالىملار ئىكەن. مەن يىغىنىڭ كۈن تەرتىپى بويىچە 3 - نۆۋەتتە سۆزگە چىقىپ، يىغىن ئۈچۈن تەييارلىغان «يىپەك يولى مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھىرى ئۇيغۇر كون ئىككى مۇقامى» ناملىق ئىلمىي ماقالەمنى ئوقۇدۇم. ماقالەمدىكى پىكىرلەر يىغىن ئەھلىگە يېڭىلىق بولۇپ تۇيۇلدى ۋە قىزغىن قارشى ئېلىندى. ماقالەمگە مۇناسىۋەتلىك بولغان «ئۇيغۇر كون ئىككى مۇقامى» نىڭ سىنئالغۇ فىلىمىنى كۆرسىتىلگەندىن كېيىن، يىغىنغا قاتناشقان ھەر قايسى ئەل ئالىملىرى ئارقا - ئارقىدىن بۇ سىنئالغۇ فىلىمىنى بىر نۇسخىدىن كۆچۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. يىغىن تەييارلىق ھەيئىتى ئالىملارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، مەن سۇۋغا قىلغان بۇ سىنئالغۇ فىلىمىدىن بىر نەچچە نۇسخا كۆچۈرۈپ بەردى. دەرۋەقە، ھەر بىر كەسىپ ئىگىسىنىڭ ئۆز كەسپىگە ئائىت يېڭى ماتېرىياللارغا تەشنا بولىدىغانلىقى بىر خىل نورمال ھادىسە. مەنمۇ فولكلور ۋە خەلق ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىم ئۈچۈن، بۇ قېتىمقى خەلقئارا مۇھاكىمىنىڭ پۈتكۈل جەريانى، جۈملىدىن تۈركىيىنىڭ فولكلور ساھەسىدە ئىشلىگەن خىزمەتلىرى مېنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلدى. تۈركىيىنىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئۈمىدلىك ھەم نەتىجىلىك ساھە دەپ ئېتىراپ قىلىنىپ، ھەمىدىن بەكرەك ئېتىبار بىلەن قارىلىدىغىنى خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتى ۋە فولكلور بولغاچقا، بۇ ساھەدىكى تەتقىقاتقا ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىلىپ كەلگەنلىكەن.

كۆپچىلىك دۆلەتلەردە، جۈملىدىن ئىلىمىزدە خەلق ئەدەبىياتى ۋە فولكلورخىزمىتىنى ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ئىشى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنىدۇ. ئەمما تۈركىيىدە خەلق ئەدەبىياتى ۋە فولكلورى (قىسقارتىلىپ خەلق مەدەنىيىتى دەپ ئاتالغان) نى توپلاش، تەتقىق قىلىش ئورنىغا قارىتا ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇقلۇق مەمۇرىي ئورگىنى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنىپ، ئۇ مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى تەۋەلىكىدىكى ئۈچ چوڭ ئىدارە (مۇدىرىيەت) نىڭ بىرى ھېسابلىنىدىكەن. تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ خەلق مەدەنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە توپلاش باش مۇدىرىيىتىدە يەتتە شۆبە مۇدىرىيەت (خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بۆلۈمى، خەلق مۇزىكىسى ۋە سەنئىتى بۆلۈمى، خەلق ئويۇنلىرى ۋە تىياتىرلىرى بۆلۈمى، بالىلار فولكلورى بۆلۈمى، خەلق ھۈنەر - سەنئىتى بۆلۈمى، خەلق ئۆرپ - ئادەتلىرى بۆلۈمى، خەلق گۈزەل سەنئىتى ۋە فوتوگرافىيە بۆلۈمى) بولۇپ، ئۇنىڭدا 150 كە يېقىن كەسپىي خادىم ئىشلەيدىكەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئۆز ساھەسى بويىچە مۇتەخەسسىسلەر بولۇپ، ھەر يىلى ئۇچ ئاي ۋاقىت چىقىرىپ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە تەتقىقات ئېلىپ بارىدىكەن. باسما - نەشىر ئىشلىرى بۆلۈمى تۈرك ۋە ئىنگلىز تىلىدا ئۈچ ژۇرنال ئىشلىگەندىن تاشقىرى، ھەر يىلى ئاز بولغاندا خەلق مەدەنىيىتىگە ئائىت 10 چوڭ كىتاب ئىشلەيدىكەن. خەلق مەدەنىيىتىگە ئائىت بۇ ژۇرنال ۋە كىتابلار چەت ئەللەرگىمۇ تارقىتىلىدۇ. غان بولغاچقا، سۈپەتكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدىكەن. تۈركىيىدە ئىشلەنگەن باسما ماتېرىياللىرى ئىچىدە كۆرۈنەرلىك ۋە جەلپ قىلارلىق بولغىنى فولكلورغا ئائىت گېزىت - ژۇرناللار ۋە كىتابلار ئىكەن. «دۆلەتلىك خەلق مەدەنىيىتى تەتقىقات باش مۇدىرىيىتى» دىن باشقا يەنە ھەر بىر ۋىلايەتتە شۆبە مۇدىرىيەت بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆز دائىرىسىدە ئىلمىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بارىدىكەن. گېزىت - ژۇرنال ۋە كىتاب ئىشلەيدىكەن. ھەتتا ۋىلايەتلەردىكى شۆبە ئىدارىلەرمۇ خەلق مەدەنىيىتى بويىچە خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىنلارنى ياكى مەخسۇس تېمىلاردىكى فېستىۋاللارنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىدىكەن. بۇ ئىدارىلەر- نىڭ تەۋەلىكىدە كۈتۈپخانا، فولكلور ئارخىپ ئىدارىسى، فولكلور مۇزىبي قاتارلىق مۇئەسسەسىلەر بولۇپ، ئۇلار سىستېمىلىق ۋە مۇكەممەل باشقۇرۇلىدىكەن. قىسقىسى، بارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنىڭ يارىتىۋچىسى بولغان خەلقنىڭ مەدەنىيىتىنى توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتىگە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىلىدىكەن.

تۈركىيە جۇغراپىيىلىك ئورنى جەھەتتە ئاسىيا بىلەن ياۋروپا تۇتاشقان جايغا جايلاشقان بولغاچقا، ياۋروپانىڭ زامانىۋى مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىنى خېلى قويۇق سىڭدۈرگەن بولسىمۇ، مەنىۋى جەھەتتە ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيىتىنى يوقاتمىغان. بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاناتولىيە قىسمىدا خەلق مەدەنىيىتىنىڭ ئىزنالىرى تولۇق ساقلانغان. تۈركىيە ئىلىم ساھەسى زامانىۋى مەدەنىيەت بىلەن ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئاھىر ئېتىبار بىلەن قاراپ، بۇ ئىككى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات مۇناسىۋىتى ۋە بىرلىكىنى ئىلمىي ھالدا ياخشى ھەل قىلغان.

تۈركىيىنىڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى تەرەققىي تاپقان بولۇپ، ئالتە قانالدا 24 سائەت پروگرامما تارقىتىدىكەن. بۇ قاناللارنىڭ بەزىلىرىدە مەخسۇس زامانىۋىلاشقان ھازىرقى زامان سەنئەت نومۇرلىرى بېرىلسە، بەزىلىرىدە تۈركىيىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي سەنئەت نومۇرلىرى، ئاشىقلار ئېيتىشىشى، خەلق سۆز - ئويۇنلىرى، خەلق تىياتىرلىرى... كۆرسىتىلىدىكەن. ھەر قايسى قانالنىڭ ئۆزىگە لايىق زوقمەنلىرى بولۇپ، ئۇلار ھەرگىز بىر - بىرىنى چەتكە قاقمايدىكەن. لېكىن تۈركىيىنىڭ زامانىۋى جاز مۇزىكىلىرى، دېسكو مۇزىكىلىرى، ناخشا - ئۇسسۇللىرى (بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى غەرب سەنئىتى) خېلى يۈكسەك دەرىجىدە زامانىۋىلاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن يەنىلا تۈرك ئەنئەنىۋى خەلق سەنئىتى ۋە مۇزىكىسىنىڭ پۈرىقى چىقىپ تۇرىدىكەن. شۇڭا ئۇ ھەممە كىشىگە بىر خىل يېقىملىق تۇيغۇ بېغىشلايدىكەن. قىسقىسى، تۈركىيە مەدەنىيىتىدە ۋاراسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلاشنىڭ مۇناسىۋىتى ئىلمىي ھالدا ھەل قىلىنغاچقا، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شەكلەن پەيدا بولىدىغان توقۇنۇش ۋە كىرىزىس تۈگىتىلگەنىكەن.

ئىلمىي كېڭەش جەريانىدا، ئەنقەرە ۋە باشقا شەھەرلەردە تۈركىيىنىڭ خەلق مەدەنىيىتىگە ئائىت ھەر خىل تېمىدىكى سەنئەت نومۇرلىرى ۋە تىياتىرلىرىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆزىمىزنىڭ سەنئىتى بىلەن سېلىشتۇردۇم. ئەلۋەتتە، پەرق چوڭ! بۇ پەرقنى ئېتىراپ قىلماسلىق ئىلمىي پوزىتسىيە ئەمەس، دەرۋەقە، شىنجاڭنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى ئىكەنلىكىنى دۇنيا ئېتىراپ قىلىدۇ. دۇنياغا يۈزلەنگەن بۈگۈنكى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىنى ۋە ئورنىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. ئەمما شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بىزدە ۋاراسلىق بىلەن يېڭىلاشنىڭ مۇناسىۋىتى تېخى ئىلمىي ھالدا ھەل قىلىنمىدى. شۇڭا كىشىلەرنىڭ بەدىئىي زوقلىنىش ھېسسىياتى تۇرلۇك زىددىيەتلەردىن خالىي ئەمەس. ھازىر بەزى ناخشا - مۇزىكىلار (ئۇنى بەزىلەر زامانىۋى ناخشا - مۇزىكىلار دەيىشمەكتە) بىر قىسىم ياشلىرىمىزنىڭ ئارىسىدا ۋاقىتلىق بازار تاپقان بولسىمۇ، ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنىڭ ئەنئەنىسىدىن

چەتئەپ كەتكەچكە، ئۇ يەنىلا خەلق قەلبىگە سىڭمەي، كۆپۈككە ئايلانماقتا. ئۆز پېتىچە ئويىنالغان ئەنئەنىۋى خەلق تىياتىرلىرى ۋە مۇقاملار بولسا ياشلىرىمىزنى زېرىكتۈرۈپ قويماقتا. گەرچە ھەر قىسمى گەمەلىيەت بولسىمۇ، ئۇ زىددىيەتنى توغرا ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىلمىي جەھەتتىن ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. ئالدىراپ - تېنەپ ئۇنى ياكى بۇنى رەت قىلىشقا ياكى گەيىبلەشكە بولمايدۇ. مەن بۇ تېمىغا بىر قەدەر قىزىققانلىقىم ئۈچۈن، تۈركىيىدە بۇ مەسىلىنى قانداق ھەل قىلغانلىقى ھەققىدە كەسپىداشلىرىم بىلەن سۆھبەتلەشتىم. ئۇلارنىڭ ئېيتىشچە، 1940 - يىللاردىن 1950 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ئەنئەنىۋى سەنئەت بىلەن زامانىۋى سەنئەت ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش ۋە زىددىيەت خېلى كەسكىن بولغانكەن. ھەتتا بەزى شەھەر - رايونلاردا «ئەنئەنىچىلەر» بىلەن «زامانىۋىچىلار» ئوتتۇرىسىدا جېدەل - ماجرا تۇغۇلۇپ، قان تۆكۈلۈشلەرمۇ يۈز بەرگەنكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ تۈركىيە بۇ زىددىيەتنى ئىلمىي ھالدا ھەل قىلىش يولىدا ئۇزلۇكسىز ئىزدەنگەن. كۆپ قېتىم ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان ھەم بۇ تېمىنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدىغان ئىلمىي ئورگانلارنى تەسىس قىلغان. چۈنكى تۈركىيە خېلى بۇرۇنلا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى كەلگە يولغا قويغان دۆلەت بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە جۇغراپىيىلىك ئورۇن جەھەتتىن ياۋروپا دەرۋازىسىغا جايلاشقاچقا، بۇ مەسىلە ياخشى ھەل قىلىنمىسا، تۈركىيىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىدە كرىزىس يۈز بېرىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ئىدى. دەرۋەقە، مەنىۋى مەدەنىيەت بىر خىل مۇرەككەپ ئېستېتىكىلىق قۇرۇلما بولۇپ؛ ئۇنى مەلۇم بىر قېلىپ ياكى ئۆلچەم بىلەن چەكلەپ قويغىلى بولمايدۇ. پەقەت تەكرار ئىزدىنىش، تەكرار ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىقلا، ئاندىن ئۆزىنىڭ تەرەققىيات نىشانىنى تاپقىلى بولىدۇ. ئەنقەرەدە مەن كۆرگەن، تۈركىيە خەلق مەدەنىيىتى باش مۇدىرىيىتىنىڭ «تۈرك خەلق ئويۇنلىرى» بۆلۈمى تەييارلىغان «زامان - ماكان ئىچىندە، ئويۇن - دوگۇن ئىچىندە» ناملىق چوڭ تېپتېكى فولكلور بالېت تىياتىرى بۇنىڭ جانلىق مىسالى. بۇ تىياتىردا سەككىز چوڭ كۆرۈنۈش بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسانلارنىڭ ھايۋانلار دۇنياسىدىن بۆلۈنۈپ چىقىش دەۋرى، تاغ - جىلغىلارنى ماكان قىلىپ، تەبىئەتنى پاناھ قىلغان دەۋرى، تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلىش دەۋرى، ماتېرىئارخاللىق (ئانىلىق ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتى) تۈزۈمىنىڭ تىكلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي فورماتسىيىسى، پاتېرىئارخاللىق (ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتى) تۈزۈمىنىڭ تىكلىنىشى ۋە ئايالىلار سەلتەنىتىنىڭ يېمىرىلىش دەۋرى، سۆھبەلىزاتسىيە (مەدەنىيەت) دەۋرى ۋە ئۇنىڭ گىپادىلىرى، ئۇرۇق، قەبىلە ۋە خەلق گۇرۇھلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى، دىن، ئېتىقاد شەكىللىرى، تۈرك شامانىزمى ۋە ئۇنىڭ ئادەت شەكىللىرى، سىنېمىي جەمئىيەتنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە تەرەققىياتى، قەدىمكى ئەنئەنىلەرنىڭ بۈزۈلۈش، يوقىلىش جەريانلىرى ۋە ئۇنىڭ ھازىرقى زامانداكى ئالاھىدىلىكلىرى. . . قىسقىسى، ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ پۈتكۈل جەريانى زامانىۋى بالېت تىياتىرى شەكلىدە گۈبرازلىق گىپادىلەنگەن. تىياتىر ۋاقتى ئۇچ سائەتتىن ئاشمىمۇ، لېكىن تاماشىبىنلاردا ھېچقانداق ھارغىنلىق كۆرۈلمىدى. بۇ تىياتىردا ھەقىقەتەنمۇ تۈرك مىللىي سەنئىتىنىڭ ئەنئەنىۋىلىكى بىلەن زامانىۋىلىكى بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇلغان. شۇڭا ئۇ ھەر قانداق كىشىگە ئېستېتىك زوق بېرىپلا قالماستىن، يەنە مول تارىخىي بىلىمنىمۇ بېرەلەيدۇ. تۈركىيىدىكى تىياتىرخانىلارنىڭ ھەممىسىدە ئاتا تۈرك (مۇستافا كامال) نىڭ: «تىياتىر بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەينىكىدۇر» دېگەن سۆزى كۆرۈنەرلىك يەرگە ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلغانكەن.

تۈركىيىلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ مىللىي سەنئىتىنى ۋە سەنئەتكارلىرىنى ھەقىقىي سۆيىدىكەن ۋە قەدىرلەيدىكەن. بىز بۇ قېتىمقى ئىلمىي كېڭەش جەريانىدا، ئەنقەرەدىن 200 نەچچە كىلومېتر يىراقتىكى ئوتتۇرا ئاناتولىيە ئۆلكىسىنىڭ مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان ئاقسېيىل شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەت فېستىۋالىغا قاتناشتۇق. 20 مىڭ كىشى سىغىدىغان يازلىق تەنتەربىيە سارىيىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ سەنئەت كېچىلىكىدە، ئىزمىر ئۆلكىسىدىن كەلگەن سۈئاۋى ئانداج ئىسىملىك 48 ياشلىق ئاتاقلىق خەلق ناخشىچىسى «مەن يۈرتۇمنى سۆيىمەن، يۈرتۇم مېنى سۆيىدۇ» دېگەن تېمىدا يالغۇز ناخشا ئورۇندىدى. بۇ خەلق ناخشىچىسىنى تۈركىيىلىكلەر «پىرچەڭگى»* دەپ ئاتايدىكەن. بۇ ناخشىچىنىڭ چاچ - ساقاللىرى ۋە چىرايى ھىندىستانىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى تاگۇرنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. بۇ ناخشىچىنىڭ ئاۋازى ھەم مۇڭلۇق، ھەم لەرزان بولۇپ، سەنئەت كېچىلىكىگە قاتناشقان تاماشىبىنلارنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ئۇ ئېيتقان بەزى خەلق ناخشىلىرىغا ئويۇن كۆرۈۋاتقان بارلىق تاماشىچىلار جۆر بولۇپ ئورتاقلاشسا، بەزى ناخشىلىرىغا قىز - يىگىتلەر تەڭكەش قىلىپ، ئۇسسۇل ئويناشتى. بوۋاي - مومايلار، ئوماق

* پىر چەڭگى - قەھمانلەرنىڭ ناخشا پىرى.

بالىلار، قىز - يىگىتلەر ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئۆزلىرىنى ئېتىپ، قويۇق ساقاللىق مەكزىگە سۆيەتتى. ئۇ، تەقدىم قىلىنىۋاتقان گۈلدەستىلەرگە كۆمۈلۈپ قېلىۋاتاتتى. كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىكى مەشئەللەر نۇر دولقۇنى بولۇپ، ئاقسېپىل شەھىرىنىڭ كېچىسىنى يورۇتماقتا ئىدى. . . ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن ئىلىم ئەھلىلىرى بۇ كىشىنى ناخشىچى دېگەندىن كۆرە «سەنئەت ئىلاھى» دېگەن تۈزۈككەن، دەپ تەرىپلەشتى. دەرۋەقە، تۈرك خەلقى بۇ «سەنئەت ئىلاھى» غا چەكسىز چوقۇنىدىكەن. ئۇنى يۈكسەك ھۆرمەت بىلەن قەدىرلەيدىكەن.

بۇ قېتىمقى ئىلمىي كېڭەش ئەنقەرەدىكى تۇنجى كۈنلۈك ئىلمىي مۇھاكىمىنى تاماملىغاندىن كېيىن، يىغىنىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئىتى نۆۋەتتە قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ ئاناتولىيىدىكى ئىزلىرىنى بويلاپ، يىپەك يولى ئېكسكورسىيەسىنى ئېلىپ بارىدىغانلىقىمىزنى جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىز 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 8 - كۈنىگىچە ئوتتۇرا ئاناتولىيەنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرى ھېسابلانغان ئاقسېپىل، كونيا، ئاقشەھىرلەرگە قاراپ ئاتلاندۇق.

كونيا مەدەنىيىتى

كونيا ئىستانبول، ئەنقەرە، ئىزمىر ۋە بۇرسادىن قالسا تۈركىيىدىكى 5 - چوڭ شەھەر بولۇپ، قەدىمدىن بۇيان ئوتتۇرا ئاناتولىيەنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، شۇنداقلا سالجۇق خانلىقى ۋە ئوسمان ئىمپېرىيىسى دەۋرلىرىدىكى ئىسلام - تۈرك مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى بولۇپ كەلگەن.

ئىسلام دۇنياسى كونيانى «2 - بەيتۇلمۇقەددەس» دەپ قارايدۇ. چۈنكى بۇ جايدا تۈرك - ئىسلام مۇتەپەككۇرى، تەسەۋۋۇپ پىرى، مەغپىرەتلىك ۋەلىئۇللاھ ھەزرىتى مەۋلانە جالالىددىن رۇمى نامىدىكى بۈيۈك مەدرىس ھەمدە ئۇنىڭ يېنىدىكى ھۈجرىدا بۇنىڭدىن يەتتە ئەسىر بۇرۇنقى ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ جاھانشۇمۇل يادىكارلىقلىرى ساقلانغان. ھەزرىتى مەۋلانە مەقبەرىسى XII ئەسىردە تەمىر قىلىنغان بولۇپ، ئۇ، ئىسلام بىناكارلىقىنىڭ بۈگۈنگىچە ساقلانغان يۈكسەك نەمۇنىسى ھېسابلىنىدۇ. جامە ئېچىدە ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ ئالتۇن ھەللىك مەقبەرىسى ۋە مەۋلانىنىڭ ئۇستازى ھەزرىتى سەئىد بۇرھانىددىن، مەۋلانە ھېسامىددىن جەلەبىلەرنىڭ تارتىپ XVI ئەسىرگىچە كونيا مەدرىسىدە ئۆتكەن بۈيۈك ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ مەقبەرىلىرى بار. مەقبەرىنىڭ يان تەرەپ زالىغا مەۋلانە جالالىددىن رۇمى دەۋرىدىكى XII ئەسىر تۈرك - ئىسلام مەدەنىيىتىگە ئائىت قىممەتلىك يادىكارلىقلار قويۇلغان. شۇنداقلا دۇنيادا يېگانە دەپ قارىلىۋاتقان، ئىككى يېرىم كۋادرات سانتىمېتىر چوڭلۇقتىكى، كۈمۈش ھىلەن پۈتۈلگەن قۇرئان كەرىم (مىلادى 1767 - يىلى كونيا مەۋلانە مەدرىسىدە ئىشلەنگەن) بۇ يەردە ساقلانغان. بۈيۈك جامەنىڭ تۆت ئەتراپى مەدرىس (مەۋلانە مەكتىپى) بولۇپ، ئەينى زاماندا دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە شۆھرەت تاپقان ئىسلام ئۆلىمالىرى بۇ مەدرىسكە كېلىپ مەۋلانىدىن دەرس ئالغان ۋە ئىلىم تەھسىل قىلغان. XII - XIV ئەسىرلەردىكى ئىسلام تارىخىدا دۇنياۋى شۆھرەت تاپقان مەشھۇر تۈرك شائىرى ۋە مۇتەپەككۇرى يۇنۇس ئەمرە، شەرق ئالىمىدە ھازىرغىچە ياشاپ كېلىۋاتقان روھىي ئۆلمەس دانىشمەن خوجا نەسىرىددىن، بۈيۈك تۈرك شائىرلىرىدىن ھاجى بەكتاش ۋە ئاشىق پاشا قاتارلىق 300 گە يېقىن ئىسلام ئۆلىمالىرى ۋە ئىلمىلىرى ئىلگىرى - كېيىن بۇ مەدرىستە ئوقۇغان. بۇ تارىخىي يادىكارلىقلارنى ھەزرىتى مەۋلانە مەدرىسى ئۆز قوينىدا بۈگۈنگىچە ساقلاپ كەلگەن. شۇڭا، كونيا دېمەك ھەزرىتى مەۋلانە دېمەكتۇر، ھەزرىتى مەۋلانە دېمەك كونيا دېمەكتۇر.

ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ ئىنسانلارغا قالدۇرغان مىراسلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە 26 مىڭ بەيىتلىك «مەسنەۋى» ناملىق ئەسىرى (مەسنەۋى شېرىف)، 7000 بەيىتكە يېقىن «دىۋانۇكەبىر»، «فى - ھى - مافىھ»، «مەجالىسى سەباھ» ۋە «مەكتۇبات» قاتارلىق ئەسەرلىرى جاھانغا مەشھۇردۇر. «مەسنەۋى شېرىف» ناملىق ئەسەر ئىسلام دۇنياسىدا «قۇرئان كەرىم» دىن قالسىلا 2 - ئورۇندا تۇرىدىغان مۇقەددەس كىتاب بولۇپ، «قۇرئانى پەھلەۋى» دەپ ئاتالغان. شۇڭا ئۇ دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئىسلام مەدرىسلىرىدە يەتتە ئەسىردىن بۇيان ئالىي ئوقۇشلۇق كىتاب قىلىپ قوللىنىلغان. ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ ئۆستازى سەئىد بۇرھانىددىنىنىڭ: «يولۇڭدا كىم ئۇچرىسا، ئۇنى ئاللاھ يولىغا چاقىر» دېگەن ھېكمىتى تەمسىل قىلىنغان.

ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇھەممەد جالالىددىن بولۇپ، ھىجرى 604 - يىلى (مىلادى 1207 - يىلى) خۇراسانىنىڭ بەلخ شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. كېيىنچە دادىسى مەۋلانە باھائىددىن ۋەلىدكە ئەگىشىپ ئىراق، سۇرىيە، مەككە ۋە مەدىنە قاتارلىق جايلاردا ھىجرەتلىك تۇرمۇشنى كەچۈرۈپ، ئاخىرىدا سالجۇق سۇلالىسىنىڭ مۇھىم شەھەرلىرىدىن بىرى ھېسابلانغان كونيا دىيارىنى ۋەتەن تۇتقان. شۇڭلاشقا، ئۇ رۇمى تەخەللۇسىنى ئىشلەتكەن. مەۋلانىنىڭ كونياغا كەلگەن يىللىرى تەخمىنەن مىلادى 1232 - يىللىرى بولسا كېرەك. ئۇ كونياغا كەلگەندىن كېيىن، مەۋلانە مەدرىسىلى

ئېچىپ، تەرىقەتچىلەرنىڭ مەشھۇر پىشۋاسىغا ئايلانغان. ھىجرى 672 - يىلى (مىلادى 1273 - 1274 - يىللىرى) كونيادا ۋاپات بولغان ۋە كونيادىكى مەۋلانە مەدرىسىنىڭ گۈمبىگە دەپنە قىلىنغان، ئۇنىڭ مەقبەرىسى ھازىرغىچە ھۆ جايدا ساقلانماقتا.

مەۋلانىنىڭ ئەسەبى ۋە تارىخىي شەجەرىسى ھەققىدە گىككى تارىخىي ئەسەر ساقلانغان. ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ پۈتكۈل پىكىر - چۈشەنچىلىرىنىڭ مەنبەسى مۇقەددەس كىتاب - «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەشەببۇسلىرىدۇر. شۇڭا ئۇ جاھاندا پەيغەمبەرلەر-نىڭ ۋارىسى (ۋەلىيۇللاھ) سۈپىتىدە تونۇلۇپ، كونيا مەدرىسىدە تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭ پىرى بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ تۇپ پەلسەپىۋى قارىشى: «ئىنسانىنىڭ سۆيىمەكتۇر» دېگەندىن ئىبارەت. مەۋلانە گەرچە بۈيۈك بىر دىنىي تەسەۋۋۇپچى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئىنسانغا بولغان چەكسىز سۆيگۈ - مۇھەببەت بىلەن تولغان. ئۇ «ئىنسان بالىسى ئۈچ ئاناسىردىن تەركىب تاپقان: بىرىنچىسى، روھ؛ ئىككىنچى، ئەقىل - ئىدراك (بىلىگ)؛ ئۈچىنچىسى، ئىشىق - مۇھەببەت (تۈيغۇ، ھېسسىيات، شېئىر - مۇزىكا). بۇ ئۈچ ئاناسىر ئىنسان چۈشەنچىسى، پىكرى ۋە ئوي - خىيالىنى بىرلەشتۈرىدىغان ئالاھىدە سىستېمىدۇر»، شۇڭا بۇ «سىستېمىغا ئىگە بولغان ئىنسان ئاللاھ يارلىقان بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ شەرەپلىكى ۋە مۇقەددەسىدۇر» دەپ قارىغان. ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارغا خىتاپ قىلىپ: «بىرلەشكىن، چۈنكى مەن دۇنيانى بۆلۈشكە كەلمىدىم، بەلكى بىرلەشتۈرۈشكە كەلدىم!» دەيدۇ. مەۋلانە ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەسەرلىرىدە ئىنسانىنى قەدىرلەش ۋە ھۆرمەتلەشكە، ھەممە ئىنسانلارنى، ئۇنىڭ قانداق مەزھەپ، قانداق دىن، قانداق ئىرق ۋە قانداق مىللەتتىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىنسانىي مۇھەببەت رىشتىسىدە بىرلىشىشكە چاقىرىدۇ. «مەسنەۋى شېرىف» تە: «كەل، كەل! نېمە بولسىڭمۇ كەل، كاپىر، بۇتپەرەس، ئاتەشى (زەردۇشت)، مەجۇسىي بولسىڭمۇ كەل، يۈز كەررە تۆۋبىنى بۇزغان بولسىڭمۇ كەل... بۇ بىزنىڭ دەرگاھىمىز (ئۈمىد دەرگاھى). . . » دەپ چاقىرىق قىلىدۇ. ئەينى دەۋردە ھەزرىتى مەۋلانىنى يادرو قىلغان ئىسلام تەسەۋۋۇپچىلىرىنىڭ «پانىي دۇنيا بىۋاپا» دېگەن تۇپ ئىدىيىسى راتسىئونالىزملىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك پەلسەپە روھى بىلەن سۇغۇرۇلغان بولۇپ، ئىنسانىي ساداقەت، ئەقىل ۋە پاراسەت، ئىشىق ۋە مۇھەببەتنى تەڭداشسىز ئىلاھىي قۇدرەت سۈپىتىدە ئۇلۇغلايدۇ. بۇ ئىدىيە شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە ئەبۇلقاسىم فىردەۋسى (مىلادى 940 - 1020 - يىللار) نىڭ جاھانغا تونۇلغان چوڭ ھەجىملىك داستانلار كۆللىياتى - «شاھنامە» نىڭ تېمىتىك غايىسى بىلەن پەلسەپىۋى گورتاقلىققا ئىگە.

دەرۋەقە، ھەزرىتى مەۋلانە ئەقىل ۋە ئىدراكنى ھەممىدىن يۇكسەك گورۇنغا قويىدۇ ۋە ئۇنى ئىنسانلىق ئۆلچىمى قىلىدۇ. ھەزرىتى مەۋلانە ئۆزىمۇ ئەتراپلىق يېتىلگەن يېتۈك ئالىم بولۇپ، ياۋروپادىكى كوپېرنىك (1473 - 1543) ۋە گالىلىي (1564 - 1642) دىن ئۈچ - تۆت ئەسىر ئىلگىرى: «بىزنىڭ دۇنيايىمىز ئالەم بوشلۇقىدا گويا تۇخۇمنىڭ سىرتىقىدەك يۇمىلاقتۇر» دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ يەنە دۇنيانىڭ ھەم يۇمىلاقلىقىنى، يېڭىدىن بايقالغان ئاتموسفېرانىڭمۇ تۇخۇمغا ئوخشاش بولىدىغانلىقىنى قەيت قىلىدۇ. نيۇتون (1642 - 1727) نىڭ يەر شارىنىڭ تارتىلىش قانۇنىدىن ئىلگىرىلا ھەزرىتى مەۋلانە: «ماگنىتلاشتۇرۇلغان بىر مەدەن ئوچىقىغا بىر پارچە تۆمۈر پارچىسىنى قويساڭ، ھەر تەرەپتىن تارتىش نەتىجىسىدە ئۇ مەدەن ئوچىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. ئالبېرت ئېينىشتېيىن (1878 - 1955) نىڭ ئاتوم نەزەرىيىسىدىن بۇرۇنلا ھەزرىتى مەۋلانە يەنە: «ھەر قانداق پۈتۈنلۈك پارچىلىنىدۇ... يەر يۈزىدە ۋە كۆكتە تۇرغان ھەر قانداق شەيئىي زەررە - زەررىدۇر ۋە ماگنىت كەبىدۇر» دەيدۇ. ھەزرىتى مەۋلانە يەنە ئۆز دەۋرىدە ھېچكىم بايقىمىغان ئىرسىيەت ئامىللىرىنى خاتىرىلەشكە مۇۋەپپەق بولالىغان. بۇنى ئۇنىڭ مۇزىكا ھەققىدە ئېيتقان: «بىرىنچى ئاتىمىز ئادەمنىڭ جەننەتتىن قوغلانغان ئاشۇ چاغدىكى تۇيغۇلىرىنى، بىزدە ئۇنىڭ زەررىلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ھېس قىلالايمىز» دېگەن سۆزلىرىدىن كۆرەلەيمىز. شۇڭا ئىسلام دۇنياسى بۇ زاتنى «مەغپىرەتلىك ۋەلىيۇللاھ» دەپ تەرىپلىشىدۇ.

ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ راتسىئونال ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرى كونيا مەدرىسىدە يەتتە ئەسىردىن بۇيان ئىزچىل ھالدا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان «ساما تۆرەنى» (ساما ئادىتى) دە مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ. ساما مەۋلانە جالالىددىن رۇمىنىڭ ئىلھامى بىلەن پەيدا بولغان تۈرك مەدەنىيىتى، تارىخى، ئەقىدە - ئىشەنچلىرى، جۈملىدىن پۈتكۈل مەنىۋى ئادەتلىرىنىڭ ھەربىر ئىپادىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسانىنىڭ مەرھىمىتى ۋە ياراتقۇچىغا بولغان سۆيگۈ دۇئاسى، مۇراجىئىتى، مەنىۋى ئىخلاسى ئەكس ئېتىلىدۇ.

ساما بىر خىل دىنىي ئۇسسۇل بولۇپ، ئۇسسۇل ھەربىر ئىنسانىڭ ئەسەبىيلىكى ئۈچۈن ئۆزىگە خاس ئەنئەنىۋى دولان ئۇسسۇلىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بولۇپمۇ مۇزىكا رىتىمى ۋە پۇت ھەربىر دولان

ئۇسسۇلى ۋە قەشقەردىكى ھېيتگاھ ساماسى بىلەن ئوخشاشلىقتا ئىكە. ئەمما كونيا ساماسى بىر قەدەر مۇنتىزملاشقان ۋە سىستېمىلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭدا توققۇز نەپەر ساماچى بېشىغا ئۇزۇن كۆلا، ئۇچىسىغا ئالەمنىڭ پاك ۋە كەڭلىكىنى ئىپادىلەيدىغان كەڭ ئېتەكلىك كېپىنەك تون كىيىپ، كەڭ غۇلاچ تاشلاپ، مۇناجاتلىق مۇزىكا رېتمىغا تەڭكەش بولۇپ، مەيداندا چەمبەرسىمان ھالەتتە تىنىمسىز ئايلىنىدۇ. دېمەك، ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە ۋە جۈمە ئاخشىمى مەۋلانە جامەسى قورۇسىدا كېچىلىك ئاي يورۇقىدا ساما ئۇسسۇلى ئارقىلىق ئاللاغا بولغان ساداقىتىنى ئىپادىلەش بىر خىل ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان.

كونيا ساماسى ئالتە بۆلەككە بۆلۈنگەن.

1 - بۆلۈم: مۇقەددىمە، يەنى «ھەمدۇ - سانا قىسمى».

2 - بۆلۈم: ئاللانىڭ كائىناتقا چۈشۈرگەن ئەمر - مەرۇپى، يەنى مۇناجاتلىق ئۇسسۇل قىسمى.

3 - بۆلۈم: ئاللاغا ۋە ئىنسانغا مەدھىيە، ئەقىل، ئىشق - مۇھەببەت ۋە روھنىڭ بىرلىكى.

4 - بۆلۈم: سالام قىسمى، يەنى ئاللاغا ئىبادەت سالىمىنى يوللاش قىسمى.

5 - بۆلۈم: بىرلىك، ئىتتىپاقلىق، ساداقەت مەدھىيىسى. بۇ باسقۇچتا ساما ئەڭ جەڭگە كۆتۈرۈلۈپ، ساماچىلار ئىككى قولىنى كەڭ يېيىپ، ھەر ئايلانغاندا ئىككى قولىنى مەھكەم بېسىپ، ئاللانىڭ بىرلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا بولغان ساداقەتمەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

6 - بۆلۈم: پىرقىرىما قىسمى. بۇنىڭدا ساماچىلار بىر خىل رېتمدا چەمبەر ھاسىل قىلىپ پىرقىرايدۇ. بۇ ئارقىلىق «قايسى تەرەپكە قارىسا ئاللا كۆرۈنىدۇ، ئاللا پۈتۈن ئالەمنى كۆرۈپ تۇرغۇچى نۇرلۇق چىراغ» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ھەر بىر بۆلۈم تۆت دۆرە ئۇسسۇل ھەرىكىتىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ھەر دۆرە ئۇسسۇلدىن كېيىن، سەھنە مەركىزىدە سۇرلۇك قىياپەتتە تۇرغان ئاللانىڭ ئەلچىسىگە تازىم سالىمى بىجا كەلتۈرۈلىدۇ. ساما بولغاندا بىر تەرەپتە سازەندىلەر ئولتۇرۇپ، كلاسسىك تۈرك سازلىرىدىن نەي، تەمبۇر، مىسقال، كەمان، چاك، داپ، ناغرا، تەبلۇاز قاتارلىقلارنى تەڭكەش قىلىپ مۇناجات ئوقۇيدۇ. كونيا ساماسى كۆپرەك «بايات» مۇقامى بىلەن «سابا» مۇقامىغا تەڭكەش قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مەۋلانە جالالىددىن رۇمى، قۇل خوجا ئەھمەد يەسەۋى ۋە يۇنۇس ئەمرە قاتارلىقلارنىڭ شېئىر - نەزمىلىرى تېكىست قىلىنغان. بۇنىڭدا ھەزرىتى مەۋلانىنىڭ نەزمىلىرى 70 پىرسەنتتىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ.

كونيا ساماسى تەسەۋۋۇپچىلىق تەرغىب قىلىنغان بىر خىل دىنىي ئادەت، لېكىن ئۇ مەۋلانە جالالىددىن رۇمىنىڭ نامى بىلەن باغلىنىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ جانلىق، ئوبرازلىق ئۆلمەس ئابىدىسى سۈپىتىدە ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن، شۇڭا بۇ ساما، ماھىيەتتە شەرقنىڭ ئەڭ بۈيۈك ئىككى مۇتەپەككۇر ئالىمى ۋە تەڭداشسىز ئىسلام پەيلاسوپىي ھېسابلانغان جالالىددىن رۇمى بىلەن ئەھمەد يەسەۋىنىڭ روھىغا ئوقۇلغان مەدھىيىدۇر. ساما ئادىتىنىڭ مەزمۇن قۇرۇلۇشىنى پەلسەپە جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا، ئۇ: دۇنيادىكى بارلىق شەيئىلەر تۈپراقتىن ئاپىرىدە بولۇپ، يەنە تۈپراققا كۆمۈلىدۇ. ھايات مۇشۇنداق ئۇزلۇكسىز دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ، لېكىن ئىنسان ئەقىل - ئىدىكى بىلەن جىسمىكى مەۋجۇداتلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان باھاسىز مەنبۇتتۇر؛ شۇڭا ئىنسان سۆيۈش ۋە سۆيۈلۈش ئۈچۈن يارالغان؛ ئىنسانىنىڭ قىممىتى ئەقىل - ئىدراك (ھايات)، ئىشق - مۇھەببەت (ھەرىكەت) ۋە روھىي قۇۋۋەت (ساما) دىن ئىبارەت ئۈچ ئامىلنى بىر يېپقا مەزمۇن بىلەن ئۆلچىنىدۇ؛ ئاللانىڭ بىرلىكى پۈتۈن ئىنسانىيەتنى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق ۋە ساداقەت شەرىتىگە چۆمۈلدۈرگۈچى مۇقەددەس مۇھىتتۇر، دېگەندىن ئىبارەت. شۇڭا كونيادا تارىخىي مىراس سۈپىتىدە ساقلانغان بۇ ئەنئەنىۋى ساما ئادىتى كۆپ ئەسىرلەردىن بۇيان دۇنيا ئالىملىرىنى ۋە پەيلاسوپلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كەلمەكتە. مەن يېپەك يولى كارۋانلىرى قاتاردا، كونيا مەدرىسىدە بۇ ساما ئادىتىنى كۆرۈۋېتىپ، ئۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ ھېيت - ئايەملىرىدە ئوينايدىغان «ھېيتگاھ ساماسى» ۋە قەشقەر، يەكەن، خوتەن رايونلىرىدا ئەۋج ئالغان ئىشان - سوپىلارنىڭ «خانىقا ساماسى»، شۇنداقلا ھۆكمەت - مۇناجاتلىرى بىلەن خىيالەن سېلىشتۇردۇم. نەتىجىدە ھەم ئوخشاشلىق، ھەم پەرقىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۆزىمىزنىڭ سابىق سوۋېت ھاكىمىيىتى دەۋرىدە ئەۋج ئالغان تارىخىي مىراسلارغا ۋارىسلىق قىلىشتىكى پەلسەپە سولچىللىقىنىڭ تەسىرى بىلەن، ئىسلام پەلسەپىسىدىكى تەسەۋۋۇپ ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ دۇنياۋى پېشۋالىرى بولغان جالالىددىن رۇمى، ئەھمەد يەسەۋى ئۇستىدىن خاتا ھۆكۈم چىقارغانلىقىمىز، ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىپ، راتسىئونال ئىنسانپەرۋەرلىك (گۇمانىزم) ئېقىمىغا ئاساس سالغان تەسەۋۋۇپچىلىقنى، ئۆزلىرىنى شەكلەن «سوپىزم تەرىقەتچىلىرى» دەپ ئاتىۋالغان ئىشان - دەرۋىشلەر بىلەن بىر قاتاردا چۈشىنىپ، ئۇنىڭ مېغىزى بىلەن شاكىلىنى ياخشى پەرقلەندۇرەلمە-

گەنلىكسىز، ھازىرغىچە خانىقالاردا بولىدىغان ئاتالمىش دىنىي ئۇسسۇل ۋە ھۆكمەت - مۇناجاتلارنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتىن ئۆزىمىزنى قاچۇرغانلىقىمىز قاتارلىق مەسىلىلەرنى كونيا مەدرىسىدە ساما كۆرۈۋېتىپ، ئۆزاقتىن - ئۆزاققىچە ئويلاپ كەتتىم...

كونيادىكى بىر سوتكىلىق تەسىرلىك زىيارىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، قەدىمكى يىپەك يولىنى بويلاپ مېڭىپ، ھازىرغىچە ئەسلى ھالىتىنى ئەينەن ساقلاپ قالغان بىر قانچە كارۋان سارايلىرى ۋە تاش قەلئەلەرنى زىيارەت قىلدۇق ھەم دۇنياغا مەشھۇر بولغان خوجا نەسىرىددىننىڭ يۇرتى - ئاقشەھىرگە يېتىپ كەلدۇق. بۇ قېتىمقى زىيارىتىمىزدە ماڭا ھەممىدىن بەكرەك تەسىر قالدۇرغىنى ئاقشەھىر بولدى.

ئاقشەھىر ۋە خوجا نەسىرىددىن

ئاقشەھىر ئاناتولىيە ئېگىزلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئەمىر تاغلىرى بىلەن سۇلتان تاغلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ شەھەر سالجۇقلار دەۋرىدە، تۈرك - ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مەركىزى بولغان كونيا ۋىلايىتىگە قاراشلىق گۈزەل ۋە ئاۋات شەھەر ھېسابلىنىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ئاقشەھىر گەرچە زامانىۋى تۈس ئالغان شەھەرگە ئايلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئىزلىرىنى روشەن كۆرگىلى بولىدۇ. ئاقشەھىرنىڭ مەركىزىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان خوجا نەسىرىددىننىڭ ئېشەككە مىنىپ تۇرغان مەرمەر ھەيكىلى بۇ شەھەرنىڭ سىمۋولى بولۇپ، ئۇ ھەر يىلى ئون مىڭلىغان سایاھەتچىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ. چۈنكى ئاقشەھىرنىڭ تارىخىي قىممىتى ۋە نامى خوجا نەسىرىددىن بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان.

خوجا نەسىرىددىن (نەسىرىددىن ئەپەندى) پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر بولغان دۇنياۋى فولكلور قەھرىمانى ۋە خەلق پەيلاسوپى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇبارەك نامى يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە مەلۇم. نەسىرىددىن ئەپەندى نامى بىلەن ئاتىلىدىغان چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىرلىك لەتىپە - چاقچاقلار ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ ئاناتولىيە يېرىم ئارىلى، ئوتتۇرا ئاسىيا، تارىم ۋادىسى، ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرق ئەللىرى، بالقان يېرىم ئارىلى ھەمدە ئەرەب ئەللىرى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بولۇپ، نەسىرىددىن ئەپەندى قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان، مۇشۇ كەڭ زېمىندا ياشاپ كېلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ كەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئۆلمەس ئۇستازى ۋە سىرداش دوستى بولۇپ كەلدى.

نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنغاندا، كىشىلەر: «نەسىرىددىن ئەپەندى دەيدىغان ئادەم زادى ئۆتكەنمۇ - يوق؟» دەپ ئۇنىڭ تارىخىي شەخسىيىتىنى بىلىشكە قىزىقىدۇ. دەرۋەقە، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى كۆپلىگەن ئالىملار ئۇزاق يىللاردىن بۇيان بۇ تېمىنى چۆرىدىگەن ھالدا نۇرغۇن بەس - مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ باردى. «خوجا نەسىرىددىن ھەققىدە قىسسە» ناملىق رومانىنىڭ ئاپتورى ل. ۋ. سولويوۋ كىتابىنىڭ كىرىش سۆزىدە: «خوجا نەسىرىددىن (ئەپەندى) بۇخارالىق بولۇپ، ئۇ شۇ يەرلىك شىرمۇھەممەد ئىسىملىك كوزىچىنىڭ بېقىۋالغان بالىسى ئىدى. ئۇ، ئۆز ھاياتىدا دۇنيانىڭ كۆپلىگەن جايلىرىغا بارغان... شۇڭا دۇنيانىڭ ھەر قايسى بۆلۈكلىرىدا سەككىز جايدا ئۇنىڭ قەبرىسى پەيدا بولغان، لېكىن ھېچكىم شۇ قەبرىلەرنىڭ قايسى بىرسىنىڭ نەسىرىددىنىنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. بەلكىم ئۇلارنىڭ ئىچىدە نەسىرىددىنىنىڭ قەبرىسى يوقتۇ. ئۇ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئەل ئىچىدە ناھايىتى يوشۇرۇن ياشىغان، ئۇنىڭ قەيەردە، قاچان، قانداق ۋاپات بولغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات يوق..»* دەيدۇ. ئاتاقلىق شەرقشۇناس، پارس ۋە تاجىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى بوراكىنسكىي: «بىزمۇ بۇ ئوبرازنىڭ پەيدا بولۇشىنى چوقۇم مۇشۇ رايوننىڭ دائىرىسىدە دەپ چەكلەپ قويالمايمىز. بۇ ئوبراز ئوخشاش تارىخىي شارائىتتا، تۈرلۈك جايلاردا - ئەرەبلەردىن ئوتتۇرا ئاسىياغىچە ئوخشاش پەيدا بولغان بولۇشى مۇمكىن... يەنە بۇ ئوبراز ئەرەبلەر ۋە تۈركىيىلىكلەر، ئىرانلىقلار ۋە زاكافكازىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى، ئۇيغۇرلار ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەر مىللەت خەلقى، ئالبانىيىلىكلەر ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بالقاندىكى ھەر مىللەت خەلقىي ئارىسىدا راۋاجلاندى ۋە مۇكەممەللەشتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئوبراز تۈرلۈك دەۋرلەردە، تۈرلۈك شەكىللەر بىلەن جانلاندۇرۇلۇپ كۆرسىتىلدى. ئەڭ ئاخىرىدا خوجا نەسىرىددىن

* قارالا: ل. ۋ. سولويوۋ: «خوجا نەسىرىددىن ھەققىدە قىسسە» ناشكەنت «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى، 1959 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى، 674 - 675 - بەتلەر. ** قارالا: گې باۋچۇمن: «ئەپەندى ۋە ئەپەندى لەتىپىلىرى توغرىسىدا» - «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1963 - يىلى 1 - سان.

(ياكى نەسىرىددىن ئەپەندى، ئەپەندى، موللانەسىرىددىن) دەپ ئاتالدى. . . » ** دەپ كۆرسىتىلىدۇ.

ئومۇمەن، ھازىرغىچە نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ

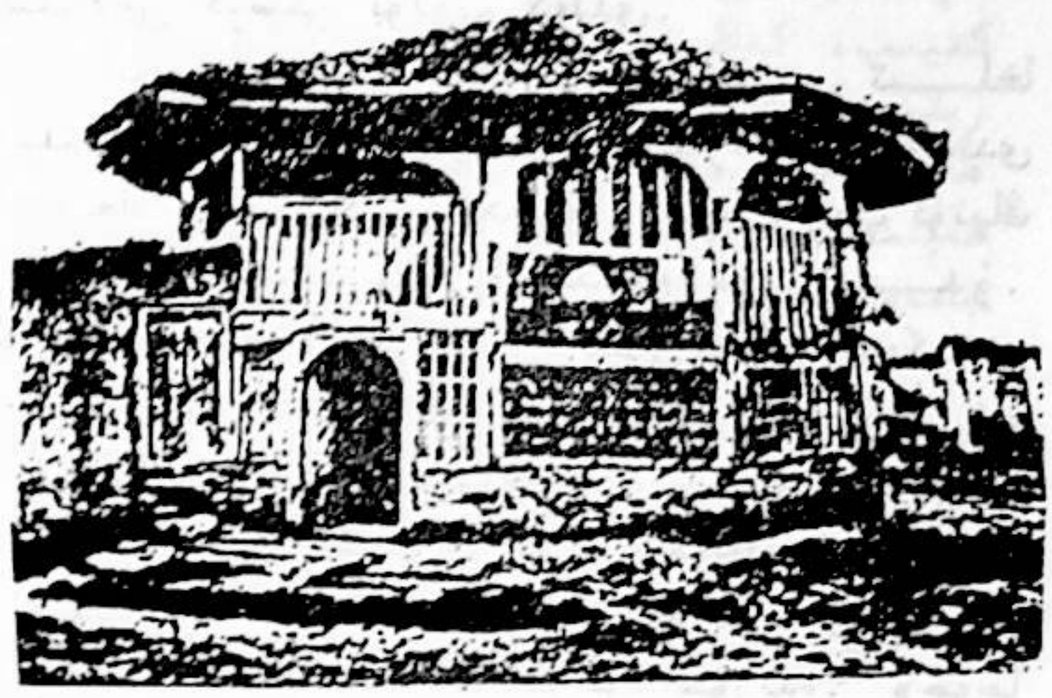

خوجا نەسىرىددىن مەقبەرىسىنىڭ ئەسلى شەكلى

نامى ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرى تارقالغان رايونلاردىكى خەلقلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك، نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ ئۆز يۇرتلىرىدا ياشىغان بىر دانىشمەن ئىكەنلىكى ھەققىدە ئوخشىمىغان رىۋايەتلەرنى قىلىشىدۇ. بىزمۇ ھازىرغىچە نەسىرىددىن ئەپەندى ھەققىدە يۇرگۈزگەن مۇلاھىزىلىرىمىزدە ۋە خەلق ئەدەبىياتى دەرسلىكلىرىمىزدە، نەسىرىددىن ئەپەندى «تارىخىي شەخس بولماستىن، بەلكى دۇنيا فولكلورىدا يارىتىلغان ئۆلمەس غايىۋى ئوبراز ئىكەنلىكىنى، مۇبادا نەسىرىددىن ئەپەندى ئىسىملىك مۇشۇنداق بىر شەخسنىڭ دۇنيادا ئۆتكەنلىكى مەلۇم بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ھەرگىز ھازىرقى «نەسىرىددىن ئەپەندى» گە تەڭ ئەمەسلىكىنى. . . » تەكىتلەپ ئۆتكەنىدۇق. دەرۋەقە، ئومۇملۇق جەھەتتىن مەملىكىتىمىز ۋە چەت ئەللەردىكى تەتقىقاتچىلار ۋە ئالىملارنىڭ نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ تارىخىي شەخسىيىتى

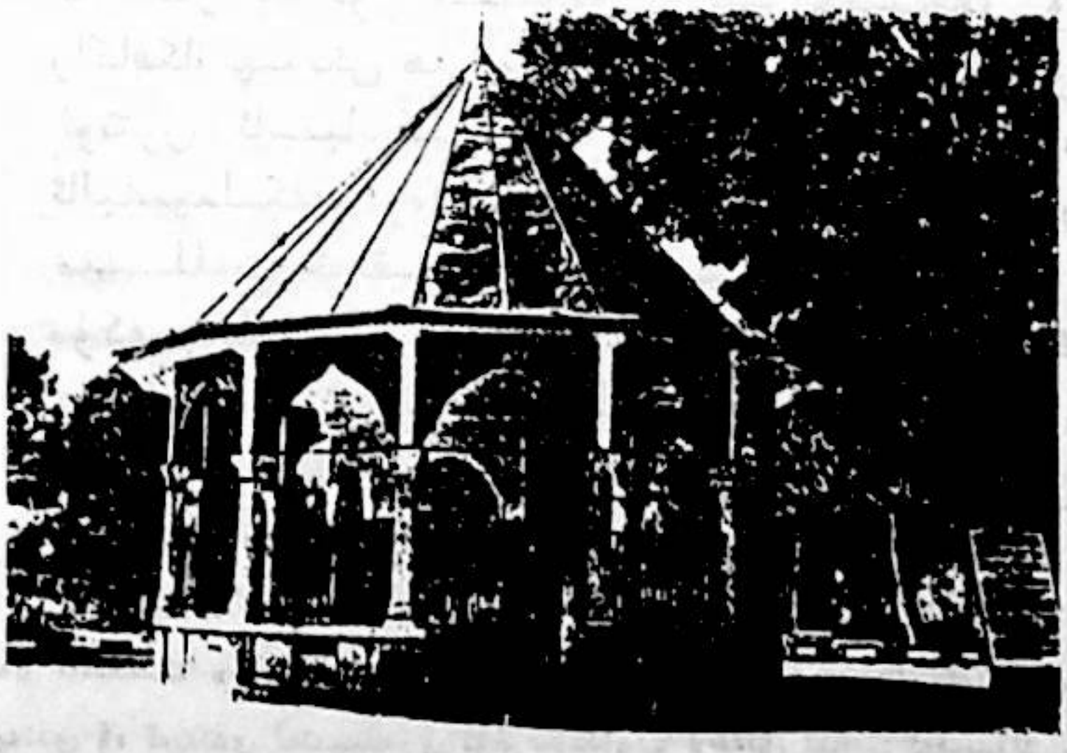

خوجا نەسىرىددىن مەقبەرىسىنىڭ كېيىنكى نۇسخىسى

ھەققىدىكى يۇقىرىقىدەك قاراشلىرىنى خاتا دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى بۇگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ دۇنيا فولكلورىدىكى بىر غايىۋى بەدىئىي ئوبراز ئىكەنلىكى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان بىر پاكىتقا ئايلاندى. لېكىن مۇشۇنداق بىر بۇيۇك خەلق دانىشمىنى ۋە پەيلاسوپىنىڭ تارىخىي بىبلىئوگرافىيىسىنى پاكىتقا ھۇرمەت قىلغان ھالدا ئېنىقلاپ چىقىش مەدەنىيەت تارىخمىزنىڭ تەقەززاسى. بۇ قېتىم ئاقشەھىردە ئېلىپ بارغان ئىككى كۈنلۈك ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە ئۆگىنىش ئارقىلىق نەسىرىددىن ئەپەندىنىڭ تارىخىي شەخسىيىتى ھەققىدە بىر قەدەر ئىشەنچلىك مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇم. ئاقشەھىرنى ئوراپ تۇرغان سۇلتان تېغىنىڭ باغرىدىكى گۈزەل باغچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا خوجا نەسىرىددىننىڭ مەرمەردىن ياسالغان بۇيۇك مەقبەرىسى بار. بۇ مەقبەرە ئىچكى ۋە تاشقى قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تاشقى بۆلىكى ئالتە دانە مەرمەر تۈۋرۈك بىلەن قوپۇرۇلغان، ئۈستى قەدىمكى تۈرك چېدىر ئۆيى شەكلىدە قاڭالتىر بىلەن ئەگمە قىلىنغان ئەتراپى ئوچۇق شىپاڭدىن ئىبارەت. ئىچكى تەرىپى تۆت مەرمەر تۈۋرۈكلۈك گۈمبەز بولۇپ، ئۈچ تەرىپى ئوچۇق، شىمال تەرىپىگە تۆمۈر رېشاتكىلىق ئىشىك قويۇلغان. ئوتتۇرىسىغا مەرمەردىن ياسالغان قەبرە قوپۇرۇلغان بولۇپ، قەبرىنىڭ قىبلە تەرىپىگە 40 سانتېمېتر ئېگىزلىكتە مەرمەردىن يۆگىمەچ شەكىلدە كىچىك تۈۋرۈك ئورنىتىلىپ، ئۈستىگە ئاق مەرمەردىن ياسالغان ھەيۋەتلىك سەللە كىيگۈزۈلگەن. قەبرىنىڭ يۇقىرى ۋە تۆۋەن تەرىپىگە ئىككى خاتىرە تېشى تىكلەنگەن. قەبرە بېشىدىكى ئەگمە ئويۇقچا ئىچىگە ئەرەبچە ھەرپ بىلەن مۇنداق دەپ يېزىلغان:

هذه التربة المرحوم
المغفور الى عبده
الغفور نصرالدين
افندى روحنه
فاتحه سنه ٣٨٦

(مەنىسى: بۇ قەبرە - ياراتقۇچى رەببىمگە موھتاج مەرھۇم نەسىرىددىننىڭ قەبرىسىدۇر. روھىغا فاتىھە، ھىجرى 683)

بۇ يېزىق خاتىرىسى ئارقىلىق خوجا نەسىرىددىن نامىدىكى بۇ قەبرىنىڭ مىلادى 1284 - 1285 - يىللار تىكلەنگەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. لېكىن كىم تەرىپىدىن ياسالغانلىقى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇمات يوق. مەقبەرە يېنىغا تىكلەنگەن خاتىرە تاشقا ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى «خوجا نەسىرىددىن مەدرىسى»

نىڭ خاتىرە كىتابلىرىغا ئاشۇ زامانلاردىن باشلاپ بۇ مەقبەرىنى كۆپلىگەن زىيارەتچىلەر تاۋاپ قىلغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن خاتىرىلەر يېزىلغان. ئوسمانىيە سۇلتانلىقىنىڭ مەشھۇر سۇلتانلىرىدىن يىلدىرىم بايەزىد مىلادى 1389 - يىلى ئاقشەھىرگە كېلىپ ئوردا قۇرغان. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىدىن مۇھەممەد ئىسىملىك بىرسى 1393 - يىلى خوجا ئەسرىددىن مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىپ يازغان تۆۋەندىكى خاتىرە ھازىرغىچە ساقلانغان:

بوكون قدرت وار ايكن ايله احسان
احسان ايلرسك اولمزسيك بشمان
الحنط باقي والعمر فاني
والعبد عاصي والرب عافي
كتبه الحقير
محمد عن جماعت سباه حضرة يلدريم بايزيد
بو تاريخده واقع سنة ٧٩٦

(مەنىسى: بۇگۈن قۇدرەتلىك ۋە مەۋرچىلىق ئىكەن. موھتاجلارغا ياردەم قىل، بۇ قۇدرىتىڭ قولۇڭدىن كېتىپ قالغان زامان پۇشايمان يەپ قالما؛ yazi * باقي، ئۆمۈر پانىيدۇر، قۇل ئاسي (گۇناھكار) غا تەگرى شەپقەتچىدۇر. بۇنى يىلدىرىم بايازىد ھەزرەتلىرىنىڭ ئەسكەرلىرىدىن بەقىر مۇھەممەد، ھىجرى 796 - يىلدا يازدى.)

ھازىرغىچە ساقلانغان بۇ خاتىرە تاشلاردىن خوجا نەسرىددىن قەبرىسىنىڭ XIV ئەسىرنىڭ 2 - يېرىمىدىن بۇرۇن ياسالغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئەمما ھازىر ئاقشەھىردىكى «خوجا نەسرىددىن مەقبەرىسى» دەپ نام بېرىلگەن بۇ قەبرە سەلتەنەتلىك ئوسمانىيە سۇلتانلىقىغا شەرەپ بەرگەن، ئىسلامىيەتنىڭ پارلاقلىقىنى ئاشۇرغان بۇيۇك سۇلتان غازى ئابدۇلھەمىدخان I زامانىدا، كونيا ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى فايىك بەگ تەرىپىدىن ھىجرى 1323 - يىلى رەجەپ ئېيىنىڭ 12 - كۈنى (مىلادى 1905 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى) قايتا ياسالغان. ئەسلى قىياپىتى بويىچە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بۇ مەقبەرىنىڭ - بۇيۇك تۈرك پەيلاسوپى، خەلق دانىشمىنى، ئەلگە چېۋەر سۆز سەنئەتكارى ۋە دۇنيا يىپەك يولى مەدەنىيىتىنىڭ ئۇلۇغ ئەلچىسى سۈپىتىدە دۇنياغا تونۇلغان نەسرىددىن ئەپەندىنىڭ تارىخي شەخسىيىتىگە تەگىشلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان يۈزلىرىچە خاتىرىلەردىن تاشقىرى، ئاقشەھىردىكى «نەسرىددىن ئەپەندى مۇزەيي» دا كۆپلىگەن ماددي

بۇيۇملار ۋە خاتىرە كىتابلار ساقلانغان. مەسىلەن:

خوجا نەسرىددىننىڭ نامى ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرى كەڭ بۇرۇن ئوسمانىيە دەۋرىدىكى جەم سۇلتانىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن مىلادى 1480 - يىللىرى گەبزولغازى رۇمى تەرىپىدىن يېزىلغان «سالتۇقنامە» ناملىق گەسەردە تىلغا ئېلىنىدۇ. بۇ گەسەردە XII - XIV گەسىردە ياشىغان مەشھۇر تۈرك ئالىمى ساري سالتۇق بىلەن خوجا نەسرىددىننىڭ ئۇچراشقانلىقى ۋە ھەمسۆھبەت بولغانلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ. تارىخىتېكتورلۇق تەكشۈرۈش ۋە تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، خوجا نەسرىددىن مەقبەرىسىنىڭ مىمارچىلىق ئۇسلۇبى ۋە شەكلى XIV - XII ئەسىرلەرگە تەئەللۇق دەپ قارىلىپ، ئىزنىك دېگەن جايدىكى ساري سالتۇق، ترابزۇن ھەمزەبەگ (مىلادى 1394 - 1421)، ئاقشەھىرده ئۆتكەن بۇيۇك ئالىم شەيخ ئەييۇپ (مىلادى 1358 - يىللار)، خوجا نەسرىددىننىڭ ئۇستازى، مەشھۇر تەسەۋۋۇپچى شائىر ۋە ئالىم سەئىد مەھمۇد ھەيرانىي قاتارلىقلارنىڭ مەقبەرىلىرىنىڭ ئۇسلۇب ۋە شەكلى بىلەن زاماندىشلىققا ئىگە ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى.

ماددي پاكىت سۈپىتىدە دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن خوجا نەسرىددىننىڭ قەبرە تېشى ۋە مەقبەرە ئىچىدىكى خاتىرە كىتابلىرىغا ئاساسلىنىپ، تۈركىيىدە ئېلىپ بېرىلغان كۆپ قېتىملىق تەكشۈرۈش - ئېنىقلاشلار ئارقىلىق 1945 - يىلى نەشر قىلىنغان كونيالىق ئىبراھىم خاككىنىڭ «ئاقشەھىر تارىخى» ناملىق نوپۇزلۇق ئەسىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، خوجا نەسرىددىننىڭ تارىخي شەخسىيىتى ھەققىدە مۇنداق مەلۇماتلارغا ئىگە بولىمىز:

خوجا نەسرىددىن (نەسرىددىن ئەپەندى) مىلادى 1208 - يىللىرى ئاقشەھىردىكى سەرۇنھىسار قەلئەسىنىڭ خورتۇ يېزىسىدا تۇغۇلغان. دادىسى ئابدۇللا ئەپەندى شۇ دەۋرنىڭ ئۇقۇمۇشلۇق زاتلىرىدىن بولۇپ، خوجا نەسرىددىن باشلانغۇچ ساۋادىنى دادىسىدىن ئالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن سەرۇنھىسار مەدرىسىدە ئوقۇغان. ئانىسىنىڭ ئىسمى سەدىكا خانىمدۇر. ئۇ سەرۇنھىسار مەدرىسىنى پۈتتۈرگەن مەزگىللىرىدە دادىسى ئابدۇللا ئەپەندى قازا قىلىدۇ. دادىسىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، يۇرتى خورتۇدا ئىمام بولىدۇ. كېيىنچە ئىمامىلىقىنى مەھمۇد ئاتلىق بىر خوجىغا ھاۋالە قىلىپ، ئۆزى شۇ دەۋردە ئاناتولىيىنىڭ ئىلىم ئوچىقى ھېسابلانغان كونياغا بېرىپ، مەۋلانە

* yazi - كەچمىش، كەچۈرمىش

مەدرىسىدە مەشھۇر ئالىم سەئىد مەھمۇد ھەيرانىدىن دەرس ئاڭلايدۇ. كونيادىكى مەۋلانە مەدرىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن يۇرتىغا قايتىپ كېلىدۇ ۋە ئاتىكە ئىسمىلىك بىر قىزغا ئۆيلىنىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي پاتمە ئىسمىلىك بىر قىزغا ئاتا بولىدۇ. 1226 - يىلى بۇ قىز كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولۇپ، سەرۇنھىسار مازارلىقىغا دەپنە قىلىنىدۇ. قەبرە تېشىغا مەرھۇمە پاتمەنىسىڭ شۇبات ئېيى (8 - ئاي) دا ۋاپات بولغانلىقى پۈتۈلگەن بولۇپ، بۇ خاتىرە تاش ئاقشەھىر مۇزېيىدا ساقلانماقتا. ئۇ كېيىن يەنە بىر قىز پەرزەنت كۆرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنىمۇ پاتمە قويغانلىقى مەلۇم. 1237 - يىلى باھار پەسلىدە خوجا نەسىرىددىن ئۈستازى سەئىد مەھمۇد ھەيراننىڭ تەكلىپى ۋە تەشەببۇسى بىلەن ئايالى ۋە قىزىنى ئېلىپ يۇرتى سەرۇنھىساردىن ئاقشەھىرگە كېلىدۇ ۋە ئاقشەھىر جامەسىنىڭ مۇدەررىسى بولىدۇ.

خوجا نەسىرىددىن ئاقشەھىردە ئولتۇراقلاشقاندىن كېيىن، يەنە بىر خوتۇنلۇق بولغانلىقى مەلۇم. ئۇ، بۇ خوتۇنىدىن يەنە بىر قىز پەرزەنت كۆرىدۇ ۋە ئىسمىنى دۇررى مەلىكە قويىدۇ. خوجا نەسىرىددىن ھەر ئىككى ئايالى بىلەن ناھايىتى ئىناق ئۆتكەن. ئۇ ئەزەلدىن مال - دۇنياغا ھېرىسمەن ئەمەس ئىدى، يوقسۇللار قاتارىدا ھايات كەچۈرسىمۇ، تۇرمۇشى شاد - خۇرام ئىدى. ئۇ ئاقشەھىرگە كەلگەندە، ئاقشەھىر ھاكىمى سەئىد ئىبراھىم سۇلتان ھەدىيە قىلغان ئۆيدە ياشىغانىدى. ئۆي سەرەمجانلىرىنى ۋە روزنغارلىرىنى ئۈستازى سەئىد مەھمۇد ھەيرانى يەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ دەۋردە، ئاقشەھىر كونيادىن قالسىلا 2 - ئۇرۇندا تۇرىدىغان مەدەنىيەت مەركىزى ئىدى. كىرشەھىرنىڭ مەشھۇر ئۆلىماسى، ئالىم ۋە شائىر ھاجى بەكتاش (مىلادى 1210 ـ 1261 - يىللار) نىڭ تەۋسىيىسى بىلەن سەئىد مەھمۇد ھەيرانى كونيادىن ئاقشەھىرگە كېلىپ مەدرىس ئاچقانىدى. خوجا نەسىرىددىن ئاقشەھىر مەدرىسىدە داۋاملىق ھالدا سەئىد مەھمۇد ھەيرانى ۋە مەشھۇر تۇرك شائىرى ئاشىق پاشانىڭ ئەقرەباسى (دىلكەشى) بابا ئىلياستىن تەلىم ئېلىپ كۆزگە كۆرۈنگەن دانىشمەن ۋە ھازىر جاۋاب سۆز سەنئەتكارى بولۇپ يېتىشىدۇ.

ئۇنىڭ ئائىلە شەجەرىسىگە مۇناسىۋەتلىك تارىخىي مەنبەلەردە يەنە ئۇنىڭ چوڭ ئايالىدىن ئاتىكەدىن تۇغۇلغان جالالىددىن ئىسمىلىك بىر ئوغلى بولغانلىقى مەلۇم. بۇ ئوغۇلدىن خىزىر بەگ ئىسمىلىك بىر نەۋرىسى بولۇپ، ئۇ ھەم شائىر، ھەم ئالىم ئىدى. خىزىر بەگنىڭ ئوغۇللىرى كېيىنچە سەرۇنھىسار، ئاقشەھىر ۋە ئەتراپتىكى يۇرتلاردا ئىمارەتلىك قىلغان. خىزىربەگ 1459 - يىلى ۋاپات بولغان بولۇپ، قەبرە تېشى ئاقشەھىر مۇزېيىدا ساقلانماقتا.

ئىستانبول ئەدىرنە تارىخ مۇزېيىدا خوجا نەسىرىددىن ئەۋلادلىرىدىن قاسىم ئەپەندى نامىلىق بىر كىشىنىڭ قەبرە تېشى بار بولۇپ، بۇ قەبرە تاشقا 1793 - يىلى ۋاپات قىلغانلىقى پۈتۈلگەن. شۇنداقلا قاسىم ئەپەندىنىڭ قىزلىرى پاتىمە ۋە زۆھرەنىڭ قەبرە تېشىمۇ بار بولۇپ، بۇ تاشقا 1794 - يىلى تارىخى پۈتۈلگەن.

خوجا نەسىرىددىننىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ يېقىن دوستلىرىدىن ياۋلاك ئارلان ئوغلى شەيخ نەسىرىددىن كونيادا ياشىغان مەشھۇر ئالىم بولۇپ، ئۇنىڭ ئوغۇللىرىدىن نەسىرىددىن مەھمۇد ھىندىستاندا دېھلىنىڭ ھۆكۈمدارى بولغان. 2 - ئوغلى نەسىرىددىن ئىبىن تۇسى ھىلاكۇ خانىنىڭ ۋەزىرلىرىدىن بىرى بولغان. شۇ دەۋرلەردە ئاقشەھىردە جامە ۋە مەسچىتلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، گۈدۈك مۇنارى مەسچىتى، فەرۇخ شاھ مەسچىتى، ئالتۇن قەلەم مەسچىتى قاتارلىقلار ئوتتۇرا ئاناتولىيە بويىچە مەشھۇر مەسچىتلەر ئىدى. خوجا نەسىرىددىن بۇ مەسچىتلەرنى داۋاملىق ئارىلاپ يۇرۇشتىن تاشقىرى، ئۆشەك مىنىپ كونياغا كۆپ قېتىم بارغان. كونيا بىلەن ئاقشەھىر ئارىسىدا دەسلەپكى چاغلاردا بىرەر رابات (قونالغۇ ساراي) مۇ يوق ئىدى. مىلادى 1249 - يىلى كونيا بىلەن ئاقشەھىر ئوتتۇرىسىدا سالجۇق خانلىرىنىڭ ئەڭ بۈيۈكلىرىدىن سۇلتان خالىي ھەزرىتىم تەرىپىدىن مەشھۇر بىر ساراي قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا «كارۋان ساراي» دەپ نام بېرىلگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن «كارۋان ساراي» يىپەك يولى كارۋانلىرىنىڭ ئۇچرىشىش مەركىزى بولۇپ قالغان. خوجا نەسىرىددىنمۇ بۇ كارۋان سارىيىدا تالاي قېتىم قونغان. خوجا نەسىرىددىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خەلق ئارىسىدا ياشاپ، خەلقنىڭ سىرداش دوستى بولغان. ئۇ، بوش ۋاقىتلىرىدا ھەر ئاخشىمى «قۇرئان كەرىم» ۋە «تەپسىر» ئوقۇغان. ئۇنىڭدىن باشقا «دەدە قۇرقۇت مەسىلىلىرى»، «كەلىلە ۋە دىمىنە»، «باتتالنامە» (ھىندى مەسەللىرى)، «مەرىپەتنامە» (ۋەلەد)، «سىياسەتنامە» (نىزامى مۇلك)، «بوستان ۋە گۈلىستان» (شەيخ سەئدى) قاتارلىق كىتابلارنى كۆپ ئوقۇغانلىقى مەلۇم. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئەينى زاماندا تۇرك ئالىمىنىڭ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان تەڭدىشى يوق خەلق مۇتەپەككۇرى ۋە ھازىر جاۋاب سۆز سەنئەتكارىغا ئايلانغان. مەۋلانە جالالىددىن رۇمى، ھاجى

بەگتاش ۋەلى، يۇنۇس ئەمرە، ئاشىق پاشا (1373 ـ 1432) ۋە ئەھمەد يەسەۋى قاتارلىق بۈيۈك ئىسلام ئالىملىرى ۋە شائىرلىرى قاتاردا جاھانشۇمۇل شۆھرەت قازانغان.

خوجا ئەسىرىددىنئاق خەلق ئارىسىغا تارقىلىپ كەتكەن سانسىزلىغان لەتىپە ۋە ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن باشقا يەنە شېئىر دىۋانلىرى ۋە باشقا يازما ئەسەرلىرىنىڭ بولغانلىقىمۇ مەلۇم. تارىخىي مەنبەلەردە كۆرسىتىلىشىچە، موغۇل ھۆكۈمدارى ئەمىر تېمۇر مىلادى 1400 ـ يىلدىن كېيىن ئوتتۇرا ئاناتولىيىگە بېسىپ كىرگەن. 1402 ـ يىلى ئەنقەرە تۆپىلىكىدە ئوسمانىيە سۇلالىسىنىڭ 4 ـ سۇلتانى يىلدىرىم بايەزىدخاننى تۇتقۇن قىلىپ ئۆلتۈرۈپ، كونيا ۋە ئاقشەھىرده قارارگاھ قۇرۇپ يەتتە ـ سەككىز يىل تۇرغان. بۇ يىللاردا ئاقشەھىر خېلى زور دەرىجىدە ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. مۇشۇ قېتىمقى ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىدا بۇ جايدىكى كىتابلار ۋە يادىكارلىقلار كۆيدۈرۈۋېتىلگەن. شۇ قاتاردا خوجا ئەسىرىددىنئاق شېئىر دىۋانلىرى ۋە يازما ئەسەرلىرىنىڭ يوقالغانلىقى مەلۇم.

خوجا ئەسىرىددىن ھىجرى 683 ـ يىلى (مىلادى 1284 ـ 1285 ـ يىلى) ئاقشەھىرده ئالەمدىن ئۆتۈپ، ئۇستازى سەئىد مەھمۇد ھەيرانى مەقبەرىسىنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنغان. بۇ يەر «خوجا ئەسىرىددىن مازىرى» دەپىلىپ، خوجا ئەسىرىددىنئاق ئايالى ئاتىكە خانىم ۋە قىزى پاتىمە ئاشۇ مازارلىققا دەپنە قىلىنغان. تارىختا مەۋلانە جالالىددىن رۇمى كونيا شەھىرى نامى بىلەن، يۇنۇس ئەمرە ئەسكى شەھەر نامى بىلەن، ھاجى بەگتاش كەر شەھىرى نامى بىلەن مەشھۇر بولغىنىدەك، خوجا ئەسىرىددىنمۇ ئاقشەھەر نامى بىلەن، ئاقشەھەر خوجا ئەسىرىددىن نامى بىلەن مەشھۇردۇر. ھازىر ئاقشەھىردىكى «خوجا ئەسىرىددىن مۇزەيى»، ئەنقەرە دۆلەتلىك كۆتۈپخانىسى ۋە ئىستانبول ئەدەبىيات تارىخىي مۇزەيى قاتارلىق جايلاردا، شۇنداقلا بەزى چەت ئەل مۇزەيلىرىدا ئەسىرىددىن ئەپەندى ھەققىدە 500 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانماقتا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەشھۇر بولغانلىرى:

1. ئافيۇن كەدىك ئەھمەد پاشا كىتابلىرى NO: 18315، ئەسىرىددىن خوجا ھېكايىلىرى (سەئىد ھۇرھانىددىن مەۋلانە جالالىددىن، 1890 ـ يىل)، 30 ياپراق.

2. ئاناتولىيە دۆلەتلىك خەلق كۆتۈپخانىسى NO: 3032، خوجا ئەسىرىددىن لەتىپىلىرى، 1876 ـ يىل، 78 ياپراق.

3. تىل، تارىخ، جۇغراپىيە فاكۇلتېتى گىسمائىل سەنجەر كىتابخانىسى، ئەنقەرە: ھېكايىتى ئەسىرىددىن، 1777 ـ يىل، 142 ياپراق.

4. كونيا ـ ئاقشەھىر كۆتۈپخانىسى، NO: 635، خوجا ئەسىرىددىن لەتىپىلىرى، ئىستانبول ئەمەنىيەت مەتبەئەسى، 1839 ـ يىل، 39 ياپراق.

5. ئەنقەرە ـ ھاجى تۆپە ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى ئارخىپى: ھازا تەرجىمەگى ئەسىرىددىن ئەپەندى رەھمى، 50 ياپراق، 134 لەتىپە بار (ئۇنىڭ بىر نۇسخىسى ئەنگلىيە گوكسفورد كۆتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا)، يىلى نامەلۇم.

چەت ئەللەردە ساقلانغانلىرىدىن:

1. ئۆزبېكىستانلىق پروفېسسور، دوكتور ھادى زەرىف كىتابخانىسى، لەتىپياتى خوجا ئەسىرىددىن، 1863 ـ يىلى (بۇ ئەسەر رۇسچىدىن ئۆزبېكچىگە تەرجىمە قىلىنغان).

2. ئاۋستىرىيە ۋېنا مىللىي كۆتۈپخانىسى: (1) ئەسىرىددىن خوجا، 45 ياپراق، NO: 450، (2) تەنشىت ئەل مەجالىسى، 31 ياپراق، NO: 407

3. گېرمانىيە بېرلىن دۆلەت كۆتۈپخانىسىدا:

(1) كىتابى ئەسىرىددىن خوجا، 25 ياپراق، NO: A .8.121

(2) خوجا ئەسىرىددىنئاق ئەسمەتلىرى، NO: 25 (275 ماقال ـ تەمسىل ۋە خوجا ئەسىرىددىنئاق ئەسمەتلىرى كىرگۈزۈلگەن)

4. گوللاندىيىدە:

(1) گرۇنن ئۇنىۋېرسىتېتى كۆتۈپخانىسى، 12 ـ 488، NO: 1677 ـ يىلى، 79 ياپراق، 76 لەتىپە كىرگۈزۈلگەن.

(2) لەئىندىن ئۇنىۋېرسىتېتى كۆتۈپخانىسى، NO: 1132، گوللاندىيىنىڭ بۈيۈك ئەلچىسى لاۋرېنس مارنېر 1665 ـ يىلى ئىستانبولدىن سېتىۋالغان «ئەسىرىددىن خوجا ھەزرەتلىرى» دېگەن بۇ كىتابتا 54 لەتىپە بار.

5. فرانسىيە پارىژ كۆتۈپخانىسىدا:

(1) مەجمۇئەئى رىسالە، 1772 ـ يىل، 230 ياپراق، مىكرو فىلىم NO: 4925، MFA(A)

(2) 4925 ـ نومۇرلۇق مەجمۇئەئى رىسالە، 44 ياپراق، مىكرو فىلىم، NO: 4924

(3) 1394 ـ نومۇرلۇق مەجمۇئەئى رىسالە، 43 ياپراق، مىكرو فىلىم NO: 4923

(4) 1396 ـ نومۇرلۇق مەجمۇئەئى رىسالە، 48 ياپراق، مىكرو فىلىم NO: 4922

(5) كىتابى ئەسىرىددىن خوجا، NO: 1395، 1793 ـ يىل، 48 ياپراق، مىكرو فىلىم، MFA NO: 4928.

(6) كىتابى خوجا ئەسىرىددىن NO، 423، 1676 . يىل، 35 ياپراق، 112 لەتىپە بار، مىكرو فىلىم، MFA . NO، 3931

(ئىزاھ: بۇ كىتابنى مەھمۇد ئىسمىلى كىشى يازغان بولۇپ، ئەينى يىللىرى بۇ كىشى ئاقشەھىرگە كېلىپ خوجا ئەسىرىددىنلىك قەبرىسىنى زىيارەت قىلىپ ئىككى رەكەت نامаз ئوقۇغان. شۇ زامان قەبرە يېنىدا بىر ئۇستاز پەيدا بولۇپ، ئۇ كىشىگە: «ساڭا خوجا ئەسىرىددىن ھەزرىتىمنىڭ لەتىپىلىرىنى توپلاپ بىر كىتاب تۈزۈشىڭگە ئىجازەت بېرىمەن» دەپ دۇئا قىلىپ كۆزدىن غايىب بولغان.)

(7) لەتىپەئى ئەسىرىددىن خوجا، NO، 395، XVI ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمى، 319 ياپراق.

(8) لەتىپەئى ئەسىرىددىن خوجا، XVI ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 92 ياپراق، مىكرو فىلىم، NO، 3930

6. بېرىتانىيە ئوكسفورد (OXFORD) كۈتۈپخانىسىدا:

(1) ئەسىرىددىن خوجىنىڭ بەزى لەتىپىلىرى، NO، 672، 60 ياپراق.

(2) ھېكايىتى كىتابى ئەسىرىددىن، NO، 125، 1571 - يىل، ھۈسەيىن يازغان، 31 ياپراق، 43 لەتىپە.

(3) ھېكايىتى ئەسىرىددىن خوجا، NO، 178، 50 ياپراق (بۇ كىتاب 1635 - يىلى A. لوۋارد ئىسىملىك بىركىشىگە ھەدىيە قىلىنغان).

(4) ھېكايىتى ئەسىرىددىن خوجا، M. 42، NO، 53 ياپراق (يۈسۈپ خوجا ئىسىملىك بىر كىشى يازغان بولۇپ، 1752 - يىلى G. مۇئاد ئىسىملىك بىر كىشى تەرىپىدىن بۇ كۈتۈپخانىغا تەقدىم قىلىنغان).

(5) ھېكايىتى خوجا ئەسىرىددىن، NO، 3483، 1810 - يىلى، 88 ياپراق، 61 لەتىپە.

يۇقىرىلىلاردىن باشقا يەنە ئوسمانىيە سۇلتانلىقى دەۋرىدە ياشىغان ئوردا شائىرلىرىدىن يۈسۈپ (1642 ـ 1712) ھەج سەپىرىدە كۆرگەنلىرىنى خاتىرىلەپ يازغان «تۆھپە تۈل ھەرەمىيان» ناملىق ئەسىرىدە تۆۋەندىكىدەك خاتىرە ئۇچرايدۇ:

«ئەسىرىددىن خوجا ئاقشەھىرىدە كافىكاھا قەلئەسىنى قۇرمىشتۇر. خوجا قەبرىنى زىيارەت قىلغاندىن كېيىن كۆڭلىمىز پىراق بىلەن تولدى. .. ئاقشەھىر جەننەت كەبىي بىر تاغ ئېتىكىگە جايلاشقان گۈزەل شەھەردۇر...»

خولاسە شۇكى، پەتتە ئەسىردىن بۇيان دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا نامى ئۇچمەي كېلىۋاتقان ھەمدە بۇگۈنكى زامانىمىزدىمۇ ھەلقىنىڭ قەلب ئىستەكلىرىنى نامايان قىلىپ، دەۋرىنىڭ جاھانناما كەينىكى بولۇپ قالغان «كەپەندى» ناملىق بۇ غايۋى ئوبراز ئەسلىدە تۈركىيىنىڭ ئاقشەھىر دېگەن يېرىدە ياشاپ ئۆتكەن تارىخىي رېئال شەخستۇر. بۇ زاتنىڭ ھازىرغىچە نامەلۇم بولغان تارىخىي شەجەرىسى ھەققىدە ئاناتولىيىدە ئېلىپ بارغان بۇ قېتىملىق زىيارىتىم ئارقىلىق ئېرىشكەن يېڭ ئۇچۇرلىرىدىن مەمنۇنىيەت ھېس قىلىمەن ھەمدە ئۇنى بۇ قېتىملىق تۈركىيىگە قىلغان سەپىرىمنىڭ ئاساسىي ئۇتۇقلىرىدىن بىرى، دەپ ھېسابلايمەن. تۈركىيىنىڭ ئىلىم ساھەسى تارىخىي مىراسلار ۋە يادىكارلىقلارنى قېزىش، توپلاش، ساقلاش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشلىرىغا ھەقىقەتەن ئېتىبار بەرگەن. ئىستانبولدىكى ئونلىغان مۇزېي ۋە تارىخىي يادىكارلىق ئورۇنلىرى، ئەللەرەدىكى دۆلەتلىك مىللىي كۈتۈپخانا ۋە ئاتا تۈرك تارىخىي مۇزېي، كونيا، ئاقشەھىر، بۇرسا، ئىزمىر، ئادانا، ئەسكى شەھىر قاتارلىق ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەرلەردىكى نەچچە ئونلىغان مۇزېيلار ۋە ئۇنىڭدا ساقلىنىۋاتقان ئاجايىپ قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلىرى بۇنىڭ جانلىق دەلىلىدۇر. ئۇلارنى تەپسىلىيلەشتۈرۈشكە خاتىرىمىزنىڭ سەھىپىسى ئازلىق قىلىدۇ.

بۇ خاتىرەمنى تۈركىيىدە چىقىدىغان نوپۇزلۇق بىر ژۇرنالنىڭ كۆرۈنەرلىك سەھىپىسىگە سەرلەۋھە قىلىنغان مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن:

«دۇنيادا ئىككى يول بار، بىرى يېپەك يولى، يەنە بىرى ساما يولىدۇر.»

I . مەدەنىيەت ئېچى ۋە رېئاللىق

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ئاتا تۈرك كۆلتۈر، تىل ۋە تارىخ يۇكسەك قۇرۇمى (دۆلەتلىك ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ نامى) نىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن يەنە بۇ يىل (1995 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە ئەللەرەدە ئۆتكۈزۈلگەن «ھەلقئارا ئەۋرۇز سىمپوزىيۇمى» (ئىلمىي كېڭىشى) گە قاتناشتىم. فولكلور دائىرىسى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان بۇ

ئىككى قېتىملىق خەلقئارا ئىلمىي پائالىيەت جەريانىدا تۈركىيىنىڭ جۇملىدىن ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى كۆپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ ئولكلورشۇناسلىرى بىلەن تونۇشۇپ، مىللىي مەدەنىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئولكلور تەتقىقاتىنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى ۋە ئۇنۇتقىلى بولمايدىغان ھەمسۆھبەت بولدۇق. ئىلمىي يىغىلىشتىن كېيىن گېنېۋە، ئىستانبول، ئىزمىر، كونيا، ئافيونقارا، ئانقىرە قاتارلىق تۈركىيىنىڭ ئاساسلىق شەھەرلىرىدە ئېلىپ بارغان ئىلمىي مۇددەتلىك ئىلمىي تەكشۈرۈش پائالىيىتى جەريانىدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىم ۋە زىيارىتىم بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولغانلىقى ۋە ماقالەمنىڭ «يېڭىچە بولغان كارۋانلىرى ئاناتولىيىدە» دېگەن قىسمىدا توختالغانلىقىم ئۈچۈن قايتا توختالماقچى ئەمەسمەن. بۇ قېتىم رېئال ئەھۋاللارنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، ئەنئەنىۋى خەلق مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭغا قانداق ۋارىسلىق قىلىش ھەققىدىكى قاراشلىرىمنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن. گەرچە بۇ تېما ھەققىدە بۇرۇن كۆپ سۆزلىنىپ، نەزەرىيە جەھەتتە ھەل بولغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئىش يۈزىدە بۇ مەسىلىنى تولۇق ھەل قىلالمىدۇق. باشقا دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەمەلىي ھېزمەتلىرىگە سېلىشتۇرغاندا پەرق بەنىلا چوڭ! بۇ پەرقنى ئېتىراپ قىلماسلىق ئىلمىي پوزىتسىيە ئەمەس.

* * *

ئىلمىزدە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىلىپ بېرىلغان ئون نەچچە يىلدىن بۇيان شىنجاڭ چەت ئەللىكلەرنىڭ ئىزئىلىدىغان جەلپكار نۇقتىلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ رايون مەدەنىيەت سىرلىرى تېخى تولۇق ئېچىلمىغان خىلۋەت ماكان، دەپ قارىلىدۇ. خەلقئارادا ئىزغىن قانات يېيىۋاتقان ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىدىن مەلۇمكى، شىنجاڭ ھەققەتەن تارىختا دۇنيا كۆلەملىك بىرمۇ بىر بولى مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسلىق بۆشۈكلىرىدىن بىرى بولغان. ئۇيغۇرلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرمۇ بىر بولى مەدەنىيەت سەھىپىسىدىكى شانلىق تارىخىي تۆھپىلىرى بۇ پىكرىمىزنى دەلىللەيدۇ. ئەينى تارىخىي دەۋرلەردە، بولۇپمۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە قالدى بىلەن ياۋروپالىقلار قارىسىدا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش قىزغىنلىقى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەنىدى. شۇ مەزگىللەردە سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردىكى نامراتلىق تۈپەيلىدىن قاششاق ۋە نادان ھالەتتە تۇرۇۋاتقان خەلقىمىز ئەجدادلاردىن مىراس قالغان قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ جاھانشۇمۇل قىممىتىنى تېخى چۈشىنىپ يەتمىگەنىدى. مۇشۇنداق قالاق ئاڭدىن پايدىلانغان چەت ئەللىكلەر «ئېكسپېدىتسىيىچى» نامى بىلەن كارغا - كارغىدىن رايونىمىزغا قول سوزۇپ بېباھا مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى تالان - تاراج قىلىپ كەتكەنىدى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇيغۇرلارغا خاس مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تۈگىمىدى، دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنداق بولۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. دۇنيانىڭ بۇكسەك دېققىتىنى قوزغىغان «كىرورەن گۈزەللى» دەك ئاجايىپ خاسىيەتلىك ۋە سەلتەنەتلىك يادىكارلىقلىرىمىز ھازىرغىچە ئانا دىيارىمىزنىڭ قوينىدا، مەرىپەتپەرۋەر كىشىلىرىمىزنىڭ دىلىدا، تىلىدا ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۈگۈنكى كۈندە ئەسىرلەر ماھەينىدە تېخى سىرى ئاشكارىلانمىغان بېھىسسىز مادديي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز ئۆز ھەقدالىرىنىڭ قولىدا توپلىنىپ ۋە رەتلىنىپ دۇنياغا ئاشكارىلىنىشىنى تەقەززا قىلماقتا. ۋەھالەنكى، بىزمۇشۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ۋە ئەھمىيىتىنى تېخى تولۇق تونۇپ يەتمىدۇق. مىللىي مەدەنىيەتنى سۆيۈش ۋە قەدىرلەش ئېڭىمىز ئىلغار مىللەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا خېلى ئارقىدا تۇرىدۇ. مەر ئۇيغۇرلاردا بىر قەدەر گەۋدىلىك تەرەققىي قىلغان ئەنئەنىۋى ھۈنەر - كەسىپ ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن، بۇ خىل ھۈنەر - كەسىپتە ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل قوراللار ۋە ئۇلارنىڭ ئەسلى ناملىرىنى ئىزدەپ جەنۇبىي شىنجاڭدا بىر قېتىم ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغانىدىم. گەرچە بۇ رايوندا يۈز نەچچە خىل ئەنئەنىۋى ھۈنەر - كەسىپلەرنىڭ نامۇ - نىشانى مەلۇم بولسىمۇ، زامانىۋى سانائەت سىستېمىسى چىقىرىۋەتكەن خېلى كۆپ قول ھۈنەرلەرنىڭ كەسىپى قوراللىرى ھەتتا بۇ قوراللارنىڭ بەزىلىرىنىڭ نامى تېخى يېرىم ئەسىرگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدىلا ئۇن - تىنسىز يوقىلىپ كەتكەن. يەنە بەزى جايلاردا سەگەزچىلەرنىڭ گۈل باسقىنى ياغاچ تامغىلىرىنى كىچىك بالىلارنىڭ ئويناپ يۈرگەنلىكىنىمۇ ئۇچراتتىم. تارىم بويىدىكى ناھىيىلەرنىڭ بىرىدە خىزمەت قىلىدىغان بىر مەدەنىيەت سۆيەر خادىم ئۆزلۈكىدىن دولان سەنئىتىنى توپلاش يولىدا ئىزدىنىپ، تەكلىماكان بويلىرىدىكى چەت، ياقا يۇرتلارنى ئارىلاپ بۇ خىلۋەت جايلاردىن خېلى كۆپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تاپقان. ئۇنىڭ بەزىلىرى خېلى زور تارىخىي قىممەتكە ئىگە. بۇ

كىشى ئۆز ئۆيىده ماڭا بۇ يادىكارلىقلارنى كۆرسىتىپ شۇنداق دېدى: «مەن بۇ يادىكارلىقلار- نىڭ قىممىتىنى چۈشىنىدىغان ۋە قەدىرلەيدىغان ئورگانلارغا بۇ نەرسىلەرنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى خالايمەن. چۈنكى بۇ مىراسلار خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت بايلىقى، لېكىن مۇنداق مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى يىغىپ توپلايدىغان ۋە تەتقىق قىلىدىغان مەخسۇس ئورگانلار ناھىيىمىز تۆگۈل ھەتتا ۋىلايىتىمىزدىمۇ يوق». دەرۋەقە شۇنداق، ئاپتونوم رايونىمىزدا خېلى بۇرۇن قۇرۇلغان ئۇنىۋېرسال بىر مۇزېي بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ خىزمەت ئۇنۇمدارلىقى ئانچە چوڭ ئەمەس. شىنجاڭ فولكلور جەھەتتە ئەڭ باي رايون بولسىمۇ، تېخى ھازىرغىچە رايون كۆلەملىك بىرەر فولكلور مۇزېي قۇرۇلغىنى يوق. ئىلگىرى بۇ ھەقتە مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارغا خېلى كۆپ تەكلىپ - پىكىرلەر بېرىلگەن بولسىمۇ، ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ دىققەت - ئېتىبارى قوزغالغىنى يوق! بۇ تولىمۇ ئەجەبلىنەرلىك بىر ئىش. ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ھەر قانداق بىر شەھىرىگە بارسىڭىز ئالدى بىلەن سىزنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغىنى ھەشەمەتلىك فولكلور مۇزېيلىرىدىن ئىبارەت.

تۈركىيىدە ئېلىپ بارغان ئىككى قېتىملىق ئىلمىي پائالىيىتىم جەريانىدا دىققەت - ئېتىبارىمنى قوزغىغان ئەڭ جەلپكار نۇقتا شۇ بولدىكى، ئۇلاردا فولكلور ۋە ئېتنوگرافىيە مۇزېيلىرىنى قۇرۇش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەن. دۆلەتلىك فولكلور مۇزېيلىرىدىن تاشقىرى ھەر قايسى ئۆلكە، ۋىلايەت، شەھەر ۋە ئېلچى (ناھىيە) لەرنىڭ ئۆزىگە خاس فولكلور مۇزېيلىرى بار. بۇ مۇزېيلارغا تارىختىن بۇيانقى تۈرك فولكلورىنىڭ ماددىي ئاساسلىرى ئۆز تۈرى ۋە دەۋر رېتى بويىچە قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن شۇ جايىنىڭ ئومۇمىي مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ ھەشەمەتلىك مەدەنىيەت سارايلىرىنى زىيارەت قىلىدىغان مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللىك ئېكسكورسىيىچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. بۇ مۇزېيلار يەنە ئۆز دائىرىسىدىكى فولكلور سەنئەتچىلىرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغان بولۇپ، سەنئەت شەكلى بىلەن شۇ رايونىنىڭ ئۆزىگە خاس فولكلور ئالاھىدىلىكلىرىنى نامايان قىلىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، بۇ مۇزېيلار ھەم ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە، ھەم ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئېرىشىدىكەن. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، فولكلور تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملارمۇ مۇشۇ مۇزېيلار ئەتراپىغا توپلانغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي پائالىيەتلىرى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە پۇتۇن جەمئىيەتنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر قايسى فولكلور مۇزېيلىرى ئۆز ئالدىغا خەلقئارالىق، دۆلەت ۋە رايون خاراكتېرلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ھەمدە فولكلور فېستىۋاللىرىنى ئۆتكۈزەلەيدىكەن. تۈركىيىنىڭ مەدەنىيەت - ماۋارىپ تارماقلىرى فولكلور قوشۇنى ۋە مۇزېي خادىملىرىنى تەربىيەلەشكىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى، غازى ئۇنىۋېرسىتېتى، ھاجى تۆپە ئۇنىۋېرسىتېتى، ئىستانبول ئۇنىۋېرسىتېتى، سالجۇق ئۇنىۋېرسىتېتى، ئاتاتۈرك ئۇنىۋېرسىتېتى، ئېگېي ئۇنىۋېرسىتېتى، جۇمھۇرىيەت ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا فولكلور فاكۇلتېتلىرى ياكى كافېدرالىرى بولۇپ، مۇشۇ كەسىپ بويىچە دوكتۇرلۇق ۋە ماگىسترلىق ئىلمىي ئۇنۋان بېرىش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنغان. بۇ ئورۇنلار خېلى مۇكەممەل فولكلور قوشۇنىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرگەن. ئۇلارنىڭ فولكلور خىزمەتلىرىگە شۇنچە زور ئىلتىپات قىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، مەدەنىيەت ئانتروفولوگىيىسى سىستېمىسىغا تەۋەللۇق بولغان فولكلور بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەينىكى بولۇپ، ئۇ ئارقىلىق شۇ مىللەتنىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنىنى كۆرگىلى بولىدۇ. دەرۋەقە، بىز فولكلور تەتقىقاتى ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن، ئۆزىمىزنى باشقىلارغا چۈشەندۈرەلەيمىز. يەنى ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش يولى ئېھتىياجلىق بولغان «دۇنيا بىزنى چۈشىنىش» شوئارىنى ھەقىقىي ئىزچىللاشتۇرالايمىز؛ يەنە بىر تەرەپتىن، مىللىي ئېپتىخارلىق تۇيغۇمىزنى ئۆستۈرۈپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىمىزنى ئۇرغىتالايمىز. ناھايىتى ئېنىقكى، ۋامبېرى ئېيتقاندەك: «ئۆتمۈشى غۇۋا مىللەتنىڭ كەلگۈسىمۇ غۇۋا بولىدۇ». بىز ئۆتمۈشكە قايتمايمىز، بىراق ئۆتمۈشنى ۋە ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرغان مەنىۋى جەۋھەرلىرىنى بىلمەي تۇرۇپ، بۈگۈنىنى ۋە كەلگۈسىنى يارىتالمايدۇ. ئۆتمۈش - بىر كۆلەڭگە، بۈگۈن - رېئاللىق، كەلگۈسى - بىر مەۋھۇم تەسەۋۋۇر. بىز ئۆتمۈشنى دەسسەپ تۇرۇپ بۈگۈنىنى قۇرغانلىقىمىزنى، بۈگۈنىنىڭ كۆزى بىلەن كەلگۈسىنى پەرەز قىلغانلىقىمىزنى ئىنكار قىلماسلىقىمىز لازىم. مانا شۇنداق نىشانغا يۈزلەنگەن فولكلور بىر يېڭى، ئەمما مۆتىۋەر پەن سۈپىتىدە بارغانسېرى كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانماقتا، دەۋر ئېقىمىغا ئەگىشىپ ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى تېخىمۇ كەڭ جارىي قىلدۇرماقتا.

* * *

مەن تۈركىيىدىكى بۇ قېتىملىق ئىلمىي تەكشۈرۈش جەريانىدا ئىزمىر ئىگېي ئۇنىۋېرسىتېتى مۇزىكا تەتقىقات مەركىزىنىڭ تەكلىپ قىلىنغان مۇزىكانتى نۇرمامۇت بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. نۇرمامۇت ئەسلىدە شىنجاڭ بىڭتۈەن سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كومپوزىتورى بولۇپ، 1992 - يىلى تۈركىيىگە بارغان. ئۇ دەسلەپ ئەنقەرەدىكى غازى ئۇنىۋېرسىتېتى مۇزىكا تەتقىقات مەركىزىدە بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن بىلىم ئاشۇرغان. كېيىن ئىگېي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن ئىزمىرغا يۆتكىلىپ كەلگەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن مۇزىكا ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ، تۈركىيىلىكلەر-نىڭ ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكىلىرىغا قانداق قارايدىغانلىقىنى سورىدىم. ئۇ ماڭا بۇ جەھەتتىكى ئەھۋاللارنى تەپسىلىي تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى: «ھازىر تۈركىيىدىكى كۆپلىگەن مۇزىكا تەتقىقات ئورۇنلىرىدا شىنجاڭ ئۇن - سىن نەشرىياتى نەشىر قىلىپ تارقاتقان ئۇيغۇر ‹ئون ئىككى مۇقامى› نىڭ پلاستىنكىلىرى بار. يېقىنقى بىر - ئىككى يىلدىن بۇيان تۈركىيىدە ئۇيغۇر ‹ئون ئىككى مۇقامى› نى گەۋدە قىلغان ھالدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي كۈيلىرىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش قىزغىنلىقى قوزغالماقتا. مېنىڭ بەزى كەسىپداشلىرىم: ‹ئۇيغۇر كارداشلارنىڭ بۇ مۇزىكا بايلىقى ھەقىقەتەن بۈيۈك مۇزىكا خەزىنىسى، ئۆلمەس سەنئەت ئابىدىسى ئىكەن. تولۇق يۈرۈشلەشكەن ۋە سىستېمىلاشقان مۇرەككەپ قۇرۇلمىلىق بۇنداق ھەيۋەتلىك مۇزىكا ئابىدىسى دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدە يوق، قالتىس ئېسىل! قالتىس ئېسىل!› دېيىشىپ ھاياجانلانماقتا. تۈركىيىنىڭ يەنە بەزى داڭلىق مۇزىكا ئالىملىرى ئۇيغۇر ‹ئون ئىككى مۇقامى› نىڭ مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسىنى ئەنئەنىۋى ئىسلام - تۈرك مۇزىكىلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىشماقتا. مەنمۇ كىچىكىمدىن تارتىپ ‹ئون ئىككى مۇقام› نىڭ بۆشۈكىدە تەۋرىنىپ، ‹ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى› دا كومپوزىتور بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلدىم. يۇرتۇمدا خىزمەت قىلغان چاغلىرىمدا ئۇيغۇر ‹ئون ئىككى مۇقامى› نىڭ مۇزىكا گېنىنى ئۆرنەك قىلىپ ‹بۆرە رىۋايىتى› قاتارلىق بىر قانچە ناخشا - كۈيلەرنى ئىجاد قىلدىم. ئەلۋەتتە، بۇ بىر مەشق جەريانى بولغاچقا، ئىجاد قىلغان مۇزىكىلىرىمنىڭ بەزىلىرىنى خەلقىم ياقتۇردى، بەزىلىرىنى ياقتۇرمىدى. مەندىكى مۇزىكا ئىشتىياقى ياشلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن بىرلىشىپ كەتكەچكە، بۇرۇن مۇزىكا ئىجادىيىتىنى ئانچە قىيىن ئىش ئەمەس، دەپ قارايتتىم. كېيىنچە ئاز - تولا مۇزىكا تەربىيىسى كۆردۈم، مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئۆگەندىم. شۇنىڭدىن كېيىن مۇزىكا ئىجادىيىتىمۇ ئىنسانىيەتنىڭ باشقا كەشپىياتلىرىغا ئوخشاش ناھايىتى قىيىن، مۇشەققەتلىك مەنىۋى ئىزدىنىش ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بۇرۇن بەزى چاغلاردا بىر - ئىككى سائەت ئىچىدىلا ‹پاتىمەمنىڭ كۆڭلەكى› دەك ئۇنى - بۇنى قۇراشتۇرۇپ، بىر ‹يېڭى ناخشا› ئىجاد قىلىدىغان چاغلىرىممۇ بولغان. ھازىر ناخشا ئىجاد قىلىشىم ئۈچۈن بىر نەچچە ئاي ۋاقىتمۇ ئازلىق قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق بىر ناخشا - مۇزىكا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن شۇ مىللەتنىڭ ھىمنوسى (گېمىنى) بولۇپ، ئۆزىنىڭ نازۇك مۇزىكا تىلى ئارقىلىق ئۆزى تەۋە بولغان مىللەت ۋە خەلقنىڭ پسىخىك دۇنياسىدىكى ئەڭ نازۇك ئېستېتىك تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەلفارابىنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا: «مۇزىكىنىڭ تىلسىز مۇڭلىرى ئىنساننىڭ روھىغا مەنىۋى ئوتنى تۇتاشتۇرغۇچى ئامىل،* بولغاچقا، مۇزىكا ئىجادىيىتىگە ئۇنداق يەڭگىللىك بىلەن مۇئامىلە قىلغىلى بولمايدىكەن. مەن ئۆتكەن يىلى يازدا ئۇرۇمچىگە كەلدىم. دۆڭكۆۋرۈك ئەتراپىدىلا يېڭىدىن نەشىر قىلغان ئۇنئالغۇ لېنتىلىرىنى ساتىدىغان دۇكاندىن ئون نەچچىسىنى كۆردۈم. خېرىدارلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن بەس - بەس بىلەن يۇقىرى ئاۋازدا قويۇۋېتىلگەن بۇ يېڭى ‹ئىجادىي› ناخشىلارنى ئاڭلاپ ھەيران قالدىم. چۈنكى بۇ ئاتالمىش ئىجادىي مۇزىكىلارنىڭ بەزىلىرى تۈركىيە مۇزىكا پۇرىقىغا، بەزىلىرى ئەرەب مۇزىكا پۇرىقىغا، يەنە بەزىلىرى ئوردو ھەمدە ئۆزبېك ھەتتا ئۆزلىرىمۇ چۈشەنمەيدىغان ھىندى، ياۋروپا، ئامېرىكا مۇزىكا پۇراقلىرىغا ئوخشايدۇ. بىز ئۇيغۇرلار نېمىدېگەن ‹ئىنتېرناتسىئونال› خەلق - ھە! دەرۋەقە، بۇ ئەھۋال ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مۇزىكىسىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش جەھەتتىكى بىر خىل ئىزدىنىش بولغاچقا، ئۇنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىپ ئەيىبلەپ كەتمىسەممۇ، لېكىن كاللامدا، مۇشۇ يۆنىلىش بويىچە ماڭغاندا ئۇيغۇرلارنىڭ كەلگۈسى مۇزىكا تەرەققىياتى زادى قانداق بولار؟ دېگەن سوئال پەيدا بولدى، بۇ ھەقىقەتەن ھەم نەزەرىيە، ھەم ئەمەلىيەت جەھەتتىن ئويلىشىدىغان مەسىلە...» دېدى.

مەن ئەنقەرەدىكى چېغىمدا ئىستانبولدىن

* قاراڭ: مۆجىزى: «تەۋارىخى مۇسقىيۇن»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1982 - يىلى نەشرى، 53 - بەت.

كەلگەن بىر مۇزىكا ئالىمى بىلەن ئۇچراشقانىدىم. بۇ كىشى ماڭا يېقىندا ئۇيغۇرچە ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى سېتىۋېلىپ، قىزىقىپ ئاڭلىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ: «سىلەرنىڭ ناخشا - كۈيلىرىڭلار بىرنىڭكىگە بەك ئوخشايدىكەنغۇ!» دەپ ماڭا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. مەن نېمىدەپ جاۋاب بېرىشىمنى بىلمەي: «شۇنداق، سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئەسلى كۆكىمىز بىر بولغاچقا، مىللىي كۈيلىرىمىزدىمۇ ئوخشاشلىق بار - دە!...» دېيىشكە مەجبۇر بولدۇم. راستىنى ئېيتقاندا، نۇرمامۇتنىڭ يۇقىرىقى گېپى بىلەن بۇ چەت ئەللىكنىڭ سوئالى مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى.

قەلب ئېكرانىمدا ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكىلىرىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى تەرەققىيات مۇساپىسى ئەكس ئەتتى. دۇنيانىڭ نەزىرىدىكى «شىنجاڭ - ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» دېگەن يەكۈن ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتىنى بەلگە قىلىدۇ. قىرىق نەچچە يىلدىن بۇيان، ئۇيغۇر مۇقاملىرى ۋە خەلق ناخشا - مۇزىكىلىرىنى خۇرۇچ قىلىپ، مىللىيەتلىك بىلەن زامانىۋىلىك ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈش ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان بىر تۈركۈم نادىر ناخشا - مۇزىكىلار خەلقنىڭ ئېستېتىك ئېڭى ۋە هۇزۇرلىنىش ئادىتىگە ئۇيغۇن كەلگەنلىكى، ئارزۇ - ئۈمىدىنى ئىپادىلىگەنلىكى ئۈچۈن ئاجايىپ زور هاياتىي كۈچكە ئىگە بولۇپ، مەنىۋى تۇرمۇشىمىزنى بېيىتىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى هەتتا خەلق ناخشا - مۇزىكىلىرىغا ئايلىنىپ كەتتى. شۇڭا، دۇنياغا يۈزلىنىۋاتقان بۈگۈنكى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئورنىنى هەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. ئەمما شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بىزدە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلىق يارىتىشنىڭ، مىللىيەتلىك بىلەن زامانىۋىلىكنىڭ مۇناسىۋىتى تېخى ئىلمىي يوسۇندا هەل قىلىنمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇزىكا ئىجادىيىتىدە ئۇ قۇتۇپتىن بۇ قۇتۇپقا سەكرەش، ئېسەنگىرەش، تەكرارلىنىش، دورامچىلىق خاهىشلىرى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. 1960 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر تىياتىر سەهنىلىرىنى بىر مەزگىل تاجىكچە ياكى تاجىكچە پۇراقتىكى ئەبجەش ناخشا - مۇزىكىلار قاپلاپ كەتكەنىدى. كېيىنچە ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆزبېكچە ناخشا - كۈيلەر ئىگىلىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر مۇزىكا ئىجادىيىتى تېخىمۇ كۆپ قاتلاملىشىپ، تۈركىيە پۇرىقىدىكى مۇزىكا ئىجادىيىتى دولقۇنى قوزغالدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «تەلەپ - تەقدىم» پروگراممىسىدا هەدەپ تەلەپ قىلىنىۋاتقان بەزى شالغۇت ناخشا - كۈيلەر ۋە ئۇسسۇل مۇزىكىلىرى تېكىستىنى هېسابقا ئالمىغاندا، ئۇسلۇب جەهەتتىن تۈركىيە مۇزىكىلىرىغا بەكمۇ ئوخشايدۇ. مۇزىكىدىن خەۋەردار هەر قانداق كىشى بىر ئاڭلاپلا ئۇيغۇرچە تون كىيدۈرۈلگەن بۇ يېڭى «ئىجادىيەت» لەرنىڭ ئوق يىلتىزىنى پەرق ئېتەلەيدۇ. چەت ئەل مۇزىكىلىرىدىن كۆچۈرۈلگەن ياكى ئەبجەشلەشتۈرۈلگەن ناخشا - كۈيلەر شەهىرىمىزدىكى كوچا مۇزىكا هەۋەسكارلىرى ئارىسىدا تېخىمۇ كۆپ. تىجارەت تۈسىنى ئالغان بۇنداق هەۋەسكارلار مۇزىكا ئەترەتلىرى كۈنسېرى كۆپىيىۋاتقان چوڭ مېهمانخانىلار ۋە رېستورانلارنى ئىگىلىمەكتە. قىسقىسى، بۇنداق مۇزىكىلارنىڭ بازىرى بىزدە خېلى بار. مېنىڭچە، ئۇنىڭ سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىنى مۇهاكىمە قىلىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ.

كىشىلەرنىڭ سەنئەتتىن هۇزۇرلىنىش ئادىتى بىر - بىرىگە ئوخشىمىغاچقا، مۇئەييەن بىر مۇزىكىنى ياقتۇرۇش ياكى ياقتۇرماسلىق ئەركىنلىكى هەر بىر ئادەمنىڭ ئىختىيارىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇيغۇرلارنىڭ پىسخىك ئېڭىدا كونىلىققا يېپىشىۋالمايدىغان، يېڭىلىقنى تېز قوبۇل قىلىدىغان، باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى ئاسان ئۆزلەشتۈرۈۋالىدىغان، تېز - تېز مودا ئۆزگەرتىپ تۇرىدىغان بىر خىل سىنكرېتلاشقان (قوشۇلما) مەدەنىيەت ئالاهىدىلىكى بار. بۇنداق پىسخىك ئالاهىدىلىك تارىختا بىزدە گرېك - يۇنان مەدەنىيىتى، بابىلون مەدەنىيىتى، هىندى بۇددا مەدەنىيىتى، ئەرەب ئىسلام مەدەنىيىتى، جۇڭگو ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتى قاتارلىق كۆپ قاتلاملىق مەدەنىيەت ئامىللىرى ئۆزئارا ئۇچرىشىپ سىنكرېتلىشىش ئىمكانىيىتىنى ياراتقان. هازىرقى مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ هالىتى قىسمەنلىك جەهەتتىن ئەنە شۇ تارىخىي ئەنئەنىنىڭ داۋامى بولغاچقا، خەلقنىڭ تاللىشى، تارىخنىڭ سىنىقىغا قويىمىزكى، ئۇنى پۈتۈنلەي ئەيىبلەپ، ئىنكار قىلماقچى ئەمەسمىز. ئەمما كەلگۈسى تەرەققىيات نىشانىدىن قارىغاندا، بۇ ئەهۋال مۇشۇنداق داۋاملىشىۋەرسە ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكا سەنئىتى بىر قېتىملىق «توپان بالاسى» خەۋپىگە دۇچ كېلىش ئېهتىماللىقىنىمۇ چەتكە قاقالمايمىز. بىز نەزەرىيە جەهەتتىن داۋاملىق تەكىتلەپ كېلىۋاتقان «چەت ئەلنىڭكىنى ئۆزىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش» پرىنسىپىدىن هەرگىز ۋاز كەچمەيمىز، گەپ ئۇنى قانداق چۈشىنىشتە. بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇش كانادانىڭ سورتلۇق بۇغداي ئۇرۇقىنى ئىمپورت قىلىپ، تارىم ۋادىسىغا تېرىپ مول هوسۇل ئالغانغا ياكى ئاۋسترالىيىنىڭ ئېسىل

چارۋا دەسلىنى ئەكىلىپ، يەرلىك چارۋىلىرىمىزنى ئۇرۇقلاندۇرۇپ دەسلىنى ياخشىلىغانغا ئوخشىمايدۇ، چۈنكى ھەر قانداق مىللەتنىڭ مىللىي سەنئىتى شۇ خەلقنىڭ مەلۇم تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ - ئادىتى، ئېستېتىك تۇيغۇسى، دىنىي قاراشلىرى، ئىجتىمائىي - قايغۇسى، مۇھەببەت - دەپرىتى قاتارلىق ئامىللارنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان مىللىي پسىخىكىسى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان. ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكا ئەۋرىسى ئۇيغۇرلارنىڭ ئېستېتىك سەمەرىسى ۋە سەنئەت پەلسەپىسىنىڭ تارىخىي سىمۋولى سۈپىتىدە مەيدانغا چىققان خاسلىقىغا ئىگە ئورگىنال سەنئەت. مانا شۇ مەندىن، ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكىسىنىڭ ھازىرقى كەۋدىسىدە مۇزىكا شەۋىسى جەھەتتىن قىسمەن خاسلىقىغا ئىگە بولغان ئۇمۇل (ئېۋىرغول) ، تۇرپان (ئىدىقۇت) ، لوپنۇر، كۇچا (كۇسەن) ، قەشقەر (سۇلى) ، خوتەن (ئۇدۇن) ، دولان (مەكىت، ماراليېشى، ئاۋات) ، ئىلى قاتارلىق مۇزىكا ئېتنىك گۇرۇپپىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ سىستېمىلاشتۇرۇپ، ئورتاق گەۋدە ھاسىل قىلغان قىممەتلىك مۇزىكا خەزىنىسى - ئۇيغۇر «ئون ئىككى مۇقامى» بار. ئۇ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ ئانىسى بولۇشتەك خاسىيەت ئالاھىدىلىكى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس مەنبەسى ۋە خۇرۇچى بولۇشقا مۇناسىپ. ھەر قانداق سىرتقى تەسىر ئىچكى ئامىل بىلەن بىرلەشكەندىلا ئۇنۇم ھاسىل قىلالىغىنىدەك، مۇزىكا ئىجادىيىتىدىمۇ باشقا خەلقلەرنىڭ مۇزىكا بايلىقى ئۆزىمىزنىڭ مىللىي مۇزىكا ئۇسلۇبى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلگەندىلا ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ (مۇقەررەركى، ئۇنىڭدا ئەنئەنىۋى مىللىي مۇزىكىمىز ھېسسىرتۇرۇچلۇق رول ئويناپدۇ، ئەلۋەتتە) . ئۇنىڭ ئەكسىچە، ھازىرقى بەزى مۇزىكانتلىرىمىزدەك چەت ئەل كۈيلىرىنىڭ قاش - كىرپىكىنى ئانچە - مۇنچە ياساپ، بەزى جايلىرىغا مىللىي مۇزىكىمىزنىڭ «پارەي» ، «جانەي» دېگەندەك قايتارمىلىرىنى قېتىپلا «ئىجادىيەت» قىلساق، ماھىيەتتە ئۇ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنى دەپسەندە قىلغانلىق بولىدۇ. ئىجادىيەت پرىنسىپى بويىچە ئېيتقاندا، كۆچۈرمىچىلىك بولۇپ باشقىلارنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇنداق ئەجەش ناخشا - كۈي ئىجادىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى ياخشى بولمىدى. دورامچىلىق بىلەن سەھنىگە چىقىرىلغان بۇ ناخشا - كۈيلەردىن ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولمىدى. A تەرەپ (كۈي ئىگىسى بولغان باشقا مىللەت كىشىلىرى) : «بىزنى مەسخىرە، قىلغاندەك گەپ بوپتۇ» دېيىشىپ نارازى بولسا، B تەرەپ (ئۆز خەلقىمىز) : «قانىنىڭ مېڭىشىنى دورايمەن، دەپ كەكلىكىنىڭ چاترىنى پىرتىلىپ كېتىپتۇ» دېگەن شۇ - دە، دېيىشتى. ئەجەش «ئىجادىيەت» بەزى مۇزىكانتلىرىمىز ئۈچۈن بىر خىل يېڭى مودا بولسا كېرەك. ئۇلار ئۇيغۇر مۇزىكا ئىجاد قىلىمەن، دەپ ئاۋارە بولمىسۇن، ئۇيغۇرلار ئىچىدە ياشقا مىللەتلەرنىڭ ناخشا - كۈيلىرىنى ئۆز ئەينى بويىچە ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇندىيالايدىغان دىلبەر يۇنۇستەك دۇنياغا داڭلىق سەنئەتكارلىرىمىز گاز ئەمەسقۇ! باشقىلارنىڭ مۇلكىنى بۇزۇۋېتىپ، ئاندىن ئۆنى قايتا قۇراشتۇرۇپ «ئۆزۈمنىڭ مۇلكى» دەۋالغۇچە. مال ئىگىسىنىڭ نامى بىلەن ئورۇندىش بىر خىل ئالىيجاناب ئەخلاق، ئەلۋەتتە.

ئەگەر بۇنداق خاھىش داۋاملىشىۋەرسە ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكا تەرەققىياتىدا مۇقەررەر تارىخىي چېكىنىش بۇز بېرىدۇ. بۇ ئىجتىمائىي ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن مۇزىكا تەربىيىسى كۆرگەن ئىقتىدارلىق مۇزىكا تەتقىقاتى قوشۇنىنى قۇرۇپ چىقىش بەكمۇ زۆرۈر. بىزدە ئۆزلۈكىدىن يېتىلگەن تالانتلىق خەلق مۇزىكانتلىرى خېلى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى مۇنتىزىم مۇزىكا نەزەرىيىسى تەربىيىسى كۆرمىگەن. شۇڭا، ئۇلار مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تولۇق چۈشەنمىگەچكە، ئىستېخىيىلىك ھالدا مۇزىكا ئىجاد قىلىدۇ. مېنىڭچە، مۇزىكىدىن ھۇزۇرلانمايدىغان ئىنسان بولمىسا كېرەك. بۇگۈنكى ئىلىم - پەن ساھەسى ھەتتا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىگىمۇ مۇزىكىنىڭ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. رۇبايەتلەردىكى «مۇزىكا پېرى» دەپ ئاتالغان «پەر چەكگى» مەخسۇس ئۆلۈكلەرگە ساز چېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ روھىنى شادلاندۇرغانمىش. ئەپسۇسكى، توي - تۆكۈنلەرگە بارغىنىمدا، سازچىلار بۇقىرى تېمپېلىق ئېلېكترونلۇق چالغۇلارنى بار ئاۋازى بىلەن چېلىشقا باشلىغاندا، جامائەت قارىسىدا غۇلغۇلا بولۇۋاتقانلىقىنى، كۆپىرەك ئوتتۇرا ياش ۋە چوڭلار: «ۋاي داد! بۇ مۇزىكا ئەمەس، قۇلاقنا ئۇرۇلغان مۇشتۇمۇ؟!» دېيىشىپ زارلىنىۋاتقانلىقىنى، ھەتتا بەزىلەرنىڭ: «قۇلاق - مېڭەمنى يەپ كەتتى» دەپ قۇلىقىغا قەغەز تىقىۋېلىپ نائىلاج چىداپ ئولتۇرغانلىقىنى داۋاملىق ئۇچرىتىپ تۇرىمەن. بۇ كىشىلەرنىڭ راستتىنلا ناخشا - ساز بىلەن خۇشى بوقمۇ ياكى ئېلېكترونلۇق چالغۇلارنى ياقتۇرامدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئۇنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ تەرەپلىمىلىك، مۇھىمى ئىختىيارىي تەشكىللەنگەن

مۇزىكا ئەترەتلىرى ئورۇندىغان بۇ مۇزىكىلارنىڭ مىللىي پۇرىقىنىڭ كەملىكى، ھەر بىر چالغۇچى جامائەت ئالدىدا ئۆزىنىڭ يەككە ماھارىتىنى كۆرسەتمەكنى ئىستەپ، تىزما دۇمباقچى دۇمبىقىنى، ئېلېكترونلۇق رويالچى رويالنى، ئېلېكترونلۇق گىتارچى گىتىرنى، مىزگانچى مىزگىنىنى... قىسقىسى، ھەممە سازچى ئۆز چالغۇسىنى ئەسەبىيلىك بىلەن چېلىپ، چىدىغۇسىز قىيا - چىياچىلىق ئىچىدە ئاڭلىغۇچىلارنى بىزار قىلىپ مۇزىكىنىڭ نەپسىلىكىنى يوقاتقانلىقىدەك سەۋەبلەرگە باغلىق. مۇبادا بۇ بىر تەرەپلىمە قاراش دېيىلسە، بىز بەزىدە يۇزلەپ چالغۇلار تەڭكەش قىلىنغان چەت ئەل سىمفونىيىلىرىنى ۋە ئۆزىمىزنىڭ مىللىي ئوركېستىرى ئورۇندىغان مۇقام سىمفونىيىلىرى، خەلق مۇزىكىلىرى ۋە «تاشۇاي»، «مېنىڭ راۋابىم»، «كۇن ۋە تۇن» دەك نادىر مۇزىكىلارنى ئاڭلىغىنىمىزدا، تومۇرىمىزدا قانلىرىمىز قاينىپ ئونىڭدىن قالتىس ھاياجانلىنىمىز ھەتتا كۆزىمىزگە ياش ئالمىمىزغۇ. ئەجىبا، بۇنى مۇزىكىدىن قارا قويۇق زېرىكىش دېگىلى بولامدىكەن؟ تېخى چوڭ كوچىلاردا تەرەپ - تەرەپتىن ئاۋاز ياڭراتقۇلاردا يۇقىرى ئاۋازدا ئاڭلىتىلىۋاتقان ئالا - تاغىل ناخشا - مۇزىكىلارنىڭ تېتىقسىز تېكىستلىرىنى تىلغا ئالمايلا قويايلى، راستىنى ئېيتقاندا، بىزدە ناخشا تېكىستى يېزىش ئويۇننىڭ ئورنىغا چۈشۈپ قالدى. «ئۇيغۇر» نى «ئۇرغۇي» دەپ تەلەپپۇز قىلىدىغان بەزى «ناخشىچىلىرىمىز» شېئىرىيەتتىن ئەقەللي ساۋادى يوق تۇرۇقلۇقمۇ ئۆزىچە يىغلاڭغۇ ئىملىق سۆزلەردىن ئۇزۇن - قىسقا مىسرالارنى قۇراشتۇرۇپ تۇزۇۋالغان ناخشا تېكىستلىرىنى «ناخشا» دەپ ئېيتماقتا. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئاھالىڭ ياخشى بولسا تېكىستىنىڭ ھەر قانداق ئەيىبىنى ياپارمىش. بىزگە مەلۇمكى، ناخشا تېكىستى شېئىرىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس بىر ژانىرى بولۇپ، ئاھاڭغا مۇۋاپىق شېئىر (تېكىست) قوشۇلسا، «ئۇ مۇڭنىڭ نېمە ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ» (ئەلفارابى). قۇش ئىككى قانىتى بىلەن كۆكتە پەرۋاز قىلغىنىغا ئوخشاش، ھەر قانداق ناخشا ئۆزىنىڭ مۇڭى (ئاھاڭى) ۋە تېكىستى بىلەن جاھانغا تارايدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەرنى توغرا ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىلمىي جەھەتتىن داۋاملىق ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ يەردە يەنە شۇنى قايتا تەكىتلەپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپتىمكى، بۇنداق مەسىلىلەر تۇركىيىنىڭ سەنئەت ساھەسىدە خېلى ياخشى ھەل قىلىنغان؛ بۇ ساھەدىكىلەرنىڭ ئېيتىشچە، 1940 - يىللاردىن 1950 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە تۇركىيىدىمۇ ئەنئەنىۋى مىللىي سەنئەت ھىلەن زامانىۋى سەنئەت ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش ۋە زىددىيەت خېلى كەسكىن بولغانىكەن. ھەتتا «ئەنئەنىچىلەر» بىلەن «زامانىۋىچىلار» ئوتتۇرىسىدا جېدەل - ماجىرا تۇغۇلۇپ، بىر مەزگىل ئۇ قۇتۇپتىن بۇ قۇتۇپقا سەكرەش ھادىسىسى يۈز بەرگەنىكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇلار بۇ زىددىيەتنى ئىلمىي ھالدا ھەل قىلىش يولىدا ئۇزلۇكسىز ئىزدەنگەن. كۆپ قېتىم بۇ تېمىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئىلمىي مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان ھەم مۇزىكا تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مەخسۇس ئىلمىي ئورگانلارنى تەسىس قىلغان. چۈنكى تۈركىيە خېلى بۇرۇنلا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى كەڭ يولغا قويغان دۆلەت بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە جۇغراپىيىلىك ئورۇن جەھەتتىن ياۋروپا دەرۋازىسىغا جايلاشقاچقا، بۇ مەسىلە ياخشى ھەل قىلىنمىسا، تۈركىيىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا كرىزىس يۈز بېرىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ئىدى. ھازىر تۈركىيىنىڭ ئېر قانچە خىل ئۇسلۇبتىكى ناخشا - مۇزىكىلىرى بار. مەيلى زامانىۋىلاشقان جاز مۇزىكىلىرى بولسۇن، مەيلى «دانسو» دەپ ئاتالمىدىغان يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇللۇق مۇزىكىلىرى بولسۇن ياكى يېڭىدىن ئىجاد قىلىنىۋاتقان ھەر خىل تېمىلىق ناخشا مۇزىكىلىرى بولسۇن... ھەممىسىدىن ناھايىتى ئېنىق تۇرىكى پۇرىقى چىقىپ تۇرىدۇ. چالغۇچىلارنىڭ تەڭكەش قىلىش تېخنىكىسى، ناخشىچىلارنىڭ ئورۇنداش ماھارىتى ئالاھىدە يۇقىرى بولۇپ، ئېستېتىك قانۇنىيەت بويىچە مەنتىقلىق ھالدا قېلىپلاشقان. بىزدىكى تۈركىيە ناخشا - مۇزىكىلىرىغا قىزىقىش دولقۇنى مانا شۇ سەۋەبتىن قوزغالغان بولسا كېرەك. دەرۋەقە، مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئۆزىكى بولغان سەنئەت ئېر خىل مۇرەككەپ ئېستېتىكىلىق قۇرۇلما بولۇپ، ئۇنى مەلۇم ئېر قېلىپ ياكى ئۆلچەم بىلەن چەكلەپ قويغىلى بولمايدۇ. پەقەت تەكرار ئىزدىنىش، تەكرار ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش، مۇئەييەن مىللىي مەدەنىيەت ئېڭىنى تىكلەش ئارقىلىقلا ئاندىن ئۆزىنىڭ تەرەققىيات نىشانىنى تاپقىلى بولىدۇ.

ئىلغار، مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر ئۆزىنىڭ سەنئىتىنى ۋە سەنئەتكارلىرىنى ھەقىقىي قەدىرلەيدۇ ۋە سۆيىدۇ، چۈنكى مىللەتنىڭ نام - شەرىپىنى دۇنياغا نامايان قىلىدىغانمۇ سەنئەت، ئەكسىچە مىللەتنىڭ شانۇ - شەۋكىتىنى ۋە نام - ئابرويىنى يەرگە ئۇرۇدىغانمۇ سەنئەت. روھىي زېمىندا ئۇنىڭ كۈچى چەكسىز ۋە زور. مىللىتىمىزنىڭ ھەقىقىي سەنئەت سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان يۇقىرى سۇپەتلىك مىللىي

ئورکېستىر قۇرۇپ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى ئىلمىيلاشتۇرۇش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش ئاساسىدا پۈتۈن مەملىكەتكە ۋە دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش بۇگۈنكى دەۋرنىڭ تەقەززاسى ۋە ئۇمىدى. ئىشىنىمەنكى، «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» ئۆزىنىڭ دەۋر يۈكلىگەن يۈكسەك تارىخىي بۇرچىنى چوقۇم ئادا قىلالايدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى

مۇقەددەس سەپەردىكى پاراڭلار

هاجى قۇتلۇق قادىرى

مۆھتەرەم ئوقۇرمەنلەر:

مەن ئۆتكەن يىلى (1994 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە جۇڭگو شىنجاڭ ھەج ئۆمىكىنىڭ ئىنگلىز تىلى تەرجىمانى بولۇپ ھەج سەپىرى قىلدىم. يازغانلىرىم بۇ مۇقەددەس سەپەر جەريانىدا ئۆزۈم كۆرگەن، شاھىد بولغان ئىشلارنىڭ بىر قىسمى.

شارجادىكى پەلەستىنلىك ساقچى قىز

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چىڭقى چۈشتە ھەج ئۆمىكىمىزدىكىلەر چۈشكەن ئايروپىلان شارجا ئايرودرومىغا قوندى. بۇ چاغدا ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق بولۇپ، تېمپېراتۇرا 40 گرادۇس ئەتراپىدا ئىدى. ئايروپىلان باشلىقى ئۆمەك مەسئۇلى بىلەن ماڭا:

- ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارغا ئېيتىپ قويۇڭلار، ئايروپىلانغا ماي قاچىلاش ۋە كۈتكۈچىلەرنى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن بۇ يەردە بىر سائەت توختايمىز، - دېدى.

مەن ئايروپىلان باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنى ئايرودرومنىڭ كۈتۈش زالىغا باشلاپ كىردىم. ئۇلار ئەمدىلا ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشىغا 60 ياشلاردىكى بىر بوۋاي ئالدىمغا كېلىپ:

- ئوغلۇم، بۇ يەردىن بىراقلا جىددىگە بارىمىزمۇ؟ - دېدى.

- ھەئە، جىددىگە بېرىپلا ئاندىن مەككىگە كىرىمىز، - دېدىم بوۋايغا جاۋابەن.

- ئوغلۇم، بولسا بىز مۇشۇ يەردە غۇسلى تاھارەت ئېلىپ ئېھرامغا كىرىۋالغاچ پېشىن نامىزىنى ئۇقۇۋالساق تولىمۇ ئوبدان بولاتتى. ھەممىمىز دېگۈدەك ياشىنىپ قالغان ئادەملەر بولغاندىكىن جىددىگە بارغاندا ئېھرامغا كىرىمىز دەپ ئالدىراپ قالارمىزمىكىن دەيمىنا، - دېدى بوۋاي.

مەن زالدىكى كۈتكۈچىدىن:

- ئەپەندىم، بۇ يەردە بىرەر مەسچىت بارمىكىن؟ - دەپ سورىدىم.

- ئايرودرومنىڭ ئاۋۇ تەرىپىدىغۇ بىر مەسچىت بار، لېكىن ئۇنىڭغا يولۇچى مېھمانلارنى باشلاشقا بولمايدۇ، چۈنكى سىلەرنىڭ پائالىيەت دائىرەڭلار پەقەت مۇشۇ كۈتۈش زالى ئىچىدىلا بولىدۇ. ياخشىسى، بۇنى ئاۋۇ قوغداش ئىشخانىسىدىكى ساقچىدىن سوراپ بېقىڭ، - دېدى كۈتكۈچى ئەدەب بىلەن.

مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپ دەرھال قوغداش ئىشخانىسىغا كىردىم.

ئىشخانىدا 23 ياشلار ئەتراپىدىكى، ئېگىز بويلۇق، قاڭشارلىق، بۇدۇر چاچ، سۈپسۈزۈككىنە كەلگەن، نازۇك تېنىگە ساقچى فورمىسى تولىمۇ ياراشقان بىر قىز ئولتۇراتتى.

مەن ئىشىكتىن كىرىپلا:

- ئەسسالامۇئەلەيكۇم، - دېدىم قولۇمنى كۆكسۈمگە ئېلىپ. ئۇمۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

- ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، مەرھابا. قېنى ئولتۇرۇڭ، - دېدى تولىمۇ ئەدەب بىلەن.

مەنمۇ:

- رەھمەت خېنىم، - دەپ تەۋەزۇ بىلەن يوسۇن بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

- كەچۈرۈڭ خېنىم، سىزنى بىر ئاز ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم. مەن جۇڭگودىن كەلگەن. . .

- دېيىشىمغىلا ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسى مېنى ناھايىتى ئوڭايسىزلاندۇردى.

ئۇ بىر ھازا كۈلگەندىن كېيىن:

- چاقچاق قىلماڭ، ئەپەندىم، سىز نەدە جۇڭگولۇق؟ - دېدى گېپىمگە ئىشەنمەي.

- مەن راستتىنلا جۇڭگولۇق. . . - دېيىشىمگە ئۇ سۆزۈمنى بۆلۈپ:

- مەن كىنو كۆرۈشكە تولىمۇ ئامراق. بولۇپمۇ جۇڭگونىڭ چامباشچىلىق فىلىملىرىنى تولا كۆرىمەن. شۇڭا جۇڭگولۇقلارنىڭ چىراي - شەكلى بىلەن بوي - تۇرقى ماڭا بەش قولدەك ئايان. سىز گېرمانىيىلىك تۇرۇپ قەستەن ئۆزىڭىزنى جۇڭگولۇق دەۋېلىۋاتىسىز. تولا چاقچاق قىلماي،

ئىشخانامغا نېمە ئىش بىلەن كىرگەنلىكىڭىزنى دەڭ، - دېدى.

مەن دەرھال پاسپورتۇمنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم. ئۇ، پاسپورتۇمنى قولىغا ئېلىپ بىر ماڭا، بىر پاسپورتومغا سىنچىلاپ قاراپ بىر هازا تۇرغاندىن كېيىن:

- ئەپەندىم، بۇ، يالغان پاسپورت ئەمەستۇ؟ ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، ئۆزىڭىزگە بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىق تېپىۋالمىسز جۇمۇ؟ - دېدى جىددىي قىلىپ.

مەن.

- خېنىم، راستىنلا بۇ مېنىڭ پاسپورتۇم. تېخى هەج تاۋاپ قىلغىلى جۇڭگودىن كەلگەن يۇز نەچچە ئادەممۇ مەن بىلەن بىللە، - دېدىم.

ساقچى قىز مەن بىلەن بىرگە ئايروپىلان كۇتۇش زالىغا چىقتى ۋە هەج ئۆمىكىمىزدىكىلەرگە بىر - بىرلەپ كۆز يۇگۈرتكەندىن كېيىن:

- سىلەر 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدا ياۋروپادىن جۇڭگوغا بېرىپ قالغان كۆچمەن ئەمەستۇرسىلەر؟ - دېدى ماڭا ئەجەبسىنىپ.

- ياق، خېنىم. بىز ئۇيغۇر. جۇڭگودا 56 مىللەت بار، بىز شۇ مىللەتلەرنىڭ بىرى، - دېدىم.

ئۇ:

- ئۇيغۇر، ئۇيغۇر... - دەپ بىر قانچە قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن، - هە، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، كاشگارى ئۇيغۇر، شۇنداقمۇ؟ - دەپ كۆلۈمسىرەپ دەرھال ئۇچىسىدىكى گىرىپ كوپتىسىنى كۆرسىتىپ، - مەن بۇنى ئىككى ئاي ئىلگىرى ئىستانبولغا سایاهەتكە بارغاندا بىر دۇكاندىن ئالغانىدىم. شۇ چاغدا دۇكاندار: «خېنىم، يىپەك رەخت، گىرىپ كوپتا لازىم بولسا يەنە دۇكىنىمغا قەدەم تەشرىپ قىلغايسىز» دەپ نام - ئەمەل كارتۇچكىسىنى بەرگەنىدى. ئوقۇپ باقسام، بىر نېمە ئۇيغۇر كاشگارى، دەپ يېزىلغانىكەن. مەن ئۇنىڭغا ئىسمىڭىز بەك غەلىتە ئىكەن دېسەم ئۇ ماڭا: «ئالدىدىكى ئىسىم، كەينىدىكى ئۇيغۇر دېگەن مىللەت تەۋەلىكىم، كاشگارى دېگەن يۇرتۇمنىڭ نامى. مەن چىنىنىڭ كاشگار دېگەن يېرىدىن. ئىستانبولغا كەلگىلى ئون يىل بولدى» دېگەنىدى. شۇ كىشىمۇ سىزگە ئوخشاش ئەسلى چىندىن كەلگەنىكەن - دە، ئەمدى بىلدىم. كەچۇرۇڭ، نېمە ئىش بىلەن مېنى ئىزدىگەنىدىڭىز؟ - دەپ سورىدى.

- خېنىم، بىز جۇڭگو شىنجاڭ هەج ئۆمىكىدىن، هەج تاۋاپ قىلغىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىغا ماڭغانىدۇق. ئاڭلىساق، ئايرودرومىڭ ئاۋۇ تەرىپىدە مەسچىت بار، دەيدۇ. ئۇ يەردە غۇسلى تاهارەت ئېلىپ ئېھرامغا كىرىۋالغاچ پېشىن نامىزىنى ئوقۇۋالىلى دېگەن. ئەمما ھىزنى ئايروپىلان كۆتۈش زالىدىن باشقا هېچقانداق يەرگە چىقىشقا بولمايدۇ، دېدى. شۇڭا مەسچىتكە كىرىشكە ئىجازەت سوراپ ئالدىڭىزغا كىرگەنىدىم، - دېدىم ئەدەب بىلەن.

ئۇ تولىمۇ قىزغىنلىق بىلەن:

- بولىدۇ، بولىدۇ، ئەلۋەتتە بولىدۇ. سىلەر ئۇلۇغ هەج سەپىرىگە مېڭىپسىلەر ئەمەسمۇ؟ كىمكى هەج سەپىرىدىكى كىشىگە ياردەم قىلسا ئاللا ئۇنىڭغا ساۋاب ئاتا قىلىدۇ، - دېدى - دە، هەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ باشلاپ بېرىپ هامام ۋە مەسچىتنى كۆرسىتىپ قويدى.

مەن هاممامغا كىرىش نۆۋىتىم كەلگۈچە ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتىم:

- خېنىم، سىز قايسى ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغان؟

- لىۋان چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىدا ئىنگلىز تىلى ئۆگەنگەنمەن، - دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ.

- سىز ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدەك باي، پەن - ماۋارىپى قالتىس تەرەققىي قىلغان دۆلەتنىڭ پۇقراسى تۇرۇپ، نېمە سەۋەبتىن ئىنگلىز تىلىنى لىۋاندا ئوقۇپ قالدىڭىز، خېنىم، - دەپ سورىدىم ئاسماقچىلاپ.

ئۇ ماڭا بىر قاراپ قويۇپ:

- كەچۇرۇڭ، ئەپەندىم. مەن بۇ يەرلىك ئەمەس، پەلەستىنلىك. بەش يىل بۇرۇن دادام، ئاپام، ئىككى ئىنىم بىلەن بۇ دۆلەتكە كۆچمەن بولۇپ كەلگەنمىز. دادام بىلەن ئاپام ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. ئىنىلىرىم ئوقۇيدۇ. ئىككى ئاكام بار ئىدى، ئۇلارنىڭ بىرى ۋەتەننى ئازاد قىلىش يولىدا ئالدىنقى سەپتە شېھىت بولدى. ئاللا ئۇنىڭغا جەننەت ئاتا قىلغاي، - دېدى - دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، - يەنە بىر ئاكام ئۇرۇشتا يارىلىنىپ بىر قولى ۋە بىر پۇتىدىن ئايرىلغان، هازىر لىۋاندىكى مېيىپ جەڭچىلەر لاگېرىدا. بىزنىڭ ئائىلىمىز مانا مۇشۇنداق ۋەيرانچىلىقتا، ياق، بىزنىڭ ئائىلىمىزلا ئەمەس، بەلكى نۇرغۇن پەلەستىن خەلقى هەر قايسى ئەرەب دۆلەتلىرىدە مۇساپىر بولۇپ يۇرمەكتە، - دېدى - دە، يانچۇقىدىن «مارلوبورو» ماركىلىق تاماكىدىن بىر تال چىقىرىپ «تاس» قىلىپ تۇتاشتۇردى - دە، هەسرەت بىلەن شوراشقا باشلىدى.

مەن ئاردىكى سۆكۈتنى بۇزۇپ:

- خېنىم، سىز هەجگە بارغانمۇ؟ - دەپ سورىدىم.

ئۇ، ئۇلۇغ - كىچىك بىر تىنىپ قويۇپ

ئاستافىنە:

ـ ياق، بارمىغان. نېمىشقا دەمسىز؟ ئسلام ئەھكاملىرىدا تۆۋەندىكى ئالتە شەرتنى ھازىرلىغان ئادەم ـ يەنى، بىرىنچى، مۇسۇلمان كىشى؛ ئىككىنچى، بالاغەتكە يەتكەن كىشى؛ ئۈچىنچى، ئەقلى ـ ھوشى جايىدا كىشى؛ تۆتىنچى، تېنى ساغلام كىشى؛ بەشىنچى، ئىقتىسادىي قۇدرىتى يەتكەن كىشى؛ ئالتىنچى، ئازاد ـ ئەركىن كىشى ھەج تاۋاپ قىلسا دۇرۇس بولىدۇ، دېيىلىدۇ، شۇنداقمۇ، ئەپەندىم؟ ـ دېدى ئۇ مەنىلىك قىلىپ.

ـ شۇنداق، ـ دەپ ئۇنىڭ پىكرىنى تەستىقلىدىم مەن.

ـ مەندە ھازىر ئالتە شەرتنىڭ بەشى ھازىرلاندى. لېكىن ئالتىنچى شەرت تېخى ھازىرلانمىدى. چۈنكى ۋەتىنىم پەلەستىن تېخى ئازاد بولمىدى. ئەمما شۇنىڭغا ئىشەنچىمىز كاملىكى، بىزنىڭمۇ ئۆز ئەركىنلىكىمىزنى قولىمىزغا ئېلىپ، ھۆر بولىدىغان كۈنلىرىمىزگە ئاز قالدى. ئىنشائاللا، شۇ چاغدا ئۆز بايرىقىمنى كۆتۈرۈپ ھەجگە بارسام دۇرۇس بولارمىكىن دەپ ئويلايمەن، ـ دېدى ئۇ تاماكىسىدىن يەنە بىر تال ئېلىپ چەككەچ.

شۇ چاغدا پېشىن نامىزىغا ئەزان چىقتى. مەن ئۇنىڭغا:

ـ كەچۈرۈڭ، خېنىم، ـ دېدىم ـ دە، تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن ھاممامغا كىرىپ كەتتىم.

بىز ئاندىن تۈغما ھالەتتە ئېھرامغا كىرىپ مەسچىتتە پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ چىقتۇق. ئاڭغىچە بۇ يەردىن ئايرىلىش ۋاقتىمىزمۇ توشتى. مەن ساقچى قىزغا ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ رەھمىتىنى ئېيتىپ قويغاچ خوشلىشىپ چىقىش ئۈچۈن ئىشخانىسىغا كىرسەم، ئۇ نامازغا ئوقۇۋاتقانىكەن. مەن سىرتتا بىر ئاز ساقلاپ تۇردۇم.

ئۇ نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ ئىشخانىسىدىن چىقتى. مەن ئۇنىڭغا كارتۇچكامنى بېرىپ:

ـ سىزگە كۆپ رەھمەت، خېنىم. ئاۋارە قىلىپ قويدۇق. ناۋادا جۇڭگوغا بېرىپ قالسىڭىز مۇشۇ كارتۇچكامدىكى ئادرېس بويىچە مېنى ئىزدەڭ، خىزمىتىڭىزدە بولىمەن، ـ دېدىم. ئۇ خۇشاللىق بىلەن نام ـ ئەمەل كارتۇچكامنى قولىغا ئېلىپ رەھمەت ئېيتتى ۋە قولۇمنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ:

ـ ھەير ـ خوش، ئامان بولۇڭ، سەپىرىڭلارغا ئاقىبول تىلەيمەن. ھەرىمگە بارغاندا پەلەستىن جەڭچىلىرىگە ئاللادىن نۇسرەت تىلەپ قويغايسىز. ئاللاتائالا ئىگەم ھەجىگزنى قوبۇل قىلغاي، ـ دېدى ـ دە، يېنىدىكى تاپانچىسىنى تۇتقىنىچە ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

رېستورانىدىكى ئىتالىيەلىك يەھۇدىي

دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىدىكى تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن بىر قانچىمىز جىددىدىكى «شىياڭگاڭ رېستورانى» غا كەچلىك زىياپەتكە باردۇق.

ئون نەچچىمىز بىر شىركە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇردۇق. رېستوراندا بىز ۋە ئۇدۇلىمىزدىكى شىركەدىكى بىر توپ ئادەملا بار ئىدى. بىر ئازدىن كېيىن شىركەيىمىزگە ئارقا ـ ئارقىدىن جۇڭگوچە كۆك ـ گېزەكلەر، قورۇمىلار، گۈرۈچ تامىقى، سوغۇق ئىچىملىك، مېۋە ـ چېۋىلەر تىزىلىشقا باشلىنىۋىدى، سورۇنىمىزدا جۇڭگودىكى ئادەتتىمىز بويىچە ۋاراڭ ـ چۈرۈك بىلەن تاماق يېيىش باشلىنىپ، بىردىنلا رېستورانىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلدى. كۈتكۈچىلەر سورۇنىمىزنىڭ كەيپىياتىنى ياقتۇرمىغاندەك بىر ـ بىرىگە قارىشىپ مېيىغىدا كۈلۈشۈپ قويياتتى. ئۇدۇلىمىزدىكى شىركەدىكىلەر بەس ـ بەس بىلەن قاتتىق ۋاۋازدا پاراڭ سېلىشلىرىمىزدىن بىزار بولغان چېغى، 70 ياشلاردىكى بىر مويسىپىت كىشى كۈتكۈچىگە بىر نېمىلەرنى دېۋىدى، ئۇ دەرھال يېنىمىزغا كېلىپ ئەدەب بىلەن:

ـ كەچۈرىسىلەر، ئەپەندىلەر، ئەسلىدە بۇ گەپنى سىلەرگە دېمىسەم ياخشى بولاتتى. ئاۋۇ شىركەدىكى ئىتالىيەلىك مويسىپىت كىشى بىزنىڭ دائىملىق خېرىدارىمىز بولىدۇ. ئۇ جاناب ئاۋۇال ۋاراق يېغىن ئېچىپ ئاندىن مېھمانلىرىغا زىياپەت بەرمەكچىكەن. مۇمكىن بولسا، سىلەرنىڭ سەل بوشراق سۆزلىسە، دەيدىغان ئۆتۈنۈشى بار ئىكەن، ـ دېدى ـ دە، كېتىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن سورۇنىمىزدىكى پاراڭ سەل ـ پەل پەسەيدى.

ئۇدۇلىمىزدىكى شىركەدە ھېلىقى مويسىپىت كىشى ئۆزىنىڭ چۆرىدەپ ئولتۇرغان 25 ـ 26 ياشلاردىكى ئون نەچچە يىگىتكە بىر ـ ئاخلاپ باقمىغان تىلدا بىر ـ ئىككى ئېغىز نۇتۇق سۆزلىگەندىن كېيىن، ئاخىر ئاخىرىدا ئىنگلىز تىلىدا ئۇچ قېتىم: «ياشىسۇن يەھۇدىي مىللىتى» دەپ شوئار توۋلىدى. سورۇندىكى يىگىتلەرمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تەڭ توۋلىدى. ئاندىن ئۇ شىركەگە تاماملار كەلتۈرۈلدى. ئۇلار سىلىق ـ مۇلايىم ئاۋازدا ئاستا سۆزلەشكەچ سوغۇق ئىچىملىكلەر قۇيۇلغان ئىستاكانلارنى ئۆزئارا ئۇرۇشتۇرۇپ، بىر ـ بىرىگە سالامەتلىك ـ بەخت تىلەپ ئىچىشكە باشلىدى.

بىر كەمدە ھېلىقى ئىتالىيەلىك مويسىپىت

سوغۇق ئىچىملىك تولدۇرۇلغان ئىستاكاننى كۆتۈرۈپ شىرەيمىزگە كەلدى - ده، تولىمۇ ئەدەبلىك هالدا:

ـ كەچۈرۈڭلار ئەپەندىلەر، گەرچە بۇ ئەدەبسىزلىك بولسىمۇ، تەكلىپىڭلارسىزلا سورۇنۇڭلارغا كىلىپ قالدىم، ئەيىبكە بۇيرۇمىغايسىلەر. بايا مەن كۆتكۈچى ئارقىلىق سىلەرگە بىر گەپنى يەتكۈزگەنىدىم، رەنجىمىگەنسىلەر. ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي: مەن ئىتالىيىلىك يەھۇدي، ئىتالىيە مودا ئاياغ شىركىتىنىڭ باش دىرىكتورى بولىمەن. ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپالاردا ئون نەچچە شىركىتىم بار. بۈگۈن مەن ناهايىتى خۇشال بولغان كۈن. چۈنكى ئىنسانىيەت ئىلىم - پەن ساهەسىگە 13 نەپەر ياش يەھۇدي ئالىم قوشۇلدى. . . ـ دېيىشىگە، سورۇنمىزدىكى بىرى قوپۇپ:

ـ بالىلىرىڭىز ئالىي مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، ئېسىل خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشقانلىقى ئۈچۈن شۇ خۇشاللىقتا ئۇلارنى بۇ رېستورانغا ئەكىلىپ مېهمان قىلىپ تەبرىكلەپسىز - ده، ئەپەندىم، ـ دېدى.

يەھۇدي مويسىپىت دەرهال:

• ـ ئەپەندىم، بۇ يىگىتلەرنىلا ئەمەس، يەر شارىدىكى پۈتكۈل يەھۇدي بالىلىرىنىڭ ئۆز پەرزەنتىم دەپ قارايمەن. شۇڭا مەن ئاتا - بوۋىلىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئۆلۈپ كەتكەن يەھۇدىيلارنىڭ پەرزەنتلىرى بولسىلا ياۋروپا، ئامېرىكىدىكى هەر قايسى ئالىي مەكتەپلەردە ئۆز خىراجىتىم بىلەن ئوقۇتۇپ تەربىيلەۋاتىمەن. مانا بۇ يىگىتلەر ئاۋستىرىيە، گېرمانىيە، شۋېتسارىيە، ئەنگلىيىدىكى كەمبەغەل يەھۇدىيلارنىڭ بالىلىرى. مەن ئۇلارنى ئون يىل ئۆز خىراجىتىم بىلەن دۇنيادىكى مەشھۇر ئونۋېرسىتېتلاردا ئوقۇتتۇم. ئۇلار بۇ يىل ئوقۇشلىرىنى ئەلا تاماملاپ، ئۆز دۆلەتلىرىدىكى مۇهىم ئىلىم - پەن تارماقلىرىغا خىزمەتكە ئورۇنلىشىدۇ. ئۇلار ئوقۇش نەتىجىسى ۋە كەلگۈسى غايىلىرىنى ماڭا دوكلات قىلىش ئۈچۈن ئاتايىن مېنى ئىزدەپ سەئۇدي ئەرەبىستانىغا كېلىپتۇ. مەن شۇڭا ئۇلارغا بۇ زىياپەتنى ئورۇنلاشتۇرغانىدىم. مەن ئەسلىدە بۇ دۆلەتتىكى شىركىتىمنىڭ ئىشلىرى بىلەن كەلگەن، ئەتە ئىتالىيىگە قايتماقچىمەن، ـ دېدى - ده، هەممىز بىلەن ئىستاكىنىمىز بىر - بىرلەپ ئۇرۇشتۇرۇپ، سالامەتلىكىمىزنى تىلەپ ئىچتى ۋە بىزگە كۆپتىن - كۆپ رەهمەت، ئۆزرە ئېيتىپ ئۆز شىرەسىگە قايتتى.

يۇرتىمىزنىڭ مەككىدىكى راباتلىرى •

مەن مەككىگە بىرىپ ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئىلگىرى پاكىستاندا مەن بىلەن بىر مەكتەپتە ئوقۇغان، كېيىن مەككىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان خوتەنلىك ساۋاقدىشىم، مەرهۇم شائىر بىلال ئەزىزنىڭ جىيەنى سىراجىددىن بىلەن بازاردا ئۇچرىشىپ قالدىم. ئىككىمىز قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ كەتتۇق. ئۇ تولىمۇ هاياجانلانغان هالدا:

ـ كەچۈر ئاداش، سېنى كەپتۇ دەپ ئاڭلاپ شۇ كۈنى كەچتىلا مەككىدىكى خوتەن رابات، قەشقەر رابات، ئاتۇش رابات، كۆچا رابات. . . هەتتا توققۇزاق راباتلارغا بىرىپ ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى، لېكىن تاپالمىدىم. بۈگۈن ئەجەبمۇ ياخشى ئۆزۈڭلا ئۇچراپ قالدىڭ. . . ئەتىگەندىن بېرى بازار ئارىلاپ ئىسسىقتا ئۇسساپمۇ قالغانسەن، يۈر، ئاۋۇ دۇكانغا كىرىپ ئۇسسۇزلۇق ئىچەيلى، ـ دەپ مېنى ئۆزى كېچىك، لېكىن تولىمۇ پاكىز بىر دۇكانغا باشلاپ كىردى.

مەن ئۇنىڭ بىلەن سوغۇق ئىچىملىك ئىچكەچ:

ـ بايا تىن بىر مۇنچە راباتلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىدىڭ، مەككىدىمۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ شۇنچە كۆپ راباتلىرى بارمۇ، ـ دەپ سورىدىم هەيرانلىق بىلەن.

ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ:

ـ هەي ئاداش، ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، بىز پاكىستاندا ئوقۇۋاتقان چاغدىمۇ ئۇ يەردە خوتەن رابات، قەشقەر رابات دەيدىغان ئىككى چوڭ رابات بولىدىغانغۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، بۇ يەردىمۇ بىر قانچە يۈرتنىڭ راباتلىرى بار. مەدىنىدىمۇ هەم شۇنداق. بىز خەقنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەن يۈرتۇازلىق ئىللىتىمىزنى سەن مېنىڭدىن ئوبدانراق بىلىسەنغۇ. بىز ۋەتەنده ۋىلايەت بىلەن ۋىلايەت، ناهىيە بىلەن ناهىيە، يېزا بىلەن يېزا، كەنت بىلەن كەنت، مەهەللە بىلەن مەهەللە، كوچا بىلەن كوچا بويىچە يۈرتۇازلىق قىلغانىنى ئاز دەپ بۇ ئوسال قىلىقىمىزنى هەتتا چەت ئەلدىمۇ سۆرەپ يۈرۈۋاتىمىز، ئاداش. بىز خەق هەجگە ماڭغاندا، يول بويى بىر ئاپتوبۇستا ئاكا - ئۇكىلاردەك هەمسەپەر بولۇپ، پاكىستانغا كېلىپلا ئىككى چوڭ گۇرۇهقا بۆلۈنىمىز - ده، خوتەنلىكلەر خوتەن راباتقا، قەشقەرلىقلەر قەشقەر راباتقا چۈشىمىز. تېخى مۇقەددەس شەهەر مەككىگە كەلگەنده، مانا سەن كۆرگەندەك تېخىمۇ كۆپ يۇرت - ئايماقلارغا

• رابات - ساراي.

پارچىلىنىمىز. شۇڭا، ئەدىلا بولمايلى، ئەگىلا بارمايلى قىمارۋازلىقنىڭ گۇشۇقىدەك چېچىلىپ، قولاشماي يۈرگىنىمىز يۈرگەن. گاللا ھەممىمىزنىڭ كۆڭلىگە گىنساپ بېرىپ بىرلىك گاتا قىلغاي، ـ دېدى ئۇ خۇرسىنىش بىلەن.

بىز ئۇسسۇزلۇق گىچىپ بولغاندىن كېيىن، ياتقىمغا قايتماقچى بولۇۋىدىم، لېكىن سىراجىددىن مېنى قاتتىق تۇتۇۋالدى:

ـ گاداش، بۇگۈن سېنى ئۆيۈمگە گېلىپ كەتمىسەم زادى بولمايدۇ. كېچىچە گوبدانراق بىر پاراڭلىشايلى. ۋەتەندىن چىققاندىن بۇيان ئۆي تامىقىنىمۇ سېغىنىپ قالغانسەن. قېنى، ماشىنىغا چىق، ـ دېدى ئۇ «كرىسىدا» ماركىلىق پىكاپنىڭ قېشىغا باشلاپ كېلىپ.

ـ كىمنىڭ پىكاپى بۇ، ـ دەپ سورىدىم سىراجىددىندىن.

ـ ئۆزۈمنىڭ بولمامدۇ، گاداش، ـ دېدى سىراجىددىن كۆلۈپ قويۇپ ۋە پىكاپنىنى ئوت ئالدۇرۇپ يۈرۈپ كەتتى.

بىز ئون مىنۇتتەك ماڭغاندىن كېيىن سىراجىددىننىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدۇق. ئۇ مېنى ئۆيىدە ئانىسى ۋە خوتۇنى بىلەن كۆرۈشتۇرگەندىن كېيىن، مېھمانخانىسىغا باشلاپ:

ـ گاداش، نېمە تاماق يېگۈڭ كەلسە تارتىنماي دەۋەرگىن، بۇمۇ سېنىڭ ئۆز ئۆيۈڭدەك. ئايالىممۇ جىڭ خوتەنلىك، بىرنى بىر دەيدىغان، ـ دېدى چاقچاق گاربلاش.

ـ ئەمىسە چۆچۈرە ئېتىپ بەرسە، ـ دېدىم تارتىنىشنى قويۇپ.

تاماق پىشقىچە ئىككىمىز بىردەم ھال ـ مۇڭ بولماقچى بولدۇق.

ـ گاداش، پاكىستاندا بىر ياتاقتا يېتىپ ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمىزدىكى پەدىدە بىر ـ بىرىمىزنى لەقەملىرىمىز بىلەن گاتاپ قانغۇچە ھال ـ مۇڭ بولۇشايلى. ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىمىزنى بەك سېغىندىم. لەقىمىڭنى دېسەم كۆڭلۈڭگە ئالماسسەن ـ ھە، ـ دېدى ئۇ تولىمۇ دوستانىلىق ـ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن.

ـ كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ، گاداش، ـ دېدىم مەنمۇ خۇشاللىقىمدىن.

ـ ھە، شۇنداق قىلىپ «قۇتلۇق ئىنگلىز»، مەكتەپ پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

ـ «بۇلاق» ژۇرنىلىدا مۇھەررىرلىك قىلغاچ كەچ كۇرسلارغا ئىنگلىز تىلى ئۆتۈۋاتىمەن. ئۆزۈڭچۇ «سىراجىددىن ئەرەب»؟

توساتتىن ئىشىك قوڭغۇرىقى جىرىڭلىدى. ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ، ئەرەبچە كېيىنگەن 30 ياشلاردىكى بىر يىگىتنى باشلاپ كىردى. گىككىمىز سالاملاشقاندىن كېيىن سىراجىددىن بىزنى ئۆزگارا تونۇشتۇردى:

ـ بۇياق قەدىناس دوستۇم گابدۇلفەتاخ بولىدۇ. تېگى خوتەندىن. بۇ گاغىنەم ئۇرۇمچىدىن، پاكىستاندا ئوقۇۋاتقان چېغىمدىكى ساۋاقدىشىم، ھەجگە كەپتۇ.

ـ مەن ئۆتكەن يىلى سودا يەرمەنكىسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن شىنجاڭغا بارغان. ئۇرۇمچىنىڭ ھاۋاسى ھەقىقەتەن سالقىن، گوبدان گىكەن، ماڭا بەك ياقتى، ـ دېدى گابدۇلفەتاخ خۇش خۇيلۇق بىلەن سۆز باشلاپ، ـ مېنىڭ گاتا ـ گانام بۇرۇن خوتەندىن ھەج قىلغىلى چىقىپ مەككىدە تۇرۇپ قالغانىكەن. مەن مۇشۇ يەردە تۇغۇلغان. ھازىرجىددىدە سودا شىركىتىم بار.

شۇ گارىلىقتا سىراجىددىن داستىخانغا چۆچۈرە ئېلىپ چىقتى. ئۇچەيلەن تاماق يەپ ئولتۇرۇپ بىر ھازا پاراڭلاشتۇق. تاماقتا دۇگا يادۇرۇپ بولغاندىن كېيىن گابدۇلفەتاخ بىز بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

كەچتە ماڭا راسلانغان ياتاق ئۆيدە يېتىپ گارام ئالدىمۇ، نېمىشقىدۇر يېرىم كېچىگىچە زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى.

ـ توۋا خۇدايىم، ـ دەيتتىم ئۆز ئۆزۈمگە، ـ مەككە مۇكەررەمدىكى مېنىڭ بۇ قەدىردان ئۇيغۇرلىرىم ئاللانىڭ مۇقەددەس كالامى بولغان «قۇرئان» كەرىمنى ۋە ئۇنىڭدىكى ئىتتىپاقلىق ـ بىرلىك ھەققىدىكى ئايەتلەرنى چىن مەنىسى بىلەن چۈشىنىپ، تاشنى ئېرىتىۋەتكۈدەك پاساھەتلىك زاباندا شۇنچىلىك مۇڭلۇق قىرائەت قىلىدىكەنۇ، نېمىشقا ئىش يۈزىدە ئەمەل قىلمايدىغاندۇ؟ ئۇلار بۇ مۇقەددەس شەھەردە يۈرت ـ يۇرتىنىڭ راباتلىرىنى سېلىپ، يۈرتۇازلىقنىڭ تۇگمىنىگە سۇ قۇيغۇچە ھەممىسى بىرلىشىپ بىرلا رابات سالغان بولسا، شۇنچە يىراق يەردىن مىڭبىر جاپادا ھەج تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن نەچچە مىڭ ئۇيغۇر قېرىندىشىمىز شۇ راباتتا تۇرغان بولسا، نەقەدەر خاسىيەتلىك ئىش بولغان بولاتتى ـ ھە؟! ئەجىبا، ئىرانلىق، مالايشىيالىق، ھىندۇنېزىيىلىك نەچچە يۈز مىڭ مۇسۇلمان بىر راباتقا پاتقان يەردە نېمىشقا نەچچە مىڭ ئۇيغۇر پاتمىغىدەك؟!

خارلانغان قەشقەر راۋابى

جىددىدىكى ئاتاقلىق ئۇيغۇر بايلىرىدىن ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرنىڭ تەكلىپى بىلەن جۇڭگو شىنجاڭ ھەج ئۆمىكىدىكى ئون نەچچە ئادەم مەككىدىن ئونىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا

ماڭدۇق.

كەلسەك، ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى بالىلىرى بىلەن دەرۋازا ئالدىدا بىزنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى 70 ياشلاردىكى، ئېگىز بويلۇق، قاڭشارلىق، خۇش خۇي، كەمتەر، ئۇلۇغ سۈپەت مويسىپەت ئىكەن. ئۇ، ھەر بىرىمىز بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەچ: «قۇربان ئىبراھىم دېگەن زاتمۇ كەلدىمۇ؟» دەپ سورىدى.

- تەقسىر، ئۆزلىرىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن مەنمۇ كەلدىم، - دېدى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ پېشۋاسى، شۆھرەتلىك كومپوزىتورىمىز قۇربان ئىبراھىم ئاكا ھاجىم بىلەن قەدىناسلارچە كۆرۈشۈۋاتىمىز.

ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى ئىززەت - ئېكرام بىلەن قۇربان ئىبراھىم ئاكىنىڭ قولىنى قىسىپ تۇرۇپ:

- بۇگۈن جانابلىرىنىڭ مۇبارەك قولىدا قەشقەر راۋابىنىڭ پەيزىنى بىر سۈرۈپ، ئۆزۈمنى گويا يۇرتۇمدا تۇرغاندەك ھېس قىلىدىكەنمەن، دېسىلە، - دەپ چاقچاق قىلدى ۋە، - راۋابنى ئالغاچ كەلگەنلا، - دەپ سورىدى.

- ئالغاچ كەلمەدىغان تەقسىر. راۋاب پىكاپتا، - دېدى قۇربان ئىبراھىم ئاكا خۇش خۇيلۇق بىلەن.

ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى دەرھال ئوغلىنى راۋابنى ئېلىپ كىرىشكە بۇيرۇدى.

ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى مېھمانخانىسىدا بىزنى تولىمۇ قىزغىن كۈتكەچ قۇربان ئىبراھىم ئاكىغا:

- تەقسىر، بىز ئىلگىرى ئۆزلىرىنىڭ نام - شەرىپىلىرىنى شۇنداقلا سىلى ئىجاد قىلغان ۋە رەتلىگەن ناخشا - سازلارنى رادىئودىن ئاڭلاپ تولىمۇ سۆيۈنەتتۇق. مانا بۇگۈن ئاللانىڭ مۇبارەك سائەتلىرىدە جانابلىرى بىلەن دىدار مۇلاقەت بولۇش نىسىپ بولدى، پېقىر بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇشال، - دېدى - دە، تامغا ئىلىنغلىق ئىخچام قەشقەر راۋابنى قولىغا ئېلىپ، - ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئۇزۇندىن بۇيان بۇ راۋابنى ئۆيۈمدە ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. بەزىدە يۇرتۇمنى سېغىنىپ كۆڭلۈم بۇزۇلسا، تەلىپىم بويىچە ئوغلۇم راۋابنى ئېلىپ تىرىكشتىپ، ئۆزى بىلگەن قەشقەر پەدىلىرىگە چېلىپ بېرىدۇ. ئاۋازىم ئانچە كەلمىسىمۇ ئۆزۈمچە يۇرتىمىزنىڭ كونا ناخشىلىرىنى غىڭشىپ ئېيتىپ قويىمەن. مالال كۆرمىسىلە، لەۋزىمىزنى ئېلىپ «تاشۋاي» غا بىر چېلىپ بېرەرلا، - دېدى تەۋەزۇ بىلەن.

شۇ ئەسنادا:

- ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، - دەپ، ئەرەبچە كىيىنگەن، 70 ياشلاردىكى ئۆلىما سۈپەت بىر مويسىپىت كىشى سورۇنغا كىرىپ كەلدى. ئۇ مېھمانلار بىلەن بىر - بىرلەپ سالاملاشقاندىن كېيىن، ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى:

- بۇ زاتمۇ بىزنىڭ ۋەتەندىن. ھازىر شەھىرى جىددىدىكى بىر مەسچىتنىڭ ئىمامى، - دەپ بىزگە تونۇشتۇردى.

ئىمام بىر پەس دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، بىزگە ھەج قائىدىلىرى ھەققىدە سۆزلەشكە باشلىدى.

مەن ھاجەتكە چىقىپ قايتىشىمدا ھويلىدىكى كۆلنىڭ بويىغا كەلسەم، بىر قانچە ئادەم ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار مەن بىلەن ئىنگلىزچە سالاملاشتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ سىنگاپوردىن كەلگەنلىكىنى، ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى بىلەن سودا توختامى تۈزۈش ئۈچۈن ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ تۇراتتىم، ئاڭغىچە مېھمانلار ئۆيدىن چېقىپ ھويلىدىكى زىياپەت شەرەلىرىگە جايلىشىشتى. مەنمۇ سىنگاپورلۇق مېھمانلار بىلەن بىرلىكتە زىياپەت شەرەسىگە كەلدىم. داستىخانلارغا ئارقا - ئارقىدىن ئېسىل ئۇيغۇرچە تاماملار بىلەن مېۋە - چېۋىلەر كەلتۈرۈلدى. مېھمانلار نېمەتلەرگە ئېغىز تەگكەچ ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى. مەنمۇ يېنىمدىكى سىنگاپورلۇق كىشى بىلەن تازا قىزغىن پاراڭلىشىۋاتسام، ئۇدۇلۇمدىكى شەرەدە ئولتۇرغان ھېلىقى ئىمام:

- ھەي ئوغلۇم، سىز ئىنگلىزچىنى نەدە ئۆگەنگەن، - دەپ سورىدى.

مەن ئەدەب بىلەن:

- پاكىستاندا، - دېيىشىمگە ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

- ھە، مۇنداق دەڭ. بىر چاغدا ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، فرانسىيەلەرگە بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلماقچىدۇق، سەئۇدىي ئەرەبىستاندىكى ئۇيغۇر بايلار بىزگە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلساڭلار، دەپ خەت يازغان ھېلىقى ئىنگلىزپەرەس بالىلارنىڭ بىرى ئىكەنسىز - دە. مەن شۇ چاغدا خېتىڭلارنى كۆرۈپلا ئەرزاھىم ئۈچقاندى، - دېدى تەكەببۇرلۇق بىلەن.

مەن مېھمانلارنىڭ ئالڭ كىچىكى بولغانلىقىم سەۋەبلىك ئەدەب يۈزىسىدىن ئۈنىڭ گېپىگە جاۋاب يانداۋرماي سۈكۈت بىلەن ئولتۇردۇم.

ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

- مۆھتەرەم مېھمانلار، بۇگۈنكى سورۇندىمىزغا بىز ئۇيغۇر خەلقى پەخىرلىنىدىغان

شۆھرەتلىك كومپوزىتور، مۇزىكا پېشۋاسى قۇربان ئىبراھىم جانابلىرى ئەل - يۇرتىمىزنىڭ ساداسىنى ئاڭلىتىش ئۈچۈن، ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي تەۋەررۈك قەشقەر راۋابىنى ئالغاچ كەپتۇ. ئەزىز يارەنلىرىمىز جەم بولغان بۇ سورۇندا ئۇ زات مۇبارەك قولىغا راۋابىنى ئېلىپ، بىزدەك ۋەتەندىن ئايرىلىپ داغى ھىجراندا يۈرەكلىرى زەردار بولغان ئەل - ۋەتەن شەيدالىرىنىڭ خۇمارىنى يەشسە قانداق؟ - دېيىشىگە سورۇندا قىزغىن ئالقىش ساداسى كۆتۈرۈلدى. پەقەت ھېلىقى ئىسمائىل قانداقتۇر بىر نەرسىدىن رەنجىگەندەك قاپقىنى تۇرۇپ ئولتۇردى.

قۇربان ئىبراھىم ئاكا نەغمىلىك قەشقەر راۋابىنى قولىغا ئېلىپ ئەمدىلا زەخمەك ئۇرۇشىغا ئىمام ئورنىدىن تۇرۇپ:

- تەقسىر، توختاپ تۇرسىلا، ئۆزلىرى مەككە مۇكەررەمگە نېمە مۇددىئا بىلەن كەلگەنىدىلە؟ - دېدى تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك.

- مۇسۇلمانچىلىق پەرھىزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ھەج تاۋاپقا كەلدىم، - دېدى قۇربان ئىبراھىم ئاكا تەمكىنلىك بىلەن.

- خوش، تەقسىر، ئۇنداقتا مەككە مۇكەررەمگە شەيتاننىڭ ھاسىسىنى كۆتۈرۈپ كېلىشلىرىنىڭ ۋەجى نېمىدىن؟ - دېدى ئىمام سوراق قىلغاندەك قىزىشىپ.

قۇربان ئىبراھىم ئاكا ئۇنىڭغا ئايانچلىق نەزىرىدە بىر قاراپ قويدىيۇ، ئۇندىمىدى.

- تەقسىر، قانچە ياشقا كىردىلە؟ - دېدى ئىمام يەنە سوئالىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

- خۇدايىم بۇيرىسا، بۇ يىل 73 ياشقا كىردىم، - دېدى قۇربان ئىبراھىم ئاكا سوغۇققىنە.

- قارىغاندا، ئۆمۈرلىرى ناخشا ئېيتىپ ساز چالىدىغان بىدەتچىلىكتە ئۆتكەندەك قىلىدۇ. ئادىمىي شەيتان ئىكەنلا تەقسىر، ئادىمىي شەيتان! قوللىرىدىكى شەيتانىنىڭ ھاسىسىنى بوسۇغىغا ئۇرۇپ سۇندۇرۇپ، ئاللاتائالادىن گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەپ تۇۋا قىلسىلا.

قۇربان ئىبراھىم ئاكا ئاچچىقىنى باسالماي:

- تەقسىر، مېنى ئادىمىي شەيتان دەۋاتامدىلا تېخى. سىلىدەك بەخت، ئامەت، پۇل ئۈچۈن ئۆز ۋەتىنىنى، يۇرتىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن لاماكان ئادەم شەيتان بولمايزە 50 - 60 يىل ئۆز سازى بىلەن خەلقنىڭ خۇشاللىقى، ئاھۇ - زارىنى ئىزھار قىلىپ، دەردىگە دەرمان، رەنجىگە شىپا بولغان ئادەم شەيتانكەن - دە، سىلىچە بولغاندا؟! - دېدى - دە، راۋابىنى كۆتۈرگىنىچە غەزەپ بىلەن سورۇندىن چىقىپ كەتتى.

سورۇن بىردىنلا سۈكۈناتقا چۆمۈپ، مېھمانلارنىڭ پەيزى ئۈچتى. ئاخىرى كۆڭلىمىز تولمۇ غەش ھالدا مېھماندارچىلىقتىن تارقاپ، ئابدۇغوپۇر ھاجى قەشقەرى بىلەن خوشلاشتۇق. ھاجىم بىزنى ئۆزىتىپ دەرۋازا ئالدىغا چىققاندا: «مېنى كەچۈرۈڭلار، ئەزىز مېھمانلار. بۈگۈنكى سورۇندا بۇنداق كۆڭۈلسىز گەپ بولار دەپ پەقەت گۇيلىماپتىمەن. مەن بۇ دۆلەتكە مۇساپىر ۋەتەنداشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى گۈزۈمدەك دەپ گۇيلىغانىكەنمەن، پېقىرنى گەپنى قىلىڭلار» دېدى ئەپسۇسلىنىپ.

XX راباتتىكى قېتىق ماجىراسى

ئەرەفاتقا بىر نەچچە كۈن قالغانىدى. ياتاقتا ئولتۇرسام ئۇرۇمچىدىن ھەج قىلغىلى بېرىپ ئانىسى بىلەن XX راباتقا چۈشكە دوستۇم XX تېلېفون بېرىپ، مېنى چۈشلۈك تاماققا چاقىردى. چۈشكەن يېقىن XX راباتقا بارسام دوستۇم مېنى رابات دەرۋازىسى ئالدىدا كۈتۈپ تۇرغانىكەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ، دەرۋازا ئالدىغا توپلىشىۋالغان ئۇيغۇرلىرىمىزغا قاراپ ھەيران قالدىم - دە، دوستۇمدىن:

- ئاداش، چۈشىنىڭ مۇشۇنداق پىژغىرىم ئاپتىپىدا بۇ ئادەملەر ياتقىغا كىرىپ ئارام ئالماي نېمە ئىش قىلىدۇ ئۆزىنى قاق سېلىپ؟ - دەپ سورىدىم. ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:

- ھازىر قېتىق ئەكىلىدىغان ۋاقىت بولاي دەپ قالدى، شۇڭا ئۇلار قېتىق ماشىنىسىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ، - دېدى - دە، مېنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى ياتقىغا باشلىدى. مەن تاماق تەييار بولغۇچە دوستۇم بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇم ۋە ئىچىمدە «بۇ XX راباتنىڭ ئەتراپىدىكى شۇنچە كۆپ دۇكانلارنىڭ بىرەرسىدىمۇ قېتىق يوقمىدۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

ئۇزاق ئۆتمەي دوستۇمنىڭ ئانىسى ئىككى تەخسە لەغمەننى كۆتۈرۈپ كىرىپ:

- قېنى، بالام، ئوخشىمىغان بولسىمۇ ئەينەكە بۇيرۇماي يەلا، - دەپ ئالدىمىزغا قويدى.

لەغمەن بەكمۇ ئوخشىغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگەئۆيدىن ئايرىلغىلى خېلى كۈنلەر بولغاچقىمۇ بەك تېتىپ كەتتى. شۇڭا، لەغمەندىن بىر يېرىم تەخسە يەۋېتىپ ئارقىدىن ئاش سۈيى بۇيرۇپ تۇرۇشۇمغا كاربىدوردىن بىرسىنىڭ گۇپۇلدىگەن ئاياغ تاۋۇشى كەلدى - دە:

- قېتىق كەلدى، قېتىق! - دەپ جېنىنىڭ بارىچە توۋلاشقا باشلىدى ئۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ

تىپتىنچ بىنا بىردىنلا لەرزىگە كېلىپ خۇددى يەر تەۋرىگەندەك ئۆرە - تۆپىچىلىك باشلاندى. قارىسام، ھەج قىلغۇچىلار بەئەينى «قاچ - قاچ» بولغاندەك ئىشىك - ئىشكىلەردىن ئېتىلىپ چىقىپ، پەلەمپەيلەردىن ئاتلاپ - سەكرەپ دېگۈدەك چۈشۈپ تالاغا يۈگۈرۈشمەكتە ئىدى. دوستۇم بىلەن دېرىزىدىن پەسكە قارىسام، باياتىن دەرۋازا ئالدىدا تۇرغانلار بىر نەرسىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغانىدى. پەستىكىلەر ئۈستىدىكىلەرنىڭ پۇتىنى تارتىۋاتاتتى. ئۈستىدە تۇرغانلار ھەدەپ قوينىغا ئاپئاق قۇتىلارنى سېلىۋاتاتتى. سىنجىلاپ قارىسام، ئۇلارنىڭ چىقىۋالغىنى قېتىق توشۇش ماشىنىسى ئىكەن. ماشىنىنىڭ پەقەت باش قىسمىلا سەل - پەل كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھەج قىلغۇچىلار ھەدەپ ۋارقىراشقاچ قېتىق تالىشىپ بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇۋاتاتتى. ئاخىرى بولماي ئەرەب شوپۇر:

- ھۇرمەتلىك ھەج ئەھلى، ئۇنداق قىلماڭلار، بۇ بىر ماشىنا ھەقسىز قېتىقنىڭ ھەممىسىنى سىلەرگە ئەكەلدۇق. تالاشماڭلار. بىر قانچىڭلار چىقىپ قېتىق يەشكىلىرىنى چۈشۈرۈپ ھەممە كىشىگە تارقىتىپ بېرىسەڭلار بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ سىلەر دېگەن ھەج تاۋاپ قىلغۇچىمۇ؟ - دەپ يالۋۇرۇپ كەتتى، ئەمما ئۇنىڭ گېپىگە ھېچكىممۇ پىسەنت قىلمىدى. يىگىرمە مىنۇتلاردىن كېيىن قېتىق تالىشىمۇ تۈگىدى. قېتىقلار يەرگە تۆكۈلگەن، ماشىنىنىڭ ئۈستىدىكى قېتىق يەشكىلىرى ماكچايغان، ھەج قىلغۇچىلارنىڭ يۈز - كۆزىگە قېتىق چاچرىغان بولۇپ، قوينىلىرىدا قېتىق قۇتىلىرى پومپىيىپ تۇراتتى. قېتىق تەگمىگەنلەر جىق ئېلىۋالغانلارنى ئەپسانە تىللار بىلەن تىللىشاتتى... ئاخىرى بۇ راباتنىڭ خوجايىنى، مەككىلىك ئابدۇرېھىم ھاجىم نومۇسقا چىدىمايا:

- ھوي، سىلەر مەككە مۇكەررەمگە ھەج قىلغىلى كەلگەنمۇ ياكى قېتىق تالىشىپ سوقۇشقىلىمۇ؟ ھەر قايسىڭلار كېتىسىلەر، بىز قالمىمىز. بىزنىڭ ئىلگىرى ئەرەبلەرگە: «بىزنىڭ ۋەتەن دېگەن شۇنداق باي، مولچىلىق، ئادەملىرى ئەدەب - قائىدىلىك» دەپ ماختانغانلىرىمىزنى يالغانغا چىقىرىپ، يۈزىمىزنى پوق قىلدىڭلار. ئەمدى بىزنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىرەر ئېغىز گەپ قىلىدىغانغا يۈزىمىز قالمىدى. ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ ئىككى تىيىنلىق قېتىقنى تالىشىپمۇ مۇشۇنداق سەتلىشىمسىلەر. نومۇس قىلىڭلار، نومۇس، - دېدى ئىزا- ئاھانەتتىن تىترەپ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دوستۇم ئىككىمىز نومۇس كۆچىدىن ياقىمىزنى تۇتقانچە ئىزىمىزدا ئولتۇرۇپ قالدۇق.

- قۇتلۇق ئاداش، بۇ خەق بىلەن بىر راباتقا چۈشكەنگە ئەجەبمۇ تويدۇم. ھەر كۈنى ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق سەت قىلىقلىرىنى كۆرگىنىمدە نومۇستىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ كېتىمەن. ۋەتەنداش دەپ ئۇلار بىلەن بىر يەرگە چۈشكەنگە پەندىيات، - دېدى دوستۇم ئەلەم ۋە خورلۇق بىلەن.

ياتقىمغا كېتىۋېتىپ، ٢٢ راباتتىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئاچكۆزلۈكىدىن شۇنداق نومۇس قىلدىمكى، يولبويى كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى: «قېتىق دېگەن ئۆزى ئەرزان، كارى چاغلىق نەرسىغۇ؟ ئۇلار پۇلى يوق نامرات ئادەملەر بولماستىن، ئاز دېگەندە بەللىرىگە نەچچە مىڭ ئامېرىكا دوللىرىنى تېڭىۋېلىشقان باي ئادەملەر - ئۆز يۇرتىدا ھۇرمەتكە سازاۋەر مۆتىۋەرلەرغۇ؟ «مۇت، زەھەر بولسىمۇ يۇت» دېگەندەك، ئۇلار بىكارلىق نەرسىلەرگە نەقەدەر ئۆگىنىپ كەتكەن - ھە» دېگەنلەرنى ئويلاپ ئىچىم بەكمۇ ئاچچىق بولدى.

ئۇ دېگەن ئەرەب

ئەتە ئەرەفات دېگەن كۈنى مىنا تېغىدىكى قۇربانلىق قىلىش ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن مەن ۋە ئىككى ئاشپەز پىكاپتا مىنا تېغىغا چىقىپ كېتىۋاتساق، يول بويىدا بىزنىڭ ھەج ئۆمىكىمىزدىكى ئۇچ ئادەم ھەدەپ بىر تاكسى شوپۇرى بىلەن جېدەللىشىۋېتىپتۇ. مەن دەرھال پىكاپنى توختاتتىم - دە، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ:

- نېمە ئىش بولدى؟ - دەپ سورىسام ئۇلاردىن بىرى:

- ئۇكام، بىز مىنا تېغىغا چىقىپ ئۇ يەرنى كۆرۈپ باقايلى، دەپ بۇ تاكسىچى بىلەن ئەللىك رىيالغا دېيىشكەنىدۇق. ئۇ بىزنى مۇشۇ يېرىم يولغا ئەكېلىپ قويۇپ: «مىنا تېغىغا ئاز قالدى، ئالدىڭلارغا سەل ماڭساڭلار يېتىپ بارىسىلەر، ماشىنامنىڭ مېيى تۈگەپ كەتتى» دەپ تۇرۇۋالدى. كۆرمەمسىز ئۇكام، ھاۋا ئىسسىق تۇرسا، بىز مىنا تېغىغا پىيادە بېرىپ بولغۇچە ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ يولدا يىقىلىپ قالساق قانداق قىلىمىز، - دېدى.

شۇنىڭ بىلەن مەن پىكاپ ئىچىدە ئولتۇرغان شوپۇرغا:

- ئەپەندىم، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز. ئوتتۇز رىيال ئالمىدىغان يولغا ئەللىك رىيال ئېلىپ تۇرۇۋېمۇ يەنە ئۇلارنى دېگەن يېرىگە ئاپىرىپ قويماي

مۇشۇنداق پىژغىرىم گىسسىقتا يېرىم بولدا تاشلاپ قويسىڭىز قانداق بولغىنى، ـ دېدىم چىرايلىنىپ.

تاكسى شوپۇرى دەرھال پىكاپتىن يەرگە چۈشتى ـ دە:

ـ ۋۇ هارامزادە، نېمە دېمەكچىدىڭ؟ مەن بۇ سولتەكلەرنى نەدە چۈشۈرۈپ قويسام ئۆزۈمنىڭ گىختىيارى. تولا گىشىمغا ئارىلاشماي يولۇڭغا ماڭ، ـ دەپ پەيلىنى بۇزۇپ گۆلەيدى. مەن ئۇنىڭغا ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن:

ـ ئۇنداق دېمەڭ، بولمىسا ساقچى چاقىرىپ كېلەيلى، بۇ ئىشنى شۇ ئايرىپ قويسۇن، ـ دېيىشىمگىلا ئۇ شاپىلاق بىلەن يۈزۈمگە بىرنى سېلىپ تەپمەكچى بولۇۋىدى، ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ دەرھال ئارقامغا ياندىم. ئۇچ نەپەر هەج تاۋاپ قىلغۇچىمۇ سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك شۇمشىيىپ جىم تۇرۇشتى. تاكسى شوپۇرى مېنى يەنە ئۇرماقچى بولۇپ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كېلىۋىدى، ئۇنىڭ گېلىدىن تۇتۇپ باش بىلەن بىرنى ئۇستۇم، شوپۇرنىڭ ئاپئاق كۆڭلىكى قانغا بويالدى. ئۇنىڭ بىلەن تازا ئېلىشۋاتسام، ئىككى نەپەر ئاشپىزىمىز بىلەن هېلىقى هەج تاۋابچىلىرىمىز يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ:

ـ بولدى قىلىڭ ئۇكام، ـ دەپ ئىككىسى قولۇمغا مەهكەم ئېسىلىۋالدى، بۇنى غەنىمەت بىلگەن شوپۇر مېنى تازا ئۇرۇۋالدى ـ دە، ئاغزى ـ بۇرنۇمنى قانغا بويۇۋېتىپ، پىكاپىنى هەيدىگىنىچە قېچىپ كەتتى. مەن دەر غەزەپكە كېلىپ:

ـ هوي، قانداق خەق سىلەر. مەن هەر قايسىڭلارنى دەپ بۇ مۇتتەهەم ئەبلەخ بىلەن سېلىشۋاتسام، نېمىدەپ قولۇمنى تۇتۇۋالىسىلەر. ئاراڭلارغا كىرىپ بۇ گۇيدىن بىر مۇنچە هارام تاياق يېدىم. سىلەرمۇ ئادەم بولغاندىكىن، قاراپ تۇرۇپ بوزەك بولغۇچە بۇ ئۇششۇقنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويساڭلار بولماسمىدى، ـ دېيىشىمگە بۇ هەج تاۋاپ قىلغۇچىلىرىمىز ماڭا قاتتىق ئالىيىپ:

ـ هوي ئۇكام، قانداق دېگەن تەربىيە كۆرمىگەن يوغانباش بالىسىز، ئۇ كىم، بىلەمسىز؟ ئۇ دېگەن ئەرەب ـ بىز هەج تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن مەككە مۇكەررەمنىڭ پۇقراسى. شۇڭا، ئۇنىڭغا قول ياندۇرۇش تۇگۈل، تىللاش هەتتا ئالىيىشمۇ كۇپۇرلۇق بولىدۇ. قاراپ تۇرساق، ئۇنى قورقماي بىر ـ ئىككىنى ئۇردىڭىز. مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ كەچۈرگۈسىز چوڭ گۇناهقا پاتقانلىق. قىلمىشىڭىزغا توۋا قىلىپ، ئاللاتائالادىن گۇناهىڭىزنى مەغپىرەت قىلىشنى تىلەڭ، بولمىسا هەجىڭىز قوبۇل بولمايدۇ، ـ دەپ ۋارقىراپ كېتىشتى.

مەن ئاچچىقىمنى كىچىمگە يۇتۇپ، يۈز ـ كۆزۈمدىكى قان يۇقىلىرىنى ئېرىتقىنىمچە پىكاپقا چىقتىم. مىنا تېغىغا كېتىۋېتىپ ئەلەم بىلەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە پىچىرلىدىم: «خۇدايا توۋا، دۇنيادا قىزىق ئىشلار بار ئىكەن ـ هە؟ دىن قېرىندىشىمىز بولغان ئەرەب هەج قىلغىلى كەلگەن بىگۇناه ئۇيغۇرنى بىكاردىن بىكار ئۇرسا دۇرۇس ئىكەنۇ، غۇرۇرى هاقارەتلەنگەن ئۇيغۇر ئۆزىنى قوغداش يۈزىسىدىن ئۇ مۇتتەهەم ئەرەبنى ئەدەبلەپ قويسا، كەچۈرگۈسىز گۇناه بولىدىكەن. بىز خۇداغا ئىبادەت قىلىمىزمۇ ياكى ئەرەبكىمۇ؟»

كەئبىدىكى ئۇيغۇرلار

كەئبە (بەيتۇللا) مۇسۇلمانلارنىڭ قىبلىسى، ئەڭ مۇقەددەس تاۋاپگاهىدۇر.

ئەرەفات كۇنى يۈز مىڭلىغان ـ مىليونلىغان تاۋاپچىلار: «ئاللاهۇ ئەكبەر» دەپ تەگبىر ئېيتىپ، خۇددى ئۆركەشلىگەن ئەزىم دەريادەك تەۋرىنىپ مەسچىدىل هەرەمنىڭ مەركىزىدىكى سەيناغا قاراپ ئاقىدۇ ۋە پەلەككە يەتكەن هەمدۇسانا سادالىرى بىلەن كەئبە (بەيتۇللا) نى دەۋر قىلىپ يەتتە قېتىم ئايلىنىدۇ. كەئبىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي بۇرجىكىدىكى بىر پارچە قارا ساماۋي تاش ـ هەجرۇلئەسۋەتنى سىلاش ۋە سۆيۈشكە مۇيەسسەر بولالىغانلار ئەڭ بەختلىك سانىلىدۇ. ئەمما، تاۋاپچىلار بەك كۆپ بولغاچقا، بۇ ئۇلۇغ ئىش ئاز ئادەملەرگىلا نېسىپ بولىدۇ.

كۆرۈپ تۇردۇمكى، هەجرۇلئەسۋەتنى سۆيۈش بەختىگە يەنىلا پارسلار، تۇركلەر، نېگىرلار ۋە باشقا تەرەققىي تاپقان ئەللەردىكى هەج تاۋاپ قىلغۇچىلار مۇشەررەپ بولدى. ئۇلار قول تۇتۇشۇپ سەپ تۇزۇپ، قېرىلار بىلەن ئاياللارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرىنى ئۇنلۇك ئوقۇپ، مۇقەددەس هەجرۇلئەسۋەتنى ئايلىنىپ سۆيۈپ ئاللادىن ئۆز ۋەتىنىنىڭ بىرلىكى، ئامانلىقى، گۈللەپ رونىق تېپىشىنى تىلەپ دۇئا قىلىشتى. بىزنىڭ بەزى هاجىلىرىمىزچۇ، هەجرۇلئەسۋەتنى سۆيۈش بۇياقتا تۇرسۇن يېنىغىمۇ كېلەلمىدى. ئۇلار مىڭلارچە ئادەملەر سەپ تۇزگەن قۇدرەتلىك توپنىڭ ئەتراپىدا خۇددى پادىدىن چۈشۈپ قالغان ئوغلاقتەك تەمتىرەپ بىردىن ـ ئىككىدىن ئۇ يەر بۇ يەردە سىقىلىپ، قېقىلىپ يۇرۇشتى. دېمەك، بىز بەيتۇللادىمۇ ئۆزئارا قولاشماي، خەقتەك بىر توپ بولۇپ سەپ تۇزۇپ ئىناقلىق ـ ئىتتىپاقلىق بىلەن تاۋاپ قىلمايدىكەنمىز.

مەن مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ئىچىدە - كەئبىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىدىكى مۇقەددەس زەمزەم قۇدۇقىدىن زەمزەم ئىچىپ ئولتۇرسام، قىرىق نەچچە ياشلاردىكى ئىككى ئۇيغۇر كىشى يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. دوغلاق، پاكارغىنە كەلگەن بىرى مېنىڭدىن:

- ئۇكام، سىز نەلىك؟ - دەپ سورىدى.

- شىنجاڭدىن، - دېسەم، ئۇ:

- دېمىسىڭىزمۇ شىنجاڭدىن كەلگەن ئۇيغۇرلىقىڭىزنى بىلگەن يەردە، شىنجاڭلىق نەرىدىن، دەپ سوراۋاتىمىز، - دېدى.

مۇقەددەس ھەج سەپىرى جەريانىدا كۆزۈمگە چېلىققان ئوساللىقلىرىمىز بىلەن كەئبىدىكى چېچىلاڭغۇلۇقلىرىمىزنى ئويلاپ پىغانىم ئۆرلەپ تۇرغاندا، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەرۋاھىم ئۇچتى - دە، ئۆزۈمنىڭ بەيتۇللادا تۇرغانلىقىمنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۇنىڭغا يامان گەپ بىلەن رەددىيە بەرگىنىمچە چىقىپ كەتتىم.

خۇدايا توۋا، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كەلگەن مىليونلاپ مۇسۇلمانلار شۇنداق ئىناقلىق بىلەن ھەج تاۋاپ قىلىۋاتقان مۇقەددەس قىبلىگاھىمىز بەيتۇللادىمۇ ئىككى ئۇيغۇر بىر يەرگە كەلسەك: «سەن قەيەرلىك، سەن نەلىك؟» دەپىشىپ يۈرتئازلىق قىلىشىدىكەنمىز.

بەيتۇللادىكى ئوغرى

خۇپتەن ناماسىنى ئوقۇپ بولۇپ ياتاقتا كىرىپ كەمدىلا ياماشلىشىمغا تېلېفون جىرىڭلىدى. تۇرۇپكىنى ئالسام ھەج ئۆمىكىمىزدىكى بىرەيلەن بەيتۇللادا ھادىسىگە ئۇچرىغانىكەن. مەن تاكسىغا ئولتۇرۇپ دەرھال بەيتۇللاغا ماڭدىم. كېتىۋاتسام يولنىڭ چېتىدە ھەج ئۆمىكىمىزدىكى بىر قانچە ھاجىم بەنە بىر- ھاجىمنى يۆلەپ ئولتۇرۇپتۇ. پىكاپتىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ قېشىغا بارسام، بەيتۇللادا ھادىسىگە ئۇچرىغان ھاجىم شۇ ئىكەن. مەن ئۇ ھاجىم بىلەن ھەمراھىنى تاكسىغا سېلىپ دەرھال دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردىم.

دوختۇر ئۇنى شۇ ھامان كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ:

- نېمە ئىش بولدى؟ - دەپ سورىدى، ئۇ ھاجىم چاترىقىنى تۇتقانچە:

- ۋايجان، ۋاييەي، بەك قاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. ۋاي خۇدايىم، قانداق قىلاي، - دەپ يىغلاشقا باشلىدى. دوختۇر ئۇنىڭغا:

- ھۇ دېگەن دوختۇرخانا، بولغان ئىشنى تارتىنماي دەۋېرىك، - دېدى.

مەن ھاجىمغا دوختۇرنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىپ بەردىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چاترىقىغا تۇتۇۋالغان ئاق خەسىنى قاستا تالدى. قارىسام، خەسە قىپقىزىل قانغا بويۇلۇپ كېتىپتۇ. مەن چۆچۈپ كېتىپ ھاجىمدىن:

- ھۇ نېمە قازا، - دەپ سورىدىم، ئۇ خىجىللىقتىن تەسلىكتە:

- ياياتىن بىرسى پوردىلىمىنى كېسىۋەتتى، - دەپ قاغرىق قازاغا چىدىماي يەنە يىغلاشقا باشلىدى.

مەن دوختۇرغا ئەھۋالنى ئېيتىشىمغىلا ئۇ دەرھال ھاجىمنىڭ شىمىلىرىنى سالدۇرۇپ كۆرۈپ:

- ئوپېراتسىيە قىلمىساق بولمايدۇ، - دېدى - دە، ئۇنى ئوپېراتسىيەخانىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى. بىز ھاجىمنى كۈتۈش زالىدا بىر يېرىم سائەت ساقلاپ تۇرغاندىن كېيىن، دوختۇر ئوپېراتسىيەخانىدىن كۆلۈمسىرەپ چىقىپ كەلدى ۋە بىزگە:

- خاتىرجەم بولۇڭلار، ئوپېراتسىيە ئوڭۇشلۇق بولدى. ھۇ كىشى ئەسلىدە پوردىق ئىكەن. ئۇ يەنە 10 مىنۇتتىن كېيىن ئوپېراتسىيەخانىدىن چىقىدۇ، - دېدى - دە، ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

دېگەندەك 10 مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن، ئىككى سېستىرا ھاجىمنى دوختۇر ھارۋىسىغا يانتۇزۇپ ئېلىپ چىقىپ ياتاقتا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇ بىرئاز ياتقاندىن كېيىن ھوشىغا كەلدى - دە، ماڭا:

- رەھمەت، بالام. خۇدايىم بىر ساقلىدى. ياياتىن ئۆلۈپ قالىدىغان ئوخشايمەن، دەپ ئۆزۈمدىن بەك ئەنسىرىگەنىدىم، - دېدى.

مەن ھاجىمدىن بولغان ئەھۋالنى سورىدىم، ئۇ ھالسىزلىق بىلەن كۆلۈپ قويۇپ:

- ھۇ ھالسىزلىق بىلەن خۇپتەن ناماسىنى ئوقۇپ، زەمزەم ئىچىپ كېلەيلى، دەپ بەيتۇللاغا بارغانىدۇق. بەيتۇللانىڭ ئىچىدە ئولتۇرىدىغان ئورۇن قالمايتۇ. شۇنىڭ بىلەن سىرتتا جامائەتنىڭ قاينىمىدىراق ئولتۇردۇق. قارىسىزدا بىر - ئىككى زەڭگى (نېگىر دېمەكچى - مۇھەررىردىن) ئولتۇرغاندەك قىلغان. ئامار باشلانغىچە ئۇلار ماڭا پات - پات قاراپ قويدى. مەن ئۆزىچە قارىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن. بىرئىچى رەكەت ئامازنى ئوقۇپ سەجدىگە باش قويۇشۇمغىلا قارىغا تەرىپىمدىن بىر قول كېلىپ شارتلا قىلىپ پوردىلىمىنى كېسىۋەتتى. ئۇ ئاغىلى زەڭگى مېنىڭ پوردىق ئىكەنلىكىمنى بىلمەي ئۆنى دوللار پاكى ئالتۇن - تىللا سالغان خالتا چېچىۋا دەپ ئويلاپ، مۇشۇنداق پەسكەش ئىشنى قىلدى. ئۇكام، ئەسلى

مەن ھۇنىڭدىن كۈن دەچچە يىل گىلگىرى كومۇنادىڭ سۇ قۇرۇلۇشىدا ئۆستەڭگە تاش تىزىۋېتىپ گېغىر تاش كۆتۈرگەن سەۋەبتىن سېرىق گېتىم يىرتىلىپ مۇشۇ ئۇياتلىق كېسەلگە قالغانىدىم. داۋالىتاي دېسەم گەترەتتە پۇل يوق دەپ ئۇنىمىغانىدى. . .

ھاجىم سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئۇنى كوپېراتسىيە قىلغان دوختۇر گەھۋال سوراپ كىردى ۋە ھاجىمغا:

- بىر ھەپتىلا ياتسىڭىز ساقىيىپ كېتىسىز، - دېدى.

مەن ھاجىمغا دوختۇرنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىپ بولۇشۇمغا ئۇ مەندىن:

- بالام، ئۇلار مېنى كوپېراتسىيە قىلغانغا قانچە پۇل ئالىدۇ؟ - دەپ سورىدى.

مېنىڭ تەرجىمانلىقىمدا دوختۇر ھاجىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ:

- سەئۇدى گەرەبىستاندا داۋالاش پۈتۈنلەي ھەقسىز بولىدۇ. ھەر قانچە چوڭ كوپېراتسىيىلەر- گىمۇ پۇل ئېلىنمايدۇ. تاماق، ياتاق، مېۋە - چېۋىلەرنى دوختۇرخانا تەرىپىدىن بىكارغا بېرىمىز. چۈنكى بىزدە تىبابەتچىلىك خەلققە خالىس خىزمەت قىلىدۇ. سىز خاتىرجەم بولۇپ كوبدان دەم ئېلىڭ، - دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى تەسكىن تاپقۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ھاجىم گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

- بالام، بىز ھەج قىلغىلى كەلگەندىن بۇيان بىر قانچە ھەمراھىمىز كەئېنى تاۋاپ قىلىۋاتقاندا بىلىگە تېگىۋالغان دوللىرىنى ئوغرىغا بېرىپ قويدى. كەئېنگە كىرگەندە پۈتۈن ئادەم ئۆزىنى ئۇنتۇپ گېبادەت - تاۋاپ بىلەن بولىدىكەن. لېكىن قىسمەن قارانىيەت، گىمانغا قۇلۇپ سېلىنىپ كەتكەن ئادەمنىڭ مەلئۇنلار ئاللادىن قورقماستىن، دۇنيادىكى ئەڭ مۇقەددەس جاي بولغان يەتتۇللادىمۇ ئوغرىلىق قىلىدىكەن. تووا، تووا، ئەجەبمۇ گېپلاس ئادەملەر بولىدىكەن جاھان دېگەندە. ھەيران قالدىم، بالام. سەئۇدىي گەرەبىستانىنىڭ قانۇنى بويىچە ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ قولىنى كېسىدىكەن. مۇبادا كەسمىگەن بولسا، قانچىلىك قىلار ئىدى، خۇدايا توۋا، - دېدى ياقىسىنى تۇتۇپ.

كەچلىك بازاردا ئاڭلىغانلىرىم

خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن مەككىدىكى كەچلىك بازارلار بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار چۈشكەن راباتلارنىڭ ئالدىدىكى كەچلىك بازارلار بەكمۇ قىزىپ كېتىدىكەن. بۇتۇن مەككىلىكلەر دېگۈدەك پىكاپلىرى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ، ئۇيغۇرلار جۇغلىغودىن ئەكەلگەن ھەر خىل مالالارنى بەس - بەس بىلەن سېتىۋالىدىكەن.

مەن بۇ راباتلارنىڭ ئالدىدىكى كەچلىك بازاردا شىنجاڭدىن ھەج تاۋاپقا كەلگەن ياشانغان ئۇيغۇرلارنىڭ بىرەر ئېغىز گىنگلىزچە ياكى گەرەبچە بىلمىسىمۇ، گىما - گىشارەتلەر بىلەن دۇڭۇە - دۇڭۇە مالالىرىنى سېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ گېچىدە ئۇلاردىن بەخىرلەندىم. يالغۇز مەنلا گەمەس باشقا گەللەردىن كەلگەن ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بۇنداق سودا ماھارىتىگە ھەيران قېلىشىپ، بىر - بىرىگە: «خۇدا ساقلىسۇن، بۇلار ئەگەر گىنگلىزچە، گەرەبچە تىللارنى مۇكەممەل بىلىدىغان بولسا، دۇنيانىڭ سودىسىنى مونو پول قىلىپ، باشقا سودىگەرلەرگە كۇن بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ» دېيىشكەنلىرىنى ئاڭلىدىم. تېخى بىر گىسپانىيىلىك ماڭا: «تارىخىي كىتابلاردىكى، ئات تۇياقلىرى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيانى تىترەتكەن مىللەت دېگەن سۆزگە مانا مەن ئەمدى گىشەندىم. ئۇيغۇرلار ھەقىقەتەنمۇ سودىغا يامان مىللەت ئىكەن. يېگىت، مىللىتىڭىزدىن بەخىرلىنىڭ» دېدى قايىللىق بىلەن.

مەدىنىدىكى قەبرىستانلىقلار

مەدىنە - مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىجرەتتىن كېيىن پائالىيەت ئېلىپ بارغان ۋە ئالەمدىن ئۆتكەن ئىككىنچى مۇقەددەس شەھەر بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شەخسەن ئۆزى بەرپا قىلدۇرغان تۇنجى مەسچىت ۋە مەسچىتنىڭ يېنىدىكى خۇسۇسىي ئۆيى مەدىنە مەسچىتىنىڭ تۆرىگە جايلاشقان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاشۇ ئۆيگە دەپنە قىلىنغاچقا، بۇ يەر ئىسلام دىنىنىڭ يەنە بىر مۇقەددەس جايى ھېسابلىنىدۇ.

بىز كەئېنى تەكرار ئايلىنىپ ۋىدالىشىش زىيارىتى قىلغاندىن كېيىن ھەج مۇراسىمىنى ئاياغلاشتۇرۇپ مەدىنە مۇنەۋۋەرىمگە كەلدۇق. مەدىنە مەسچىتىدە نامازدىن بۇرۇن ۋە نامازدىن كېيىن ئايەت ئوقۇغاچ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرە شەرىپلىرىنى ئايلاندۇق. . .

ئاندىن كېيىن بىز مەدىنىلىكلەرنىڭ قەبرىستانلىقى بولغان ئەھلى بەقىيى، ئوھود تېغىدىكى شۇھەتلىكنى زىيارەت قىلدۇق. ئەھلى بەقىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىلىرى، بالا - چاقىلىرى جۇملىدىن ھازىرغىچە مەدىنىدە ئالەمدىن ئۆتكەن ئۇلۇغلار، پۇقرالار دەپنە

قىلىنغان بولسا، ئوھود تېغىدىكى شىھىتلىككە ئىسلام تارىخىدىكى مەشھۇر جەڭلەرنىڭ بىرى بولغان ئوھود جېڭىدە شىھىت بولغان 70 نەپەر ساھەبە كەرىمنىڭ مۇبارەك جەسىتى قويۇلغانىكەن. شېغىل ئارىلاش قارا تۇپراقلىق بۇ قەبرىستانلىقلار-دا ھېچقانداق قەبرە، خاتىرە تېشى ياكى تۇغ - شەددە يوق ئىكەن. قەبرە ئورنىدا ھەر بىر مېيىتنىڭ بېشىغا تاۋۇز چوڭلۇقىدىكى چالمىلا تىزىلغانىكەن.

بۇ مۇبارەك قەبرىستانلىقلارغا زىيارەتكە كەلگەنلەر بىزدەك يىغا - زار قىلىشىپ، بىرەر مۇددىئا بىلەن ئەھلى قەبرىدىن مەدەت - شاپائەت تەلەپ قىلماي، ئاللادىن ئۇلارنىڭ ئەپۇ - مەغپىرىتى، جەننەتتىكى دەرىجىسىنىڭ زىيادە بولۇشىنى تىلەپ خالىس دۇئا قىلىدىكەن.

بىزچۇ؟ مازارلارغا قازان ئېسىپ تېۋىنىپ، يىغا - زار بىلەن ئەرۋاھلاردىن مەدەت تىلەيمىز؛ بەسلىشىپ قەبرە قاتۇرۇپ قەبرىستانلىقلارنى ئىمارەتلەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىمىز. قەبرە قاتۇرۇش ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىغا مۇخالىپ تۇرۇقلۇق «قەبرە بىناكارلىقى» نى شىددەت بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇۋاتىمىز. ئەگەر ئۇرۇمچى قەبرىستانلىقلىرىدىكى قەبرە قاتۇرۇشقا كەتكەن خىش، سېمونتلاردا مەكتەپ سېلىش توغرا كەلسە، كۆركەم، ھەشىمەتلىك بولغان باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئىككىسى پۈتمەسمىدى.

بىز ھايات چېغىدا تۇرمۇشنىڭ جاپا - مۇشەققىتىنى يەتكۈچە تارتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ روھىنى ۋاپات بولغاندىمۇ ئارامىدا قويماي قىيناپ، ئېغىر سېمونت قەبرىلەر ئاستىغا باستۇرۇپ قويىدىكەنمىز.

قىزىل دېڭىز بويىدىكى پاراڭ

ھەج پائالىيىتى ئاخىرلىشىپ مەككە مۇكەررەمدىن ئايرىلىشقا ئاز قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئىلگىرى پاكىستاندا مەن بىلەن بىرگە ئوقۇغان ۋە ئۈچ يىل بىر ياتاقتا ياتقان تۈركىيىلىك ساۋاقدىشىم كۆكخان مېنى جىددىدە ئۆزى ئاچقان «ئوسمانىيە رېستورانى» غا كەچلىك تاماققا تەكلىپ قىلدى. كۆكخان ئىككىمىز خۇپتەن نامىزىنى بەيتۇللادا ئوقۇۋالغاندىن كېيىن جىددە شەھىرىگە ماڭدۇق.

ئازادە، ھەشىمەتلىك «ئوسمانىيە رېستورانى» دا ئىككىمىز تۈركچە تائاملار ۋە مېۋە - چېۋىلەر بىلەن غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن كۆكخان:

- ئاداش، بۇگۈن كەچتە ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتتى، ئازراق سوغۇق ئىچىملىك ئېلىۋېلىپ قىزىل دېڭىزنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغاچ سەگىدەپ كېلەيلى، - دېدى.

بىز 20 مىنۇتتەك پىكاپلىق ماڭغاندىن كېيىن قىزىل دېڭىزغا يېتىپ كەلدۇق. دېڭىز بويى سانسىزلىغان چىراغ نۇرىدا بەئەينى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەنىدى. ئادەملەر گىلەملىرىنى سېلىشىپ سەگىدەپ ئولتۇرۇشاتتى.

بىزمۇ ئۆزىمىز ئېلىپ چىققان چاققانغىنە تۈركىيە گىلىمىنى ئاستىمىزغا سېلىپ ئۇنىڭغا يانپاشلىغىنىمىزچە پاكىستاندا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمىزدىكى كۈنلەرنى ئەسلەپ قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنىدۇق، يېنىمىزغا بىر پىكاپ كېلىپ توختىدى. ئۇنىڭدىن 60 ياشلاردىكى، بەستلىك كەلگەن بىر نېگىر بېلىق تۇتۇش تورىنى كۆتۈرگىنىچە چۈشتى - دە، تورنى يېنىمىزدىكى يەرگە قويدى. ئاندىن پىكاپتىن كىچىك بىر دۇمباقنى كۆتۈرۈپ يېنىمىزغا كەلدى ۋە ئىنگلىز تىلىدا:

- خەيرلىك كەچ، ئەپەندىلەر، - دەپ سالاملاشقاندىن كېيىن، - كەچۈرۈڭلار ئەپەندىلەر، ئالدىراشچىلىقتا ئاستىمغا سالىدىغان گىلەمنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ئادەم قېرىغاندا ئېسى جايىدا بولمايدىغان ئوخشايدۇ، مۇبادا رەنجىمىسەڭلار، گىلىمىڭلارنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئولتۇرسام، - دېدى ئۆتۈنۈش بىلەن.

- قېنى، مەرھەمەت ئەپەندىم، - دېدۇق بىز دەرھال ئورنىمىزدىن تۇرۇپ.

ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا:

- رەھمەت، ئەپەندىلەر. تونۇشۇپ قويايلى: ئىسمىم نېك، جەنۇبىي ئافرىقىدىن، ئۆزۈم نېفىت ئىنژېنېرى، - دېدى - دە، بىز بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

كۆكخانمۇ جاۋابەن:

- ئىسمىم كۆكخان، تۈركىيىدىن، «ئوسمانىيە رېستورانى» نىڭ دېرىكتورى بولىمەن. بۇياق - ساۋاقدىشىم، ئىسمى قۇتلۇق، ئۆزى جۇڭگودىن، - دېدى - دە، ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

نېك ئەپەندى رەھمەت ئېيتىپ گىلەمگە جايلاشقاندىن كېيىن، دۇمبىقىنى ئاۋايلاپ يەرگە قويدى - دە، تورنى دېڭىزغا تاشلىغاندىن كېيىن ئىتالىيان غاڭزىسىغا ئامېرىكىنىڭ كۆك تاماكىسىنى چىڭداپ ھۇزۇرلىنىپ چېكىشكە باشلىدى.

- ئەپەندىم، سىز بېلىق تۇتۇشقا تولىمۇ ھەۋەس قىلىدىغان ئوخشايسىز - ھە، - دېدى كۆكخان قىزىقسىنىپ.

- ياق، يىگىت. مەن قىزىل دېڭىزدىكى بېلىجانلارنى چېنىقتۇرۇۋاتىمەن، - دېدى نېك ئەپەندى مەنىلىك قىلىپ.

كۆكخان ماڭا قاراپ: «ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىدىم» دېگەن مەنىدە بېشىنى چايقاپ قويدى.

- گېپىڭىزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىدۇق، گەپەندىم، - دېدىم گەدەپ بىلەن.

نېمىك گەپەندى تەمكىن هالدا:

- ئالدىرىماڭلار يىگىتلەر، مانا هازىر چۈشىنىسىلەر، - دېدى - دە، تورنى يېغىشقا باشلىدى.

- مانا قاراڭلار يىگىتلەر، توردىكى بۇ بېلىمجانلارغا، - دېدى نېمىك گەپەندى توردا پېكىتىڭلاپ تۇرغان رەڭمۇرەڭ بېلىمجانلارنى بىزگە كۆرسىتىپ، - ئەمدى مەن ئۇلارنى يەنە دېڭىزغا قويۇۋېتىمەن، ئۇلار دەرهال بېرىپ ئانىلىرىغا بۇگۈن ئۆزىنىڭ تورغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئېيتىدۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن كىچىككىنە گۆشكە ئالدىنىپ تورغا چۈشۈپ قالمايدىغان، توردىكى بۇ يەمچۈك ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ تېنى ئىكەنلىكىنى هېس قىلىدىغان بولىدۇ، - دېدى - دە، بېلىمجانلارنى دېڭىزغا تاشلىۋەتتى. ئاندىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، - مەن هەر كۈنلۈكى كەچلىك تاماقتىن كېيىن قىزىل دېڭىزغا تور تاشلاپ تېخى قارماقتا چۈشمىگەن بېلىمجانلارنى چېنىقتۇرۇپ، ئۇلارغا چوڭ بولغاندا ياۋۇز بېلىقچىلارنىڭ تور - قارماقلىرىغا چۈشۈپ قالماسلىقنى ئۆگىتىمەن. چۈنكى مەن قىزىل دېڭىزنى بەكمۇ سۆيىمەن. كىشىلەر ئۈنىڭ قىزىل دېڭىز دەپ ئاتىلىشىغا هەر خىل تەبىرلەرنى بېرىدۇ. ئەمما مېنىڭ تەبىرىم شۇكى: X V ئەسىردىن باشلاپ ياۋروپا مۇستەملىكىچىلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئافرىقىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ ئالتۇن، يېڭى چېشى، خۇش بۇيى دورا - دەرمەكلەرنى تالان - تاراج قىلغان، نېگىرلارنى خورلاپ، ئامېرىكا قىتئەسىگە ئاپىرىپ قۇل قىلىپ ساتقان 400 نەچچە يىلدىن بۇيان بۇلاپ - تالانغان، تۇتقۇن قىلىنغان، بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن نېگىرلارنىڭ سانى 100 مىليونغا يېتىدۇ. شۇڭا مەن بۇ دېڭىزنى نېگىرلارنىڭ ئىسىق قېنى بىلەن بويالغانلىقى ئۈچۈن قىزىل دېڭىز دەپ ئاتالغان دەيمەن، - دېدى.

شۇ ئەسنادا ئۈنىڭ بېلىكىدىكى سائەت توققۇزغا سىگنال بەردى. ئۇ، قولىدىكى تورنى تاشلاپ دۇمبىقىنى ئالدى - دە، بولۇشىغا چېلىشقا باشلىدى ۋە جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ، يەرلىك بىر تىلدا ناخشا ئېيتىپ دېڭىزغا قاراپ دېسكۇ ئويناشقا باشلىدى. دېڭىز بويىدىكى جىمىكى ئادەم دېگۈدەك ئۈنىڭغا قارىشىپلا قالدۇق. ئۇ بىر هازادىن كېيىن دۇمبىقىنى يەرگە قويۇپ تەرلىرىنى سۈرتتى - دە، بىر - ئىككى يۇتۇم مىنېرال سۇ ئىچكەندىن كېيىن، بىزگە قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى.

- سىلەر مېنى سارالىق ئادەمدۇ نېمە بۇ، دەپ گويلاپ قالدىڭلار هەقاچان. بۇ مۇنداق گەپ: مەن هازىر خۇشاللىقتىن تېرەمگە سىغماي شۇنداق قىلدىم. بۈگۈن (5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى) جەنۇبىي ئافرىقا مىللىي گىتتىپاقلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بۇ يەر (سەئۇدى گەرەبىستان) ۋاقتى سائەت 9 دا جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ تۈنجى نېگىر زۇڭتۇنى نېلسۇن ماندىلا تەنتەنىلىك مۇراسىمدا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش نۇتقى سۆزلەيدۇ. بۇ جەنۇبىي ئافرىقا نېگىرلىرىنىڭ ئۇلۇغ شان - شەرىپى. جەنۇبىي ئافرىقا نېگىرلىرى 350 يىل كۈرەش قىلىپ ئاخىرى بۈگۈنكى كۈندە تۈنجى قېتىم ئۆز داهىيمىزنى زۇڭتۇڭلۇققا سايلىدۇق. ناپالىيوننىڭ: «مۇمكىن ئەمەس دېگەن سۆزنى پەقەت ئەخمەقلەرنىڭ لۇغىتىدىنلا تاپقىلى بولىدۇ» دېگەن هېكمەتلىك سۆزى هەقىقەتەنمۇ توغرا ئىكەن. ئەگەر مۇشۇ مىنۇتلاردا مەن كىپتاۋندا بولۇپ تۈنجى نېگىر زۇڭتۇڭنىڭ هاكىمىيەت مۇنبىرىگە چىققانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن بولسام، هاياجاندىن يۈرىكىم يېرىلىپ كېتەرمىكىن، دەيمەن، - دېدى - دە، تور ۋە دۇمبىقىنى پىكاپقا سېلىپ، - خوش ئەپەندىلەر، مەن هازىرلا ياتقىمغا بېرىپ جەنۇبىي ئافرىقىدىكى خوتۇنۇم، بالا - چاقىلىرىمغا تېلېفون بېرىپ، تۈنجى نېگىر زۇڭتۇڭنى تەبرىكلىمەكچىمەن، - دەپ بىز بىلەن خوشلىشىپ يۈرۈپ كەتتى. بىز نېمىك گەپەندىنى تەبرىكلەپ ياخشى تىلەكلىرىمىز بىلەن ئۇنى ئۇزىتىپ قويدۇق.

ئۇلار ئانا تىلىنى ئۇنتۇماپتۇ

ئىلگىرى ۋەتەندىن چىقىپ مەككە، مەدىنىلەردە تۇرۇپ قالغان ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ كۆپىنچىسى سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. بەزىلىرى ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دوختۇرخانىلار، هۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا ئاساسلىق خىزمەتلەرنى قىلىدىكەن. مەن مەككە، مەدىنىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تولىسىنىڭ ئۆيىگە مېهماندارچىلىققا باردىم. ئۇلار ناهايىتى قىزغىن، خۇش پېئىل، مۇڭداشقاق بولۇپ، ئۆز ئۆيلىرىدە ئاساسەن ئۇيغۇرچە تاماملارنى يەپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۆزلىرى ۋە مەككە، مەدىنىدە تۇغۇلغان پەرزەنتلىرى ئۇيغۇرچىنى يەرلىك شىۋىلىرى بويىچە شۇنداق راۋان، ئوبدان سۆزلەيدىكەن. بالىلىرى مەكتەپتە ئەرەبچە ۋە ئىنگلىزچە سۆزلەشسىمۇ، لېكىن ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن كىرگەندىن كېيىنلا

پۇتۇنلەي ئۇيغۇرچە سۆزلىشىدىكەن. توي - نىكاھ ئىشلىرىدا ئۆزئارا ھىر - ھىرىگە قىز بېرىپ، ئوغۇل ئۆيلىشىدىكەن. ئەرەب ۋە باشقا يات مىللەتلەر بىلەن تويلاشمايدىكەن.

ھىر كۈنى كەچتە مەدىنىدە مېھمانخانىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرساق، يەتتە - سەككىز ياشلاردىكى، تولىمۇ ئوماق ھىر ئوغۇل بالا ھىزنىڭ ھەج ئۆمىكىمىزدىكى ئىككى نەپەر مويسىپىت ھاجىمنى باشلاپ كېلىپ:

- ھوۋا، مانا ھۇ سىلەرنىڭ ھەج ئۆمىكى ھۇشكەن مېھمانخانا، - دېدى ھۇچۇك ئۇيغۇر تىلىدا. مېنىڭ ئۇ بالىغا مەستلىكىم كېلىپ:

- ئوكام، ھۇ ھاجىم داداشلارنى ئەدىن باشلاپ كەلدىڭ، - دېسەم، ئۇ بالا:

- ئاكا، ئويناۋاتسام، ھۇ چوڭ داداشلار ياتلىنى تاپالماي ئىزىپ - تىزىپ ھىزنىڭ مەھەللىگە بېرىپ قاپتۇ. مەن ئۇلارغا: «ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن ئاتامغا دەپ قويۇپ سىلەرنى مېھمانخانىڭلارغا ئاپىرىپ قويماي. مەن ئۇ مېھمانخانىغا ئاتام بىلەن ئالدىنقى كۈنى بارغان» دېدىم - دە، ئۆيگە كىرىپ ئاتامغا ھۇ ئەھۋالنى دېسەم، ئاتام: «ئاۋۋال ئۇھاجىلارنى ئۆيگە باشلاپ كىر، ئۇسۇزلۇق ئىچىپ، دېمىنى ئېلىۋالسۇن. ئاندىن كېيىن ئاپىرىپ قوي، بالام» دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ بىردەم ئارام ئالدۇرغاندىن كېيىن ھۇ يەرگە باشلاپ كەلدىم، - دېدى. مەن ئۇنىڭغا ئەستەن چاقچاق قىلىپ:

- ھە، ساقام، سەن ئەرەبمۇ؟ دېسەم، «ياق، مەن ئەرەب ئەمەس، ئۇيغۇر، ئەشقەرى!» دېدى دەرھال ئاپىقىنى تۇرۇپ. ھۇ گېپىنى چۇچۇك، ئەقىللىق، ئوماق، ئۇرۇنلۇق شاكىچىككە ئىچ - ئىچىمدىن مەستلىكىم كېلىپ ئۇچاقلاپ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ قويدۇم. ئۇ دەرھال:

- ئاكا، مەن كېتەي، ئانام ئەنسىرەپ قالمىسۇن، - دېدى - دە، شۇنداق ئەدەبلىك خوشلىشىپ كېتىپ قالدى.

ئايرودرومدىكى ماجىرا

مەن تۇنجى تۇركۈمدە ئاپىتىدىغان شىنجاڭلىق ھاجىلارنى يولغا سېلىش ئۈچۈن مەككىدىن ئاپتوبۇس بىلەن يۈز دەچچە ھاجىمنى باشلاپ جىددە ھەللىغارا ئايرودرومىغا كەلدىم.

ئايرودرومغا بېرىشىمىزغىلا سەئۇدى ئەرەبىستانى ھەج مىنىستىرلىكى جۇڭگولۇق ھاجىلار ئىشلىرى ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى بىزنى ئايرۇپىلان كۈتۈش مەيدانىغا ئورۇنلاشتۇردى.

ھاجىلارنىڭ ئايتىش رەسمىيىتىنى بېجىرىدىغان چاغدا بىر ئىشنا ئالتىق ھەيران قالدىم.

دۇنيادىكى ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن ھاجىلار بىرلا ئىشىكتىن كىرىپ رەسمىيەت ئۆتەپ ئۆز ۋەتەنلىرىگە قايتىدىكەنۇ، پەقەت جۇڭگودىن كەلگەن ئۇيغۇر ھاجىلارغا رەسمىيەت بېجىرىش، ئايرۇپىلانغا چىقىش ئۇچۇن ئايرىم بىر ئىشىك بەلگىلەنگەنكەن. ھۇ ئىشىكتىن ھىزدىن باشقا ھېچكىم ھەتتا نىڭشىيا، گەنسۇ، چىڭخەي، يۇننەنلەردىن كەلگەن خۇيزۇ، سالا ھاجىلارمۇ ئۆتمەيدىكەن.

ھۇ ئىش ماڭا تولىمۇ ھار كېلىپ، ھىزگە مەسئۇل ئەرەب خادىمدىن سەۋەبىنى سورىسام، ئۇ كۈلۈپ كېتىپ:

- كۈنۈپ تۇرۇڭلا، سەل تۇرۇپ سەۋەبىنى چۈشىنىپ قالىسىز، - دېدى.

مەن تۇرۇپلا، سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى بەلكى ھىز ئۇيغۇرلارغا ئالاھىدە، كۆڭۈل بۆلۈپ، ئايرىم ئىشىك بەلگىلەپ بەرگەن بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلاپ كۆڭلۈم تەسكىن تېپىپ قالدى.

ئاردىدىن ھىرەر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن، مەسئۇل خادىم ھىزگە:

- قېنى، تىزىلىڭلار، ھازىر تاموژنا تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈسىلەر، - دېۋىدى، ھاجىلىرىمىز ھېلىقى مەخسۇس ئىشىك ئالدىغا تىزىلىشقا باشلىدى.

تاموژنا باشلىقى ھېنىمىزغا كېلىپ:

- ئالدىرىماي، رەتلىك تىزىلىپ ئىشىكتىن كىرىڭلار، ئايرۇپىلان سىلەر تولۇق چىقىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئوزغىلىدۇ. ھەرگىزمۇ ھەرىرسىڭلار ئايرۇپىلاندىن قېپقالمايسىلەر، - دېدى ئۇنىڭ ئاۋازىدا.

ئىشىك ئېچىلىۋىدى، ھاجىلار تاغار - سومكىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ھۇددى بار كېلىپ كەتكەن تۇغاندەك ئۆزلىرىنى ئىشىككە ئاتتى - دە، كەينىدىكىلەر ئالدىدىكىلەرنى دەسسەپ، چەيلەپ، قىيا - چىيا باشلاندى. ساقچىلار كانايدا:

- ئۇنداق قىلماڭلار، سىلەر دېگەن ھەج تاۋاپ قىلغان مۆتىۋەر ئادەملەر، ئۇرۇشماڭلار، قېرى - چۆرىلەرگە زەخمەت يېتىپ قالمىسۇن، - دەپ جېنىنىڭ بارىچە قايتا - قايتا توۋلىغان بولسىمۇ، ھۇ مالمانچىلىق بېسىلمىدى. ئامالسىز قالغان تاموژنا خادىملىرى چارىسىزلىقتىن 20 دەچچە قورالىق ساقچىنى ئىشقا سالدى. ئۇلار

ئاپتوماتلىرى بىلەن ھاجىلارنى ئىتتىرىپ، بەزىلىرىگە ۋارقىراپ يۈرۈپ زورلۇق بىلەن تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇلار بىر ئاز رەتكە چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن تاموژنىنىڭ تەكشۈرۈشى باشلاندى.

مەن نومۇس قىلغىنىمدىن بىر چەتتە مۆكۈنۈپ تۇردۇم. بۇ چاغدا ئايرودرومدىكى پۈتۈن يولۇچىلار بىزنىڭ بۇ جەڭگى - جېدەللىرىمىزگە ھەيرانلىق ئىچىدە قارىشىپ تۇراتتى.

بىر ھازادىن كېيىن بىزگە مەسئۇل ھېلىقى ئەرەب خادىم كېلىپ ماڭا:

- ئەپەندىم، بايىقى سوئالىڭىزنىڭ جاۋابىنى ئەمدى بىلگەنسىز، - دېدى.

مەن نومۇستىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدۇم.

تەخسىلەر نەگە كەتكەندۇ؟

بىز مەككە مۇكەررەم بىلەن خوشلىشىپ جۇڭگو خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ 0991 - نومۇرلۇق ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ، جىددىدىن بىۋاسىتە ئۇرۇمچىگە ئۇچتۇق. ئايروپىلان ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ يېرىم سائەتتىن كېيىن كۈتكۈچىلەر ئالدىمىزغا ياپونىيىنىڭ ئېسىل فار - فور تەخسىلىرىدە مۇسۇلمانچە تاڭاملارنى ئېلىپ كەلدى. يۈز نەچچە يولۇچى بۇ تاڭاملار بىلەن ھۇزۇرلىنىپ قورساق توقلىغاچ، ھەج تاۋاپنى تىنچ - ئامان تۈگىتىپ ۋەتىنىمىزگە قايتقانلىقىمىز ھەققىدە قىزغىن پاراڭغا چۈشتۇق. تاماق يەپ بولۇپ ئاغزى - بۇرنىمىزنى سۈرتۈپ تۇرۇشىمىزغا كۈتۈش ئۆيىدىن ئىككى قىزتاماق توشۇش ھارۋىسىنى ھەيدەپ چىقىپ كەلدى - دە:

- تاماق يەپ بولغان بولساڭلار تەخسىلەرنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار، - دېدى خۇش تەبەسسۇم بىلەن.

بىز ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرغانلار تەخسىلەرنى يىغىشتۇرۇپ: «رەھمەت، ھەشقاللا» بىلەن ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بەردۇق. كۈتكۈچى قىزلار تەخسىلەرنى ئېلىپ ئارقا تەرەپتىكى يولۇچىلارنىڭ قېشىغا كېتىپ قالدى. ئارىدىن بەش مىنۇت ئۆتەر - ئۆتمەي ئۇلاردىن بىرسى قېشىمىزغا كېلىپ:

- بۇ ئۆمەكنىڭ مەسئۇلى كىم، - دەپ سورىدى سوغۇققىنە.

- بىرەر ئىش بولدىمۇ، قىزچاق؟ بۇ ئۆمەكنىڭ مەسئۇلى مەن، - دېدى ئۆمەك باشلىقى ھېسامىددىن ئاكا جىددىيلىشىپ.

- كەچۈرۈڭ، ئەپەندىم. بىز تەخسىلەرنى يىغىپ ئارقا رەتكە بارساق ئوتتۇزدەك يولۇچى تاپشۇرغىلى ئۇنۇماي بىزگە ۋارقىراپ: «سېنىڭ تەخسىلىرىڭنى كىم كۆرۈپتۇ» دەپ يولسىزلىق قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر مالال كۆرمىسەڭلار، بىرەرسىڭلار مەن بىلەن بىللە بېرىپ تەخسىلەرنى ئېلىپ بەرگەن بولساڭلار. چۈنكى بىز شارجا ئايرودرومىغا بارغاندا ئۇلارغا بۇ تەخسىلەرنى ساناپ ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئالدىن تەخسىلەرگە قاچىلاپ تەييار قىلىپ قويۇلغان تاماقلارنى ئالماشتۇرۇپ ئالىمىز. چوقۇم بۇ تەخسىلەرنى سانى بويىچە ئۆتكۈزۈپ بەرمىسەك، دۆلىتىمىزنىڭ خەلقئارالىق ئىناۋىتىگىمۇ تەسىر يېتىدۇ، - دېدى كۈتكۈچى قىز.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھېسامىددىن ئاكا ۋە مەن ئۇ قىز بىلەن ئارقا رەتكە بېرىپ ھاجىلارغا: «ئۇنداق قىلماي، تەخسىلەرنى قايتۇرۇپ بېرىڭلار» دەپ چىرايلىقچە ئېيتقان بولساقمۇ ئۇلار پەقەت بەرگىلى ئۇنىمىدى. بىر قانچىسى ئاغزىنى بۇزۇپ: «ئۇلارغا ئېيتىپ قويۇڭلار، بىز دېگەن ھەج تاۋاپ قىلىپ يانغان ھاجىلار، بۇنداق مايماق تەتەيلەرنىڭ تەخسىسىنى ئوغرىلايدىغان ئادەملەر ئەمەس» دېسە، يەنە بەزىلىرى تېخى: «بىز بۇ ئايروپىلانغا پۇل تۆلەپ چىققان. بىزدىن شۇنچە نۇرغۇن پۇلنى ئالغان يەردە بىرەر تەخسىسىنى ئېلىپ قويساق نېمە بوپتۇ» دەپ ۋارقىرىشىپ ئايروپىلاننى بېشىغا كەيدى. ئۇلارنىڭ بىشەملىكى ئالدىدا نائىلاج ئورنىمىزغا قايتىپ كەلدۇق. قىزلارمۇ بېشىنى چايقىغانچە كۈتۈش ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ قىلمىشى ئۈچۈن مەن خىجىل بولدۇم. تەخسە دېگەننىڭغۇ كارى چاغلىق نەرسە، لېكىن بۇ ئىش يالغۇز بىر نەچچە ھاجىم بىلەنلا تۈگەپ كەتسە مەيلىغۇ، ئەمما ئۇ مىللەتنىڭ ھەتتا دۆلەتنىڭ يۈز - ئابرويىنى تۆكىدىغان سەتچىلىك ئەمەسمۇ. شۇ تەخسىلەرنى تىقىۋالغان ھاجىلار ئۇلۇغ كەئبىدە جانابىي ئاللادىن گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ پاكلىنىپ قايتقان تۇنجى سەپىرىدە - يەنە كېلىپ بەش - ئونمىڭ مېتر ئېگىزلىكتىكى ھاۋا بوشلۇقىدا شۇنداق نومۇسلۇق ئىشنى قىلغان يەردە يۇرتىغا بارغاندا يەنە نېمىلەرنى قىلار؟ M1

ئاپتور: «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى

هېكمەتلەر

▲ ئەبۇ ئەلى ئىبىن سىنا شاگىرتلىرىغا :
- توغرا سۆزلەش ۋە توغرا ئىشلەش، هالال مېهنەت قىلىش؛ هەممىگە ئادىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش؛ نەپسى ئارزۇسىغا ئارتۇقچە بېرىلمەسلىك؛ ئالىم ۋە بىلىم ئەهلى بىلەن سۆھبەتلىشىش، ئۇلارنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرىمەن بولۇش؛ چوڭلارنىڭ ئىززەت - هۆرمىتىنى بىجا كەلتۈرۈش؛ كىچىكلەرگە مېهىر - شەپقەتلىك بولۇش؛ چىن-سەمىمىي دوستلۇق؛ موهتاجلارغا يارەدەم بېرىش ۋە ئۇلارغا خەيرىخاهلىق قىلىش؛ نادانلارغا نەسىهەت قىلىش-هەممە ياخشىلىقنىڭ مەنبەئىدۇر، -دەپتۇ.

▲ ئەبۇمەنسۇرسەئالىبىشاگىرتلىرىغا:
- مۇلايىملىق دەرىخىنى تىككەن كىشى سالامەتلىك مېۋىسىنى يېغىپ ئالىدۇ. قىمىنچىلىقتىن قورقۇپ ئۆگىنىشنى داۋام قىلدۇرمىغان كىشى بىلىم ئىگىلىيەلمەيدۇ. توغرا، هەق گەپلەرنى قىلغان كىشى هەممىنىڭ ئىشەنچىسىنى قازىنىدۇ. دۇشمەن بىلەن يېقىنلاشقان كىشىدىن ئۇنىڭ دوستلىرى قاچىدۇ. ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىغان كىشى پالاكەتتىن ئامان قالىدۇ.

هەر بىر كىشى ئۆزىگە يارىشا تەرىپ قىلىنسا، قىلغان ئىشىغا قاراپ ماختىلىدۇ.

پەزىلەت-نەسىل-نەسەب بىلەن ئەمەس، ئەقىل-ئەدەب بىلەندۇر. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىنىڭ قەدىر - قىممىتى ئاشىدۇ. سۆكۈت ۋە دانالىق - زېرەكلىكتىن، راستچىللىق - ئەقىل ۋە توغرىلىقتىن دېرەك بېرىدۇ. باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئالماستىن، ئۆلار بىلەن مەسلىهەتلەشمەستىن ئۆز رايى بىلەن ئىش قىلغان كىشى ئاقىۋەتتە خارلىنىدۇ، - دەپتۇ.

▲ قەدىمكى دانىشمەنلەردىن ئەبۇلمۇئىن:
- ئەقىل - ئىدراكتىن مەهرۇم بولغان باش - سۆسىز بۇلاققا، ئەدەبسىز، تەربىيىسىز ياش - ئىگەر - جابدۇقسىز ئاتقا، هاياسىز خوتۇن - تۆزسىز تائامغا، ئىلمىگە ئەمەل قىلمىغان ئالىم - خۇش پۇراق ئەمما گۈلى يوق بوستانغا ئوخشايدۇ، - دېگەنكەن.

▲ جالىنوس شاگىرتلىرىغا:
- تۆت نەرسىگە، يەنى: مۇلايىملىق - ئەدەبكە، خۇشاللىق - خاتىرجەملىككە، يېقىنلىق - دوستلۇققا، ئەقىل - تەجرىبىگە موهتاج، - دەپ تەلىم بېرىپتۇ.

توپلىغۇچى: **مۇتەللىپ پالتاجى**

ئەقلىيىلەر

▲ باتۇر بولساڭ غەيرەت كېلۇر، ئارقىغا چېكىنسەڭ ۋەهىمە باسۇر.

- پۇبلىلۇس سىيرۇس

▲ بىر ياش ئۇرنىدىن دەس تۇرۇپ بۇ دۇنيانىڭ يۈزلەنگەن هەمدە باتۇرلۇق بىلەن ئۇنىڭ ساقلىغا ئېسىلغاندا، هەيران بولغان هالدا شۇنى بايقايمىزكى، ياشنىڭ قولىغا چىققان بۇ بىر تۇتام ساقالنى ئەسلىدە توخۇ يۈرەك تەۋەككۈلچىلەرنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ئېسىۋالغان.

- رالپ ۋالدو ئېمېرسون

▲ ئۆزىگە ئىشىنىش-دادىل بولۇشنىڭ بىرىنچى شەرتى.

- سامۇئېل جونسون

▲ نۇرغۇن چوڭ خاتالىقلارنى ئۆتكۈزمىگۈچە ھېچكىم ئۇلۇغ ياكى مۇنەۋۋەر بولالمايدۇ.

- ۋىلىيام گلادىستون

▲ ئوڭۇشسىزلىقتىن ئارتۇق تەربىيە يوق.

- بېنجامىن دىسرائېل

▲ بىر مەسىلىنى ئېنىق بايان قىلغانلىق مەسىلىنىڭ يېرىمىنى ھەل قىلغانلىق بولىدۇ.

- چارلېز F كېتتېرىڭ

▲ گەپ بىر ئادەمنىڭ قانچىلىك بىلىشىدە ئەمەس، بەلكى ئۆزى بىلگەنلەردىن قانچىلىك پايدىلىنىشىدا؛ ئۇنىڭ نېمىگە ئىگە بولغانلىقى، قانداق تەربىيە كۆرگەنلىكىدە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقى ۋە نېمىلەرنى قىلالايدىغانلىقىدا.

- جۇسىئا G ھوللاند

▲ ياخشى ياكى يامانلىقنى، پاجىئە ياكى خۇشاللىقنى، باي ياكى كەمبەغەللىكنى ئىدىيە كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

- ئىدمۇند سپېنسېر

▲ ئەگەر بىز ئېتىقادقا تايىنىپ كۈرەش قىلساق، قوش قورالغا ئىگە بولىمىز.

- پىلاتون

▲ بىر ئۇلۇغ زاتقا نىسبەتەن كەمتەرلىك ۋە كەڭ قورساقلىقتىن ئارتۇق يارىشىملىق ئىش يوق.

- سىسېرو

▲ بىر ئادەمنىڭ ياخشى تەرىپىنى ماختاش، ئاندىن ئۇنىڭ كەمچىلىكىنى تۈگىتىشىگە ئاستا-ئاستا ياردەم بېرىش لازىم. بۇ ئىش ئىشخانىدىمۇ، زاۋۇتتىمۇ، ئۆيدىمۇ ئۈنۈم بېرىدۇ؛ خوتۇنغىمۇ، بالىلارغىمۇ، ئاتا-ئانىغىمۇ ۋە دۇنيادىكى بارلىق كىشىلەرگىمۇ شىپا بولىدۇ.

-دېئېل كارنېگ

▲ تۇرمۇشتا ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئەڭ قاتتىق ئېزىدىغىنى سەمىمىيەتسىزلىكتۇر.

-ئاننى موررووۋلىندبېرگ

▲ پاكىت مۇنداق: ھاياتلىق-خۇشاللىق، تېررورلۇق، گۈزەللىك، قورقۇنچلۇق، شېرىنلىك، قاڭسىقلىق - ھەممىسى ئەنە شۇ.

- ئانا تولي فرانكي

▲ مەڭگۈ نادانلىقتا قېلىشنىڭ مەخپىي رېتسېپى ئىنتايىن ئاددىي ۋە ئۈنۈملۈك بولىدۇ: ئۇ بولسىمۇ ئۆز پىكرىدىن مەمنۇن بولۇش ھەمدە ئۆزىنىڭ بىلىمىدىن قانائەتلىنىش.

- ئىلبرد ھۇببارد

▲ كىمكى ئۆزىنى باشقۇرالمىسا مەڭگۈ قۇل بولۇپ ئۆتىدۇ.

- گيۇتى

▲ پىتنىخورلۇق يامان غەرەزلىكلەرنىڭ خۇشاللىقىدۇر.

-گېبېل

▲ ئىشنى قىلىدىغان پەيت يېتىپ كەلگەندە تېز تۇتۇش قىلىش مەخپىيەتلىكنى ساقلاشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلىدۇر.

-بېكسون

▲ سەن بەختلىك بولۇشنى خالامسەن، ئۇنداقتا ئالدى بىلەن جاپا-مۇشەققەت چېكىشنى ئۆگەنگىن.

- تۇرگېنېۋ

▲ دۇنيادا بېجىرىم مۇسكۇل ۋە يېڭى تېرىدىنمۇ چىرايلىق كىيىم يوق.

- مايوماۋسكي

توپلىغۇچى: قەيسەر مۇھەممەتئىمىن (ئوقۇغۇچى)

ئەقلىيىلەر

▲ تىياتىرخانا تۇرمۇشتا يۈز بەرگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان ئالىي سوتتۇر.

- ل. تولىستوي

▲ كۈلۈمسىرەش چارچىغانلار ئۈچۈن ئارام ئېلىش، مۇڭغا پېتىپ قالغانلار ئۈچۈن كۈندۈز، ھەسرەت چېكىۋاتقانلار ئۈچۈن كۈن نۇرىدۇر. ئۇ، تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەڭ ئېسىل دورا.

-دېئېل كارنېگ

▲ ئادەم ئۈچۈن زىيان سالىدىغان نەرسە دەل ئەتە دېگەن سۆزنىڭ ئۆزى.

- بالزاك

▲ مېنىڭ ئالىم بولۇپ چىقىشىمدىكى ئەڭ ئاساسلىق نەرسە، پەنگە بولغان قىزىقىش، مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىشتىكى چەكسىز سەۋرچانلىق، پاكىتلارنى كۆزىتىش ۋە توپلاشتىكى غەيرەت، بىر خىل ئىجابىي كۈچ ۋە مول ساۋاقتىن ئىبارەت بولدى.

- دارۋىن

▲ ئادەم قانچىلىك دانا ۋە سېخىي بولسا ئۇ كىشىلەردىكى ياخشى تەرەپنى شۇنچىلىك كۆپ بايقايدۇ.

- ب. پاسكال

▲ ئادەم ۋاقىتنىڭ قىممىتىنى بىلگەنسېرى، ۋاقىتنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىنىڭ ئازابىنى شۇنچە ھېس قىلىدۇ.

- دانتى

▲ مۇھەببەت دېگەن مەجنۇنلارچە مەستانىلىق، ئۆچۈرگىلى بولمايدىغان يالقۇن، ئەبەدىي قانمايدىغان تەشنالىق، بال - ھەسەلدەك شېرىن

خۇشاللىق، ئەسەبىي مەجنۇنلۇق، خاتىرجەملىك بولمايدىغان جاپا - مۇشەققەتتۇر.

- رىچارددې فېنىمۇېل

▲ ئادەملەرنىڭ ئەڭ يۇكسەك ئەقىل - پاراسىتى مۇھىتقا ماسلىشىش ۋە سىرتقى تەھدىتكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ.

- دېنو

▲ بىر ياخشى كىتاب ئوقۇش نۇرغۇن ئالىيجاناب كىشىلەر بىلەن سۆھبەتتە بولغانلىقتۇر.

- گوركىي

▲ يېزىقچىلىقتىكى ئەڭ رەزىل ئىللەت ئۆزىگە تەقلىد قىلىش.

- ل. تولستوي

▲ تىياتىر - دەۋرنىڭ مۇجەسسەمى ھەم تارىخنىڭ ئاددىي خاتىرىسىدۇر.

- شېكسپېر

▲ ئەگەر يېڭىدىن ئۇلۇغ يازغۇچىلار، بولۇپمۇ ئۇلۇغ شائىرلار يېتىشىپ چىقمىسا، ئۇ ھالدا مىللىي تىل يوقىلىشقا، مىللىي مەدەنىيەت خارابلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىدۇ، شۇنداقلا مىللىي مەدەنىيەتنىڭ چوڭ مەدەنىيەت تەرىپىدىن يۇتۇۋېلىنىش ئېھتىماللىقىمۇ ناھايىتى زور دەرىجىدە كۈچىيىپ كېتىدۇ.

- ئېللىئوت

▲ كۆپ تىللىق بولۇش شەرەپلىك، ئەمما ئانا تىلىنى بىلمەسلىك جىنايەت.

- چېخوف ئايتماتوۋ

▲ تۇرمۇش خۇددى بىر ئەينەككە ئوخشايدۇ. سەن ئۇنىڭغا قاراپ يىغلىساڭ ئۇمۇ ساڭا قاراپ يىغلايدۇ. سەن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلسەڭ ئۇمۇ ساڭا قاراپ كۈلىدۇ.

- شېكسپېر

▲ سىز ئۆزئارا ئەركىلىشىۋاتقان ئىككى كۆچۈكنى كۆرۈپلا، بۇلار نېمە دېگەن ئىناق دەيدىغانسىز؟ پەقەت ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر پارچە گۆش تاشلاپ قويغاندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ دوستلۇقىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

- ئېپېكتېت

ئەقىلىلەر

▲ مۇنداقلا چىقىپ كەتكەن بىر ئېغىز يامان گەپ ئىككى ئادەم ئوتتۇرىسىدا نەچچە ئون يىل داۋام قىلىدىغان، ھەتتا ئۆلگۈچىمۇ ئايىغىچە چىقمايدىغان ئارازلىقنى پەيدا قىلىدۇ.

▲ بىر ئادەمنىڭ ئەڭ زور ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈسۈلى - ئۇنى مەدھىيىلەش ۋە ئۇنىڭغا ئىلھام بېرىش.

سەممىي مەدھىيىدىن ئۇنۇم ھاسىل بولىدۇ، تەنقىد ۋە مەسخىرە ئىشنى بۇزىدۇ.

▲ سىز دەردىڭىزنى ئەمەس، ئېرىشكەن بەختىڭىزنى ھېسابلاپ كۆرۈڭ.

▲ ئەڭ كۆپ ئاغرىنىدىغان كىشى، كۆپ ھاللاردا، ئەڭ ئاز ئىشلەيدىغان كىشىدۇر.

▲ تەسىرات قانچىكى تېز پەيدا بولسا، ئۇ شۇنچىلىك يۈزەكى ۋە بىردەملىك بولۇپ قالىدۇ.

▲ ئەڭ ئېغىر ھاقارەت سەندىن ھېچبىر يامانلىق كۆرمىگەن كىشىنىڭ ھاقارىتىدۇر.

▲ قورقۇنچاقلىق نەدە بولسا، ھاقارەت شۇ يەردە.

▲ قەيەردە ئىش خۇش ياقماسلار، بىكار تەلەپلەر كۆپ بولسا، شۇ يەردە قۇرۇق گەپ، غەيۋەت - شىكايەت كۆپ بولىدۇ.

▲ ھەقىقىي ساداقەتلىك دوستلار سېنىڭ ئەيىبلىرىڭنى كۆرگەندە ئۇنى ساڭا كۆرسىتىپ بېرىدىغان؛ بىرەر ئارتۇقچىلىقىڭنى كۆرگەندە ئۇنى باشقىلارغا تەشۋىق قىلىدىغان، ساڭا بىرەر ياخشىلىق قىلسا ئۇنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان؛ سەندىن بىرەر ياخشىلىق كۆرگەندە ئۇنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدىغان؛ سەندىن خاتالىق كۆرۈلگەندە بەك ئىنچىكە ھېسابلىشىپ كەتمەيدىغان؛ ئۆزىڭ خاھلىق ئېيتساڭ ئۇنى قوبۇل قىلمىدىغان ئالىي خىسلەتلىك كىشىلەردۇر.

▲ شىجائەتلىك - قەيسەر كىشىلەرنىڭ جاسارىتىنى جەڭ كۆنىدە؛ دىيانەت ۋە ئىشەنچ ئىگىلىرىنى ئېلىم - بىرىم ئىشلىرىدا؛ ئاياللار ۋە بالا - چاقىلارنىڭ ۋاپادارلىقىنى كەمبەغەللەشكەندە، ھەقىقىي دوستلارنى بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە بىلگىلى بولىدۇ.

▲ ئەگەر سەن دۈشمەننىڭ تارقاق ۋە ئىتتىپاقسىزلىقىنى كۆرسەڭ كۆڭلۈڭنى خاتىرجەم تۇت. ئۇلارنىڭ ئۆملىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ، ھەر دائىم ھوشيار بول.

▲ ئاقىل شاھلار ئالتە خىل ئادەمنى تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن ۋە ئىشلەتكەن. ئۇلار: بىرىنچى، دانا ۋە بىلىملىك ۋەزىر؛ ئىككىنچى، قابىلىيىتى يۇقىرى كاتىپ؛ ئۈچىنچى، تىلى راۋان شائىر؛ تۆتىنچى، كامالەتكە يەتكەن مۇتەخەسسىس؛ بەشىنچى، ئەخلاقى ۋە كەسپىي جەھەتتىن پىششىپ يېتىلگەن مۇھاپىزەتچى؛ ئالتىنچى، ماھارەتلىك تېۋىپ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

چەت ئەل ماقال - تەمسىللىرىدىن

▲ كەمتەر ئادەم ھەمىشە ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى ھېس قىلىپ تۇرىدۇ. ھاكاۋۇر ئادەم پەقەت باشقىلاردىنلا قۇسۇر ئىزدەيدۇ.

▲ ئابرويىنى ئويلىغان ئاز سۆزلەر.

▲ يامان ئاتلىق كىشى يېرىم ئۆلگەنگە

باراۋەر.

▲ ئىت ئۆز كوچىسىدا ئۆزىنى شىر چاغلايدۇ.

▲ ساختىپەز سۆزمەن كېلەر.

▲ ئاچكۆز ئابرويىدىن ئايرىلار.

▲ بىرى باي بولغۇچە مىڭى ۋەيران بولار.

▲ مەغرۇرلۇق - پۇتلىشىشنىڭ مۇقەددىمىسى.

▲ قۇدۇققا تۇكۇرمە، ئۆزۈڭمۇ بىر كۈن ئىچىپ قالىسەن.

▲ يالغانچى قەسەمخور كېلىدۇ.

▲ گېپى چىرايلىقنىڭ قولىدىن ئىش كەلمەس.

▲ قورسىقىڭدا جىن بولمىسا، خەقنىڭ ئەيىبلەشلىرىگە كۈلۈپلا قوي.

▲ قورسىقى يوغاننىڭ كاللىسى قۇرۇق.

▲ ئادەمدە قۇلاق ئىككى، ئېغىز بىرلا؛ شۇڭلاشقا كۆپرەك ئاڭلا، ئازۋالاقلا.

▲ قۇرۇق گەپ - نىشانغا تەگمەس ئوق.

▲ ئوت - چۆپ جىق يەردە ئاش ئاز بولار، گەپ جىق يەردە ئەقىل - پاراسەت.

▲ بۇلبۇلنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە قورساق تويمايدۇ.

▲ نامۇۋاپىق ئىش ئۇزاققا بارماس.

▲ رەھىمسىز ھاكىمىيەتنىڭ ئۆمرى قىسقا.

▲ بېلىق بېشىدىن سېسىيدۇ.

▲ ھەسەت - نام - ئاتاقنىڭ ھەمراھى.

▲ ئەزرائىل كالېندار ئىشلەتمەس.

▲ تالاش - تارتىش - ئىككى ياقنىڭ بىر - بىرىگە يول قويمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى.

ھېكايەت

ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن زەھەرلەنگەن مەينى ئىچىپ ئەجىلى يېقىنلاشقانلىقىنى سېزىپ، دوستلىرىغا مۇنداق ۋەسىيەت قىلغانىكەن: مەن ئۆلگەندىن كېيىن ئاتام زىياپەت بېرىپ دۇنيادا ھېچبىر يېقىن كىشىسى ئۆلمىگەن ئادەملەرنى مېھمان قىلسۇن. ئەگەر شۇنداق ئادەم چىقىپ قالسا، ئاتام مەن ئۈچۈن يىغلىسۇن، بولمىسا بىھۇدە ياش تۆكمىسۇن. جەسىتىمنى گۆرىستانغا ئېلىپ ماڭغاندا، ئىككى قولۇمنى جىنازىدىن سىرتقا چىقىرىپ قويۇڭلار، پۈتۈن دۇنياغا پادىشاھ بولغان مەندەك بىر ئادەمنىڭ ئۇ دۇنياغا قۇرۇق قول كېتىپ بارغانلىقىمنى جامائەت، ئەل - يۇرت كۆرسۇن.

توپلىغۇچى: ئىلياس ھوشۇرى

ئەقلىيىلەر

▲ ئەقىل ئىگىلىرىنى ئىككى ئىش ئەپسۇسلاندۇرىدۇ، بىرسى قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى ئۆز كەسپىگە قويماسلىق، يەنە بىرسى، قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى مۇھىم خىزمەتلەرگە تەيىنلەش.

▲ ھەقىقىي بايلىق - ساغلام بەدەن، ئاددىي - ساددا تۇرمۇش ۋە ئازادە كۆڭۈلدۇر.

▲ ئىلىم ئەھلىلىرى بىلەن مۇنازىرىلىشىش ۋە جېدەللىشىش؛ سىناقتىن ئۆتمىگەن ئىشلارغا ئىشەنچ باغلاش؛ شاللاق خوتۇنلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىگە سەل قاراش نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

▲ ئالەمدىكى ھەر قانداق سىرلىق ئىشنى يېشىدىغانغا ئادەم چىقىدۇ، شۇغىنىسى، ئۇنىڭ كىملىكىنى ھېچكىم دەپ بېرەلمەيدۇ.

▲ ئويلىنىش - ئىدىيىنىڭ ئۆز ئۆزى بىلەن سۆزلىشىشى.

▲ ھاياتلىق سەپىرىنىڭ قاچان باشلانغانلىقىنى سىزگە ھېچكىم ئېيتىپ بەرمەيدۇ، ئۆزىڭىز ھەقىقىي ھاياتلىقنى ئەمدى باشلىدىم، دەپ ئويلىغان چېغىڭىزدا، ھايات سەپىرىنىڭ گۈزەل بىر قىسمىنى ئاللىقاچان بېسىپ بولغان بولىسىز.

* * *

▲ بىر ياخشى كىتابنى تۇنجى رەت ئوقۇغىنىمدا بىر سىرداش دوستقا ئىگە بولغاندەك بولىمەن؛ ئۇ كىتابنى قايتا ئوقۇغىنىمدا قەدىناس دوستۇم بىلەن كۈرۈشكەندەك بولىمەن.

- ۋولتېر

▲ دۇنيادا دوستىغا كۆڭۈل ئاغرىقىنى سۆزلەپ بېرىشتىنمۇ كۆڭۈللۈك ئىش بولمىسا كېرەك.

- سۇللى پرودۇم

▲ كىشىلەر شەرەپنى ئۆلۈكلەرگە بەرسە بېرىدۇكى، ھەرگىز تىرىكلەرگە بەرمەيدۇ. چۈنكى، ئۆلۈكلەر رىقابەتلىشىشتىن قالغان.

- سۇللى پرودۇم

▲ شاختىن شاخقا قونۇش قابىلىيەتسىزلىكنىڭ بەلگىسى، ئىزچىللىق ھاياتنىڭ جېنى.

- بالزاك

▲ بىزنىڭ بېشىمىزنى قاتۇر ۇۋاتقىنى خىزمەتنىڭ ئېغىرلىقى ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزگەتەۋە قانچىلىك خىزمەتنىڭ بارلىقى ۋە ئۇنىڭ قايسىسىنى بۇرۇن قىلىشىمىز لازىملىقىنى بىلمىگەنلىكىمىزدۇر.

- دېئىل كارنېگ

توپلىغۇچى: دىلئارام قۇربان (ئوقۇغۇچى)

گۈلچىلە بىلەن ئاق ئوغلاق

(لوپنۇر خەلق چۆچىكى)

قەلەمگە ئالغۇچى: **مامۇت قاسىم**

بۇرۇنقى زاماندا، تەكلىماكاندا، تارىمغا يېقىن، ئەتراپى ئېقىن، خىلۋەت ماكاندا بىر ئەر - خوتۇن ئۆتكەنىكەن. ئېرى ئۇستا مەرگەن بولۇپ، ئوۋچىلىق بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. خوتۇنى ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ بالىلىرىنى باقىدىكەن.

ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. ئۇلار يەتتە قىز پەرزەنت كۆرۈپتۇ. چوڭ قىزىنىڭ ئېتى گۈلچىلە ①، كەنجىسىنىڭ ئاقپاشاق ② ئىكەن. گۈلچىلە 17گە، ئاقپاشاق ئۈچ ياشقا كىرگەندە ئوۋچىنىڭ خوتۇنى ئەجىلى يېتىپ پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە رەھلەت قىپتۇ. شۇندىن تارتىپ ئۆينىڭ بەرىكىتى ئۇچۇپ، جىمى ئېغىرچىلىق ئوۋچىنىڭ زىممىسىگە چۈشۈپتۇ. كۈندىن - كۈنگە قېرىلىق يېتىپ، كۆزلىرى تورلىشىشقا باشلىغان ئوۋچىنىڭ بەل - پۇتى ئاغرىپ يىراققا ماڭالمايدىغان، ئاتقان ئوقىمۇ چەنلىگەن جايىغا ئانچە تەگمەيدىغان، شۇڭا ئوۋلىغان نەرسىلىرىگە بالىلىرى تويمايدىغان، ھەتتا بەزىدە كۈنلەپ -

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

كۈنلەپ ئاچ قالىدىغان بوپتۇ. گۈڭچى ئاخىر قېرىلىق، كېسەللىك، ئاچارچىلىقتىن گورۇن تۈتۈپ يېتىپ قاپتۇ.

بىر كۈنى بالىلىرىنىڭ ئاچلىق ئازابىغا زادىلا چىدىمىغان قېرى گۈڭچى يېنىي يەر تارتىپ تۇرسىمۇ، تالاڭ سۈزۈلمەستىلا چورۇقىنى تارتىپ، ئوقيا، قاپقان - توزاقلىرىنى ئېلىپ ناگىلاج گۈڭغا مېڭىپتۇ.

كۈن چۈش بولغاندا، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن ئۈڭچى پۈتلىرىنى تەستە سۆرەپ، بىر قىرغاۋۇلنى كۆتۈرگىنىچە ئوتاقتا ③ قايتىپ كەپتۇ. قىزلىرى قىرغاۋۇلنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن سەكرىشىپ كېتىپتۇ. ئۈڭچى گۈلچىلەگە:

- قىزىم، بەك ھېرىپ كەتتىم، ئازراق دېمىمنى ئېلىۋالاي، ئاڭغىچە قىرغاۋۇلنى پاكىز ئادالاپ پىشۇرۇپ قوي. چورۇقۇمنى سۇغا چىلاپ قويغىن، يۇمشاپ تۇرسۇن. بىردەم كۆزۈمنى يۇمۇۋالغاندىن كېيىن، گۆشنى يەپ يەنە ئۈڭغا چىقىپ باقاي، تەلىيىگىلار بولسا، سىلەر يېگۈدەك بىرەر جاندارغا ئۇچراپ قالسام ئەجەپ ئەمەس، - دەپ چەكمىنىنى يېپىنىپ ئۆيقۇغا كېتىپتۇ.

گۈلچىلە ئاتىسىنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىپ، قىرغاۋۇل گۆشى پىشىشقا ئاز قالغاندا ئوتۇن تۈگەپ كېتىپتۇ. ئۇ تەمەچ تېرىپ كېلىش ئۈچۈن جاڭگالغا مېڭىپتۇ. شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقىدىن نەپسى تاقىلداپ كەتكەن سىڭىللىرى ئاچىسى كەلگۈچە قىرغاۋۇلنىڭ گۆشىنى پاك - پاكىزە يەپ، شورپىسىنى ئىچۈۋېتىپتۇ.

گۈلچىلە بىر ئېتەك تەمەچنى كۆتۈرۈپ كېلىپ داڭقانغا قارىسا گۆش تۈگۈل شورپىسىمۇ يوق تۇرغۇدەك. ئۇ بولغان ئىشنى ئۇقۇپ بىر تۇرۇپ ئاتىسىدىن قورقسا، يەنە تۇرۇپ سىڭىللىرىغا ئىچى ئاغرىپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي تازا بېشى قاتقاندا، كۆزى سۇغا چىلاقلىق چورۇقتا چۈشۈپتۇ - دە، ئۇنى سۇدىن ئېلىپ يۇڭلىرىنى پاكىز ئادالاپ، داڭقانغا سېلىپ پىشۇرۇشقا باشلاپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن ئۈڭچى ئويغىنىپ گۈلچىلەگە گۆشنى ئەكېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇ ياغاچ تاۋاققا چورۇقنى ئېلىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئۈڭچى ئاچلىقتىن كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي چورۇقنى قىرغاۋۇل گۆشى دەپ ئويلاپ يەۋېتىپتۇ. ئۇ، سەل ماغدۇرىغا كەلگەندىن كېيىن گۈلچىلەگە:

- چورۇقۇمنى ئەكېلىپ بەرگىن، - دەپتۇ.

گۈلچىلە ئەمدى قانداق قىلىشنى بىلمەي تېڭىرقاپ تۇرغاندا ئاتىسى تاقەتسىزلىنىپ:

- قىزىم، چورۇقۇمنى چاققان ئېلىپ كەل. كۈن گولتۇرۇشقا ئاز قاپتۇ. دەرھال جاڭگالغا بېرىپ قۇرۇپ قويغان سوغان ④ - توزاقلىرىمغا قاراپ باقاي، - دەپتۇ.

گۈلچىلە ئاتىسىنىڭ ئالدىدا يىغلاپ تۇرۇپ، سىڭىللىرىنىڭ ئاچلىقتا چىدىماي قىرغاۋۇل گۆشىنى يەپ قويغانلىقىنى، شۇڭا ئامالسىز سۇغا چىلاپ قويغان چورۇقنى پىشۇرۇپ ئۇنىڭغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى، ھازىر يېگىنى ئۆزىنىڭ چورۇقى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. ئۈڭچى ئاچلىقتىن لەۋلىرى گەز باغلاپ، سىياقىدىن توپا ئۆرلەپ تۇرغان قىزلىرىغا قاراپ، كۆڭلى قاتتىق بۇزۇلۇپ ئاچچىقىدىن يېنىپتۇ. ئۈڭغا بېرىشنى قويۇپ، كېچىنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ، كېسىلىنىڭ كۈندىن - كۈنگە پىشىپ، ئۆمرىنىڭمۇ ئاخىرلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى جەزم قىپتۇ - دە، قىزلىرىنى مۇشۇ ھالدا تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيماي، تەندە جاننىڭ بار ۋاقتىدا ئۇلارغا ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئېلىشنىڭ يولىنى قىلماق بوپتۇ. ئەتىسى ئۇ قىزلىرىنى يېنىغا چاقىرىپ:

- بالىلىرىم، مەن سىلەرنى ياۋا مۆگە ⑤ پىشىپ كەتكەن، يۆگەل ⑥ چوكىلىرى تولۇپ تۇرغان يەرگە ئاپىرىپ قورسىقىلارنى تويغۇزۇپ كېلەي، - دەپ ئۇلارنى ئىچكىرى جاڭگالغا باشلاپ مېڭىپتۇ. گۈلچىلە ئاقپاشاقنى ھاپاش قىلىپ، قالغان سىڭىللىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ئاتىسىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپتۇ.

كۈن چۈش بولاي دېگەندە ئاخىر ئۇلار جاڭگالنىڭ يۇلغۇنلار چېچەكلەپ، يۆگەل چوكىلىرى ساڭگىلاپ، ياۋا مېۋىلەر پىشىپ سارغىرىپ كەتكەن ئەلۋەك يېرىگە يېتىپ كەپتۇ. قىزلار خۇددى ئاچ قالغان قويلار ئوتقا يۈگۈرگەندەك، جىگدىلەرگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغاندا قىزلارنىڭ قورساقلىرى تويۇپ، چىشلىرى قاماپ، ئويۇنغىمۇ قېنىپ، ئوتاقتا قايتىش يادىغا كەپتۇ - دە، ئاتىسىنى ئىزدەپتۇ، ئەمما ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئۇلار تۆمۈر تۇمشۇقنىڭ قۇرت ئىزدەپ توغراقنى توكۇلدىتىپ چوقىغان ئاۋازىنى «ئاتام ئوتۇن كېسىۋاتقان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ گول بولۇپ، ئۇيان يۈگۈرۈپ - بۇيان يۈگۈرۈپ غورۇ جاڭگاللىققا تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋېرىپتۇ. قايتايلى دېسە، ئوتاقنىڭ قايسى تەرەپتە قالغانلىقىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ. ئاستا - ئاستا كۈن ئولتۇرۇپ، يەر - جاھان قاراڭغۇلۇشقا باشلاپتۇ. ئۇلار يە ئاتىسىنى تاپالماي، يە ئۆيىگە قايتالماي بېشى تۆرۇپ قاپتۇ. كۆزلىرىگە ھەر خىل قورقۇنچلۇق نەرسىلەر كۆرۈنۈپ، سۇر باسقانلىقىدىن خۇددىنى يوقىتىپ يىغلىشىپتۇ. يىغلا

- يىغلا ئاۋازلىرى پۈتۈپ هالىدىن كېتىپتۇ. ئاخىرى بىر تۈپ قېرى يۇلغۇننىڭ دالدىسىغا كىرىپ ئۇخلاپتۇ.

ئەتىسى قىزلار گۈلچىلەگە ئەگىشىپ بېشى قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. قورساقلىرى ئاچسا، ياۋا مېۋە ۋە يوگەل تېرىپ يەپتۇ، ئۇسسىغاندا ساقمندى سۇ⑦ لارنى ئىچىپتۇ. كەچ بولسا كەلگەن يېرىدە ئۇخلاپتۇ. ماڭار - ماڭار ئاخىر بىر چۆللۈككە چىقىپ قاپتۇ. ئۇلار ئۇسساپ - چاڭقاپ، ھېرىپ - ئېچىپ كېتىۋاتسا ئالدىغا بۇلدۇقلاپ تۇرغان بىر بۇلاق ئۇچراپتۇ. قىزلاردىن بىرى يۈگرۈپ بارغان پېتى دۇم يېتىپ ئۇنىڭدىن سۇ ئىچكەنكەن، شۇ زامات كىيىككە ئايلىنىپ قاپتۇ - دە، ئۇيان - بۇيان سەكرىگەنچە كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ. گۈلچىلە سىگىللىرىنى دەرھال بۇلاق بېشىدىن ياندۇرۇپ يولىغا راۋان بوپتۇ. كېتىۋاتسا، يەنە بىر بۇلاقتا ئۇچراپتۇ. قارىسا سۇ يۈزىدە زەڭگەر ئاسمان جىلۋىلىنىپ تۇرغۇدەك. سۇنى كۆرگەن گۈلچىلەنىڭ يەنە بىر سىگىلىسى:

- ئىجە ⑧، بەك ئۇسساپ كەتتىم، مۇشۇ سۇدىن ئازراق ئىچىۋالاي، - دەپ يالۇۇرۇپتۇ. گۈلچىلە:

- سىگىلىم، بۇ سۇنى ئىچمىگىن، ئىچسەڭلا ھايۋانغا ئايلىنىپ قالىسەن، - دەپ نەسىھەت قىلىپ ئالدىنى توسۇپتۇ. ئەما، ئۇسسۇزلۇقتا چىدىمىغان سىگىلىسى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي يۈگۈرۈپ كەلگەن پېتى بۇلاقتىكى سۇنى ئىچىشىگىلا كەپتەرگە ئايلىنىپ قانات قېقىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. گۈلچىلە ئىككى سىگىلىسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىغا كۆڭلى بەكمۇ يېرىم بولۇپ، قالغان سىگىللىرى بىلەن يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتسا، ئالدىغا يەنە بىر بۇلاق ئۇچراپتۇ. قارىسا، بۇلاق بويىدا ياپيېشىل قىياقلار يەلپۇنۇپ تۇرغۇدەك. بۇ چاغدا يەنە بىر سىگىلىسى گۈلچىلەگە:

- ئىجە، ئۇسسۇزلۇقتا زادىلا چىدىيالمىدىم، بۇ بۇلاقتىن بىر ئوتلام سۇ ئىچىۋالاي، - دەپ يالۇۇرۇپ يىغلاپتۇ. بۇ چاغدا كۈننىڭ ئوتتەك تەپتىدىن يەر - زېمىن تېخىمۇ قىزىشقا باشلاپتۇ. گۈلچىلە سىگىلىسىغا نەسىھەت قىلىپ، سۇ ئىچىشتىن شۇنچە توسقان بولسىمۇ، تەشنالىقتا چىدىيالمىغان سىگىلىسى ئاچسىنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ، بۇلاقتىن سۇ ئىچىپتۇ - دە، شۇئان توشقانغا ئايلىنىپ ئىككى سەكرەپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

گۈلچىلە بۇ غارايىپ ئالامەتلەرگە ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ سىرى - ئەسناسىنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمەي، قالغان ئۇچ سىگىلىسىغا بۇ چۆلدىن چىقىپ بولغۇچە ھېچقانداق بۇلاقتىن قەتئىي سۇ ئىچمەسلىك، ئۇسسۇزلۇقتا چىداش توغرىسىدا يىغلاپ تۇرۇپ نەسىھەت قىلىپتۇ. ئۇلار مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، لېكىن چۆللىنىڭ ھېچ ئۇچ - چېتى كۆرۈنمەپتۇ. ئەمدى بۇ پايانسىز دەشت - باياۋان تونۇردەك قىزىپ، نەپەسنى كۆيدۈرگۈچى ئانەشتەك ئىسسىق جاندىن ئۈتۈشكە باشلاپتۇ. ئۇسسۇزلۇق، ھارغىنلىق، ئاچلىقتىن ھالىدىن كېتىۋاتقان بۇ ئاچا - سىگىللار مېڭىبىر جاپادا بىر تۆپىلىكتىن ئېشىشىغا ئالدىدا يەنە بىر بۇلاق كۆرۈنۈپتۇ. سىگىللىرىدىن بىرسى:

- جانىم ئىجە، ئەمدى ماڭغۇدەك ھالىم قالمىدى. ئۇسسۇزلۇقتىن گېلىم قۇرۇپ ھېچ تىنالمايۋاتىمەن. مۇشۇ سۇدىن بىر يۇتۇم ئىچىۋالاي، - دەپلا تۇرغان جايىغا يىقىلىپتۇ. گۈلچىلە:

- ئوبدان سىگىلىم، شۇ تاپتا مەنمۇ سەندىن ئۆتە ئۇسساپ كەتتىم. بىراق بۇ چۆلدىكى بۇلاقلارنىڭ سۇلىرى سېھىرلەنگەن - تىلسىملىق سۇ ئىكەن. بىلىپ تۇرۇپ ئىچىپ ھايۋانلاتقا ئايلىنىپ كەتسەك، مەن سېنى نەدىن ئىزدەيمەن، ھېلىمۇ مۇشۇ سۇنى ئىچىپ ئۆچ قېرىندىشىمىزدىن ئايرىلىپ قالدۇق، - دەپ قان يىغلاپتۇ. سىگىلىسى:

- ھەي ئىجە، يىغلىما، بىزگە تەقدىرنىڭ قىسمىتى شۇنداق ئوخشايدۇ. مەنمۇ بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي، - دەپ ئۆمىلەپ بېرىپ سۇدىن بىر يۇتۇم ئىچىشىگىلا شۇ زامات ئۇ بۇركۇتكە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

كۈن تىكلىنىپ تازا چىڭقى چۈش بولغاندا ئاسمان چوغ، زېمىن قوغدەك قىزىپ كېتىپتۇ. شۇنداق چىدىغۇسىز ئىسسىقتىمۇ گۈلچىلە ئىككى سىگىلىسىنى ئەگەشتۈرۈپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئالدىغا ماڭسا، گويا بىرسى كەينىگە تارتىۋاتقاندەك ماڭغان يولى زادىلا ئاينىماپتۇ. ئۇلار چىشىنى چىشىغا چىشلەپ كېتىۋاتسا، ئالدىغا يەنە بىر بۇلاق ئۇچراپتۇ. قارىسا، بۇلاق سۈيى ھەر خىل رەڭدە ئۆزگىرىپ تۇرارمىش. بەشىنچى سىگىلىسى ئۇنىڭغا ئېسىلىپ:

- جانىم ئىجە، ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئۇسسۇزلۇقتىن بۇنداق قىينالغۇچە بىر يۇتۇم سۇ ئىچىۋېلىپ ھايۋانلاتقا ئايلىنىپ كەتسەمۇ مەيلى. ئەمدى سەن مېنى توسۇما، سۇ ئىچكىلى قوي، - دەپ ئۆزىنى بۇلاققا ئېتىپ ئەمدىلا ئاغزىنى سۇغا تەككۈزۈشىگە تۇلكىگە ئايلىنىپ قاپتۇ - دە، قۇيرۇقىنى شىپالاقلاتقىنىچە قۇمدىن ئارتىلىپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

گۈلچىلەنىڭ يىغلاي دېسە يېشى، گەپ قىلاي دېسە ئاۋازى چىقماپتۇ. نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىنلىشىپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئاقپاشاقنى يۈدۈگىنىچە مىڭبىر ئۆلۈپ - تىرىلىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئاقپاشاق چىدىغۇسىز ئىسسىقتا دەم هوشىدىن كېتىپ، دەم هوشىغا كېلىپ: «سۇ، سۇ» دەپ جۆيلۈپتۇ. كۈن پېشىن بولغان مەهەلدە - گۈلچىلەمۇ هالىدىن كېتىپ جېنى هەلقۇمىغا كېلىپ قالغان، ئاچا - سىڭىل جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغان ئەسنادا كۆزىگە سۈپسۈزۈك سۇلىرى دولقۇنلىنىپ، سۇ بېتىدە بۇلۇتلار ئۈزۈپ يۈرگەن يوغان بىر كۆل كۆرۈنۈپتۇ. كۆلنىڭ قىرىدا بۈككىدە دەل - دەرەخلەر تۇرارمىش. بۇنى كۆرگەن گۈلچىلە بىلەن ئاقپاشاقنىڭ پۇت - قولىغا يېڭىباشتىن جان كىرگەندەك بولۇپ، كۆلگە قاراپ مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، لېكىن كۆل كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرسىمۇ، زادىلا قېشىغا يېتىپ بارالماپتۇ. ئۇلار يەنە هالىدىن كېتىپ يېقىلىپتۇ. بىر چاغدا گۈلچىلەنىڭ قۇلىقىغا يىراق - يىراقلاردىن كېلىۋاتقان كارۋانلارنىڭ كولدۇرما ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بوپتۇ.

. .

كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغاندا چىققان سەلكىن چۆل شامىلىدىن سەگىپ هوشىغا كەلگەن گۈلچىلە كۆزىنى ئاچسا، باياۋان يەنە بۇرۇنقى پېتى تۇرغۇدەك. ئاقپاشاقنىڭ ئەھۋالى بولسا تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ ئوت - كاۋاپ بولۇپ ياتقۇدەك. گۈلچىلە ئەمدى قانداق قىلارمەن، دەپ ئەتراپىغا قارىسا، ئۆزىدىن نېرىراقتا سۈيى چىمىلداپ تۇرغان كىچىككىنە بىر بۇلاقنى كۆرۈپتۇ. قېشىغا بېرىپ قارىسا، سۈيى خۇددى سۈتتەك ئاپئاق ئىكەن. ئۇ، ئاقپاشاقنى باغرىغا بېسىپ:

- بىز يەتتە قىز ئىدۇق، ئاخىر ئىككىمىزلا قالدۇق. سەن بولساڭمۇ مېنى تاشلاپ كەتمىگىن، - دەپ يىغلىغانچە، ئاقپاشاق بىلەن ئۆزىنىڭ چېچىنى بىر - بىرىگە چېتىپتۇ - دە، بۇلاقتىن ئوچۇمىدا سۇ ئېلىپ ئاقپاشاقنىڭ ئاغزىغا تامغۇزۇپتۇ. سۇ تامچىسى ئاقپاشاقنىڭ ئاغزىغا تامچىلىشى بىلەنلا ئۇ سۈتتەك ئاپئاق ئوغلاققا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئوغلاق ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇيان - بۇيان سەكرەپ بېقىپتۇ، لېكىن گۈلچىلەنىڭ چېچىدىن يېشىنەلمەپتۇ. گۈلچىلە قاتتىق كۆڭلى يېرىمچىلىقتا ئاق ئوغلاقنى يېتىلەپ، بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئاستا - ئاستا كۈن ئولتۇرۇپ، يەر - جاهانمۇ قاراڭغۇلىشىپتۇ. ماڭار - ماڭار هارغىنلىقتىن هېچ بولالمىغان گۈلچىلە ئاق ئوغلاقنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ ئاستا - ئاستا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

گۈلچىلە ئەتىسى ئويغىنىپ قارىسا، ئۆزىنى شۇنداق چىرايلىق بىر چاهار باغنىڭ ئىچىدە كۆرۈپتۇكى، سۈپسۈزۈك سۇلار بۇلاقلاردىن قايناپ - تېشىپ چىقىۋاتقۇدەكمىش. ياساپ قويغاندەك چىمەنلىك كۆلچەكلەردىكى لىپمۇ لىپ سۇلار كۈن نۇرىدا زۇمرەتتەك جىمىرلايمىش. گۈلچىلە: «نېمە بولسام باشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئاق ئوغلاقنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، سۇدىن قانغۇدەك ئىچىپ، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپتۇ. كۆلچەكلەرنىڭ بىرىگە كىرىپ چۆمۈلۈپتۇ. ئۇ چېچىنى تاراۋاتقاندا، سۇ يۈزىدە ئايدەك بىر ساهىبجامال قىزنىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. هەيران بولۇپ ئەتراپىغا قارىسا، ئۆزىدىن باشقا هېچكىم كۆرۈنمەپتۇ. بۇ جايمۇ ئەسلىدە «سىرلىق بۇلاق» دېگەن تىلسىماتلىق ماكان بولۇپ، بۇ يەردىكى بارلىق مەۋجۇداتلار بىردەم پەيدا بولۇپ، بىردەم يوقاپ، يەنە پەيدا بولۇپ تۇرۇدىكەن. بۇ بۇلاقلاردىكى سۇلارمۇ هەر خىل نەرسىلەرنىڭ سۈرى بولۇپ، قايسى خىل بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچسە، شۇ خىل نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدىكەن. گۈلچىلە سۇ ئىچكەن بۇلاق «پەرىزاتلار بۇلىقى» بولۇپ، يېنىدىكى كۆلچەك پەرىزاتلارنىڭ چۆمۈلىدىغان يېرى ئىكەن. گۈلچىلە پەرىزاتلار بۇلىقىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، پەرىزاتلار كۆلچىكىدە يۇيۇنغانلىقى ئۈچۈن پەرى تۈسىگە كىرىپ قالغانىكەن.

گۈلچىلە ئاق ئوغلاقنى يېتىلەپ چاهار باغقا قاراپ ئىچكىرىلەپ مېڭىپتۇ. قارىسا، باغدا كۆزنى قاماشتۇرىدىغان مىڭ - تۈمەن خىل گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن بولۇپ، خۇش پۇرىقىدىن پۈتۈن ئەتراپ ئىپار - ئەنبەر پۇرايمىش؛ جىمى ئىقلىمدىكى قۇشلار بۇ باغقا جەم بولۇپ، بەس - بەستە خۇش ناۋا قىلارمىش؛ بۇ جاهاندا بار بولغان جىمىكى مېۋىلەر شاخ - شاخلاردا مەي باغلاپ پىشىپ يەردە تۆكمە بولۇپ ياتارمىش.

گۈلچىلە هەيرانلىق ئىچىدە خالىغان مېۋىلەردىن تويغۇدەك يەپ، ئاق ئوغلاققىمۇ يېگۈزۈپتۇ. چېچەكلەردىن چىرايلىق گۈل چەمبىرەكلەرنى ياساپ باشلىرىغا كىيىشىپ، ئاق ئوغلاق بىلەن قانغۇدەك قوغلىشىپ ئويناپ، يولدا تارتقان بارلىق ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى ئۇنتۇغان هالدا سەيلە قىپتۇ. تاماشا قىلىپ ماڭار - ماڭار بىر ئېگىز تاغنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تاغنىڭ ئۈستىدىن بىر ئۆڭكۈرنى تاللاپ ماكانلىشىپتۇ.

گۈلچىلە هەر كۈنى ئاق ئوغلاقنى ئۆڭكۈردە قالدۇرۇپ ئۆزى سىرتتىن يېمەكلىك تېپىپ

كېلىدىكەن. ئۇ، ھەر قېتىم ئوزۇق تاپقىلى مېڭىش ئالدىدا ئاق ئوغلاققا: «سىرتقا چىقمىغىن» دەپ قايتا - قايتا تاپىلايدىكەن. كۈنلەر شۇنداق خۇشال - خۇرام، خاتىرجەم ئۆتۈۋېرىپتۇ. كېيىنچە ئاق ئوغلاق ئۆڭكۈرده يالغۇز قالغاندا بارغانچە زېرىكىدىغان، ئاچسى سىرتقا چىقىپ كەتكەنده ئۆڭكۈر ئالدىغا چىقىپ ئويناىدىغان بولۇپتۇ. ئاچسى كېلىدىغان ۋاقىت بولغاندا يۈگۈرۈپ - تاقلاپ ئۆڭكۈرگه كىرىۋالىدىكەن.

بۇ تاغدىن ئۇچ كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر دۆلەت بار ئىكەن. ئۇنىڭغا دىلگىر شاه ئىسىملىك پادىشاه ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن. دىلگىرشاه ئۆزى ياش، قاۋۇل، كېلىشكەن، چەۋەندازلىققا ماھىر - شىجائەتلىك يىگىت بولۇپ، يۈرت سوراشتا ئادىل، خەلقى ئۇنىڭغا مايىل ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى بولۇپ، ھەر ئىككىسىلا تۇغماس ئىكەن. پەرزەنت ئىشقىدا يۈرەك - باغرى چاك - چاك بولغان دىلگىرشاه پات - پات شىكارغا چىقىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىكەن.

بىر كۈنى دىلگىرشاه خاس يىگىتلىرىدىن قىرىقنى ئەگەشتۈرۈپ شىكارغا چىقىپ بىر كۈن مېڭىپتۇ، ئەمما ئالدىغا ھېچقانداق جاندار ئۇچرىماپتۇ. ئەتىسى يەنه بىر كۈن ماڭغان بولسىمۇ، ئەدناسى چېكەتكىنىڭ چىرىلدىغان ئاۋازىمۇ ئاڭلانماپتۇ. كەيپى ئۇچقان دىلگىرشاه شىكار قىلىشتىن رايى يېنىپ، ئوردىسىغا قايتماق بولۇپ يىگىتلەرگه مەسلىھەت سالىپتۇ. ئۇنىڭ مەسلىھىتىنى بەزىلەر ماقۇل كۆرسه، بەزىلىرى ئارىسالدى بولۇپتۇ. يىگىتلەرنىڭ ئارىسىدا توزان ئىسىملىك كەمسۆز، ئەمما ئوي - پىكرى چوڭقۇر بىر دانىشمەن ئوغلان بار ئىكەن. ئۇ، بۇ مەسلىھەتنى ئاڭلاپ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىردەم خىيال سۈرگەندىن كېيىن، شاھنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ:

- ئى شاھى ئالەم، بۇ قېتىمقى ئەتىسىز شىكار ھەممىمىزنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. ئەزەلدىن ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئۆۋىسى بولۇپ كەلگەن بۇنداق چۆلده بىرمۇ جاندارنىڭ ئۇچرىمىغانلىقى كىشىنى ئەجەبلەندۈرىدۇ. بۇ بەلكىم بىر ياخشىلىقنىڭ نىشانى ۋە ياكى بىرەر يامانلىقنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن. «مەرتەم - مەرتەم ئۇچ مەرتەم» دېگەن گەپ بار. قېنى، ئەتە يەنه بىر كۈن شىكار قىلىپ باقايلى، شۇنىڭدىمۇ ئالدىمىزغا ھېچقانداق جاندار ئۇچرىمىسا ئاندىن ئوردىغا قايتساق، - دەپتۇ.

دىلگىرشاه توزانىڭ پىكرىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئۇلار كۈلخانىسى پەلەككه يەتكۈزۈپ كېچىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى يەنه شىكارغا مېڭىپتۇ، ئەمما يەنىلا ئالدىغا ھېچنېمه ئۇچرىماپتۇ. ئۇلار ماڭار - ماڭار ياپيېشىل بىر چىمەنتاغقا دۇچ كەپتۇ. دىلگىرشاه بۇ چۆلده بۇنداق مەنزىرىلىك - گۈزەل تاغنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدىكەن. ئۇ، ھەيرانلىق ئىچىده تاغنىڭ ئوستىگه قاراۋېتىپ قاپتالدا بىر ئاق نەرسىنىڭ سەكرەپ يۈرگەنلىكىگه كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ - ده، يىگىتلەرگه:

- ھەي يىگىتلەر، تاغنىڭ قاپتىلىدىكى ئاق نەرسىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ دەرھال ئۇنى قورشاڭلار، - دەپ بۇيرۇپتۇ. يىگىتلەر ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ، ئاق نەرسىنىڭ قېشىغا بېرىپ قارىسا، ئۇ ئاپئاق ئوغلاق ئىكەن. دىلگىرشاه خۇشال بولۇپ:

- ئوغلاقنى تىرىك تۇتىمىز. ھېچكىم ئوقيا ئېتىشقا بولمايدۇ. ئەگەر كىمده كىم ئوغلاقنى قاچۇرۇپ قويسا، ئۇنىڭ كاللىسى ئېلىنىدۇ، - دەپ ئەمىر قىلىپتۇ.

يىگىتلەر چەمبەر شەكلىده دائىره بولۇپ ئوغلاقنى قورشاپتۇ. ئاتلارنىڭ تاشقا تېگىپ جاراڭلىغان تۇياق ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتكەن ئاق ئوغلاق بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بىر توپ ئاتلىقلارنىڭ قورشاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ - ده، ئۇياق - بۇياققا قېچىپ بېقىپتۇ، لېكىن قورشاۋ ئىچىدىن قۇتۇلۇپ چىقىشقا كۆزى يەتمەي، ئاچسىنىڭ نەسىھىتىگه قۇلاق سالمىغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىلىپتۇ. ئاخىرجان ئاچچىقىدا بارلىق كۈچىنى يىغىپ دىلگىر شاھنىڭ بېشىدىن سەكرەپ ئۆتكەن پېتى، تاغنىڭ ئوستىگه قاراپ قېچىپتۇ.

ئوغلاقنىڭ ئۆزىنىڭ بېشىدىن سەكرەپ قېچىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن دىلگىر شاه: «ئوغلاقنى قاچۇرۇپ قويغانلارنىڭ كاللىسى ئېلىنىدۇ» دەپ بۇيرۇق قىلغانلىقىغا قاتتىق خىجىل بولۇپ، جەده تولپارىغا قامچا سالىپتۇ - د ه، ئوغلاقنىڭ كەينىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ. يىگىتلەرمۇ دىلگىر شاھنىڭ كەينىدىن چېپىشىپتۇ، لېكىن بارغانسېرى شاھنىڭ ئېتىغا يېتىشەلمەي كەينىده قاپتۇ. دىلگىرشاه ئوغلاقنىڭ كەينىدىن قارا كۆرۈپ قوغلاپ تاغنىڭ ئوستىگه چىقىپ، بىر قاپتالدىن ئۆتكەنده ئوني كۆزىدىن يىتتۈرۈپ قويۇپتۇ. ئوغلاقنىڭ قەيەرگه كەتكەنلىكىنى ئاڭقىرالماي ئىزدەپ كېتىۋېتىپ، بىر ئۆڭكۈرگه ئوچراپتۇ. دىلگىرشاه ئوغلاقنىڭ مۇشۇ ئۆڭكۈرگه كىرىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىلىپ، ئېتىدىن چۈشۈپتۇ - ده، ئۆڭكۈرگه كىرىپتۇ. ئۇ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىده ئازراق ماڭغاندىن كېيىن قارىسا بىر تەبئىي تاش سۇپىنىڭ ئوستىده

ئاق ئوغلاقنى قۇچاقلىغان پەرىزات سۈپەت بىر قىز ئولتۇرغۇدەك، دىلگىرشاھ ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق قىزنى كۆرۈپ باقمىغانىكەن. ئادىمىزاتنىڭ ئايىغى يەتمىگەن بۇ چىمەنتاغدا ئالەمدە تەڭدىشى يوق بۇنداق گۈزەل قىزنى كۆرۈپ ئەقلى - ھوشىنى يوقاتقان دىلگىر شاھ بىر ھازادىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ:

- ھەي ساھىبجامال، سىز ئادىمىزاتمۇ ياكى پەرىزاتمۇ؟ - دەپ سوراپتۇ گۈلچىلەگە قاراپ.

- مەن ئادىمىزات، - دەپتۇ گۈلچىلە ئورنىدىن تۇرۇپ، - ئۆزلىرى كىم بولىلا؟ قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىلا؟

- مەن مۇشۇ ئەلنىڭ پادىشاھى دىلگىر شاھ بولىمەن. شىكار ئۈستىدە بىر ئاق ئوغلاققا ئۇچراپ قېلىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. سىزنى بىئارام قىلغانلىقىم ئۈچۈن كەچۈرگەيسىز. بۇ ئاق ئوغلاق سىزنىڭمۇ؟ - دەپتۇ ئەدەب بىلەن گۈلچىلەنىڭ قۇچىقىدىكى ئوغلاققا قاراپ.

- ھەئە، بۇ مېنىڭ ئوغلىقىم. ئۇ سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويۇپتۇ، ئەپۇ قىلغايسىز، - دەپتۇ گۈلچىلە مۇلايىملىق بىلەن يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

دىلگىر شاھ گۈلچىلەنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل ھۆسن - جامالىغا، يۈزى تۆۋەن، خۇش پېئىل پەزىلىتىگە قول قويۇپ، ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارار بوپتۇ - دە، تەقەززالىق ئىچىدە:

- ئى پەرى سۈپەت قىز، ئىشقى ئوتىڭىزدا كۆيۈۋاتقان كاۋاپدۇرمەن، ئىشقى ئوقىڭىزدا يارىلانغان كىيىكدۇرمەن. ئەمدى سىزدىن ئايرىلىپ ياشىيالمايمەن. مەن بىلەن بىرگە شەھىرىمگە بېرىڭ، كاتتا توي - مەرىكە قىلىپ سىزنى ئەمرىمگە ئالاي، بىر ئۆمۈر ساداقەتلىك جۈپلەردىن بولۇپ ياشايلى، - دەپتۇ.

- رەھمەت، شاھ ئالىيلىرى. مەن مۇشۇنداق پىنھان - خالىي جايدا ئارامخۇدا ياشاشنى خالايمەن، - دەپتۇ گۈلچىلە.

- سىزنى تاجۇ تەختىمنىڭ گۈلى، ئۆمۈرلۈك ۋاپارارىم بولۇشقا مۇناسىپ، دەپ ئەھدى قىلىشقا تەييارمەن. مۇقەددەس ئەقىدە - ئىشقىمنى رەت قىلمىغايسىز، - دەپتۇ دىلگىر شاھ.

- ئەگەر سىلى مېنى چىن يۈرەكلىرىدىن ياخشى كۆرۈپ ئوردىلىرىغا ئېلىپ كەتمەكنى قەتئىي نىيەت قىلغان بولسىلا مۇنداق ئىككى شەرتىم بار، ئۇنى قەتئىي ئورۇنداشلىرى كېرەك، - دەپتۇ گۈلچىلە.

- قانداق شەرتلەر ئۇ؟ تەقەززا قىلماي چاپسان ئېيتىڭ، جان - دىلىم بىلەن ئورۇنداشقا تەييارمەن، - دەپتۇ تاقەتسىزلىنىپ دىلگىرشاھ.

- بىرىنچى شەرتىم، ئۈستۈمگە كۈندەش ئالماسلىققا، ئىككىنچى شەرتىم، بۇ ئوغلاقنى ھەرگىز يېنىمدىن ئايرىماسلىق، تىغ تەگكۈزمەسلىك، خېيىم - خەتەرگە يولۇقتۇرماسلىققا ۋەدە بەرسىلە، - دەپتۇ گۈلچىلە.

- قەسەمكى، سىزدىن كېيىن قەتئىي خوتۇن ئالمايمەن؛ ئوغلىقىڭىزنى خۇددى سىزنى ياخشى كۆرگەندەك ئەزىزلەپ بىردەممۇ يېنىڭىزدىن ئايرىمايمەن، - دەپتۇ تولىمۇ سەمىمىيلىك بىلەن دىلگىرشاھ.

گۈلچىلە دىلگىر شاھنىڭ ۋەدىسىنىڭ چىنلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن تەلىپىنى قوبۇل كۆرۈپتۇ. ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ھەر خىل ياۋا مېۋىلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ. ئاڭغىچە كۈن ئولتۇرۇپ، يەر - جاھانغا تۈن پەردىسى يېيىلىپتۇ. شۇ كېچىسى دىلگىر شاھ ئاشۇ ئۆڭكۈر ئىچىدە تۈنەپتۇ. ئەتىسى ئۇ گۈلچىلەنى ئېتىنىڭ كەينىگە مىنگەشتۇرۇپ، ئاق ئوغلاقنى ئالدىغا ئېلىپ تاغدىن چۈشۈپتۇ.

ئەمدى قىرىق يىگىتكە كەلسەك، ئۇلار دىلگىر شاھنىڭ كەينىدىن تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ھېچيەردىن ئۇنىڭ قارىسىنى كۆرەلمەپتۇ. ئۇيان ئىزدەپتۇ، بۇيان ئىزدەپتۇ، ئەمما ئىز-دېرىكىنى ئالالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ، كېچىچە كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزۇپتۇ. ئەتىسى يىگىتلەر ئۆز ئارا باش قوشۇشۇپ: «ئەمدى قانداق قىلىمىز؟» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. يىگىتلەردىن بەزىلىرى:

- شاھ ئالىيلىرىنى تاشلاپ قانداق كېتەلەيمىز. قازارا، ئۇ بىرەر خېيىم - خەتەرگە يولۇققان بولسا، ئەل - يۇرتقا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز؟ - دېسە، يەنە بەزى يىگىتلەر:

- شاھىمىزنى يەنە ئىزدەپ باقايلى، بەلكى كېچىدە بىرەر پىنھان جايدا قونۇپ قالغاندۇ. ئەگەر زادى تاپالمىساق بېشىمىزنى ئېلىپ باشقا يۇرتقا چىقىپ كېتەيلى، - دېيىشىپ بېشى قېتىپ تۇرۇشقاندا، تاغدىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان دىلگىر شاھنى كۆرۈپ قالتىس خۇش بولۇشۇپ، ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىپتۇ. شاھنىڭ كەينىدىكى پەرى سۈپەت قىز بىلەن ئاق ئوغلاقنى كۆرۈپ، كەرەملىكنى قۇتلۇقلاپ ئۇلارنى قىزغىن تەبرىكلەپتۇ. يىگىتلەر تەنتەنە سادالىرى ئىچىدە دىلگىر شاھ بىلەن گۈلچىلەنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ شەھەرگە قايتىپتۇ.

دىلگىر شاھ ئوردىغا كېلىپلا پۈتۈن ئەل - يۇرتنى چىللاپ كاتتا توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، گۈلچىلەنى ئەمرىگە ئاپتۇ. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ ئۆز ھۇجرىسىنىڭ يېنىدىن ئاق ئوغلاققا چىرايلىق ئۆي راسلاپ بېرىپتۇ.

دىلگىرشاھ گۈلچىلەگە بەكمۇ ئامراق ئىكەن. ئۇلار ھەر كۈنى ئاق ئوغلاقنى ئەگەشتۈرۈپ خاس چاھار بېغىدا سەيلە - تاماشا قىلىشىپ، كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپ گۈلچىلەنىڭ ئىككى قاتلىقى مەلۇم بوپتۇ. دىلگىر شاھ بۇ قۇتلۇق خەۋەرنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇشال بوپتۇ. ئۇ، ئەمدى پەرزەنت يۈزى كۆرۈپ، ئۆمۈرلۈك ئارزۇ - ئارمىنىمغا يېتىدىغان بولدۇم، دەپ گۈلچىلەگە تېخىمۇ ئامراق بولۇپ، بۇرۇنقىدىنمۇ بەك قەدىرلەپ، كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ يېنىدىن ئايرىلماپتۇ.

ئەمدى گەپنى دىلگىرشاھنىڭ قالغان ئىككى خوتۇنىدىن ئىشتەيلى. ئۇلار ئىككىسى تۇغماس چىققاچقا شاھنىڭ ئالدىدا تىلى قىسقا ئىكەن. ئۇلار دىلگىر شاھنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز پايپېتەك بولۇپ، نازۇ - كەرەشمە بىلەن قىلمىغىنى قالمايدىكەن. شاھ گۈلچىلە بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قېشىغا ئاز بارىدىغان، كېيىنچە بارمايدىغان بولۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئېغىر كۈندەشلىكى تۈتۈپتۇ. گۈلچىلەنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل ھۆسن - جامالى، دىلگىرشاھنىڭ ئۇنىڭغا قالتىس ئامراقلىقى ئۇ ئىككىسىنىڭ قاتتىق جېنىغا تېگىپتۇ. بولۇپمۇ گۈلچىلەنىڭ ھامىلدار بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ئوغسى قاياناپ، شېرىن چۈشلىرى بۇزۇلۇپ، ئىچى قارىلىقتىن يۇرەكلىرى قان - زەرداپ بولۇپ، ھەسەتخورلۇقى تېشىپتۇ. كېچىلىرى ئۇيقۇ ھارام بولۇپ، گاللىرىدىن تاماق ئۆتمەي، چىرايلىرى سارغىيىپتۇ. ئاخىر ئۇلار گېپىنى بىر قىلىپ:

- بۇ ئېزىنتقۇ قاقىندى ⑨ شاھىمىزغا تېگىپ بېشىمىزغا بالا بولدى؛ ناياقلاپ، ناز - كەرەشمە بىلەن شاھ ئالىيلىرىنىڭ كۆزىنى باغلاپ ئۆزىگە ئەسىر قىلىۋالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھامىلدار بولۇپ قېلىپ ئېشىمىزغا توپا قۇيۇپ، بەختىمىزنى قارا قىلدى. ئەمدى شاھمۇ بىزگە قارىمايدۇ، بۇندىن كېيىنكى كۈنلىرىمىز خۇددى ئوتتا كۆيگەن كاۋاپتەك ئېغىر ۋە ئازابلىق بولىدۇ. بۇنداق تىرىك تۇرۇپ دوزاخ ئازابىنى تارتقۇچە گۈلچىلە دېگەن قانجۇقنى بىر ئامال قىلىپ كۆزىمىزدىن يوقاتقىنىمىز تۈزۈك، - دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ.

گۈلچىلەنىڭ ئاي - كۈنى توشۇپ، كۆزى يورۇشنىڭ بۇگۈن - ئەتىلىكى قالغاندا دىلگىرشاھنىڭ خۇشلۇقى تۈتۈپ شىكارغا مېڭىپتۇ. شاھنىڭ ئىككى خوتۇنى بۇنى گۈلچىلەگە قەست قىلىشنىڭ تازا ئوبدان پۈرستى، دەپ بىلىپ چىرايلىرىغا يالغاندىن كۈلكە يۈگۈرتۈپ، ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

- گۈلچىلە خېنىم، بۈگۈن ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق كۈن بولدى. شاھ ئالىيلىرى شىكارغا چىقىپ كېتىپ، ھېز ئوردىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ بەك زېرىكىپ كەتتۇق. شۇڭا دەريا بويىغا بېرىپ ساچىمىزنى تاراپ، كۆڭلىمىزنى ئېچىپ كەلسەك، - دەپتۇ ئۇنى دەريا بويىغا بېرىشقا دەۋەت قىلىپ. ئۇ ئىككىسىنىڭ شۇم نىيىتىنى بىلمىگەن گۈلچىلە ئاق ئوغلاقنى ئەگەشتۈرۈپ خاس كېنىزەكلىرى بىلەن دەريا بويىغا كەپتۇ. دىلگىرشاھنىڭ ئۇ ئىككى خوتۇنى يالغاندىن چاچلىرىنى تارىغان بولۇپ پۈرسەت كۈتۈپتۇ.

گۈلچىلەنىڭ چېچى توم ھەم ئۇزۇن بولغاچقا، دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە بېرىپ چېچىنى قايناماغا يېيىپ قويۇپ، تۈرۈلۈپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇغا قاراپ كۆڭلىنى ئاچقاچ چاچ تاراپتۇ. گۈلچىلە ئۆزىنىڭ سۇغا چۈشكەن شولىسىغا قاراپ زوقلىنىپ ئولتۇرغاندا، كېنىزەكلەرنىڭ بىخۇدلاشقان پەيتىدىن پايدىلىنىپ ئىككى خوتۇن ئۇنى دەريانىڭ قايناماغا ئىتتىرىۋېتىپتۇ - دە: «ۋاي، ئادەم بارمۇ؟ گۈلچىلە خېنىمنى دەريادىن بىر قورقۇنچلۇق مەخلۇق چىقىپ ساچىدىن تارتقان قايناماغا ئەكىرىپ كەتتى» دەپ ۋارقىراپ جاھانغا بېشىغا كىيىپتۇ.

ئوردا بەگلىرى بۇ شۇم خەۋەرنى شۇ زامات دىلگىرشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. ئۇ، گۈلچىلەنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دەرھال ئوردىغا قايتىپتۇ. گۈلچىلەنىڭ ماتەم - مۇسىبىتىدە ئاچچىق يۇتۇپ، ھۇجرىسىدىن پەقەت سىرتقا چىقماپتۇ. كۈندە ئاق ئوغلاقنى قۇچىقىغا ئېلىپ ھەسرەت چېكىپتۇ.

ئاچىسى قايناماغا غەرق قىلىنغاندىن كېيىن، ئاق ئوغلاق ھەر كۈنى دەريا بويىغا بېرىپ، ئۇ چۆكۈپ كەتكەن يەرگە قاراپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ مەرەيدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئاق ئوغلاقنىڭ بۇ ھەرىكىتى دىلگىرشاھنىڭ ئىككى خوتۇنىغا سېزىلىپ قاپتۇ. ئۇ ئىككىسى قىلمىشىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال ئاق ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىگە كەپتۇ. بىراق دىلگىرشاھ ئاق ئوغلاقنى بەكمۇ ياخشى كۆرگەچكە، قول سېلىشقا پېتىنالماپتۇ. ئۇلار ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر شەھەر سىرتىدا ئولتۇرىدىغان، ھېيلە - مىكىرده شەيتانغىمۇ دەرس بېرىدىغان بىر قۇتقىنە ⑩ نى تېپىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش بېرىپ، ئۆز نىيەتلىرىنى ئېيتىپتۇ.

ئەزەلدىن ئىنسانغا يامانلىق ئەيلەپ، قان - يىرىنى ئىچىدىن لوقما تېرىپ يېيىشكە ئادەتلەنگەن بۇ شۇم - مەككار قۇتقىنە شۇنچىۋالا ئالتۇن -

كۆمۈشلەرنى كۆرۈپ، خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولۇپتۇ. لەۋەتگەردى قۇتقىنەنلەك ئۆگەتكىنى بويىچە دىلگىرشاھنىڭ چوڭ خوتۇنى «ئېغىر كېسەل» بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھ دەرھال يۈرت - يۇرتلاردىن داڭلىق ئوتاچىلار ⑪نى چاقىرتىپ كېلىپ، چوڭ خوتۇنىنىڭ كېسىلىنى داۋالىتىپتۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ دورىسى شىپا قىلماي نائۈمىد قايتىشىپتۇ. ئەمدى بۇ ئىككى خوتۇن: «ئۆز ھېيلىمىزنى ئىشقا سالىدىغان پۇرسەت ئاخىر يېتىپ كەلدى» دەيىشىپ، دىلگىر شاھقا تەلەپ قويۇپ ھېلىقى قۇتقىنەنى ئوردىغا چاقىرتقۇزۇپتۇ. ئۇ چاقىر ⑫ كۆزلىرىنى قىسىپ، قاغدا ⑬ بارماقلىرىنى يالغاندىن «بىمار» نىڭ تومۇرى ئۈستىگە قويۇپ، بىردەم كۆزىنى يۇمۇپ ئۇنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى «تىڭشىغان» دىن كېيىن:

- ئى ئۇلۇغ شاھى جاھان، خانىشلىرىنىڭ كېسىلى ئىنتايىن ئېغىر ئىكەن. خاپىغانلىق يۈرەكنى قورۇپ، تومۇرلار ئارقىلىق پۈتۈن بەدەننى قاماپتۇ. پەقەت قىلچىمۇ دېغى يوق ئاپئاق ئوغلاقنىڭ تېرىسىگە ئېلىپ، گۆشىنى شورپا قىلىپ يېگۈزگەندىلا كېسىلى شىپا تاپالايدۇ، - دەپتۇ.

دىلگىر شاھ قۇتقىنەنىڭ دېگىنى بويىچە، پۈتۈن مەملىكەتكە يارلىق چۈشۈرۈپ، نەۋكەرلەر بىلەن لەشكەرلەرنى چاپتۇرۇپ، نەدە ئاق ئوغلاقلا بولسا دەرھال شۇنى ئەكەلدۈرۈپ چوڭ خوتۇننى داۋالىتىپتۇ. تالايلىغان ئاق ئوغلاقلار جېنىدىن ئايرىلىپتۇ، بىراق ئۇ خوتۇننىڭ كېسىلى ياخشىلىنىش بۇياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ «ئېغىرلىشىپ» كېتىپتۇ.

سۈيىقەستىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەككە - دۈككىچىلىكتە كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان نىيىتى يامان ئىككى خوتۇن يەنە ھېلىقى قۇتقىنەنى چاقىرتىپ كېلىپ، بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپرەك ئالتۇن - كۈمۈش بېرىپ، گۈلچىلەنىڭ ئاق ئوغلىقىنى كۆزدىن يوقىتىشنىڭ تېزرەك ئامالىنى قىلىش توغرىسىدا يالۋۇرۇپتۇ.

- ھېسابسىز ئاق ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈپ، تېرىسىگە ئالدۇرۇپ، گۆشىنى يېگۈزدۇم، بۇمۇ داۋا بولمىسا، ئەمدى يەنە قانداق چارە - ئامال بار؟ - دەپ سوراپتۇ دىلگىرشاھ قۇتقىنەدىن.

شۇم نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان پۇرسەتنىڭ ئەمدى كەلگەنلىكىنى پەملىگەن ھەييار قۇتقىنە دىلگىر شاھقا ھېيلىگەرلەرچە قاراپ:

- ئى شاھ ئالىيلىرى، خانىشنىڭ كېسىلىگە چارە - ئامالغۇ بار ئىدى، لېكىن ئۇلۇغ شاھىم شۇ شەرتكە ماقۇل بولارمۇ - بولماسمۇ؟ - دەپ دىلگىر شاھنى دەيدەيگە ساپتۇ.

- قانداق شەرتكەن ئۇ؟ قېنى، تەقەززا قىلماي چاپسان ئېيىت، - دەپتۇ دىلگىر شاھ چوڭ خوتۇنىنىڭ ساقىيىشىنىلا ئويلاپ.

- ئۇلۇغ شاھىم، بۇرۇن يېگۈزگەن ئاق ئوغلاقلار خانىشنىڭ كېسىلىگە خىل كەلمىدى. مەگەركىم خىل كەلگەن بولسا، ئاللىقاچان كېسەلدىن خاراب بولغان بولاتتى. ئەمدى ئوردىلىرىدىكى ئاق ئوغلاقنى ئۆلتۈرمەكتىن باشقا چارە - ئامال يوقتۇر، - دەپتۇ قۇتقىنە.

- ئۇ ئوغلاقنى زىنھار ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. مەن ئۆز ۋاقتىدا گۈلچىلەگە بۇ ئوغلاقتا تېخ تەككۈزمەسلىك، خېيىم - خەتەرگە يولۇقتۇرماسلىققا قەسەم بەرگەنمەن، - دەپتۇ دىلگىر شاھ.

- ئى ئۇلۇغ شاھىم، خانىشقا ئۆزلىرىنىڭ تۇنجى مېھرى شەربەتلىرى چۈشكەن. قازارا، ئۇ ساقىيالماي پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە رەھلەت قىلسا، ئەھلى جامائەت ئىچىدە: «شۆھرەت - سەلتەنىتى ئىقلىمدا تەڭداشسىز دىلگىرشاھ ئالىيلىرى بىر ئوغلاقنىڭ مەردىدىن كېچەلمەي، خانىشنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ» دېگەن ئۆسەك سۆز تارقىلىپ شانۇ - شەۋكەتلىرىگە داغ چۈشمەسمۇ؟ گۈلچىلە خېنىم ئەمدى تىرىلمەيدۇ. مەگەر ئۇ ھايات بولغىنىدا، ئۇمۇ قاراپ تۇرۇپ خانىشنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە چىدىمىغان، بىر ئادەتتىكى ئوغلاقنىڭ مەردىدىن كېچىپ، خانىشنى قۇتۇلدۇرۇشقا رازى بولغان بولار ئىدى. ئەقىل بىلەن ئويلىنىپ باققايلا، - دەپتۇ قۇتقىنە چىرايىغا تولمۇ قايغۇلۇق تۈس بېرىپ.

دىلگىر شاھنىڭ بېشى قېتىپتۇ. ئاق ئوغلاقنى ئۆلتۈرمەي دېسە، چوڭ خوتۇنى شىپا تاپالماي تۇگەپ كېتىپ، سۆز - چۆچەككە قېلىشىدىن ئەنسىرەپتۇ، ئۆلتۈرەي دېسە، گۈلچىلەگە بەرگەن قەسىمگە يۈز كېلەلمەپتۇ. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر ئاق ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىگە كەپتۇ.

دىلگىرشاھنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقىنى تۇيغان ئاق ئوغلاق ئۇچقاندەك دەريا بويىغا بېرىپتۇ. تىلى زۇۋانغا كېلىپ يىغا - زار ئىچىدە بۇ قوشاقنى ئېيتىپتۇ:

خانىش دىلى بۇزۇلدى، سېنى سۇغا چۆكۈردى،
شاھنى ئالداپ كۆندۈردى، قانداق قىلاي جان ئىجە؟

شاھ ۋەدىدە تۇرمىدى، كۆزدىن ياشىم قۇرۇمىدى،
مېنىڭ ھالىم سورىمىدى، قانداق قىلاي جان ئىجە؟

دەريا سۇيى تۇيۇقسىز دولقۇنلاپ، سۇ يۈزىدە

ئىككى بوۋاقنى قۇچاقلىغان گۈلچىلە پەيدا بولۇپتۇ. ئۇ، ئاق ئوغلاققا قاراپ:

خانىش دىلى قارادۇر، مېنىڭ باغرىم يارادۇر،
شاھ غەپلەتتە ياتادۇر، ھوشيار بولغىن ئوغلىقىم.

شاھنىڭ كۆڭلى غالداپتۇ ⑭، خانىش ئۇنى ئالداپتۇ،
شاھ سۆزىدە تۇرمىسا، ۋەدەڭ قېنى دېسەڭچۇ؟!
دەپلا سۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

ئاق ئوغلاق قايتىپ ئوردىغا كەلسە، قاسساپلار پىچاقلىرىنى بىلەپ، قازانغا سۇ قۇيۇپ، ئوچاققا ئوت قالاۋاتقانىكەن. ئاق ئوغلاق ئەمدى ئەجەل سائىتىنىڭ توشقانلىقىنى كۆرۈپ، كەينىگە يېنىپ يۈگۈرگەنچە يەنە دەريا بويىغا كەپتۇ - دە، بۇ قوشاقنى ئېيتىپتۇ:

تۆمۈر پىچاق بىلەندى، چويۇن قازان ئېسىلدى،
جانغا ئەجەل تىرەلدى، قانداق قىلاي جان ئىجە؟
ئىگەم رەھمى قىلماسمۇ، تۇن تۇگەپ تاڭ ئاتماسمۇ،
شاھ غەپلەتتىن تۇرماسمۇ، قانداق قىلاي جان ئىجە؟

گۈلچىلە ئىككى پەرزەنتىنى قۇچاقلىغان ھالدا سۇ يۈزىدە پەيدا بولۇپ:

تۆمۈر پىچاق بىلەنسە، تاشقا چېپىل دېسەڭچۇ؟
چويۇن قازان ئېسىلسا، تۇڭلۇق تېشىل دېسەڭچۇ؟
سۆسىز چۆلدە غاز تۇرماس، كۆكلەم كىرمەي ياز بولماس،
ئالاباغىر يار بولماس، يارلىق قېنى دېسەڭچۇ؟

دەپلا سۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ غايىب بولۇپتۇ.

ئاق ئوغلاق يەنە كەينىگە يېنىپ ئوردىغا كىرسە، ئوچاقنىڭ ئوتى جەينەك بويى ئۆرلەپ، قازاننىڭ سۈيى پۈرۈقلاپ قاينىۋاتقان، قاسساپلار ئۇنى تاپالماي ھەممە جاينى ئالا قويماي قىدىرىپ ئىزلەۋاتقانىكەن. ئۇلار ئاق ئوغلاقنى كۆرۈپ خۇددى ئولجىغا ئېتىلغان ئاچ بۆرىدەك ئېتىلىپ كەپتۇ - دە، ئۇنى قامالاپ تۇتقان پېتى يەرگە بېسىپ، تۆت پۇتىنى بوغۇچلاپ، پىچاقلىرىنى قوللىرىغا ئاپتۇ.

ئاق ئوغلاق جان تەقەززاسىدا دىلگىر شاھ تەرەپكە ئۆرۈلۈپ توختىماي مەرەپتۇ. ئۇنىڭ ئاچچىق - ئاچچىق مەرىگەن ئاۋازى دىلگىر شاھنىڭ قۇلىقىغا خۇددى كىچىك بالىنىڭ نالىسىدەك ئاڭلىنىپ، كۆز ئالدىغا گۈلچىلەنىڭ سىماسى پەيدا بولۇپتۇ. دىلگىر شاھ ئاق ئوغلاقنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن. ئاخىر ئۇنىڭ نالىسىگە چىدىماي قاسساپلارغا: «توختاڭلار!» دەپ ئەمىر قىلىپ، ئاق ئوغلاقنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزىدىن بۇلاق سۈيىدەك ئېقىۋاتقان ياشنى كۆرۈپ پەقەتلا چىدىماي قويغۇزۇۋېتىپتۇ. ئاق ئوغلاق بوشىنىپلا سىرتقا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپتۇ.

دىلگىر شاھ ئاق ئوغلاقنىڭ داۋاملىق سىرتقا چىقىپ يوقاپ كېتىدىغانلىقىغا خېلىدىن بېرى دىققەتتە بولۇپ، بۇنىڭدا بىر گەپ بار، دەپ گۇمان قىلىدىكەن. ئۇ، ئاق ئوغلاقنىڭ باغلاقتىن بوشىنىپلا سىرتقا قاراپ يۈگۈرگەنلىكىنى كۆرۈپلا كۆڭلىگە بىر ئىش ئايان بولغاندەك بولۇپ، شۇ زامات ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئاق ئوغلاق يۈگۈرگەنچە دەريا بويىغا بېرىپ سۇغا كېچىپ، قار - يامغۇر يېغلاپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئېيتىپتۇ:

پاچاقلىرىم بوغۇلدى، ئۆتكۈر ھەنجەر كۆرۈندى،
كۆزدىن ياشىم قۇيۇلدى، قانداق قىلاي جان ئىجە؟
ئوچاق ئوتى ئۆلغايدى، قازان سۈيى بولغايدى ⑮،
گۈشۈم ئاڭا تاشلانسا، قانداق قىلاي جان ئىجە؟

بۇ چاغدا گۈلچىلە سۇنىڭ تېگىدە قوشكېزەكلىرىنى ئېمىتىپ ئولتۇرغانىكەن. ئاق ئوغلاقنىڭ يېغىسىنى ئاڭلاپ دەريا سۈيى داۋالغۇپتۇ - دە، گۈلچىلە سۇ يۈزىدە پەيدابولۇپ:

ئالتۇن بۆشۈك يېنىمدا، قوش كېزىكىم قوينۇمدا،
ياتار جانىم قاينامدا، شاھنى باشلاپ كەلسەڭچۇ.

دەريا سۈيى قۇرۇسۇن، شاھ ھالىمنى سورىسۇن،
ئىككى خانىش تۆرەسۇن ⑯، شاھ كەپ كۆرسۇن دېسەڭچۇ.

دەپلا غايىب بولۇپتۇ. دىلگىر شاھ بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ، چۈشۈمۈ - ئوڭۇمۇ دەپ ھەيران بولۇپ، شۇ كەمگىچە كەم ئەقىللىق قىلغانلىقىغا قاتتىق ئۆكۈنۈپتۇ، دەرھال ئوردىغا قايتىپ ئىككى خوتۇنىنى نەزەربەنت قىلىپتۇ — دە، پۈتكۈل خانلىققا: «بارلىق ئىنسى - جىن ئۇچ كۈنگىچە سۇ ئىچمىسۇن، تۆتىنچى كۈنى خالايىق بارلىق مال - ۋارانلىرىنى ئېلىپ ئوردا ئالدىدىكى دەريا بويىغا يىغىلىپ سۇ ئىچسۇن. خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھېشى ئېلىنسۇن» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ.

تۆتىنچى كۈنى تاڭ سۈزۈلمەستىلا دىلگىر شاھ ئوردا ئەھلى بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. نەچچە كۈن سۇ ئىچمەي نىمجان بولغان ئادەمزات ۋە ھايۋاناتلار كەلگەن پېتى ئۆزلىرىنى دەريانىڭ ئېتىپ، سۇ ئىچىشكە باشلاپتۇ. كۈن چۈش بولغاندا دەريانىڭ تېگى كۆرۈنۈپ، چوڭقۇرلۇقى سۇ راۋانىدا قوشكېزەكلەرنى تەۋرىتىپ ئولتۇرغان گۈلچىلەنى كۆرۈپتۇ. دىلگىرشاھ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز خۇشاللىقتا ئۇنى قىرغاقتا چىقىشقا تەكلىپ قىلىپتۇ. گۈلچىلە:

- ئۇلۇغ شاھىم، ئىككى خوتۇنلىرى ماڭا ئارامىلىق بەرمىدى، ئۇلار ئوردىدا بولىدىكەن، ماڭا نىجادلىق يوقتۇر، - دەپتۇ. ئاڭلىغىچە دەريا سۈيى يەنە ئۇلغىيىپ، گۈلچىلە بالىلىرى بىلەن سۇنىڭ تېگىدە قاپتۇ. ھەممە ئىشنى چۈشەنگەن دىلگىرشاھ

دەرھال گوردىسىغا قايتىپ، گىككى خوتۇنىنى سوراق قىلىپتۇ. گۇ گىككىسىنى پۇتكۇل گەل - جامائەت ئالدىدا رەسۋايى شەرمىساز قىلىپ، توسۇن (17) ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ سۆرۈتۈپ جاڭگالغا قويۇپ بېرىپتۇ. گۇلار گۆز قىلمىشىغا يارىشا جازاسىنى تارتىپتۇ.

دىلگىر شاھ گوردىدىن دەريا بويىغىچە پاياندار سالدۇرۇپتۇ. گوردا گەھلى بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ گۈلچىلەدىن گەپۇ سوراپ، گۇنى گوردىغا تەكلىپ قىلىپتۇ. گەسلىدە گۈلچىلە سىرلىق بۇلاق — «پەرىزاتلار بۇلىقى» دىن سۇ ئىچىپ، پەرىزاتلار كۆلىدە يۇيۇنغانلىق سەۋەبىدىن پەرىلەر تۈسىگە كىرىپ قالغاچقا، گۇ، دەرياغا غەرق قىلىنغاندا سۇ پەرىلىرى يېتىپ كېلىپ، گۇنى گۆز كارامىتى بىلەن پاناھىدا ساقلاپ، سۇ ئاستىغا راۋاق ياساپ بەرگەن، شۇ يەردە قوشكېزەك بالىلىرىنى تۇغدۇرۇپ، بېقىپ، شۇ كەمگىچە ئانا - بالا ئۈچىنى ئامان - ئېسەن ساقلاپ قالغانىكەن. دىلگىر شاھنىڭ چىن كۆڭلى بىلەن دەريا بويىدا تەلمۇرۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن پەرىزاتلار گۈلچىلەنى بالىلىرى بىلەن دەريانىڭ قىرغىقىغا چىقىرىپ قويۇپتۇ. دىلگىر شاھ خۇشاللىقىدىن گۈلچىلە بىلەن بالىلىرىنى باغرىغا بېسىپ قانماپتۇ. ئۇلارنى تەنتەنە - دەبدەبە بىلەن گوردىغا ئېلىپ كېلىپ قالتىس كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ كۈتۈۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جۇدالىقتىن كېيىن جەم بولۇپ، شاد - خۇراملىق كۈنلىرىنى يېڭىباشتىن باشلاپتۇ.

بىر كۈنى دىلگىر شاھ گۈلچىلەدىن ئاق ئوغلاقنىڭ سىرىنى سوراپتۇ. گۈلچىلە ئاق ئوغلاقنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ، بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. دىلگىر شاھ ئاق ئوغلاقنىڭ ئەسلىدە گۈلچىلەنىڭ ئەڭ كىچىك سىڭلىسى ئاقپاشاق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ. ئاقپاشاقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، دانىشمەنلىرىنى يىغىپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئۇلار ئۆزى بىلگەن - ئاڭلىغان چارە - تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ، لېكىن مۇۋاپىق ئامال تاپالماپتۇ. دانىشمەنلەر ئىچىدە ئەقىل - پاراسەتتە تەڭداشسىز، كۆپنى كۆرگەن، ياشتا چوڭ، ئەل ئىچىدە «ھايات ئەۋلىيا» دەپ شۆھرەتلەنگەن ئەھلى دانىش، بىر پېشىۋا زات بار ئىكەن. گۇ ھەممىدىن كېيىن سۆز ئېلىپ:

- شاھ ئالىيلىرى، جاھاندا سىرلىق نەرسىلەر كۆپتۇر. بىلىمنىڭ چېكى بولمىغاندەك، سىرنىڭمۇ چېكى يوقتۇر. ئەجدادلىرىمىزنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، بۇ يەردىن 17 كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر چۆل بار ئىمىش. ئىسسىقنىڭ تەپتىدىن زېمىن كۆيەرمىش. بەزىدە چېكى يوق كۆل پەيدا بولسا، بەزىدە سانسىز بۇلاقلار پەيدا بولۇپ يەنە غايىب بولارمىش. كىمىكى بۇ بۇلاقلارنىڭ سۈيىنى ئىچسە شۇ ھامان ھەر خىل ھايۋاناتلارغا ئايلىنىپ قالارمىش. مېنىڭچە، گۈلچىلە خېنىمنىڭ سىڭلىسى شۇ چۆلدىكى تىلسىماتلىق «سىرلىق بۇلاق» قا يولۇقۇپ قالغانلىقى ئېنىقتۇر. مېنىڭچە، بۇ بۇلاقلارنىڭ ئىچىدە سېھرلەنگۈچىنى ئۆز ئەكسىگە كەلتۈرىدىغان بۇلاقمۇ چوقۇم بار. مەگەر شۇ بۇلاقنى تېپىپ سۈيىنى ئىچكۈزسەك، بەلكىم ئالىيلىرىنىڭ قېيىن سىڭلىسى ئەسلى سىياقىغا قايتىشى مۇمكىن، - دەپتۇ.

دىلگىر شاھ دانىشمەننىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خۇشال بولۇپ، دەرھال ئۇنى بىر توپ ياراملىق يىگىتلەرگە باش قىلىپتۇ - دە، ئاشۇ بۇلاقنى تېپىپ سۈيىنى ئەكېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. بۇ دانىشمەن، يىگىتلەر بىلەن مىڭبىر جاپا - مۇشەققەتلەرنى چېكىپ ئاخىرى «ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان بۇلاق» نىڭ سۈيىنى ئېلىپ پايتەختكە يېتىپ كەپتۇ. دىلگىر شاھ، گۈلچىلە ۋە پايتەخت پۇقرالىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئاجايىپ تەنتەنىلىك قارشى ئاپتۇ. دىلگىر شاھ ئۆز قولى بىلەن ئاق ئوغلاققا دانىشمەن ئېلىپ كەلگەن بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچكۈزگەنىكەن، شۇ ھامان ئۇ تولىمۇ ئوماق، چىرايلىق بىر قىزچاققا ئايلىنىپتۇ. دىلگىر شاھ بىلەن گۈلچىلە ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خۇشاللىق ئىچىدە ئاقپاشاقنى باغرىغا بېسىپتۇ. ئاچا - سىڭىل بىر - بىرىگە قېنىشماي سۆيۈشۈپ، خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. پۈتۈن يۇرتقا ئىناقلىق چېيى تارتىلىپتۇ. دىلگىر شاھ بىلەن گۈلچىلە بىر - بىرىگە تېخىمۇ ئامراق بولۇشۇپ، ئەل - يۇرتنى ئادىل سوراپ، مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ. M1

---

① گۈلچىلە - يۇلغۇننىڭ قۇرۇغان چېچىكى. ② ئاقپاشاق - يۆگەل مايسىسى. ③ ئوتاق - ئۆي - كەپە. ④ سوغان - يىپ توزاق. ⑤ مۆگە - مېۋە. ⑥ يۆگەل - بىر خىل ئوت - چۆپنىڭ ئىسمى. ⑦ ساقىندى سۇ - يىغىلىپ قالغان سۇ. ⑧ ئىجە - ئاچا. ⑨ قاقىندى - كەلگىندى. ⑩ قۇتقىنە - ھىيلىگەر - جادۇگەر موماي. ⑪ ئوتاچى - تېۋىپ، ئەمچى. ⑫ چاقىر - چېقىر. ⑬ قاغدا - قۇرۇق قاقشال. ⑭ غالداپتۇ - بۆلۈنۈپتۇ، ئۆزگىرىپتۇ. ⑮ بولغايدى - قايىندى. ⑯ تۆرەسۇن - يوقىسۇن، ئېزىپ كەتسۇن. ⑰ توسۇن - كۆندۈرۈلمىگەن، ياۋا.

ئەختەم ئۆمەر

ئۆزى بىلەن كارى يوق مېھمان كۈتۈشىنىلا ئويلاش

بىز ئۆزىمىزنى مېھماندوستلۇقتا دۇنياغا داڭ چىقارغان خەلق دەيمىز. «مېھماندوست» دېگەن سۆزنى بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پەرداز قىلماي ئەقىل بىلەن ئىستىمال قىلساق، «مېھمان كۈتكۈچى» دېگەن مەنانىمۇ بېرىدۇ.

مېھماندوستلۇق- ئۇتتۇرا ئەسىردىكى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ گۈزەل ئەخلاقى ئىدى، ئۇ شۇ دەۋر مەدەنىيىتىنىڭ يادىكارلىقى بولۇپ قالدى، خالاس. بۈگۈنكى زامانۋى ئىنسانلار بۇ ئادەتنى تاشلۇەتكىلى نەچچە ئەسىر بولدى. ئۇلار دەل بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ۋە ماھىيىتىنى شۇنداق چۈشەنگەن ۋە ئىستىمال قىلغاندىن كېيىن ئاندىن تاشلۇەتتى. ئەمما بىز ئۇتتۇرا ئەسىردىكى ئىسسىل خىسلەتلىرىمىزنىڭ تولىسىنى، بولۇپمۇ ئالتۇنغا بەرگۈسىز ئۈيۇشقاقلىق -جەڭگىۋارلىقىمىزنى تاشلۇېتىپ مانا شۇ «كۈتكۈچى» لىكىمىزنى ساقلاپ قالدۇق. بۇنىڭ ئەڭ روشەن بەلگىسى ئۆي تۈتۈش، مېھمان كۈتۈشلىرىمىزدىن «مانامەن» دەپ چىقىپ تۇرىدۇ. بىزدىن باشقىلار تاماق يەۋاتقاندا ئۆيگە مېھمان كەلسە: «تاماق يەمسىز؟» دەپ سورايدۇ، مېھمان: «يەيمەن» دېسە بېرىدۇ، بولمىسا ئۇنى قارىتىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ تامىقىنى يەپ، گېپىنى قىلىۋېرىدۇ.

چۈنكى ئۇلار مېھمان بولماقنىڭ ئاسان - ھۇزۇرلۇقلۇقىنى، خەقنى مېھمان قىلماقنىڭ تەس - قىيىن، جاپاسى، ھەشەم - دەرىمى تولا ئىشلىقىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ يەتكەن. ئۆمرىمىز مېھمان كۈتۈش بىلەن ئۆتكەچكە، بىزمۇ بۈنى خەقتىن ئوبدانراق بىلگەن، چۈشەنگەن يەردە، لېكىن بىلىپ، قاقشاپ، قىينىلىپ تۇرۇپ، قەرزدار بولساقمۇ، تېشىمىزدا ھېيت ئۆينىپ، ئىچىمىزدە روزا تۇتۇۋاتساقمۇ، چىشىمىزنى چىشىمىزغا چىشلەپ، يەنىلا مېھمان كۈتۈشكە ئادەتلىنىپ كەتكەنمىز. بۇ نېمىدېگەن زۇلۇم، نەقەدەر بىچارىلارچە كۆنۈپ كېتىش - ھە! يانچۇقتىكى پۇل، ئائىلىۋى پىلان، ئالتۇندىن قىممەتلىك ۋاقتىنى ۋەيران قىلىش بەدىلىگە مېھمان كۈتۈپ بېلىمىز ئوشتۇلۇپ كەتمەكتىن باشقا ئامال يوقمۇ، بىزگە؟

كۆپلىرىمىز ئۆي ياسىساق ئۆزىمىز ۋە بالىلار ياتىدىغان ئۆيلەرنى ئايرىم-ئايرىم ياسىمايمىز، ئەر-خوتۇن، بالا-چاقاھەتتا نەۋرىلەر پادىدەك بىر ئۆيگە تىقىلىشىپ ياتىمىز. نۇرغۇن ئائىلىلەردە ئاشخانا، مۇنچا، ھاجەتخانايوق. چارۋىدەك كۆتىمىزنى تاماشا قىلىپ ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئېسىپ تەرەت قىلىۋېرىمىز. يۇيۇندۇق دەپ بىر چۆگۈن سۇنى بېشىمىزدىن قۇيۇپ، بەدەننى چالا-بۇلا نەمدەپلا: «ئى، پەرۋەردىگاھ، مېنى پاك قىل» دەپ دۇرۇت ئوقۇيمىز. خۇدايىم بىزنى دۇنياغا پاك يارىتاننى ئاز دەپ ئەمدى قوپۇپ بەدىنىمىزنى يۇيۇپ قويسا بولامتى تېخى؟ ئۆزىمىز كىر-قاسماق يۇرۇپ، ئەت-يېنىمىز قىچىشىپ، سېسىق پۇراپ بولمىغاندايەنە يارىتۇچىدىن پاكلىق تىلىگىلى نومۇس قىلمامدۇق؟ بىر چۆگۈن سۇدا بەدىنىمىز پەقەت نەملا بولىدۇكى، مەينىتى ئېرىمىگەن كىر-توزىنى تېنىمىز جۇۋاز كالىسىدەك قىغ پۇراپ يۇرگىنى يۇرگەن. دېمەك، ئۆزىمىز شۇنچە رەزگى - پاسكىنا يۇرسەكمۇ، نامراتلىقتىن

كۆتىمىز كېچىلىپ قالسىمۇ، تاپقان - تەرگىنىمىزدە مېھمانخانا ياسايدىغان، خالىمىساقمۇ، كېچىمىزدە مىڭنى تىللىساقمۇ، مېنى يۇندىپۇرۇشلۇققا سالىدىغان مېھمان قەيەردىن كېلەركىن، دەپ مېھمانىڭلار يولىغا قاراپ تۇرىدىغان «كۆتكۈچى» لىك روھى قان - قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەن. خەقچۇ؟ مېھمانخانا ئۆچۈن تار ئۆينى ئاجرىتىپ، ئادىيلا ېىزەپ، ئۆزى، بالا - ژاقىلىرى ياتىدىغان ئۆيلەرنى ئايرىم - ئايرىم تۇتۇپ، كوبدان سەرەمجانلاشتۇرىدۇ. ئاشخانا، مۇنچا، ھاجەتخانا ياساپ ئۆز تۇرمۇشىنى ناھايىتى كەتراپلىق كورۇنلاشتۇرىدۇ. لېكىن بىز جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۆيلىرىگە قارايدىغان بولساق، مۇتلەق كۆپ ئائىلىلەردە مۇنچا ۋە ھاجەتخانا يوقلۇقىنى، شۇڭا ئۇدۇل كەلگەن يەر نىجاسەت بىلەن تولغانلىقىنى، ئادەملەرنىڭ بىر چۆگۈن سۇدىلا ئۇستېبشىنى چالا-بۇلا ھۆل قىلىپ «يۇيۇنىدىغان» لىقىنى، ياتىدىغان ئۆيىنىڭ كۆرۈمسىزلىكىنى، يوتقان-كۆرپە، كىگىز - پالاسلىرىنىڭ يىرتىق، كونا، كىرلىكىنى، لېكىن مېھمانخانىسىنىڭ تولىمۇ پاكىزلىقىنى، لىققىدە گىلەم سېلىنغانلىقىنى كۆرىسىز. مېھمانىنىڭ ئالدىغا شۇنچە كېسىل نازۇ - نېمەتلەرنى قويىدۇكى، داستىخانىنىڭ يۈزى كۆرۈنمەيدۇ. گەمما بۇ تاماملارنى مېھماننى دەپ گەتمىسە، ئاي - يىللاپ يېيىش نېسىپ بولمايدۇ. دۇنيادا قەشقەرلىقلەردەك مېھمانخانىسىنى كاتتا ياسايدىغان خەق يوقتۇ، دەيمەن. ھەتتا نامرات ئائىلىلەرنىڭ مېھمانخانىسىمۇ پاكىز، چىرايلىق بولىدۇ. گەمما بۇ شەھەردىكىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپىنىڭ، تېخى خېلى بايلىرىنىڭمۇ مۇنچا ۋە ھاجەتخانىسى يوق، كۆگزىگە چېلەك قويۇپ تەرەت قىلىدۇ. سالقىن شامال چىقسىلا شەھەر كوچىلىرى نىجاسەت پۇرايدۇ. بۇمۇ دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدە كۆچرىمايدىغان سەت ئادەتتۇر. بىز قاچانمۇ ھالىمىزغا باقماي ھال تارتىدىغان ئادەتتىن قول ئۇزۇپ، مېھمانخانا ياسايدىغان پۇلنى مۇنچا، ھاجەتخانا سېلىشقا سەرپ قىلىپ پاكىز، راھەت ياشاشقا، مېھماننىلا ئەمەس، ئۆزىمىزنىمۇ ئويلاشقا ئىنتىلىدىغان ۋە شۇنداق قىلىدىغان بولارمىز؟!

نەزىر ئۆز ئىگىسىنى تاپقىنى تۇزۇك

شۇ كۈنلەردە تۇرلۇك مېھماندارچىلىق، زىياپەت، ئولتۇرۇشلاردا ئاچكۆزلەرچە يەپ-ئىچكەننى ئاز دەپ، ئۆلگەنلەرنىڭ ئۆچ نەزىر، يەتتە نەزىر، قىرىق نەزىر، يىل نەزىرلىرىنىمۇ يەۋاتىمىز. بۇ، ئىسلام دىنىدا ئۆلۈككىمۇ، تىرىككىمۇ پايدىسى يوق ئىش ئىكەنلىكىنى، دىنىي ۋاجىبات - ئەمەل ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئالىي دەرىجىلىك پىكاپلاردا نەزىرگە كېتىۋاتىمىز. لېكىن ئۆچ ۋاق تاماق تېپىپ يېيىش داۋان ئاشماقتىن مۇشكۈل بولۇۋاتقان نامرات-يوقسۇزلار يەنىلا ئاچ-يالىڭاچلىقتا كېسەل بېسىپ يۇرۇۋاتىدۇ. لېكىن بىز دىنىي ئىسلام قائىدىلىرىنى بۇزۇپ، نەزىرنى ئەسلى يېيىشكە تېگىشلىك بولغان ئاشۇ ئاجىز - مۇستەرلەرگە بەرمەي، تويۇپ كېكىرىپ يۇرگەنلەرگە-نەزىر يېسە دۇرۇس بولمايدىغانلارغا بېرىۋاتىمىز. ئەسلى نەزىرنى ئاجىز-ئورۇقلارغا، بېقىمسىز، مېيىپ-بېقوۋۇللارغا، تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارغا، نامراتلىقتىن ئوقۇيالمىغان ئوقۇغۇچىلارغا بەرسەك، يەنمۇ ئېشىنالىساق، نەزىرگە ئاتىغان پۇلنى بۇزۇلغان يوللار، كۆۋرۈكلەر، ئۆرۈلگەن مەكتەپلەرنى ياساش، رېمونت قىلىشقا، نامرات يېزىلارنىڭ داۋالاش، ئېچىملىك سۇيىنى ياخشىلاشقا ئېھسان قىلساق ئىككىلا ئالەملىك ساۋابىنى - ئەل رەھمىتىنى ئالىدىغان خۇدالىق ئىشنى قىلغان بولاتتۇق. ئەپسۇسكى، بىز ئۇنداق قىلىش تۇگۈل نەزىرنى پۇل - مال يىغىش تىجارىتىگە، پولو - قورداق يەپ مېھمان بولۇۋالىدىغان زىياپەتكە ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمىز. نەزىرنى ئاچلار ئەمەس، توقلار يەۋاتىمىز. نەتىجە - ئاقىۋەتتە، ئۆلگەن ئادەم بىلەن نەزىر بەرگۈچىنى گۇناھكار قىلغانلىقى ئاز دەپ، توق تۇرۇپ نەزىر يېگەن سەۋەبلىك ئۆزىمىزنى تۆپىلەپ گۇناھقا شېرىك قىلىپ، خۇددى ئۆلۈكنىڭ گۆشىنى يېگەندەك تولىمۇ نومۇسلۇق ئىش قىلىۋاتىمىز.

ئۆتكەن يىل قەشقەردىكى باي سودا-سانائەتچى زۇنۇر ھاجىمنىڭ جىيەن ئوغلى ھادىسىگە ئۇچراپ قازا تاپتى. ئۇ زات رەھمەتلىك ئوغلى يەرلىكىدە قويۇلۇۋاتقاندا قەبرە بېشىغا يىغىلغان ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلار، تەرەققىپەرۋەر دىنىي ئۆلىمالار ۋە ئەھلى جامائەتكە قاراپ: «جامائەت، ئوغلۇمنىڭ ئۆچ، يەتتە، قىرىق، يىل نەزىرلىرىگە بىزنى چاقىرمىدى دەپ قالماڭلار، مەن بارلىق نەزىرگە كېتەرلىك چىقىمنى ھېسابلاپ پۇلنى قەشقەر يېتىم-يېسىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتۇش راسخوتى ئۈچۈن بەرمەكچىمەن» دەپ جاكارلىدى. تۇپراق بېشىغا يىغىلغان بارلىق جامائەت تەسرلىنىپ كۆز يېشىمىزنى توختىتىۋالالماي، رەھمەتلىك بالىنىڭروھىغا يەنە بىر قېتىم دۇئا قىلدۇق. زۇنۇن ھاجىم باي يەنە: «مەن يەنە شۇنى سەمىگلارغا سېلىپ قويايكى، بۇنىڭدىن كېيىن نەزىرنىڭ پولۇ - قوردىقىنى يېيىشكە بارمايمەن. مەن بىر باي، ئۇنى يەپ گۇناھكار بولسام بولمايدۇ. شۇڭا مېنى نەزىر قىلساق كەلمىدى، دەپ رەنجىمەڭلار، ھەم نەزىرنىڭ پولۇ باغىقىنى ئۆزەتمەڭلار» دېدى. ھەممىز بۇ گەپنى بىر ئېغىزدىن

قوللىدۇق. ئەمما قايسىمىز ئۇ زات قىلغان ئىشنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالىدۇق؟ بىزدە ئاشۇ زۇنۇن ھاجىمدەك بالدۇر ئويغانغان ئاقىللىرىمىزدىن نەچچىسى باردۇ؟!

خاراكتېرنىڭ تەلۋىلىشىشى

ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن: «ئادەم قۇلاقتىن، ھايۋان تۇياقتىن سەمرىيدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز قالغانىكەن. بۇ ئاددىي، تولا ئاڭلايدىغان تەمسىل خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك ھايات كەچۈرمىشىدىن تاۋلىنىپ جۇغلانغان ئېسىل جەۋھەردۇر.

ئىنسان ھەرتىنىقتا ياخشىلىققا، خۇشاللىققا، بەختكە ئېرىشىشنى ئىزدەيدۇ. ئادەم ھەر ئەتىگىنى ئۆيىدىن روھلۇق ھالدا شۇ كۈنى قىلىدىغان ئىشىنىڭ ئوڭ - راۋان بولۇشىنى نىيەت قىلىپ چىقسا، پىلان قىلغان ئىشلىرى كۆڭۈلدىكىدەك بولسا، خۇشاللىق - بەخت دېگەن شۇ. ئەگەر ئەتىگىنى ئىشىكتىن چىقىپلا يامان گەپ ئاڭلىسا، كۆڭلى پاراكەندە بولىدۇ. ئىشى ئاقمىسا سەپراسى تۇتىدۇ. ئاڭلايدىغىنى كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان گەپ، كۆرۈدىغىنى دىلنى رەنجىتىدىغان ئىش بولسا، بۇ، ئادەمدە دەسلەپ پاراكەندىچىلىك، ئاستا - ئاستا بىزارلىق، كېيىن ئۆچمەنلىك تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ. ئادەم ھەر كۈنى ئىشىكتىن چىقىپ غەم - غۇسسە، ئەنسىزلىك، قورۇنۇش، ئازابلىنىشقا ئۇچراۋەرسە ئاۋۋال ئۇنىڭ خۇش خۇي، نۇر يىغىپ تۇرىدىغان چىرايى قورۇلۇپ، سەپرا مىجەز، چاچقۇن بولىدۇ؛ مىجەزى ئوساللىشىپ، بەتخۇيلىشىدۇ؛ كۈلۈپ گەپ قىلسىمۇ تىرىكىدۇ؛ ھاياتقا، ئىنسانغا، دۇنياغا، ئىشقىلىپ ھەممىلا نېمىگە دۇشمەنلىك نەزەرى بىلەن قارايدۇ. بارغانسېرى قارا نىيەت، ئىچى تار، ھەسەتخور بولۇپ كېتىدۇ.

دائىملىق ئازاب، خاپىلىق ئەقىل تەرەققىياتىنى بوغۇپ دۆتلەشتۈرۈۋېتىدۇ، ئادەمنى ئىنسانىي ھېسسىيات - تۇيغۇدىن مەھرۇم قىلىپ خار - بىئېتىبار ئادىمىي ھايۋانغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

مۇشۇ كۈنلەردە بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ كەڭ قورساق، ئوچۇق - يورۇق، خۇش خۇي مىجەز - خاراكتېرىنى يوقىتىپ قويۇۋاتىمىز. ئادەملىرىمىز بىر - بىرىگە ئۇتتۇرۇۋەتكەن قىمارۋازدەك ھومىيىپ قارايدۇ؛ ۋۇجۇدىدىن مېھىر - شەپقەت كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن؛ كۆزلىرىدىن قۇۋلۇق - شۇملۇق يېغىپ تۇرىدۇ. بىراۋ ئىللىق سالام بەرسە، جۇۋاز كېرەكتىن چىقارغان ئۇيدەك چەكچىيىپ قارايدۇ. گەپ سورىسا، توڭ - سەپرا جاۋاب بېرىدۇ. خەقنىڭ پۇتىغا دەسسىۋېلىپمۇ ئازابلانغۇچىدىن ئەپۇ سورىماقتا يوق ھومىيىدۇ. بىر - بىرىنى ئېغىزغا ئالغۇسىز يامان - سەت تىللار بىلەن ھاقارەتلەيدۇ. بىر - بىرىگە ياخشىلىق ئەمەس يامانلىق تىلەيدۇ. مەن خۇشاللىققا ئېرىشسەم يېقىن دوستۇم خاپا بولۇپ قالىدۇ. ئىش تۈزەلسە ئەمەس، بۇزۇلسا كۆڭلى ئارام تاپقاندەك بولىدۇ. قارايدىغان بولساق، قولىدىكى بوتۇلكىنى يولغا ئۇرۇپ - چېقىپ، كۆرمەي دەسسىۋالغان ئادەمنىڭ «پۇتىنى يېرىۋەتسۇن» دەپ كېتىۋاتقان، يول بويىدا بىر چىرايلىق ئۆسكەن كۆچەتنى سۇندۇرۇۋېتىۋاتقان، بىرەر ئېغىز گەپ ئېغىزىدىن چىقىپ بولغۇچە پىچاق - قىڭراقتا بىر - بىرىنى چاناۋاتقان ياشلارنى، ھازىرلا سوقۇشۇپ قالىدىغاندەك بىر - بىرىگە چەكچىيىپ ئۆتۈۋاتقان ئادەملەرنى قەدەمدە بىر ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. تەلۋە ئادەمدىن ھەر بالا كېلىدۇ. بۇنداق قەبىھ ئىللەت داۋاملىشىۋەرسە، مىللەتكە، ۋەتەنگە ۋەيرانچىلىق - ئاپەت ئېلىپ كېلىدۇكى، ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، بىز ئۆز - ئۆزىمىزگە دەردىسەر بولۇۋاتقان نۇرغۇن تەلۋە خۇيلىرىمىزدىن قول ئۈزۈپ، ھەممە ئىشقا خاپا بولۇۋەرمەي ئەقىل ئىشلىتەيلى.

سۆزلەشتىكى ئۈچ ئادەت

قوتۇر كېسىلى بولغان ئىت يالىقىنى يالاۋېتىپمۇ غىڭشىغاننى كۆرگەنىدىم. ھازىر بىز خەقنىڭ ھۇزۇرلىنىپ سۆزلەش تەپەككۇرى مۇنداق ئۈچ ئادەتنى ئۆزىگە بەلگە قىلىدىكەن.

بىرىنچى، غەيۋەتخورلۇق ئادىتى: غەيۋەتخورلۇق پۈتۈن مىللەتنىڭ يىلىك يالىغاندەك تېتىشلىق، تاز بېشىنى قاشلىغاندەك يېقىشلىق ۋە ھۇزۇرلۇق مۇڭدىشىش ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەنكى، تۇنجى مۇڭدىشىشتىلا پەرىشتىدەك پاك، ئالىي ھۇرمەت ساھىبىمۇ، شەيتاندەك پاسىق مەلئۇنمۇ ئوخشاشلا غاجىلىنىپ سېسىق ئىسكىلىتقا ئايلىنىپ دەپنە قىلىۋېتىلىدۇ. مۇشۇ سۆھبەتتە بولغان ئەقىللىق، ئەقىلسىزنىڭ ھەممىسى خايى بۇ ئادەمنى تونۇسۇن ياكى تونۇمىسۇن ئۇنى ئۆچ كۆرۈپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ دۇشمىنى سايلىۋالىدۇ. شۇڭا بىزنىڭ مىللەتتىن پەيغەمبەر چىقسىمۇ، بىر قېتىملىق تاتلىق غەيۋەتتىلا ئۇ ئېشەكنىڭ تاپىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇلىدۇ.

ئىككىنچى، ماختىنىش ئادىتى: بىز خەق ھازىرقى كۈندە ماختانچاقلىقتا ئىنسانىيەتكە ئەۋرىشكە بولغۇدەك ھالغا يەتتۇق. بۇ ئىش بۇرۇن ساپ - ساپچى، غىلتاڭ خوتۇنلارنىڭ يۈزىنى بوياپ ئۆزىنى پەرىشتە كۆرسىتىدىغان قىلىقى ئىدى. بۇگۈنكى كۈندە ئەر - ئايال ئوخشاش رەڭدە كىيىم كىيىشتىن نومۇس قىلمايدىغان بولغاندەك، ئەرلەرگىمۇ بۇ سەت قىلىق يۇقۇپ ماختىنىشتىن يۈزى قىزارمايدىغان بولۇشتى. ئەرلەرمۇ ئۆزىدىن باشقا ھەممە ئادەمنى ئىت - ئېشەكتىن بەتتەر سېسىتىپ بولۇپ، خۇلاسە كاللامغا كەلگەندە، ئادەمنىڭ ھۆ بولغۇسىنى كەلتۈرۈپ ئۆزىنى بىر ماختىغىلى تۇرسا، قالغان ئەخمەقلەر ئۇنىڭ پولىرىغا دوست تارتىپ ئىشتىياق بىلەن ئاڭلايدۇ. بۇ بىچارە

ماختانچاق ئۆز خىيالىدا قالتىس ئادەم بولۇپ كەتتىم دەپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتىپ يۈرىدۇ. ئەمما شۇ دوست تارتىشقان «قەدىناسلار» ھەپتە - ئون كۈندىن كېيىن بىر غەيۋەت بىلەنلا بۇ ماختانچاقنى بىراقلا ئېشەك ئۆپكىسى قىلىپ سېسىتىۋېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە، ھەتتا گۆرگە كىرىپ ھېساب بوغۇۋاتقان مەرھۇملارغىچە ھەممىمىزنىڭ جەددالنىڭ توقۇمىدەك بىر يۈدە بوغچىلىق غەيۋىتى بولىدۇكى، ھازىرغىچە غەيۋىتى يوق ئۇيغۇر تېخى بىزدە ياشاپ باقمىدى.

ئۇچىنچى، دادخورلۇق ئادىتى: ھەممىمىز ماختىنىپ، غەيۋىتىمىز پىشىپ سېسىپ بولغاندىن كېيىن بىر دادلىغىلى تۇرىمىزكى، بۇ دۇنيادا بىز قاقشىمىغان ھېچنېمە قالمايدۇ. ئەخمەقلىقتە شۇ دەرىجىگە يەتكەنمىزكى، بىز دادلاپ بەرگەن ھېچبىر ئىنسان تېرىقتەك دادىمىزغا يېتەلمىگەننىڭ ئۈستىگە بىرنى ئون قىلىپ غەيۋەت قىلىپ توقۇپ ھەممە يەردە چاۋىمىزنى چىتقا يېيىپ تاماشا كۆرىدۇ. سەن ئۆيۈڭ، خوتۇنۇڭ، بالاڭ ھەققىدە ئۇچرىغان ئادەمگە دادلاپ بېرىپ ئەپت - بەشىرەڭ چۈۋۈلىدىغان رەسۋاچىلىققا ئېرىشتىڭ، خەق بولسا تاماشىغا ئېرىشتى. ئۆزۈڭ رەسۋا، تۇتۇرۇقسىز بىر ئادەمگە ئايلاندىڭ. سەن ئاتا - ئاناڭ، خوتۇن بالىلىرىڭ، قىلىۋاتقان ئىش - ئەمەلىڭ ئۈستىدىن خەققە دادلاپ بەرسەڭ، خەق ياخشى ئاتا - ئانا، خوتۇن - بالىلىرىنى، ئېقىش تېپىۋاتقان بىر ئوبدان ئىشىنى ساڭا بېرەمتى؟ ئاتا - بوۋىلىرىمىز سەلتەنەت سۈرگەن دەۋرلەردە بېشىغا ھەر قانداق ئىش كەلسە، سەۋر - تاقەت بىلەن ئولتۇرۇپ، ئەقىل ئىشلىتىپ ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىپ كەلگەن. ئىش قىلىدىغان ئادەم ھېچقاچان دادلاپ پاراڭ قىلمايدۇ. پەقەت ئىش قىلمايدىغان ئادەملا چىدىماسلىق قىلىپ، تولا قاقشايدۇ. دېمەك، بىزگە يۇققىنى دادخورلۇق كېسىلى، قىلىدىغىنىمىز ھەممە يەردە قۇرۇق پاراڭ سوقۇش بولغانىكەن، بۇ بىزنىڭ ئىشتىن گەپكە ئامراقلىقىمىزنى كۆرسىتىدۇ. سەن بۇ دۇنياغا دادلاپ ئەمەس، ئىشلەپ ياشىغىلى كەلگىنىڭنى ئۇنتۇما.

تەبىئەتنىڭ نېمەتلىرىدىن ساپ ئەقىل بىلەن پايدىلانماسلىق

بىزمۇ جاھاندىكى باشقا مىللەت، ئىرقلاردەك ئۇلۇغ ئادەملەر توپى بولغاندىكىن، زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئىنسانلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن يارىتىلغاندىكىن، تەبىئەتنىڭ نېمەتلىرىدىن ساپ ئەقىل بىلەن پايدىلىنىپ ئادەمدەك ياشىشىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن بىز بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپ ھالدا ئۆز - ئۆزىمىزنى قىيناپ سېرىقتال جاھاندارچىلىق قىلىۋاتىمىز. قىپ كەلسەك گەپ تولا: بىز ياشىغان بۇ زېمىندا ئىنسانلارنىڭ رىسقى سۈپىتىدە تۈرلۈك - تۈمەن بايلىقلار كۆمۈلۈپ يېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن زادى قانچىلىك پايدىلاندۇق؟ ئەدناسى، سەھرالاردا شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇلاردىن توك چىقىرىپ چىراغ يېقىپ، ئۆزىمىزنى زۇلمەت قاراڭغۇدىن قۇتقۇزاي دېمەيمىز. باغلاردا مېۋىلەر سېسىپ كېتىدۇكى، ئۇنى ۋاقتىدا تېرىپ مۇراببا سېلىشنى ئادەت قىلمىغانمىز. بىزدە نېمە تولا، يۇڭ - تېرە تولا. لېكىن ئۇنى ئۆزىمىز پىششىقلاپ ئىشلىمەستىن، خەققە ئەرزان سېتىپ، خەق ئۇنىڭدىن ئېسىل مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ ئون - يىگىرمە ھەسسە قىممەت باھادا بىزگە ساتسا، باس - باستا ئېلىپ ئىشلىتىمىز. نۇرغۇن يېمەكلىكلەردىن ئۆزىمىزنى چەكلەپ، ئۇنى يېسە قارنىمىزدىن تېشىپ چىقىدىغاندەك ھەزەر ئەيلەپ، بەدەننىڭ خورىغان قۇۋۋەت، مېڭىنىڭ ئۇپرىغان قىسمىنى تولۇقلىمايمىز. شۇنىڭ بىلەن ئەقىلدىمۇ، جىسمانىي قۇۋۋەتتىمۇ تېز ئۇپراپ قېرىپ، بالدۇرلا كېرەكتىن چىقىۋاتىمىز.

ئۆزىنى كۆرگەنلا نەرسىدىن چەكلەش، پەرھىز تۇتۇش ئادىتى بىزنى ھەممىدىن ئەنسىرەيدىغان، قورقىدىغان، ھېسابسىز مەنىۋى زەنجىرلەر بىلەن ئۆزىنى چۈشەپ، دۇنيادىن بىخەۋەر ياشايدىغان «غىلاب بەندىسى» گە ئايلاندۇرۇپ قويماقتا.

بۇلتۇر بىر يەكشەنبە كەچتە ئاشخانىدا تاماق يەپ ئولتۇراتتىم. ئەركىن ئىسىملىك تىجارەتچى بىر تەخسە دېڭىز مەھسۇلاتى قورۇمىسىنى بىخارامان يەۋاتسا، بىر دوستى قوپۇپ: «نېمە كەلسە يەۋېرىدىغان بوپسەن، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرۇپ» دېۋىدى، ئۇ قايناپلا كەتتى: «بۇنى خۇدايىم ئىنسانلارنىڭ مۇشۇنداق قورۇما قىلىپ يېيىشى ئۈچۈن ياراتقانىكەن، يەيمەن شۇنداق. مەن ئاغىنەمنىڭ ئەمەس ئاللانىڭ سۆزى بويىچە ياشايمەن. ساڭا دەپ قوياي، موسكۋا بىلەن سوفىيە ئوتتۇرىسىدا پويىزدا كېتىۋېتىپ 36 سائەت ئاچ قالدىم. نېمىشقا دەمسەن، پەقەت تەكلىماكان بويىدا دۇنيادىن بىخەۋەر ياشىغان ئۇيغۇر بولغىنىم ئۈچۈن بولمامدۇ. ئەتراپىمدىكى ئەرەب، ئوردۇ، ئۆزبېك، تۈرك، تاتار مۇسۇلمانلار پويىز ئاشخانىسىنىڭ تامىقىنى يەۋەردى. دەل شۇلار يېگەننى مەن يېمىدىم. يېسەم ‹كاپىر› بولۇپ ئىمانىمدىن ئاجراپ كېتەرمەنمۇ، دەپ قورقۇپ يېمەي ئاچلىقتىن ئۆلگىلى تاس قالدىم. ئاللا بەرگەننى يېمەي ئاچلىقتىن ئۆلسەم ياخشىمۇ ياكى يەپ تۇرۇپ مۇسۇلمانچىلىق قىلساممۇ؟ باشقا مۇسۇلمانلار يېسە، قىلسا يامان بولمايدىغان ئىشلار نېمىشقا بىزگە كەلگەندە يامان بولغۇدەك؟! شۇ چاغدا ئۇيغۇر مۇسۇلمان بولغىنىمغا جېنىمدىن جاق تويۇپ ئاخىرى ئۇلار يېگەن تاماقلارنى يېدىم. بولىدىكەن. پەقەت ئۆزىمىز كۆرمىگەن، بىلمىگەن نەرسىلەرنى: ‹بولمايدۇ› غا چىقىرىش نادانلىقتا قالغان بىز خەقنىڭ ئاللا يولىدىن چەتنەپ تېپىۋالغان پەتىۋارىمىزكەن. ئايىغى چىقماس ‹يامان بولىدۇ› لار بىلەن، توي - تۆكۈن، ئولتۇرۇش، نەزىر - نۇزرەت، تۈگىمەس غەيۋەت - شىكايەتتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇنداق ئۇيغۇرچىلىقتىن ئەجەبمۇ زېرىكتىم» دەپ تېرىكىپ قايناپلا كەتتى.

مەن بۇ تىجارەتچىنىڭ گەپلىرىنى ھازىرغىچە تەكرار ئويلاپ كېلىۋاتىمەن. راست ئەمەسمۇ؟ بىز تەكلىماكان، تەڭرىتاغدىن ئىبارەت دېڭىزدىن تولىمۇ يىراق بۇ بېكىنمە

ماكاندا ئۇزاقتىن بۇيان «جاھان دېگەن مۇشۇ» دەپ ئۆز ئۆزىمىزنى تۆگىمەس مەنىۋى بويۇنتۇرۇقلار بىلەن چۈشەپ دۇنيادىن بىخەۋەر ھالدا ياشاپتۇق. ئاللا بەرگەن ىمھىساب نېمىتلەردىن پايدىلانماي، نامراتلىق ئىچىدە جېنىمىزنى قىيناپ، قاقشاپلا ئۆتسەك، بىر كىم كېلىپ بىزنىڭ ھالى ـ كۈنىمىزنى ئوڭشاپ قويامتىمۇ؟

ئۆلۈۋاتقان ئەرلىك روھى

بىر يىلى قىشتا ئۇششاق بالىلار مۇز تېيىلىپ ئويناۋاتاتتۇق، ئارىمىزدىن بىرسى تۇيۇقسىزلا مۇزنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كەتتى. بۇ ھادىسىنى كۆرۈپ تۇرغان بىر مۇنچە ياشلار قىقاس ـ چۇقان سېلىپ ۋارقىراپ كېتىشتىيۇ، كاچكۆلدىن مۇزنىڭ تېگىگە شۇڭغۇپ كىرىپ ھېلىقى بالىنى سۈزۈۋالمىغان بىرەر يۇرەكلىك ئوغۇلبالا چىقمىدى. شۇ چاغدا كەتمەننى ئالدىغا قويۇۋالغان بىر ئېشەكلىك بوۋاي كېلىپ قالدى ـ دە، ئۇزۇن پاختىلىق تونىنى سېلىپ تاشلاپ، پاختىلىق تامبال بىلەنلا كاچكۆلگە سەكرىدى. ئۇ سەكرەش ئالدىدا ھېلىقى يىگىتلەرگە: «بېشىڭلارغا رومال سېلىپ توۋلىغان بولساڭلار يارىشاتتى» دېدى. بوۋاي بالىنى سۈزۈپ چىقتىيۇ. ئەمما ئۆزى كۆكىرىپ كەتكەن چىرايىدىن تەبەسسۇم ياغدۇرغان ھالدا كۆز يۇمدى. بوۋاي ئۆلدى، لېكىن ئەركەكتەك ئۆلدى، ئەمما كاچكۆل بېشىدىكى قىران يىگىتلەر خەۋەر ـ خەتەر ئالدىدا ئاشۇ ئاپئاق ساقاللىق مويسېپىتچىلىك بولالمىغىنىغا بەك ئازابلاندى.

بىراق ھازىرقى يىگىتلىرىمىزچۇ؟ مۇشۇنداق ئىش بولسا ئازابلىنىشى ناتايىن. چۈنكى بۇنداق ئەرلىك روھى بىزدە كۈچىيىش تۈگۈل ئۆلۈۋاتقىلى خېلى بولدى. ئۇ بوۋاي شۇ چاغدىلا ئۆزىدە بار روھنىڭ ئۆزىدىن كېيىنكىلەردە يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئىسپاتلاپ تۇرۇپ ئۆلگەنىدى.

ئەرلىك دېگەن ئىنسانىنىڭ قېنىدا بولىدىغان، ئۇنىڭ ئادەمىيلىك تەبىئىتى، غۇرۇر، ۋىجدانىنىڭ مەنبەسى بولغان مۇقەددەس روھكى، تەقلىد قىلىپ ئۆگىنىۋالمىغان نەرسە ياكى ئارىيەت ئالغان ئىدىيە ئەمەس!

بىز ھازىر تېلېۋىزورلاردا غەربلىكلەرنىڭ تاغ چوققىسىدىن دېڭىزغا، ئېگىز بىنادىن يەرگە سەكرەۋاتقان، دېڭىز ـ ئوكيانلاردىن يالغۇز كېسىپ ئۆتكەن تەۋەككۈلچىلىرىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى: «قانداق ئەخمەقلەردۇ» دەپ كۈلمىز. ئەگەر ھېلىقى بوۋىمىز بولغان بولسا ھەرگىز كۈلمەيتتى. چۈنكى ئۇ ئەرلىك غورۇرى (ئەركەك تۈكى) بار ھەقىقىي ئەركەك ئىدى. ئەر كىشى دېگەن ئاشۇنداق چېنىقىشى، روھىنى تاۋلىشى، ئەرلىكىنى سىناپ تۇرۇشى زۆرۈر، دەپ قارايتتى. شۇنداق! ئەسلىدىلا روھىمىزدا بار بولغان بۇ غەيۇر روھ ئەمدىلىكتە كۈل ئاستىدا قالغان قوقاستەك ئۆچۈپ بارماقتا. مۇبادا شۇ ئەرلىك روھىمىزنى قۇتقۇزمىساق، بارا ـ بارا ناچىنىسلىشىپ كېتىدىغانلىقىمىز ئېنىق. ھەقىقىي ئەر ـ خېيىم ـ خەتەر ئالدىدا تەۋەككۈل قىلغۇچى دېمەكتۇر.

نامەردلىكنىڭ باش كۆتۈرۈشى

ئاتام زامانىسىدا مومىلىرىمىز ئوغۇللىرىنى جەڭگە ئۇزاتقاندا: «ئارقا تەرىپىڭدىن ئوق يېسەك بەرگەن سۈتۈمگە رازى ئەمەس» دەيدىكەنتۇق.

كىچىك چاغلىرىمىزدا بىزدىن چوڭلار مۇشتلاشماقچى بولسا، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ يېنىدىكى پىچاق ـ تىغلارنى بەلباغ ـ يەكتىكىگە يۆگەپ يېنىدىكىلەرگە بەرگەندىن كېيىن: «مۇشتنى سەن ئاتە» دېسە، «ئۇزۇڭ مۇشتلىشىمەن دېدىڭ، ئاۋۇال سەن ئات» دېيىشىپ خېلى ئۇزۇن بىر ـ بىرىگە يول قويۇپ ئاندىن تازا مۇشتلىشىپ كېتەتتى. مۇشت يېگىنى يىقىلىپ چۈشسە، ئورغىنى كېلىپ ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ:

ـ بولدىمۇ، يەنە قويۇشامدۇق؟ ـ دەپ سورايتتى.

ـ بولدى، مەن پاخشى بولدۇم، ـ دەيتتى يىقىلغىنى.

ئورغىنى يېنىدىن پۈل چىقىرىپ:

ـ ئەمسە ماۋۇ پۈلغا كاۋاپ، تۇخۇم ئېلىپ يەپ ھوشۇڭغا كېلىۋال. بۇندىن كېيىن مەن بىلەن ئېتىشما، ـ دەپ ئۇنىڭ باش ـ كۆزىدىكى قانىنى بەلبېغى بىلەن سۈرتۈپ، توپىسىنى قېقىپ قوياتتى. تاياق يېگىنى بولسا:

ـ بولدى، ساڭا چېيىم بار، ـ دەپ ناماقۇل بولاتتى.

15 ياشقا كىرگەن چېغىمدا، ئىككىيلەننىڭ ئاشۇنداق رازىلىق ئېلىپ مۇشتلىشىپ بولغاندىن كېيىن، تاياق يېگۈچى ئۇرغۇچىنىڭ كەينىدىن تۇيۇقسىز پىچاق تىقىۋەتكىنىنى، ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئولۇشۇپ كېلىپ ھېلىقى نامەردنى ئۇرۇپ ئۆلەمىجان قىلىپ قويغىنىنى كۆردۈم.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا، بەزى ئەرلەر خوتۇنىنى قويۇۋېتىدىغان چاغدا خوتۇنىنىڭ ئىشتىنىنى تالىشىپ ئۇنىڭغا پىچاق سېلىۋەتكىنىنىمۇ كۆردۈم. ئەمدىلىكتە بولسا، بىر كىچىك بالىنى توپاقتەك يەتتە ـ سەككىز ئادەم كالتەك ـ قىنىراق بىلەن ئۇرۇپ ـ چاناپ ئۆلتۈرگىنىنى، ھەتتا تۇل خوتۇن، يېتىم بالىلارنى ھەر غۇنانداق ئادەملەرنىڭ بوزەك قىلىپ ئۆيىنى، پۇل ـ مېلىنى تارتىۋېلىۋاتقىنىنىمۇ كۆرۈۋاتىمىز.

يۇقىرىقىلار، بىزنىڭ ئەسلىدىكى مەردانە مىللىي روھ، كامىل ئېتىقاد، ئالىيجاناب ئەخلاقىي پەزىلىتىمىزدىن بارغانسېرى مەھرۇم قېلىپ، روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلىشىۋاتقانلىقىمىزنى كۆرسەتمەكتە. مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك، بارا ـ بارا نامەردلىكنىڭ مىجەزىمىزگە سىڭىپ ئادەت شەكلىنى ئېلىشىمۇ كۆز ئالدىمىزدىكى كەلمىشتۇر، خالاس. M1

ئەبەيدۇللا مۇھەممەتنىڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى ئۈرۈمچىدە كۆرگەزمە قىلىنىدى

ئۆز مۇخبىرىمىز رىسالەت مۇھەممەت خەۋەر قىلىدۇ: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئۈيۈشتۇرۇشىدا 26 ئىيۇندىن 30 ئىيۇنغىچە ئۈرۈمچى نەمۇنىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ماگىزىنىدا قەشقەر ئۆلايەتلىك ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى گۈزەل سەنئەت بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر ئۆلايەتلىك رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، كاندىدات تەتقىقاتچى ئەبەيدۇللا مۇھەممەتنىڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمە قىلىنىدى.

رەسسام ئەبەيدۇللا مۇھەممەت 1963 - يىلى شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپىنىڭ رەسىم فاكۇلتېتىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، يەكەن ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە رەسىم ئوقۇتقۇچىسى، قەشقەر ئۆلايەتلىك ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىدا گۈزەل سەنئەت خادىمى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ رەسساملىق بىلەن شۇغۇللانغان 30 نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆز كەسپىگە ئالاھىدە ئىشتىياق باغلاپ، مىللىي روھ ۋە دەۋر روھى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كۆپلىگەن نادىر گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلدى. ئۇ سىزغان رەسىملەردە رېئالىستىك ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق رەڭگا رەڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن مول مەزمۇنلۇق خەلق تۇرمۇشى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن دۆلەت ئىچى ۋە بەزى ئەللەردە مۇئەييەن تەسىر قوزغىدى. ئۇ سىزغان «بازارنىڭ بىر بۇرجىكى»، «ھېيتگاھ جامەسى» ۋە «تاشچى» قاتارلىق ماي بوياق رەسىملەر بېيجىڭ ۋە ئاۋمېنداكۆرگەزمە قىلىنىدى؛ «تۇپ»، «ھېيتگاھ تەسىراتى»، «بوۋام» قاتارلىق ماي بوياق رەسىملەر ياپونىيە ۋە كانادالىق سەنئەتكارلار تەرىپىدىن سېتىۋېلىنىدى.

ئۇ يالغۇز رەسساملىق بىلەن شۇغۇللىنىپلا قالماستىن يەنە ھەيكەلتىراشلىق جەھەتتىمۇ بەلگىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئۇ لايىھىلەپ تاراشلىغان «قوغۇنچى ساھىبجامال»، «كىچىك ئامانىسا» قاتارلىق ھەيكەللەر ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر ۋە ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. ئۇ يەنە گۈزەل سەنئەت نەزەرىيىسى تەتقىقاتىدىمۇ ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىپ ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك گېزىت - ژۇرناللاردا 11 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىندى. 1992 - يىلى تەكلىپكە بىنائەن ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىگە بېرىپ گۈزەل سەنئەت ئىشلىرى بويىچە ئېكسكورسىيەدە بولدى ۋەتەجرىبە ئالماشتۇردى.

بۇ قېتىمقى كۆرگەزمىگە ئۇنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلىرىدىن 60 پارچىدىن كۆپرەكى قويۇلدى. كۆرگەزمىنىڭ تۇنجى كۈنىلا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى خەلچەم ئىسلام، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئۈرۈمچىدىكى بىر قىسىم رەسساملار، ئەدىبلەر، تاماشىبىنلاردىن بولۇپ 1000 دىن ئارتۇق كىشى كۆرگەزمىنى كۆردى ھەمدە ئەبەيدۇللا مۇھەممەتنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى ئۇتۇقلىرىغا يۇقىرى باھا بەردى.

سۈرەتتە: ئەبەيدۇللا مۇھەممەت (ئوڭدا) ئۇستاز، ئاتاقلىق رەسسام غازى ئەمەت بىلەن بىللە

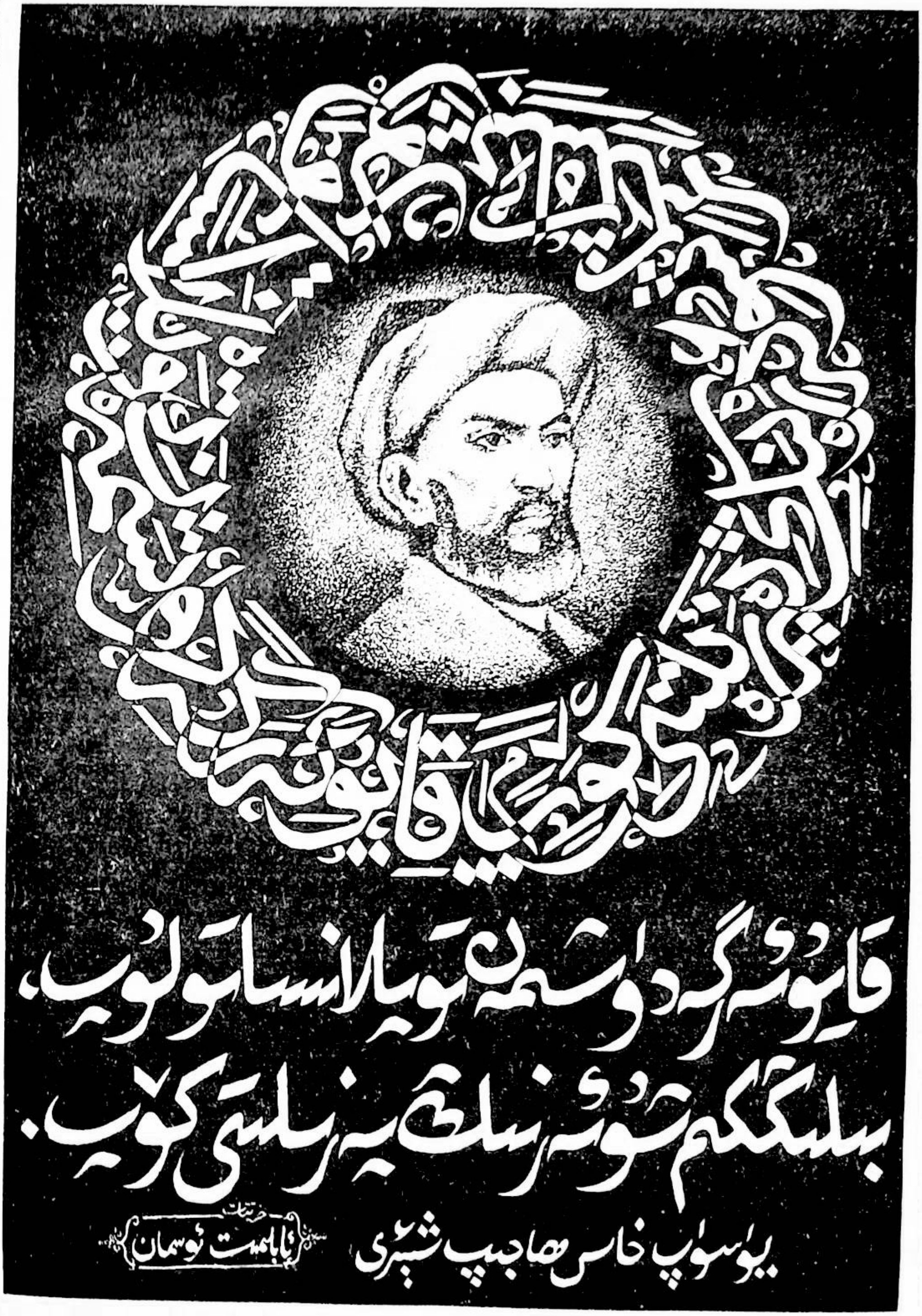
ئۇيغۇر كۆمۈرۇك قايۇنىڭ
قايۇنىڭ رۇگىدۇ ئىشمەن تۇپلانسا تۇلۇپ،
بىلىڭكىم شۇنىڭ ئىلىڭ بىلىڭ كۆپ.
يۇسۇپ خاس ھاجىپ شىئىرى
خەتتات
تاباھىت ئۇسمان

قزیل قاغا (سدام سزما) پەرهات ئیبراهیمی سزغان

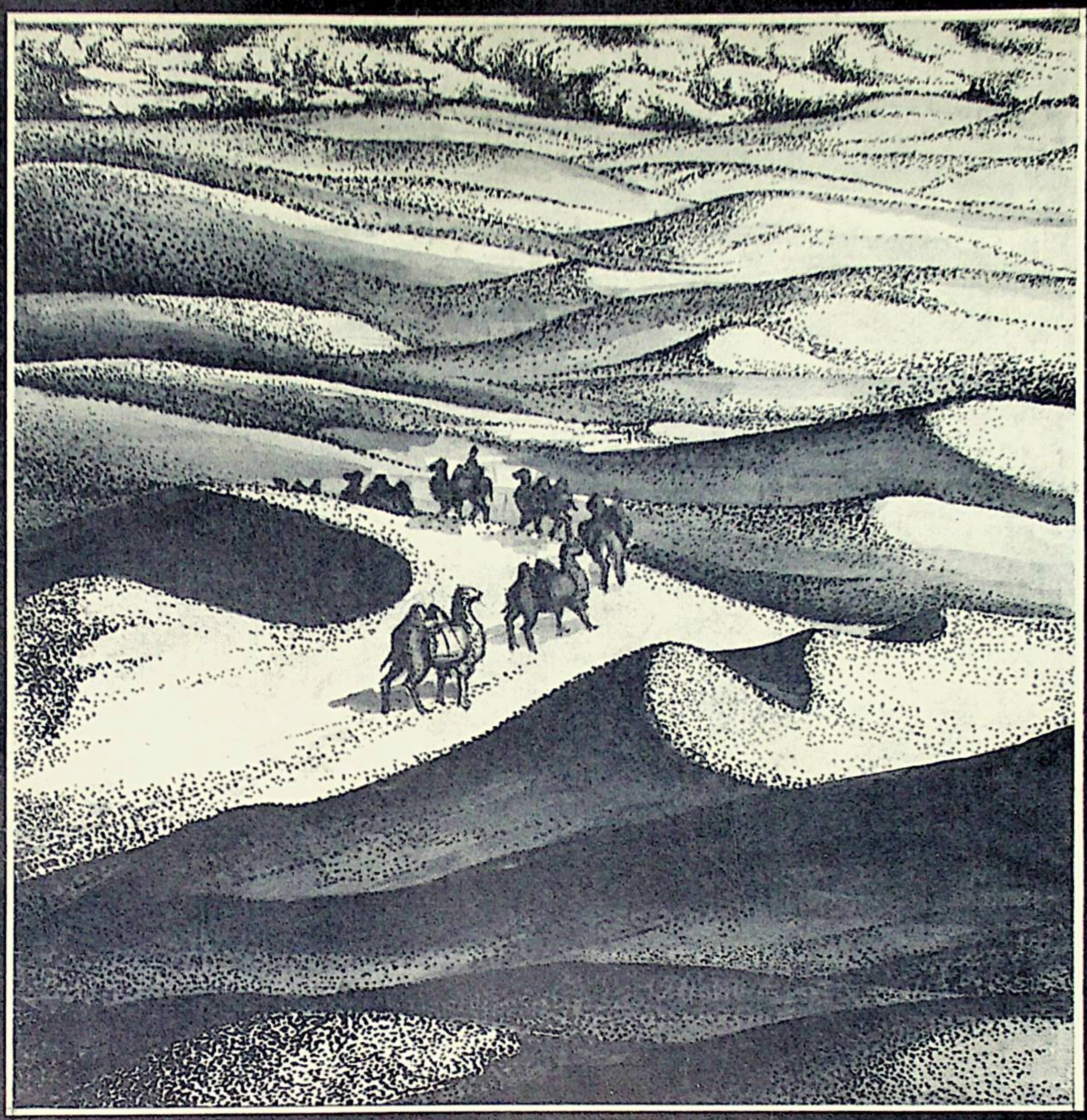

«شنجاڭ مەدەنىيىتى» 1995- يىل 5-، 6- سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر ئامما‌ۋى سەنئەت يۇرتى
تۈزگۈچى: «شنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 11- تورو
پوچتا نومۇرى: 830002. تېلېفون نومۇرى: 2824771

主　管：新疆维吾尔自治区文化厅
主　办：新疆维吾尔自治区群众艺术馆
编　辑：《新疆文化》杂志编辑部
印　刷：新疆《工人时报》印刷厂
发　行：乌鲁木齐市邮局
订　阅：全国各地邮局

باسقۇچى: شىنجاڭ «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» باسما زاۋۇتى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65－1073／I
本刊代号：58－22.　定　价　2.40

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى CN65 －1073／1
ۋەكالەتەن نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 2.40 يۈەن